

**ELMÉLET ÉS PRAKTIKUM
HAGYOMÁNYTISZTELET ÉS MODERNITÁS**

TANULMÁNYKÖTET

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Miskolc

2022

Elmélet és praktikum – hagyománytisztelet és modernitás

Jubileumi Konferencia

2021. június 4.

TANULMÁNYKÖTET

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Miskolc

2022

Szerkesztette:

Dr. Juhász Ágnes PhD
habil. egyetemi docens

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Tanszék

Lektorálta:

Dr. Pusztahelyi Réka PhD
egyetemi docens

Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Civilisztikai Tudományok Intézete
Polgári Jogi Tanszék

A szerkesztésben közreműködött:

dr. Sztermen Orsolya Lili
PhD hallgató

A kéziratok lezárásának időpontja: 2022. február 28.

A tanulmánykötet az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

ISBN 978-963-358-145-2

ISBN 978-963-358-146-9 (elektronikus kiadás)

© szerzők és a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

TARTALOM

Tartalom.....	1
Előszó.....	5

I. RÉSZ: A KONFERENCIA PLENÁRIS ÜLÉSÉN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ÍRÁSOS ANYAGAI

HARMATHY ATTILA

Nemzedékek a magyar polgári jogban a XX. században.....	8
---	---

LENKOVICS BARNABÁS

Házasság és család: múlt, jelen, jövő.....	16
--	----

LESZKOVEN LÁSZLÓ

Dologi és kötelmi jog – hagyománytisztelet és modernitás Ünnepi gondolatok egy kettős évforduló apropóján.....	29
--	----

II. RÉSZ: TANULMÁNYOK A SZEMÉLYEK JOGA, A CSALÁDJOG, ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOK JOGA KÖRÉBŐL

MOLNÁR SAROLTA

A család helye a jogrendszerben.....	40
--------------------------------------	----

KRISTON EDIT

A házastársak vagyoni viszonyai az 1952. évi IV. törvény előtt.....	51
---	----

STRIHÓ KRISZTINA

Az örökbefogadás elméleti és gyakorlati kérdései, dilemmái.....	67
---	----

POGÁCSÁS ANETT

Formalitásmentes oltalom elve a szerzői jogban – pusztán hagyománytisztelet vagy a modern szerzői jog kiindulópontja?.....	78
--	----

SÁPI EDIT

Állandóság a változó szerzői jogban.....	93
--	----

III. RÉSZ: DOLOGI ÉS KÖTELMI JOGI TANUMÁNYOK

BORBÉLY ZOLTÁN

A magyar polgári jog fejlődéstörténetének lehetséges paradigmái 106

DÚL JÁNOS

A dologi jog alapelveiről régen és ma, avagy a vagyonkezelői jog viszonya a dologi jog alapelveihez 123

GOMBOS KATALIN

Szladits Károly öröksége – az újabb bírói jogértelmezési gyakorlat tükrében ..139

JUHÁSZ ÁGNES

Adalékok a szerződésátruházás jogintézményének megítéléséhez az Alkotmánybíróság határozata és a Kúria gyakorlata nyomán..... 166

PRUGBERGER TAMÁS

A gazdasági társasági jogalanyiség tételes jogi módosulásának kihatása a munkával összefüggő szerződésekre 190

PUSZTAHELYI RÉKA

Tisztességtelen befolyásolás és kizsákmányoló ügylet..... 206

SZALMA JÓZSEF

Orvosi mint professzionális (szakmai) polgári jogi felelősség..... 224

TÓTH GERGŐ JÓZSEF

Az ajándék minden esetben elfogadható? – Gondolatok a jóerkölcsbe ütköző szerződésekről..... 274

VÖLCSEY BALÁZS

Az elévülés szabályrendszere az anyagi jog és az eljárásjog összefüggésében ..280

IV. RÉSZ: A KONFERENCIÁN ELHANGZOTT TOVÁBBI TANULMÁNYOK A MAGÁNJOG TERÜLETEIRŐL

BENKE JÓZSEF

A fejlődés teremtette joghézag és a „cessans ratio legis” – A boszorkányoktól a digitális szolgáltatásokig..... 300

BOÓC ÁDÁM

Digitalizáció és választottbíráskodás..... 321

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

Gondolatok a társaságalapítás egyes kérdéseiről..... 331

PAPP TEKLA

A közjogi jogi személy – megoldandó dilemma-e?..... 352

REINES JÁNOS

Útban az e-végrendelet felé: integrálhatóak-e a digitális vívmányok a végrendeletek tradicionális alakszerűségi követelményei közé?..... 373

SÁNDOR ISTVÁN

Az alapítványok jogának átalakulása – a magyar magánjog válaszai a külföldi tendenciákra..... 389

Előszó

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi és Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszékei, a Modern Magyar Polgári Jogi és Európai Magánjogi Kutatóközpont, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottságának Civilisztikai Tudományi Munkabizottsága 2021. június 4. napján rendezett tudományos konferenciát a Novotni Alapítvány támogatásával.

Az „*Elmélet és praktikum – hagyománytiszteltet és modernitás*” címet viselő, a pandémiára tekintettel online formában megrendezésre került jubileumi POT (Polgári Jogot Oktatók Országos Találkozója) apropóját egy kettős ünnep, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara fennállásának 40. és Szladits Károly jogtudós születésének 150. évfordulója adta. Ennek megfelelően, a konferencián elhangzott előadások – a rendezvény címéhez igazodva – fel-felidéznek a magyar magánjogtudomány e kiemelkedő alakjának gondolatait, hidat építve a múlt hagyományai és a kortárs magánjog modern vívmányai között.

A 2021. évi jubileumi konferencia a POT korábbi hagyományaitól eltért, amennyiben a rendezvény a tudományos élet pályán már évtizedek óta tevékenykedő kutató kollégák hosszabb, dogmatikusabb jellegű előadásai mellett a fiatalabb generáció képviselői számára is lehetőséget biztosított tudományos eredményeik rövid összefoglalására. A szervezők a konferencia programját ennek megfelelően alakították ki, az előadókat a délelőtti plenáris szekciót követően három, egymással párhuzamosan zajló és többé-kevésbé tematikus szekcióba rendezve.

A konferencia plenáris szekcióját *Prof. Dr. Harmathy Attila* emeritus professzor előadása nyitotta, amelyben az előadó a magyar polgári jog XX. század folyamán bekövetkezett változásait tekintette át, egyúttal azt is bemutatva, hogy a Szladits Károly tevékenységéhez történetileg kapcsolódó egyetemi oktatói nemzedékek miként hatottak közre ezeknek a változásoknak a kialakulásában.

Prof. Dr. Menyhárd Attila, tanszékvezető egyetemi tanár előadásában egy hagyományosnak mondható polgári jogi kérdést, a jognyilatkozatok alakítását vizsgálta, különös figyelmet fordítva mindennapjaink egyik velejárójára, a technológiai fejlődés által kifejtett hatásokra, míg *Prof. Dr. Lenkócs Barnabás* emeritus professzor előadásának középpontjában a házasság – napjainkban sokak által válságosnak ítélt – intézménye állt, amelyet az előadó a jogtudományi gondolkodás bázisát kiszélesítve, interdiszciplináris módon, így például az evolúciós pszichológia, szociológia, öko-filozófia eredményeit is felhasználva járt körül.

A konferencia plenáris szekciójának zárásaként *Dr. Leszkeoven László* egyetemi docens osztotta meg a konferencia hívószavául szolgáló két kifejezés – hagyománytisztelet és modernitás – köré rendezett gondolatait a hallgatósággal. Előadásában, amelynek kiindulópontját Szladits Károly egyik tanulmánya képezte, a különböző jogintézményeket (pl. értékpapír, elővásárlási jog, biztosítéki tulajdonjog) a dologi és a kötelmi jog kettős lencséjén keresztül vizsgálta és adott választ a felmerülő kérdésekre.

A plenáris szekciót követően a rendezvény három párhuzamos – többé-kevésbé tematikus – szekcióban folytatódott, ahol előadások hangzottak el a magánjog szinte minden területéről. A hallgatóság az I. szekcióban a családjog (*Prof. Dr. Barzó Tímea, Dr. Molnár Sarolta, Dr. Kriston Edit, Dr. Stribó Krisztina*), a személyiségi jog, valamint a szellemi alkotások jogának egyes részterületeibe (*Prof. Dr. Barta Judit, Dr. Pogácsás Anett, Dr. Sági Edit, dr. Szilágyi Gábor, dr. Halász Csenge*) nyерhetett betekintést, míg a II. szekcióban elhangzott előadások dologi, illetve kötelmi jogi problémákat dolgoztak fel. A konferencia III., tematikáját tekintve legszerteágazóbb szekciójának előadói (*Prof. Dr. Boóc Ádám, Dr. Bán Dániel, Dr. Bodzási Balázs, Dr. habil. Benke József, Prof. Dr. Papp Tekla, Prof. Dr. Sándor István, dr. Nyikes Zita, Dr. Fazakas Zoltán József, dr. Reimes János, dr. Csítei Béla*) a jogi személyekkel kapcsolatos egyes témakörök vizsgálatán túlmenően a klasszikus polgári jog határain túlra kalauzolták a hallgatóságot és a modernitás jegyében a digitalizáció által felvetett, a jövőben a magánjog részéről válaszokat igénylő problémákkal foglalkoztak.

A jelen kötet a fenti jubileumi konferencián elhangzott előadásokhoz kapcsolódó tanulmányokat a konferencia programjának megfelelően, szekciók szerint rendezve tartalmazza, színes képet nyújtva egyúttal az Olvasó számára a kortárs magyar magánjog állapotáról és annak legaktuálisabb problémáiról.

Miskolc, 2022. február 22.

Dr. habil. Juhász Ágnes
szerkesztő

I. RÉSZ

Á KONFERENCIA PLENÁRIS ÜLÉSÉN ELHANGZOTT ELŐADÁSOK ÍRÁSOS ANYAGAI

Prof. Dr. Harmathy Attila

A magyar polgári jog változásairól

Prof. Dr. Lenkovics Barnabás

Házasság és család: múlt – jelen – jövő

Dr. Leszkoven László PhD

Elmosódó kontúrok között: a dologi és a kötelmi jog megszűnyén

NEMZEDÉKEK A MAGYAR POLGÁRI JOGBAN A XX. SZÁZADBAN

1. A Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara fennállásának 40. és Szladits Károly születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett konferencia azt indokolja, hogy egyrészt visszatekintsünk a magyar polgári jogban bekövetkezett változásokra, másrészt gondolkozzunk azon, milyen szerepet játszottak a Szladits Károly tevékenységéhez történetileg kapcsolódó egyetemi oktatói nemzedékek ezekben a változásokban. Az egyetem olyan intézmény, amelynek hatása van az ország egy-egy részének, sőt bizonyos mértékig az egész országnak szakmai, tudományos, kulturális életére. A hatás döntő mértékben függ az adott egyetem oktatói gárdájától. A tanárok tevékenysége nemzedékek szemléletét befolyásolja. Az évfordulók alkalmat adnak az intézmény működésének kérdéseire, a tevékenység irányai, színvonalán való elgondolkodásra, egy-egy különösen fontos hatást gyakorló személy munkásságának értékelésére.

Szladits Károly tevékenységével napjainkban több konferencián foglalkoznak. Ez a rövid írás azoknak az egyetemi oktatóknak az időben egymást követő láncolatáról tesz említést, akiknek tevékenysége a történelmi folyamatban Szladits munkásságával összefüggésbe hozható, és akik a magyar polgári jog alakulásában adott időszak alatt valamilyen szerepet játszottak.

2. Az említett két évforduló a múltat idézi. Az egyik a távolabbi, a másik a közelebbi múltat, de az eltérő időszakok között megtalálható a kapcsolat. Szladits születésnapja a XIX. századba visz vissza, de munkásságának zöme a XX. századra tehető. Ez az időszak a magyar magánjog formálódása szempontjából meghatározó jelentőségű. A XIX. század második felében megindult nagy társadalmi, gazdasági, jogi átalakulás a világháború és a trianoni béke következtében megtorpant és az újrakezdés kérdéseire kellett a választ keresni. Az azóta eltelt időszakot vizsgálva sajátos ismétlődésre lehet következtetni. 1921 után egy megváltozott földrajzi területen kellett a változó társadalmi, gazdasági és jogi viszonyoknak megfelelő megoldásokat keresni a csőd szélén álló állam feltételei között.

A II világháború után a helyzet sok szempontból azonos volt a korábbival, azzal a lényeges különbséggel azonban, hogy az ország a Szovjetunió által irányított nemzetközi tömb részeként, annak követelményei szerint kellett, hogy működjön. A korábbi helyzethez viszonyítva lényeges eltérés volt továbbá, hogy

* Prof. Dr. Harmathy Attila, professzor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, harmathy@ajk.elte.hu

a megelőző időszakról alapjaiban eltérő politikai, gazdasági rendszer épült ki és a polgári jog anyagának ehhez a rendszerhez kellett igazodnia. Az 1960-as, 1970-es években bekövetkezett nemzetközi változások hatására Magyarországon lényeges átalakulás indult meg, de a rendszer összeomlása és új rendszer kialakulása csak 1989-1990-re tehető. Ismét gazdasági csődhelyzet, alapvető társadalmi problémák, a jogrendszer egésze átalakulásának követelménye volt meghatározó.

Kérdéses, hogyan reagált mindezenre a jog, közelebbről a polgári jog és mi történt a jogi oktatásban, közelebbről a polgári jog oktatásában, milyen befolyást gyakoroltak közvetlenül vagy közvetve a polgári jog tanárai a joganyag alakulására. A témakör tárgyalásához hozzátartozik annak a kérdésnek a vizsgálata is, hogy volt-e folytonosság a polgári jog művelőinek tevékenységében a II. világháborút követő időszakban, továbbélt-e a háborút megelőző évtizedekben megfigyelhető gondolkodásmód, felfogás.

3. A társadalmi-gazdasági rendszer alapjait érintő változások időszakában a hatályos szabályok közlésén kívül a jogi oktatásnak az adott feltételek között eltérő megoldásai lehetnek. A konferencia témakörének megfelelően csak egy-egy választ említek meg. Grosschmid álláspontja az volt, hogy „*a jog az önálló gondolkodás tudománya. Ezt a képességet pedig kevésbé szerezzük meg úgy, ha csak a tőcsér alá állítjuk szellemi lényünket, mint úgy ha mintegy active, folyton-folyva, hogy úgy mondjam bírkózzunk és tempózzunk abban az elementumban, amely nem ezekből vagy azokból a tételekből áll, épígy miként a tenger árja*”¹ Nagy változások időszakában aligha lehet más megoldás, mint a rugalmas gondolkodásra készítés.

Szladits Károly Grosschmid sokszor nem könnyen érthető fejtegetéseinek közvetítőjeként, de önálló és sok tehetséges elméleti jogász munkásságát befolyásoló és összefogó tevékenységével új utat nyitott a magyar magánjogban². Szladits a magánjogot a gazdasággal való szoros kapcsolatban szemlélte és a vagyoni jogot a társadalmi gazdálkodás külső rendjének tekintette. A magánjog szakjogaként említette a kereskedelmi és váltójogot, a csődjogot, továbbá a szerzői jogot és a szabadalmi jogot. A korszak változó körülményeit figyelembe véve beszélt a közjogi és magánjogi elemek új szintéziséről³. Szladits nem új jogrendszert kívánt kiépíteni, hanem a fennálló magyar jog elemeinek összefoglalására törekedett. Felfogása megfelelt a magánjogi törvénykönyv 1928.

¹ GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum, Budapest, 1905, 8. o.

² *Vékás Lajos* tanulmánykötetében önálló fejezetben foglalkozik Szladits Károly munkásságával és a Szladits iskolával. L. VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVG-ORAC, Budapest, 2019, 81. o.

³ SZLADITS Károly: *Bevezetés*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog, I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 20-21. o., 30-31. o., 39-40. o.

évi tervezetében megtalálható szemléletnek⁴. Kiemelendő, hogy szemlélete a jogrendszer egészét átfogta.

4. Szladits tanári tevékenységének, egyéni adottságainak köszönhetően sok tehetséges jogással került tartós kapcsolatba, dolgozott velük együtt és alakult ki az úgynevezett Szladits-iskola. Nem zárt közösségről volt szó azonban. Számosan működtek együtt vele olyanok, akik nem tartoztak a Szladits-iskola tagjai közé. Ez volt jellemző a Szladits által szerkesztett ötkötetes Magyar Magánjog című mű szerzői körére is. Szladits 1942-ben ment nyugdíjba, de a polgári jog területén a színvonal megmaradt. Professzorként a római jogi tanszéken *Marton Géza* és a polgári jogi tanszéken 1957-ig *Nizsalovszky Endre* tanított, továbbá 1949-től a Szladits-iskolához tartozó *Világhy Miklós*, majd 1957-től *Eörsi Gyula* is.

Az 1948-tól bekövetkezett politikai változás sok átalakulást hozott, de bizonyos folytonosság fennmaradt. Ez különösen elmondható a polgári jog oktatására, mert a polgári jog anyagában nagyon sok elem megmaradt annak következtében, hogy törvénykönyv nem volt és a joganyag jelentős részben a bírói gyakorlatban formálódott. A jogszabályokban megjelenő változásokat pedig az 1950-es évek elejéig jelentős részben nem magas szintű szabályok tartalmazták. Ezek a szabályok sokszor nehezen voltak elérhetőek és így nem válhattak tananyagká. Vonatkozott azonban a folytonosság a gyakorlatra is, mert az egymással nem összehangolt új jogszabályok alkalmazásának háttérében a korábbi jogi fogalomrendszer és gondolkodás állt.

5. Az egyetemi oktatók gyakran nemcsak az új nemzedékek tanításában, gondolkodásmódjának formálásában játszanak meghatározó szerepet, hanem közvetlenül vagy közvetve közreműködnek a jogalkotásban, a joggyakorlat formálásában is. A polgári jog anyagának alakításában különösen fontos szerepet játszott a Szladits Károly időszakához kapcsolódó jogász professzorok közül *Nizsalovszky Endre*, *Világhy Miklós* és *Eörsi Gyula*.

Közismert, hogy az 1959. évi Ptk. előkészítő bizottságában részt vett *Világhy Miklós* és *Eörsi Gyula*. Azt nem volt szokás említeni, hogy ők a Szladits-iskolához tartoztak. A Ptk. előkészítéséről és az előkészítő bizottság tagjainak nevét tartalmazó 1953-ban hozott kormányhatározat titkos volt, még a titkos kormányhatározatokat tartalmazó hivatalos lapban sem jelent meg és csak külön levéltári kutatással sikerült a tartalmát megismerni. Így derült ki, hogy a bizottságban *Világhy* és *Eörsi* mellett az egyetemi tanárok közül *Nizsalovszky Endre* és *Rudolf Lóránt* is részt vett. Az Igazságügyi Minisztériumnak (Bodzási

⁴ *Indokolás Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslatához*, M. kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1929, 8. o.

Balázs helyettes államtitkárnak) köszönhetően hozzáférhetővé vált levéltári előkészítő anyagból megállapítható, hogy a kártérítési részhez már korábban tanulmányt írt Marton Géza, az előkészítésben közreműködött *Csanádi György* és *Zalán Kornél* is. A sok szakértő közül ezeket a neveket azért említettem, mert ők is a Szladits-iskola tagjai voltak.

A II. világháború előtt működő magyar polgári jogász generáció fiatalabb gárdájának egy része aktív közreműködője volt a háború után is a magyar polgári jog alakításának és szerepet játszott egy jogi kultúra továbbélésében akkor és olyan mértékben, amikor és ahogyan a politikai viszonyok ezt lehetővé tették.

6. Külön kiemelés érdemel Marton Géza munkássága, akire ma már inkább a római jogászok emlékeznek. Sajnálatos módon háttérbe szorult a kártérítési felelősség körében végzett munkássága. A Szladits által szerkesztett Magyar Magánjog kötetében ő írta a kártérítésről szóló fejezeteket. A kártérítési felelősség elmélete területén megjelent munkája máig a témakör alapvető műve. Marton Géza munkásságának jelentőségét egyetlen ténnyel jelzem: munkásságáért Kossuth-díjban részesült. Az elismerés tényén kívül a díjazás időpontja jelentős. Marton Gézának ugyanis a Kossuth-díjat 1957-ben adományozták, akkor, amikor a politikai vezetés a forradalom leverése után megpróbált kapcsolatot teremteni az ország szellemi vezetőivel. Ezt a tényt jelzi, hogy Marton mellett a Kossuth-díjban részesítettek között volt Kodály Zoltán, Németh László, Borsos Miklós, Szabó Lőrinc, Fülep Lajos.

7. A Szladits-iskolához lazán kötődő, mind a II. világháború előtt, mind a háború után fontos tevékenységet végző professzor volt Nizsalovszky Endre. Ő már az 1928. évi tervezet előkészítő bizottságának tagja volt, a tervezetet előadásokban ismertette. Éveken keresztül egyik szerkesztője volt a bírói gyakorlatot bemutató köteteknek. Részt vett a gazdasági válság következtében szükségessé vált pénztártékelés, a valorizáció szabályozásában, majd a hitelbiztosítékokról szóló új szabályok kidolgozásában. A II. világháború után pedig, amikor a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálta a bírói gyakorlatot, a hatályukban fenntartott elvi jelentőségű határozatokat tartalmazó kötetek szerkesztője is Nizsalovszky volt.

Az említett tényeket azért is érdemes figyelembe venni, mert számolni kell azzal, hogy milyen személyi feltételekkel indult az meg 1953-ban a Ptk. előkészítése. Az elméleti előkészítés a kodifikációs bizottság polgári jogi egyetemi oktató tagjaitól volt várható. Négyőjük közül egyértelműen kapcsolata volt Szladits Károllyal Nizsalovszkynak, Világhynak és Eörsinek. Világhy és Eörsi a fiatal korosztályhoz tartozott, 1953-ban, a kodifikáció kezdetekor Világhy 37 éves, Eörsi 31 éves, Rudolf Lóránt 49 éves volt, Nizsalovszky pedig

59. Négyőjük közül nemcsak korban, hanem kodifikációs tapasztalatban és a joganyag átfogó ismeretében is kiemelkedett Nizsalovszky. Ő a joganyag egészét átfogó kódex elkészítésében – az Mtj. szerkesztésében –, továbbá a bírói gyakorlat átfogó ismeretében több évtizede komoly alapokkal rendelkezett. Nem meglepő tehát, hogy a kodifikáció irattári anyagából megállapíthatóan az első tervezetrészét ő készítette el.

Kérdéses lehet mindezek ismeretében, hogy az 1959. évi Ptk. előkészítésével kapcsolatban miért nem közismert Nizsalovszky tevékenysége. A válasz a korszak politikai viszonyai alapján adható meg. Nizsalovszky a korábbi rendszer professzoraként még szükséges, de csak átmenetileg megtűrt személyiség volt. Mindehhez hozzájárult, hogy Nizsalovszky az 1956. évi forradalmi időszak napjaiban, a Magyar Tudományos Akadémia tisztségviselőjeként a rádió egyik műsorában nyilatkozott. 1957 tavaszán Nizsalovszky ellen sajtótámadások indultak és eltávolították az egyetemről. A Ptk. tervezetének 1957-től indult országos vitájában Nizsalovszky már nem jelent meg. Ahhoz hasonlóan, ahogy a szovjet vezetőkről társaságban készített fényképek későbbi évekből származó változatain egyes személyek már nem szerepelnek, mert nemkívánatos személyekké váltak, így Nizsalovszkynak a Ptk. előkészítésében játszott szerepe is ismeretlenné vált az utókor számára.

8. A második világháború után felnövő és később a jogi oktatásban és a polgári jog anyagának formálódásában szerepet játszó személyek közül a folyamatosság szempontját szem előtt tartva a következők mondhatók el.

A korábbi polgári jogász nemzedék tanításán nevelkedő első gárdához tartozott a később a miskolci jogi oktatásban döntő szerepet játszó *Zlinszky János*, aki Marton Géza munkatársa volt. Néhány évvel később következett *Boytha György*, majd *Novotni Zoltán*, *Lontai Endre*, akik később szintén fontos szereplői lettek a polgári jogi oktatásnak – Novotni meghatározó szereppel a miskolci egyetemi életben és a „POT” alapításában, működésében. Ugyancsak a későbbi nemzedékhez tartozott *Mádl Ferenc*, akinek közvetlen kapcsolata különösen Nizsalovszky Endrével volt.

9. Ezek után személyes megjegyzések következnek, hiszen korom alapján a Szladits munkásságát követő időszakhoz kapcsolódom. 1955-ben kezdődött egyetemi tanulmányaim során Marton Géza előadásait hallgattam elsőéves koromban. Már hallgatóként megragadott kártérítési felelősségtől írott művének logikája, gondolati gazdagsága. Az ő tanszékén lettem demonstrátor. Munkatársától, *Brósz Róbert*től tanultam tanítani és vizsgáztatni. Másodéves koromban Nizsalovszky Endre előadásait hallgattam és összehasonlító jogi elemeket tartalmazó, a polgári jog elméleti alapjait vázoló előadásai maradandó

hatást gyakoroltak. Az egyetemről való eltávolítása után is kapcsolatban maradtunk. Sok évvel később ő lett kandidátusi disszertációnak egyik opponense, míg a másik opponens Szladits egyik korábbi munkatársa, Csanádi György volt.

A Szladits-iskolához tartozó jogászok közül mások is voltak, akik pályámat irányították. Világhy Miklós és Eörsi Gyula már egyetemi hallgató koromban megismertek és segítettek. Egyetemi tanulmányaim befejezése után évekkal Világhy javasolt egy angol ösztöndíjra a cambridge-i egyetemre, ami későbbi pályám szempontjából jelentős volt. Közvetlenebb hatása volt azonban egész pályám szempontjából az Eörsivel való kapcsolatnak. Nizsalovszky egyetemről való távozása után a polgári jogi előadásokat Eörsi vette át. Olvasta dolgozataimat és segített, amiben tudott. Az egyetemi tanulmányok befejezése után nem kaptam ugyan jogi állást politikai okok miatt, néhány évvel később azonban hívtak az Állam- és Jogtudományi Intézetbe és ott vele dolgoztam sok éven át.

A Szladits Károly időszakához áttételesen kapcsolódó folyamatnak egy sajátos ágaként említhetem, hogy az adott időszak sajátos történelmi adottságai miatt már IV. éves hallgatóként gyakorlati órákat tartottam római jogból. Annak az első csoportnak, amelynek számára római jogból szemináriumi órát vezettem, a hallgatói között volt *Vékás Lajos* és *Sárközy Tamás*, akikkel azután évtizedeken keresztül együtt dolgoztunk. A II. világháborút megelőző időszak polgári jogi gondolkodásának útjait keresve tehát egy ösvény létét akár a közelmúltig is feltételezhetjük.

10. Nem szabad azonban elfelejtkezni arról sem, hogy a Szladits-iskolához tartozó jogászok egy része a kommunista hatalomátvétel jeleit látva elhagyta az országot, olyan időpontban, amikor erre még lehetőség volt. A nemzetközi politikai helyzettől függően lehetett az itthon maradottaknak konferenciákra, tanulmányutakra külföldre utazni. Ezek az utazások lehetőséget adtak arra, hogy a Szladits-iskola külföldi tagjaival találkozzunk. Ezek közül a találkozások közül kettőt említek meg. Az egyikre az 1970-es évek második felében került sor. Lehetőség nyílt, hogy egy kis jogászdelegáció látogatást tegyen New Yorkban a Columbia University-n. Különös élmény volt, hogy az egyetem összehasonlító jogi központjában ifjabb Szladits Károly fogadott bennünket, aki már külföldre távozását megelőzően is éveken át foglalkozott a common law kérdéseivel.

Áttételesen ifjabb Szladits Károlyhoz kapcsolódik egy későbbi külföldi találkozásom is. Erre az eseményre Londonban került sor. Az Akadémia képviseletében Londonba utaztam és a londoni magyar követség az egyik nap teadélutánra hívott meg. A rendezvényen néhány angol vendég is jelen volt. Az egyik angol hölgyet Lady valakiként mutatták be, a nevét nem értettem. A

beszélgetés során szó volt a jogrendszerek különbözőségéről és a megértési, fordítási nehézségekről. Elmondtam, hogy ezzel a gonddal folyamatosan küzdök, de bizonyos segítséget az jelent, hogy édesapámtól megkaptam egy angol-magyar jogi szakszótárt, amelynek összeállítója ifjabb Szladits Károly és Szemző Blanche volt. Erre a jelenlévő lady felkiáltott: ő volt Szemző Blanche. Élmény volt számára, hogy évtizedekkel Magyarország elhagyása után találkozhatott valakivel, aki Magyarországon használja a valamikor közreműködésével készült könyvet.

11. A II. világháborút megelőző időszak polgári jogi gondolkodásával összefüggésbe hozható az is, hogy Eörsi Gyula és Világhy Miklós az 1960-as és 1970-es években a gazdasági jogi felfogással szemben lépett fel és a hagyományos polgári jogi álláspontot képviselte. Ez azért is jelentős volt, mert ebben az időben már több szocialista országban uralkodóvá vált a gazdasági jog önállóságán alapuló nézet (ennek megfelelő elveken készült el az 1964. évi csehszlovák polgári törvénykönyv, majd az NDK 1975. évi polgári törvénykönyve). Eörsi és Világhy állásfoglalása komoly szerepet játszott az egységes polgári jogi szabályozás elvi alapjainak megtartásánál. A Ptk. 1977. évi átfogó módosításának előkészítésénél jelen volt még Eörsi Gyula és Világhy Miklós is, bár csökkent aktivitással. Komoly szerepe volt viszont az öröklési jogi szabályok módosításánál Nizsalovszky Endrének.

12. Az 1950-es évek elején, a Polgári Törvénykönyv előkészítő munkáinak kezdetén a gazdasági jog önállósága politikai alapon került elvetésre, a szabályozás a polgári jog egységének felfogására épült. A politikai alapot azonban az 1949. évi Alkotmányban rögzített elvek jelentették:

- a termelési eszközök zöme állami és szövetkezeti tulajdonban van,
- a gazdaság működése terv alapján történik, a gazdaságot az állam az állami tulajdonban lévő bankrendszer és az állami vállalatok útján irányítja, az állam vállalatai látják el a külkereskedelmet, a nagykereskedelmet, a közlekedést
- a magánkezdeményezés nem sértheti a köz érdekeit,
- az öröklési jogot az Alkotmány biztosítja.

A kodifikáció 1953-ban történő indításakor a családjogot már külön szabályozták, a szövetkezeti és földtulajdoni kérdéseket pedig külön akarták rendezni. Az államosítás már zömmel befejeződött, az állami vállalatok irányítása és az állami vállalatok közötti kapcsolatok szervezése külön, közigazgatási jellegű úton történt. Külön szabályozás alakult ki a munkaviszonyokra.

Az alapkérdések közé tartozott tehát, hogy mi marad polgári jogi szabályozásra. A kritikus pontok közé tartozott a szocialista szervezetek között létrejövő szerződések köre. Ennek a területnek a Ptk. külön fejezetet szentelt,

néhány speciális szabállyal. A 409. § ma már elfeledett rendelkezése szerint a tervszerződések részletes szabályait külön jogszabályok, illetőleg az ezek alapján kibocsátott alapfeltételek állapítják meg. (Ezeknek az alapfeltételeknek a száma egy időszakban meghaladta a százat és csak a kibocsátó minisztérium hivatalos lapjában jelentek meg) – Ez a rendelkezés a szállítási szerződésekről szóló 50/1955. (VIII. 19.) MT rendelet szabályát tükrözte, amely szerint a rendelet szabálya hiányában a szállítási alapfeltételeket kell alkalmazni – nem a polgári jog általános szabályait! A helyzet megértéséhez hozzátartozik az, hogy szocialista szervezetek jogvitáit nem bíróságok, hanem úgy nevezett döntőbizottságok bírálták el 1972-ig (az 1972. évi IV. törvény hozott változást). A valóságban kérdéses volt tehát a polgári jog egysége. Az 1959. évi Ptk. valójában a mai felfogásunknak megfelelő polgári jognak csak egy részét szabályozta.

Az 1959. évi Ptk. szabályozásához viszonyítva lényeges változás az 1960-as években indult meg, a gazdaságirányítási rendszer reformjával összefüggésben fokozatosan változtak a szigorú központi irányítási rendszeren alapuló szabályok. Ennek egyik eleme volt a vállalkozási szerződésekről szóló 44/1967. (XI. 5.) Korm. rend. 36. §-a, amely már az egész Ptk-ra utalt háttérszabályként (eltérve a beruházási szerződésekről szóló korábbi szabályozástól). Döntő változás a Ptk. 1977. évi átfogó módosításához kapcsolódóan történt. Az alapfeltételeket a 7/1978. (II. 1.) MT rendelet 114. § (2) bekezdése hatályon kívül helyezte (ekkor még 23 alapfeltétel volt hatályban – többek között a hazai termelésű karácsonyfára vonatkozó 1965-ben kiadott utasítás).

Záró gondolat

Ez a rövid írás azt próbálta jelezni, hogy az elmúlt mintegy száz év alatt, nehéz történelmi körülmények között a polgári jogi gondolkodás alapjai nemzedékről nemzedékre szálltak át és folytonosság fenntartásában az egyetemeknek, az egyetemek tanárainak jelentős szerepe van.

*Lenkovics Barnabás**

HÁZASSÁG ÉS CSALÁD: MÚLT, JELEN, JÖVŐ

Bevezető gondolat

Ez az előadás a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet által 2021-ben szervezett „*A család védelme a jogban*” című kutatás eredményeiből szemezget. A kutatás oka az a közismert általános vélekedés, hogy a házasság és a család intézménye válságban van. A kutatás célja az, hogy segítse a társadalmat és az államot a válság kezelésében, a házasság és a család intézményének védelmében és megerősítésében. A kutatás különös célja az is, hogy egy kelet-európai professzori hálózat segítségével tárja fel, vannak-e a válságnak – a közös történelmi múltra tekintettel – speciális kiváltó okai, és indokolható-e a válság kezelésének ugyancsak speciális kelet-európai eszköztára.

A kiinduló tétel: a *társadalmi reprodukció hiánya*. Az európai – nyugati – társadalmakban – civilizációban – több ember hal meg, mint ahány születik, ezt az emberfajt a kihalás veszélye fenyegeti, miközben más földrészeken, civilizációkban, társadalmakban a *túlnépesedés* okoz súlyos környezeti és társadalmi problémát. Eszerint az európai ember az *evolúciós fejlődés* (a túlélőképesség) nézőpontjából tévúton jár. Ennek, mint okozatnak az okaként szinte mindenki azonnal a *házasság és a család válságára* gondol. Ha tehát ezt a válságot sikerül kezelni, megoldódik a reprodukciós hiány problémája is. De ha az okok láncolata szerteágazó és a sokféle ok egymással összefüggésben váltja ki az okozatot, akkor a válság kezelése legfeljebb enyhít a bajon, meg nem oldja azt.

1. Rendhagyó megközelítés

A magánjogban ismert több intézmény vonatkozásában is a *rendes és rendhagyó* jelzők használata. Másfelől közismert az az einsteini gondolat is, hogy egy problémát nem lehet azzal a gondolkodásmóddal megoldani, amely magát a problémát előidézte. Az én kutatásom és ez az előadás is a hagyományos, vagy rendes jogtudományi kutatásokhoz és dolgozatokhoz képest rendhagyónak mondható, amennyiben túltekint a jogon és kiszélesíti a jogtudományi gondolkodás bázisát. Ha ugyanis egy okozatnak (negatív társadalmi tünetnek) több oka is van, azokat egyenként is és összességükben, egymással való

* Prof. Dr. Lenkovics Barnabás, professzor emeritus, Széchenyi István Egyetem, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, barnabas.lenkovics@gmail.com

összefüggésükben és kölcsönhatásukban is vizsgálni kell (diagnózis felállítása), ez után lehet a helyes terápián gondolkodni – konzílium jelleggel – többféle szakember, társtudományi, szakterületi tudás bevonásával, összeillesztésével. A jogtudományt ki kell nyitni, társadalomtudományosítani, sőt még szélesebb értelemben tudományosítani kell. Igaz, hogy régóta beszélünk egy-egy *komplex* probléma *interdiszciplináris* (de csak több jogágot, jogterületet érintő) megközelítésének szükségességéről, mivel azonban a jog egészében egy önmagában zárt rendszer, a jogtudomány hajlamos folyton a beszűkülésre. Saját fogalmait elemezgeti, nagyító, majd mikroszkóp alá helyezve vizsgálhatja a legapróbb részleteit, mígnem belevész azokba. Nagynak gondolja magát a saját körében, csak kár, hogy ez a kör túl kicsi. Ha például a házasság és a család válságban van, és ezt jogi problémaként kezeljük, holott döntő mértékben nem az (hanem társadalmi, gazdasági, politikai, ideológiai, pszichológiai, biológiai, szocializációs stb.), akkor hiába próbálkozunk a probléma újabbnál újabb jogi megoldásaival. A maga teljes komplexitásában fel kell tárni a probléma valamennyi lényeges okát és azokat a saját adekvát eszközeikkel kell orvosolni. Mindezt holisztikus szemléletben: ha egy embernek többféle betegsége is van, és ezeknek sokféle kiváltó oka van, nem elég csupán egy betegséget, egyetlen tünetet vagy csak egy kiváltó okot kezelni, a beteg embert (egészében, komplexitásában, életvitelében, testi és lelki állapotában stb.) kell gyógyítani. Ha a házasság és a család válsága egy tünet, amit felfoghatunk úgy is, mint az ember és az emberi társadalom (akár többféle) betegségének a tünetét, akkor ki kell kutatni, fel kell tárni ennek lényeges okait és azokat (egymással összefüggésben) kell kezelni. A házasság és a család válságának kezeléséhez, gyógyításához, mint *célhoz*, igénybe vehetjük a jogot is, mint emberi magatartás-szabályozó *eszközt*, tudva, hogy ez az eszköztár is sokféle: imperatív, kogens és diszpozitív, parancsoló vagy tiltó, megengedő, ajánló vagy ösztönző normák stb. Mikor, melyik a legalkalmasabb jogi eszköz? Tudni kell azt is, hogy a jogra inkább a *spétreakció* jellemző, mint a *prevenció*. A házasság felbontásával és annak járulékos kérdéseivel pl. sokkal többet foglalkozik, mint a házasság létrejöttével és annak tartalmával. Nem elegendő tehát önmagában a *jogi*, családi jogi – alkotmányjogi – emberi jogi kutatás és szemléletmód, valamennyi „embertudomány” – természet- és társadalomtudományi területek – „konzíliuma”, bevonása, a válság komplex, „rendhagyó” megközelítése szükséges.

Csak egyetlen példát említek. A mai modern *evolúciós pszichológia* tudománya szerint az ember *biopszichoszociális lény*, személyisége, gondolatai és cselekedetei a biológiai és pszichológiai adottságai, valamint a szociális körülményei által meghatározottak. Mindez nyilvánvalóan nagy hatással van a házasságára és a családjára is. Az ilyen *evolúciós szemlélet* a biológia és a pszichológia után megjelent

már a közgazdaságtanban vagy a történettudományban is, így alkalmazása nyilván nem kizárt a jogtudományban sem. Ilyen szemlélettel vizsgálható a házasság és a család jogintézménye is.

2. Történeti gyökerek

Az ember és az emberi társadalom, történeti fejlődésében eddig legalább három evolúciós létszakasz különböztethető meg: a *prehisztorikus* vagy ősközösségi létszakasz; a *mezőgazdasági* forradalom és a mezőgazdálkodó társadalom korszaka; az *ipari* forradalom és az ipari társadalom korszaka. Nézzük meg ezeket röviden és közelebbről. A prehisztorikus időknek, az ősközösségi társadalomnak a kezdetét, a végét és az időtartamát is nehéz behatárolni, de (szerény becslés szerint is) i.e. 100.000-től 10.000-ig tarthatott, ami 90.000 évet jelent. Az ember biológiai és pszichológiai adottságai ez alatt (az egyes ember élettartamához mérten beláthatatlanul hosszú idő alatt) rögzültek máig ható módon a génjeiben. Az ősközösség belső életéről alig tudunk valamit, arról csak vélelmeink vannak, a valószínűt fogadjuk el valósnak. A horda egyetlen nagycsaládként, kisebb belső egységekre tagozódás (monogámia) nélkül (nemzetségként, törzsként) élte az életét, nőközösség, férfiközösség és gyermekközösség jellemezte. A vadászó, halászó, gyűjtögető életmód legfőbb törvénye az volt, hogy a létfenntartás, a pusztta életben maradás érdekében „*az élelmet meg kell osztani*”. Ez volt az egyesek és a közösség megmaradásának elemi feltétele. Ez az ősközösségi szolidaritás csakis szigorúan kölcsönösségi alapon működhetett: ma én neked, holnap te nekem, és mindketten a gyerekeknek, öregeknek, betegeknek. Aki ezt megszegte, arra kiközösítés és pusztulás várt. Aki betartotta, az iránt a többiek hálát éreztek és igyekeztek tettét viszonzni. Mondhatni, ennek a megosztásnak, közösségi szolidaritásnak köszönhetően vált emberré az ember és maradhat az ma is. Aki ajándékot, adományt kap – ha megvan még benne az ősi hálaérzet és tisztesség – igyekszik azt, ha lehet kicsivel növelve, viszonzni, nyilván annak reményében, hogy ezáltal, ha szüksége lesz rá, újból kapni is fog. Vajon nem ez az arányos közteherviselésnek, a társadalmi szolidaritásnak, a javak újraelosztásának (redisztribúciójának) az ősi történeti gyökere és természeti törvénye?

Az ősközösség belső életét a nők szexuális vonzereje és az utódok világra hozatala dominálta. Ez matriarchátust és egyfajta (ugyancsak máig ható) természetes munkamegosztást is eredményezett. A monogámia kialakulásának és ezzel a nagyobb közösség házaspárokra és kisebb családokra bomlásának elsődleges oka az utódok genetikai épségének megőrzése lehetett. A vérrokonság nyilvántartása és a vérfertőzés elkerülése, majd tilalma, valószínűleg a mai

házasság és család kialakulásának és evolúciós fejlődésének első lépcsőfoka. A házasságnak és a családnak ma is „veleszületett”, természetes (eredeti, természeti) oldala: a létfenntartás és a fajfenntartás ösztöne, motiváló ereje, nem az egyes ember, hanem egy *emberpár, egy férfi és egy nő egy-ségében*. Az életben maradás és az élet továbbadása így együtt, csak egyesülve volt lehetséges, és könnyebb is, egészségesebb is; egy emberpár, mint házaspár testi és lelki (biológiai és pszichológiai) egységet alkot. A házasságnak és a családnak, mint élő organizmusnak, megvan tehát a maga evolúciós gyökere – ami eredetileg nem más, mint aktív adaptáció, alkalmazkodás a természeti körülményekhez és a természetes életmódhoz, a biológia (genetika) törvényeihez. Az egyeseknek épen és egészségesen kellett megszületni és életben maradni, és hogy a közösség (a faj) is fennmaradjon, utódokat kellett vállalni. Ez a *matriarchátus* (nőuralom) alapvető magyarázata. A szexuális szabadságot a genetikai épség és a leszármazás beazonosíthatósága érdekében korlátozni kellett. Az utódnemzés nem maradhatott egyetlen domináns hím privilégiuma, ez is az emberré válás ősi törvénye. A nő és férfi monogám párkapcsolata és a szexuális vágy azon belüli kielétele tehát evolúciós fejlődési fázis, mondhatni természeti törvény, az azon kívüli szexuális kapcsolatok a megelőző evolúciós létszakasz, a férfi és női poligámia máig továbbélő maradványai.

3. A mezőgazdasági forradalom

A prehisztorikus időkhöz viszonyítva az i.e. 10.000. évtől az ipari forradalomig eltelt időszak akár az emberiség „közelmúltjának” is tekinthető, a belátható időtávban gondolkodó ember számára azonban ez is hatalmas távlat, evolúciós hatása pedig legalább olyan mértékű és maradandó, mint a megelőző prehisztorikus időké. Az ember birtokába vette és sajátjának tekintette a föld egy darabját, ahol *háziasított* növényeket termesztett és állatokat tartott. Ennek következtében *háziasodott* az ember is: maga termelte magának és családjának az élelmet, amit már nem kívánt másokkal megosztani. Mivel a vadászat és gyűjtögetés helyett döntően a férfi volt az, aki saját munkáját, testi és szellemi erejét egyesítette a természet erejével, ennek eredményét joggal mondta a sajátjának, természetes tulajdonának. A legfőbb törvény a lopás tilalma lett: ne kívánd felebarátod házáat, se mezejét, se barmát, se asszonyát! A kialakuló magántulajdon kirekesztette a közösség többi tagját, teljes és kizárólagos hatalmat biztosított a tulajdonos számára dolgok és személyek, különösen a családtagjai felett. A tulajdonosi hatalom férji és atyai hatalmat is eredményezett. A saját tulajdon saját utódokra örökítése felerősítette a monogámiát, megszilárdította a monogám házasság intézményét. Az átalakulás legnagyobb

vesztesei a nők lettek, bár egy „jó és gondos családapával” létbiztonságot és akár szerelmet is nyerhettek. A matriarchátust felváltó patriarchátus nyomán nem csak a család, de az egész társadalom is hierarchizálódott, vertikális, alá-fölérendeltségi viszonyokba rendeződött. A javak megosztási kötelezettsége az alárendeltek irányában egyfajta paternalista gondoskodási kötelezettséggé szelídült. A házasságok a társadalmi hierarchiában elfoglalt rang szerint kötöttek, ott viszont a vagyonnal együtt a születési előjogok és kiváltságok is öröklődtek. A föld birtoklásán és a mezőgazdasági termelésen alapuló, feudális társadalomban a házasság és a család is feudális lett. Nem csupán egy férfi egy nővel, de birtok a birtokkal, a cím és a rang címmel és ranggal, föld a földdel, hatalom a hatalommal is házasodott. A család *gazdasági egységként* működött, a gyerekek saját munkára és saját tulajdonra szocializálódtak. Szladits Károly még joggal vallotta, hogy a magánjog két főrészből áll: *családjog és vagyonjog*, vagyon alatt döntően a családi vagyont értve, aminek alapintézménye a magántulajdon.

4. Az ipari forradalom

A polgárosodás eszmerendszere még erre a saját munkával teremtett saját tulajdonra alapozta az ember szabadságát, és a felek egyenjogúságával és mellérendeltségével biztosította minden ember számára a törvény előtti egyenlőséget. Az egyidejűleg zajló ipari forradalom azonban eltorzította a nemes eszméket. A várurakat gyárurak váltották fel, a termőföld magántulajdona helyett a tőketulajdon gazdaság- és társadalomszervező ereje vált uralkodóvá, a születési előjogok helyébe a veleszületett nagy vagyonok előjogai és kiváltságai léptek. A feudális kor szentségi házasságát (annak felbonthatatlanságát) a felek szabad akaratából kötött polgári házassági szerződés váltotta fel, aminek tartalma is szabadon meghatározható, kiegészíthető vagy módosítható, sőt, ha a házasság menthetetlen, fel is bontható. Ahogyan azonban a szerződések általában, úgy a házassági szerződéseket is érdekek, vagyonok, címek és rangok mentén kötötték, és a házasságon és családon belüli hierarchia sem változott. A vagyonadta rangon alul polgári házasságot sem illett kötni. Ahogyan a tömegtermelés és a tömegfogyasztás bővült, a család *gazdasági egység* jellege úgy halványodott és *fogyasztási egység* jellege úgy erősödött. A nők helyzete – tömeges munkába állásuk folytán – tovább romlott. A proletarizálódott (és pauperizálódott) férjek családfenntartó szerepe viszont egyidejűleg hanyatlott. Ezek miatt is nőtt a házastársak közötti konfliktusok száma, melyek megoldásának eszköze egyre gyakrabban a válás lett.

5. A szocialista kísérlet

Vajon a legújabb kor szocializmus-kísérlete csupán egy modernizációs felzárkózási kísérlet volt Európa keleti periferiáján és Ázsiában, ami végleg elbukott, vagy egy nagy egyenlőség-eszme, aminek hatásai a fejlett Nyugaton ma is érződnek és holnap is hatni fognak? A tulajdon társadalmi felelőssége, a szociális piacgazdaság fogalma, a társadalmi szolidaritás intézményrendszere, minden ember joga a szociális biztonsághoz és az esélyegyenlőséghez, mind magukon viselik a szocialista eszme és a kétpólusú világrendszer ideológiai harcának nyomait. És mindezek hatottak a házasság és a család intézményére is. A magántulajdon és vele az uralmi viszonyok megszüntetése a házastársak valódi szabadságát, a nők és férfiak teljes (nem csupán formális jogi) egyenlőségét ígérte. A gazdasági/tulajdonosi és a politikai hatalom egyesítése azonban a szocialista államot totális diktatúrává torzította. Az állam mint jogi személy *eszményi ösztökésként* működött, a társadalminak nevezett tulajdon az állam kizárólagos, kirekesztő magántulajdonaként funkcionált. Ez az állam a polgári szabadság elvonását a társadalmi tulajdon bázisán bőséges paternalista juttatásokkal igyekezett ellensúlyozni. A társadalmi tulajdoni rend és az állami tervgazdasági rendszer, az erőltetett szocialista iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálása, a városiasodás következtében a család végleg elvesztette gazdasági egység jellegét, a szűkre szabott személyi tulajdon és a szegényes fogyasztás mellett a nők újabb tömegei kényszerültek a bérmunkás létbe (állami bérrabszolgaságba), a férfiak és apák a széleskörű állami paternalizmus közegében egyre inkább nélkülözhetővé váltak. A házasság és a család válságában, a válások számában, a gyermekvállalás csökkenésében és a népesség elöregedésében és fogyásában gyorsított ütemben behoztuk lemaradásunkat a fejlett Nyugattal szemben, sőt meg is előztük azt.

6. A jelen állapot

A házasság és a család evolúciós fejlődésének, mint kiderült, a természeti mellett van egy társadalmi oldala is, alkalmazkodás a társadalmi körülmények változásához (vallásokhoz, ideológiákhoz, hiedelmekhez, politikai hatalmakhoz, gazdálkodási módokhoz, technológiákhoz, piaci törvényszerűségekhez, divatokhoz stb.). Ezekre még inkább igaz, hogy emberi kreációk, hogy – önös érdekeik szerint – emberek alkotják őket, mindig sokkal kevesebben, mint ahányan alkalmazkodni kényszerülnek hozzájuk. Ha a társadalmi

körülményekhez való alkalmazkodás – akár önként, lelkesedve, akár kényszer hatására, de – sikeres, akkor ezek is olyan elháríthatatlan, elemi erőként (*vis maioroként*) hatnak az emberek életére, mint a természet erői. Ugyanúgy hathatnak éltető erőként, vagy okozhatnak emberi és társadalmi katasztrófákat. Ilyen kétarcú eszme még ma is a magántulajdon szentségének és sérthetetlenségének elve, ami hatalmas (immár globális) gazdaság- és társadalomszervező erőként hat, de egyúttal áthatotta a házasság és a család belső (intim) viszonyait is. A birtoklási vágy kiterjesztése a házastársra és a gyerekekre ma is élő konfliktusforrás és gyakori válóok. A 20. század az *uralkodó eszmék* szempontjából katasztrófális évszázad volt: sátáni dogmák uralták. „Igazán sátáni módon csak akkor hat a dogma ereje, ha igen nagy tömegeket, egész földrészeket vagy akár az egész emberiséget egyetlen gonosz tévhit egyesíti” (K. Lorenz). Példaként említhetők a nemzeti sovinizmusok, fajelméletek, az antiszemitizmus, vagy a kommunista „proletár internacionalizmus”. Ezek ellenszere sem lehet ma a globalizmus, vagy a nyílt társadalom dogmája, ami lényegét tekintve nem más, mint a 20. századi totális diktatúrák hatásának a másik szélső ellenhatása, egy értékeit vesztő, atomjaira hulló, széteső társadalom, a totális individuális önzés eszméje. Holott – minden ellenkező híresztelés ellenére – az ember még mindig, természeténél fogva közösségi lény. Tagja egy kulturális értékközösségnek, és ha kellően művelt, képes megtalálni az arany középutat, ellenállni a nagy hatóerejű, tömegpusztító dogmáknak, így a most egyeduralomra törő önző individualizmusnak is. Mint tudásban és lélekben gazdag, értékes és erős személyiség, az ember képes a közösségét is – családját, nemzetét, az emberiséget – gazdagítani, hogy az is ellen tudjon állni a sátáni dogmák erejének.

7. A múlt lendkereke

Mint láttuk, a tulajdoni és a ráépülő gazdasági rend, a hierarchizált – vertikalizált – hatalmi rendszerek, egyes uralkodó ideológiák – dogmák – mindig is áthatották és áthatják ma is a házasság és a család belső – intim – viszonyait is. A mezőgazdasági forradalom és a letelepedés például családi gazdálkodáshoz, a természetes és emberléptékű magántulajdon kialakulásához vezetett. Ennek emberképe Szladits Károly *jó gazdája*, aki persze mint jogi eszmény, *jó férj és jó apa* is lehetett volna. A magántulajdon és annak öröklése azonban hosszú évezredek alatt apai és férji hatalmat eredményezett, a matriarchátus (nőuralom) patriarchátussá – férfiuralommá – változott. Az ipari forradalom felszámolta ezt a kismagántulajdont, majd a kommunista forradalom vele együtt a nagymagántulajdont is, de a férfiuralom tízezer éves lendkereke a családon belül még két-három évszázadon át tovább pörgött. A család megszűnt a gazdaság

alapegysége lenni, de a családi háztartás, mint fogyasztói közösség jelentősége a fogyasztói társadalomban is változatlanul nagy. Ebben viszont nincs szükség se apai, se anyai hatalomra, se férfi-, se nőuralomra.

8. Jövők a múltunkban

László Ervin ökofilozófustól hallottam egy budapesti előadásában, hogy „a jövők ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre, és elmentünk mellette!” Ez a gondolat a természetes, emberléptékű és emberközpontú, környezetbarát és fenntartható gazdasági és társadalmi rendre vonatkozott. Összhangban volt és van az ökoközgazdaságtan ember- és környezetbarát, kistulajdoni, kisvállalkozási programjával – *Ernst Schumacher*: A kicsi szép –, valamint az „antiglobálók” egyik kulcsfogalmával, a lokalitással is. A polgárosodás eszmevilága, az egyén felszabadítása – a rabszolgaság eltörlése, a jobbágyfelszabadítás –, az ember társadalmi szabadsága – törvény előtti egyenlősége, majd általános jogegyenlősége, az egyenjogúság és mellérendeltség elve, a horizontalitás – átalakította a tulajdoni, a gazdasági és a társadalmi viszonyokat, és elvileg átalakította, felszabadította a házassági és a családi viszonyokat is. Mozgalmak indultak és küzdelmek kezdődtek a nők felszabadítása, a nők és férfiak egyenjogúsága, a házastársak egyenjogúsága, a házasságkötés szabadsága, a gyermekek védelme érdekében. Ezek ma mind jogi realitások, egyetemes érvényű emberi jogi normák, a nemzeti alkotmányokban alapvető jogok, a családjogi törvényekben alapelvek és részletesen kibontott alanyi jogok. A polgári házasság nem pusztán alaki, de tartalmi értelemben is két szabad, egyenjogú és mellérendelt fél – tradicionális esetben egy nő és egy férfi – szerződéses kötelme – a hangsúly a kötelmen van –, aminek tartalma a felek konszenzusával meghatározható – egyediesíthető –, szükség szerint kiegészíthető, módosítható, vagy – végső esetben – akár fel is bontható. De több is lehet ennél: egy teljes életre szóló elköteleződés, szövetségi házasság – életszövetség –, morális tartalmú jogosultságokkal és kötelezettségekkel, hűséggel és támogatással, egymás és a közös gyermekek iránt. Ahogyan az *esküvőn* mondott *eskü* szövege ezt a múltban is mindig tartalmazta. A *vőlegény* azonban már nem menyasszonyt *verő* férfi, és a férj sem az asszony *ura*! A *feleség* viszont valóban az egy testté és egy lélekké vált emberpár *fele*. És így tovább. A múlt értékes elemeire építhető a házasság és a család jövője, a női és férfi uralmi elemektől megszabadult, kölcsönösen alapvető értéknek tekintett házasságokból és családokból – alulról – újjáépíthető az egész, a szabad társadalom is. Hiszen a házasság és a család még ma is a társadalom természetes és alapvető egysége, legkisebb közössége, építő eleme. A házasság és a család intézményét tekintve

nincs tehát szükség paradigma váltásra. Ellenben a „nagy szétbomlást” – F. Fukuyama – nagy újjáépítésnek kell követnie, a bevált és ma is szilárd alapokon.

9. A gyermekeké a jövő

Evidencia, hogy a gyermekeké a jövő, feltéve, hogy születnek még – a társadalmi reprodukcióhoz szükséges számban – gyermekek. Hatalmas félelem volt évezredek át, ha egy családban nem született gyermek, az a család kihalt. Most egész társadalmakat, sőt egy civilizációt fenyeget ez a veszély. Pedig a gyermek jogi státusza a családon belül nagyot változott. Ahogyan a feleség nem a férj tulajdona – és fordítva –, úgy a gyermek sem a szülők tulajdona, hanem teljes jogú jogalany, és nem jogtárgy. A gyermeki méltóság éppúgy sérthetetlen, mint a felnőtt ember méltósága, velük szemben is tilos a kínzás, a megalázás, az embertelen bánásmód, és ezek specifikus gyermeksértő változata, a bántalmazás is. A gyermekek felszabadítása éppúgy hatalmas fejlődésen ment át, mint a nők felszabadítása, sőt, mivel a gyermek mindig sérülékenyebb, tipikusan „a gyengébb fél”, ez átbillent a gyermekjogok védelmébe, zömmel a gyermek iránti egyoldalú kötelezettségekbe. A gyermek legjobb érdekének – *best interest* – elve nemzetközi közjogi normából nemzeti családjogi alapelv lett – a magyar jogi nyelvben: a gyermek mindenek fölött álló érdeke –. De: a gyermekjogok egyoldalú túlhangsúlyozása, a militáns gyámhatósági szigor – egyes skandináv országokban –, a gyermeki zsarnokság nem érdeke magának a gyermeknek sem! A gyermeket nevelni is kell, ennek legjobb eszközét eltalálni esetenként, személyenként kell, és ez nagyon nehéz feladat. A „gyermekét egyedül nevelő anya” társadalmi jelenséggé és jogi fogalommá vált. Számos európai országban és az USA-ban a gyermekek többsége házasságon kívül születik, vagy válás következtében az anyánál elhelyezve, apa nélkül nő fel. Mint modern pszichikai kórtünet megjelent az „apátlan gyermek”, sőt az „apátlan társadalom” problémája, ami az *apai szeretet* és tekintély hiányában alakul ki. Az *anyai*, feltétlen, mindent megbocsátó, befogadó és visszafogadó, vigasztaló szeretet mellől hiányzik az azt kiegyensúlyozó, feltételes, feladatot adó és a teljesítést ellenőrző, szigorú és fegyelmező, de mindig igazságos apai szeretet. A szerepek persze olykor felcserélődhetnek, sőt mindkét szeretet meglehet mind a két szülőben is. Mindkettő mintaadó, példamutató kellene, hogy legyen a gyermek számára, aki ép lelkű, érett felnőtt személyiséggé válva (szocializálva) maga kellene, hogy legyen a „saját apja és anyja”. Valamit érzékelt ebből a családjog és a bírói gyakorlat, már nem számúzi a családból az elvált apákat, de ez nagyon kevés az apátlanság, mint probléma társadalmi és lélektani súlyának a megfelelő kezelésére.

10. A családban való szabadság

A joggal való visszaélés tilalma magánjogi alapelvből – az Alkotmánybíróságnak is köszönhetően – alkotmányos jogelv és követelmény is lett. Ezt a jogelvet egyébként a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok, alapjogi katalógusok is – rendszerint záró tételként – tartalmazzák. Maga a joggal való visszaélést megvalósító magatartás – a rendeltetésellenes joggyakorlás, a fondorlatos jogértelmezés, a visszájára fordított jogalkalmazás – a generális, túl absztrakt emberi jogi normák direkt, túlzottan konkrét alkalmazásának a gyakori problémája.

A nők emancipációja például nem fordulhatna szembe a természet törvényével, nem irányulhatna a két nem teljes – biológiai – kiegyenlítésére, a nemek felszámolására. A nőmozgalomban sincs szükség permanens forradalomra, a férfiak elleni háborúra, aminek mindkét szülő és a gyermek is vesztese, sőt, a házasság és a család intézménye és a társadalmi reprodukció is az! A nemek közötti „szabad” átjárhatóság jogának követelése, sőt a többséggel való – burkoltan erőszakolt – elfogadtatása és már a cselekvőképtelen gyerekek körében való oktatása nem más, mint az egyéni szabadság *korlátlan individualizmus*ként történő eltorzult értelmezése. Hasonlatos a nyílt társadalom eszméjéhez, csak ez a „minden – szexuális – irányultságra nyitott” ember a széteső, mentális zavarokkal küzdő, sodródó, a globális, posztindusztriális, infokommunikációs világban virtuálisan vagy valóságosan is bolyongó személyiség eszméje. Evolúciós tévút, vagy ahogyan Ferenc pápa nevezte: antropológiai zsákutca. Mert ha azt hiszi is, hogy most már mindent szabad az embernek, akkor sem minden haszná! A szexuális szabadság sem parttalan és nem is korlátlan, tilos azzal mások szabadságának és alapvető jogainak rovására visszaélni. Az embernek szüksége van olyan hitre és olyan tudásra, morális tartásra, ami a helyes úton tartja, ami személyiségét egyben, egyensúlyban tartja és emberként megtartja. Ugyanígy a gyermekjogok sem korlátlanok, nem kötelezettség nélküliek. A gyermek sem bánhat a szülőjével embertelen módon, nem alázhatja meg, nem kínozhatja, nem kényszerítheti rabszolga-sorba! Fordulni látszik a kocka, mintha eljött volna a szülők felszabadításának ideje a „gyermekuralom” alól – különben egyáltalán nem vállal senki gyermeket! Nincsenek tehát korlátlan jogok, mint ahogy nem lehet korlátlan hatalom sem. A jogok forrása pedig a kötelezettségek teljesítése: a férjé a feleséggel szemben és viszont, szülőké a gyermekkel szemben, gyermeké a szülőkkel szemben. Az egyén szabadsága pedig a *családban és a társadalomban való szabadság*, nem pedig a *családtól és a társadalomtól* való szabadság. Az ember személyisége, azaz az embersége csak – a szokásosan koncentrikus körökként ábrázolt – kisebb

nagyobb közösségekben, azok tagjaként bontakozhat és teljesedhet ki. Ezek legbelső köre, kemény magja a házasság és a család. Ebből nem a manapság egyeduralkodó *egocentrikus*, hanem az eredeti, tradicionális közösségi, *szociocentrikus* emberkép és társadalomkép bontakozik ki. Eszerint minden ember annyit ér, amennyit másoknak használ, nem annyit, amije van. Mert nem azért élünk, hogy *többünk* legyen, hanem hogy *többek* legyünk, és ezáltal másokat is gazdagítsunk, kultúrában, lélekben, tudásban, tisztességben.

11. Értékkörzés

Az alternatív párkapcsolati formák terjedése sem más, mint a házasság és a család válságából való kiútkeresés, újabb tévutakkal és zsákutcákkal. Ahogyan egy hajót tilos túlterhelni, igaz ez a házasság és a család intézményére is. Nem szabad ezekben sem minden alternatív formát beleerőltetni, mert ez további hanyatlást, végül megsemmisülést eredményezne. Természetes és alapvető értékeinket nem relativizálni, szétbomlani és veszni hagyni, hanem megőrizni kell. Ha egy házasság elromlik, a felek fogyasztóként viselkednek: nem kijavítják vagy kijavíttatják, hanem kidobják és vesznek másikat. A drágább és értékesebb helyett az olcsóbbat, hamarabb kidobhatót választják. Ez is egyfajta pazarlás. Az ember, még ha rossz házastárs is, értékesebb bármely dolognál. Ha „javíthatatlan”, kidobni akkor sem lehet, része marad a társa életének, különösen ha közös gyermekük is maradt. Lehetnek persze olyan alternatív párkapcsolatok is, amelyeknek a tartalma megközelítheti egy jó házasság tartalmát – javait –, hordozhatnak a társadalom szempontjából is fontos értékeket, ezeket – a különbözőség tudatában és annak ellenére is – lehet jogilag védeni és támogatni is. A nagyobb súlyú, tartósabb és tartalmasabb házasságok, a komolyabb és felelősebb házasságkötés ösztönzése és jutalmazása ettől még nem eredményez diszkriminációt és főleg nem minősíthető homofóbiának. Sokkal inkább tekinthető értékkörzésnek, ami a társadalomnak és az államnak is joga, sőt kötelessége. A valódi házasságok és családok, mint természetes és alapvető értékek méltók az állam és a társadalom védelmére.

12. Értékmentés

A társadalmi reprodukcióhoz a házasság és a család intézménye nélkülözhetetlen: előregedő és fogyatkozó társadalmakban ezek a *népességpótlás* hagyományos, jól bevált eszközei, ezért szükséges ezek megmentése, megerősítése, rehabilitációja, újjáépítése és fokozott védelme. A globális népvándorlás pozitív minősítése és ösztönzése, migránsok tömeges befogadása

nem népességpótlást, hanem belátható időn belül népességcserét, végső fokon civilizációcserét fog eredményezni. Nem meglepő módon, olyan népesség lenne a győztes, amelyik többre értékeli a házasságot és a családot, jobban megbecsüli a gyermekvállalást, tiszteli az apaságot és az anyaságot is. Ez egy nagy, eddig európainak, nyugatinak, kereszténynek is nevezett civilizáció hanyatlásához és bukásához vezetne, ez volna „Európa furcsa halála” – *Douglas Murray* –. Aki a saját házasságát és családját megjavítja és megmenti, egyúttal nemzetét és Európát javítja és menti meg.

Záró gondolat

Nem csak a házasságot és a családot, nem csak Európa népességét és kultúráját kell megmenteni, hanem Európa és az európai ember lelkét is. „Minden európai állam a keresztény civilizáció által formálódott azzá, ami. Pontosan ezt az európai lelket kell feltámasztani” – *Robert Schuman* –. Európa a szeretet civilizációját építi (*VI. Pál* és *II. János Pál* pápák). Európa a *szabadság, igazságosság és szolidaritás* elveit vallja. Ezek elsődleges szocializációs színtere a család, mint *szeretetközösség*. A szolidaritást a keresztények felebaráti szeretetnek nevezik – *Zlinszky János* –. Európa előképe az eljövendő egyetemes (globális) szolidaritásnak, ami az emberiség útmutatója. Nem a globális tőke és nem a globális pénzpiac uralma a globalizáció lényege, a profitmaximálás és a haszonelvűség nem lehetnének a legfőbb vezérlő eszmék, kevesek egyre nagyobb gazdagsága nem alapvető érték. Nincs többé szükség ezek miatt a nemzetek háborújára, sem a civilizációk összecsapására. Rasszizmus és sovinizmus helyett *kultúrizmusról* kell beszélni, a nemzeti kultúrák gazdagítják és sokszínűsítik világunkat. Feminizmus helyett is inkább *familizmusra* van szükség. A család közös lényege mindenütt a világon, hogy a közösséget összetartó, a tagjait pedig megtartó *bizalmi háló* és *szeretetközösség*. Minden egyes ember emberré válása a megszületésével, az anya-gyermek *ösbizalmi kapcsolatában*, a családban, egy szeretetközösségben kezdődik, embersége, személyisége abban formálódik, nevelődik, majd a saját házasságában és családjában, az utódaiban folytatódik. Ez a generációk szakadatlan láncolata, körforgásos fejlődése egyre magasabb szinten, ami sohasem zárulhat le, sohasem fejeződhet be. A házasság és a család evolúciós fejlődése nem ért véget, sőt, annak egy új szakasza még csak most kezdődik. Evolúciós szemléletben fejlődésnek csak azt tekinthetjük, ami az adott faj túlélő képességét, fennmaradását biztosítja. A házasság és a család esetében ez a szülőpár személyiségének és a társadalmi közösségnek a reprodukcióját jelenti. Az emberi élet továbbadásának csodája ez, és ajándék ebben részt venni, ennek érdekében a házasság és a család megóvásához, fejlődéséhez, mint

értékmentéshez személyesen hozzájárulni. Ez minden nő és férfi, minden gyermek érdeke, ami egyúttal a magyar társadalom és az európai civilizáció közös érdeke is. Mert a házasság és a család a *legszemélyesebb közügy*.

*Leszkoven László**

DOLOGI ÉS KÖTELMI JOG – HAGYOMÁNYTISZTELET ÉS MODERNITÁS ÜNNEPI GONDOLATOK EGY KETTŐS ÉVFORDULÓ APROPÓJÁN

Bevezető gondolat

2021. június 4-én a Miskolci Egyetem Polgári Jogi Tanszéke POT – Polgári jogot Oktatók Találkozója – konferenciát rendezett. Az immár hagyománnyá vált konferenciának idén két jeles évforduló adott aktualitást. Pontosan *150 éve* – 1871. december 27-én – született Dunaszerdahelyen *Szladits Károly*. A másik évforduló a Miskolci Egyetemhez kötődik: 1981-ben, tehát kerekén *negyven éve alakult meg a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi kara*. Az ünnepi POT rendezvény az „*Elmélet és praktikum – hagyománytiszteltetés és modernitás*” címet kapta, a tanulmánybeli gondolatok is e két, külön-külön is jelentős, de összekapcsolódó téma köré rendeződnek.

A Jogtudományi Közlöny 1895. évi 42. számában jelent meg az akkor 24 éves Szladits Károly *Dologi és kötelmi jog* címet viselő tanulmánya, mely – a szerkesztői megjegyzések szerint – a kitüntetéses doktorrá avatása „*promotio sub auspiciis regis*” alkalmából felolvasott dissertatio volt. E cikkben Szladits a „*currens jogelmélet*” azon tétéleivel szemben hozta fel érveit, amelyek a dologi és kötelmi jog elválasztásának elveit meghatározták. Álláspontja szerint a szóban forgó elvek a XIX. század végére már meghaladottak és elavultak, merevek, emiatt aligha tarthatók. Áttekinti elhatárolásuk sarokpontjait és arra a következtetésre jut, hogy „*a dologi és kötelmi jogra való felosztás sem nem kizárólagos, sem nem teljes.*”¹

Ugyanígy foglalt állást egyébként Szladits Károllyal egy időben *Meszlény Artúr* is: „*[a] modern forgalmi élet túlnőtt a magánjognak a római jogból átvett beosztásán. A dologi-, kötelmi-, család- és örökjog kategóriái ki nem elégítők. (...) azért, mert a modern élet a kategóriák választófalait elmosta s új, hatalmasabb, nagyobb méretű választófalakat emelt. A német polgári törvénykönyv – és utána tervezetünk – bár alakilag megtartja a dologi jog régi határait, intézkedéseiben kénytelen két, beláthatatlan horderejű engedményt tenni a*

* Dr. Leszkoven László, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, joglacus@uni-miskolc.hu

¹ SZLADITS Károly: *Dologi jog és kötelmi jog*, In: Jogtudományi Közlöny, 1895/42. sz., 334-335. o.

modern gazdasági élet követelményeinek: kénytelen volt egyes kötelmi jogosítványoknak dologi erőt tulajdonítani s kénytelen volt követeléseken való dologi jogok létét elismerni.”²

Szladits Károly tanulmányához a folyóirat hasábjain Katona Mór fűzött észrevételeket.³ Az akkor már akadémiai tanár Katona kifogásolta a fiatal, nem is oly rég diplomázott jogász éles kritikáját, erőteljes megfogalmazását, merész támadókedvét. A bírálat jelentős részét azonban alapjában helytállóan minősítette ő is, hozzáfűzve: nem olyan nagy baj az, ha az élet újabb alakulatai, az új képződmények nem illenek bele pontosan valamely tudományos, elfogadott sémába. Az élet ugyanis – folytatta Katona – egyszerűen nem törődik a tudomány alkotta kategóriákkal, jogelrendezési típusokkal, hanem halad a maga útján és mindig talál a szűknek bizonyuló keretek meghaladására, félretételére vagy kitágítására – megfelelő megoldást. Ezek a módozatok – sugallja Katona Mór – *nem jelentenek repedéseket* a római jog évezredekkel kiálló építményein, Szladits tételei ezért nem rombolóak.⁴

Katona meg is jegyzi: inkább a támadás fiatalos lendületével nem tudott azonosulni és hiányolta a szerény, visszafogott hangot, mely – így ír – párosulva az érvelés súlyával jobban illik komoly férfiú szájába. Mert megdicsérte az ifjú Szladitsot: „*mindent összefoglalva, elismeréssel kell adóznunk a nem rég szigorított cikkekíró kritikai elme éle, éles analizálóképessége és széles látó köre iránt. Ritka tünet az, hogy valaki, alig lerázva az iskola porát oly önálló felfogást és ítélő képességet tanúsítson a jogélet nehéz problémái iránt, mint ő (...).*”⁵

Nem akármilyen dicséret ez és nem is akárki szájából. Ráadásul a fiatal Szladits Károly akkori gondolatainak jelentős része mára beépült a jogi gondolkodásba, ugyanakkor a Katona által felidézett erőhatások – az érdekek harca és az emberi lelemény – is a mai napig formálják a dologi és kötelmi jog kapcsolatát. A következőkben a teljesség és a tudományos elemzés igénye nélkül (alkalmasint szubjektív hangon és esetlegesnek tűnő válogatással), ám a szladitsi lendületet példaként állítva, a magyar magánjogtudomány más nagy alakjai előtt is tisztelegve fogjuk átgondolni a vagyoni jog e két részterületének egymásra hatását, közös formálódását. A példákhoz a modernitás és praktikum „jegyében” a közelmúlt esetjogából is szemezgetünk.

² MESZLÉNY Artúr: *Kötelmek dologiasítása a modern jogban*, In: Magyar Jogász-újság, 1907/9. sz., 221-224. o., 222. o. Meszlény cikke mintha egyenesen Szladits védelmében szólalt volna meg.

³ KATONA Mór: *A dologi és kötelmi jog (Reflexiók Szladits cikke fölött)*, In: Jogtudományi Közlöny, 1895/45. sz., 351-353. o.

⁴ Érdekességként említjük újra Meszlény imént szóba hozott „Szladits-védíratát”, melyben határozottan a kötelmi és dologi jog megszokottá vált válaszfalainak romba dőléséről beszél.

⁵ KATONA i.m. 353. o.

1. A dologi jog „dologközpontúságának” lazulása: milyen dolog ez? Az értékpapír

Szladits Károly így fogalmazott: „[i]ngó dolognak szokás mondani az értékpapírt is. Ez azonban helytelen, mert az értékpapír lényegében követelés, vagyis nem dolog, hanem jog. A követelést tanúsító papír dologértéke egészen háttérbe szorul a követelés értéke mögött. Igaz, hogy a bemutatóra szóló értékpapírban kifejezett követelés a papír átadása útján ruházható át, úgy mint más ingó dolog és elzálogosítása is akként történik mint az ingóké. De ez csak azt jelenti, hogy bizonyos dologjogi szabályok kiterjesztvék az értékpapírból folyó követelésre s nem változtatja át ezt a követelést dologgá. Más az, hogy az értékpapírok a vagyontárgyak átfogó felosztása szerint az ún. ingó vagyonhoz tartoznak.”⁶

A hatályos Ptk.⁷ 5:14.§ (2) bekezdése sem sorolja egyértelműen az ingó dolog fogalma alá az értékpapírokat, csupán a dologra vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazását írja elő rájuk, mert azok elsősorban az általuk hordozott értéket – alanyi jogot, jogosultságot stb. – fejezik ki és kevésbé hangsúlyos a mögöttük lévő papír, mint hordozó testi tárgy. Az értékpapírok egyes esetekben vagy bizonyos vonatkozásaikban azonban az ingó dolgokkal nagyfokú hasonlatosságot mutatnak fel, érthető ezért, hogy ennek következtében jogilag is közel kerülnek azokhoz.⁸ Annyira azonban nem, hogy az értékpapírokat dolognak tekinthessük.⁹

Ha dologi és kötelmi jog kapcsolatáról ejtünk szót, valóban megkerülhetetlen az értékpapír jogintézménye. Nem véletlen, hogy Szladits is szóba hozta az értékpapírokat „vitaindító cikkében” miként az sem, hogy Katona reflexióiban is kitért rájuk. „Csak arra hívom fel Szladits figyelmét, hogy mily nehézséget szültek a tudományos elrendezés szempontjából a váltó, (...) a bemutatóra szóló papírok. (...) Ma már ez a nehézség helyes és a forgalom igényeire teljesen kielégítő megoldást nyert az egyoldalú ígéret kötelező volta alapján. Most ezek a modern alkotások szépen megférnek a kötelmi jog hajlékában, pedig egy ideig extravagáltak.”¹⁰ Az értékpapír inkorporáció, az alaki legitimáció és a kifogáskorlátozás elvei ma is az értékpapír anyagi jog alapköveinek számítanak, ahol pedig egyes új jelenségek – gondoljunk a dematerializált értékpapírokra – nehezebben illeszthetők be a megszokott formák közé, ott – Katona Mór szavaival élve – a búvárkodó elme megtalálja vagy meg fogja lelni a megfelelő megoldást.

⁶ SZLADITS Károly: *Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930, 4. o.

⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁸ A távolságtartás sokkal inkább érthető az értékpapírnak nem minősülő és a Ptk. 3:11. §-a értelmében nem is „papírosítható” kft. üzletrész esetében.

⁹ BDT 2008. 1782.

¹⁰ KATONA i.m. 352. o.

Témánk szempontjából a leginkább érdekesnek az *értékpapír inkorporáció*-jelensége tűnik. A Ptk. 6:565.§ (1) bekezdése szerint az inkorporáció elve a megtestesítés, fizikai dologba – a papírba – sűrítés gondolatán alapszik: a papír a benne foglalt, általa kifejezett joggal lényegében összeforr. Ez az értékpapír jellegadó tulajdonsága. Átjáróként segíti az értékpapírokat, hogy azok a kötelmi jog birodalmából – kis túlzással – a dologi jog felségterületére vándorolhassanak, de legalábbis e két terület mezsgyéjén nagy szabadsággal mozoghassanak. Az *inkorporáció* – az *alaki legitimáció* és a *kifogáskorlátozás elvével és szabályaival együtt* – teszi lehetővé, hogy kötelmi követeléseket – jellemzően pénzköveteléseket – olyan *forgalomképességgel* ruházzunk fel, ami az értékpapír-minőség nélkül elképzelhetetlen.

Az értékpapír ugyanakkor a „*dolgok jogiasítására*” is alkalmas eszköz lehet. A közraktári jegy árujegy része a dolog feletti rendelkezési jogot – „tulajdonosi hatalmat” – fejez ki, a zálogjegyben pedig egy meghatározott hitelviszony és a letett dologra vonatkozó zálogjogviszony testesül meg.¹¹ A magán- és kereskedelmi jog e nagyszerű teremtménye kitűnő lehetőséget szolgáltat a dologi jog és a kötelmi jog közötti átjárók érzékeltetésére. És amikor maga az értékpapír – mint dolog – is megérzi az „anyagiság” koloncát, leveti azt és papír nélküli – dematerializált – értékpapírként funkcionál tovább. Ezt az átalakulást támogatja részvény esetében pl. a Ptk. 3:214. § (1) bekezdésének rendelkezése, mely kimondja, hogy a nyomdai úton előállított részvény dematerializált részvénnyé, a dematerializált részvény nyomdai úton előállított részvénnyé alakítható át.

Megjegyzendő, hogy az értékpapírokkal folytatott jogcselekmények kifejezetten igénylik a dologi és kötelmi jogi szabályok párhuzamos alkalmazását, amihez hozzájönnek perjogi rendelkezések is, gondolunk itt pl. a kifogások korlátozására.

2. Elővásárlási jog több dolog együttes eladása esetén

Az alcímbeli felvetés az utóbbi években sok fejtörést okozott a gyakorlatnak és a jogtudománynak egyaránt. A kérdéskört nemrégiben *Csehi Zoltán* járta körül.¹²

A jogi helyzet megoldását az ítélkezési gyakorlat *a tulajdonosi hatalom köré rendezte el*. Értve ez alatt, hogy a kiindulópont az eladó tulajdonosi, alapvetően szabad rendelkezési jogának tiszteletben tartása. Amint azt a BH 2015. 189. számú határozatában a bíróság is kimondta, pusztán azért, mert a dolgok egyikét

¹¹ Vö. 1996. évi XLIII. törvény a közraktározásról 24. § (1) bekezdés, 26. § (6)-(7) bekezdés

¹² CSEHI Zoltán: *Az elővásárlási jog kiterjesztéséhez – a kiterjesztés joga*, In: Jogtudományi Közlöny, 2007/1. sz., 26-31. o.

elővásárlási jog terheli, a tulajdonos nem zárható el (sic!) attól, hogy a dolgait – számára kedvezőbb módon, méltányolható érdekből – *más dolgaival együtt értékesítse*. El kell tehát fogadni, hogy a tulajdonos ragaszkodhasson a tulajdonában álló dolgok (pl. lakás- vagy irodaingatlan mellett garázs stb.) együttes eladásához. Ebből fakad, hogy magáévá tehet olyan vételi ajánlatot, mely az elővásárlási joggal érintett dolgot egy másik vagyontárggyal kapcsolja össze. Ilyenkor e „méltányolható érdek” *jogi értelemben oszthatatlan szolgáltatássá forraszthatja össze az egyébként össze nem tartozó dolgokat*. Az „összeforrasztó” erő kiindulópontja a tulajdonos szabad rendelkezési joga és végsősoron a privátautonómia.

Ez az összekapcsolás ilyenkor *mintegy „magával húzza”* olyan jogtárgyakra is az *elővásárlási jogot*, mint hatalmasságot, amelyekre az eredetileg nem áll(na) fenn. A jogosult emiatt főszabályként csak együttesen, a közösen kezelt több dologra tehet elfogadó nyilatkozatot.¹³ A jogosult tehát az ilyen értelemben módosult, „kiterjesztett” tulajdonosi akarat alapján elővásárlási jogára támaszkodva az eladó tulajdonos felhívását alapul véve *meg is haladja az alakító joga eredeti határait*.

Az elővásárlásra jogosult azonban úgy is dönthet, hogy mintegy „*exceptio dolival*” tiltakozik az együttes eladással szemben, ám ekkor neki kell bizonyítania az esetleges joggal való visszaélést. Vagyis, hogy a közös értékesítés indokoltsága hiányzik és ennek folytán a tulajdonos magatartása joggal való visszaélést valósít meg.¹⁴ Amennyiben az erre irányuló bizonyítása sikeres, a *több dolgot érintő összekapcsolás erejét veszíti, a dologösszeség megszűnik a közös ajánlat pedig dolgonként értelmezett eladási ajánlatra esik szét*.

3. Dologi jogi jogviszony vagy „kvázi bérlet”?

Nem kevés problémát okozott a gyakorlatban a volt közös tulajdonban bennmaradó – volt – tulajdonostárs részére a bíróság által alapított használati jog természetének megítélése. Ismert, hogy korábbi döntések ezt a helyzetet – mint folyamatosan jelenlévő igényt – sokszor kötelmi jogias úton igyekeztek megoldani. A BH 1977. 20. számú döntés kiemelte például, hogy a tulajdonostárs azzal, hogy a bentlakása fejében alacsonyabb vételárat vett tudomásul, lényegében a lakottság értékcsökkentő hatásának viselésével bérlői jogállásra tett szert, mintegy *bérlői jogot váltott magának*. A BDT 2000. 246. szerint ilyen esetben bérleti jogviszony jön létre.

¹³ Lásd korábban is BH 2008. 124. Hasonlóan BH 2018. 200., 2/2009. (VI.24.) PK vélemény, 9. a) pont

¹⁴ Vö.: EBH 2010. 2226. és 2/2009. (VI.24.) PK vélemény, 9. c) pont

A Ptk. 5:84. § (4) bekezdésének jelenlegi törvényi megoldása is felvet dogmatikai kérdéseket, ezek tárgyában az Új Ptk. Tanácsadó Testülete is megnyilatkozott. Kifejtette pl., hogy a bíróság által alapított használati jog alatt *dologi jogi tartalmú jogot kell érteni és – kifejezetten kimondta a testületi állásfoglalás – ez a dologi jog nem tekinthető „kvázi bérletnek”.*

4. Gondolatok a biztosítéki – fiduciárius – tulajdonjogról

A kötelmi és dologi jogi konstrukciók látványos egymásnak feszülésének lehettünk tanúi az *ún. fiduciárius – tulajdoni v. bizalmi – tulajdonátruházással* összefüggően kialakult elméleti és gyakorlati vitában. A kérdés lényegében azon fordult meg, hogy helyettesíthetik, felválthatják-e a megszokott szerződési biztosítékokat (elsősorban a zálogjogot) a biztosítéki tulajdonátruházás alakzatai.¹⁵ Röviden így összegezhetnénk: dologi jogi határozottság és szilárdság kontra az átruházás jogcíme is kiterjedő szerződési szabadság. A termékeny vitát eredményező probléma a jogalkotói álláspont a Ptk. 6:99. § rendelkezésében kodifikált megoldásával zárult le, érzésünk szerint korántsem véglegesen.

Szladits Károly a fiduciárius tulajdonra nézve a következőképpen foglalt állást. „*A bizalmi –fiduciárius – ügylet főleg az átruházó ügyletek körében fordul elő. Jelenti valamely vagyontárgynak valódi – nem színlelt – átruházását olyan mellékkikötéssel, amelynek értelmében a jogszerzőnek a reá átruházott jogi hatalommal csak bizonyos korlátozásokkal szabad élnie. A fiduciárius ügylet kétirányú jogi helyzetet teremt: másokkal szemben, kifelé ható viszonyban, megadja a jogszerzőnek az átruházott joggal járó teljes hatalmat; az átruházóval szemben azonban – befelé – a jogszerző felelősséget vállal arra, hogy hatalmát csak bizonyos módon fogja gyakorolni.*”¹⁶ A kifelé korlátlan rendelkezési jog kötelmi szűkítése a kötelmi és dologi jog egymásba fonódásának, egymásra hatásának egyik jellemző példája.

A fiduciárius biztosítékokkal kapcsolatos problémák kötelmi- vagy dologi konstrukcióval történő megoldása egyaránt felszínre hozott további kérdéseket, melyek részletes tárgyalásába nem bocsátkozunk. Korábbi jogirodalmunkban azonban például *Beck Salamon* – több helyen is, többféle megközelítésben – arra hívta fel a figyelmet, hogy ennek a „funkciócserének” buktatóval is számolnia kell. A tulajdonjog biztosítéki célú igénybe vétele – lényegét tekintve a ténylegesen alkalmazott konstrukciótól függetlenül – szükségszerűen előidéz

¹⁵ A vitához összefoglalóan lásd GÁRDOS Péter (szerk.): *Tanulmányok a fiduciárius hitelbiztosítékok köréből*, HVG-ORAC, Budapest, 2010.

¹⁶ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata. Első rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 144. o.

zavarokat, melyek az irányadó jogszabályok más, idegen, szokatlan területen történő bevetésével állnak elő. A szerző egyik tanulmányában példák egész során keresztül szemléletesen mutatta be, hogy a tulajdon „rendes alakzatával” szemben a *biztosítéki tulajdon olyan rendbogyó forma*, mely külön figyelmet, sajátos bánásmódot követel. „A tulajdon rendes alakzata: sokhúrú hangszer; a biztosítékul szolgáló tulajdon egy húrú szerszám, amiről a többi húr leszakadt. A kóta pedig a sok húrú szerszámra van írva.”¹⁷ A tulajdonjog szabályai ilyen esetben valóban idegen területen, nem a megszokott célkörnyezetben érvényesülnek: márpedig a tulajdonjogra kialakított jogszabály idegen tényállásterületen való alkalmazása zavarok forrásává válik.¹⁸

A fejtörést okozó jogi feladvány sajátos „reflektív” hatásának lehetünk tanúi abban az atipikus biztosítékok tárgyában kialakult jogvitában, mely a gépjárműtörzskönyv hitelező általi, biztosítéki célú birtokban tartásának megengedhetősége tárgyában alakult ki. A Kúria 2/2020. PJE határozata szerint „(...) gépjármű vásárlásának finanszírozására kötött kölcsönszerződés atipikus biztosítékaként is érvényesen kiköthető a hitelező javára a törzskönyv birtokban tartásának joga a teljes kölcsöntartozás visszafizetéséig, amennyiben a felek kölcsönszerződéséből, illetve a részévé vált általános szerződési feltételekből egyértelműen kitűnik, hogy a törzskönyv birtokban tartásának joga a kölcsönszerződés önálló biztosítékául szolgál.”

A jogegységi határozat által elfoglalt álláspont – véleményünk szerint – a rendelkezési jog ki nem mondott korlátozását eredményezi, ennek folytán a Ptk. 5:31. §-nak az elidegenítési és terhelési tilalomra vonatkozó dologi jogi szabályait sértő hatása miatt aggályos.¹⁹

5. Relatív hatálytalanság, relatív tulajdon

A Novotni Alapítvány által 2018-ban kiadott Miskolci Konferenciák 2016-2018 kötetben megjelent tanulmányában *Menyhárd Attila* professzor az alcímben megnevezett témakört választotta témájául.²⁰ A szerző a relatív hatálytalanságban

¹⁷ BECK Salamon: *Négy értekezés*, Budapest, 1941, 115. o.

¹⁸ Vö. SZLADITS Károly: *Jogszabályok átvitt alkalmazása*, Magyar jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, Magyar Jogászegylet, Budapest, 1942/1-2. sz., 133-137. o. SZLADITS ezen írása Beck Salamon előző lábjegyzetben hivatkozott művének – azonos címet viselő – dolgozatára reflektál.

¹⁹ A jogegységi határozat kritikáját lásd LESZKOVEN László: *A gépjárműtörzskönyv biztosítéki célú birtokban tartásáról – gondolatok egy jogegységi határozat margójára*, In: *Gazdaság és Jog*, 2021/4. sz., 1-7. o.

²⁰ L. MENYHÁRD Attila: *Relatív hatálytalanság, relatív tulajdon*, In: Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci konferenciák 2016-2018. A Polgári Jogot Oktatók XXII. és XXIV. Országos Találkozásának válogatott tanulmányai*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2018, 207-221. o.

szenvedő szerződés „fogyatékoságának” jogi magyarázatát a megszokott sémától kissé eltávolodva keresi: álláspontja szerint a relatív hatályt előidéző ok a rendelkező ügyletben keresendő. Nem a – kötelmi kötelező – szerződés relatív itt, sugallja, hanem a rendelkező ügyletben kell állnia a „hibának.”

A fedezetelvonó szerződés – mint a relatív hatálytalanság klasszikus esetköre – jobban megnézve alátámasztani látszik Menyhárd álláspontját. A vevő valóban nem szerez a hitelező követelésének kielégítési alapját sértő szerződés úján teljes értékű tulajdonjogot, jogszerzése nem lesz korlátozástól mentes. Menyhárd arra a következtetésre jut, hogy „*a magyar polgári jogban a szerződés relatív hatálytalanságaként leírt helyzetek valójában a tulajdonjog megszerzésének relatív hatálytalanságát és ezzel a tulajdonjog relatív hatálytalanságát írják le.*”²¹

Az ilyen esetek – és számos példája van – a dologi- és kötelmi jog közötti elválasztóvonalat kezdik ki, ezáltal a polgári jog egyik rendszerképző elemét erodálják.²² Ez azonban önmagában még nem teszi e tulajdonjogot „csonka tulajdonná” és nem is relativizálja magát az átruházott tulajdont.

A szerzővel szemben úgy véljük, hogy a relatív hatálytalanság eseteinek jogi csonkasága nem a tulajdonjog „elrelativizálását” jelenti. *A fedezetelvonó szerződéssel átruházott tulajdon ugyanis nem relatív.* A tulajdonjog megilleti a jogszerzőt és e jog teljes értékű, egy körülményt leszámítva: köteles túrni, hogy a hitelező a rá átszállt vagyontárgyból az őt megillető követelés kielégítését keresse. *Tulajdonjoga minden egyéb tekintetben hibátlan,* kizárólag a hitelezőnek van olyan joga, mely az ő tulajdonosi joggyakorlását „visszaszorítja” – mintegy „visszafojtja” –. Az Actio Pauliana tilalmát sértő szerződéssel szerzett tulajdonjog nézőpontunk szerint *nem erodált tulajdonjog.* Arról van szó, hogy a tulajdonos jogait egy harmadik személy – jelesen a hitelező – jog által elismert érdeke fogja *leárménykolni.* A vevő (megajándékozott jogszerző) annyiban szerez korlátozott jogot, amennyiben köteles túrni, hogy a hitelező e vagyontárgyból a követelését kielégíthesse.

Az új tulajdonos jogi helyzetét szemléletesen jellemzi Grossschmid, amikor a csődhitelezők megtámadási jogáról ír. „*A hatálytalanság* e szerint nem jelenthet mást, mint hogy a csődhitelezők jogosítva vannak a cselekményt olybá vétetni, mint amely jogilag nem ment végbe (virtuális hatálytalanság). Vagyis arra az álláspontra helyezkedni, hogy itt nem történt átruházás, következésképpen tulajdonátszállás sem ment végbe.”²³ Jogosítottak a csődhitelezők – írja és hangsúlyozza – a helyzetet úgy tekinteni, mintha a tulajdonátszállás meg nem

²¹ MENYHÁRD i.m. 208. o.

²² Érdemes újra felidézni Szladits és Katona vitáját a dologi jog és a kötelmi jog közötti e határvonalnak a megítéléséről.

²³ GROSSCHMID Béni: *Féjezetek kötelmi jogunk köréből, I. kötet* (jubileumi kiadás), Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 520. o.

történt volna. De a *kereset tárgya nem az*, hogy a vevő a dolgot adja vissza, engedje át a csődtömegnek pl. az ingatlant a csőd céljaira, hanem hogy *mint aki a csődbitelezőkkel szemben tulajdonjogot nem szerzett, vonuljon felre e célból a tényleges és telekkönyvi birtokból egyaránt*.²⁴

Lényegében pontosan ezt a grosschmídi gondolatmenetet képezi le a Ptk. 6:120.§ (1) bekezdésének rendelkezése is a relatív hatálytalanság jogintézményében. A jogszerzőnek tehát *nem visszaadnia* kell a tulajdonjoga tárgyát, hanem a védett érdek érvényre juttatása céljából *felre kell vonulnia*, hogy a hitelező a dologhoz *hozzáférhessen*.

Abban viszont már *messzemenően egyet kell értenünk Menyhárdal*, hogy a *fedezetelvonás miatt a szerződés maga semmiképpen nem lesz hatálytalan*. Okfejtését erre nézve maradéktalanul osztjuk. Álláspontunk szerint azonban a tulajdonjog sem válik relatívvá. Olyan, a polgári jogban nem ritka eset áll elő ilyenkor, amelynek alapján a jogot szerző személy amúgy *teljes tulajdonjogára a mozgásteret – cselekvési szabadságot – szűkítőleg árnyék vetül*.

Záró gondolatok

Szladits Károly egy korai cikke nyitotta meg a kötelmi és dologi jogi gondolatok sorát, segítségével idéztük meg szellemét és így tiszteltünk előtte. Zárásként a tanári működésének harmincéves jubileuma alkalmából megjelent impozáns tanulmánykötetet idézzük fel. *Vági József* az emlékkönyvhöz írt ismertetésében a modern magyar magánjog három nagymestere közé sorolja – *Grosschmid Béni* és *Szászy-Schwarz Gusztáv* mellett – Szladits Károlyt is. A következőképpen fogalmazott: „*[u]gyanebben az időben, midőn a magyar jognak e két gigásza tanított a budapesti egyetemen, majdnem kötelezővé vált minden hallgatóra, aki civilistának készült, hogy beiratkozzék az akkori fiatal docensnek, Szladits Károlynak magánjogi praktikumára. A praktikum később szemináriummá fejlődött: a fiatal joghallgató, akinek érdeklődését apró, sokszor a napilapokból elővett jogesetek keltették fel, majdnem észrevétlenül tért át hol a bírói gyakorlat egy-egy nehezebb témájának, hol pedig a magánjogi kodifikáció valamely problémájának elemzésére. Senki úgy, mint Szladits nem értette annak módját, hogyan nyisson meg az egyetemen túlnyomóan elmélettel foglalkozó fiatal kezdő számára távlatokat a gyakorlat felé és majdan hogyan tartsák meg az egyetemről kikerült tanítványai a kapcsolatot az elmélettel, amelyhez azoknak Anteusként vissza kell térniök, ha nem akarják a jogot pusztán gyakorlati mesterségként kezelni.*”²⁵

²⁴ GROSSCHMID i.m. 520. o.

²⁵ VÁGI József: *Emlékkönyv Szladits Károly egyetemi tanárságának 30 éves jubileuma alkalmából*, In: *Polgári Jog*, 1938/7. sz., 376-382. o., 376-377. o.

E néhány sornál beszédesebb az az impozáns névsor, mely a kötetben megszólaló egykori tanítványokat, tisztelőket, barátokat, pályatársakat sorolja. Soha rosszabbat, mondhatnánk és biztosak vagyunk benne, hogy *Szladits Károly* is elégedett volt a tiszteletére született emlékkönyvet látva. Hát még az utókor, a rengeteg jobbnál is jobb tanulmányt olvasva: *Almási Antal, Beck Salamon, Kolosváry Bálint, Marton Géza, Túry Sándor Kornél, Moór Gyula, Szász István és Zalán Kornél* a szerzők között – nyilván a teljesség igénye nélkül.

A bevezetesként említett két jeles évforduló közül a második a *Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara fennállásának 40. évfordulója*. Az iskolateremtő jogtudós, Szladits Károly mellett az ünnepélyes megemlékezés a karról szól. A polgári jog tárgykörében rendezett konferencián a jogi kar megalapításában elévülhetetlen érdemmel bíró *Novotni Zoltán* mellett emlékezünk *Bíró György* professzorra is, akinek nevéhez fűződik példának okáért a Novotni Alapítvány életre hívása és a mára évtizedes hagyománnyal bíró POT konferenciasorozat megálmodása. A polgári jogot oktatók rendszeresen megejtett találkozóí a mai alkalomhoz hasonlóan emléket állítanak olyan tanárainknak, professzorainknak, akik Szladits Károly munkásságát követve joghallgatók ezreinek adták át tudásuk legjavát.

Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Miskolci Egyetem professzorai is a Szladits Károly által megkezdett úton járva törekednek a hallgatók terelgetésére, ami szakmai fejlődésüket illeti. E konferencián és jelen tanulmányköteten túl előttük tiszteleg a miskolci jogi kar fennállásának 40. jubileuma alkalmából megjelent könyv is, melynek címe *Jogászprofesszorok Miskolcon*.²⁶

Ehhez kíván csatlakozni a *hagyománytisztelet és modernitás* jegyében ez az írás is.

²⁶ NAGY Zoltán (szerk.): *Jogászprofesszorok Miskolcon*, Miskolci Jogásztradíciók Megőrzéséért Egyesület – Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2021

II. RÉSZ

TANULMÁNYOK A SZEMÉLYEK JOGA, A CSALÁDJOG, ÉS A SZELLEMI ALKOTÁSOK JOGA KÖRÉBŐL

Dr. Molnár Sarolta PhD

A család helye a jogrendszerben- hagyományok, örökség és jövő

Dr. Kriston Edit PhD

A család és a családi jogviszonyok sokszínűsége a magánjogban

Dr. Pogácsás Anett PhD

*Formalitásmentes oltalom elve a szerzői jogban - pusztán hagyománytisztelő
vagy a modern szerzői jog kiindulópontja?*

Dr. Sági Edit PhD

Állandóság a változó szerzői jogban

Dr. Strihó Krisztina PhD

Az örökbecfogatás elméleti és gyakorlati kérdései, dilemmái

A CSALÁD HELYE A JOGRENSZERBEN

1. Előzetes megfontolások

2014 márciusa óta a családjog helye egyértelműen a magánjogban van, azonban az idevezető út hazánkban igen hosszú volt. Természetesen a családi jogot nem szemlélhetjük teljesen elkülönült területként sem a polgári jogon belül, sem azon kívül, hiszen rengeteg kapcsolódó jogág szabályai vonatkoznak rá.¹ Az új kódexben helyet kapott a családi jog szabályozása, így az deklaráltan visszatér a polgári jog rendszerébe. Szladits Károly a magánjog tárgyának meghatározásakor két fő kört jelöl meg: „a magánjog lényegében vagyonyjog és családjog”.²

Szladits a jelenlegi Alaptörvényhez hasonlóan vázolja fel azt, hogy mely jogi tények hoznak létre családi kapcsolatot: házasság és leszármazás. Az előbbit alapvetően tágitja az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlata. Az utóbbi pedig lényegesen tágabb lett a törvényes leszármazást felváltó, elérhető apasági vélelmek társadalmi realitása nyomán. Kiindulópont, hogy a házastársak és a szülő-gyermek közötti kapcsolat jelenti a szűkebb értelemben vett családot. Egy olyan szervezett közösséget, amelyet jogok és kötelezettség együttese jellemez. Számos jog és kötelezettség huzamos időn keresztül áll fenn és igen változatos tartalmú, ez igen egyedivé teszi a magánjog egyéb közösségeihez képest.

A meghíúsult Magánjogi Törvényjavaslat ellenére is fontos fejlődés valósult meg az egységesen kodifikálatlan családjogban. A szokásjog és a bírói gyakorlat mind a Házassági törvényt, mind a Gyámügyi törvényt tágitotta. Még a köteléki jogban is, gondoljuk csak a hűtlen elhagyás fakultatív bontóokára. A kodifikálatlan vagyonyjog esetében ez még erőteljesebben valósult meg, itt a németről fordított terminológia is lenyomatot hagyott, mely máig hat.

* Dr. Molnár Sarolta PhD, egyetemi adjunktus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem-JÁK, Polgári Jogi Tanszék, molnar.sarolta.judit@jak.ppke.hu

¹ L. HEGEDŰS Andrea: *A családjog mint identitás*, In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege Duce, Comite Familia – Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára* Iurisperitus, Szeged, 2017, 182-184. o.

² SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog, I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 5-115. o., 38. o.

2. A család helye régen és ma

A Szerkesztő Bizottság koncepciója is felismeri, hogy a családjog tulajdonképpen a legintimebb magánjogot szabályozza, így átfogó regulációjának is a magánjogi kódexben van a helye.³ *Kőrös András*, aki a családjog újra kodifikációjának irányítója volt az új Ptk. kapcsán, saját bevallása szerint a munka kezdetén még az elválasztást tartotta indokoltnak, azonban később meggyőződött róla, hogy a családjog valójában a legintimebb magánviszonyokat szabályozza, így azt egy átfogó magánjogi kódexben kell elhelyezni.⁴ *Lábady Tamás* szerint a polgári jog és a családi jog különbségei nem szolgáltatnak megfelelő alapot a családjognak magánjogból való kiszakítására.⁵ Ellentétben *Weiss Emília*val, aki – minthogy a jogtudomány nézete ellenére a családjog soha nem nyert egységes Ptk-szabályozást és a külön szabályozás már negyven éve működő állapot – a mai viszonyok között a családjog „a polgári jogtól különálló, nem a készülő új Polgári Törvénykönyvben való szabályozását” tartotta indokoltnak.⁶ *Jobbágyi Gábor* sorra veszi a családjog anyagának a történelembeli elkülönülését, speciális karakterét („a családi jogi viszonyok számos sajátossággal is rendelkeznek, melyek nem érvényesülnek a polgári jog más területén”), azonban véleménye szerint sem indokolt az elkülönítés és a törvényhozásban valamint a jogtudományban is vissza kellett térnie a polgári jogba.⁷ Ezt bizonyítja többek között a klasszikus kódexek ilyen rendszerezésén túl⁸ az, hogy a végső döntés szerint visszaépült a polgári jogba ez a magánjog személyeket érintő, jelentős bírósági gyakorlattal rendelkező⁹ szelete.

A családjog igen speciális viszonyokat rendez, így szükséges, hogy a családjogi könyv elején az általános magánjogtól eltérő, vagy azt kiegészítő sajátos alapelvek rögzítésre kerüljenek. A bírói gyakorlat által eddig is alkalmazott polgári jogi alapelvek, most már a magánjogi kódexbe integrálódás okán,

³ KŐRÖS András: „Múlt s jövődő tán együtt van” – megőrzendő és új elemek a Családjogban az új Ptk. kodifikációja során. In: Gyekiczay Tamás (szerk.): Ami a múltból elkísér a Családjogi törvény 50 éve, Gondolat, Budapest, 2005, 11. o.

⁴ Az eltérő véleményekről összefoglalóan lásd: HEGEDŰS Andrea: *Házassági vagyoni jogi rendszerek az új Ptk-ban*, In: Sági Edit (szerk.): *Decem anni in Europaea Unione III: Civilisztikai Tanulmányok*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015, 217-219. o.

⁵ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2002. 37. o.

⁶ WEISS Emília: *Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2. sz., 7. o.

⁷ JOBBÁGYI Gábor: *Személyi és Családi Jog*, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 193. o.

⁸ Vö.: a francia Code civil 1804. vagy az osztrák ABGB 1811.

⁹ 2015-ben 139.705 polgári peres ügy érkezett Magyarországon a járásbíróságokra, ebből 67.207 ügy volt családjogi tárgyú, a házassági bontóperek száma 27.446 volt. Forrás: www.birosag.hu, 1. 22. *Polgári perek a járásbíróságoknál a per tárgya szerint*.

jogszabályilag is vonatkoznak a családjogi viszonyokra is. Tehát a családjogi könyv alapelvei a Ptk. bevezető rendelkezéseivel együtt kerülnek alkalmazásra, illetve a családjogi viszonyokra is irányadóak az ilyen jogviszonyok specialitásait figyelembe véve.¹⁰ A Ptk. 1:2. §-a értelmezési alapelvéből következik, hogy a nemzetközi jogforrások fényében kell alkalmazni a Ptk-t, így például az ENSZ Gyermek Jogairól szóló New Yorki 1989. november 20-i Egyezmény, vagy az Európai Unió családjogi tárgyú jogforrásai is befolyásolják a jogértelmezést. A családjogi könyvben elkerülhetetlenül helyet kapnak eljárási szabályok is, így a megjelenő közigazgatási jogviszonyok miatt is szükséges, hogy „védelmi-típusú” alapelvek kerüljenek rögzítésre.

A házasság és a család védelme 4:1. §-ban önállóan is hangsúlyt és magánjogi védelmet kap az az Alaptörvényben foglalt tétel, hogy a házasság és a család különös védelemben részesül. Azonban fontos, hogy a Polgári Törvénykönyv a magánjogi házasság- és családképet kell, hogy védje, ami egyébként összhangban az alkotmányos renddel, de minden polgári jogi jogviszonyban kötelezi az értelmezőt.¹¹ A gyermek érdekének védelméről szóló 4:2. § a Ptk. 1:1. §-ban foglalt alapelvét egészíti ki, illetve fókuszálja a speciális családjogi viszonyokra, ahogy a következő két princípium is. A törvénykönyv az egyenjogúságot és a mellérendeltséget tekinti alapvetőnek a polgári jogi viszonyokban, azonban ezt sajátosan kell értelmezni a Ptk. Negyedik Könyvében, mivel a családi viszonyok nem üzleti elvekre, hanem személyes, intim kapcsolatokra épülnek, a felek kölcsönös függésben vannak és kölcsönösen felelősek egymásért.

Új elemként jelenik meg, hogy amennyiben nem biztosítható, hogy a gyermek saját családjában nevelkedjen, akkor is törekedni kell arra, hogy lehetőleg családi környezetben nőjön fel és amennyire lehetséges, megőrizze saját családi kapcsolatait. Ez a kitétel azért fontos, mert a más családban nevelkedés olyan élethelyzeteket hozhat létre, amit megnehezíthet a saját családdal történő kapcsolattartás, így annak szabályait a lehető legkörülményesebben kell kialakítani, ennek lehetőségeit a gyermekvédelmi törvény¹² 34. §-a tartalmazza. Továbbá a nemzetközileg aktuálisan vitatott azonos neműek általi örökbefogadás kérdése kapcsán kell felmerülnie.

A házastársak egyenjogúságának elve 4:3. §-ában a már Csjt.-ben¹³ is

¹⁰ Így például a jognyilatkozat pótlása nem lehetséges. Vö.: BARZÓ Tímea: *A családjog alapelvei és érvényesülésük nehézségei*, In: Miskolci Jogi Szemle, 2017. Klnsz., 37-57. o., 38. o.

¹¹ Magán a Ptk-n belül is kérdés, hogy ez mennyire valósul meg például a kötelesrész családvédelmi elve gyengült ld.: LANDI Balázs: *A Hetedik Könyv – A Hetedik Pecsét, avagy a Polgári Törvénykönyv életvégi ember- és családképe*, In: Iustum Aequum Salutare, 2016/3. sz., 157-171., 167.o.

¹² 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról (a továbbiakban: Gyvt.)

¹³ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról

megjelent és tulajdonképpen a jogegyenlőség és a mellérendeltség általános polgári jogi elvének konkretizálódása és a házastársak egyenlőségének kétirányúságát jelenti. Személyi viszonyaik terén ez azt jelenti, hogy egyrészt önállóan döntenek, másrészt alkalmazkodniuk kell egymáshoz és a családi élet támasztotta kötelességekhez, mindezt a 4:25. §-ban szabályozza a törvény. Természetesen ez alkotmányos alapelv is, hiszen az Alaptörvény XV. cikkének (3) bekezdése is kimondja, hogy a nők és férfiak egyenjogúak.

A méltányosság és a gyengébb fél védelmének elve 4:4. §-ban olyan a jogalkalmazást segítő jogelvek, generális, minden családi jogi viszonyra történő megfogalmazása, amelyeket a gyakorlat eddig is alkalmazott; a méltányosság negatív oldalról a Csjt.-ben (31. §) is szerepelt a házastársi vagyoni viszonyok rendezésnél, tiltva, hogy valamelyik fél méltatlan előnyhöz juthasson, hasonlóképpen a Ptk. 4:83. § (2) bekezdésében a lakáshasználatnál. Megjelenik egyes további konkrét szabályhelyeknél, így a tartás esetén különös méltánylást érdemlő esetről szól a 4:29. § és élettársak esetén a 4:86. §. A vagyoni igények rendezésénél felmerül kérdésként, hogy méltányosságból el lehet-e térni a törvényes vagy a szerződéses vagyoni rendszertől. A bírói gyakorlat esetről estre vizsgálja, hogy mi vezetne méltánytalan helyzethez, illetve, hogy adott esetben el lehet-e térni a szerződésben vagy a törvényben meghatározott megosztástól.¹⁴

3. Szerkesztési megfontolások

A szabályozás struktúrája is sokat elmond az adott jogrend családszemléletéről. Szladits Károly a házasságot klasszikus rendszerben, a házasság életének struktúráját követve tárgyalja, a kötelék keletkezését követően,¹⁵ annak joghatásait, a felek személyi és vagyoni viszonyait,¹⁶ végül a házasság megszűnésének módját veszi át.¹⁷ A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk (a továbbiakban Ht.) a házasság tartalmát nem szabályozta, a felek személyi és vagyoni viszonyaira elsősorban voltak törvényi rendelkezések,¹⁸ valamint a bírói gyakorlat alakította ki azokat.¹⁹

¹⁴ BARZÓ i. m. 52. o.

¹⁵ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja. II. rész.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 314-340. o.

¹⁶ Uo. 340-358. o.

¹⁷ Uo. 358-369. o.

¹⁸ Vö.: 1928. évi magánjogi törvényjavaslatban (Mtk.) 111-173. §

¹⁹ Lásd részletesen: ALMÁSI Antal: *Házassági jog, Magyar magánjog. II. kötet, Családi jog.* Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1940, 265-293. o.

Az európai törvénykönyvek szintén a klasszikus rendszert követik, a BGB IV. könyve a családjogi könyv, az 1297-1568b. §-ai tartalmazzák az eljegyzés után a házasságkötést, majd a házasság érvénytelenítése és a volt házastárs holtá nyilvánítása utáni újabb házasságkötést. Ezt követik a házasság általános joghatásai és a házassági vagyonjog, végül pedig a házasság felbontására vonatkozó szabályok. A francia *Code civil* V. címe foglalkozik a házassággal (144-227. cikk) és külön a VI. cím foglalkozik a házasság felbontásával. Hasonlóképpen a spanyol polgári törvénykönyv IV. cím I. fejezete a házassági ígérettel, a II. a házasság követelményeivel és akadályával, a III. a házasság megkötésével, a IV. az anyakönyvi bejegyzéssel, az V. a felek jogaival és kötelezettségeivel, a VI. az érvénytelenséggel, a VII. a különválással, a VIII. a felbontással, a IX-XI. pedig ez utóbbiak következményeivel foglalkozik. Minthogy a házassági vagyonjogot nem kogens normák jellemzik, annak szabályozása a kötelmi jog körében lett elhelyezve.²⁰

A Csjt. ettől eltért, a köteléki jogot egyben tárgyalta, a házasság létrehozását követően a megszűnését írta le (17-22. §). Ahogyan erről korábban már szó esett, ennek oka lehet a történeti széttagoltság, vagyis az, hogy a köteléki jog a Ht.-ben, más jogok pedig szétszórtan voltak. Reményteljesnek tűnhet, hogy a Ptk-ban, a joghatásokról szóló részt, még a jogok és kötelezettségek terét is érintve, nagymértékben kibővítette a jogalkotó (4:24-4:85. §). Ezt lehetne úgy is értelmezni, hogy el kíván mozdulni a konfliktuskezelési jellegtől. Ebben az esetben viszont szerencsésebb lett volna visszatérni a klasszikus szerkezethez, mivel az jobban megfelel a házasságot mint intézményt egységként védendő szemléletnek, amit az Alaptörvény is sugall. A családi jog többi szabályozott intézményénél sem követ más logikát a jogalkotó, például az örökbefogadásnál, annak létrejötte után nem a megszüntetését, hanem tartalmát, a szülői felügyeletnél a szülő-gyermek kapcsolat létrejötte után nem a szülői felügyeleti jog megszűnését, hanem annak tartalmát, gyakorlását tárgyalja a törvény. Hiszen azok a szabályok kiegészítő jellegűek abban a jogilag nem támogatott esetben, ha a kapcsolat diszfunkcionálissá válik.

4. Szerződések a családjogban – dogmatikai megfontolások

A házasság intézményét illető felfogásban elmozdulás érzékelhető a szerződéses irányba, bár hazánkban továbbra is alapvetően a házasságra, mint a feleket egyesítő szövetségre tekintünk.²¹

²⁰ Codice Civile, 1315-1343. §

²¹ SZEIBERT Orsolya: *A házasság és jogi ellenpontja, az élettársi kapcsolat: szövetség vagy szerződés?*, In: *Társadalomkutatás*, 2012/4. sz., 343-357. o., 344. o.

Vitatható az az álláspont azonban, mely szerint a szolidaritáson alapuló szemlélet kevésbé lenne szinallagmatikus, mivel a felek egyenjogúságából a jogok és kötelezettségek egyenlősége is következik. Így az sem következik feltétlenül, hogy a szerződéses alapvetés esetén a felek igényei jobban kiegyenlítésre kerülnek, míg a szövetségi szemléletnél valószínűbb, hogy az egyik fél rosszul járhat. Az egységes, szövetségi szemlélet jobban összeegyeztethető mind a házasság céljával, mind pedig a felek, a család hosszú távú érdekeivel is.

A modern jogi nyelvezetben tapasztalható individualista terminológia²² megnehezíti, hogy ne individualista értékrenddel közelítsünk a jogi szabályozás alapjául szolgáló társadalmi valóságához. A jog eszménye, és különösen a családi jog emberképe nem lehet csupán az önmegvalósító individuum, nem ezt jelenti a személyiség szabad kibontakoztatása,²³ az emberi méltóság tiszteletben tartása nem értelmezhető az egyén szintjén. Az élet ennél komplexebb, a személyiség kibontakozása nem magányosan, elszigetelődve valósul meg, hanem kapcsolatainkban. Ezek adják identitásunkat, tehát csak kapcsolatainkon keresztül tudjuk megvalósítani önmagunkat.²⁴ Feszültség érzékelhető az egyéni autonómia és az elköteleződés között, mivel a közeli kapcsolatok mindenképp a szabadságról való valamilyen mértékű korlátozással járnak, bár korlátozóak a társadalmi normák, vállalt kötelezettségek is. Természetesen az egyéni szabadság a kiindulópont, azonban ez az individualizmus mellett kapcsolati autonómiaként is értelmezhető. A magánjogi kodifikáció kapcsán elméletileg kiindulópont volt a családi kapcsolatok védelmének elve, ami az Alkotmányban rögzített család védelméből következik és a „családot, mint közösséget” védi.²⁵ Ez a szemlélet figyelembe veszi az egyén kapcsolatokba való beágyazottságát, eszménye nem az önellátás és a függetlenség. Tehát jobban igazodik a valósághoz, hiszen a realitás, hogy kapcsolatokban élünk, amelyek kötelezettségekkel járnak és felelősségünk, hogy ezek működjenek, szabadságunk ezen origóból értelmezhető. A családi élet így nem az egyéni jogok ütközésének a terepe, hanem kapcsolatokon keresztül közös fáradozás, önfeláldozás, nem pedig elszámolás.²⁶ A családi jogban a családtagok érdekei csak korlátozottan értelmezhetőek versenyként, állíthatóak szembe, mivel ami egyiküknek hátrányos az nem választható el a vele kapcsolatban lévőtől sem, az neki is sérelmes lesz. Így a szülő és gyermek érdekét nehéz elválasztani egymástól, ami egyiküknek árt, az árt a vele kapcsolatban

²² Gondoljunk az emberi jogi dokumentumokra, ahol a jogosult többségében egy személy, nem közösség, ahol a jogok túlsúlyba kerülnek a kötelezettségekkel szemben.

²³ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44.

²⁴ HERRING, Jonathan: *Relational Autonomy and Family Law*. Springer, London, 2014, 21. o.

²⁵ KŐRÖS András: „Fontolva baladás” – *Az új Ptk. Családjogi Könyve 16. Rész: Alapelvek*, In: Családi Jog, 2009/1. sz., 1-3. o., 2. o.

²⁶ HERRING i.m. 20. o.

levőnek is.²⁷ Ez azt is jelenti, hogy elköteleződés nélkül, amely keretet ad kapcsolatainknak, nem tudjuk kibontakoztatni személyiségünket. Vagyis jogi elkötelezettséget jelentő kapcsolataink szabályrendszere egyéni autonómiánkat korlátozza kapcsolataink javára. Ilyen például a tartás kötelezettsége, akár gyermekről, akár házastársról legyen szó. Jogi védelemre a kapcsolaton belüli egyenlőség, a kapcsolati autonómia, a kölcsönös elköteleződés és az egymásra támaszkodás, függés, egymásról való gondoskodás szorul.²⁸ Bár kétségtelenül felhozható, hogy nehéz megvonni a határvonalat az autonómia elvesztése és a kapcsolatban lét között, ez nem jelenthet teljes önfeladást, az elköteleződés ellenére szabadok maradnak a kapcsolatban lévők, de akkor is fenntartják az elköteleződést, amikor éppen távol vannak egymástól.²⁹ Fontos figyelembe venni az ilyen kontextusban hozott döntések befolyásoltságát is, ami szintén a kapcsolati struktúrában értelmezhető.

Különösen fontos meghatározni, melyek a támogatandó kapcsolatok, melyek szolgálják ezeket a célokat, és amennyiben jónak tartjuk, hogy az emberek elkötelezett kapcsolatokra lépjenek, a szabályozásnak is ezt kell szolgálnia.³⁰ Véleményünk szerint a házasságot szövetségként tekintő szabályozás esetén is érvényesülnek az egyéni érdekek, azonban azok érvényesülésének módja tér el egy egyéni szemlélethez képest. Az egyéni érdek, a közös érdeken keresztül valósul meg, vagyis teret hagyva a távlati célok beteljesülésének, ami időlegesen valóban lemondással járhat. Nem ismeretlen ez a magánjogban, hiszen bizonyos szempontból így működik a társasági jog is,³¹ szemben egy egyszerű kontraktuális viszonyal. Ha azonban ez a távlati cél meghúszik, egyenlően osztják fel a közöset, hiszen a felek között kiegyenlítési igény keletkezik, és ez semmiképp sem kevésbé egyenlő annál, mintha a felek szerződésileg térítették meg igényeiket. Ezzel párhuzamosan a közösségi szemléletnek köszönhetően a terhekhez való hozzájárulásuk esetén is figyelembe kerül a teljesítőképesség. Vagyis a különvagyonukból nem egyenlően, hanem a vagyonuk arányában kell hozzájárulniuk, míg a vagyonmegosztás nem a közös vagyon szerzési, hanem egyenlő arányában történik.³² Tehát ez valóban arra mutat rá, hogy a szövetségi szemlélet nem egyenlő, hanem kiegyenlítő jellegű. A szolidaritásból fakadó

²⁷ HERRING i.m. 29. o.

²⁸ HERRING i.m. 22. o.

²⁹ A szabadság nem csak abban értelmezendő, hogy valaki kiléphet-e a házastársi kapcsolatból, hanem abban is, hogy szabad abban, hogy ne hagyja el a házastársát.

³⁰ HERRING i.m. 23. o.

³¹ Természetesen a hasonlat olyan értelemben nem állja meg a helyét, hogy a házasságban a jogok és kötelezettségek egyenlőek, nem lehetnek eltérő arányok, bár vagyonjogilag a házassági vagyonjogi szerződés ebbe az irányba léphet.

³² Ptk. 4:44. § (2) bekezdés

méltányosság pedig rugalmasságot is képes a rendszerbe vinni, ami egy előre meghatározott szerződésben kevésbé vehető figyelembe.³³

5. Terminológiai problémák

A magyar törvény terminológiája – a német terminológiára épülve – *szerződési jellegű*, hiszen bontást, nem pedig válást, elválást, különválást alkalmaz, szemben a Ht-vel, ami még mindkét fogalmat ismerte. Igaz ugyan, hogy a házasságot a felek akaratnyilatkozata hozza létre, azonban megszüntetni nem lehet akaratnyilatkozattal, így a bontás szóhasználat helytelennek tűnik.³⁴ Kiváltképpen, ha a felbontás fogalmát vizsgáljuk, ami közös megegyezést feltételez, valamint a szerződési köteleket visszamenő hatállyal szünteti meg.³⁵ Hasonlóképpen problémás az örökbefogadás felbontásáról beszélni akár közös megegyezésre történik, akár egyoldalú kérelemre.³⁶ Egy házasság esetén, a közös élet jellegéből fakadóan is, de a házasság bírói megszüntetésének joghatásait tekintve az is nyilvánvaló, hogy nem visszamenőlegesen szűnik meg a kötelek, annak természetéből fakadó irreverzibilitása miatt, egyéb esetben érvénytelenségről lenne szó. Hasonlóképpen fogalmi képtelenség a visszamenőleges megszűnés örökbefogadás esetén, hiszen a gyermek és szülő közötti kapcsolatból fakadó teljesítéseket nem lehet meg nem történtté tenni. Az örökbefogadás megszüntetése igen kivételes esetben történhet, különösen, ha ez a kiskorú gyermek érdekében áll.

A házasság felbontásának kivételességét támasztja alá, hogy az nem a házasságkötéshez hasonló akaratnyilatkozat, amit a hatalom képviselője, jelesül a bíróság csak deklaratív jelleggel ítéletébe foglal, hanem a bíróság – bizonyos ok fennállása esetén – maga szünteti meg a házasságot. Ettől függetlenül a bontási szándék személyes döntés, amit a bíróság nem célozhat. A személyesen megjelent feleket meghallgatja a bíróság. A felek megállapodásai, a gyermektartást és a felügyeletet kivéve, kötelezőek a bíróságra,³⁷ bár megegyezésük befolyásmentességét vizsgálja a bíróság.³⁸

A magyar rendszerben *feldúltsági elvű bontójog* érvényesül, így nem kerültek a törvénybe különböző bontó okok, de a jogszabály szerinti generálklauzula, miszerint a felbontás oka a házastársak között a házasetlet teljes és

³³ Vö.: Ptk. 4:29. §

³⁴ A *divorcium* latin kifejezés elfordulást, elhagyást jelent, a *repudium* pedig eltaszítást.

³⁵ Ptk. 6:212. §

³⁶ Ptk. 4:138-139. §§

³⁷ SCOTT, Elizabeth S. – SCOTT, Robert E.: *Marriage as Relational Contract*, In: Virginia Law Review, Vol. 84 (1998), No. 7., 1225-1334. o., 1235. o.

³⁸ Ptk. 4:21. § (2) bekezdés

helyrehozhatatlan megromlása, 1978 óta szerepelt a Csjt.-ben, azelőtt úgy szólt a törvény, hogy alapos és komoly ok vezethet a házasság felbontására.³⁹ Bár szerkezetileg a Csjt.-től eltérően szabályozza a Ptk. a bontási módokat, továbbra is feldúltsági elven, azaz a házasság megromlásának okából bontható egy házasság.⁴⁰ A szerkesztési változás ellenére tehát nem anyagi jogi szabályként különül el a megegyezéssel történő bontás, hanem eljárásiként.⁴¹ Ezért nem érthetünk egyet azzal, hogy *objektív bontási elv érvényesül* hazánkban, hiszen bontóok léteznek, csupán annak bizonyítása egyszerűbbé válik⁴² a vélelem által.⁴³ A magyar hatályos jog szerint a házasságot csak bíróság bonthatja fel. A bontóperek két részből állnak, egyrészt felbontja a bíróság a helyrehozhatatlanul megromlott házassági köteléket, másrészt rendezi a járulékos, például a vagyoni jogi kérdéseket.

A házassági vagyoni jog terminológiájáról különösen is elmondható továbbá, hogy *a fogalmak nem pontosak* és a szakirodalom is többféle fogalommal dolgozik. Ennek oka részben a német jogi örökség magyarra fordításából, a régi magyar jog fogalmaiból vezethető le, amelyek találkoznak az európai harmonizációt tárgyaló külföldi – főleg angol nyelvű – szakirodalomban használatos fogalmakkal.⁴⁴ A Ptk. tartalmilag pontosít ugyan, azonban megmarad a hagyományos elnevezéseknél.

A vagyoni fogalmának értelmezése is pontosabb az új törvényben, az értelmező rendelkezések szerint vagyontárgy a dolog, a jog és a követelés is.⁴⁵ Ennek azért is van különös jelentősége a házassági vagyoni jogban, mert a törvényes vagyoni jogi rendszerben a felek szerzése kihat jogilag a másik félre a vagyoni közösségben.⁴⁶

³⁹ WEISS Emília: *Családjogi alapismeretek*, Budapest, ELTE Továbbképző Intézet, 1999, 37. o.

⁴⁰ SZEIBERT Orsolya: *III. cím A házasság megszűnése*, In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz I.* Wolters Kluwer, Budapest, 2014, 656. o.

⁴¹ Ellentétesen magyaráz BOROS Zsuzsa: *A házasságkötés*, In: Körös András (szerk.): *Polgári Jog. Családjog. Az új Ptk. magyarázata, III/VI.*, HVG-ORAC, Budapest, 2013, 59. o.

⁴² A bíróság a vélelem anyagi jogi természete helyett azt eljárásjogi szabályként fogadja el, hiszen például ellenbizonyításnak van helye. L. LÁBADY (2002) i. m. 184. o.

⁴³ Ellenkező véleményért lásd: PÁL Szilvia: *Tényállások a házassági bontóperekben: a sebova kapuja?* In: *Családi Jog*, 2016/1. sz., 21. o.

⁴⁴ PL: SZEIBERT Orsolya: *A házassági vagyoni jogi rendszerek közötti eltérések áthidalhatósága, különös tekintettel a házastársi vagyoni közösségre és a közszereleményi rendszerre*, In: *Családi Jog*, 2016/1. sz., 1-9. o., 3. o.

⁴⁵ Ptk. 8:1. § (1) bekezdés, 5. pont

⁴⁶ LENKOVICS Barnabás: *Dologi Jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001, 177. o.

A *közszerzemény* esetében a terminológia nem igazán helytálló,⁴⁷ mivel a házastársak nem szereznek közösen, hanem önállóan, csupán megosztási kötelezettségük és igényük lesz a házasság tényénél fogva a vagyon egy részére.⁴⁸ A vagyon körének meghatározása eltérő a magyar és a német közszerzeményi rendszerben, mivel ott szerzeményi kiegyenlítés történik a házasság megszűnéskor. Ezt azt jelenti, hogy a kezdő és a végvagyon összehasonlításra kerül, abban az esetben is, ha passzív és a kettő különbözetéből számítják ki a vagyongyarapodást. A magyar szerzeményi közösségben a vagyonrendszer megszűnéskori állapot alapján, akkori értéken számítandó a megtérítés, ami akár hátrányos is lehet, így javasolt a szerződéskötéskori vagyonállapotot rögzíteni.⁴⁹

A házassági vagyoni szerződésre mint szerződésre a kötelmi jogi könyv szabályai csak a családjogi szabályok figyelembevételé után vonatkoznak háttér szabályként. Szerződésként való megnevezése ellenére sem illik a klasszikus szerződési rendszerbe. A felek ugyan meghatározottak (relatív szerkezetű jogviszony), de tulajdonképpen részben azért is kötik a szerződést, hogy annak hatálya kiterjedjen harmadik személyek, mindenki más irányába (abszolút jellegű jogviszony). A magánjogi szerződésektől az is idegen, hogy abszolút hatályukhoz az országos nyilvántartásba való bejegyzésük szükséges. Azonban ha csak a felek belső viszonyait tekintjük, látható, hogy a szolgáltatásokat nehéz a *dare, facere, prestare* rendszerben elhelyezni és a visszterhesség vagy a teljesítés is nehézkesen értelmezhető. Más jogrendszerekben nem a szerződés kifejezést találjuk, hanem inkább a megállapodást, egyezséget.⁵⁰

Záró gondolatok

Bár „szladitsi alapokon” indult el a családjog átfogó, a magánjog rendszerét képező, ám oda a legutóbbi időkhöz meg nem érkező családjogi kodifikáció, maradtak kihagyott lehetőségek és örökölt dilemmák, de rendszertanilag méltó módon helyére került a legintimebb magánjog. A magánjogi kódexben való elhelyezése, valamint az, hogy milyen jellegű viszonyként tekintünk a családi

⁴⁷ A történeti örökségű helytelen terminológiára szintén felhívja a figyelmet, annak eredetét is elemezve: HERGER Csabáné – ADAMKÓ Adrienn: *A családjog jövője – Az új Ptk. házassági vagyoni jogáról – a történeti fejlődés tükrében*, In: Családi Jog, 2015/1. sz., 1-9. o., 3. o.

⁴⁸ SCHERPE, Jens M.: *The financial consequences of divorce in a European perspective*, In: SCHERPE, Jens M. (szerk.): *European Family Law*, Vol. III., Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2016, 146-208. o., 158. o.

⁴⁹ KÓRÖS András: *Házassági vagyoni jog*, In: Kóros András (szerk.): *Polgári Jog Családjog Az új Ptk. magyarázata*. III/VI., Budapest, HVG-ORAC, 126. o.

⁵⁰ *Pre-nuptial agreement, capitulaciones matrimoniales, accordo prematrimoniale, accord prénuptial*, ez a magyarba a német terminológiából került át, ahol *der Ehevertrag*, házasság-szerződés az elnevezés.

kapcsolatokra, visszahat a szerkezetre, a terminológiára és a tartalomra is. Fontos felismerni, hogy sui generis jogviszonyokról van szó, és ezek sajátosságaival értelmezni a vonatkozó szabályokat, hiszen Szladits meghatározása szerint e második csoportja a magánjognak eltér az elsőtől, a vagyonjogtól, az sajátos jellegű: családjogi.

Kriston Edit*

A HÁZASTÁRSÁK VAGYONI VISZONYAI AZ 1952. ÉVI IV. TÖRVÉNY ELŐTT¹

Bevezetés

A korai magyar magánjogban a családtagok közötti vagyoni viszonyokat elsősorban a házastársak egymás közötti, illetve a házastársak és kívülálló harmadik személyek közötti vagyoni viszonyok jelentették. Az ezen jogviszonyokat szabályozó normák összessége képezte a házassági vagyonjogot, ami számos egyedi jellegzetességgel bírt. *Jancsó György* egy sajátos vegyes rendszerként jellemezte a korabeli jogi megoldást, amelyben a különvagyon és a hozomány intézménye a római jogi dotális rendszerhez, a közszerzemény pedig a germán szerzeményi közösség rendszeréhez hasonlított.² A Csjt.³ előtti magyar vagyoni szabályozás legfőbb jellemzője a *duális szerkezet* volt, mert a házastársak vagyoni viszonyait elsősorban a szokásjogi szabályok határozták meg, azonban nagyon korán megjelentek a vagyoni jogi megállapodások (korabeli elnevezéssel „*házassági szerződések*”⁴) is. A szabályozás duálisnak volt minősíthető atekintetben is, hogy a vagyoni jogi szabályok fő bázisát a családjogi normák képezték, ugyanakkor az öröklési jog is jelentősen befolyásolta a vagyon sorsát. *Grosschmid* – e kettősségre utalva – fogalmazta meg azt a gondolatot, miszerint „*kétséget nem szenved, hogy a magánjogi organizmusban, ha már ilyen viszonyítást kell tennünk, inkább a családjog képezi az alapot, az öröklési jog pedig a felülépítmenyt, mintsem fordítva. Mert a rokonsági és házastársi kapcsolatokra vonatkozó intézmények consequentiáinak a levonásában áll igen nagy részben az öröklési jog, úgy hogy ez nagyrésztben semmi egyéb, mint a családi kapcsolatok az érvényesülése a halál utánra a vagyonban.*”⁵ A

* Dr. Kriston Edit, PhD, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, kriston.edit@uni-miskolc.hu

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból, a K-124797 számú projekt keretében valósult meg.

² JANCÓSÓ György: *A magyar házassági vagyonjog*. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, Budapest, 1890 (a továbbiakban JANCÓSÓ [1890]), 63-64. o.

³ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról

⁴ KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog*. Studium Kiadása, Budapest, 1927 (a továbbiakban KOLOSVÁRY [1927]) 342. o.

⁵ GROSSCHMID Béni: *A Házassági jogi törvény I. kötet Általános rész*. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1908, 71. o.

A két jogterület a jogirodalomban is összekapcsolódott, számos szerző, ugyanis együtt vizsgálta a családjogi és öröklési jogi kérdéseket. Lásd például: HERCZEG Mihály: *Magyar családi és öröklési jog*. Eggenberg-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1885 (a továbbiakban HERCZEG [1885])

korabeli házassági vagyoni jog további jellegzetessége volt, hogy a vagyonekülönítés – mint vagyoni jogi rendszer – képezte az alapját, ez azonban különböző módon érvényesült a társadalmi osztályok differenciáltsága miatt. A vagyonekülönítést fokozatosan váltotta fel a vagyoni összesítés alapfogolata, amelyben a legmeghatározóbb szerepet a közszerzemény játszotta. Nem egységes azonban a jogirodalmi álláspont ebben a tekintetben. *Herczeg Mihály* szerint a teljes vagyonekülönítés jellemezte a házastársak vagyoni viszonyait és csak a „szerepet, a kölcsönös bizalom és a szellemi fölény elismerése bírja rá az egyik felet arra, hogy a másik (legyen ez aztán a férfi vagy nő) a vagyonekezelés körül irányadó szerepet vigyen.”⁶

A házastársak vagyoni a törvényes vagyoni jog szabályai szerint több különböző alkotóelemből tevődött össze. A vagyonekülönítés elve alapján önálló részt képezett a feleség és a férj különvagyoni, amit a hitbér, a hozomány és bizonyos társadalmi osztályokban a közszerzemény egészített ki.

2. A házastársak közötti törvényes vagyoni jog

A házastársak különvagyoniába beletartozott minden, ami az adott házastárs külön tulajdonában volt,⁷ különösen:

- a házasságkötés előtt meglévő vagyontárgy,
- a házasságkötést megelőzően beálló jogi tény alapján a házasság alatt realizálódó vagyontárgy, kivéve, ha a házasságkötés után újabb kapcsolódó „szerzési tény” történt⁸,
- öröklés, hagyomány vagy ajándékozás útján, vagyis az ingyenesen szerzett vagyoni,
- kizárólag az egyik házastárs használatára szolgáló vagyontárgyak,
- a különvagyoni állagában ejtett kárért járó kártérítés,
- a különvagyoni önként beálló bármikori értéknövekedése⁹,
- a felek általi megállapodás alapján különvagyonnak minősített vagyontárgy.

⁶ HERCZEG [1885] i.m. 16. o.

⁷ JANCsó [1890] i.m. 75-81. o.

⁸ Jancsó tipikus példája a sorsjegy, amit a házasságkötés előtt szerez a házastárs, a nyereséget azonban a házasság alatt nyeri meg.

⁹ Jancsó ehhez szintén a sorsjegyet említi példaként, ugyanis ahogy fogalmaz, a nyereséget a szerzési cselekmény „kijövése”, aminek az értéknövekedéséhez semmi egyéb szerzési cselekmény, beavatkozás nem szükséges. L. JANCsó [1890] i.m. 81. o.

A különvagyon kezelése, valamint az afölött gyakorolható rendelkezési jog szintén önálló volt, azaz a házastársak egymástól függetlenül és szabadon élhettek vele. Ez azonban azt is jelentette, hogy a feleség bármikor a férj kezelésébe adhatta különvagyont és ezt a jogot akár vissza is vonhatta indokolás nélkül.¹⁰ A kezelési jog másik specialitása az volt, hogy a férjnek nem kellett elszámolnia a vagytonkezeléssel, vélelem állt fenn ugyanis amellett, hogy a kezelési jog átengedésével a férj mentesült a számadási kötelezettség alól.¹¹ Felelőssége azonban fennállt, a vagyont ugyanis olyan gondossággal kellett kezelnie, mintha a sajátját kezelné.¹² A különvagyon egyik „*gyenge pontját*” a hitelezők védelmének biztosítása jelentette. Amennyiben a férj kezelte a feleség különvagyont, a hitelezői igények a teljes vagyonra kiterjedtek, és a feleség különvagyona csak a különvagyoni jelleg sikeres bizonyítása által volt mentesíthető, elkerülve a hitelezők kijátszását. A különvagyon kezelési joga a házasság megszűnésekor visszakövetelhető volt.¹³

A különvagyonhoz kapcsolódóan szót kell ejteni a jegyajándékról. A *jegyajándék* a házasságkötés vagy eljegyzés céljából kapott ingó dolog volt, amit a nő a leendő férjétől, annak szüleitől, vagy kívülálló harmadik személytől kapott.¹⁴ A jegyajándék ingyenes juttatásnak számított, ebből adódóan a *nő különvagyónának* részét képezte. A hagyományos ajándékozástól az *egyedi célhoz vagy feltételhez kötöttsége* különböztette meg, ami nem volt más, mint a házasságkötésre tett ígéret vagy maga a házasságkötés. Álláspontom szerint azonban nem csak ingyenes juttatásként, hanem egyfajta kötelmi biztosítékként is felfogható a jegyajándék, amivel a házasságkötési szándékot erősítették meg a felek. Ezt támasztja alá a

¹⁰ A felek azonban megállapodhattak a visszavonás tilalmáról. L. JANCÓS [1890] i.m. 88. o.

¹¹ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 343. o.

„Ha a férj kezeli a felesége különvagyont, a házasság tartama alatt szedett hasznonról, ellenkező kikötés hiányában a férj sem számot adni, sem azt megtéríteni nem köteles.” – MESZLÉNY Artur: *Magyar Magánjog*. Budapest, Grill Károly könyvkiadó vállalata, 1931, 571. o.

¹² JANCÓS [1890] i.m. 86. o.

¹³ Ha a házasság felbontással, érvénytelenítéssel vagy a férj halálával szűnt meg, akkor a feleség maga élhetett a visszakövetelés jogával. A feleség halála esetén azonban az örökösök minősége és a különvagyon jogi természete befolyásolta a jogkövetkezményeket. Ha a feleségnek voltak leszármazói vagy végrendeletben örökösöket nevezett, ők örökölték a különvagyona egészét. Leszármazó és végrendelet hiányában azonban a szerzett különvagyont a férj kapta, az ági vagyont pedig a szülők vagy tőlük származó oldalági rokonok. L. JANCÓS i.m. 89-90. o.

A visszakövetelés által a feleknek megtérítési igény érvényesítésére is lehetősége nyílt, így a feleség vagy örökösei követelheték a vagyonban szándékosan vagy gondatlanul okozott károk megtérítését, a férj pedig felszámolhatta mindazt a szükséges és hasznos beruházását, amivel a feleség különvagyont növelte. A bizonyítási kötelezettség a megtérítést igénylő felet terhelte. L. JANCÓS [1890] i.m. 93. o.

¹⁴ JANCÓS [1890] i.m. 93-94. o.

jegyajándék jogi sorsa is. Az ajándékozó fél ugyanis csak akkor követelhetette vissza azt, ha a nő hibájából hiúsult meg a házasság, ellenkező esetben nem. Amennyiben azonban egyik félnek sem volt felróható a házasságkötés elmaradása, akkor is visszajárt a jegyajándék a feltétel meghiúsulása miatt.¹⁵

A házastársak vagyonának következő eleme a *hozomány*¹⁶ volt. A hozomány azon dolgok összességét jelentette, amelyet a feleség, vagy rá tekintettel más a házasság terheinek megkönnyítése érdekében a férj részére átadott. A jogintézmény legfőbb sajátossága, hogy az átadott dolgokon nem tulajdonjoga, csupán haszonélvezeti joga keletkezett a férjnek, a tulajdonjog továbbra is a hozományt adó felet illette meg.¹⁷ A hozományt adó fél bárki¹⁸ lehetett, tárgya pedig leggyakrabban ingó vagy ingatlan volt, de lehetett akár vagyoni értékű jog is. A jogintézmény további sajátossága a jegyajándékhoz hasonlóan, annak célhoz kötöttségében rejlett: az átadott vagyon kizárólagosan a férj családjával szemben tanúsítandó anyagi kötelezettségeinek mérséklését szolgálta. Ez elsősorban a nőtartást és a házasság élet egyéb költségeit jelentette. A hozomány mértéke szabad megállapodás tárgya volt, nem volt azonban elvárható, hogy a házasság teljes költségeit fedezze. A másik oldalról viszont nem mentesítette az átadás alól a hozományadó felet az a körülmény, hogy a férj vagyonos volt és önerejéből is képes volt a költségek viselésére.¹⁹ Megjegyzendő azonban, hogy nem csak a hozomány értéke képezte szabad megállapodás tárgyát, hanem már maga a hozományadás ténye is, azaz a hozomány egy *önkéntesen nyújtott* juttatásnak minősült.²⁰ A hozományt át lehetett adni, a házasságkötés előtt, azzal egyidejűleg vagy akár később, a házasság alatt is. A hozomány feltétele azonban az érvényes házasság létrejötte volt, annak hiányában az átadott vagyon nem minősült hozománynak és *jogalap nélküli gazdagodás jogcímén* vissza lehetett követelni.²¹ A visszaadási kötelezettség a házasságkötés elmaradásának

¹⁵ JANCÓS György: *A jegyajándék visszakövetelése*, In: Ügyvédek Lapja, 1889/26. sz., (a továbbiakban JANCÓS [1889]), 3-4. o.

Lásd még részletesen: KONCZ Ibolya Katalin: *A jegyajándék és a hitbér jogtörténeti gyökerei*, Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et politica 2012/1. sz., 67-74. o.

¹⁶ A hozománytól meg kell különböztetni a hajadoni jogot, ami az apátlan árva leány azon jogát jelentette, hogy az atyai vagyon fiúörököszeitől rangjának megfelelő lakást és férjhez menetele esetén megfelelő kiházasítást kapjon. L. BARZÓ Tímea: *A magyar családjog múltja, jelene és jövője 1. rész - A házassági jog és a házassági vagyonjog fejlődésének rövid történeti bemutatása*, In: Családi Jog, 2006/1. sz., 9. o.

¹⁷ JANCÓS [1890] i.m. 104-106. o.

¹⁸ Ez alól egyetlen kivételt a férj képezett, hiszen fogalmilag kizárt, nem lehet egyszerre tulajdonosa és haszonélvezője egy adott dolognak.

¹⁹ JANCÓS [1890] i.m. 109-110. o.

²⁰ HERCZEG [1885] i.m. 19. o.

²¹ JANCÓS [1890] i.m. 111. o.

valamennyi esetében fennállt, ugyanakkor a visszaadandó hozomány mértékét befolyásolta az, hogy kinek a hibájából hiúsult meg a házasság. Ha a nő hibájából maradt el a házasság megkötése vagy az a felek egyikének sem volt felróható, akkor a férfi az előre kapott hozomány vonatkozásában jóhiszemű birtokosnak minősült, így a kapott vagyont és az átvétel időpontjától beszédett hasznokat köteles volt visszaszolgáltatni. A be nem szedett hasznok megtérítésére viszont nem volt kötelezhető. Amennyiben azonban a férfi magatartása miatt maradt el a házasság megkötése, akkor rosszhiszemű birtokosként teljes felelősséggel tartozott. Levonhatta ugyanakkor a vagyonkezelésre fordított szükséges és hasznos kiadásait. Ezt meghaladóan a szándékosan és gondatlanul okozott károkért szintén felelt a férfi, a „*vétlen esetért*”²² azonban csak akkor, ha nem szolgáltatta vissza a hozományt azonnal a házasságkötés elmaradásáról való tudomásszerzést követően.

A hozományadást *két komponensű jogügyletként* tartották számon: szükséges volt hozzá egyfelől a felek akaratnyilatkozata,²³ másrészt a vagyontárgyak tényleges átadása. Maga az akaratnyilatkozat azonban már „*követelési jog*”²⁴ keletkeztetett az érvényes házasság megkötésével a hozomány kiadására. A hozomány átadása főszabály szerint nem volt alakszerűséghez kötve, ugyanakkor a hitelezővédelem és a házastársak egymás közötti szerződéses viszonyaira vonatkozó speciális szabályok megkövetelték a közjegyzői okiratba foglalást.²⁵ Ingatlan esetén a telekkönyvi bejegyzés sem maradhatott el (*hozományi jog bejegyzése*).²⁶

A hozomány jogi természete miatt a férjet haszonélvezeti jog illette meg a házasság ideje alatt az átadott vagyontárgyakon. Ebből adódóan tehát a tulajdonjog és vele együtt a vagyontárgyak felett rendelkezési jog a hozományt adó személyt illeti meg.²⁷ *Herczeg Mihály* szerint ez minden vagyontárgyra irányadó volt, ugyanakkor *Jancsó* kiemelte, hogy a helyettesíthető dolgok (például a pénz, a termény stb.) a pótolhatóság miatt „*a megsemmisülés vagy elidegenítés miatt*

²² JANCÓS [1890] i.m. 113. o.

²³ A célhoz kötöttség miatt a hozományadási szándékot kellett tartalmaznia a nyilatkozatnak, a férjnek pedig el kellett fogadni. Jancsó megfogalmazásában a „*szándék kijelentése (causa debendi)*.”
L. JANCÓS [1890] i.m. 116. o.

²⁴ JANCÓS [1890] i.m. 115. o.

²⁵ ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében, különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. Franklin-társulat, Budapest, 1897, 756-757. o.

²⁶ JANCÓS [1890] i.m. 120-121. o.

²⁷ HERCZEG [1885] i.m. 19. o.

*kárt nem szenvednek*²⁸, így azok állaga felett a férj rendelkezési joggal is bírt.²⁹ Felmerült tehát a kérdés mi jelenthetett a nő számára biztosítékot a férj rendelkezési joggyakorlásával szemben? Ingó dolgok esetén az igényper és a hozományi minőség bizonyításával megvalósuló zár alóli feloldás jelentett megoldást, ingatlanok esetén a telekkönyv közhitelessége és a hozományi jog bejegyzése.³⁰ Ezt meghaladóan két „*kiváltság*”³¹ is a biztosítéki rendszer részét képezte: az elsőbbségi jog és a visszatartási jog. Az *elsőbbségi jog* a hozomány férj javaiból történő kiadásának elsőbbségét jelentette a férj halála vagy a házasság egyéb módon történő megszűnése esetén.³² A *visszatartási jog* lényege pedig abban állt, hogy a feleség³³ mindaddig visszatarthatta a férje javait az örökösöktől, amíg a hozomány visszaadásra nem került.³⁴ A hozomány sajátos jogi természetéből adódóan a házasság megszűnésekor³⁵ az visszajárt a hozományadó félnek. A

²⁸ JANCÓS [1890] 133. o.

²⁹ Nem emelik ki ugyan a szerzők, ugyanakkor álláspontom szerint a férj és a hozományt adó fél megállapodásakor az elhasználatatlan dolgok feletti rendelkezési jog is átengedhető volt. A feleség esetében ez logikus, hiszen a hozomány átadása – amennyiben saját maga nyújtja – a különvagyonából történt, a különvagyon kapcsán pedig említettem, hogy a rendelkezési jog átengedhető és visszavehető volt indokolás nélkül. Külső személy esetén kevésbé lett volna indokolt egy ilyen jogi lépés, ugyanakkor nem szenvedett korlátozást, azaz ebben az esetben is szabadon átengedhető volt a rendelkezési jog. Hitelezővédelmi szempontból azonban mindenképpen aggályokat vetett fel, már csak azért is, mert a külső hozományadó féllal kötött megállapodás alakszerűtlen volt, sőt a telekkönyvi bejegyzésen kívül egyéb nyilvántartás sem állt rendelkezésre, így a hitelezők kijátszása jogilag könnyebben megvalósult, mint manapság.

³⁰ JANCÓS [1890] 141. o.

³¹ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 346. o.

³² Kolosváry szerint nincs nagy jelentősége a jogintézménynek, ugyanis a hozomány visszaadása iránti igény nem előzhette meg a „*rangsőbbséggel bíró*” hitelezőket. L. KOLOSVÁRY [1927] i.m. 346. o.

Jancsó annyiban finomít ezen, hogy az elsőbbségi jog a férjjel szemben illeti meg a hozományadót, hitelezőkkel szemben csak olyan vagyontárgyak tekintetében, amelyek állaga felett a férj nem rendelkezhetett. Egyéb hozományi javakra nézve viszont a hitelezők megelőzik a nőt, illetve annak örököseit. L. JANCÓS [1890] 144-145. o.

³³ Ha a hozományt nem a feleség adta, a visszatartási jog azt a felet is megillette, viszont nem volt gyakori, hogy ezen személyek birtokában lett volna a férj valamely tulajdona.

³⁴ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 346. o.

³⁵ Herczeg az egyetlen, aki említést tesz róla, hogy nem csak a házasság tényleges megszűnésekor, hanem az életközösség ideiglenes megszakadásakor is megnyílt a lehetőség a hozomány visszakövetelésére. L. HERCZEG [1885] i.m. 20. o.

Logikus ez az álláspont – annak ellenére is, hogy a házasság megszűnéséhez kötötte a jogszabály a hozomány visszakövetelésének lehetőségét - mindaddig, míg az ideiglenes megszűnés véget nem ért, majd folytatódott az életközösség. Nem kapunk ugyanis választ arra, hogy az életközösség helyreállításával a hozomány jogintézménye feléledt-e, így a férj újból követelhetette, vagy az életközösség megszűnésével maga a hozományhoz való jog is megszűnt és csak a felek újbóli megállapodása rendezhette a kérdést. Tekintve a hozomány célját, véleményem szerint az

hozomány visszakövetelésére elsősorban annak volt joga, aki a hozományt adta. A feleség esetében azonban örökösei is visszakövetelheték azt, kivéve a nő által szerzett, nem ági vagyonnak minősülő javakat, amit a törvényes öröklés rendje szerint a férj örökölt.³⁶ A korabeli joggyakorlat számára komoly kihívást jelentett a hozomány elkülönítése a jegyajándéktól.³⁷

A házastársak vagyonának következő elemét a *hitbér* képezte. A hitbér az a vagyoni érték, amelyet az egyik házastárs vagy annak rokona fizetett a másik házastárs javára a házastársi hűség megtartása³⁸ és az özvegyi terhek megkönnyítése³⁹ céljából. Két fajtáját különböztették meg, egyfelől a törvényes hitbért, másrészt a szerződéses vagy írott hitbért.⁴⁰

előbbi megközelítés alkalmazása lett volna célszerű, hiszen az életközösség helyreállításával a férj kötelezettségei is feléledtek.

³⁶ ZLINSZKY i.m. 755. o.

³⁷ Számos olyan döntés született, ami összemosta a két jogintézményt, következésképpen a jegyajándékot a hozomány részének tekintette. Az egyik ilyen döntés szerint mindazon dolgok, amelyek a nőnek akár szülei, akár rokonai vagy bárki más által, az eljegyzés, kézfogás, gyűrűváltás vagy egybekelés alkalmából a házassági költségek könnyítése céljából a férjnek átadatnak, a nő hozományát képezik. Nem tekinthető azonban hozománynak „*az, ami akár a szülők, akár bárki más részéről a nőnek ingó dolgokban a házastárs berendezése vagy bebútorzása céljából vagy ezüst és ékszermeműekben adatott.*” – kir. Curia 4101/1883. számú határozat.

Indokolatlan volt azonban bizonyos célhoz kötött vagyontárgyak kivétele, ez ugyanis ellentmond a hozomány jogi természetének és fogalmának. A hozományt ugyanis a célhoz kötöttség az, ami megkülönböztette a jegyajándéktól, ha ugyanis kikötötték a vagyontárgyak vonatkozásában a házaselet megkönnyítésének célját, akkor mindenképpen hozománynak volt tekinthető. Ezt erősíti meg a Curia egy másik döntésében: „*Hozománynak csak az tekinthető, ami a házaselettel járó terhek könnyebben való elviselése végett kifejezetten hozományul adatik át a férjnek.*” – kir. Curia 4904/1921. számú határozat.

³⁸ JANCÓS [1890] 249. o.

³⁹ HERCZEG [1885] i.m. 33. o.

A korabeli joggyakorlat számára problémát jelentett a hitbérnek a halál esetére szóló ajándékozástól történő elhatárolása. A két jogintézményben ugyanis sok a közös vonás, ugyanakkor dogmatikai szempontból éppen annyi különbözőség mutatkozik közöttük. Ilyen különbség a célhoz kötöttség, a hitbér jogi természete ugyanis megköveteli ezt, míg a halál esetére szóló ajándékozásnál nem tipikus az átadás céljának megjelölése. Ezen túlmenően a hitbérré való jogosultság a házasságtörés következtében megszűnik, ezzel szemben az ajándékozásnál az ajándékozó szándéka a döntő. Szembeötlő a különbség az alanyi kör tekintetében is, hiszen hitbérré a törvény erejénél fogva kizárólag a feleség jogosult, megállapodás esetén bármelyik házastárs, míg megajándékozott bárki lehet. A legfontosabb azonban, hogy a halál esetére szóló ajándékozás csak a felek megállapodása alapján jöhetett létre, míg a hitbér megállapodáson, annak hiányában azonban törvényen alapult. A kötelező jelleg képezte tehát az elhatárolás legfőbb alapját, a törvényes hitbér kiadása alól ugyanis nem mentesülhetett a férj, az ajándék nyújtása azonban az ajándékozó szabad akaratából történt. – JANCÓS [1890] 265-266. o.

⁴⁰ Herczeg terminológiája a szerződéses hitbér tekintetében az *egyezvényi hitbér*.

A *törvényes hitbér* kizárólag a férj kötelezettsége volt, amelyből az következett, hogy csak a feleség követelhetette kiadását a házasság megszűnésekor. A törvényes hitbér egy sajátos, feltételhez kötött nyugvó igényként⁴¹ jellemezhető, ugyanis csak az érvényes és elhált házasság⁴² esetén volt teljesítendő. E feltétel bekövetkeztétől már a nő tulajdonát képezte, azzal szabadon rendelkezhetett, ugyanakkor tényleges kiadása csak a házasság megszűnésekor következett be.⁴³ A törvényes hitbérenek jogszabályban meghatározott pontos összege volt.⁴⁴ A feleségen kívül annak örökösei is igényt támaszthattak a hitbér kiadása iránt. Nem illette meg azonban a törvényes hitbér az érintetteket, ha a feleség lemondott róla, házasságtörést követett el, vagy a közeli rokonával lépett vérfertőző házasságra.

A házasságtörés esetét a férj megbocsáthatta, ekkor feléledt a feleség hitbére való jogosultsága.⁴⁵ Eltérőek az álláspontok a hitbér kiadásának módját⁴⁶ illetően, viszont kétségtelen, hogy a férj vagyonának egészét terhelte, az örökösök felelőssége is csupán arra terjedhetett ki.⁴⁷

A hitbér másik formája az *írott hitbér volt*, ami a felek megállapodásán alapult.⁴⁸ Ennek értelmében igényt tarthatott rá mind a feleség (*egyenes hitbér*), mind a férj (*viszonhitbér*⁴⁹). A hitbér adása pedig terhelhette a házastársakat, de akár kívülálló, harmadik személyeket is. Megjegyzendő, hogy a hitbértípusok konkuráltak egymással, ezért írott hitbér kikötése esetén törvényi hitbér nem

⁴¹ JANCSÓ [1890] 253. o.

⁴² Eltérőek az álláspontok, hogy a hitbér adása kötve volt-e a házasság elhálásához. Herczeg szerint nem, Kolosváry szerint viszont igen. L. HERCZEG [1885] i.m. 39. o., KOLOSVÁRY [1927] i.m. 351. o. Nézetem szerint a jogintézmény célhoz kötöttsége Kolosváry álláspontját támasztja alá.

⁴³ Ez alól a férj csődje jelentette az egyetlen kivételt, ilyen esetben a házasság ideje alatt is követelhető volt. *Herczeg* fogalmaz ugyanis akképpen, hogy „*vagyonára nézve a bukott jogilag halottnak tekintendő.*” L. HERCZEG [1885] i.m. 38. o.

⁴⁴ A magánosoknál 400 forint, nemeseknél és polgároknál 200 forint, nem nemeseknél 40 forint. Többszöri házasságkötés esetén is megillette a nőt, igaz ekkor arányosan csökkentett mértékben (a második házasságkötésnél már csak a fele, a harmadiknál a negyede és így tovább). L. KOLOSVÁRY [1927] i.m. 351. o.

⁴⁵ Herczeg szerint nem csak hogy feléledt, de a további házasságtörés esetén sem veszett el. L. HERCZEG [1885] i.m. 38. o.

⁴⁶ Jancsó egyértelműen „*pénzbeli jutalomként*” aposztrofálja, később azonban hozzáteszi, hogy tulajdonképpen bármilyen formában kiadható. L. JANCSÓ [1890] 250. és 263. o. Herczeg szerint ingó, ingatlan és vagyoni értékű jog formájában is kiadható, rendszerint azonban ingatlanban történt a kiadása. L. HERCZEG [1885] i.m. 37. o.

⁴⁷ A törvényes hitbért az 1946. évi XII. törvény 2.§-a szüntette meg.

⁴⁸ Lásd részletesen: KONCZ Ibolya Katalin: *A szerződéses hitbér, mint sui generis jogintézmény a polgári korszak Magyarországon*, In: Miskolci Jogi Szemle, 2016/2. sz., 75-81. o.

⁴⁹ Kolosvárynál *ellenhitbér*. L. KOLOSVÁRY [1927] i.m. 350. o.

járt.⁵⁰ A megállapodás főszabály szerint nem volt alakszerűséghez kötve, ugyanakkor a házastársak közötti szerződéses viszonyok speciális szabályai miatt a házastársak közötti írott hitbért közjegyzői okiratba kellett foglalni.⁵¹ További különbséget jelentett a hitbér mértéke, ugyanis írott hitbér esetén az is szabad megállapodás tárgya volt, bármekkora érték lehetett. Kizárólag a felső mérték volt korlátozva, ugyanis a hitbért adó fél törvényes örökösének köteles részét nem veszélyeztethette, arra nem terjedhetett ki.⁵² Az írott hitbér is a házasság megkötésekor realizálódott, ugyanakkor nem volt kizárt, hogy a felek további feltételekhez kössék a jogosult igényét.⁵³ Az írott hitbér iránti igény 32 év után évült el, ezen túlmenően a biztosíthatóság miatt – a hozományhoz hasonlóan – erre is fennállt az elsőbbségi és a visszatartási jog.⁵⁴

Az eddig ismertetett jogintézmények sajátossága, hogy mindegyik beilleszthető volt a vagyonekülönítés rendszerébe, mert bár bizonyos tulajdonosi részjogosítványok átengedésre kerültek, a tulajdoni viszonyok elkülönülnek. A rendszerbe problémásan illeszkedő elem a közszerzemény jogintézménye volt.

A *közszerzemény* az egyik legősibb vagyoni jogintézmény a magyar magánjogban, történeti gyökerei, hasonlóan az előzőekben ismertetett vagyoni elemekhez, meglehetősen régre nyúlnak vissza.⁵⁵ A kor társadalmi berendezkedésének megfelelően eltérően érvényesültek a szabályok a társadalom különböző rétegeiben.⁵⁶ Nemesek és nem nemesek között tettek különbséget, és csak utóbbiak (pontosabban jobbágyok és városi polgárok) esetében alkalmazták a közszerzeményi rendet törvényes vagyoni szabályozásként. Nemesrendűek esetén, illetve a vagyoni szempontból vele egy tekintet alá eső honorácioroknál csak akkor voltak alkalmazhatóak a közszerzeményi szabályok, ha azt a házastársak házassági (vagyoni) szerződésben „*megállapították*”,⁵⁷ vagy a szerzési okiratba a feleség is szerző félként került feltüntetésre, illetve ha a

⁵⁰ „A törvényes hitbért eltörli az írott hitbér és így özvegy feleség mindakettőt nem követelheti, mert az embernek gondoskodása eltörli a törvénynek gondoskodását.” L. MESZLÉNY i.m. 653. o.

⁵¹ JANCÓS [1890] 266. o.

⁵² GROSSCHMID BÉNI: *A Házassági jogi törvény I. kötet Általános rész*. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1908, 81. o.

⁵³ JANCÓS [1890] 267-268. o.

⁵⁴ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 351. o.

⁵⁵ Lásd részletesen: HERGER Csabáné: *A közszerzemény intézménye a 19-21. századi magyar házassági vagyoni jogban*, In: Jogtudományi Közlöny, 2014/12. sz., 557-567. o.

⁵⁶ HARTAI László: *Házassági vagyoni jogunk jellege és fejlődésének néhány tendenciája*, Jogtudományi Közlöny, 1980/7. sz., 421. o.

⁵⁷ MESZLÉNY i.m. 604. o.

szerezés alapjául a nő vagyona szolgált.⁵⁸ Mindezek alapján helytálló *Herczeg Mihály* azon megállapítása, hogy a törvényi szabályozás inkább kedvezett a nem nemes nőknek, mint a nemeseknek.⁵⁹ Az 1946. évi XII. törvény jelentős változásokat eszközölt a házassági vagyonyjog területén, megszüntette ugyanis a rendi különbségtételt és a közszerzeményi rendszer alkalmazását általános hatályúvá tette. Ennek értelmében a házastársak közötti megállapodás hiányában a közszerzeményi rendszer vált a törvényes vagyonyjogi rendszerre.⁶⁰

A közszerzeménnyel kapcsolatban számos ellentmondás alakult ki már a kezdet kezdetén is. Az első a jogintézmény lényege volt, azaz, hogy mit takar maga ez a fogalom. *Szladits Károly* is utal rá *Frank Ignác* és *Grosschmid Béni* mellett, hogy a jogintézmény eredetileg öröklési jogi természetűnek lett megalkotva és csak később kezdtek el házassági vagyonyjogi kérdésként megközelíteni.⁶¹ A korabeli felfogás indokolta ezt a megközelítést, hiszen akkoriban nem nézték jó szemmel, ha a házasságnak válás miatt kellett megszűnnie. Később azonban nyilvánvalóan elfogadottabbá vált, így inkább helyeztek hangsúlyt a közszerzemény házassági vagyonyjogi jellemzőire.

A legnagyobb ellentmondást akkoriban a közszerzemény jogi természetének megítélése okozta. Voltak, akik arra helyezték a hangsúlyt, hogy a házastársak között a házasság ideje alatt egy speciális tulajdonközösség jött létre. Minden, amit a házastársak a házasságkötést követően szereztek, az a közszerzeményt gyarapította. Ez a reálszerzés elvén alapuló megközelítés. Az 1848 előtti jogunk ezt tükrözte, mert mind a Tripartitum, mind a későbbi törvények deklarálták a dologi hatályú szerzést.⁶² Az ítélezési gyakorlat is ehhez

⁵⁸ „amikor a férj felesége vagyonában gazdálkodik s neki magának semmije sincs” – KOLOSVÁRY [1927] i.m. 347. o.

⁵⁹ HERCZEG Mihály: *A házassági vagyonyjog Magyarországon*, In: Jogtudományi Közlöny 1873/19. sz. (a továbbiakban HERCZEG [1873]) 146. o.

⁶⁰ SZIGLIGETI Viktor: *Házassági vagyonyjog*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, 15. o.

⁶¹ SZLADITS Károly: *A közszerzeményi vitához*, In: Jogtudományi Közlöny 1929/18. sz., 165. o.

⁶² A Tripartitum III. részének 29. cím 2. §-a szerint „(...) a feleség abban a vagyonban, melyet férje a házasság tartama alatt szerint, mindig részessé és osztályossá válik (...)”, majd később az 1622. évi LXVII. Törvénycikk 3.§-a különbséget tesz egyszerű és közös szerző özvegy között, végül az 1840. évi VIII. törvénycikk 8. §-a rögzíti, hogy „a házasság alatti közszerzemények a jobbágyok között mindegyik házastársat egyformán illetván, azokról egyik úgy mint másik, felerészben szabadon rendelkezhetik (...)”. ÁDOR Zoltán: *A közszerzemény*. Doktori értekezés a magyar magánjog köréből, Debrecen, 1942, 21-22. o. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/111797/A2722.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021. december 12.)

igazodott, sőt még a későbbiekben is elég hosszú ideig vallotta követendőnek ezt a felfogást.⁶³

Kolosváry Bálint szerint „*közszerzemény alatt azt a vagyont értjük, melyet törvényesen egybekelt házastársak, akár külön-külön, akár együttesen szereztek, a házasságkötés napjától kezdve mindaddig, míg közöttük a házasegyüttélés tart.*”⁶⁴

A másik megközelítés az értéktöbbleti elven alapuló közszerzemény. E szerint a szerzeményi részesedés kötelmi követelés, ami a házasság megszűnésekor érvényesíthető és azon többlet fele részének kiadására vonatkozik, amellyel a házasság megszűnésekor meglévő vagyon a házasságkötéskor meglévő vagyont meghaladja.⁶⁵ A Magánjogi Törvényjavaslatban is ennek érvényre juttatását találjuk: „*A házasság megkötésével a házastársak között a házasság idejére szerzeményi közösség keletkezik, amelynél fogva a házasság megszűntekor mindegyik házastársat kölcsönösen fele része illeti annak, ami vagyonukban közszerzemény. Közszerzemény az a tiszta vagyoni érték, amely mindegyik házastársnak a szerzeményi közösség megszűntekor meglévő vagyonában különvagyonának és az adósságoknak levonása után fennmarad.*”⁶⁶

A Magánjogi Törvényjavaslat célja az volt, hogy egy olyan általános vagyoni jogi szabályozást teremtsen, mely a rendi különbségtétel nélkül egységesen biztosítja a házastársak érdekeit, emellett a jogfolytonosság követelményének is eleget tesz.

Bármelyik megközelítésről legyen is szó, mindkettőre igaz, hogy a szerzeményi közösség a felek házasságkötésével (az életközösség megkezdésével) jött létre és az életközösség megszűnéséig tartott.⁶⁷ Maga a

⁶³ „*A házastárs közszerzeményi joga alapján a tulajdonközösség megszüntetését követelheti, mert a közszerző felet illetve örökösét közszerzeményi vagyonra vonatkozó tulajdonjog illetén meg, a közszerzeményi vagyonnak felerészét természetben követelheti s amennyiben a közszerzeményt képező valamely vagyontárgy természetben nem osztható meg, a tulajdonközösség szabályának megfelelően követelheti a tulajdonközösségnek árverés útján leendő megszüntetését.*” - C.4499/1922 számú határozat

Herczegh Mihály szerint a „*hívéseket a közszerzeményre (...) tulajdoni jog illeti és pedig már a házasság ideje alatt; különben hogyan rendelkezhetnének arról, a mi nem az övék.*” L. HERCZEG [1873] 144. o.

⁶⁴ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 347. o.

⁶⁵ ÖSTÖR András: *Néhány szó a közszerzemény fogalmáról*, In: Közjegyzők Közlönye, 1940/11., 225-226. o.

⁶⁶ Magánjogi Törvényjavaslat, 140. §

⁶⁷ Kolosváry felhívja a figyelmet arra, hogy a jogalkotásban a házasság megszűnéséhez és nem a házassági életközösség megszűnéséhez akarták kötni a közszerzeményi rendszer megszűnését, ezzel azonban éppen a jogintézmény lényegi elemét sértették volna meg. Ekkor ugyanis az életközösség megszűnése és a házasság megszűnése között szerzett vagyon tekintetében is alkalmazhatóak lettek volna a közszerzeményi szabályok. L. KOLOSVÁRY Bálint: *A szerzeményi közösség a házassági vagyoni jogok rendszerében – Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből; különös tekintettel hazai jogunkra*, Stein János M. Kir. Egyetemi Könyvkereskedése, Budapest, 1900 (a továbbiakban KOLOSVÁRY [1900]), 389. o.

közszerzeményi igény ebből kifolyólag sajátos természetű. A szakirodalom általában úgynevezett „*lebegő igényként*”⁶⁸ határozta meg, a házastárs ugyanis csak a házasság megszűnésekor követelhetette a közszerzeményi részesedése kiadását, a házasság alatt csak közös megegyezéssel volt megszüntethető a rendszer, egyoldalúan soha.⁶⁹ Ebből következik tehát, hogy nem a vagyontárgy megszerzésének időpontjában, hanem csakis a kötelmi igény teljesítésekor szerezhették tulajdont a közszerzeményi részesedés felett a házastárs.

A régi magyar magánjog szerint a házastársak vagyona a házassági életközösség fennállása alatt szerzett vagyonelemekből tevődött össze, viszont e vagyon tekintetében sem terjedt ki minden elemre, ugyanis nem tartozott bele az, ami a felek különvagyont képezte. Sokáig vitatott volt azonban, hogy a közszerzeménybe tartozik-e a házasság alatt a közszerzeményből kifizetett különvagyoni adósság. *Kolosváry* kezdetben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a közszerzeményi vagyon „*szenvető állományát*” jelenti a közszerzeményi tartozások köre, amelybe beletartoznak a közszerzemény azon esetleges megtérítési igényei is a különvagyon felé, amely a házastársak közös gazdálkodásának veszteségeiből származtak. Később azonban ennek ellentmondó joggyakorlatról számol be, mely szerint „*amíg adósság van, addig közszerzeményről nem lehet szólni.*”⁷⁰

A korabeli közszerzemény sajátossága, hogy a házastársak által gyakorolható rendelkezési jog is közelebb állt a vagyonekülönítés jellemzőihez. A házasság tartama alatt ugyanis szabad rendelkezési jog érvényesült, az a fél rendelkezhetett a közszerzemény felett „*aki éppen megszerzte*”,⁷¹ ha pedig olyan vagyonelemről volt szó, amit a házastársak ténylegesen közösen szereztek, akkor a férj *főszerezői* minősége került előtérbe, így ő kezelte azt a vagyont.

A szabad rendelkezési jog velejárója volt, hogy a másik házastárs közszerzeményi részesedése a házasság ideje alatt semmilyen védelemben nem részesült. A *redintegráció* során a különvagyon teljes helyreállítását végre kellett hajtani a közszerzemény terhére, tekintet nélkül arra, hogy esetlegesen a házastárs szándékos tékozlása, pazarlása vezetett a különvagyoni vagyonelem elvesztéséhez. A joggyakorlat azonban méltányosabb álláspontra helyezkedett és rögzítette, hogy „*az elpusztult, eltékozlott és könnyelműen elajándékozott különvagyont a közszerzemény rovására restaurálni nem lehet.*”⁷²

⁶⁸ SZEMERJAY-PETRÁN Tibor (szerk): *Közszerzeményi jogkérdések az elméletben és gyakorlatban*, In: Királyi Közjegyzők Közlönye, 1944/6. sz., 102. o.

⁶⁹ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 348. o.

⁷⁰ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 52. o.

⁷¹ KOLOSVÁRY [1927] i.m. 349. o.

⁷² KOLOSVÁRY [1927] i.m. 350. o.

3. A házassági szerződés

A *házassági szerződés* korai magánjogunk azon jogintézménye, amelyben a házasulandók és a házastársak az egymás közötti vagyoni viszonyaikat szabályozhatták. A házassági szerződéseket a joggyakorlat honosította meg,⁷³ aminek legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy tételes jogi szabályozást csak a királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. törvény tartalmazott róla először.⁷⁴ Ennek oka, hogy a megállapodást tisztán kötelmi jogviszonyként definiálták, aminek csupán a szerződés alanyai és a szerződés tárgya tekintetében voltak egyedi jellemvonásai.⁷⁵ A szerződéses vagyonrendezés a korai időkben nem volt szokás hazánkban, ugyanis ahogy *Herczeg Mihály* is megfogalmazza „*Magyarország kezdettől mindig kitűnő lovagiassággal viseltetett a nőnem iránt, tiszteletreméltó állást vívott ki részére törvényeiben; férje házában nemcsak személyileg, de vagyonilag is különös pártfogásban részesült mindig s ezek folytán oly anyagi előnyt nyert, milyent a legkedvezőbb házassági szerződések sem eszközölhettek (...)*”⁷⁶ vagyis a kedvező jogi környezet nem tette szükségessé a jogintézmény tömeges alkalmazását.

Később azonban a megállapodások szerepe felértékelődött és egyre nagyobb számban kezdték alkalmazni. *Herczeg* három tényezőt emel ki, ami elindította a jogintézmény terjedését:⁷⁷

- 1) egyrészt az *ősiség joghatásainak megszűntetése*, amely lehetővé tette, hogy nem csak a szerzett, hanem az öröklött vagyonról is szabadon rendelkezessenek az érintettek,
- 2) az *Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása*, ami önállóan szabályozta a házassági szerződéseket és ahogy *Herczeg* fogalmaz „hozzászoktatta” a szerződéskötéshez a feleket,
- 3) a *korabeli társadalmi és gazdasági viszonyok változása*, ami „anyagelvis irányf” vett szemben a magasztos erkölcsi követelményekkel.

A három említett tényezőt személy szerint még eggyel egészíteném ki, ez pedig a *szabályozatlanság*. Ahogy a törvényes vagyonjog történeti fejlődésének bemutatása során is kiemeltem, a törvényileg szabályozott jogintézmények –

⁷³ JANCsó [1890] i.m. 273. o.

⁷⁴ ZLINSZKY i.m. 781. o.

⁷⁵ Kolosváry szerint a házassági szerződésekben is jogokat szereznek és kötelezettségeket vállalnak a felek, viszont a „*megállapításuk bátálya*” a kettejük közötti vagyoni viszonyokra vonatkozik. Lényegében tehát a házassági szerződés nem különbözik egyéb szerződéses viszonyoktól „*a miért is az ezekre nézve általában fennálló szabályok alá van vetve*”. L. KOLOSVÁRY [1900] i.m. 11. o.

⁷⁶ HERCZEG [1885] i.m. 43. o.

⁷⁷ HERCZEG [1885] i.m. 44-45. o.

főként a közszerzeményi rendszer – rendkívül bonyolulttá váltak egy idő után, amit főként az értelmezési nehézségek idéztek elő. Ebből azonban kiutat jelentett a házassági szerződés, amivel a felek szabadon, a saját elvárásaiknak megfelelően alakíthatták ki vagyoni viszonyaikat.

Mielőtt rátérnék a részletszabályok vizsgálatára, szót kell ejtenem a törvényes és a szerződéses vagyonjog korabeli viszonyrendszeréről, eltérőek ugyanis a jogirodalmi álláspontok ebben a kérdésben. *Herczeg Mihály* arra helyezte a hangsúlyt, hogy elsősorban a „*törvényhozás*” az irányadó a házastársakra vonatkozóan és a szerződések, mint „*mellékintézmények*” kaptak helyet a vagyonjogi kérdések rendezésének rendszerében. Ezzel arra utalt, hogy a megállapodásoknak csak kiegészítő, kiegészítő szerepe volt.⁷⁸ Több szerző azonban a szerződések elsőlegességére hívta fel a figyelmet⁷⁹, kiemelve, hogy a törvényes vagyonjog szabályai csak ott és annyiban voltak alkalmazhatóak, ahol és amiről a megállapodások nem rendelkeztek. Ebből adódóan a törvényes vagyonjogot értelemszerűen diszpozitív szabályozásként értékelték akkoriban.

A szerződés részletszabályaira rátérve három különlegesség emelhető ki, ami más szerződéses viszonyokhoz képest egyedivé tette ezeket a megállapodásokat.

Az első az *alanyi kör*, házassági szerződést ugyanis csak jegyesek és házastársak köthettek egymással. A megállapodás visszterhes természetéből adódóan ezen alanyok tekintetében a szerződési képesség alapkötelmény volt, így kiskorú vagy gondnokság alatt álló jegyes, illetve házastárs esetén annak törvényes képviselője kötötte meg, továbbá ilyen esetekben a gyámhatóság jóváhagyása is szükséges volt a szerződés létrejöttéhez.⁸⁰ Az akaratnyilatkozat képviseletet is tűrt, az érintettek helyett ugyanis meghatalmazás alapján más is eljárhatott.⁸¹

A második specialitás a szerződés *alakjában* mutatkozott meg. A nyilatkozat tekintetében az 1874. évi XXXV. törvénycikk 54. §-a rögzítette először jogszabályi szinten, hogy a házastársak egymás közötti szerződéseiket *közokirati*

⁷⁸ HERCZEG [1885] i.m. 44. o.

⁷⁹ Kolosváry szerint a házassági vagyonjogi szabályok csak akkor nyerhetnek alkalmazást, ha a házasfelek a vagyoni viszonyaikról egyáltalán nem rendelkeznek. L. Kolosváry [1900] i.m. 5. o. Szigligeti szerint az 1945 előtti házassági vagyonjogunkban alaptételként érvényesült, hogy a házassági vagyonjogi szabályok csak akkor alkalmazhatóak, ha a házastársak vagyoni viszonyaikat szerződésben másképp nem rendezték. Érvényesen létrejött házassági szerződés esetében a törvényes házassági vagyonjogi szabályok csak másodlagosan, kiegészítő eszközként kerülhettek alkalmazásra a szerződésben nem rendezett kérdések vonatkozásában. L. SZIGLIGETI i.m. 13. o.

⁸⁰ KOLOSVÁRY [1900] i.m. 12. o.

⁸¹ JANCÓS [1890] i.m. 277. o.

formában kötelesek megkötni.⁸² Ez a szabály nem csupán az itt részletezett házassági szerződések tekintetében volt irányadó, hanem a házastársak közötti hagyományos kötelmi ügyletekre is (például ajándékozás, adásvétel, csere) A szigorú alaki követelmények elsősorban a hitelezői érdekek védelmét szolgálták, hiszen ezen kritériumok hiányában a hitelező fedezetét képező vagyon nem lett volna megfelelően biztosítva, megkárosítva ezzel a kívülálló harmadik felet.⁸³ A közjegyzői okirat azonban biztosította, hogy a harmadik személyek megfelelően tájékozódni tudjanak a megállapodások megkötéséről, annak időpontjáról és tartalmáról.⁸⁴ A szigorú alakisági követelmények tovább fokozódtak abban az esetben, ha a házastársak a házassági szerződésben halál esetére kívántak rendelkezni. Ekkor a szerződés kettős természetűvé vált, a halál esetére szóló rendelkezés tekintetében öröklési szerződésnek minősült, egyebekben pedig házassági szerződés maradt.⁸⁵ Ebből adódóan mindkét szerződéstípus alakiságainak meg kellett felelnie, vagyis az öröklési rendelkezést is magába foglaló megállapodásoknak a közzérendelet alakszerűségi követelményeinek is eleget kellett tenniük.⁸⁶ A joggyakorlatban azonban merültek fel kivételek.⁸⁷

A harmadik specialitás a szerződés tartalma tekintetében mutatkozott meg, a szerződési szabadság széleskörű érvényesülése által. A felek ugyanis a házasság idejére, vagy annak megszűnése esetére fenntarthaták a törvényes vagyoni jog szabályait, megerősítve azt a megállapodásuk által, választhattak más vagyoni jogi rendszert, de akár a törvényi szabályoktól részben történő eltérés is megengedett volt.⁸⁸ Utóbbi esetben egyszerre érvényesültek a szerződésben kikötött rendelkezések az ott részletezett vagyonelemekre, és a törvényi szabályok a megállapodással nem érintett elemek tekintetében. A tartalomszabadság azonban nem volt teljeskörű. Jancsó rögzíti, hogy a házassági szerződések

⁸² ZLINSZKY i.m. 781. o.

⁸³ ZACHÁR Gyula: *A magyar magánjog alaptanai*, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, Budapest, 1912, 286-287. o.

⁸⁴ ALMÁSI Antal: *Házassági jog*. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*, II. kötet Családi Jog, Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1940, 288. o.

⁸⁵ JANCÓS [1890] i.m. 278. o.

⁸⁶ JANCÓS [1890] i.m. 279. o.

⁸⁷ A Kúria egy 1928-ban hozott ítélete szerint a házastársak vagyoni viszonyaiban kötött szerződések érvényességéhez elengedhetetlen volt a közjegyzői okirati forma. Ez azonban akként nyer értelmezést, hogy nem szükséges közokirat abban az esetben, „amelyben azok egyes közszerzeményi vagyontárgyak tulajdonjogát a szerzésnél a törvénytől eltérően szabályozzák, - feltéve, ha ez a szabályozás fogantatba is ment. Nem engedi meg azonban a Kúria gyakorlata sem az említett szabályok olyan értelmezését, amely a házastársak vagyoni viszonyainak általános szabályozását tárgyzó szerződéseknel arra az esetre, ha azok fogantatba mentek, a közokirati alakot elengedné.” L. MESZLÉNY i.m. 663. o.

⁸⁸ A tipikusabb eseteket *Kolosváry* nevesíti is. L. KOLOSVÁRY [1900] i.m. 14-15. o.

tartalma nem lehetett ellentétes a jogszabályi tilalmakkal, az erkölccsel,⁸⁹ valamint a házasság természetével és céljával. Ebből adódóan vagyoni jogi szempontból nem volt kizárható, sem korlátozható a férj nőtartási kötelezettsége, még olyan esetekben sem, ha a nő jelentős vagyonnal rendelkezett. Ezt meghaladóan a házassági szerződés nem sérthette a majdani örökösök kötelezési igényét, annak erejéig a szerződés semmisnek minősült.⁹⁰

A szerződés a felek konszenzusa alapján bármikor módosítható volt és egyező akarattal meg is szüntethették azt az érintettek, egyoldalúan azonban nem volt erre lehetőség.⁹¹ Egyebekben a szerződés megszűnését feltételhez kötöttség esetén a feltétel bekövetkezése vagy a házasság megszűnése idézhette elő.⁹² A megállapodás megszűnése kapcsán a jogirodalomban egyetlen eset volt vitatott, az ágytól és asztaltól való elszakadás vagyoni jogi jogkövetkezménye. *Zlinszky Imre, Herczeg Mihály és Kolosváry Bálint*⁹³ ezt is a házasság végleges megszűnésének tekintette, ami a fennálló házassági szerződést is megszüntetette. *Jancsó György* ellenben arra hívja fel a figyelmet, hogy az önkéntes különválás nem bír a házassági kötelék felbontásának joghatályával, így nem szüntethette meg a felek között fennálló házassági szerződést sem.⁹⁴

⁸⁹ Az erkölcsi követelmények tekintetében a joggyakorlat szolgált iránymutatásul. Egyik eseti döntésében kimondta a Kúria, hogy érvénytelen a házastársak közötti olyan megállapodás, amelyet a feleség férje családfelei jogaira való hivatkozással, annak megfélemlítő magatartásának hatására írt alá. – C 1190/1904. számú döntés

Egy másik eset alapján a jogtalan erkölcsi kényszer miatt megtámadható az a házassági szerződés, aminek az aláírásáért cserébe volt csak hajlandó a férj elvenni feleségét. – P.I. 1563/1914. számú döntés

⁹⁰ JANCÓS [1890] i.m. 276. o.

⁹¹ JANCÓS [1890] i.m. 280. o.

⁹² Speciális eset volt a házastárs csődbe esése, ekkor ugyanis a házasság fennállása alatt is megszűnhetett a házassági szerződés, feltéve, hogy a csődbe ment házaspár vonatkozásában kötelezettségvállalást tartalmazott a megállapodás és a hitelező annak érvényességét megtámadta. Ha azonban a csődmegnyitást megelőző két éven túl keletkezett a házassági szerződés, akkor minden esetben érvényesnek minősült és nem volt megtámadható. Szintén kizárt volt a megtámadás lehetősége, ha a csődbe juttatott félre nézve csak jogokat és előnyöket tartalmazott a házassági szerződés. Vö.: KOLOSVÁRY [1900] i.m. 19-20. o.

⁹³ HERCZEG [1885] 47. o., ZLINSZKY [1897] i.m. 782. o., KOLOSVÁRY [1898] i.m. 19. o.

⁹⁴ JANCÓS [1890] i.m. 281. o.

*Strihó Krisztina**

AZ ÖRÖKBEOFOGADÁS ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI, DILEMMÁI

„Milyen volt a néni, aki megszült? (...)”
„Máskéfé sodorta az élet, nem tudott veled maradni. De a te kis szívedben mindig ott
lesz, hiszen tőle kaptad a legdrágább kincsedet: az életedet.”¹

Bevezetés

A tanulmány fókuszában egy hagyományosnak tekinthető intézmény, az örökbefogadás áll. Az örökbefogadás meghatározását alapul véve ismertetjük a legfontosabb anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat. Az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárás fő vonatkozásai mellett bemutatjuk annak előfeltételeit, az örökbefogadó személlyel szembeni kritériumokat és kizáró körülményeket, az örökbefogadható gyermek jellemzőit. Az örökbefogadás joghatásain kívül a legfontosabb eljárásjogi vonatkozásokat is kiemeljük.

Áttekintjük a területet érintő normatív változásokat, annak gyakorlati hatásait, a hatályos rendelkezésekből eredő gyakorlati dilemmákat, tapasztalatokat. Jelen publikációban kizárólag az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárással és az örökbefogadás engedélyezésével foglalkozunk. Megvizsgáljuk, hogy az örökbefogadás hogyan jelenik meg a modernitás világában, mennyiben jelenik meg (jelenhet meg) a digitalizáció. Teret engedhetünk-e, kell-e nyitni az elektronikus kommunikációs eszközök irányába. A következő pontban az örökbefogadás jogintézményére vonatkozó fő rendelkezéseket vázoljuk azzal, hogy a kijelölt gyámhivatal alatt a fővárosi/megyei kormányhivatalokat kell érteni tekintettel arra, hogy 2020. március 1. napjától ezen közigazgatási szervekhez telepített a hatáskört a jogalkotó az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárás, az örökbefogadás engedélyezése, az örökbefogadás felbontása és a származás-megismerési kérdések vonatkozásában.

* Dr. Strihó Krisztina PhD, tudományos munkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Államtanulmányi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Európai Köz- és Magánjogi Tanszék, striho.krisztina@uni-nke.hu

¹ BARTOS Erika: *Örök ölelés*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 2020, 19. o.

1. Az örökbefogadás jogintézménye

A magánjogi jogintézmények többségéhez hasonlóan jelen tanulmány központi kérdése, az örökbefogadás is a római jogban jelent meg először, mint szabályozott jelenség.² Az örökbefogadás definiálása a jogintézmény célmeghatározásával, közvetett formában történik. Az örökbefogadás az örökbefogadó, annak rokonai és az örökbefogadott gyermek között rokoni kapcsolatot létesít az örökbefogadott gyermek családban történő nevelkedése révén.³ A jogalkotó gyakorlatilag a vér szerinti gyermek jogállásába helyezi az örökbefogadott kiskorút. Megjegyezzük, hogy a családban történő nevelkedés jogi értelemben is a teljes körű szülői pozíciót jelenti, hiszen nem csak a nevelés és gondozás jogát, kötelezettségét takarja, hanem a szülői felügyeleti jogot is magában foglalja. A jogtörténeti dokumentumokból ismert az úgy nevezett teljes (adoptio plena), a szülői felügyeleti jog átszállásával járó változat mellett a hiányos verzió is (adoptio minus plena), vagyis a szülői felügyeleti jog nélkül történő örökbefogadás.⁴

A jelenleg hatályos rendelkezések értelmében az örökbefogadásnak ugyan két típusa különböztethető meg, azonban a korábbi szabályoktól eltérően a teljes kategórián belüli két irány alakult ki, nevezetesen a nyílt és a titkos örökbefogadás.

Az örökbefogadás nyílt, ha a vér szerinti szülő meghatározott, általa ismert örökbefogadó tekintetében járul hozzá az örökbefogadáshoz.⁵

Titkos az örökbefogadás, ha a vér szerinti szülő olyan módon járul hozzá gyermeke örökbefogadásához, hogy az örökbefogadó személyét és személyi adatait ismeri, vagy ha a szülő hozzájárulására a Ptk. szerint nincs szükség.⁶ A hivatkozott definíció fontos kiegészítése csak később történik meg, így további kritérium, hogy a vér szerinti szülő és az örökbefogadó szülő egymás természetes

² NOVÁK Attila: Az örökbefogadás, mint a családi jogállás megváltozás és joghatásai. *Jogi Fórum* 2017, 4. o.

[https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/novak_attila_az_orokbefogadas_mint_a_csalad_i_jogallas_megvaltozasa\[jogi_forum\].pdf](https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/novak_attila_az_orokbefogadas_mint_a_csalad_i_jogallas_megvaltozasa[jogi_forum].pdf) (2021. október 2.)

³ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.), 4:119. § (1) bekezdés

⁴ RÉKASINÉ ADAMKÓ Adrienn: *Az örökbefogadás a modern magyar családjogban 1861-től napjainkig* (PhD értekezés), Pécs, 2021, 27. o.

<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24637/rekasine-adamko-adrienn-phd-2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2021. szeptember 30.)

⁵ Ptk. 4:125. § (1) bekezdés

⁶ Ptk. 4:126. § (1) bekezdés

személyazonosító adatairól nem kap tájékoztatást,⁷ tehát kölcsönös a titkosság. Természetes személyazonosító adatnak minősül a polgár családi és utóneve, születési családi és utóneve, születési helye, születési ideje, továbbá anyja születési családi és utóneve.⁸ A gyermekkel szemben azonban nem titkos az örökbefogadás, ezt hivatott biztosítani a származás megismeréséhez fűződő joga.⁹ „(...) a nyílt örökbefogadás a főszabály, hiszen a vér szerinti szülő alapvető szülői jogokkal rendelkezik.”¹⁰

Megjegyezzük, hogy a hazai örökbefogadás mellett a nemzetközi örökbefogadás¹¹ is deklarálást nyert, azonban ennek részletezését mellőzzük jelen publikációban.

„Az örökbefogadás családjogi és gyermekvédelmi jellegű jogintézmény, jogforrása szerteágazó és számos jogágat érint.”¹² Az örökbefogadás magánjogi jogintézmény azzal azonban, hogy annak engedélyezése, az örökbefogadhatónak nyilvánítás, bizonyos esetekben az örökbefogadás felbontása és a származás-megismerési eljárás egyaránt a közigazgatáson belüli ágazathoz tartozik, speciális gyámügyi hatósági eljárásnak minősül.

A következőkben áttekintjük az örökbefogadás engedélyezésére és az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárásra vonatkozó legfontosabb eljárásjogi szabályokat, továbbá az örökbefogadás fő kritériumait, annak joghatásait.

1.1. Az örökbefogadhatónak nyilvánítás

Az örökbefogadhatónak nyilvánítás iránti eljárás során a kijelölt gyámhivatal a nevelésbe vett gyermek örökbefogadását akkor segíti elő, ha a gyermek életkora, egészségi állapota és egyéb körülményei alapján örökbefogadására – a gyermekvédelmi szakszolgálatnak és az országos örökbefogadást elősegítő szervnek a tájékoztatása szerint van reális esély.¹³ Az egész eljárás alapja tehát a

⁷ Ptk. 4:126. § (6) bekezdés

⁸ A személyazonosító jel helyébe lépő azonosítási módokról és az azonosító kódok használatáról szóló 1996. évi XX. törvény, 4. § (4) bekezdés

⁹ A Ptk. 4:126. §-ához fűzött kommentár. Wolters Kluwer, Budapest, 2021. szeptember 28., A származás megismerésével kapcsolatosan lásd a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX.10.) Korm.rendelet (Gyer.) 53. §, 53/A. §, 53/B. §, 53/C. §.

¹⁰ A Ptk. 4:126. §-ához fűzött kommentár. Wolters Kluwer, Budapest, 2021. szeptember 28.

¹¹ Nemzetközi örökbefogadásnak minősül, ha az örökbefogadás következtében a gyermek végleges jelleggel más országba kerül, függetlenül az örökbefogadó állampolgárságától és attól, hogy a gyermek állampolgársága megváltozik [Ptk. 4:129. § (1) bekezdés].

¹² KATONÁNÉ PEHR Erika: *Örökbefogadás aktuális kérdései*. MTA SZAB Jogtudományi Szakbizottság által szervezett szakmai rendezvény, Szeged, 2021. május 5.

¹³ Gyer. 37. § (1) bekezdés

gyermekvédelmi terület esélynyilatkozata. Az örökbefogadhatónak nyilvánítás gyakorlatilag a szakellátásban – nevelésbe vételről szóló határozat alapján – nevelkedő gyermek esetében az örökbefogadás előszobájának tekinthető. A gyámhatóság a gyermeket legfeljebb négy évre¹⁴ örökbefogadhatónak nyilvánítja, ha a szülőjének szülői felügyeleti joga nem szűnt meg és a szülő önhibájából:

a) gyermekével nyolc hónapja nem tart rendszeres kapcsolatot vagy három hónapon át semmilyen formában nem tart kapcsolatot, illetve életvitelén, körülményein nem változtat, és emiatt a nevelésbe vétel nem szüntethető meg; vagy

b) lakó- és tartózkodási helyét az új lakó- és tartózkodási helyének hátrahagyása nélkül megváltoztatja, és az annak felderítésére irányuló intézkedések három hónapon belül nem vezetnek eredményre.¹⁵

Nagyon fontos előírás, hogy a vér szerinti szülő figyelmét fel kell hívni az ideiglenes hatályú elhelyezésről szóló döntésben is, továbbá a nevelésbe vételről szóló határozatban is.¹⁶ A 2020. szeptember 1. napja előtti szabályozás értelmében a kapcsolattartásnál vizsgált nyolc hónapos és három hónapos időtartam helyett egy évet, valamint hat hónapot kellett figyelembe venni. További jelentős változásként jelölhetjük meg, hogy a korábbi rendelkezések csak két évre biztosították az örökbefogadhatónak nyilvánított kiskorú ezen nyilvántartásba való kerülést.

Hangsúlyozzuk, hogy a módosítás eredményekénti rövidebb vizsgálati időszakok kizárólag azon eljárások során alkalmazható, amelyek esetén a vér szerinti szülő figyelme – az ideiglenes hatályú elhelyezésről, vagy a nevelésbe vételről szóló, esetleg annak felülvizsgálatáról hozott határozatban – már az új szabályokra lett felhívva.

1.2. Az örökbefogadás előfeltételei

Örökbefogadni kizárólag kiskorút lehet.¹⁷ Kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be azzal,¹⁸ hogy a kiskorú a házasságkötéssel

¹⁴ Indokolt esetben további két évvel meghosszabbítható a négyéves intervallum. (Ptk. 4:124. § (2) bekezdés, Gyer. 37. § (9) bekezdés). Amennyiben a négyéves időtartam a gyermek örökbefogadásának engedélyezése iránti eljárás során telik el, akkor a határozat hatálya *ipso iure* meghosszabbodik az engedélyező eljárás végleges döntéssel történő befejezéséig (Gyer. 37. § (8) bekezdés)

¹⁵ Ptk. 4:124. § (1) bekezdés

¹⁶ Ptk. 4:124. § (3) bekezdés

¹⁷ Ptk. 4:119. § (2) bekezdés. Korábban vagyoni jogi megfontolások, a nemesi cím továbbvitele okán eltérő szabályok is voltak.

¹⁸ Ptk. 2:10. § (1) bekezdés, első fordulat

nagykorúvá válik.¹⁹ Örökbefogadható az a gyermek, akinek a szülei nem élnek, vagy akit a szülei megfelelően nevelni nem tudnak. Örökbefogadható továbbá a házastárs kiskorú gyermeke, amennyiben annak különélő vér szerinti szülője hozzájárul az örökbefogadáshoz.²⁰

A jogszabályban foglalt kivételektől eltekintve az örökbefogadás alapvető feltétele a vér szerinti szülő hozzájárulása. A következő esetekben nincs szükség a szülőnek a hozzájárulására:

- a) aki a szülői felügyeletet megszüntető jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll;
- b) akinek nevelésbe vett gyermekét a gyámhatóság örökbefogadhatónak nyilvánította;
- c) aki nem kiskorúság miatt cselekvőképtelen;
- d) akinek személye ismeretlen, vagy aki ismeretlen helyen tartózkodik, és a felkutatására tett intézkedések nem vezettek eredményre;
- e) aki gyermekét annak érdekében, hogy más nevelje fel – személyazonosságának feltárása nélkül – egészségügyi intézmény által arra kijelölt helyen hagyja és hat héten belül a gyermekért nem jelentkezik.²¹

Fő szabály szerint azon házastársak (kivételesen egyedülállók)²² fogadhatnak örökbe gyermeket, akik arra alkalmasnak minősülnek egészségügyi, jövedelmi viszonyaik, személyisége, családi és baráti kapcsolataik alapján. Örökbefogadó az a huszonötödik életévét betöltött, cselekvőképes személy lehet, aki a gyermeknél legalább tizenhat évvel, legfeljebb negyvenöt évvel idősebb azzal. Rokoni vagy házastársi örökbefogadás esetén el kell tekinteni a korkülönbségre vonatkozó szabály alkalmazásától. További könnyítés, hogy három év feletti gyermek örökbefogadásakor az örökbefogadó szülő és a gyermek között korkülönbség maximuma ötven év.²³

A korkülönbségen kívül kizáró körülmény, ha valaki szülői felügyelet megszüntetését vagy a közügyektől való eltiltását kimondó jogerős bírósági ítélet hatálya alatt áll, és az, akinek gyermekét nevelésbe vették.²⁴ A haszonszerzés tilalmát is rögzíti a jogalkotó, hiszen az örökbefogadás nem engedélyezhető, ha a felek vagy az örökbefogadásban közreműködő személyek vagy szervezetek részére indokolt költségeiket meghaladó vagyoni előnnyel jár.²⁵

¹⁹ Ptk. 2:10. § (1) bekezdés, második fordulat

²⁰ Ptk. 4:123. § (1) bekezdés

²¹ Ptk. 4:127. § (1) bekezdés

²² Ptk. 4:121. § (4) bekezdés

²³ Ptk. 4:121. § (1) bekezdés

²⁴ Ptk. 4:121. § (3) bekezdés

²⁵ Ptk. 4:130. §

1.3. Az örökbefogadás joghatásai

A legfontosabb, hogy az örökbefogadott gyermek az örökbefogadó szülő vér szerinti gyermek jogállásába lép, amely valamennyi kapcsolatára, jogviszonyára kihat. Az örökbefogadás kihat az örökbefogadott leszármazóira is.²⁶ Az örökbefogadás hatással van az örökbefogadott gyermek névviselésére, nevére is, hiszen a családi neve jellemzően megváltozik.²⁷ A névváltozással kapcsolatos kivételeket emeljük ki, miszerint a gyermek addigi családi nevét csak egyedi esetben tarthatja meg, továbbá az utónevének módosítását kizárólag indokolt esetben (például újszülött esetén) engedélyezheti a kijelölt gyámhivatal.²⁸

Az örökbefogadott gyermek vérségi származás megismeréséhez fűződő joga alapján felvilágosítást kérhet a kijelölt gyámhivataltól arról, hogy

- a) őt örökbefogadták-e;
- b) él-e a vér szerinti szülője;
- c) van-e testvére,
- d) ha a tizennegyedik életévét betöltötte, vér szerinti szülőjének, testvérének természetes személyazonosító adatairól.²⁹

A tájékoztatás a vér szerinti szülő egészségügyi adatairól jog alapján a kijelölt gyámhivatal

a) a tizennegyedik életévét be nem töltött örökbefogadott gyermek törvényes képviselője

b) a tizennegyedik életévét betöltött örökbefogadott gyermek, illetve törvényes képviselője; vagy

c) a nagykorú örökbefogadott

kérelmére – a vér szerinti szülőre vonatkozó természetes személyazonosító adatok közlése nélkül – tájékoztatást ad az örökbefogadott egészsége szempontjából jelentős, a vér szerinti szülőre vonatkozó egészségügyi adatokról.³⁰

1.4. Eljárásjogi előírások

A fent leírtaknak megfelelően az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárás nevelésbe vett gyermek esetén indulhat, ha a jogszabályi feltételek fennállnak. A

²⁶ Ptk. 4:132. §

²⁷ Lásd részletesen Ptk. 4:134. §

²⁸ Ptk. 4:134. § (3)-(4) bekezdés

²⁹ A részletszabályokat lásd Ptk. 4:135. §.

³⁰ Ptk. 4:136. §

szakellátásban lévő, nevelésbe vett gyermekek törvényes képviselőjére kirendelt gyermekvédelmi gyámok jellemzően kérik az eljárás lefolytatását, jöllehet, a gyermek valójában nem feltétlenül alkalmas a későbbi örökbefogadásra.

Az örökbefogadás engedélyezése minden esetben kérelemre induló eljárás, amely a felek személyes megjelenéséhez kötött. A normatív feltételek teljesítése esetén az örökbefogadás fő szabály szerint a kötelező gondozási idő sikeres elteltét követően engedélyezhető.

Az örökbefogadás a legalább egy hónapos kötelező gondozási idő mellőzésével engedélyezhető, ha

- a) az örökbefogadó és a vér szerinti szülő házastársak;
- b) az örökbefogadó a vér szerinti szülő hozzájárulásával a gyermeket már legalább egy éve – családbafogadás címén – saját háztartásában gondozza;
- c) a nevelésbe vett gyermeket a gyermekvédelmi nevelőszülője fogadja örökbe, aki a gyermek gondozásáról és neveléséről legalább egy éve gondoskodik.³¹

Az eljárás során, akár örökbefogadhatónak nyilvánítás, akár örökbefogadás engedélyezése a tárgy – visszatérő problémaként merül fel, hogy a felek nem minden esetben joghatályosan befogadható módon nyújtják be nyilatkozataikat.

Tapasztalataink szerint a házastársi nyílt örökbefogadásoknál azt várja az örökbefogadó és/vagy annak házastársa, hogy a kijelölt gyámhivatal kötelezze személyes megjelenésre idézés révén a különélő házastársat. Tekintettel arra, hogy ilyen esetekben kizárólag a különélő házastárs önkéntes hozzájáruló nyilatkozata fogadható el érvényesen, továbbá csak kérelemre járhat el a gyámhivatal, erre semmi esetre sem kerülhet sor, annak nincs jogalapja.

Az örökbefogadás engedélyezésének véglegessé válását követően az utánkövetési szakasszal zárul a folyamat.

2. Gyakorlati kérdések, dilemmák

Jelen fejezetben az örökbefogadással kapcsolatos, gyakorlatban felmerülő problémákat vizsgáljuk meg, a normatív szabályozás alkalmazásával összefüggő hiátusokra, ellentmondásokra hívjuk fel a figyelmet. Az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárás és az örökbefogadás engedélyezés egyaránt vet fel kérdéseket.

³¹ Ptk. 4:128. § (2) bekezdés

2.1. Az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárással kapcsolatos dilemmák

2.1.1. A vér szerinti szülő felderíthetősége

A jogalkotó elvi élel mondja ki, hogy ha az örökbefogadhatónak nyilvánítás indoka az, hogy

a) a szülő gyermekével önhibájából nem tart kapcsolatot és életvitelén, körülményein a nevelésbe vétel megszüntetése érdekében nem változtat, vagy a szülő három hónapon át gyermekével semmilyen formában nem tart kapcsolatot, a kijelölt gyámhivatal meghallgatja a szülőt, (...)

b) a szülő lakó- vagy tartózkodási helyét az új lakó – vagy tartózkodási helye megjelölése nélkül megváltoztatta, a kijelölt gyámhivatal az irányadó rendelkezések szerint intézkedik a lakó- vagy tartózkodási hely felkutatása iránt (...).³²

A kijelölt gyámhivatal az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárás során köteles megkísérelni igazolható módon meghallgatni a vér szerinti szülőt, vagy annak lakó- vagy tartózkodási helyét felkutatni. Az említett előírás első olvasatra nagyon egyszerűen végrehajthatónak tűnik, azonban a gyakorlat a legkevésbé sem ezt mutatja. A lelkiismeretesség ellenére is hónapok telhetnek el teljesen eredménytelenül. A vér szerinti szülő sok esetben nem elérhető a bejelentett lakó- vagy tartózkodási helyén és más elérhetőség sem áll rendelkezésre. Bizonyos helyzeteket egyértelműen rendez a jogalkotó, hiszen a küldemény átvétele, az átvétel megtagadásának esete, valamint a „címezett nem kereste”, „a címezett ismeretlen”, „a címezett elköltözött” változat szerepel a hatósági eljárásokra vonatkozóan.³³ A „kézbesítés akadályozott” jelzés viszont ismeretlen a hatósági döntés közlése, kézbesítése területén, míg a postai szolgáltatás során használatos kísérő dokumentum opcióként tartalmazza.

A vér szerinti szülő meghallgatási kötelezettsége mellett fontos megjegyezni, hogy a kijelölt gyámhivatalt nem köti az esetleges szülői nyilatkozat.

A felkutatási kötelezettséggel összefüggésben kimondja a jogalkotó, hogy amennyiben az intézkedések három hónapon belül nem vezetnek eredményre, a kijelölt gyámhivatal a normatív feltételek fennállásakor örökbefogadhatónak nyilvánítja nevezett kiskorút,³⁴ a másik esetben azonban nem ír elő határidőt.

³² Gyer. 37. § (3) bekezdés, Ptk. 4:124. § (1) bekezdés

³³ Ákr. 86. § (1) bekezdés

³⁴ Ptk. 4:124. § (1) bekezdés b) pont

2.1.2. A szülő – gyermek kapcsolata alakulásának vizsgálata

Az örökbefogadhatónak nyilvánítás előtt a kijelölt gyámhivatal köteles kikérni a nevelőszülői hálózat működtetőjének véleményét a szülő-gyermek kapcsolat alakulásáról, mind a hivatalból, mind a kérelemre induló eljárás során.³⁵ Tapasztalataink szerint a kapcsolattartási naplók sok esetben nehezen olvashatóak, továbbá a szülő és a kiskorú kapcsolattartására vonatkozóan tényleges információ a gyermek nevelőszülőjétől várható (el).

2.1.3. A kapcsolattartás joga, szünetelése

Az irányadó szabályok értelmében a kijelölt gyámhivatal az örökbefogadhatónak nyilvánítással és annak meghosszabbításával egyidejűleg a gyermek érdekében a szülő kapcsolattartási jogát szünetelteti.³⁶ A nevelésbe vett gyermekek esetén „élő” kapcsolattartásuk lehet más hozzátartozókkal, mint például nagyszülővel, féltestvérrel, testvérrel. Az örökbefogadhatónak nyilvánított, nevelésbe vett gyermek tekintetében a hatályos szabályok alapján a kijelölt gyámhivatal kizárólag a vér szerinti szülő kapcsolattartási jogát szünetelteti, az örökbefogadhatónak nyilvánításról szóló határozatban más hozzátartozó kapcsolattartása nem módosítható.

2.1.4. Az „idő előtti kérelmek” problémája

A kérelemre induló eljárások esetén több alkalommal figyelhető meg, hogy „idő előtt”, vagyis a szülő-gyermek kapcsolattartása szempontjából vizsgálandó időszak letelte előtt, gyakorlatilag a jogszabályi feltételek megléte nélkül indul meg az eljárás. Az „idő előtti kérelmek” jellemzően a fent megjelölt jogszabályi hivatkozással összefüggésben jelentek meg, az örökbefogadhatónak nyilvánítás iránti kérelmek előterjesztésekor a gyermekvédelmi gyámok annak ellenére hivatkoznak az új rendelkezésekre, hogy a vér szerinti szülő a korábbi időszaknak megfelelően lett tájékoztatva.

³⁵ Gyer. 37. § (4) bekezdés a) pont ac) alpont és 37. § (4) bekezdés d) pont

³⁶ Gyer. 37. § (5) bekezdés, Ptk. 4:124. § (4) bekezdés

2.2. Az örökbefogadás engedélyezésével összefüggő problémák

2.2.1. Az „ismert” örökbefogadó

A nyílt örökbefogadás fogalmi elemei közül releváns kifejezés az „ismert” szó, a vér szerinti szülő által ismert örökbefogadó szülők javára tesz az örökbefogadáshoz történő hozzájáruló nyilatkozatot. Az ismert kifejezés a hétköznapi jelentésétől eltérően jelen esetben gyakran azt jelenti, hogy a közreműködő szervezet által bemutatott házaspárról van szó, akikkel adott esetben az engedélyező meghallgatás alkalmával találkoznak, így az ismerettséget meglehetősen tágan kell értelmeznünk.

2.2.2. A hozzájáruló nyilatkozat kérdése

Fő szabály szerint a vér szerinti szülő hozzájárulásával kerülhet sor nevezett kiskorú örökbefogadásának engedélyezésére. Nagyon fontos szabály, hogy a vér szerinti szülő a hozzájáruló nyilatkozatát a gyermek születésétől számított hat héten belül vonhatja vissza, azt követően már nem.³⁷ A vér szerinti szülő a lemondó nyilatkozatát már a gyermek születése előtt is megteheti azzal, hogy kizárólag titkos örökbefogadás esetén.³⁸

A hivatkozott hat hét komoly nehézséget – de semmiképp sem jogbizonytalanságot – okoz az örökbefogadni szándékozó szülőknél abban az esetben, ha a kijelölt gyámhivatal az újszülötett a kötelező gondozási időre kihelyezi szakellátásba történő elhelyezésének mellőzésével. Megjegyezzük, hogy a hathetes életkort betöltött gyermek nyílt, házastárs általi örökbefogadása esetén az örökbefogadáshoz adott hozzájáruló nyilatkozatát a vér szerinti szülő már nem vonhatja vissza. A bíróság kimondta, hogy az örökbefogadáshoz szükséges szülői hozzájárulás olyan személyes jog, amely a gyermek nagyszüleit nem illeti meg.³⁹

3. Hagyomány és modernitás, avagy az örökbefogadás digitális környezetben

A római jogból is ismert jogintézmény, az örökbefogadás, napjainkban központi kérdésként jelenik meg. A cél és az örökbefogadott személye, az örökbefogadás jellege, annak joghatásai ugyan mutathatnak eltérést, azonban a

³⁷ Ptk. 4:125. § (2) bekezdés és Ptk. 4:126. § (2) bekezdés

³⁸ Ptk. 4: 126. § (1) bekezdés utolsó fordulat

³⁹ KGD 1992. 197.

jogintézmény lényegén, a családi jogállás megváltozásán nem változtat, azt nem érinti érdemben. A technológiai, technikai háttér dinamikus fejlődése okán kérdésként kell feltennünk, hogy a digitalizáció mennyiben hat, befolyásolhatja-e egyáltalán az örökbefogadás folyamatát.

Az örökbefogadás során előírt nyilatkozatok elvileg online úton is megtehetőek, azonban nem feltétlenül indokolt a virtuális tér preferálása az ügytípus személyes jellege okán. Az örökbefogadhatónak nyilvánítás során jellemzően nem áll rendelkezésre a szükséges háttér az ügyféli oldalon.

Az online nyilatkozat teret kaphat olyan esetekben, amikor az ügyfél büntetés-végrehajtási intézetben tölti büntetését, továbbá a házastársi nyílt örökbefogadások esetén, amennyiben a különélő vér szerinti szülő életvitelszerűen külföldön tartózkodik.

Záró gondolatok

Jelen tanulmány alapján is érzékelhető, hogy egy multidiszciplináris jogintézmény képezi annak tárgyát. Az örökbefogadás kérdése mindig is kiemelt terület volt, hiszen önmagában az a tény, hogy az érintett családi jogállása kerül rendezésre, előtérbe helyezi azt. Az örökbefogadás célja, jellege, típusai, joghatásai ugyan módosultak az évek során, a jelenség fontossága fennmaradt. A jogalkotó 2020. március 1. napjától a feladatra kijelölt járási hivataloktól a fővárosi/megyei kormányhivatalokhoz telepítette az örökbefogadás, az örökbefogadhatónak nyilvánítás, az örökbefogadás felbontása és a származás-megismerés területét. A tavalyi év szeptemberétől jelentős módosítást vezetett be a jogalkotó alapvetően az örökbefogadhatónak nyilvánítási eljárások és az örökbefogadás engedélyezésének gyorsítása érdekében. A fogalmi alapvetéseket és fő eljárásjogi kérdéseket követően megfogalmazzuk a gyakorlatban megjelenő problémákat, ellenmondásos helyzeteket, nehézségeket, gyakorlatilag az eljárásokat lassító körülményeket.

Záró gondolatként kiemeljük, hogy legyen szó bármelyik félről, szülő anyáról, nevelő szülőről, vagy örök anyáról, a szeretet, az empátia, a befogadás és a türelem az elkerülhetetlen tényezői minden örökbefogadásnak.

Pogácsás Anett*

FORMALITÁSMENTES OLTALOM ELVE A SZERZŐI JOGBAN – PUSZTA HAGYOMÁNYTISZTELET VAGY A MODERN SZERZŐI JOG KIINDULÓPONTJA?

Bevezető gondolatok

A formalitásmentes oltalom elve a Berni Uniós Egyezményben (a továbbiakban BUE)¹ rögzített módon alapvető és világszerte elfogadott kiindulópontja a hatályos szerzői jogi védelmi rendszernek. Ez annyit tesz, hogy formalitásmentes, tehát automatikusan keletkező a szerzői jogi védelem, magának a műnek a megalkotása révén, mindenféle nyilvántartásba vétel, zsűriztetés, jóváhagyás vgy bejelentés nélkül.² Az utóbbi évtizedben viszont felerősödtek azok az álláspontok, amelyek szerint a mai szerzői jogi „tömegtermelés” korszakában az elv kifejezetten káros, a védelem automatikus keletkezése helyett annak *opt-in* jellege jobban szolgálná a modern igényeket. Felerősödtek annak ellenére, hogy tudjuk, a Berni Uniós Egyezmény rendelkezéseinek megváltoztatására – nem csak ezzel az elvvel kapcsolatosan – a közeljövőben nem sok esély mutatkozik. Tanulmányomban ezt a kérdéskört és annak gyakorlati jelentőségét járrom körül.

1. Harc a formalítások ellen

A BUE meghatározó nemzetközi egyezménye a szerzői jognak. Hosszú út vezetett a közel másfél évszázaddal ezelőtti elfogadásához, ráadásul az első 85 éve alatt hét módosításon esett át – ezek közül témánk szempontjából az 1908-as berlini felülvizsgálat volt jelentős mérföldkő. Ekkor került ugyanis a BUE – akkori – 4. cikkébe (jelenleg 5. cikk (2) bekezdés) a formalitásmentes oltalom

* Dr. Pogácsás Anett PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, pogacsas.anett@jak.ppke.hu

¹ Az irodalmi és a művészeti művek védelméről szóló 1886. szeptember 9-i Berni Egyezmény

² „(...) *formality-free* (or “*automatic*”) *protection* (“*automatic*” since, in the absence of formalities, the creation – and where it is a condition, the fixation – of a work directly, “*automatically*” brings copyright protection into being.” L. FICSOR Mihály: *Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO*, 2003, https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/891/wipo_pub_891.pdf, (2021. augusztus 19.)

elvé. Eszerint a BUE által biztosított jogok élvezete és gyakorlása nincs kötve semmiféle alakszerűséghez.³

1.1. Fordítások és a belföldiekkel azonos elbírálás

Magyarországon 1922-re – fogalmazzunk úgy, hogy – érett meg a helyzet arra,⁴ hogy a BUE-hoz – azaz az akkorra már a formalitásmentes oltalom elvét is rögzítő nemzetközi egyezményhez – való csatlakozás kérdése komolyan felmerüljön.⁵ Bár a háború előtt is szorgalmazták már egyes érdekelti körök, de a trianoni szerződésből konkrét kötelezettség is hárult ránk a csatlakozásra vonatkozóan.⁶

Ám a BUE kapcsán leginkább a szerzői művek fordításainak a szerzői jogi helyzete került a középpontba,⁷ a formalitásmentes oltalomnak önmagában nem szenteltek – legalábbis a szakirodalomban – különösebb figyelmet itthon. Ezt a körülményt – mármint a fordítás jogának központi kérdéssé válását – a *Magyarország belépéséről az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult berni nemzetközi unióba* című, 1922. évi XIII. törvény indokolása is felidézi. Mondván, a kezdetekkor az a felfogás jutott érvényre az érdekelt magyar körökben, hogy Magyarországnak nem áll érdekében a szerző kizárólagos fordítási jogának tagítását tartalmazó egyezményhez hozzájárulni, „mert ebből csak a külföldi szerzők

³ BUE 5. cikk (2) bekezdés. E jogok élvezete és gyakorlása nincs kötve semmiféle alakszerűséghez és független attól, hogy a mű a származásának országában védelem alatt áll-e.

⁴ MUNKÁCSI Péter – KISS Zoltán: *Magyarország 1922-es csatlakozása a Berni Egyezményhez*. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából*, Pázmány Press, Budapest, 2014, 285-308. o., 303. o.

⁵ SZALAI Emil: *A magyar szerzői jog. Az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult nemzetközi Berni Unió (1922. évi XIII. t.-cikk) az összes Unió-okmányokkal és a nemzetközi vonatkozású szerzői jogi rendelkezésekkel*, Athenaeum, Budapest, 1922, 16. o.

⁶ 1922. évi XIII. törvénycikk Magyarország belépéséről az irodalmi és művészeti művek védelmére alakult berni nemzetközi Unióba indokolása, preambulum: „A trianoni békeszerződés 222. Cikke értelmében Magyarország kötelezte magát, hogy a megszüabott alakszerűségek mellett a békeszerződés életbelépésétől számított 12 hónap eltelté előtt csatlakozni fog az irodalmi és művészeti művek védelme tárgyában, Bernben 1886. évi szeptember hó 9-én kötött, Berlinben 1908. évi november hó 13-án módosított és a Bernben 1914. évi március hó 20-án aláírt pójgyűzőkönyvel kiegészített nemzetközi egyezményhez.

E csatlakozást különben az érdekelt körök nálunk már a háború előtt sürgették és a magyar kormány már a háború alatt előkészítette az erre vonatkozó törvényhozási munkálatokat. Magyarország tehát nemcsak elvállalt kötelezettsége alapján, hanem saját akaratából is hajlandó belépni az irodalmi és a művészeti művek védelmére alakult és alább ismertendő berni nemzetközi Unióba.”

⁷ MUNKÁCSI – KISS: i. m. 294-302. o.

*nyernének előnyt tekintettel arra, hogy akkor magyar szerzők művei külföldön nem igen számíthattak érvényesülésre.*⁸

Később aztán a BUE-val kapcsolatosan két szempont került előtérbe: egyrészt, hogy nem jó kimaradnunk, mert a fejlett világ már csatlakozott, azaz – ahogyan Ranschburg Viktor fogalmazott, mert „nemzeti reputációnk megköveteli” a csatlakozást,⁹ másrészt a belföldiekkel azonos elbírálás kérdése foglalkoztatta a hazai alkotókat. A kérdést boncolgató írások – gyakorlatilag matematikai számítások mellett – azt latolgatták, hogy mi éri meg jobban a magyar szerzőknek: kimaradni vagy csatlakozni. Az említett Ranschburg Viktor szerint, ha az utóbbi mellett döntünk, az lehet, hogy némiképp drágítja a hazai műélvezetet, mert a külföldi művek fordításáért is jogdíjat kell fizetni ezután, de ez egyrészt talán a minőségre is jó hatással lesz, másrészt mindeközben a hazai szerzőink is már jobban megjelennek a külföldi piacokon, azaz plusz bevétel érkezik majd hozzájuk. Úgy fogalmaz, hogy az esetleges többletköltségek „csekély árak” tekinthetők az előnyökért.¹⁰

„A XX. század eleje óta egyre örvendetesebb mértékben szaporodott azoknak a hazai írói műveknek, zeneműveknek és képzőművészeti alkotásoknak száma, amelyek különféle külföldi országokban figyelemben részesültek és sikert arattak, úgy hogy az utóbbi idők folyamán már a hazai érdek is amellett szól, hogy a magyar állam mennél több kulturállamban biztosítsa magyar művek javára a szerzői jogi védelmet.”¹¹

Fontos szempont, hogy hazánkban ekkor (német mintára) a törvényben előírt formalitás éppen azért létezett, hogy a külföldi szerzőknek nyújtott védelmet csökkentse (hiszen a védelemhez tőlük is elvárt volt, hogy a magyar törvények szerint gondoskodjanak a műveik „beiktatásáról” (ahogyan az 1884.

⁸ 1922. évi XIII. törvénycikk indokolása, 2. pont: „Az Unió megalakulását előkészítő első (1884. évi) berni államértekezleten a magyar kormány is képviselve volt, de az 1886. évi berni egyezmény megalkotásában a magyar állam már nem vett részt, főleg azért nem, mert az egyezmény a szerző kizárólagos fordítási jogát szélesebb terjedelemben biztosította, mint az akkor újonnan alkotott magyar szerzői jogi törvény (1884. évi XVI. törvénycikk).”

⁹ „Nem is hiszszük, hogy a magyar kormány és törvényhozás állandóan elzárkózhatné a berni egyezménynek méltányosságon és igazságosságon alapuló elveinek behatása elől; még akkor sem, ha az derülne ki, hogy kulturális és gazdasági téren áldozattal járna annak elfogadása.” RANSCHBURG Viktor: *A szerzői jog nemzetközi védelmére alkotott Berni Egyezmény vonatkozással Magyarországra*, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1901, 22. o.

¹⁰ RANSCHBURG: i. m. 37. o. „Azt hiszem, elég csekély összeg azért, hogy azon művelt nemzetekhez csatlakozzunk, melyek a szellemi tulajdonjogot nem engedik közprédának tekinteni; elég csekély ár azért, hogy az irodalmi kalózkodás vádját, melyhlyel ma — joggal-e vagy jogtalanul — találkozunk, végleg elbarítsuk magunktól; elég csekély ár azért, hogy itthon, saját magunk közt, az igazságérzetet ezen eddig elhanyagolt téren is megerősítsük — és végül elég csekély ár azért, hogy saját szerzőnket is részeseivé tegyük szellemi termékeik nemzetközi védelmének.”

¹¹ 1922. évi XIII. törvénycikk indokolása, 2. pont.

évi szerzői jogi törvényünk fogalmazott),¹² amennyiben védelemre tartottak igényt fordításaikra nézve. Azt még a magyar szakirodalom is elismerte, hogy olyan alakszerűségek voltak ezek, amelyek „különösen a fordítási jog tekintetében szinte illuzórikussá teszik a törvény által adott védelmet”.¹³

1.2. Formalitások angolszász szemmel

Míg a formalitásmentes oltalom elvére épülő szerzői jogi rendszerre történő átállás a magyar szerzői jog rendszerében nem okozott különösebb fennakadást, az angolszász világ számára komoly problémát jelentett. A kezdetektől BUE-tag Egyesült Királyság ehhez képest is viszonylag gyorsan és látszólag könnyen alkalmazkodott, a berlini módosítást már 1908-ban aláírta,¹⁴ és 1912-re meg is tudta valósítani a követelményeket, hiszen az 1911. évi szerzői jogi törvényük törölte a művek szerzői jogi védelmének feltételeként történő jegyzékbe vételének követelményét.

Az Egyesült Államok ugyanakkor kezdetben teljesen elzárkózott a BUE-től.¹⁵ Bár Hoover és Roosevelt elnökök még a csatlakozás pártján álltak, a csatlakozás lehetőségének vizsgálatára kirendelt Hickenlooper-bizottság végül – más okok mellett – az alakszerűtlenségi elvnek az Egyesült Államok szerzői jogi rendszerével ellentétes volta miatt kizártnak találta a BUE-hoz való csatlakozást.¹⁶ A kérdés elmérgesítette a felek helyzetét, mindkét oldal a másik fél rugalmatlanságát és kompromisszumképtelenségét okolta a csatlakozás elmaradásáért. E kibékíthetetlennek tűnő ellentét, a két rendszer alapvető különbségei végül oda vezettek, hogy az Egyesült Államok egy „ellenegyezmény” kidolgozásába kezdett (bár tegyük hozzá, hogy nem ez az ellentét volt az egyedüli oka, hogy egy új nemzetközi egyezmény létrejöhetett, a fejlődő országok igényei is jelentősen hozzájárultak).¹⁷ Az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény¹⁸

¹² 1884. évi XVI. törvénycikk, 7. § A fordítás megkezdése és befejezése, a jelen törvény által megállapított határidőn belől, beiktatás végett bejelentendő. (42. és 44. §)

¹³ RANSCHBURG i. m. 43. o.

¹⁴ WIPO https://wipolex.wipo.int/en/treaties/ShowResults?search_what=A&act_id=44, 2019. augusztus 8. Ld. még PART Krisztina Katalin: *A szerzői jogi szabályozás kialakulása Angliában, Németországban és az Egyesült Államokban*, In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2006/4. sz., 140-153. o., 145. o.

¹⁵ BOYTHA György: *A polgári szerzői jog fejlődése*, In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 46. o.

¹⁶ TÍMÁR István: *Nemzetközi egyezmény-rendszerek*, In: Benárd Aurél – Tímár István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 389. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Magyarországon kihirdette az 1971. évi 4. törvényerejű rendelet az 1952. évi szeptember hó 6. napján Genfben aláírt Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény kihirdetéséről.

mindenesetre az alakszerűsége vonatkozóan engedményt tesz – igaz, még ez is csak egy kisebb engedményt jelentett a BUE-hoz képest, hiszen az Egyesült Államok így is kénytelen volt enyhíteni szigorú regisztrációs szabályain nemzetközi vonatkozásban: be kellett érjék a © jel, a szerzői jog jogosultjának neve és az első kiadás éve művön való feltüntetésével.¹⁹ Ez persze nem zárta ki, hogy valamely Szerződő Állam az első ízben a saját területén megjelent művek, vagy saját állampolgárainak bárhol megjelent művei vonatkozásában a szerzői jog megszerzését és gyakorlását bizonyos alakszerűségekhez vagy más feltételek betartásához kösse.²⁰ A nemzetközi szerzői jog azonban végül mégis a BUE-re, és az annak szabályai köré épülő további nemzetközi egyezményekre „összpontosult”, és végül az Egyesült Államok is kénytelen volt jelentős kompromisszumot kötni.²¹ A berni unióhoz való csatlakozás előkészítése során 1976-ban szűnt meg az az előírásuk, hogy jogvesztés terhe mellett lehessen felszólítani akár külföldi szerzőt is műve kiadott példányainak letétbe helyezésére és regisztrálására.²² Végül 1988-ban írta alá a csatlakozási okmányokat, és ekkor szűnt meg a „copyright” jelzés jogvesztés terhe mellett való feltüntetésének kötelezettsége is, igaz feltüntetése továbbra is előnnyel jár (kizárja az alperesnek a törvényben meghatározott összegű, magánjogi büntetés jellegű kártérítés

¹⁹ Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény (ESZJE) III. cikk „1. Minden olyan Szerződő Állam, amely belső törvényei szerint a szerzői jogvédelem előfeltételeként bizonyos alakszerűségek betartását követeli meg, mint amilyenek pl. a letétbe helyezés, a nyilvántartásba vétel, a minősítés, a közjegyzői bizonyítvány, illetékl rovás, az illető Szerződő Állam területén való gyártás vagy kiadás, ezeket a követelményeket kielégítetteknek kell hogy tekintse a jelen Egyezmény alapján védelmet élvező minden olyan mű tekintetében, amely első ízben az illető állam területén kívül jelent meg, és amelynek szerzője nem az illető állam állampolgára, feltéve, hogy az ilyen, a szerzőnek vagy a szerzői jog más jogosultjának hozzájárulásával megjelent mű minden példányán a mű első kiadásától kezdve a C jel, a szerzői jog jogosultjának neve és az első kiadás éve olyképpen és olyan helyen van feltüntetve, ami ésszerű módon hívja fel a figyelmet a szerzői jogvédelem igénylésére.”

²⁰ ESZJE III. cikk, 2. bekezdés. Sőt, a III. cikk 3. bekezdése szerint az 1. bekezdés rendelkezései azt sem zárják ki, hogy valamely Szerződő Állam a bírósághoz jogsegélyért forduló személytől a per megindításakor megkövetelje bizonyos eljárási szabályok betartását, mint pl. hogy a felperest olyan ügyvéd képviselje, aki az illető államban folytat gyakorlatot vagy a jogvita tárgyát képező mű egy példányának a felperes által a bíróságnál vagy valamely államigazgatási szervnél, vagy mind a kettőnél való letétbe helyezése. Mindazonáltal az a tény, hogy az ilyen követelményeknek nem tettek eleget, nem érinti a szerzői jog fennállását. Semmiféle olyan követelmény nem támasztható egy másik Szerződő Állam állampolgáraival szemben, amelynek azon állam polgárai sem tartoznak eleget tenni, ahol a védelmet igénylik.

²¹ Peter BALDWIN: *The Copyright Wars: Three Centuries of Trans-Atlantic Battle*, Princeton University Press, 2014, 257. o.

²² GINSBURG, Jane C. – KERNOCHAN, John M.: *One Hundred and Two Years Later: The U.S. Joins the Berne Convention*, In: *Columbia-VLA Journal of Law & the Arts*, 1 (1988-1989), 38. o.

mellőzésére irányuló, jóhiszeműségre alapított védekezését, ami már nem ütközik a BUE tiltó szabályába, mondván, hogy az nem vonatkozik a jogok perbeli érvényesítésével kapcsolatos formalitásokra).²³

Az angolszász jogrendszerek a mai napig sok más szempontból különböznek a kontinentális, főként a monista országoktól. Így a „*kelelési ponton*” is igen látványos az eltérés: a *waiver* és az *abandonment* intézménye a szerzői joggal való felhagyást, illetve az arról való lemondást lehetővé teszi, míg például a magyar jogrendszerben – bár *mérsékelt* monista rendszert követ – a szerzői jogról való lemondás mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogokra nézve kizárt.²⁴ Ez persze a szerzői jog megközelítésének alapvető különbségeiből fakad. Ha a szerzői jog valóban a „személyiség dologi joga” – ahogyan Balás P. Elemér fogalmazott –,²⁵ akkor a személyiségi jogi gyökere alapvetően behatárolja a lehetőségeket az ezen elvből kiinduló országok számára. Bár hozzá kell tegyük, hogy a dualista és a monista rendszerek közötti különbség „sokkal kevésbé jelentős, mint a kontinentális és az angolszász megközelítésen alapuló rendszerek közötti különbség.”²⁶

1.3. A formalitás tilalmának alapelve erősödése

Ami a „*belézési pontot*” illeti, a formalitásmentes oltalom elvét tehát végül a kontinentális és az angolszász megközelítés alapvető különbségei ellenére sikerült a nemzetközi szerzői jog alapelvevé tenni. Az elhíresült *Wheaton v. Peters* ügy kapcsán Craig Joyce keserűen jegyzi meg, hogy a BUE-hoz való csatlakozással az Egyesült Államok addig hatékony eszköze, a „formalitás fenevada” hirtelen „fogatlan tigrissé” vált.²⁷ Sőt, a formalitás tilalma megerősítette a szerzői jog azon megközelítését, amely szerint az az ember alapvető, az alkotó ember személyiségéből fakadó, természetes joga. A tulajdonjogi megközelítés rendszerébe könnyebben beilleszthető a belézési pont korlátozása, azaz a szerzői jog keletkezésének valamilyen formalitáshoz kötése.²⁸

²³ GYERTYÁNFY Péter (szerk.): – LEGEZA Dénes (szerkesztő-lector): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényről szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 12. o.

²⁴ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) 9. § (2)–(3) bekezdés

²⁵ BALÁS P. Elemér: *Szerzői jog*, In: Szladits Károly (szerk.): *A magyar magánjog I. Általános rész, személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 675. o.

²⁶ SzjSzt 19/2002. – Az Európai Unió keretében elfogadott jogi aktusok magyar nyelvű fordításával kapcsolatos szerzői jogi kérdések.

²⁷ JOYCE, Craig: 'A Curious Chapter in the History of Judicature': *Wheaton v. Peters and the Rest of the Story (of Copyright in the New Republic)*, In: *Huston Law Review*, 42 (2005), 325-391. o., 389. o.

²⁸ „(...) the Court had made clear that copyright in the United States, at least respecting published works, was a creature of federal statute only.” JOYCE i.m. 384. o.

Ha a szerzői jog az ember személyiségéből eredeztethető, annak korlátozása egészen más – szűkebb – keretek között képzelhető el. A formalitásmentes oltalom elvére tehát – eredeti célján túl – rácsatlakoztak a szerzői jog alapjellemzőjét és funkcióját is meghatározó és értékválasztást jelentő elvek, célkitűzések is. Így ez az elv is beilleszkedett azon alapelvek rendszerébe, amelyek a cenzúra mentes oltalom és a rendezett jogszármaztatás biztosításának igényéből fakadva alakultak ki, és persze a jogviszony sajátosságai indokolták őket, mint a személyhez fűződő és vagyoni jogok összefonódása, vagy a szerzőnek a szerződésalkötési folyamatban elfoglalt tipikusan gyengébb pozíciója.²⁹

Bár eredetileg leginkább a BUE belföldiekkel azonos elbánás elvének kikerülését szolgáló kiskapuk bezárására szolgált,³⁰ egyre több érv került felsorakoztatásra mögötte, a fentiek mellett még a félkész, de már egyéni, eredeti jelleget mutató művek, műrészletek helyzete is felkerült e listára.³¹ Sőt, tekintve, hogy – ahogyan azt Stef van Gompel kiemeli – mára a formalitásmentes oltalom elvének történelmi indokai gyakorlatilag elenyésztek,³² így eredeti célját és funkcióját már elveszítve ezek az új célok és érvek szolgálnak a formalitásmentes oltalom elvének létjogosultságaként.

2. Az automatikus védelem mellékhatásai

Míndeközben beindult a szerzői művek ‘tömegtermelése’: egyrészt a rendkívül összetett és magas színvonalú, hatalmas kreativitást igénylő, akár új típusú alkotások születése is egyre nagyobb számban történik (pl. animációs filmek, szoftverek), másrészt az is igaz, hogy ma nagyon egyszerű bárki számára valamilyen, az egyéni, eredeti – egyébként meglehetősen alacsony – küszöbnek megfelelő művet létrehozni. Ahogyan Bobrovsky Jenő fogalmaz: „az egyéni-eredeti mű követelménye nem minőségi-értékelő mérce, hanem szellemi

²⁹ FALUDI Gábor: *A szerzői jog és az iparjogvédelem történeti fejlődése*, In: LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Szerzői jog és iparjogvédelem*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012, 153. o.

³⁰ 1922. évi XIII. törvénycikk indokolása 3. pont: „Az egyezmény tehát a mű származása országának nem tiltja meg, hogy a pusztán a belföldi törvényhozás védelme alá eső művek védelmét bizonyos formások vagy feltételek betöltésétől tegye függővé, de ezeknek a formásoknak vagy feltételeknek betöltése vagy be nem töltése nem lehet befolyással a mű védelmére a származás országán kívül eső többi országban.”

³¹ RICKETSON, Sam – GINSBURG, Jane C.: *International Copyright and Neighbouring Rights: The Berne Convention and Beyond, Vol. 1.*, Oxford University Press, 2006, 321. o.

³² VAN GOMPEL, Stef: *Formalities in Copyright Law. An Analysis of their History, Rationales and Possible Future*, Wolters Kluwer, Amsterdam, 2011 (a továbbiakban VAN GOMPEL [2011]), 292. o.

tulajdoni bináris küszöbérték.”³³ Bár látszólag már az is ellentmondás, hogy *tömegével* jönnek létre *egyéni, eredeti jellegű* művek, hiszen a szerzői alkotást és a kreativitást tipikusan ‘különlegesként’ képzeljük el – a valóságban azonban nagyon is ‘mindennapiak’.

A YouTube-ra óránként 30.000 óranyi tartalom kerül feltöltésre, ami naponta 82 évnyi tartalom – azaz csak az egy nap alatt feltöltött tartalom megtekintéséhez az átlagéletkornál hosszabb élettartam teljes idejére lenne szükség.³⁴ Ezeknek a döntő többsége szerzői mű. Csakúgy, mint a naponta készülő temérdek fénykép jelentős része. Márpedig a statisztikai becslések szerint csak a 2021. évre nagyjából 1,44 trillió digitális fotó elkészültét jósolták.³⁵ És akkor nem beszéltünk a tudományos művekről, irodalmi alkotásokról, grafikákról, zeneművekről, építészeti alkotásokról, színdarabokról, filmekről, szoftverekről, adatbázisokról, és még hosszan sorolhatnám, de a fotók tömegtermelése – vagy ahogyan *Erik Kessels* holland művész nevezi, a „képtúlterhelés”³⁶ – nagyon jó keresztmetszete a jelenségnek.

Ez a jelenség, vagy nevezzük korjellemzőnek, önmagában rengeteg ‘*mellékebatással*’ járt a művek értékének szükségszerű devalválódása mellett. Kiemelendő ezek közül egyrészt az árva művek sajátos, tüneti kezelésnek felfogható jogintézményének a létrejötte, de hatalmas gyakorlati jelentősége van az emberi aggyal már szinte felfoghatatlan méreteket öltő, „szabadon elérhetővé tett” művek köre (szándékosan ezt a szerzői jogilag nem sokat mondó fogalmat használva), amelyek kapcsán a jogosult sokszor annak sincs tudatában, hogy szerzői joga keletkezett, vagy tisztában van vele, de azokat nem érvényesíti. A jogok nem érvényesítése azonban – legalábbis *de iure* – nem jelent egyet a közkincsbe utalással.³⁷

³³ BOBROVSZKY Jenő: *A szellemi tulajdon néhány dilemmájáról a körte és a sajt között*, In: Király Miklós – Gyertyánfy Péter (szerk.): *Liber Amicorum. Studia Gy. Boytha Dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*, ELTE ÁJK, Budapest, 2004, 33-45. o., 42. o.

³⁴ MOHSIN, Maryam: *10 YouTube Stats Every Marketer Should Know in 2021*. <https://www.tubefilter.com/2019/05/07/number-hours-video-uploaded-to-youtube-per-minute/> (2021. augusztus 19.)

³⁵ Forrás: Mylio Blog, <https://blog.mylio.com/how-many-photos-will-be-taken-in-2020/> (2021. augusztus 10.)

³⁶ Erik KESSELS: *24 Hours in Photos*. <https://www.erikkessels.com/24hrs-in-photos> (2021. augusztus 12.)

³⁷ Ahogyan korábban kifejtettük, az Szjt. kifejezetten rögzíti, hogy a szerzői jogról való lemondás semmis. De a polgári jogban – még azon jogok esetében is, ahol lehetséges a jogról való lemondás – „önmagában azonban valamely jog érvényesítésének a hiányából nem lehet a joglemondásra következtetni.” BH 2004. 236.

Komoly mennyiségű művet magában foglaló „szürke zóna” alakult ki, rengeteg bizonytalansággal. Ennek pontos oka tehát sokféle lehet. Gyakran a jogosult egészen egyszerűen nem foglalkozik a szerzői joggal, illetve jogának érvényesítésével, sokszor pedig látszólag tudatos, de mégis alkalmatlan magatartással kívánja közkincsbe utalni műveit. A szerzői jog figyelmen kívül hagyása, és a szerzői joggal való érvénytelen rendelkezés és érvénytelen közkincsbe utalás azonban rendkívül zavaros jogi helyzetekhez vezetnek. Erre a tanulságra juthatunk *Banksy*, a világhírű anonim művész esetéből is, akinek híres művei és izgalmas alkotási módszere mellett a „copyright is for losers” szövegű graffitije is hírnévre tett szert. A művei később mind szerzői jogi, mind védjegyjogi szempontból ellentmondásos helyzetbe kerültek, hiszen a művészi önkifejezés útján tett „nyilatkozatain” kívül érvényes joglemondást nem tett, és mint kiderült, valójában nem is szándékozott tenni. Rájött ugyanis, hogy ahhoz is szüksége van a szerzői jogra, hogy művei a közönség széles köre számára, a legkülönbélebb módokon felhasználhatóak legyenek, ugyanakkor azok kereskedelmi felhasználását megakadályozhassa. Így számára valójában kedvező volt, hogy korábban tett nyilatkozatai érvénytelenek voltak, de hosszú évek alatt vált világhossá, hogy műveinek pontosan mi a jogi helyzete, ráadásul ennek során ő maga is számos pert vesztett.³⁸

Világossá vált, hogy ahhoz is szükség van az alkotóknak fenntartott kontrollra, hogy érvényesen közkincsbe utalhassák a műveiket – és sokan ezt a teljes kontrollt már a „belépési pontnál” szeretnék gyakorolni, a szerző döntési jogkörébe utalva, hogy egyáltalán illesse-e szerzői jogi védelem a művet, vagy sem.

3. A közkincs és az automatikus védelem viszonya

A közkincsnek persze számos „bugyra” van,³⁹ és azt sem szabad elfelejteni, hogy végső soron a szerzői jog célja is a közkincs körének a bővítése. Ezen túl a szerzői jog segítségével utalhatjuk a műveket érvényesen az „önkéntes közkincs” körébe: ha nem is teljesen szerzői jog mentes terület ez, egy olyan kategória, ami

³⁸ KOVÁCS Bálint: *Banksy ledarált egy millió dolláros képet, de most őt darálták le.* https://index.hu/kultur/2018/12/25/banksy_kiallitas_graffiti_street_art_milano_mudec/, 2021. augusztus 10.; DAVIS, Dave: *EU Court Shreds Banksy's Claim of Trademark.* <http://www.copyright.com/blog/eu-court-shreds-banksys-claim-of-trademark/> (2021. augusztus 11.)

³⁹ Ld. részletesen: BOBROVSZKY Jenő: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban. Áttekintés a közkincs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében*, In: Faludi Gábor: *Liber Amicorum. Studia P. Gyertyánfy dedicata. Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére*, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2008, 7–97. o.

szabad vagy szabadabb hozzáférést és felhasználást tesz lehetővé. A szerzői jognak egyébként sem célja, hogy akadálya legyen a művek élvezetének, vagy akár a művek használatának – csupán az, hogy a szerzőt ne hagyjuk ki a felhasználási láncolat bonyolult viszonyrendszeréből, legalábbis az első időszakban. (Megjegyzendő, hogy a „valódi közkinccs” sem teljesen „mentes” a szerzői jogtól, lásd például Magyarországon a szerzői személyhez fűződő jogok továbbélését sajátos kegyeleti jog formájában.⁴⁰) Mindenesetre, a „kilépési ponton” a *közkinccsbe utalás* lehetősége létezik, még ha jogrendszerenként eltérő módon is (erre reagálva például egy Creative Commons licenz esetében a szerzői műre vonatkozó jogokkal való felhagyást, vagy az azokról való lemondást azokban az országokban, ahol érvénytelen egy ilyen jognyilatkozat, úgy kell értelmezni, mintha az egy legteljesebb tartalmú felhasználási engedély lenne⁴¹).

Az ezt megelőző kérdésünk mégis az kell legyen, hogy valóban az-e az ideális megoldás, hogy a szerzői jog keletkezése automatikus, és az igényel jogcselekményt, ha a szerző akaratából mégis azonnal – vagy legalábbis a szokott idő előtt – a közkinccs körébe kerül a mű. Sokakban felmerül, hogy a mai „műtúladagolás” korszakában nem praktikusabb-e egy fordított rendszer: a szerzői jogi jogviszony létrejöttéhez mégiscsak valamilyen tevőleges magatartás megkövetelése (a mű megalkotásán túl egy erre vonatkozó akaratnyilatkozat).

Ahogy korábban kitértünk rá, mára a formalitásmentes oltalom elvének történelmi indokai nagyrészt elenyésztek, de a gyakorlati és technikai nehézségei, ellenérvei is könnyen elháríthatók a szakirodalom jeles képviselői szerint.⁴² Megszámálhatatlan mennyiségű szerzői mű kerül egy olyan, a közkinccs fázist megelőző „szürke zónába”, ahol gyakorlatilag értelmetlenül „várakozik”. Ez az állapot késlelteti a mű közkinccs körébe kerülését (időnként még annak időpontját is bizonytalanná téve), de a mű felhasználási láncolatba való jogszerű bekapcsolódását is gátolja vagy megnehezíti, úgy, hogy mindeközben a jogosult sem élvezi a számára automatikusan biztosított jog előnyeit, pozitív hozadékait. Megjegyzendő, hogy ezeknek az alkotásoknak a nagy része valójában a közkinccs szempontjából sem bír különösebb jelentőséggel (nagy részük egyéb, például személyiségi jogok miatt egyébként sem használhatóak fel szabadon, mint egy adott személyt ábrázoló fotó), vagy nem tart számot érdeklődésre (kérész életű, vagy szűk körben ismertté vált kisebb művek) – sokkal inkább *big data* szempontból érdekes ez a műhalmaz. Ez viszont már a szerzői jog egyik

⁴⁰ Szjt. 14. § (2) bekezdés

⁴¹ Creative Commons CC0 „*Public License Fallback. Should any part of the Waiver for any reason be judged legally invalid or ineffective under applicable law, then the Waiver shall be preserved to the maximum extent permitted taking into account Affirmer's express Statement of Purpose.*”

⁴² VAN GOMPEL [2011] 292. o.

jelenkori alapproblémájához vezet, mégpedig a szerzői művek pusztá adatként, információhordozóként vagy áruként való kezeléséhez. Az világos, hogy az ötlet szintjét meg nem haladó szellemi teljesítmény eredményei a közkinccs részét képezik, viszont az – igen alacsony – egyéni-eredeti küszöböt megugró művek már minőségüktől, mennyiségüktől függetlenül a szerzői alkotások körét szélesítik. Ezeknek a műveknek a nagy részére viszont valóban nehéz másként tekinteni, mint adat- vagy információhalmazra, szinte képtelenség ekkora mennyiségű és sokszor sajátos műfajú műhalmazban a mögötte álló szerzőt (is) látni és értékelni. Márpedig éppen a védelem automatikus keletkezése mellett szóló egyik leg súlyosabb érv, hogy a védelem márcsak azért sem választás kérdése, mert annak léte a szerző személyiségében gyökerezik. A szerzői jog természetéről alkotott vélemény tehát alapvetően meghatározza a jog keletkezésének természetét is.

4. „Ius vigilantibus scriptum est”

Az tehát alapvetően elméleti kérdés, hogy egyáltalán *el tudjuk-e* „engedni a szerző kezét” ebben a vonatkozásban. Az viszont már legalább ennyire gyakorlati kérdés is, hogy – ha lenne is rá lehetőségünk – vajon *elengedhetjük-e* a szerző kezét. Egy jól informált, cselekvőképes szerző védelméhez kiindulópont-e a formalitásmentes oltalom alapelve? Ha a kizsákmányolás ellen védenünk kell, vajon a formalitásmentes oltalom elve-e a megfelelő eszköz ehhez? És vajon tényleg mindig gyengébb fél-e a szerző, pontosabban ilyen értelemben is gyengé-e?

„*Ius vigilantibus scriptum est,*” vagyis „*a jogot az ébereknek írták*” – szól a régi római jogi megállapítás. Vagy ahogyan *Zlinszky János* fogalmazott, a jog nem sült galamb.⁴³ A szerzői jog viszont bizonyos értelemben mégis az – a szerzői jogokra nézve a legkevésbé sem éber szerzők szája felé is elindul (az más kérdés, hogy a sült galamb néha nehezen találja meg azt a bizonyos száját, vagy zárva találja azt, míg mások hiába várják tátott szájjal, másfelé repül).

A gondot nem az jelenti, hogy a szerzői jog a „nem éber” jogosultakat is védi (sőt, ez éppen az automatikus védelem egyik céljának és pozitív hozadékanak számított), hanem hogy a formalitásmentes oltalom elvének és a művek tömegtermelésének együttállása miatt éberség híján a jogosultak komoly zavart tudnak okozni a felhasználási láncolatban, ahogyan arról korábban szó esett.

⁴³ ZLINSZKY János: *Római jog és jogállami jogalkotás*, In: Király Miklós – Gyertyánfy Péter: *Liber amicorum. Studia Gy. Boytha dedicata. Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2004, 369–376. o.

Az éberségre pedig ezen jogosulti kör részéről most a szürke zónák felszámolásához, a felhasználói láncolatok megtisztításához, egyszerűbbé tételéhez, modernizálásához és az érvényes közkincsbe utaláshoz is nagy szükség lenne.⁴⁴ Azok, akik szorgalmazzák a formalitás visszavezetését, egyrészt a hatékony szerzői jogi védelem érdekében, a költséghatékonyság fokozása okán, a jogosultazonosítás nehézségeinek a felszámolására, azaz másrészt a végfelhasználók, és a közkincs érdekében látják szükségét.⁴⁵ Kérdésként merült fel, hogy ehhez szükség van-e a BUE felülvizsgálatára, hiszen idén éppen fél évszázad telt el anélkül, hogy a keretrendszere átgondolásra került volna.⁴⁶ Való igaz, hogy a BUE módosítására csekély esély mutatkozik a közeljövőben, egyszerű „félretétele” pedig ebből a szempontból megintcsak nem valószínű (még ha az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában látunk is hasonló példát más BUE rendelkezések kapcsán.⁴⁷) De azt is látnunk kell, hogy ez nem „fekete-fehér kérdés”, nem egyszerűen a „BUE mellett vagy ellen” van lehetőségünk dönteni. Nem csak a formalitás, a szerzői jog más alapvető kérdései kapcsán is hasonló a helyzet, elég csak a monista-dualista rendszerek közötti, élesnek gondolt határvonal elmosódottságára utalnunk.⁴⁸ Éppen ebből fakadóan merült fel az a gondolat is a szakirodalomban, hogy a formalitást kizárólag a szerzők vagyoni jogai kapcsán alkalmazzuk.⁴⁹ Miközben van, aki szerint a formalitás újraélesztésének a szerzői személyhez fűződő jogok nagy akadályát képezik, addig mások épp e szerzői jogok érvényesülésének is fontos előfeltételét látják benne (hiszen egy regisztráció világossá teszi a szerzői jogi jogosult nevét és jogait is, azaz a névfeltüntetés vagy az integritás joga is könnyebben gyakorolható

⁴⁴ *Sápi Edit* is szükségesnek tartja, hogy a szerzők „szerzői jog-tudatosabban” járjanak el. Vö.: SÁPI Edit: *A szerzői jog sokoldalúsága – a szabályozás mögött rejlő igények a szerzők és a társadalom oldalán*, In: *Multidiszciplináris Tudományok*, 2021/2. sz., 298-304. o.

⁴⁵ PATRY, William: *How to Fix Copyright*, Oxford University Press, 2011, 194. o.

⁴⁶ GIBLIN, Rebecca: *A Future of International Copyright? Berne and the Front Door Out*, In: Austin, Graeme – Christie, Andrew – Kenyon, Andrew – Richardson, Megan (szerk.): *Across Intellectual Property: Essays in Honour of Sam Ricketson*, Cambridge University Press, 2020. 1. o.

⁴⁷ Ld. például az EUB alábbi ügyekben: C-28/04. sz. *Tod's SpA és Tod's France SARL v. Heyraud SA.* (2005. június 30.) [HT 2005 I-05781]; C-138/16. sz. *AKM v. Zürs.net Betriebs GmbH* (2017. március 16.) [ECLI:EU:C:2017:218]; C-301/15. sz. *Marc Soulier, Sara Döke v. Premier ministre, Ministre de la Culture et de la Communication* (2016. november 16.).

A BUE értelmezésének néhány vonatkozó aspektusáról ld. FICSOR Mihály: *The Rights of Communication and Making Available to the Public: Key Issues of Interpretation and Application*, 2016. december 13. <http://www.copyrightseesaw.net/uploads/fajlok/ficsor-study-clean-13-december-2016-version.doc>, 2021. augusztus 19.

⁴⁸ Ld. ennek elméleti hátteréről az SzJSzT 19/2002. sz. Az Európai Unió keretében elfogadott jogi aktusok magyar nyelvű fordításaival kapcsolatos szerzői jogi kérdések című szakvéleményét.

⁴⁹ VAN GOMPELN [2011] 284. o.

a művel kapcsolatosan).⁵⁰ A szakirodalomban többen arra is felhívják a figyelmet, hogy a BUE a nemzeti jogokra nézve nem tiltja a formalitás bevezetését (tehát nem tiltja mindenáron, csupán az egyenlő elbánás elvét nem szeretné a formalitásra hivatkozva feláldozni). Sőt, számos, a BUE-val nem ellentétes formalitás létezik, vagy létezhet, így ha a regisztrációval egy megdönthető vélelem keletkezik csupán, vagy az mindössze egy adminisztratív előírás, de nem a szerzői jog léte függ tőle. Vagy ha csupán néhány azonosító adat feltüntetését követeli meg, de nem ehhez fűződik a jogok gyakorlásának a lehetősége.⁵¹ Nem szabad megfélemlenünk arról sem, hogy a BUE érintetlenül hagyja a szerzői jogok engedélyezésére vonatkozó rendelkezéseket, és ezt az űrt épp a részes államoknak kellene betölteniük (mint ahogyan Jane Ginsburg utal rá, már teszik is például a közös jogkezelő szervezetekre kötelezően vagy vélelmezetten ruházott jogok esetében).⁵²

A lehetséges megoldás tehát valamiféle *kompromisszum* irányába mutat: BUE kompatibilis, de a formalitás előnyeit hatékonyan kiaknázó jövő felé.⁵³ A szerzőknek kivívott garanciák megtartása, illetve a szerzői jog személyiségi jogi megközelítése mellett is képesek kell legyünk modernizálni a felhasználási láncolatot. Nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk, és gyorsabban, bátrabban kell kiaknázni az előnyeit minden olyan lehetőségnek, amely a jogosultazonosítás terén új technikai megoldásokat kínál, visszaszorítja a jogosultkutatás költségeit, háttérbe szorítja az árva művek problémáját, szabadabb műáramlást és a közkinccs körének bővülését hozza magával.

A cél nem a régi formalitások „visszavezetése”,⁵⁴ hanem annak vizsgálata, hogy a mai modern eszközök segítségével új típusú és funkciójú formalitások léte hogyan szolgálná az érdekelteket, az egész szerzői jogi felhasználási hálózatot.⁵⁵ Érdemes kihasználnunk az önkéntes műnyilvántartások lehetőségeit,

⁵⁰ KHATRI, Bhumika: *Resurrecting Copyright Formalities: No 'Deadly' Human Rights Implications*, Victoria University of Wellington, 2016, 15. o.

⁵¹ FICSOR: Guide, 41-42. o.

⁵² GINSBURG, Jane C.: *Berne-Forbidden Formalities and Mass Digitalization*, In: Boston University Law Review, Vol. 96 (2016), No. 3, 745-775. o., 745. o.

⁵³ Ficsor Mihály azt is megjegyzi, hogy maga a BUE is tartalmaz kompromisszumokat, hiszen a 10bis cikke maga is egyfajta formalitást tartalmaz. FICSOR: Guide..., 65. o.

⁵⁴ „Formalities perform a variety of functions depending on their type. They may perform a filtering function, signalling and publicity function, evidentiary function or information function.” „The paper concludes that copyright formalities should be brought back, albeit, in a revised and relaxed form so that they are human rights compliant.” KHATRI: i. m. 1., 5. o.

⁵⁵ GANGJEE, Dev S.: *Copyright formalities: A return to registration?* In: GIBLIN, Rebecca – WEATHERALL, Kimberlee (szerk.): *What if we could reimagine copyright?*, ANU Press, Acton, 2017, 217. o.

és kiemelt figyelmet kell fordítanunk a modern licenz-láncolatok születésére.⁵⁶ Hiszen a formalitás új formában sokkal inkább egy rugalmas, a jogok érvényesítését, az összetett szerzői jogi felhasználásokat segítő, a közkincsbe utalást könnyebben lehetővé tevő eszköz lehet, és nem a szerzői jog keletkezése, hanem sokkal inkább a szerzőség vélelme, illetve a jogosultkutatás és az engedélyezés egyszerűsítése kerülhetne vele összefüggésbe.

Az önkéntes, és az engedélyezést, felhasználási szerződések megkötését segítő adatbázisok összefogása, és a kreatív ipar bevonása ilyen, a jogosultakat és jogokat, azaz végső soron az engedélyezést segítő adatbázisok létrehozásába szintén fontos stratégiai célkitűzés kell legyen. Ugyancsak elengedhetetlen, hogy az államok maguk is segítsék a metaadat-címkézéseket a digitális tartalmak esetében.⁵⁷ Az egyik legismertebb modern engedélyezési forma, a CC licenz tulajdonképpen egy „privát licenzláncolat”, de a jogalkotó aktív támogatása nélkül nem működhet hatékonyan (így például számos országban egyszerűen érvénytelenségi problémákkal küzd, hazánkban is a közelmúltbeli Szjt. módosítás javított ezen a helyzeten⁵⁸). A szerzői jog jövője gyakorlatilag elképzelhetetlen a „*szerzői jogi adatok*” kezelésének, felhasználásának fejlesztése, optimalizálása nélkül.⁵⁹ A technológiai lehetőségeink ezen a téren is bőven adottak, és azt a felismerést, hogy a digitális világ kihívásaira adott válaszaink során ugyancsak használjuk a digitális lehetőségeket, nem csak elméleti szinten kell magától értetődőnek vennünk.⁶⁰

⁵⁶ JUHÁSZ Ágnes: *Online szerződéskötés, digitális tartalom és szolgáltatás, intelligens szerződéssel – A szerződési jog új korszaka?* In: Infokommunikáció és Jog, 2020/2., e-különszám, <https://infojog.hu/juhasz-agnes-online-szerzodeskotes-digitalis-tartalom-es-szolgalattas-intelligens-szerzodesselel-a-szerzodesi-jog-uj-korszaka-2020-2-75-e-kulonszam/>, 2021. augusztus 19.; SÁPI Edit: *Innovatív megoldások a szerzői jogban*, In: Certicky Mária (szerk.): *Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában* (tanulmánykötet), Miskolc, 2020, 137-142. o.

⁵⁷ VAN GOMPEL, Stef: *Copyright Formalities in the Internet Age: Filters of Protection or Facilitators of Licensing*, In: Berkeley Technology Law Journal Vol. 28 (2014), No. 3., 1425-1458. o. (a továbbiakban VAN GOMPEL [2014]), 1425. o.

⁵⁸ L. Szjt. módosított 45. § (2) bekezdés

⁵⁹ SENFTLEBEN, Martin – MARGONI, Thomas – ANTAL, Dániel – BODÓ, Balázs – GOMPEL, Stef van – HANDKE, Christian – KRETSCHMER, Martin – POORT, Joost – QUINTAIS, João-SCHWEMER, Sebastian Felix: *Ensuring the Visibility and Accessibility of European Creative Content on the World Market: The Need for Copyright Data Improvement in the Light of New Technologies* (February 12, 2021). <https://ssrn.com/abstract=3785272>, 2021. augusztus 20.

⁶⁰ „(...) *we may reach a point where individual nations can no longer afford the waste generated by regulating the digital world with mechanical rules.*” GIBLIN i.m. 13. o.

Záró gondolat

A mindennapokban nem sokra megyünk azzal, ha megállapítjuk, hogy a szerzői jog jelenlegi hatásfoka rossz, viszont sajnos a kőbe vésett nemzetközi egyezmények miatt nincs lehetőségünk alapvetően megváltoztatni. Ez lehet alátámasztott, de mégis használhatatlan megállapítás. Ha valódi és előrevivő változást szeretnénk elérni, valamilyen megoldásra törekednünk kell – ha más nem, észszerű kompromisszumokkal, és azt gondolom, ilyen lehetőségeink bőven adódnak.

Sápi Edit*

ÁLLANDÓSÁG A VÁLTOZÓ SZERZŐI JOGBAN

1. A szerzői jog állandósága

Balás P. Elemér a *Szerzői jog és dologi dinamizmus* című művében¹ – amely írás Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulóját ünneplő kötetben jelent meg – úgy fogalmazott, hogy „(...) abhoz, hogy alkotásról egyáltalán szó lehessen, elsősorban az szükséges, hogy elismerjük, hogy a természet értelmében vett létezők világán kívül van más világ is. (...) A természetben minden adva van (...) ellenben az alkotás valami új létrehozását, illetőleg az ily tevékenység eredményét jelenti, valami újat a létezők sorában, ami eddig nem volt, és ami csak egy bizonyos pillanatban kezdett létezni. Természeti értelemben ilyen nincs.”²

Ez a gondolatsor nagyszerűen mutatja az alkotás és az alkotómunka sajátos jellegét, valamint visszatükrözi annak a különleges szabályozásnak az igényét, amely az immateriális javak kapcsán történeti síkon is kialakult³, és amely miatt a szerzői jogot és az iparjogvédelmet a polgári jog viszonylagosan önálló területének kell tekinteniünk. El kell fogadnunk, hogy a szellemi alkotások jogának területe sajátos – bizonyos tekintetben a polgári jog általános szabályaitól, logikájától elkülönült – szabályozási koncepciót és gondolkodást igényel. Nem véletlen, hogy a szerzői jogi védelem kialakításakor önmagában sem a tulajdoni,⁴ sem a személyiségi

* Dr. Sápi Edit PhD, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, jogsapi@uni-miskolc.hu

¹ BALÁS P. Elemér: *Szerzői jog és dologi dinamizmus*, In: Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára, Grill Károly Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1938, 3-24. o. (a továbbiakban BALÁS [1938])

² BALÁS [1938] i.m. 8. o.

³ MUNKÁCSI Péter: *Iustitia-gondolatok Iustitia-olvasók számára Balás P. Elemér Jog és irodalom című írása nyomán*, In: Fekete Balázs – Molnár András (szerk.): *Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből*, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2020, 90. o.

⁴ A szerzői jogot tulajdonnak tekintő megközelítésen alapuló szerzői jogi kodifikáció a 18. században honosodott meg Európában – elsősorban Angliában – előzményeinek pedig a privilégiumrendszer időszakát kell tekinteniünk. Ez az elmélet azonban nem tudta teljes körrel védeni a szellemi alkotásokat és a tulajdonjog szabályai csak részben voltak alkalmazhatóak a szellemi alkotások sajátos vonásaira és figyelmen kívül hagyta a szerzőt megillető személyiségi jogokat. L. SARKADY Ildikó – GRAD-GYENGE Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai*, Médiatudományi Intézet, Budapest, 2012, 20. o.

koncepció⁵ nem szolgált megfelelő és elegendő alapul, hanem a kettő ötvözetének tekinthető komplex elmélet⁶ tűnt a szerzői jogi védelem vonásait leginkább visszatükrözni képes elméleti alapnak. Nem volt elegendő a tulajdoni elmélet, hiszen a tulajdonjog hagyományos kereteibe nem lehetett beleerőltetni a szerzői jogi védelmet,⁷ és nem volt maradéktalan a személyiségi elmélet sem, mivel az csupán másodlagosnak tekinti a szerzői jog tartalmát képező vagyoni jogokat.⁸

Hazai viszonylatban a 17/1992. (III.30). AB határozat szerint a vagyoni jogok alkotmányos védelme az Alkotmánynak a tulajdonjogot oltalmazó rendelkezéseiből következik. A 382/B/1995. AB határozat szerint alkotmányjogi szempontból a szerzői vagyoni jogok védelme az Alkotmány tulajdonjogra vonatkozó rendelkezéseiből következik.⁹ Bár mindkét határozat utalt arra, hogy a szerzői jogi védelem hasonlatos a tulajdonjogviszonyhoz, azonban egyértelművé tették, hogy nem tekinthető azzal azonosnak. A sajátos gondolkodásmód a szerzői jogi védelem kialakulásától, az akkor még kezdetleges jogszabályi környezettől kezdve egészen a mai részletes, cizellált szabályozásig áthatja azt. Ez a jogalkotási koncepció manapság leginkább úgy jelenik meg, mint egy sajátos, háromoldalú érdekviszony, ahol a jogalkotó egyensúlyozni köteles (és kényszerül) a három pólus, a szerző, a felhasználó és a társadalom érdekeinek figyelembevételét között.¹⁰ A szerzői jog egy kifejezetten dinamikus fejlődő és

⁵ A tulajdoni elmélettel szemben a szerző személyhez fűződő jogainak elismerését valló francia elmélet, a „szerzői erkölcsi jog”, az ún. „droit moral”, a 20. század elejére egységessé váló francia szerzői jogalkotás eredménye, amely a szerzők személyiségi érdekeit tartotta szem előtt, szemben a tulajdoni koncepcióval. L. SARKADY – GRAD-GYENGE i.m. 22. o.

⁶ A komplex, vagy kombinált elmélet a jelenlegi, modern szerzői jogi rendszerre jellemző, amely magába olvasztja a szerzőt megillető személyhez fűződő jogokat, az alkotással kapcsolatos morális érdekeit, valamint hangsúlyt fektet a vagyoni jogokra is.

⁷ UJHELYI Dávid: *A szerzői jog célja és emberképe a szellemi alkotásokat megalapozó elméletek tükrében*, In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014/5. sz., 34-52. o., 42. o.

⁸ PETKÓ Mihály: *A monista felfogás érvényesülése a szerzői jogi törvényben*, In: Debreceni Jogi Műhely, 2005/1. (elérhető:

http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2005/a_monista_felfogas_ervenyesulese_a_szerzoi_jogi_torvenyben/)

⁹ Részletes elemzését lásd: GYENGE Anikó: *A szerzői mű ára - díjak az egyedi felhasználási szerződésekből 1. rész*, In: Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2004/6. sz., 28-36. o.

¹⁰ Erre utal a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban Szjt.) preambulumban a jogalkotó is, miszerint „A technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megőrásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről.”

változó jogterület, amely mindig magán viseli az adott kornak nem csupán a társadalmi és gazdasági, de technikai, technológiai jellegzetességeit is, amelyekhez folyamatosan igazodnia szükséges.

2. A változó szerzői jog

Jelenleg hatályos szerzői jogi törvényünk 1999-es megalkotása óta több mint negyven alkalommal esett át módosításon, melyek egy részét uniós kötelezettség, egy részét pedig az új kihívások, problémák szorgalmazták. A legnagyobb volumenű, legátfogóbb módosításnak idén lehetünk tanúi. *A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról szóló 2021. évi XXXVII. törvény*¹¹ által eszközölt változtatások 2021. június 1. napjával léptek hatályba és mind az Szjt.-t, mind a Kjkt.¹²-t érintették. Ezen módosítások egy részére uniós jogharmonizációs kötelezettség miatt került sor az ún. SatCab II.¹³ és a DSM¹⁴ irányelvekben előírtak megfelelésének biztosítására, míg másik részüket technikai jellegű kiigazítások és már régóta fennálló értelmezési anomáliák rendezése indokolta.

A DSM által előírányzott intézkedések három fő pilléren alapulnak: egyrészt a digitális választék bővítése és a kulturális tartalmak online, tartózkodási helytől független elérésének javítása, másrészt a jobb szerzői jogi szabályozás kialakítása a kutatás és az oktatás területén, illetve a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés feltételeinek javítása a fogyatékos személyek számára, végül pedig egy méltányosabb feltételeket garantáló, fenntartható piacter megalkotása az alkotók és a sajtó számára. Mind a SatCab, mind az DSM 2019. május 17. napján került kihirdetésre az Európai Unió Hivatalos Lapjában

¹¹ Kihirdette a Magyar Közlöny 2021. évi 81. száma, 2021. május 6-án.

¹² 2016. évi XCIII. törvény a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről (a továbbiakban Kjkt.)

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/789 Irányelve a műsorszolgáltató szervezetek egyes online közvetítéseire, valamint televíziós és rádiós műsorok továbbközvetítésére alkalmazandó szerzői jogok és szerzői joggal szomszédos jogok gyakorlására vonatkozó szabályok megállapításáról, valamint a 93/83/EGK tanácsi irányelv módosításáról (HL L 130., 2019.5.17., 82-91. o.)

¹⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2019. április 17-i (EU) 2019/790 Irányelve a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról. (HL L 130., 2019.5.17., 92-125. o.) Az irányelv elsődleges célja a szerzői jog modernizálása, annak digitális környezethez való igazítása.

azzal, hogy átültetésükre két év áll a tagállamok rendelkezésére, a 2021. június 7. napjában meghatározott határidőig.¹⁵

A 2021. június 1. napjával hatályba lépett módosítási csomag teljeskörű ismertetése e tanulmány kereteit és célját meghaladná, így ettől a tanulmány logikai vonalvezetése miatt eltekintünk.

2.1. A régóta fennálló anomáliák kezelése és az egyértelműsítés igénye

A *Szladits Károly* által szerkesztett Magyar Magánjog sorozatban Balás P. Elemér tolmácsolásában olvashatjuk az eszmei javakat tárgyaló fejezetet.¹⁶ Balás megfogalmazása szerint „[a] szerző szellemi érdeke az is, hogy alkotását senki el ne torzíthassa és általában oly módon ne értékesíthesse, amely a szerző hírnevére hátrányos.”¹⁷

Ez a megfogalmazás a szerző egyik legszentebb jogára, az Szjt. által biztosított személyhez fűződő jogok között az egyik legösszetettebb és legsokrétűbb személyhez fűződő jogra, a mű egységének védelmére utal. *A szerzőt megillető személyhez fűződő jogoknak sajátos garanciális jellege van*, hiszen azt hivatottak biztosítani, hogy az alkotók elismerést kapjanak a munkájukért nem anyagi formában is. Természetesen a személyhez fűződő jogok által nyújtott „elismerés” elsősorban *erkölcsi jellegű*, vagyoni oldalát szinte kizárólag akkor mutatja meg, amikor a szerző valamely személyhez fűződő joga sérül.¹⁸

Az Szjt. 13. §-ában rögzített integritás jogáról szóló egyértelműsítés, kiigazítás a szerzői jogi jogirodalom által régóta várt és szorgalmazott módosítás,¹⁹ amely jelenlegi formájában már valóban megfelel az egyértelmű szabályozás és a szerző személyhez fűződő jogaival szemben támasztott követelményeknek.

¹⁵ Megjegyzendő, hogy több uniós tagállam még a mai napig sem ültette át az irányelveket szerzői jogi szabályaiba, amelynek következtében meg is indultak a kötelezettségzegési eljárások. Az átültetések jelenlegi állásáról lásd: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NIM/?uri=CELEX%3A32019L0790> (megtekintés ideje: 2021. 10. 14.)

¹⁶ BALÁS P. Elemér: *Eszmei javak*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog, I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 664-694. o. (a továbbiakban BALÁS [1941])

¹⁷ BALÁS [1941] i.m. 675. o.

¹⁸ Erről lásd részletesen: BARZÓ Tímea – SÁPI Edit: *A sérelemdíj alkalmazhatósága a szerzői jogban*, In: Miskolci Jogi Szemle, 2016/2. sz., 55-75. o.

¹⁹ Lásd például.: GRAD-GYENGE Anikó: *Első oldal az integritásról*, In: Infokommunikáció és Jog, 2013/3.; FALUDI Gábor: *A szerzői mű egysége védelmének egyes kérdései*, In: Infokommunikáció és jog, 2011/5. sz., 163-168. o.; POGÁCSÁS Anett: *Contemporary Problems of Integrity Protection of Copyrighted Works – In the Light of Article 6bis of the Berne Convention and the Recent Practice of CJEU*, In: SZABÓ, Marcel – LÁNCOS, Petra – VARGA, Réka (szerk.) *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2018*, Eleven International Publishing, The Hague, 2019, 355-370. o.; SÁPI Edit: *Mennyire egységes a mű egységének védelme?*, In: Miskolci Jogi Szemle, 2020/1. sz., 169-182. o.

Az integritásához fűződő jog a mű és a szerző közötti szoros erkölcsi kapcsolatot fejezi ki. A norma célja tehát, hogy a szerző társadalmi és szakmai megítélését – művének változtatásán keresztül – rajta kívül más, külső személy, akár jogszerű felhasználó,²⁰ akár jogsértő, ne tudja hátrányosan befolyásolni. A mű *egysége* és annak védelme kettős jelentéstartalmat hordoz, magának az *egység* szónak és a magyar nyelv különlegességének köszönhetően. Az *egység* ebben az értelemben egyrészt azt hivatott kifejezni, amelyet maga a jogi norma is céloz: a szerző által képviselt szellemiségnek megbonthatatlan egységben kell érvényesülnie, és így a mű tiszteletben tartása kötelező. Másik oldalról az *egység* azt is jelenti, hogy ha a megváltoztatás, amelyet a felhasználó a műbe beiktatott, összességében nincs negatív kihatással a mű összképére – és a szerző becsületére, jóhírnevére –, mert annak *egységét* nem bontja meg, azt nem csorbítja, akkor a magatartás a személyhez fűződő jog sérelmét sem vonja maga után.

A Sztj. jelenleg hatályos szövegváltozata a következőképp rendelkezik az integritásról: „*A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.*”²¹

A korábbi változattal²² összehasonlítva látható, hogy egyrészt kiigazításra került a terminológia, hiszen a korábbi verzió nem *jóhírnevet* hanem *hírnevet* említett, amely nem volt összhangban a Ptk. szóhasználatával, így zavaró hatást keltett és joggal merülhetett fel kérdésként mind a jogirodalom, mind pedig a joggyakorlat szempontjából, hogy más „hírnevet” kíván-e társítani a jogalkotó az integritás sérelméhez, mint a szerző „jóhírnevét”.

A másik problémát az jelentette, hogy nem volt egyértelmű, hogy a korábbi normaszöveg „(...) *amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.*” fordulata csupán a közvetlenül előtte szerepeltetett *megváltoztatásra, visszaélésre* vonatkozik-e, vagy túlterjeszkedik e két magatartáson és az *eltorzítás, és megcsonkítás* is csak abban az

²⁰ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS GUSZTÁV: *Magyar polgári jog. Szerzői jog és iparjogvédelem.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2017, 66. o.; SZINGER András – TÓTH Péter Benjámin: *Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Az EU csatlakozástól hatályos szabályokkal.* Novissima Kiadó, Budapest, 2004, 61-62. o.

²¹ Sztj. 13. §

²² Az Sztj. 13. §-a 2021. június 1. és 2013. április 1. között a következőképpen rendelkezett: „*A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, vagy a mű más olyan megváltoztatása vagy a művel kapcsolatos más olyan visszaélés, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.*” Ugyanez a szakasz 2013. április 1. napja előtt úgy szólt, hogy „*a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.*” Látható tehát, hogy sem a 2013. évi módosítás, sem pedig az azt megelőző szövegezés nem tudta megfelelően kifejezni az integritás esszenciáját, ezáltal értelmezési anomáliákhoz vezetett és a jogalkalmazásban sem szolgálta megfelelően a szerző érdekeit.

esetben valósítja-e meg a személyhez fűződő jog megsértését, ha az egyben a szerző becsületére vagy jóhírnevére is sérelmes.

A logikus értelmezés és az integritás jellege, célja szempontjából ugyanakkor szem előtt kellett tartani, hogy az *eltorzítás* és a *megcsonkítás* eredendően olyan fogalmak, amelyek saját jelentéstartalmuk okán feltételeznek egy erőteljes negatív hatást a mű vonatkozásában és így a szerző becsületére, jóhírnevére is negatív hatással vannak. Ha azonban a megcsonkításhoz, eltorzításhoz nem párosul hozzá a mű egészére vonatkozó negatív töltet, akkor az nem sérti a mű egységét sem. Következésképpen, ha az „eltorzítás” vagy „megcsonkítás” nem okoz jóhírnév vagy becsületsértést, akkor nem torzításról és csonkításról beszélhetünk, hanem egyszerűen „módosításról” vagy „tömörítésről”. Amennyiben tehát ez a káros hatás nem jelenik meg az „eltorzítás” és „megcsonkítás” esetében, vagy azt az értelmezést követtük, hogy ezt a feltételt nem kell vizsgálni, akkor e két magatartás és ezáltal az Szjt. 13. § előző szövegváltozatának első fordulata kiüresedett. Bár ez az értelmezés tehát benne rejtett az Szjt. 13. § előző verziójában is és kikövetkeztethető volt belőle, azonban az egységes jogértelmezéshez mindez nem volt elegendő.

Kifejezetten üdvözlendő tehát, hogy e körben tiszta helyzetet teremtett az Szjt. 2021-es módosítása, hiszen azzal, hogy a szövegben előre kiemelték a „*a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes*” feltételt, azzal kifejezésre jutott, hogy mindegyik magatartás – vagyis mindenfajta eltorzítás, megcsonkítás, megváltoztatás és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés is – akkor sérti a mű egységét, ha az a szerző becsületére vagy jóhírnevére sérelmes.

Remélhető, hogy ezzel az egyértelműsítéssel nagyobb figyelmet és hangsúlyt fog kapni a mű egységének védelme a joggyakorlatban is. Eddig ugyanis az volt tapasztalható, hogy bár elviekben, a jogszabály szövegének szintjén erőteljes védelmet biztosít a szerzői jog a mű integritásának és ezáltal a szerző személyhez fűződő jogának, azonban a gyakorlatban mindez nem tükröződött vissza.

2.2. A változás szele által indukált módosítások

2.2.1. A kivételek és korlátozások megújulása

A fentebb már említett, 2019-ben elfogadott DSM irányelv által előirányzott változtatások nagymértékben érintették a szerzői jogi kivételek és korlátozások rendszerét is. Nem véletlen, hogy ez az irányelv is foglalkozik a kivételek és korlátozások kérdéskörével, hiszen „*az alkotókat megillető kizárólagos jogot persze*

mindig is behatárolták különféle korlátozások (...)”²³, ez a helyzet pedig csak fokozódik a technikai nóvumok és digitalizáció előretörésével és szinte a kezdetektől fel-fel tűnt az Unió jogalkotó teendő-listáján.

Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a szerzői jognak továbbra is az elsődleges feladata az alkotómunka ösztönzése és ezáltal a jogviszony szerepelői közötti egyensúly megtartása. A DSM kapcsán általánosságban megállapítható – ahogyan azt *Grad-Gyenge Anikó* még a DSM reformcsomag állapotával kapcsolatosan kiemelte –, hogy az „(...) *nem hozott paradigmaváltást a kivételek és korlátozások uniós szintű szabályozásába (...), hiszen továbbra sem lehet fogyasztói/végfelhasználói/műélvezői alanyi jognak tekinteni a kivételeket, korlátozásokat (...).*”²⁴

A Sztj. a DSM irányelv nyomán bevezetett például két új kivételt a szöveg- és adatbányászat vonatkozásában, amelyek közül az egyik a tudományos kutatási céllal, kutatóhelyek és kulturális örökségvédelmi intézmények által végzett szöveg- és adatbányászattal kapcsolatos, míg a másik egy általános hatályú szöveg- és adatbányászati kivétel.²⁵ Ez utóbbi a tevékenység céljától és a működési formájától függetlenül megilleti a felhasználókat abban az esetben, ha az interneten jogszerűen hozzáférhető tartalom vonatkozásában teszik ezt. A jogszerű hozzáférhetőség feltétele nem újkeletű feltétel, amely kizárólag a szöveg-és adatbányászatra vonatkozna, hiszen a szerzői jogi dogmatika szerint szabad felhasználásra csak akkor kerülhet sor – így a későbbiekben olvasható paródiára is – ha az érintett műpéldány *jogszerűen áll rendelkezésére*.²⁶ Szintén kivételt biztosított az irányelv a kulturális örökségvédelmi intézmények általi archiválási célú többszörözés tekintetében. Ennek alapján a kulturális örökségvédelmi intézmények a gyűjteményük állandó részét képező művekről azok megőrzésének céljára, bármilyen formátumban vagy hordozóanyagon másolatokat készíthetnek.²⁷ E rendelkezés célja a határon átnyúló digitális megőrzés és archiválás fejlődésének elősegítése, annak érdekében, hogy a különböző tagállamokban lévő intézmények együttműködhessenek, valamint segíthessék egymást.

²³ POGÁCSÁS Anett: *A szerző jelentősége és művel való kapcsolata*, In: *Iustum Aequum Salutare*, 2014/1. sz., 149-162. o., 153. o.

²⁴ GRAD-GYENGE Anikó: *Nincs új a nap alatt – avagy görcső alatt a bizottság szerzői jogi reformjának szabad felhasználásai*, In: *Jogtudományi Közöny*, 2018/7-8. sz., 334-345. o., 342. o.

²⁵ Sztj. 35/A. § (1) bekezdés

²⁶ KISS Zoltán Károly: *A szabad felhasználás az alkotómunka, a tudományos kutatás, az archiválás, valamint a magáncélú és az intézményi célú felhasználások forrásvidékein*, In: *JURA*, 2015/2. sz., 76-90. o., 77. o.

²⁷ Sztj. 35/A. § (2) bekezdés

A DSM irányelv határon átnyúló, illetve digitális távoktatással kapcsolatos rendelkezései a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készségről szóló 2020. évi LVIII. törvénnyel kerültek átültetésre, így már majdnem egy évvel hamarabb szerzői jogi rezsimünk része lett.

A magyar szerzői jog szempontjából (is) az egyik legnagyobb hatású változást a *paródia-kivétel bevezetése* jelentette, amely a témakör a *Deckmyn-ügy*²⁸ óta folyamatosan foglalkoztatta a hazai és nemzetközi szerzői jogi irodalmat. A paródia mint műfaj és a szerzői művekhez történő kapcsolata vonatkozásában emelte ki *Ujhelyi Dávid*, hogy „[a] paródiában foglalt kritika gyakran éles hangvételű, olykor egyenesen obszcén, vonatkozhat a műre és annak szerzőjére egyaránt.”²⁹

A DSM irányelv hangsúlyozza, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a művészet szabadsága –, valamint a tulajdonhoz, többek között a szellemi tulajdonhoz való jog közötti egyensúly megteremtése érdekében³⁰ különösen fontos, hogy lehetősége legyen a felhasználóknak arra, hogy a szövegidezés, kritika, ismertetés, karikatúra, paródia vagy utáncél céljára készített tartalmat feltöltsék és hozzáférhetővé tegyék. A véleménynyilvánítás szabadságára való hivatkozás a paródiával összefüggésben egyértelmű: gyakorta összeütközhet ugyanis a szerzői jog kizárólagos természete és a felhasználók által a véleménynyilvánítás szabadsága talaján kialakított kreatív tartalom. Ahogyan arra a szakirodalom is utal, az ilyen háttérű konfliktusok feloldása kapcsán jutnak kulcsfontosságú szerephez a szabad felhasználások, amelyeknek itt pontosan az a célja, amely a szerzői jognak is, mégpedig a szereplők közötti egyensúly létrehozása, fenntartása.³¹

Emiatt célozta meg az irányelv az ún. paródia célú kivételek és korlátozások bevezetését a tagállamokban úgy, hogy biztosítsák a felhasználók által előállított tartalom online tartalmegosztó szolgáltatásokra való feltöltése és hozzáférhetővé tétele során az idézés, kritika és ismertetés mellett a karikatúra, paródia vagy utáncél készítésének céljára történő felhasználást is.³² Az irányelv tehát pontot tett annak a Canossa-járásnak a végére, hogy vajon az Európai Unió

²⁸ A Bíróság C-201/13. sz. Johan Deckmyn kontra Vrijheidsfonds VZW kontra Helena Vandersteen és társai ügyben 2014. szeptember 3-án hozott ítélete, ECLI:EU:C:2014:2132

²⁹ UJHELYI Dávid: „Do you want some Tegrídj?” *A paródia célú felhasználások megítélése a szerzői személyhez fűződő jogok tükrében*, In: In Medias Res, 2020/1. sz., 107-1226. o., 123. o.

³⁰ Lásd bővebben: SÁPI Edit – HALÁSZ Csenge: *Mephisto hamarosan ötvenéves. Az alkotás és a véleménynyilvánítás szabadságának szerzői és személyiségi jogi ütközéspontjai*, In: In Medias Res, 2021/1. sz., 128-141. o.

³¹ LÁBODY Péter: *Szerzői jogi „user-szabadságok” a globális tartalmegosztó platformokon*, In: In Medias Res, 2021/1. sz., 102-127. o., 108. o.

³² DSM irányelv, 17. cikk (7) bekezdés, a)-b) pont

tagállamai „szeretnének-e” paródia-kivételt beépíteni szerzői jogi rezsimjükbe vagy sem.³³

Az Sztj. 34/A. §-a értelmében a művet a mű felidézése, valamint humor vagy gúny kifejezése útján, karikatúra, paródia vagy stílusutánzat (*pastiche*) céljából bárki felhasználhatja. Természetesen az Sztj.-be újonnan bevezetett paródia kivétel is a háromlépcsős teszttel összhangban értelmezendő.³⁴ Lényeges ugyanakkor, hogy paródia célú felhasználások jogszerűségéhez nem szükséges az idézésnél előírt azon szabály, hogy az eredeti mű szerzőjének neve és forrása is feltüntetésre kerüljön. Ennek indoka logikus: mivel a mű paródia céllal kerül felhasználásra, vagyis tipikusan gúnyos, kritikai hangvételt kölcsönöz neki, a szerzőnek vélhetően az az érdeke, hogy nevét ne kössék a paródiához.³⁵ Itt tehát a névfeltüntetés jogának³⁶ párjaként ismert anonimitás joga³⁷ az, amely valójában a törvény erejénél fogva szerephez jut és felülkerekedik a névfeltüntetés általános elvárásán.

Ebből is leszűrhető tehát, hogy ezek olyan szabad felhasználási esetkörök, amelyeket „kvázi idézéseknek” tekinthetünk, „(...) amelyek célhoz kötöttségük tekintetében az idézéshez képest szűkebben determináltak (csak kritikai és ismertetési célra használhatók), ugyanakkor nem feltétlenül kívánják meg a tartalom változatlan felhasználását.”³⁸

Szintén régóta áhított módosításként tartható számon az a rendelkezés, amely hatályon kívül helyezte az Sztj. 35. § (2) bekezdését, amely hosszú ideje úgy szólt, hogy „[t]eljes könyv, továbbá a folyóirat vagy a napilap egésze magáncélra csak kézirással vagy írógéppel másolható szabadon.” A már régóta megmosolyogtató feltétel, miszerint az érintett mű magáncélra csak kézirással vagy írógéppel másolható szabadon, tehát kikerült az Sztj.-ből, hiszen jóideje nem állt összhangban sem az észszerűséggel, sem pedig az életszerűséggel, így további hatályban tartása nem volt indokolt. Fontos ugyanakkor utalni arra is – mint ahogyan azt az indokolás is megteszi – hogy ez a modern viszonyokhoz igazítás nem jelenti azt, hogy teljes könyv, folyóirat vagy napilap mindenféle megkötés nélkül, teljesen szabadon

³³ Lásd bővebben: UJHELYI Dávid: *A paródia-kivétel szükségessége és lehetséges keretrendszere a hazai szerzői jogban* (doktori értekezés), Budapest, 2020, 61-62. o.

³⁴ LÁBODY i.m. 108. o.

³⁵ 2021. évi XXXVII. törvény végső előterjesztői indokolása – a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény és a szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok közös kezeléséről szóló 2016. évi XCIII. törvény jogharmonizációs célú módosításáról. (a továbbiakban: Indokolás az Sztj. módosításhoz)

³⁶ Sztj. 12. § (1)-(2) bekezdés

³⁷ Sztj. 12. § (3) bekezdés

³⁸ LÁBODY i.m. 122. o.

lenne másolható, hiszen a szabad felhasználás általános szabályait és a háromlépcsős teszt alkalmazását itt is szem előtt kell tartani.

2.2.2. A sajtókiadványok kiadóinak védelme

Ha egy pillanatra visszatérünk Balás P. Elemér gondolataihoz, érdemes megemlíteni, amit a sajtójog és a szerzői jog összefüggései kapcsán fogalmazott meg. Szerinte ugyanis a szerzői jog és a sajtójog „[k]özvetlenül áll egymáshoz, mert egyiknek is, másinak is tárgya a külső kifejezésre jutó és mások számára is érthető szellemi tartalom.”³⁹ Hangsúlyozta tehát azt a tényt, hogy a szerzői jog és a sajtójog egymástól nem távol álló területek, azonban nem tekintette őket azonosnak.⁴⁰ A két területről közös nevező mentén gondolkodni, kapcsolódási pontokat keresni tehát nem hiábavaló vállalkozás. Vessünk egy pillantást arra, hogy ehhez a kapcsolathoz hogyan közelített a modern szerzői jog alkotója.

A DSM irányelv nem csak a kivételek és korlátozások terét érintette, hanem a szomszédos jogokat is. Erre jó példa a sajtókiadványok kiadóinak védelmére⁴¹ vonatkozó, az Szjt-be szintúgy 2021. júniusával helyet kapó szabályanyag. A DSM irányelv sajtókiadványok online felhasználására vonatkozó fejezetének rendelkezései a kiadók sajtókiadványainak előállítására fordított anyagi befektetését hivatottak elismerni, egy új szomszédos jogot biztosítva a kiadók számára a kiadványaik online felhasználása vonatkozásában.⁴²

A DSM szerint minderre azért van szükség, mert a sajtókiadványok kiadói problémákkal szembesülnek kiadványaik online felhasználásának engedélyezése során, ez pedig megnehezíti számukra beruházásaik megtérülését. Kiemeli további indokként az irányelv, hogy a sajtókiadványok kiadóinak jogosultként való elismerése hiányában az engedélyezés, valamint a sajtókiadványokra vonatkozó, információs társadalommal összefüggő szolgáltatást nyújtó szolgáltatók általi online felhasználásra vonatkozó jogok érvényesítése gyakran bonyolult és nehézkesen zajlik a digitális környezetben.

Fogalmi szempontból érdemes leszögezni, hogy a sajtókiadvány újságírói irodalmi művekből álló gyűjtemény – ide nem értve a tudományos céllal kiadott időszaki kiadványokat –, amely magába foglalja a médiajogban szerkesztett

³⁹ BALÁS P. Elemér: *Rádió, szerzői jog, sajtójog*, Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat Részvénytársaság Kiadása, Budapest, 1927 (a továbbiakban BALÁS [1927]), 18. o.

⁴⁰ Lásd bővebben: SCHULTZ Márton: *Balás P. Elemér (1883-1947)*, In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica, 2021/2. sz., 7-20. o., 10-11. o.

⁴¹ Szjt. 82/A-82/C. §

⁴² Indokolás az Szjt. módosításhoz

tartalmaknak minősülő publikációkat, amelyek rendelkeznek a szerzői jogi védelem feltételeivel is.

Bár ez első pillantásra nagy volumenű jogosultságnak tűnik, a jogirodalom rámutat annak valós hiányosságaira is. Kiemelendő ugyanis, hogy a sajtókiadványok kiadói részére biztosított szomszédos jog erőteljesen korlátozott és a legrovidebb ideig – kiadástól számított 2 év⁴³ – fennálló szomszédos jogként tartható számon, amely tartalmában⁴⁴ is erőteljesen korlátozott. Így, „[v]égső soron (...) inkább kapcsolódó jogi teljesítményként definiálható jogot kaptak a sajtókiadványok kiadói (...) tovább erősítve az ipari szerzői jogot.”⁴⁵

3. A változó szerzői jog állandósága

A fent részletezett novumok fényében felmerülhet a kérdés, hogy beszélhetünk-e egyáltalán a szerzői jogban állandóságról, és ha igen, akkor mi képviseli az állandóságot ebben a dinamikusan fejlődő és változó rendszerben. Kétségtelen ugyanis, hogy a technológiai fejlődésnek komolyan kitett jogterületről van szó, ahol a jogalkotó általánosságban csak késve tud reagálni a rohamos fejlődésre és csupán utólag tudja kezelni ezeket a helyzeteket. Nézőpontunk szerint a változó szerzői jog állandóságát magában rejtő biztos pont: a szerzői személyhez fűződő jogok.

E körben ismét Balás P. Elemér gondolatait idézzük „Megállapíthatjuk tehát, hogy a szerzői jogban is megtaláljuk a dinamikus elemet a modern korban, a dolgok önállósulását, spiritualizálását, ami azonban más felől az emberek elszemélytelenedésével, elemberietlenedésével, eldologiasodásával jár együtt. (...) És talán a jövő szerzői jogának legfontosabb problémája éppen a szerző szellemi érdekeinek oltalma lesz. A szerzői jogból ez mindenesetre megmaradhat akkor is, ha a szerző vagyoni érdekeinek védelme háttérbe szorulna. Az igazi szerzői jog leglényegesebb lényege szerint a szerző szellemi érdekeinek, örökkelvő egyéniségének jogi oltalma.”⁴⁶

⁴³ Sztj. 84. § (1) bekezdés, g) pont

⁴⁴ Az Sztj. 82/B. § (1) bekezdése alapján ugyanis a sajtókiadvány kiadójának hozzájárulása kizárólag akkor szükséges, ha a kiadványt vezeték útján vagy bármely más eszközzel vagy módon teszik a nyilvánosság számára hozzáférhetővé oly módon, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhatják meg (vagyis interaktív lehívásra történő hozzáférhetővé tétel) vagy ebből a célból elektronikus úton többszörözik azt és kizárólag abban az esetben, ha az információs társadalommal összefüggő szolgáltatást nyújtó természetes, illetve jogi személy vagy jogi személyiség nélküli szervezet valósítja meg.

⁴⁵ GRAD-GYENGE Anikó: *A szerzői jogi reform vágya: az egyszerűsítés ideája a bonyolítás művészetében*, In: *Gazdaság és Jog*, 2020/7-8. sz., 1-5. o., 4. o.

⁴⁶ BALÁS [1938] i.m. 24. o.

A személyhez fűződő jogok deklarálása és hangsúlyozása az a politika, amellyel a szerzői jog szabályrendszere a leghatékonyabban fel tud lépni az alkotómunka ösztönzése érdekében, ennek hangsúlyozásával lehet valóban ösztönözni az alkotó tevékenységét. A személyhez fűződő jogok fontossága és a morális elismertség a jogfejlődés során is lényeges szerephez jutott, ahogyan az a tanulmány elején ismertetett tulajdoni és személyiségi elméletek vonatkozásában is említésre került. Ugyanakkor abba a hibába sem szabad esni, hogy a megoldást a személyhez fűződő jogok pusztá deklarálásában keressük olyan szabályok megalkotásával, amelyek kiüresítik a valódi tartalmat és valójában nem alkalmasak a szerző jogainak és érdekeinek védelmére. Erre példaként említhetjük az integritás fent részletezett útját, amely bár elvi szinten régóta biztosított a szerző számára, nem volt véletlen, hogy a joggyakorlatban viszonylag kevés példát lehetett találni olyan esetekre, amikor a szerző jogait, érdekeit az integritásra hivatkozással lehetett megóvni. A jelenlegi szövegezés viszont már alkalmasabbnak tűnik minderre.

A személyhez fűződő jogok nem elhanyagolható szerepe a fent ismertetett paródia kivétel kapcsán is realizálódik, hiszen a mű egységének védelmét szem előtt kell tartani a paródia kapcsán is, a paródiára való hivatkozás nem lépheti át azt a határt, amelyet a mű integritása meghúz.

A személyhez fűződő jogok fontossága abban is visszatükröződik, hogy „[a]z anyagi haszon azonban, melyet az alkotás a szerzőnek biztosít és biztosítani bivatva van, nem egyedüli rugója tevékenységének; ahhoz ideális célok is fűződnek, melyeknek megvalósítása a legtöbb esetben, sokkal fontosabb az anyagiaknál. A szellemi munkás hírré, dicsőségre törekszik; nevének a tudomány, vagy a művészet történetében maradandó helyet és alkotásaiban emléket kíván biztosítani, mely nevét századokon át hirdeti és részére a késő utókor csodálatát és háláját fentartja.”⁴⁷

A szerzői jog már pusztán alapvető feladatával, vagyis a jogi oltalom biztosításával elősegít egyfajta értékteremtést is. Az alkotómunkát a jogi szabályozás pedig akkor tudja igazán ösztönözni, ha az alkotó tudja, hogy tevékenységét elismerik, legalább az erkölcsi védelem szintjén. Ez a védelem pedig nagyban megmutatkozik a személyhez fűződő jogok valódi garantálásán keresztül. Ezért is tekintünk a személyhez fűződő jogokra úgy, mint a folyamatosan változó, alakuló és fejlődő szerzői jog állandóságot képviselő bástyájára, ami akkor tudja betölteni valódi rendeltetését, ha nem kerül feláldozásra a jogegységesítés, a digitalizáció, a technikai fejlődés vagy a mesterséges intelligencia oltárán.

⁴⁷ APÁTHY István: *A szerzői jogról szóló törvény (1884. XVI. t.cz.) méltatása jogi és gazdasági szempontból. (széköfoglaló értekezés)* Budapest, 1885, 5. o.

III. RÉSZ

DOLOGI ÉS KÖTELMI JOGI TANUMÁNYOK

dr. Borbély Zoltán PhD hallgató

A magyar polgári jog fejlődéstörténetének lehetséges paradigmái

Dr. Dúl János PhD

A dologi jog alapelveiről – régen és ma

Dr. habil. Gombos Katalin

Szladits Károly öröksége – az újab bírói gyakorlat tükrében

Dr. habil. Juhász Ágnes

Adalékok a szerződés átruházás jogintézményének megítéléséhez az Alkotmánybíróság határozata és a Kúria gyakorlata nyomán

Prof. Dr. Prugberger Tamás

A facere típusú szerződések alakulása a magánjog rendszerében

Dr. Pusztahelyi Réka PhD

Tisztelegtelen befolyás és kizsákmányoló szerződés

Prof. Dr. Szalma József

Orvosi – mint professzionális jogi felelősség

dr. Tóth Gergő József

A jogellenesség és a jóerkölcs kapcsolata

Dr. Völcsey Balázs PhD

Az elévülés szabályrendszere az anyagi jog és az eljárásjog összefüggésében

A MAGYAR POLGÁRI JOG FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉNEK LEHETSÉGES PARADIGMÁI

Bevezető gondolatok

Jelen tanulmányomban kísérletet teszek annak felvázolására, hogy a kuhni tudományfelfogás mennyire alkalmazható egyes magánjogi jogintézmények fejlődéstörténetének megvilágítására. Hipotézisem szerint, *Szladits Károly* munkáira alapozva a magyar polgári jog fejlődésében körvonalazható több széleskörűen elfogadott kódrendszer, értelmezési keret, azaz paradigma, amely mindig az adott kor sajátos problematikájában, értékrendjébe ágyazódik.

Thomas S. Kuhn „*A tudományos forradalmak szerkezete*” című művében a tudományfejlődés történetét a tudományos forradalom és az alapján végbemenő paradigmaváltással írja le. A paradigmaváltást a szerző szerint nem egyes rendkívüli felfedezések, hanem a tudomány „megmerevedése”¹ az addig fennálló paradigma válsága eredményezi.² Ebből következően a tudomány fejlődése nem egy lineárisan előre haladó folyamat, hanem azt megszakítások, válságok jellemzik, ha a fennálló paradigma már nem szolgál adekvát plauzibilis modellként a tudományos probléma megoldásaként, akkor a tudományos közösségben kiérlelődik a válság felismerése, amely tudományos forradalomhoz végül paradigmaváltáshoz vezet.

Hipotézisem szerint a kuhni tudományfelfogás nem csupán a tudomány fejlődéstörténeti dinamikájának leírására, hanem analógia útján alkalmazható a magánjog fejlődéstörténeti egyes jellemvonásainak feltárására is. Jelen tanulmányomban egyes paradigmák jellemvonásainak feltérképezéséhez a bizalmi vagyongyezelés hazai jogban is fellelhető történeti előzményeit vizsgálom meg. Reményeim szerint a jogintézmény jogtörténeti előzményének elemzése rávilágít az egyes korszakok értelmezési keretének jellegzetességeire.

* dr. Borbély Zoltán, PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, borblyzoltan@gmail.com.

¹ Thomas S. KUHN: *A tudományos forradalmak szerkezete*. (ford.: Bíró Dániel), Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 74. o.

² KUHN i.m. 66-75. o.

1. A paradigma fogalma alkalmazhatósága a jogtudomány történeti leírásához

Thomas S. Kuhn az elfogadott értelmezési keretet a paradigma fogalmával írja le, amely alatt a következőket érti: „*Ezekben olyan általánosan elismert tudományos eredményeket értek, melyek egy bizonyos időszakban a tudományos kutatók egy közössége számára problémáik és problémamegoldásaik modelljeként szolgálnak.*”³ A paradigma fennállása feltételez egyfajta közmegegyezést, a tudományos keretek alapjaiban, amely keretek között a kutatás folyik. Kuhn ezt az állapotot a „*normál tudomány*” kifejezésével írja le, amely alatt olyan kutatást ért, „*mely határozottan egy vagy több múltbeli tudományos eredményre épül, nevezetesen olyan eredményekre, amelyeket egy bizonyos tudományos közösség valameddig saját további tevékenysége alapjának tekint.*”⁴ A normál tudomány előtti állapotot, különböző iskolák versengése jellemezte, és bár kutatói valamennyien ugyanannak a tudományterületnek neves képviselői voltak, mivel nem volt közöttük a kutatás módszereiben, az eredmények értékelésében közmegegyezés, így viszonylag szabadon választhatták meg, hogy mi alapján, mely megfigyeléseket és kísérleteket helyeselték.⁵ Ugyanakkor az „*érett tudomány*” esetében már jelen van egy olyan múltbeli tudományos eredmény, amely a közösségen belül egyetemesen elfogadott, így létrejön egy közös értelmezési keret, azaz paradigma, amelyen belül a tudományos kutatás zajlik.

Kuhn szerint az érett, azaz a normál tudomány szakaszában zajló kutatás *rejtvényfejtés*hez hasonlítható, jellemzője olyan kutatási problémák felmerülése és megoldása, amely a paradigmán belül megmagyarázható, így ezek kevésbé ösztönöznek újításokra. Azonban ezen „*rejtvényfejtő*” tudományos kutatás során nagymennyiségű adathalmaz halmozódik fel, amely gyakran feltár korábban nem gyanított jelenségeket, összefüggéseket. Ha ezen anomáliákra a paradigma már nem képes plauzibilis módon választ adni, előbb-utóbb az alapfeltétese is megkérdőjeleződik, a paradigma ezáltal válságba kerül. Az

³ KUHN i. m. 10. o.

⁴ KUHN i. m. 24. o.

⁵ Kuhn ez a következőképpen írja le: „*A távoli ókor és a XVII. század vége között sohasem uralkodott egyetlen általánosan elfogadott felfogás a fény természetéről, hanem számos egymással versengő iskola és az iskolán belüli irányzat létezett egymás mellett. [...] Aki alaposan megvizsgálja a Newton előtti fizikai optikát, mégis jogosan juthat arra a következtetésre, hogy bár e terület művelői tudósok voltak, munkájuk valóságos eredménye nem érte el a tudomány szintjét. Mivel módjukban állt, hogy egyik közkeletű vélekedérendszer se tekintse magától értetődőnek, mindenki, aki fizikáról írt, kötelességének érezte, hogy tudományterületét annak alapjaitól elindulva, újra felépítse. Így viszonylag szabadon választhatta meg, hogy mely megfigyeléseket és kísérleteket helyesli, ugyanis még nem volt a módszereknek, illetve a jelenségeknek egy olyan egységesen elfogadott gyűjtése, amelynek alkalmazását és magyarázatát minden fénytannal foglalkozó kutató kötelezőnek érezhette volna.*” L. KUHN i.m. 26-27. o.

átmenetet Kuhn a politikai forradalom analógiájával tudományos forradalomként aposztrofálja. A kettő közötti analogikus viszonyt a következőkkel indokolja: „*A politikai forradalmak úgy kezdődnek, hogy érlelődik – bár sokszor csupán a politikai közösség töredékében – az a fölismerés, hogy a fennálló intézmények már nem képesek kielégítő megoldást adni a részben éppen általuk létrehozott környezet problémáira. A tudományos forradalmak igencsak hasonló módon úgy kezdődnek, hogy érlelődik – bár itt is gyakran csak a tudományos közösség egy kicsiny részében – az a fölismerés, hogy a fennálló paradigma nem szolgálja megfelelően a természet egy területének a feltárását, melyhez pedig éppen ő mutatta meg az utat.*”⁶ Az új paradigma az anomáliák többségére már magyarázatot kínál, ezáltal új sémát, új fókuszot nyit meg a tudós közösség számára. Ahogyan Kuhn fogalmaz: „*Új paradigmát követve, a tudósok új eszközöket alkalmaznak, és új területeket vesznek szemügyre. Még fontosabb, hogy forradalmak idején a tudósok új és más dolgokat látnak meg, mint azelőtt, noha megszokott eszközeiket használják ismert területeken.*”⁷ A válságot követően több versengő paradigma közül egy új paradigma ad ismételten értelmezési keretet a közösség számára.

Schlett István rámutat, hogy Kuhn tudományfejlődésének leírása analógia útján alkalmazható a politikai gondolkodástörténet megértéséhez.⁸ Schlett a politikai gondolkodástörténetre alkalmazva a paradigma fogalma alatt egy politikai rendszert ért, amely megszabja a politikai cselekvés kereteit, másfelől egy gondolati struktúrát, amelyen belül a politikai gondolkodás történik.⁹ *Alláspontom szerint analógia útján a kuhn tudományfejlődés felfogása a politológia mellett alkalmazható más tudományterületek, így a jog fejlődéstörténetének leírására is.*

Ennek megfelelően a magyar polgári jogban körvonalazható egy - Schlett István szavaival élve - széleskörűen elfogadott „*kódrendszer*”, *értelmezési keret*, azaz paradigma, amely a kor sajátos problematikájában, szemléletébe, értékrendjébe ágyazódik. Szladits Károly a magyar magánjog történetének leírása során hasonló fejlődési folyamatokat azonosított, így munkáiban – mint látni fogjuk – élesen megkülönböztette az 1848-as szabadságharc előtti és utáni állapotot.

⁶ KUHN i. m. 100. o.

⁷ KUHN i. m. 119. o.

⁸ SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon. Appendix*, Századvég Kiadó, Budapest, 2018, 73. o.

⁹ Vö. SCHLETT i. m. 73. o.

2. A polgári jog fejlődéstörténete Szladits szerint

Megvizsgálva a magyar polgári jog fejlődéstörténetét a kuhni fogalomhasználattal élve a következő „paradigmákat” azonosíthatjuk:

A magyar magánjog *Werbőczy István* előtt túlnyomó mértékben íratlan szokásjog, amelyre a római jogi befolyás 1848-ig alig jelentős,¹⁰ ezt egy „preparadigmatikus”, azaz a normál szakasz előtti állapotként jellemezhetünk.

Az íratlan szokásjog bizonytalansága a XVI. század fordulóján kodifikációs törekvéseket váltott ki, amelynek betetőzését jelentette *Werbőczy István Hármaskönyve*.¹¹ A *Werbőczy István Tripartitumát* követő időszakot, a „normál tudomány” állapotaként írhatjuk le, mivel ekkor létrejött a közös értelmezési keret alapja. Ezt a paradigmát alapvetően meghatározza a középkor társadalmi és gazdasági berendezkedése. Ezen magyar magánjog rendi jog volt,¹² középpontjában a nemesi ingatlanjog állt, amelynek három alapintézményét az adományrendszer, az ősiség¹³ és az úrbériség képezte.¹⁴ A magánjogi jogállást ezáltal a rendi hovatartozás döntötte el, a jogrendszer karakterét, pedig mint minden középkori jogban a birtokrendszer ezáltal az ingatlanjog adta meg.¹⁵

Szladits Károly megjegyzi, hogy a régi magánjog íratlan szokásjogként párhuzamba állítható az angol magánjoggal, hiszen mindkettő a saját maga gyökereiből fakad és római jog recepcióról, sőt még csak egyes intézményeinek átvételéről is alig lehet szó minkét jogban.¹⁶ Szladits ezen megállapítását „Mestere”¹⁷, *Grosschmid Béni* „*Werbőczy és az angol jog*”¹⁸ című hatalmas tanulmányára is alapítja. *Grosschmid* művében rámutat, hogy az angol jog a régi

¹⁰ SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 5-115. o., 65-66. o.

¹¹ SZLADITS: *A magánjog fogalma ...*, 71. o.

¹² GINYOVSKY József (szerk.) SZLADITS Károly: *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogra*. Dr. Szladits Károly előadásainak jegyzete, Politzer Zsigmond és fia, Budapest, 1932, 9. o.

¹³ Az ősiség másnéven *aviticitas* lényege, hogy az első szerző (*primus aquirer*) szabadon rendelkezhetett utódjai körében az öröklés kérdésében, de utódai a *primus aquirer*től örökölt vagyonnal már nem rendelkezhetek szabadon, ez az ősi vagyon szabálya szerint mind élők között, mind halál esetére le volt kötve az utána következő várományosok javára. Bővebben erről: SZLADITS: *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogra*. 10-12.

¹⁴ SZLADITS: *Az osztrák ...*, 9. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ WEISS Emília: *Grosschmid Béni*. In: HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok. III. kötet*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 99. o.

¹⁸ GROSSCHMID Béni: *Werbőczy és az angol jog*, Franklin Társulat Nyomdája, Budapest, 1928.

magyar magánjog tükrében könnyebben érthető meg.¹⁹ A szerző például a zálogváltó perekben, vagy a „*Nil Juris*”²⁰ záradék kapcsán hasonló intézményi megoldásokat is felismer.²¹ Szladits rámutat, hogy az ősiség bár századokon át sikerrel tartotta fenn a nemesi családok gazdasági folytonosságát, azonban a rendszer már nem felelt meg a XVIII. század végén kifejlődő pénzgazdaság kívánalmainak.²² Az ősiség nyomán a földszerzés tekintetében kialakult jogbizonytalanság, nem tette lehetővé, hogy a földhitel primitív formájának, a zálogbirtoknak a szélesebb körű elterjedését.²³ A XVIII. század végén elinduló polgárosodás folyamatához kapcsolódó hitelélet kialakításának akadályát jelentette az ősiség rendszere, így például gróf Széchenyi István is írásaiban a kívánatos reformmegoldást a föld mindennemű rendi kötöttségének megszűnésében látta.

A kuhni fogalomkészlettel élve a Szladits által leírt állapotot úgy is jellemezhetjük, hogy az addig fennálló normál szakaszon belül anomáliák keletkeztek. A modern piacgazdaság kialakulásával igény lett a birtok szabad elidegenítésére, és hitelszerzés céljából történő biztosítékul adására, azonban a Kúria gyakorlata nem ismerte el a jogszerző elbirtoklást, továbbá a gyökérperekben nem ismerte el az igényszüntető elévülést sem, így a birtokos mindig ki volt téve annak, hogy a korona ügyésze vagy más idegen megtámadja

¹⁹ Grosschmid a következőket írja: „*A legfigyelemreméltóbb pedig ebben az egész jelenségben, mint erre már ismételtlen utaltunk, az a sajátos, mondhatnám qui pro quo, mely abban áll, hogy a két pozíció közül amely kettő annak előtte oly közel volt egyik a másikhoz, amaz (bazai jogunk) annyira távol került a másiktól (Werbőczy), hogy ez utóbbihoz viszonylag közelebb maradt ama harmadik (angol jog), amely pedig sohasem állt hozzá valamilyen különösen szomszédos közelségben.*” L. GROSSCHMID i.m. 429. o.

²⁰ A középkori magánjog rendszerében a szükséges, vagy a hasznos okból történő az elidegenítés önmagában még nem tette biztos jogszerzővé a vevőt, mert az eladó osztályos atyafiai a vevőtől vagy annak örökösaitől bármikor, megfelelő kártalanítás ellenében visszakövetelheték a birtokot.

„*Az eladó, illetve örökösének ezen jogát csak úgy lehetett kikerülni, ha a szerzőlevélbe a nil iuris záradékot felvették. Ez azt jelentette, hogy az eladó a maga és örökösének nevében minden további, a birtokot illető jogáról lemondott a vevővel szemben. Ez a magyarázata annak, hogy a nil iuris záradék a birtokjogok elidegenítésének minden változatánál lényeges elem. Ennek kikötésével lehetett megakadályozni azt, hogyha egy birtokot valaki másra ruházott át, akkor az elidegenítő osztályosai azt a vevőtől visszapereljék. Ha ez a záradék kimaradt, akkor a vevő illetve öröksei bizonytalanságban maradtak megszerzett jogaik valóságát illetően.*” L. HOMOKI-NAGY Mária: *Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és az 1830. évi magánjogi tervezetekben.* In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica, 2001/6. sz., 3-40. o.

²¹ GROSSCHMID i.m. 429. o.

²² SZLADITS: *Az osztrák...*, 18. o.

²³ Vö. SZLADITS: *Az osztrák...*, 18. o. Frank Ignác az *Ősiség és elévülés* címmel tartott székfoglaló előadásában az ősiség kérdését szintén elsősorban a hitelhez kapcsolva elemezte. L. FRANK Ignác: *Ősiség és elévülés (értekezés)*, Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1848

valamely századokkal előbb elkövetkezett magszakadás miatt.²⁴ A jogbizonytalanság miatt a paradigma válságba jutott, a kialakult anomáliák megkérdőjelezték a rendszer alapkarakterét jelentő aviticitás indokoltságát, és ennek eltörlésével egyre többen új alapokra kívánták helyezni a korábbi jogrendszert.

Szladits bár a változást indokoltnak tartotta, a korábbi jogrend gyors lebontását és az új rendszer kiépítésének elmulasztását élesen bírálta. A magánjogi fejlődést bemutató munkáiban az 1848-as jogszabályi változások kapcsán rámutat: „*Az alapvető jogrendszerbeli reform 1848-ban immár elkerülhetetlen volt. Csak az a tragikus ebben az átalakulásban, hogy a magyar törvényhozás a lebontás hamarabb végezte el, semmint az építéshez hozzáfogott volna. A lebontással előállt tétovgós részen át sebes áradattal nyomult be az idegen jogrendszer, mely egész jogéletünket ellepve, a régi alapokon álló továbbépítést jórészt lehetetlenné tette.*”²⁵²⁶ A rendi magyar magánjog pillérei lebontásra kerültek, az új értelmezési keretet a benyújtandó polgári törvénykönyvjavaslat segítette volna elő. Azonban a világosi fegyverletételt követően erre már nem maradt idő. Kuhn a paradigmaváltás kapcsán kifejti, hogy a válság megoldására nem feltétlenül csak egy új paradigma kínál alternatívát, hanem egyszerre több inkommensurábilis „paradigma” verseng egymással, amelyek közül csak egy lesz képes a közösség többségének bizalmát elnyerni.²⁷ Az ősiség teljes eltörlésével²⁸ a régi magyar magánjog vonatkozásában egy tabula rasa következett be. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követően kiépített Habsburg abszolutizmus hatására az osztrák Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban Optk.) került alkalmazásra.

A versengő paradigmák közül az Optk. abszolutista eszközökkel való kötelező alkalmazása nem kölcsönzött legitimitást az elnyomás alá kerülő

²⁴ SZLADITS: *Az osztrák...*, 18. o.

²⁵ Ld. még SZLADITS: *Az osztrák...*, 19. o.

²⁶ SZLADITS rámutat, hogy az 1848. XV. tc. az ősiség teljes eltörlését elrendelte, de ebbe az adományrendszert is a törvényhozás beleértette. Az úrbériséget megszüntető 1848. IX. t.c. kapcsán kifejti, hogy míg az úrbéri tartozások azonnal megszűntek, addig a földesurak kártalanítása külön törvény útjára maradt. Ezt a nemesi középosztály gazdasági romlásának egyik okaként is megjelöli. In: SZLADITS: *Az osztrák...*, 19. o.

²⁷ KUHN erről a következőképpen ír: „a paradigmaváltozások történeti vizsgálata igencsak hasonló vonásokat tár föl a tudományok fejlődésében. Ki fog derülni, hogy az egymással versengő politikai intézmények közötti választás éppúgy, mint az egymással versengő paradigmák közötti választás, azt jelenti, hogy a közösség az együttélés egymással összeegyeztethetetlen módjai között választ.” In: KUHN i.m. 102. o.

²⁸ Az ősiség megszüntetését bár az 1848. XV. t.c. általános elvvel rögzítette, azonban annak terjedelmét és az átmeneti viszonyokat az ú.n. ősiségi nyílt parancsokban szabályozták (Avitizitáts-Patente) 1852 és 1853-ban. Ehhez csatlakoztak később az úrbéri pátensek is. SZLADITS: *Az osztrák...*, 20-21. o.

országban. A Bach-korszakot követően Schmerling a politikai föderalizmus irányba indult el, és bizonyos mértékű autonómiát kívánt biztosítani a tartományoknak a központi Reichsrat megszervezése mellett. A folyamatot az 1860-ban kiadott februári pátens indítja meg, és azt kifejti a 1861. októberi diploma, amely visszaállítja az 1848. előtti alkotmányosságot. Az elindult enyhülés nyomán 1861-ben a jogtudósokból álló Országbírói Értekezlet és a bírói gyakorlat segítette a szabadságharc után fennálló jogszabályi változások megoldásában, ehhez szükséges volt, hogy az Országbírói Értekezlet által javasolt ideiglenes törvénykezési szabályok törvényjavaslatát a Kúria ideiglenesen használhatónak tekintse.²⁹

Az Országbírói Értekezlet ideiglenes szabályainak célja, hogy a kor igényeinek és az átalakult viszonyoknak megfeleljenek, egyúttal a magyar polgári anyagi jogot a jogfolytonosság talaján visszaállítsák.³⁰ Az Optk.-ból több mindent is átemelt, így például az öröklési jog területén régi magyar magánjogot a köteles rész intézményével változtatta meg.³¹

Bár az Optk. hatályon kívül helyezték mégis jelentős hatást gyakorolt a magyar magánjog fejlődésére, figyelemmel arra, hogy a hűbéres társadalmi rendet követő szabadforgalmon alapuló polgári rendszer kiépítéséhez szükséges hiányokat alapvetően az Optk. fogalomképzésével és szövegezésével pótolták jogászaink.³² Továbbá a vámunió miatt is a kereskedelmi jog jóval kevésbé mutatkozott ellenállónak a német kereskedelmi törvény anyagának átvétele iránt. Ugyanígy az ingatlanjog területén az osztrák telekönyvi anyagi jog formai erővel maradt továbbra is hatályban.

Szladits rámutat, hogy az Optk. hatása nem is az átemelt szabályok száma miatt bírt kiemelt jelentőséggel, hanem az a változás, amelyet előidézett „*a jogi fogalomképzés alapjaiban, a jogi nyelvezetben és gondolkodásmódban ugyanannyira, hogy megváltoztatta a régi magyar magánjog karakterét.*”³³ Grosschmid ezt az eltérést már olyan szintűnek látta, hogy szerinte a régi magyar joghoz az angol jog közelebb maradt, mint az 1848-as szabadságharc után létrejött magyar jog.³⁴

²⁹ Vö. SZLADITS: *A magánjog fogalma...*, 88-89. o.

³⁰ Ld. Országbírói Értekezlet ideiglenes szabályai 1. §

³¹ SZLADITS: *Az osztrák...*, 27. o.

³² Vö. SZLADITS: *Az osztrák...*, 33. o.

³³ SZLADITS: *Az osztrák...*, 35. o.

³⁴ „Többi közt név szerint különösen azon eltávolodásnak a mértékét is, amely bennünket Werbőczytől elválaszt; s illetőleg, amely a mai jogi világunkat az akkori magyar jog világtól elválasztja; elannyira, hogy miként ezt megjegyezni már alkalmunk volt,1 ez utóbbihoz viszonylag nagyobb közelségben, másszóval közelebb szomszédságban maradt a mai (1914) angol jog, semmint saját tulajdon hazai jogunk.” L. GROSSCHMID i.m. 439. o.

Megjegyezhető, hogy a korszellemre jellemzően mind Szladits, mind Grosschmid, és Szászy-Schwarz is tudományos kutatásaikban rendre szerepet kap a külföldi, elsősorban német jogirodalom elemzése, de mindannyian azonos kodifikációs elveket vallottak, így inkább a német jogtól való eltávolodásnak és a magyar jog önállóságának szükségességét hangsúlyozták.³⁵

3. A polgári jog lehetséges további paradigmái

Szladits átfogó fejlődéstörténeti leírásával és kuhni tudományfejlődés módszertanának alkalmazásával, mint láthatjuk azonosítható vált a magyar polgári jog fejlődéstörténetek olyan lehetséges leírása, amely az egyes értelmezési keretek feltérképezésével és azok megváltozásának folyamatával rámutat a jogfejlődés dinamikájának jellemzőire.

Az 1848-as forradalmat követően a hazai magánjogban egyértelműen „*paradigmaváltás*” történt. A válságot követően az átmenet során a centralista politikai miatt a korábbi rendszer helyére az Optk. került alkalmazásra, amelyet később felváltott a kontinuitásra is hangsúlyt fektető, Országbírói Értekezlet ideiglenes szabályai. Ugyanakkor a magyar magánjogra az Optk. jelentős hatással bírt. A kialakult új paradigma középpontjában már nem a rendi jog, hanem a szabadforgalom, a tulajdonjog szabadsága állt.

A magyar magánjog fejlődéstörténetének további lehetséges paradigmái a kuhni fogalomkészlettel leírhatók. Bár ezek további részletes feltárása meghaladná jelen tanulmányom kereteit, de itt csak utalnék rá, hogy a XIX. században a polgári kapitalista rendszer anomáliái kirajzolódtak, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségekre a fennálló társadalmi és politikai rendszer kevésbé tudott széleskörű megoldást kínálni. Baloldali eszmei áramlatok jelentek meg, a szocializmus, a kommunizmus, amelyek középpontjában a redisztributív gazdaságpolitika és a magántulajdon eltörlése állt. A kollektívizmust hirdető, „*szocialista paradigma*” teljes mértékben összeegyeztethetetlen a korábbi tulajdonjog szabadságát középpontba állító polgári berendezkedéssel.

Magyarországon 1949-et követően *újabb paradigmaváltást* azonosíthatunk, hiszen a korábbi tulajdonjog szabadságán alapuló rendszer megszűnt és helyette a szocialista gazdasági modellt állították fel. A szocialista rendszer belső anomáliái miatt az 1970-es és 1980-as évekre szükségszerűnek tűnt a piacgazdaság felé történő nyitás megindítása, amely végül újabb paradigmaváltást idézett elő. A rendszerváltással létrejövő új paradigma középpontjában

³⁵ Vö. SÁNDOR István: *Grosschmid és az angol jog*, In: Juhász Ágnes (szerk.): *Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 135-145. o., 137. és GROSSCHMID i.m. 1. o.

ismételten a tulajdonjog szabadsága és a szabad piacgazdaság került, amely a kor igényeihez mérten nagymértékben a korábbi polgári berendezkedés magánjogi hagyományaira is építkezett. A jelenlegi hazai polgári jog alapkarakterét nagymértékben meghatározza a modern kor kihívásai, így a globalizáció, az amerikanizáció³⁶ továbbá az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán a jogharmonizáció kiemelt szerepet kap.

A fenti áttekintésből láthatjuk, hogy a paradigmában az anomáliákat általában a ki nem elégített gazdasági, társadalmi igények idézik elő. A létező üzleti és gazdasági szükségletek és azokra adandó jogpolitika által létrehozott jogintézmények elemzésével mélyebben megérthetjük az egyes értelmezési keretek alapjait és annak különbözőségeit.

Vizsgálatom „lakmusz-papírként” ezért a bizalmi vagyonkezelés intézményét használok, amely jogintézmény a magyar polgári jogban csak 2014. március 15. napja óta létezik, azonban az a gazdasági igény, hogy egyes személyek vagyonuk kezelése feletti rendelkezési jogot átruházzák más személyre azzal, hogy a vagyont az általa meghatározott cél érdekében kezelje, ezáltal a dologi jogi tulajdonos kötelmi hatállyal kötve legyen a rendelkezési jog gyakorlása tekintetében történeti hagyománnyal bír. Tanulmányom következő részében, így feltárom, hogy a bizalmi vagyonkezelés jogtörténeti előzményeinek tekinthető egyes jogintézmények és arról való gondolkodás hogyan jelentek meg a magyar polgári jog fejlődéstörténetében. Egy ilyen vizsgálat véleményem szerint alkalmas lehet arra, hogy azonosítsa a paradigma főbb értelmezési kereteit és rámutasson a magyar polgári jog fejlődéstörténetének dinamizmusára.

4. A bizalmi vagyonkezeléshez hasonló intézmények magyar jogtörténeti előzményei

A bizalmi vagyonkezelés egy fiduciárius jogügylet, hiszen a vagyonátruházás a szerződő felek jogviszonyában kötelmi kötöttségben érvényesül.³⁷ A vagyonkezelésre a történelem során számos példát találunk, azonban a bizalmi vagyonkezelés fiduciárius jellegéből fakadóan speciális. A tulajdonátruházás kötelmi hatállyal történő kötöttségére is találhatunk a magyar magánjog történetéből előzményeket például a hitbizományt és a fiduciát.

³⁶ CSEHI Zoltán: *A bizalmi vagyonkezelés történelmi előzményei*, In: Kisfaludy András (szerk.): *Tanulmányok a bizalmi vagyonkezelés jogi szabályozásának elméleti alapjairól*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 9-52. o., 9. o.

³⁷ MENYHÁRD Attila: *A bizalmi vagyonkezelés polgári jogi szerkezete és jogviszonyai*, In: Békés Balázs (szerk.): *A bizalmi vagyonkezelés kézikönyve*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 62. o.

4.1. Hitbizomány

A bizalmi vagyonkezeléshez hasonló jogintézmény a hazai öröklési jog területén egészen 1945-ig létező *hitbizomány*³⁸ (*fideicommissum*),³⁹ amely Habsburg közvetítéssel jelent meg Magyarországon először 1653-ban.⁴⁰ A hitbizomány révén a vagyon lekötésére van lehetőség, ami alapján meghatározható annak további sorsa, ez egyúttal azt is eredményezi, hogy a vagyon a társadalmi vagyoni egyenlőtlenségek fenntartásának egyfajta eszköze.⁴¹ A hitbizomány és a bizalmi vagyonkezelés közötti lényeges különbség, hogy a hitbizomány csak halál esetére volt alapítható, addig a bizalmi vagyonkezelés élők között is létrejöhet. További eltérés, hogy a bizalmi vagyonkezelés lehetséges maximális időtartamát jogszabályi úton általában, így Magyarországon is korlátozzák.⁴² A családi hitbizomány intézményét az 1687. évi IX. törvénycikk illesztette be a magyar jogba: „*az ország mágnásai és előkelői romlásának elhárítása s a fekvő jószágok szokás szerint megkísérelt önkényes elidegenítésének és elpazarlásának megfékezése végett*”. A törvénycikk csak a főnemeseknek engedte meg, hogy szerzeményi vagyonukból királyi jóváhagyással családi hitbizományt alapítsanak. Az 1723. évi L. törvénycikk ezt a jogot kiterjesztette a köznemesekre is.⁴³

A túl nagy hitbizományok káros hatása a XVIII. század végére már jelentős anomáliákat idézett elő, így 1790. évi LXVII. törvénycikkkel a polgári törvények reformjának előkészítésére kiküldött bizottság tervezete már a hitbizomány legnagyobb terjedelmét 1000 jobbágytelekre kívánta szorítani. Az 1827. évi VIII. törvénycikkkel kiküldött hasonló bizottság javaslat a legmagasabb mértéket 500 telekben kívánta megállapítani, sőt az 1832-36. évi országgyűlésen az egyik kerületi ülés már a hitbizományok teljes eltörlése mellett foglalt állást, és ilyen értelemben szólalt fel Deák Ferenc is.⁴⁴ 1846-ban az Akadémia által a kérdés

³⁸ A hitbizomány (*fideicommissum*), olyan elidegeníthetetlen és megterhelhetetlen kötött birtok, amelyet az osztályos atyafiak jóváhagyásával, a király engedélyével hoztak létre és az alapítólevélben meghatározott módon, de mindig egy kézben öröklődött.” In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 138. o.

³⁹ CSEHI tanulmányában a bizalmi vagyonkezelés előzménye között elemzi az utóöröklés, vagy más néven *hitbizományi behettesítés* (*substitutio fideicommissaria*) intézményét is. CSEHI i.m. 25. o.

⁴⁰ MEZEY i. m. 138. o.

⁴¹ B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés. Második, bővített és aktualizált kiadás*, HVG-ORAC, Budapest, 2018, 34. lábjegyzet.

⁴² B. SZABÓ – ILLÉS – KOLOZS – MENYHEI – SÁNDOR i.m. 34. o.

⁴³ L. a családi hitbizományról és a hitbizományi kisbirtokról 1936. évi XI. törvénycikk indokolása

⁴⁴ 1936. évi XI. törvénycikk indokolása idézi. Eredeti In: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei, V. füzet, Budapest, Franklin Társulat, 1899, 137-138. o.

reformjára kitűzött jutalmazott pályamunkák a hitbizományokat pénztőkére kívánták átalakítani.⁴⁵ A hitbizományok eltörlése azonban elmaradt és az 1852. évi ősiségi nyiltparancs 13. §-a továbbra is fenntartotta az intézményt. Az Optk. a hitbizományt az osztott tulajdon eseteként ismerte. Az Optk.-nak. a hitbizományra vonatkozó részletes szabályozása 1853-1861-ig a magyar jogban is érvényesült. Az Országbírói Értekezlet a hitbizomány intézményét gyakorlatilag fenntartotta. Az abszolutizmus korszakában az 1862. évi október 9-én a magyar kir. Kúriához intézett udvari rendelet szabályozta közelebbről a hitbizományi intézményt, lényegében az Optk.-nak megfelelően, az intézmény eredeti szellemében. A XX. században a hitbizomány eltörlésére és megreformálására több kísérletet is tettek. A családi hitbizományról és a hitbizományi kisbirtokról szóló 1936. évi XI. törvénycikk a hitbizományi vagyont a 12. §-ban meghatározott részesedésre jogosultak jogával terhelve a hitbizomány birtokosa javára részben felszabadította, és új hitbizonyítvány alapítását államfői engedélyhez kötötte. A hitbizomány végül egészen 1945-ig a magyar polgári jog része maradt.

Napjainkban számos ország polgári jog szabályozása tiltja a hitbizomány és a hitbizományi helyettesítés létesítését, figyelemmel arra, hogy az a végrendeleti jog korlátozásával jár, így nem tekinthető demokratikus jogintézménynek.⁴⁶

A hitbizomány kapcsán láthatjuk, hogy a kialakulása egyértelműen a rendi paradigmában gyökerezik. A rendelkezési jog kötöttsége ugyanakkor a XIX. századra már komoly anomáliát idézett elő. A reformtörekvések egyértelműen a jogintézmény korlátozását és megszüntetését irányozták elő. Az 1848-49-es szabadságharc leverését követően az Optk.-nak. a hitbizományra vonatkozó részletes szabályozása a magyar jogban is érvényesült, és a kontinuitás jegyében az Országbírói Értekezlet a hitbizomány intézményét fenntartotta. A XX. században a jogintézmény további korlátozására, a vagyon részleges felszabadítására került sor. 1945-ben⁴⁷ az új paradigma a nagybirtokrendszer megszüntetését és kollektivizálását irányozta elő, amellyel a hitbizomány-intézménye teljes mértékben összeegyeztethetetlené vált. A rendszerváltás után a demokratikus új paradigma vonatkozásában a hitbizomány anakronisztikus jogintézménnyé vált, így annak visszavezetése a fennálló értelmezési keret szerint egyáltalán nem volna elfogadható, továbbá az annak létesítése mögött álló társadalmi igény a megszűnt.

⁴⁵ Az intézmény ellen foglaltak állást: Széchenyi István, Kölcsey Ferenc, Szalay László, Trefort Ágoston, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan és Kossuth Lajos is. In: 1936. évi XI. törvénycikk indokolása.

⁴⁶ B. SZABÓ – ILLÉS – KOLOZS – MENYHEI – SÁNDOR i.m. 34. o.

⁴⁷ L. 1945. évi VI. törvénycikk

4.2. Fiducia

A bizalmi vagyonekezeléshez nagyon hasonló a fiduciárius tulajdonátruházás. A jogirodalomban vitatott, hogy a fiduciát egyes a kontinentális jogrendszerekben is alkalmazható trust-al lehetne azonosítani.⁴⁸ A legújabb kutatások alapján *David Johnston*⁴⁹ arra a következtetésre jutott, hogy a római jogban nem volt az angolszász trust jellegű intézmény, ugyanakkor a római jogban fellelhetők a trusthoz hasonló intézmények, köztük a fiducia. A fiducia *Gaius*nál⁵⁰ két alakban jelenik meg megőrzése a barát nevére kerülő vagyoneként (*cum amico*), illetve biztosítékkadás céljából történő vagyoneátruházás formájában (*cum creditore*).⁵¹

A fiduciárius ügylet és a fiducia fogalma a hazai jogirodalomban kezdetben szintén a római jogi forrásokra történő utalásként jelent meg.⁵² A XX. század elején jelenik meg a fiducia gondolata különböző jogirodalmi feldolgozásokban és a bírói gyakorlatban⁵³ főleg az álügyletek taglalása körében, mint egy olyan színlelt ügyletként, amely, ha nem *fraudem legis* kötötték, önmagában érvényes és kötelezi a feleket.⁵⁴ A magyar polgári jog e tekintetben a német megoldást követte, amely szintén megkülönböztette a törvénybe ütköző színlelt, és a jogszabályt nem sértő burkolt ügyleteket.⁵⁵ Almási Antal a fiduciárius ügyletet már olyan jogcímes juttatásnak határozta meg, amely csak ideiglenes vagyoni hatás kiváltására irányul.⁵⁶ A bírói gyakorlat révén Magyarország Magánjogi Törvénykönyve 1928-as törvényjavaslatába a színlelt szerződés semmiségére vonatkozó szabályozást követően külön speciális rendelkezésként került bele a fiduciárius jogügyletekről szóló rész: „*Olyan szerződés, amellyel az egyik fél valamely vagyontárgyat bizalmi viszony alapján azszal a kikötéssel ruház át a másik félre, hogy ez az*

⁴⁸ B. SZABÓ – ILLÉS – KOLOZS – MENYHEI – SÁNDOR i.m. 31. o., 42. sz. lábjegyzet

⁴⁹ Lásd erről bővebben JOHNSTON, David: *The Roman Law of Trust*, Clarendon Press, Oxford, 1989

⁵⁰ „60. Fiduciát pedig vagy a hitelezővel kötünk zálogjog céljából, vagy barátunkkal, hogy ezáltal nála biztonságban legyenek dolgaink.” In: BRÓSZ Róbert: *Gaius Institúciói*. Négy Kommentár Kr. u. II. századból (Kézirat), Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995, 56. o.

⁵¹ CSEHI i.m. 10. o.

⁵² CSEHI i.m. 36. o.

⁵³ „A színleges adásvételi szerződésbe burkolt kölcsön- és zálogszerződésben foglalt megállapodások csak annyiban érvényesek, amennyiben tiltó jogszabályba nem ütköznek.” Kúria, 1918. október 2. P.II.2005/1918. sz.a.

⁵⁴ L. RAFFAY Ferencz: *A magyar magánjog kézikönyve*. Első Kötet. Általános Rész. Személyjog és Családjog, Pannonia, Győr, 1909, 72. o.

⁵⁵ CSEHI i.m. 22. o.

⁵⁶ ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, Tébe, Budapest, 1926, 265. o.

átvett vagyontárgyat meghatározott körülmények között visszaszolgáltatni köteles, kétség esetén nem esik a színlelt szerződéssel egy tekintet alá.”⁵⁷

Szladits Károly volt a fiducia-gondolat legfőbb hazai képviselője.⁵⁸ Dologi jogi összefoglalójában a tulajdonszerzés jogcímei között említi a fiduciárius tulajdonszerzést.⁵⁹ Szladits későbbi munkáiban a bizalmi ügyletet a színlelt ügyletek körében ismertette.⁶⁰ Fiducia-gondolatát részletesen a Magyar magánjog című munkájában fejt ki: „*a) A bizalmi (fiduciárius) ügylet főleg az átruházó ügyletek körében fordul elő. Jelenti valamely vagyontárgynak valódi (nem színlelt) átruházását olyan mellékkikötéssel, amelynek értelmében a jogszerzőnek a reá átruházott jogi hatalommal csak bizonyos korlátozásokkal szabad élnie. A fiduciárius ügylet kétirányú jogi helyzetet teremt: másokkal szemben kifelé ható viszonyban, megadja a jogszerzőnek az átruházott joggal járó teljes hatalmat, az átruházóval szemben azonban, vagyis befelé, a jogszerző felelősséget vállal arra, hogy hatalmát csak bizonyos módon fogja gyakorolni. Azt is mondhatjuk, hogy a fiduciárius jogszerző hatalma dologilag korlátlan, de kötetlenül – az átruházóval szemben – korlátolt.”⁶¹*

Szladits fenti bizalmi ügyletre vonatkozó kijelentései lényegében a bizalmi vagyonnevelés jelenlegi szabályozásnak is megfelelően emeli ki az ügylet két legfontosabb vonását, a vagyontárgy átruházását és a bizalmi vagyonnevelő kötetmi kötöttségét. Szladits álláspontja szerint a fiduciárius ügyletnek elsősorban az olyan jogrendszerben van jelentősége, ahol a jogátruházás absztrakt, vagyis jogcímtől független.⁶² A magyar jogban gyakorlati jelentőségét elsősorban a követelések fiduciárius átruházásában jelöli meg, figyelemmel arra, hogy a követelés átruházásának módjai (engedményezés, forgatmány) absztrakt jogügyletek.⁶³ Szladits munkájában a fiduciát, mint bizalmi jogviszonyt külön is részletesen elemzi, olyan jogügyletek körében, ahol vagyontárgy feletti tényleges rendelkezési jog a felek megállapodása alapján ideiglenesen tolódik el egyik félről a másikra.⁶⁴

A szerző a fiducia-gondolatának kifejtésekor nagymértékben *Andreas von Tuhr* munkáira hivatkozik.⁶⁵ Von Tuhr szerint, ha a felek közötti szerződésben

⁵⁷ L. CSEHI i.m. 40. o.

⁵⁸ CSEHI i.m. 40.

⁵⁹ SZLADITS Károly: *Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1930, 96-97. o.

⁶⁰ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, Negyedik Átdolgozott kiadás, Budapest, 1933, 144-145. o.

⁶¹ SZLADITS: *A magánjogi tényállások*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog*, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 244-373. o., 310. o.

⁶² U.o.

⁶³ SZLADITS: *A magánjogi tényállások*, 312. o.

⁶⁴ SZLADITS: *A magánjogi tényállások*, 350-354. o.

⁶⁵ SZLADITS: *A magánjogi tényállások*, 350. o., 60. lábjegyzet

arról van szó, hogy a jogszerző az átruházó fél felszólítására a dolog tulajdonjogát visszaruházni köteles, akkor az nem színlelt ügylet, hanem fiduciáriusi ügylet, mivel a német jogban az átruházó ügylet absztrakt, így az jogcím nélkül is átruházást eredményez.⁶⁶

A korszak magasfokú hazai magánjogi gondolkodásának bizonyítéka *ifjabb Szladits Károly* angoljogi trustról készített átfogó műve.⁶⁷ Ifjabb Szladits művében az angolszász trust hazai alkalmazását kritikusan ítélte meg, álláspontja szerint a jogintézmény mindenféleképpen „szárnyaszegett madár” lenne, mert a hagyományos fejlődés hiányában a jogintézmény átvétele mindenképpen tökéletlen maradna.⁶⁸

A fiduciával a tulajdonjog és az engedményezés kapcsán később *Villányi László* is foglalkozott.⁶⁹ Megemlíthető továbbá, hogy *Szászy István* később jogos kritikával illette a bizalmi ügyletek színlelt ügyletek közé sorolását, egyértelműsítette, hogy az ügyleti hibák, vagy hiányok közé a bizalmi ügylet nem sorolható be.⁷⁰

1949 után a szocializmus időszakában a vagyonnevelés kizárólag az állami vagyon kezelésére korlátozódott, így a magánjog vonatkozásában a bizalmi ügyletek szabályozásának igénye nem merült fel. Emiatt a Szladits által elindított fiduciárius gondolat és az angolszász trust intézmény egyes jellegzetességeiről való hazai jogban történő elméleti tünődések ezen időszak alatt megakadtak. Ugyanakkor a szocializmus időszaka alatt is léteztek olyan konstrukciók, amelyek bizonyos tekintetben hasonlóságot mutatnak a bizalmi vagyonneveléshez. Például ide sorolhatjuk a bizományi szerződést, amelyben szintén található elkülönített vagyont, amely vonatkozásában a bizományos saját nevében, de egy másik személy javára jár el. Az 1960-ban hatályba lépett Polgári Törvénykönyv⁷¹ megalkotói nem számoltak a bizományi szerződés széles körű alkalmazásával.⁷² A bizományi szerződések elterjedését a külkereskedelmi tevékenységet folytató vállalatok belföldi szerződéseiről szóló 32/1967. (IX. 23.) Korm. rendelet hatálybalépése hozta magával; az ebben szabályozott külkereskedelmi bizomány – a külkereskedelmi tevékenység állami (vállalati) monopóliuma miatt –

⁶⁶ Vö.: VON TUHR, Andreas: *Der allgemeine Teil des bürgerlichen Rechts*, Band II/1., Duncker&Humblot, 1918, 565. o.

⁶⁷ Ifj. SZLADITS Károly: *Az angol jogi trust-intézmény*. Tébe Kiadóvállalata, Budapest, 1939.

⁶⁸ Vö. Ifj. SZLADITS i.m. 171. o.

⁶⁹ VILLÁNYI László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 171. o.

⁷⁰ SZÁSZY István: *A magyar magánjog alapintézményei*, MEFESZ Jogászkar, Budapest, 1949, 87. o.

⁷¹ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

⁷² NEMESSÁNYI Zoltán: *Közvetett képviselet – közvetlen kapcsolatok* (doktori értekezés), Pécs, 2009, 72. o.

alaptípusa lett a külkereskedelmi vállalatok belföldi vállalatokkal létrejövő kapcsolatainak.⁷³ Az export bizomány során a külkereskedelmi vállalat a belföldi termelővállalati megbízója javára értékesítette az ő áruját, míg import bizomány esetén a megbízó költségén a bizományos szerezte be a világpiacon a neki szükséges alapanyagokat, árukat.

A rendszerváltást követően a vagyonkezeléssel kapcsolatban az állam tulajdonában lévő vállalkozói vagyon értékesítéséről szóló 1995. évi XXXIX. törvény (Priv. tv.) V. Fejezete tartalmazott rendelkezéseket, illetve az új Ptk. előtti jogi környezet is biztosított olyan jogi konstrukciókat, amelyek révén a bizalmi vagyonkezelés megvalósítható volt.⁷⁴

A bizalmi vagyonkezelés jogintézményét először a 2013. évi V. törvény – a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) vezette be a hazai jogrendbe. Ugyanakkor a bizalmi vagyonkezelést a hatályba nem lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény már szabályozta volna, de a jelenlegi szabályozástól több tekintetben is eltérő módon.⁷⁵

A fiducia, és a bizalmi (fiduciarius) ügylet hazai jogtörténeti előzményének vizsgálatával is egyértelműen megállapítható vált, hogy a fiduciarius ügylet kezdetben csak a római forrásokra történő utalásként volt jelen. Először hazánkban a XX. század elején jelenik meg a hazai jogalkalmazás körében az „álügyletek” körében, mint nem fraudem legis kötött érvényes ügyletek. A modern üzleti világban megjelenő vagyonkezelési igény, így a XX. századi polgári paradigmában anomáliaként jelentkezik, amelyet jogalkalmazás és a hazai jogtudomány a kor legfrissebb újító szellemében értelmezett. A szocializmus rendszerében érvényesülő paradigmával a magánszférában a bizalmi vagyonkezelés nem értelmezhető, így a Szladits által elindított fiduciarius gondolat és az azzal kapcsolatos gondolkodási folyamat ezen időszak alatt megakadt. Bár volt ezen időszak alatt is vagyonkezelés, de az a fennálló paradigmának megfelelő állami szféra vagyonkezelésére volt értelmezhető. A német Treuhand és az angolszász trust mintájára megvalósuló bizalmi vagyonkezelést csak a rendszerváltást követő új paradigmában volt lehetséges megvalósítani.

⁷³ NEMESSÁNYI i.m. 72. o.

⁷⁴ SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust*. Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. Második Átdolgozott Kiadás, HVG-ORAC, Budapest, 2017, 418-419. o.

⁷⁵ SÁNDOR: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust*, 430-433. o.

Záró gondolatok

Jelen tanulmányomban rámutattam, hogy a kuhn-i tudományfelfogás nem csupán a tudomány fejlődéstörténetének leírására, hanem a magánjog egyes fejlődéstörténeti jellemvonásának feltárására is alkalmazható.

A hazai magánjog fejlődéstörténetek vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy élesen elkülöníthető több széleskörűen elfogadott, értelmezési keret, azaz paradigma, amely a kor sajátos problematikájában, szemleletébe, értékrendjébe ágyazódik. Szladits munkáira alapozva a kuhn-i fogalomkészlettel magánjog fejlődésében az alábbi paradigmákat azonosíthatjuk: Werbőczy István előtti időszakot a „normál tudomány” előtti preparadigmatikus időszakként jellemezhetjük, figyelemmel a túlnyomó mértékben íratlan szokásjogra, és a szélesen elfogadott közös értelmezési keret hiányára.

A Tripartitumot követően egy rendi paradigmát azonosíthatunk, amelynek középpontjában a nemesi ingatlanjog állt, amelynek három alapintézményét az adományrendszer, az ősiség és az úrbériség képezte. A hitbizomány intézménye és alkalmazása ezen paradigmán belül egyértelműen adekvát volt.

A XIX. századra azonban a nemesi rendszer kötöttsége anomáliákat idézett elő, amelyekre a paradigma nem volt képes megfelelő választ adni, így válságba jutott. Az elinduló reformfolyamatok eredményeként a 1848-as jogszabályi változások kapcsán egyértelműen egy *tabula rasa* következett, és az értelmezési keret megváltozott. A paradigmaváltás kapcsán egyszerre több inkompenzálható „paradigma” verseng egymással, amelyek közül csak egy lesz képes a közösség többségének bizalmát elnyerni.⁷⁶ Szladits élesen rámutatott, hogy a szabadságharc leverését követően az idegen jogrendszer „sebes áradattal nyomult be” mely a régi alapokon álló továbbépítést jórészt lehetetlenné tette. Az Optk.-nak. a hitbizományra vonatkozó részletes szabályozása 1853-tól 1861-ig a magyar jogban is érvényesült, és az Optk. alkalmazása nagymértékben meghatározta a hazai polgári jog fejlődését. A korszellemnek megfelelően, mind az Országbírói Értekezlet által javasolt ideiglenes törvénykezési szabályok, mind a későbbi jogirodalmi művek a kontinuitásra és a jogtörténeti hagyományok megőrzésének fontosságát emelték ki.

A második világháborút követően újabb paradigmaváltásra került sor, és a hitbizomány vagy a fiducia jogintézménye az újraelosztást és kollektívizmust középpontba helyező új szocialista berendezkedésben már értelmezhetetlenné vált, így a hitbizomány 1945-ben megszűnt, a fiducia-gondolatával kapcsolatos elméleti tündődések megakadtak. A rendszerváltást követően az új paradigmában újra megnyílt az igény a magánszférában a bizalmi vagyonkezelés iránt. Habár az

⁷⁶ Vö. KUHN i.m. 102. o.

új Ptk. előtt is lehetséges volt a bizalmi vagyonkezelés gyakorlati megvalósítása, ennek jogszabályi alapja csak az új Ptk. hatálybalépésével teremtődött meg.

A fenti áttekintésből láthatjuk, hogy a bizalmi vagyonkezelés nem gyökértelen intézmény a magyar polgári jogban, annak bizonyos előzményeit felfedezhetjük korábbi hazai jogintézmények körében is. Ezen jogtörténeti előzmények elemzése pedig a magyar magánjog fejlődésének dinamikájára is rámutat, amely analógia útján a kuhni tudományfejlődés leírásával magyarázható.

Dúl János*

A DOLOGI JOG ALAPELVEIRŐL RÉGEN ÉS MA, AVAGY A VAGYONKEZELŐI JOG VISZONYA A DOLOGI JOG ALAPELVEIHEZ

Bevezető gondolatok

Az „*Elmélet és praktikum – hagyománytiszteltet és modernitás*” című jubileumi konferencián elhangzott előadás középpontjában a dologi jog alapelveinek – zártkörűség elve, tartalmi kötöttség elve, abszolút hatály elve, nyilvánosság elve és egyediség elve – áttekintése állt. Ezeknek a rövid bemutatásán túlmenően célkitűzés volt az is, hogy a nemzeti vagyona irányuló vagyongazdálkodási jogot a dologi jog alapelveinek tükrében röviden elemezzem, illetve az alapelveket retrospektív módon, egyes korábbi jelentős magánjogászok munkáin keresztül ismertessem és megvizsgáljam, történt-e szignifikáns változás az alapelvek tartalmát illetően.

1. Röviden a vagyongazdálkodási jogról

Tamás András gondolatai a hatályos jogi szabályozás tükrében is figyelembe veendő, azon belül a vagyongazdálkodással is megfelelően összefüggésbe hozhatók: „*A köztulajdon tulajdonosi jogosítványai specifikusan definiáltak. Nemcsak a szerzőmódok, hanem a birtoklás, a hasznosítás, a használat és a rendelkezés tulajdonosi részjogosítványai is a köztulajdoni jellegnek megfelelően kialakítottak, s jogilag szabályozottak.*”¹

A vagyongazdálkodási jog a hatályos jogszabályi környezetben a nemzeti vagyonaon állhat fenn, amely magában foglalja az állami és a helyi önkormányzati vagyont. *A nemzeti vagyonaról szóló 2011. évi CXCVI. törvény* (a továbbiakban Nvt.) 11. §-a adja meg a vagyongazdálkodási szerződés, illetve a vagyongazdálkodási jog közös szabályait, majd a többi releváns jogszabály a két vagyoni körre speciális rendelkezéseket állapít meg. Az állam vagyonaival és annak vagyongazdálkodásával összefüggésben *az állami vagyonaról szóló 2007. évi CVI. törvényen* (a továbbiakban Ávtv.) túl annak végrehajtási rendelete, *az állami vagyonaival való gazdálkodásról szóló 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet* több részletes rendelkezést, alapvetően a

* Dr. Dúl János PhD, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék, dul.janos@uni-nke.hu. Köszönetemet fejezem ki az értékes gondolataikért Papp Tekla professzor asszonynak és Gondosné Pusztahelyi Réka docens asszonynak.

¹ TAMÁS András: *Közgazdálkodási jog I. Előadások*, JATEPress, Szeged, 1994, 166. o.

vagyonkezelő jogait és kötelezettségeit, határoz meg. Az önkormányzati vagyonnal összefüggő vagyonkezelői jogot és vagyonkezelési szerződést a *Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény* (a továbbiakban Möt.) 109. §-a szabályozza, viszonylag részletesen, tizenkét bekezdésben, emellett önkormányzati rendeletet is kell alkotni; a rendeletalkotási kötelezettség a Möt. 143. § (4) bekezdéséből fakad.² Mindezek mellett nem szabad elfeledkezni a Ptk.-ról sem, ugyanis több olyan rendelkezés található meg az említett jogszabályokban, amelyek a Ptk. tükrében nyernek megfelelő értelmezést. Példaként lehet említeni a vagyonkezelő főbb jogait körülíró törvényi rendelkezésből a tulajdonos jogait és kötelezettségeit.

A Nvt. és az Ávtv. egésze, valamint a Möt.-nek az önkormányzati vagyonra irányuló rendelkezései alapvetően közjogi jellegűek, ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolják azok hátterét a magánjogi szabályok. Emiatt minden megszorítás nélkül egyetértek *Lenkovics Barnabás* álláspontjával, amikor arról ír, hogy különösen a dologi jog szabályaiban közjogi dologi jogi normák is előfordulnak, amelyek esetleg polgári jogi szabályokkal vegyülnek. Ilyen területnek tekinti például az állami funkciókhoz szorosan kötődő ingatlan- és ingóvagyonnal, illetve a helyi önkormányzatok vagyonával összefüggő szabályok összességét,³ ahova a vagyonkezelés szabályai is tartoznak.

Menyhárd Attila arra emlékeztet minket, hogy „[a] közjogi és magánjogi viszonyok elhatárolása a bírói gyakorlatban is egyre többször merül fel, és a bíróságnak sem mindig sikerül meggyőző választ adnia arra a kérdésre, hogy egy adott jogviszony elbírálása során mennyiben alkalmazhatóak a magánjogi szabályok, és milyen szerepet játszanak a jogviszonyban szereplő személyek közjogi státusához tapadó közjogi elemek.”⁴ Erre figyelemmel érdemes átgondolni, hogy a magánjogi jogintézményeket mennyiben vehetjük figyelembe a vagyonkezelési szerződés és a vagyonkezelői jog elemzése során.

Úgy vélem, a vizsgált kontraktus *vegyes jogági szerződés*nek tekintendő⁵, nem mondható el az, hogy abban akár a magánjog, akár a közjog dominálna: amennyiben ugyanis bármely magánjogi elemét elvesszük, a közjogi rész már-már értelmezhetetlen, míg ha a közjogi elemet távolítjuk el, akkor a vagyonkezelési szerződés ebbéli formájában elveszíti a létjogosultságát és egy, a Ptk.-ban nem szabályozott sajátos jogviszonnyá válna.

² Möt. 143. § (4) bekezdés, i) pont

³ LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014, 33. o.

⁴ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 73. o.

⁵ A szerződések klasszifikációja során *Papp Tekla* rendszerét veszem alapul. L. PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*, HVG-ORAC, Budapest, 2019, 33-51. o.

Nem célokom a vagyonkezelési szerződés részletes elemzése ebben a tanulmányban⁶, csupán annak rövid esszenciáit említeném: „*A vagyonkezelői jog lényegét tekintve kvázi tulajdonjogként értelmezhető, a tulajdonjogtól jellemzően – a nemzeti vagyon kincstári vagyonelemei és a helyi önkormányzati törzsvagyon elemeinél egyébként eleve korlátozott – rendelkezési jogosultságok mentén különböztethető meg.*”⁷ Meg kell jegyezni azt, miszerint a vagyonkezelői jognak és az azt létrehozó vagyonkezelési szerződésnek nincsen egzakt törvényi fogalma, az Nvt. 11. §-ának (8) bekezdése a vagyonkezelő fontosabb jogait és kötelezettségeit határozza meg. A Ptk. szerződések különös szabályait taglaló részének szabályozási megoldásához hasonlóan (az egyes szerződések fogalma a szerződő felek jellegadó jogait és kötelezettségeit fedi) mégis azt a lehetőséget adja ez a bekezdés, hogy erre lehessen alapozni a szerződés definícióját. Ennek megfelelően *vagyonkezelési szerződés esetében egy olyan jogviszonyról van szó, amelynek keretében a tulajdonosi joggyakorló az állam, illetve a helyi önkormányzat tulajdonába tartozó vagyont bízva rá az Nvt. szerinti vagyonkezelőre a szerződésben meghatározott időre vagy feltétel bekövetkezéséig. Azaz a tulajdonosi jogok gyakorlását és a tulajdonosi kötelezettségek teljesítését engedi át,* amelynél fogva a vagyonkezelőt megilletik a tulajdonos jogai, illetve terhelik a tulajdonos kötelezettségei, amennyiben jogszabály vagy a vagyonkezelési szerződés eltérően nem rendelkezik, azonban a rendelkezés joga az Nvt. szerinti korlátozott mértékben illeti meg. Meglátásom alapján a vagyonkezelői jog pedig a nemzeti vagyonnal összefüggő vagyonkezelési szerződésen vagy törvényi kijelölésen alapuló korlátolt dologi jog. Ez utóbbi fogalomra érdemes figyelemmel lenni a vagyonkezelői jognak az alapelvekkel történő összevetése során; jelen tanulmány hipotetikus kiindulópontja az, hogy a vagyonkezelői jog dologi jog.

A vagyonkezelői jog – *Petrik Ferenc* meglátása alapján – dogmatikai tisztázatlansága, a napi gazdasági igényekhez igazodó, változó szabályozása a bírói gyakorlatban nem kevés gondot jelent.⁸ Ilyen problémaként látta a KGD 2012. 58. számon publikált eseti döntés alapjául szolgáló tényállást: „[a] gyakorlat alapvető kérdésekre nem tud válaszolni, a bíróság pedig rendkívüli erőfeszítéseket kénytelen tenni a jogviták megoldása érdekében. A Legfelsőbb Bíróságnak döntvénytárban közzétett döntésben kellett kimondania, hogy a kisajátítási hatóság határozatának szükséges feltétele az állami vagyon kezelőjének megjelölése, viszont az állami tulajdonú ingatlankezelői jogának

⁶ Ezzel összefüggésben lásd: DÚL János: *A vagyonkezelési szerződés fogalmáról*, In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2019/4. sz., 46-79. o.

⁷ BENDE-SZABÓ Gábor: *A vagyongazdálkodás jogi keretei*, NKE, Budapest, 2014, 13. o.

⁸ PETRIK Ferenc: *Ingatlan-nyilvántartás. Az új Ptk. alapján*, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 144. o.

változása nem kisajátítási eljárásra tartozó kérdés.”⁹ Petrik álláspontját is figyelembe véve érdemes a vagytonkezelői joggal összefüggő kérdésekkel foglalkozni, és amennyire csak lehetséges, ezekre a kérdésekre választ találni.

A tanulmány további részeiben a dologi jogi alapelveket úgy veszem górcső alá, hogy azok tartalmi meghatározásához hagyománytisztelő módon magánjogász elődeink – többek között *Almási Antal, Kolosváry Bálint, Nizsalovszky Endre, Szladits Károly, Villányi László* –, a modernitás jegyében pedig korunk tudósainak (névsorrendben *Fábián Ferenc, Lenkovics Barnabás, Leszkeven László, Menyhárd Attila*) munkáit veszem alapul.

A kutatás módszerével kapcsolatban jegyzem meg, miszerint a régebbi, alapvető munkáknak számító művekben nem találtam olyan fejezeteket, nagyobb tartalmi egységeket, amelyek kifejezetten a dologi jog alapelveivel foglalkoztak volna. Ebbéli „nem találásban” erősített meg *Kisfaludi András* is, aki akképp fogalmazott, hogy „[s]em a Szladits Károly által szerkesztett Magyar Magánjog ötödik kötete, a *Dologi jog* (Budapest, 1942.), sem a *Világhy Miklós és Eörsi Gyula által írt Magyar polgári jog című tankönyv* (Budapest, 1962.) nem foglalkozik kiemelten a dologi jog vagy a tulajdonjog alapelveivel”.¹⁰

2. A dologi jog alapelvei

„Normatív értelemben a dologi jognak nincsenek önálló alapelvei, azaz nincsenek olyan normák, amelyek a polgári jogi szabályozásban megjelenő, és így a törvényben megfogalmazott általános elvárásokon (...) túlmenően a dologi jogi szabályozás körében általános érvényesülést kívánva hatnák át a szabályozást, és a dologi jogi normák tartalmát az adott esetre való alkalmazásukkal felülírhatnák, a generálklauzula alkalmazásával felülírt norma értelmezéséből egyébként önmagában nem következő megoldásra vezetve.”

Menyhárd Attila megkezdett gondolatait folytatva „[v]annak azonban olyan szabályozási szempontok, továbbá a szabályozás belső logikájából fakadó szükségszerűségek, amelyek a dologi jogi szabályozás egészét áthatják, megalapozzák vagy egyes jogintézményekhez magyarázatot adhatnak. (...) Ezek egyike sem fejeződik ki jogi normában.”¹¹

Ez a jogszabályon „kívüli” lét nem változott a Ptk. hatálybalépésével sem, a dologi jogi alapelvek változatlanul nem kerültek szabályozásra normatív szinten. A jogtudomány ugyanakkor továbbra is számon tartja ezeket a vezérlő fonalakat, amelyeket a tudomány és a gyakorlat töltött meg tartalommal. E

⁹ PETRIK i.m. 144. o..

¹⁰ KISFALUDI András: *Fenntartható-e a dologi jog egységének elve?* In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2006/6. sz., 29-35. o., 35. o.

¹¹ MENYHÁRD: *Dologi jog*, 15. o.

speciális elvek mellett a polgári jog általános elvei a dologi jog területén is ugyanúgy érvényesek, figyelemmel kell lenni rájuk.¹²

A továbbiakban a dologi jog alapelveit vizsgáljuk meg alaposabban.

2.1. A zártkörűség elve

A zártkörűség elve egy olyan alapvető tétel, ami azt fejezi ki, hogy a jogalanyoknak nincs lehetőségük arra, hogy a törvényben foglaltakon túlmenően egyéb dologi jogokat létesítsenek; a másik oldalról megközelítve azt juttatja érvényre, hogy dologi jogokat csak a jogalkotó határozhat meg, a felek magánautonómiája erre nem terjed ki.¹³ Leszkoven érzékletes képpel folytatja gondolatait: „[a] szerződési szabadság elve tehát új dologi jogok létesítésére nem ad lehetőséget: a szerződési jog hatóereje ebben az értelemben a kógens szabályok megszűnésén megállni kénytelen.”¹⁴ Meg kell azonban jegyezni, hogy a timeshare-szerződés jogintézménye (is) hozzájárulhat az elv „fellazításához”, sajátos dologi jogi és kötelmi jogi vonatkozásaira figyelemmel.¹⁵

Menyhárd megfogalmazásában a „dologi jogok zártkörűségének és típuskötöttségének elve (...) a jogrendszerek többségében a tulajdonjogi (dologi jogi) szabályozás egyik központi eleme még akkor is, ha azt az egyes törvénykönyvek kifejezetten nem mondják ki. Ez az elv általánosan jellemzi az egyes jogrendszerekben a tulajdonjog (dologi jog) magánjogi szabályozását, és érvényesül még akkor is, ha ezt törvény kifejezett szabályként vagy tilalomként nem fogalmazza meg.”¹⁶

Fábián Ferenc is a szerződési joggal, a szerződések relatív szerkezetével állítja szembe a dologi jogviszonyt, ugyanis „[a] dologi jogok abszolút szerkezetével szoros kapcsolatban áll a dologi jogok zártkörűsége, vagyis az a körülmény, hogy csak olyan dologi jog létezhet, amit a törvény kifejezetten ilyenként határoz meg. Ez a körülmény szöges ellentétben áll a szerződési jog típuszabadságával, ahol is a felek a gazdasági érdekeiknek megfelelően bármilyen kötelmet létrehozhatnak, mivel az így alapított jogviszony hatásai mindig csak a felek egymás közötti kapcsolatában fognak érvényesülni.”¹⁷

Az idézett gondolatok egy szerves fejlődés eredményei, maga az alapelv már elődeink megfogalmazásában is hasonlóan hangzott. „A dologi jogok zártkörűsége a

¹² LESZKOVEN László: *A dologi jog alapkérdései*, In: BARZÓ Tímea – PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika II. Dologi jog – Felelősségtan*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 26. o.

¹³ LESZKOVEN: *A dologi jog...*, 26. o.

¹⁴ LESZKOVEN: *A dologi jog...*, 26. o.

¹⁵ PAPP i.m. 184-185. o.

¹⁶ MENYHÁRD: *Dologi jog...*, 112. o.

¹⁷ FÁBIÁN Ferenc: *Előadásvázlatok a dologi jog köréből* (2. átdolgozott kiadás), Patrocinium, Budapest, 2016, 14. o.

II. világháború előtti magyar magánjog dologi jogának is magától értetődő elve volt.”¹⁸ Az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat (a továbbiakban Mtj.) 608. §-a szerint a dolgokat a törvényben meghatározott korlátolt dologi jogokkal lehetett terhelni.

Almási akképp fogalmazott, hogy „a dologbeli jogosultságok sora zárt, vagyis [...] az érdekelt felek ügyleti vagy bármely más rendelkezéseik útján sem létesíthetnek a forrásban el nem ismert más fajú dologbeli jogosultságokat.”¹⁹

Szladits Károly – első ránézésre meglepő módon – nem a dologi jognál, hanem a kötelmi jognál tárgyalja ezt az alapelvet akképp, hogy a teljes kötelmi jogot szembeállítja a dologi joggal. „Az abszolút jogok és így különösen a dologi jogok is szorosan zárt rendszert alkotnak, amelyen belül e jogokat név szerint fel lehet sorolni. Más tartalmú abszolút jogot a felek akarata sem keletkeztethet, mert a felek magánakarata, a törvény különös felhatalmazása nélkül, nem háríthat kötelezettségeket kívülről harmadik személyekre. Ezzel szemben a kötelmi jogok köre, tartalmuk szempontjából, nyílt, szinte végtelen.”²⁰ (A kötelmi jog és a dologi jog párhuzamba állítása, ahogy arra utaltam, jelenleg is az alapelv körülírásának kiindulópontja.) Menyhárd Attila ezt a gondolatsort úgy értékeli, hogy Szladits a dologi jogi jogviszony abszolút hatályából fakadó belső logikai szükségszerűségnek tekinti a dologi jogok zártkörűségét.²¹ Villányi (Fürst) László az alapelvet dologi jogi típuskényszerként, a dologi jogok „zárt számaként” nevezi, és annak magyarázatát a közérdekből és a tartalmi kötöttségből vezeti le.²²

Nizsalovszky Endre abból indult ki, miszerint a kevés típusú korlátolt dologi jog azért volt képes kielégíteni a gazdasági igényeket, mert az egyes típusok kerettípusok voltak (a telki szolgalmat és a használat szolgalmát kiemelve a korlátolt dologi jogok közül), amelyekben belül a dolog hasznavehetőségének két személy érdeke közötti megosztása sok változatban lehetséges volt. Am egyes korlátozások – mint például a jogosult személy élettartamára irányuló korlátozás (lásd haszonélvezet) – a kialakítási szabadságot „összeszorítja”, és ezek a korlátozások azok, amelyek a korlátolt dologi jogoknál észlelhetők; a dologi jogok numerus claususa a privátautonómia érezhető korlátjává válik.²³

¹⁸ MENYHÁRD: *Dologi jog...*, 114. o.

¹⁹ ALMÁSI Antal: *A dologi jog kézikönyve, I. kötet*, Tébe Kiadóvállalata, Budapest, 1928, 5. o.

²⁰ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja II.* (4. átdolgozott kiadás), Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 17. o.

²¹ MENYHÁRD: *Dologi jog...*, 115. o. Vö. SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja I.* (4. átdolgozott kiadás), Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 180. o.

²² VILLÁNYI László: *A magyar magánjog rövid tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 142. o.

²³ NIZSALOVSZKY Endre: *Korlátolt dologi jogok*, In SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Ötödik kötet. Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 321-834. 336. o.

Érdeemes ezt az elvet megvizsgálni a vagyonkezelői jog szemszögéből. A vagyonkezelői jog előzményeit a kezelői jogban kell keresni, amely a korábbi társadalmi berendezkedésből fakadó sajátos szükségszerű jogintézmény volt: „A szocialista tulajdonjog szerkezete szerint a főbb termelőeszközök állami tulajdonban voltak, azt a polgári jogi jogalanyok használatba kaphatták, vagy kezelői jogot gyakorolhattak felettük, annak tulajdonjogát azonban nem szerezhették meg.”²⁴ A kezelői jogot az 1959. évi IV. törvény (régi Ptk.) szabályozta, azonban nem a korlátolt dologi jogok között, hanem a társadalmi tulajdonra irányuló fejezetben. Ezt a fejezetet 1991-ben hatályon kívül helyezték, helyébe nem került hasonló jogintézmény. A Polgári Törvénykönyv kodifikációja során fogalmazták meg azt, hogy a 2000-es évek elejére a vagyonkezelés az akkor hatályos szabályozásban kettős volt: az ingatlan állami kezelése dologi jogként megszűnt, a vagyonkezelést azonban az akkor hatályos államháztartási törvény újfent dologi jogként fogta fel, az ezek létrehozatalára irányuló vagyonkezelési szerződések kötelmi alapon nyertek szabályozást. A tulajdonjog/dologi jog kodifikációja során két kérdést fogalmazott meg a munkacsoport: a) a „vagyonkezelési jog” idegen dologbeli jogként megjelenhet-e; illetve b) tárgytól függően megkülönböztetést igényel a tisztán kötelmi vagyonkezelés a dologi jellegű vagyonkezelési jogtól.²⁵ E különbségtételben felsejlik egyrészt az a gondolat, mennyire kell elkülöníteni a közszféra (állam és önkormányzat) tulajdonát és a magántulajdont, továbbá legyen-e, és ha igen, milyen módon kerüljön szabályozásra a magánvagyon vagyonkezelése. A megjelölt forráshoz viszonyítva 13 évvel később megkaptuk a teljes választ: 2011-ben új vagyonkategória jelent meg, a nemzeti vagyon,²⁶ egyértelműen elválasztva a magánvagyontól a „közvagyon” szabályozását; a Ptk.-ban nem találunk olyan korlátolt dologi jogot, amely a vagyonkezelői joggal összeegyeztethető lenne; a magánosok vagyonkezelését a jogalkotó pedig bizalmi vagyonkezelési szerződésként kodifikálta a polgári jogi kódexben.²⁷

A vagyonkezelési szerződés által létrehozott vagyonkezelői jogra mindezekre tekintettel egy Ptk.-n kívüli korlátolt dologi jognak lehet tekinteni. Amennyiben a Ptk.-beli korlátolt dologi jogokat egy olyan egyenesen kívánjuk ábrázolni, amelyen a korlátolt dologi jogokat a jogosult szemszögéből helyezzük el úgy, hogy lássuk, azok mely mértékben közelítenek a jogosult tulajdonjogához

²⁴ MENYHÁRD Attila: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiegészítéséhez*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2002/5-6. sz., 7-30. o., 8.

²⁵ PÁZMÁNDI Kinga: *A Tulajdoni (dologi jogi) Munkacsoport 2000. szeptember 13.-i üléséről*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/3. sz., 37-38. o.

²⁶ Lásd a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény.

²⁷ Lásd Ptk. 6:310-6:330. §

– az egyenes egyik végén a tulajdonos, a másikon pedig az általam „leggyengébb” korlátolt dologi jognak tekinthető használat jogosultja áll –, akkor a(z egyébként Ptk.-n kívül szabályozott) vagyongazdálkodó a hozzá közel elhelyezkedő hasznélvező és a tulajdonos közé helyezendő el. Erősen közelítve a tulajdonoshoz, ugyanis a rendelkezési jog kivételével a hasznélvező azt teheti a hasznélvezet tárgyával, amit akar ugyanúgy, mások jogainak megzavarásától való tartózkodási kötelezettséggel, mint ami a tulajdonost is terheli. A vagyongazdálkodó, még ha igen erősen korlátozott mértékben is, de még rendelkezési joggal is bír a Nvt. 11. § (8) bekezdésének megfelelően – ezzel az említett kötelezettséggel természetesen szintén terhelve.

Amennyiben a zártkörűség elvét megfordítjuk, akkor világosan az rajzolódik ki, hogy a jogalkotó „áttörheti” ezt az elvet:²⁸ a vagyongazdálkodás fogalmának kiindulópontjaként meghatározott jogok és kötelezettségek egyik, a Ptk.-ban szabályozott idegen dologbeli jogosultsággal sem feleltethetők meg maradék nélkül, azonban a nemzeti vagyonról szóló törvényben pontosan körül van határolva a vagyongazdálkodó mozgástere. Megjegyzendő, hogy ettől a korlátozott mozgástértől a jogalkotó és a vagyongazdálkodási szerződés alanyai is eltérhetnek az imént hivatkozott Nvt. 11. § (8) bekezdése szerint. Alaposnak tekintendő az a jogalkotói állásfoglalás, miszerint ez a vagyongazdálkodási szerződés nincs a Ptk.-ban: korlátozott vagyoni körre, a nemzeti vagyonra való kiterjedése miatt indokolt, hogy nem is szerepel benne, a törvénykönyv ugyanis a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait szabályozza,²⁹ nem pusztán (sőt leginkább nem) az állammal és helyi önkormányzattal kapcsolatos polgári jogi jogviszonyokat. Ezen kívül a nemzeti vagyonról szóló törvény alapvetően közjogi jellegű viszonyokat szabályoz, továbbá a vagyongazdálkodási szerződés alanyai, a tulajdonosi jogok gyakorlására jogosult személy, valamint a lehetséges vagyongazdálkodói körbe tartozók jelentős része a közjog terepéhez tartoznak.

A vagyongazdálkodói jog korlátolt dologi jogként történő azonosítását az Nvt. szövege is megerősíti a forgalomképtelen nemzeti vagyon meghatározásában. Az Nvt. 3. § (1) bekezdésének 3. pontja szerint forgalomképtelen nemzeti vagyon *„az a nemzeti vagyon, amely az e törvényben meghatározott kivétellel nem idegeníthető el, vagyongazdálkodói jog, jogszabályon alapuló, továbbá az ingatlanra közérdekből külön jogszabályban feljogosított szervek javára alapított használati jog, vezetékJog vagy ugyanezen okokból alapított szolgálat, továbbá a helyi önkormányzat javára alapított vezetékJog kivételével nem terhelhető meg, biztosítékkul nem adható, azon osztott tulajdon nem létesíthető.”*

²⁸ Vö.: LESZKOVEN: A dologi jog..., 26. o., LENKOVICS i.m. 22-23. o., MENYHÁRD: Dologi jog..., 112-120. o.

²⁹ Ptk. 1:1. §

A fogalom elemeire történő szétbontásával látható, hogy a vagyonkezelői jog teherként jelenik meg a törvény szövegében („vagyonkezelői jog [...] kivételével nem terhelhető meg”), tehát korlátolt dologi jogként való felfogásnak nem mond ellent. Ez a részemről természetesen nem jelenti azt, hogy minden, a tulajdonjoggal összefüggő teher egyben korlátolt dologi jog is lenne, a korlátolt dologi jogok azoknak csak egy kategóriája. Mindazonáltal a tulajdonjog korlátaiként ismert jogintézményi csoportosításban³⁰ nem találtam más olyan kategóriát, amelybe beilleszhetőnek tartanám a vagyonkezelői jogot; fenntartva azt, miszerint a vagyonkezelői jog tehernek tekintendő, amely a tulajdonost korlátozza. Ezekben a jogviszonyokban a Ptk. figyelembevételével megalapozott: igaz ugyan, hogy csak az állami vagyon tekintetében van explicit rendelkezés, amikor is *az állami vagyonnal való gazdálkodásról szóló 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet* hatálya alá tartozó polgári jogi jogviszonyokra ebben a rendeletben nem szabályozott kérdésekben a Ptk. előírásai irányadók.³¹

A joggyakorlat különösen a szokásjogon alapuló magyar magánjogban bírt különös jelentőséggel, ám ma is fontos a bírói jogfejlesztés elvének megfelelően;³² ezt pedig a zártkörűség elvével is összefüggésbe lehet hozni, igaz, szűkkörűen: „[a] dologi jogok zártkörűségének elve a forgalmi szokások a bírói gyakorlat jogfejlesztő szerepét is erősen korlátozza dologi jog terén, bár ezt elvileg a dologi jogok zártkörűségének elve nem zárja ki.”³³ Az elvi lehetőség adott, a bírói gyakorlatban azonban egy ingatlanilyvántartási bejegyzés törlésével összefüggő perben az eljáró Kúria leszögezte, hogy a dologi jogok az anyagi jog területére tartoznak, a jogterületet jellemző zártkörűség miatt számuk kötött, a felek szerződése vagy a jogalkalmazás eszközeivel nem bővíthető.³⁴

Az irodalmi állásponthez viszonyítva későbbi időpontban megjelent ítélet úgy látszik, hogy kitart a zártkörűség elve mellett abban a vonatkozásban, hogy a korlátolt dologi jogok körét csak a jogalkotó bővítheti. A bíróság olyan ügyben tudja „fejlesztetni” a jogot, amit a felperes a bíróságra „vitt” annak érdekében,

³⁰ JUHÁSZ Ágnes: *A tulajdonjog korlátai*, In BARZÓ Tímea – PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika II. Dologi jog – Felelősségtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 79-103. o., LENKOVICS i.m. 88-109. o.

³¹ Vö. az állami vagyonnal való gazdálkodásról szóló 254/2007. (X. 4.) Korm. rendelet 1. § (2) bekezdés

³² LESZKOVEN László: *A polgári jog alapelvei*, In BARZÓ Tímea – PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika I. Általános tanok – Személyek joga – Szellemi alkotások joga*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 27-28. o.

³³ MENYHÁRD Attila: *A tulajdonjog absztrakt felfogása a magánjogban*, In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber amicorum. Studia A. Harmathy dedicata. Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére*, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2003, 225-253. o., 250. o.

³⁴ Kúria Pfv. 20.839/2017/5. [15] pont

hogy „megmérettessék”. Egy ilyen esetben a felek pedig vélhetően valami új korlátolt dologi jogot hoztak létre a szerződéssel, ami az egyébként kodifikálatlan, de a bírói gyakorlatban is meggyökeresedett alapelve utközött (azaz „könnyűnek találtatott”³⁵). Ha a feleknek ilyen jogvitája van, a bíróság is csak az eléje vitt ügyben és a petitumnak megfelelően dönthet, tulajdonképpen a bíróságnak állást kell foglalnia a korlátolt dologi jogról. Amennyiben az új korlátolt dologi jog fennállását elismeri, akkor az alapelvet nem követte, amely tételesen természetesen nincs definiálva, ez pedig nem jelent a bíróság részéről semminemű jogszabálysértést.

Ez „[a] zártkörűség (kizárólagos) szabadságot jelent a jogalkotó számára a lehetséges dologi jogok körének és tartalmának meghatározására, egyúttal azonban komoly felelősséget is hárít rá a feladat, hogy a dologi jogok (kizárólag) általa meghatározott készlete alkalmas legyen a gyakorlati igények kielégítésére.”³⁶ E gyakorlati igények alatt elsődlegesen a piaci igényeket kell érteni, a nem az állami szférához tartozó személyek által támasztott jogos követelményeket, ugyanakkor természetesen a jogalkotónak azokat a rendelkezéseket is meg kellett állapítania, amelyek a nemzeti vagyonnal vannak összefüggésben.

Meg lehetne fontolni a dologi jog általános szabályai közé felvenni a zártkörűség elvét, amelynek tartalmául a Mtj. 608. §-ának szövegével egyezően rögzíteni lehetne, hogy dolgokat csak a törvényben meghatározott dologi jogokkal lehet megterhelni,³⁷ valódi törvényi alapelvvé téve a kifejecesedett jogtételt. Továbbfűzve ezt a gondolatot, amennyiben a vagyonkezelői jognak korlátolt dologi jogi minőséget kívánnánk adni, akkor a nemzeti vagyonról szóló törvényt is ilyen irányban kellene módosítani. Tulajdonképpen mindezekre tekintettel ezt nem javasolnám jó útnak, ugyanis azt napjaink jogfejlődési tendenciájával, a világ és jogélet fejlődésének igényeivel nem tartom összeegyeztethetőnek.

2.2. A tartalmi kötöttség elve

A zártkörűség elvétől a jogirodalom általában megkülönbözteti a tartalmi kötöttség elvét, ám a kettő egymással szoros összefüggésben áll. Az elv alapján a jogalkotó – törvényben – nemcsak a dologi jogok lehetséges körét határozza meg kizárólagosan, hanem a jogok tartalmát is rögzíti.³⁸ „A zártkörűség és tartalmi

³⁵ Vö. Dániel 5,27.

³⁶ MENYHÁRD Attila: *A dologi jog szabályozásának sarokpontjai a Polgári Törvénykönyvben*, In: Jogtudományi Közlöny, 2013/11. sz., 517-528. o., 518. o.

³⁷ SERÁK István: *Néhány gondolat és javaslat az új Ptk. dologi jogi könyvének koncepciójához*, In: Magyar Jog, 2011/10. sz., 603-607. o.

³⁸ LESZKOVEN: *A dologi jog...*, 32. o.

*kötöttség összefüggő elvei másképpen fogalmazva azt jelentik, hogy a felek ügyleti szabadsága csak odáig terjed, hogy az általuk létrehozni kívánt dologi jogi formát a jogszabály adta kínálatból kiválasztják (megjelölik), e dologi jogi típus tartalmát, a formával együtt járó jogosultságokat és kötelezettségeket azonban már a törvény határozza meg.”*³⁹

A felek a jogszabály rendelkezéseitől csak akkor térhetnek el, ha ezt a törvény lehetővé teszi, különben e nélkül a tartalmi kötöttség nélkül a zártkörűségnek sem volna sok értelme.⁴⁰ Fábrián Ferenc is abból indul ki, miszerint „[a] dologi jogok törvényi meghatározottsága nemcsak fajtáikra, hanem jórészt azok tartalmára is vonatkozik, vagyis a legtöbb dologi jog tartalmát is a törvény határozza meg. A jogosultak és a potenciális kötelezettek számára tehát nem csupán a dologi jog formája, típusa, fajtája, hanem annak tartalma is törvényben rögzítetten adott, előírt.”⁴¹ Ennek indokát a szerződések relatív hatályával szembeállítva a dologi jogok abszolút szerkezetében keresi, ugyanis az abszolút szerkezetű dologi jogok tartalma a jogosulton kívül mindenki másra köteleztként kihat, akik kötelesek a dologi jog tartalmát kitevő jogosultságokat elismerni, azok gyakorlását eltérni, továbbá tartózkodniuk kell a joggyakorlás akadályozásától zavarásától. A zártkörűség elvével együtt a jogbiztonság és az áttekinthetőség követelményét is szolgálja.⁴²

Almási Antal úgy fogalmazott, miszerint „[a] dologi jogszabályok joghatási részének parancsoló jellegéből folyik, hogy kétség esetében az érdekelt felek sem a dologbeli jogosultságok, sem pedig e jogok mozgató ténye, azok keletkezése, változása, megszűnése és védelme tekintetében sem térhetnek el azoktól, amiket a törvény vagy a tárgyi jog egyéb forrása reájuk nézve tartalmaz. (...) A dologi jogok fajtái, azok tartalma, keletkezése, változásai és védelme elvileg parancsoló jogszabályok alatt állnak, melyeken az érdekelt felek csak akkor és csak annyiban változtathatnak, amikor és amennyiben ez a tárgyi jog forrásainak tartalmából közvetlenül vagy közvetve kiolvasható.”⁴³ Hasonlóan írt Fürst László is: „Míg a kötelmi jog uralkodó gondolata a szerződési szabadság, a dologi jogban ez a szabadság csak az ügylet megkötésének lehetőségére vonatkozik, a dologi jogi ügyletek joghatásait, a dologi jogviszonyok tartalmát a felek már nem állapíthatják meg szabadon, hanem ezt a törvény kényszerítő szabályai határozzák meg. A felek ügyleti szabadsága tehát csak odáig terjed, hogy a létesíteni, vagy átrubázni kívánt dologi jogi típust (tulajdonjog, haszonélvezet, jelzálogjog) megjelölik; az ezzel együtt járó jogosítványoknak a törvényben szorosan meghatározott tartalmuk van.”⁴⁴

³⁹ LESZKOVEN: *A dologi jog...*, 32-33. o.

⁴⁰ MENYHÁRD: *A tulajdonjog...*, 243. és 251. o.

⁴¹ FÁBIÁN i.m. 15. o.

⁴² Uo.

⁴³ ALMÁSI i.m. 6. o.

⁴⁴ VILLÁNYI i.m. 142. o.

Egy eseti döntés a tartalmi kötöttség doktrínáját szintén a zártkörűség felől közelítette meg.⁴⁵ Az ügyet még a régi Ptk. alapján kellett elbírálni, ám mivel nem változtak a dologi jog szabályozási koncepciójának alapvonásai, a megállapításokat a jelenleg hatályos környezetre is adaptálni lehet: az 1959. évi Ptk. tulajdonjogra vonatkozó szabályai a dologi jogok zártkörűségének az elvén alapulnak. Ez azt jelenti, hogy a jogalanyoknak nincs joguk arra, hogy például egy idegen dologbeli jogot a törvényben kifejezetten nem szabályozott tartalommal alapítsanak. Azok csak a jogalkotó által meghatározott formában és tartalommal létesíthetők, a felek az 1959. évi Ptk. rendelkezéseitől csak akkor térhetnek el, ha azt a törvény kifejezetten megengedi.

A már említett Nvt. 11. § (8) bekezdése tartalmazza a vagyongazdálkodási jog legfontosabb sarokköveit: a vagyongazdálkodót – *ha jogszabály vagy a vagyongazdálkodási szerződés másként nem rendelkezik* (Kiemelés a szerzőtől) - megilletik a tulajdonos jogai, és terhelik a tulajdonos kötelezettségei – ideértve a számvitelről szóló törvény szerinti könyvvezetési és beszámoló-készítési kötelezettséget is – azzal, hogy:

a) a vagyont nem idegenítheti el, valamint – jogszabályon alapuló, továbbá az ingatlanra közérdekből külön jogszabályban feljogosított szervek javára alapított használati jog, vezetékjog vagy ugyanezen okokból alapított szolgalmat, továbbá a helyi önkormányzat javára alapított vezetékjog kivételével – nem terhelheti meg,

b) a vagyont nem idegenítheti el, valamint – jogszabályon alapuló, továbbá az ingatlanra közérdekből külön jogszabályban feljogosított szervek javára alapított használati jog, vezetékjog vagy ugyanezen okokból alapított szolgalmat, továbbá a helyi önkormányzat javára alapított vezetékjog kivételével – nem terhelheti meg,

c) vagyont biztosítékként nem adhatja,

d) a vagyonon osztott tulajdont nem létesíthet,

e) a vagyongazdálkodási jogot harmadik személyre a (9) bekezdésben foglalt kivétellel⁴⁶ nem ruházhatja át és nem terhelheti meg, valamint

f) polgári jogi igényt megalapító, polgári jogi igényt eldöntő tulajdonosi hozzájárulást a vagyongazdálkodásában lévő nemzeti vagyonra vonatkozóan hatósági

⁴⁵ Kúria Pfv. I.20.535/2015/5.

⁴⁶ Nvt. 11. § (9) bekezdés A központi költségvetési szervek a vagyongazdálkodási jogukat – az ingatlanokra vonatkozó vagyongazdálkodási jogok kivételével – egymás között szerződéssel átruházhatják. Az átruházással érintett vagyonelem az átvevő központi költségvetési szerv vagyongazdálkodási szerződésének hatálya alá kerül azzal, hogy az átvevő központi költségvetési szerv köteles – a vagyonyilvántartási szabályoknak megfelelő – írásbeli nyilatkozattal bejelenteni a tulajdonosi joggyakorló felé a fennálló vagyongazdálkodási szerződése hatálya alá került új vagyonelemet.

és bírósági eljárásban sem adhat, kivéve a jogszabályon alapuló, továbbá az ingatlanra közérdekből külön jogszabályban feljogosított szervek javára alapított használati joghoz, vezetékjoghoz vagy ugyanezen okokból alapított szolgalmhoz, továbbá a helyi önkormányzat javára alapított vezetékjoghoz történő hozzájárulást.

Meglátásom szerint a bekezdésben kiemelt rész ki tudná, illetve ki tudja billenteni a tartalmi kötöttség érvényesülését a vagyonkezelői jog esetében. A törvényalkotó eleve fenntartja annak a lehetőségét, hogy a vagyonkezelői jog terjedelmétől eltérjen, de nem csak törvényről, hanem általában jogszabályról szól, így elviekben az is lehetséges, hogy a helyi önkormányzat rendeletalkotásával összefüggésben eltérjen a törvényi szabályoktól. Ezzel ugyanakkor még mindig nem a feleknek adja meg az eltérés lehetőségét, ám erre is sor kerül, ahogy az látható, mivel a vagyonkezelési szerződés is rendelkezhet a törvénytől eltérően. Így elmondható az, hogy a tartalmi kötöttség nem érvényesül a vagyonkezelői joggal összefüggésben tekintettel arra, hogy a felek is eltérhetnek a vagyonkezelési szerződés megkötése folyamán a jogszabályban foglalt rendelkezésektől.

2.3. Az abszolút hatály elve

Leszkoven László szerint az abszolút hatály elve a dologi jogviszonyok legfontosabb sajátosságát, az abszolút szerkezetet juttatja kifejezésre, amely mellett szokás említeni a dologi hatály kifejezést is. Kifejti, hogy a dologi jogosultságok dologi hatálya alapvetően azt jelenti, hogy az ilyen jogosultság harmadik személyekkel szemben is érvényesíthető, arra harmadik személlyel szemben is lehet hivatkozni.⁴⁷ „Nem jelenti a dologi jogviszony relativizálását az a helyzet, ha ugyanazon dologon több személynek eltérő fajtájú dologi joga áll fenn, például a tulajdonjog mellett hasznélvezeti, vagy telki szolgalmi jog is terbeli a dologot.”⁴⁸ Ugyanígy nem jelenti a relativizálást az sem, amennyiben az állam vagy a helyi önkormányzat tulajdonában álló dologon a törvény által meghatározott vagyonkezelők egyikének vagyonkezelői joga áll fenn, sőt a vagyonkezelői jogosultságokba még az is „belefér”, hogy a vagyonkezelő más személlyel bérleti szerződést kössön.

Villányi (Fürst) László is az abszolút szerkezetű jogviszonyból indulva fejtette ki ezt az alapelvet annak ellenére, hogy az elvet kifejezetten nem nevezi nevén. Az elvi megkülönböztetés értékét csökkentő tényezőjeként jellemezte, hogy példának okáért a jóhiszemű szerzés védelme létezik, továbbá a kötelmi

⁴⁷ LESZKOVEN: *A dologi jog...*, 27. o.

⁴⁸ FÁBIÁN i.m. 13-14. o.

jogokkal összefüggően megfigyelt egyes, mindinkább tért hódító abszolút jelenségek a másik oldalról csökkentik ezt.⁴⁹

A hatályos szabályok szerinti vagyonkezelői jog hosszú folyamat eredményeként jött létre, amelynek eredőjét az „egységes és oszthatatlan” állami tulajdonon fennálló kezelői jogban érdemes keresni. *Havassy Sándor* gondolatai szerint: „*A kezelői jog tartalma évtizedről évtizedre átalakult, terjedelme pedig az egyszerű birtokjogtól a „majdnem igazi” tulajdonjogig terjedt.*”⁵⁰

A 17/1992. (III. 30.) AB határozat szerint a „kezelői jog” tartalmában nem volt azonos a tulajdonjoggal, mert a kezelői jog jogosultja a tulajdonos állammal szemben egyáltalában nem állt dologi jogi pozícióban. Különböző időszakokban különböző intenzitással ugyan, de a tulajdonjogviszonyon belül mindig az állam szerepe állt előtérben: az államnak teljes tulajdonosi rendelkezési hatalma volt a kezelésbe adott tulajdoni tárgy felett. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a „kezelői jog” nem azonosítható a tulajdonjoggal, hanem az a tulajdonjognak a korábbi magyar jogrendszerben kialakult olyan mutációja, amelyben a tulajdonosi jogosítványok magán a tulajdonjogviszonyon belül átrendeződnek belső (kötelmi) és külső (dologi) jellegű jogviszonyok jogosultságaivá és kötelezettségeivé. A belső jogviszony az állam, illetőleg gazdaságirányító szervei és a tulajdon tárgyat kezelő szervek közötti kapcsolat, a külső jogviszony a kezelői jogot testesíti meg, s amelyben az állami tulajdon kezelője harmadik személyek irányában tulajdonosként viselkedik. A gazdaságirányítási rendszer változásával a külső kapcsolat egyre inkább megközelítette a polgári jogi tulajdont, az állammal szemben azonban a kezelő az állam tulajdonjogából derivált kötetmi pozícióban volt, azaz egy – többnyire tisztázatlan vagy jogilag csak részben tisztázott és szabályozott – sui generis jogviszony egyik alanya, aki a jogviszony másik pólusán elhelyezkedő államtól ingyenesen (egyes esetekben visszerthesen) vagyonértékű jogosítványokat szerzett. E vagyonértékű jogok megnyilvánulása volt, hogy a kezelő a harmadik személyekkel fennálló, külső jogviszonyokban dologi jogi pozícióba került. Ez a pozíciója azonban a tulajdonos állam tulajdonjogán alapult és abból származott.

Ugyanezt lehet elmondani a vagyonkezelői jogról is, mivel az alapséma szerint ezt a jogot egy vagyonkezelési szerződés, azaz egy relatív szerkezetű jogviszony hozza létre a tulajdonosi joggyakorló és a vagyonkezelő között, a vagyonkezelő pedig ebbéli minőségére tekintettel fel tud lépni másokkal szemben, akik megzavarják a jogának gyakorlását a külvilág felé megjelenő abszolút szerkezetű jogviszony alapján.

⁴⁹ VILLÁNYI i.m. 141-142. o.

⁵⁰ HAVASSY Sándor: *A nemzeti vagyonról szóló törvény alkalmazásának gyakorlati kérdései*, In: Új Magyar Közigazgatás, 2012/11. sz., 47-52. o., 50. o.

2.4. A nyilvánosság elve

A dologi jogok esetében általános kívánalom, hogy a dologra vonatkozó jogok – legalább nagy vonalakban – külsőre is felismerhetők legyenek: ez egyrészt a jogosult általi birtoklással, a jog gyakorlásával (tényleges hatalom, ráhatás), másrészt azzal érhető el, ha a dologi jogot egy bárki számára elérhető nyilvántartásban feltüntetik (ingatlan-nyilvántartás, cégjegyzék, egyéb lajstromok).⁵¹

Fábián Ferenc ugyancsak az abszolút szerkezetű jogviszonyból vezeti le az alapelvet: „*megint csak meghatározó szerepe van a dologi jogok abszolút szerkezetének; a dologi jognak kötelezettje a jogosulton kívül mindenki más, így a potenciális kötelezettek széles körének nyilvánvaló érdeke az, hogy tudják, kivel szemben, milyen terjedelemben kötelezettek az elismerésre, tűrésre és tartózkodásra. A másik oldalról pedig, a jogosultnak is alapvető érdeke az, hogy dologi jogosulti minőségét mindenki elismerje és tiszteletben tartsa. Bizonyos esetekben a dologi jog nyilvánosságának biztosításához nem elegendő a birtoklás ténye, mint a legegyszerűbb, mondhatni magától értetődő eszköz. A fontosabb gazdasági tevékenységek és a gazdasági szempontból értékesebb dolgok (föld, épületek) vonatkozásában mind a forgalom egyes résztvevőinek, mind a közérdeknek a nyilvánosság iránti igényét szolgálja a telekkönyv és a cégjegyzék intézménye is. A nyilvánosság mindkét jogintézmény vonatkozásában speciális alapelvként is érvényesül.*”⁵²

A nyilvánosság elvét a korábbi magánjogászok nem érintették a munkáikban, ezzel szemben a telekkönyvi nyilvánosság, mint elv megjelent.⁵³

Ezen elv hatályos jogunkban is leginkább a nyilvántartásokkal hozható összefüggésbe. A vagyongazdálkodási jog kvázi tulajdonosi jellege az ingatlan-nyilvántartás szempontjából fedezhető fel a földrészlet definíciójában, ami

a) a föld felszínének természetben összefüggő, közigazgatási vagy belterületi határ által meg nem szakított területe, amelynek minden részén azonosak a tulajdoni vagy a vagyongazdálkodási (kezelési) viszonyok,

b) a kialakított építési telek a tulajdoni és vagyongazdálkodási viszonyoktól függetlenül,

c) az utak, terek, vasutak, csatornák elágazással és kereszteződéssel, valamint közigazgatási vagy belterületi határ által – az országos közút, vasút vagy

⁵¹ LESZKOVEN: A dologi jog..., 27-28. o.

⁵² FÁBIÁN: i.m. 15-16. o.

⁵³ Mtj. 914. §; KOLOSVÁRY Bálint: *A tulajdonjog*, In: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Ötödik kötet. Dologi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 102-231. 260. o.; VILLÁNYI: i.m. 160. o.; ZACHÁR Gyula: *A magyar magánjog alaptanai*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1912, 72. o.

hajózható csatorna kivételével – meg nem szakított részei, amelyek tulajdonosa vagy vagyonkezelője (kezelője) azonos.⁵⁴

Az Inyt. szerint az állami tulajdonban álló ingatlan esetében a tulajdoni lap II. részére az állam tulajdonosi jogait gyakorló szervezet, és a vagyonkezelői jog, helyi önkormányzati tulajdon esetében a vagyonkezelői jog, valamint annak jogosultja, a vagyonkezelő az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezhető.⁵⁵ Ez azt sugallja, hogy a jogalkotó a vagyonkezelői jog ingatlan-nyilvántartásbeli szabályozásánál a vagyonkezelő személyét helyezte előtérbe, holott korlátként való megjelentetése ugyanolyan jelentőséggel bírhatna.⁵⁶ Ennek alátámasztására érdemes felidézni a forgalomképtelen nemzeti vagyon már hivatkozott fogalmát.

A kifejtettek alapján látható, hogy az ingatlan-nyilvántartásra vonatkozó rendelkezések a vagyonkezelés jogintézményét a vagyonkezelő személyében ragadják meg, és nem a vagyonkezelői jog szempontjából, holott meglátásom alapján mindkettő jellemvonás nagyon fontos, ezért érdemes megfontolni annak a lehetőségét, hogy a vagyonkezelői jog a tulajdoni lap III. részébe bejegyezhetővé váljék. A nemzeti vagyonba tartozó ingatlannal összefüggő közfeladat-ellátást más jogi eszközzel is el lehet érni, nem csupán vagyonkezeléssel, hanem például haszonélvezetbe is lehet adni azt. Haszonélvezeti jogot is lehet alapítani,⁵⁷ amely jogot és annak jogosultját a tulajdoni lap III. részébe jegyzik be,⁵⁸ ezáltal előfordulhat azon eset, miszerint a nemzeti vagyonnal való gazdálkodás két módja között az ingatlan-nyilvántartásban ilyen szempontból különbséget tesznek.

Meglátásom alapján a nyilvánosság elve az ingatlanok vagyonkezelésével összefüggésben megfelelő módon érvényesül, figyelemmel arra, hogy az elv elsődlegesen, bár nem kizárólagosan, az ingatlanokkal összefüggésben került megfogalmazásra.⁵⁹

⁵⁴ Az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban Inyvtv.) 11. § (1) bekezdés

⁵⁵ Inyt. 16. § a) pont

⁵⁶ Vö.: DÚL. János: *Vagyonkezelői jog – kezelői jog, ingatlan-nyilvántartás – telekkönyv* In: Budai Balázs Benjámin – Orbán Anna (szerk.): *Tanulmánykötet a Közigazgatás Napja 2021 konferencia előadásaiából* (megjelenés alatt)

⁵⁷ Nvt. 11. § (2) bekezdés

⁵⁸ 109/1999. (XII. 29.) FVM rendelet 4. § (1) bekezdés, a) pont

⁵⁹ Vö. LENKOVICS i.m. 27-29. o.

*Gombos Katalin**

SZLADITS KÁROLY ÖRÖKSÉGE – AZ ÚJABB BÍRÓI JOGÉRTELMEZÉSI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

Bevezető gondolatok

Az utókor az 1871-ben született *Szladits Károlyt* a polgári jog tudományának nagy magyar mestereként tartja számon. A magánjognak csaknem valamennyi területével foglalkozott és sok olyan tudományos megállapítása van, ami a mai bírói jogalkalmazói gyakorlat számára is fontos kiindulópontul szolgál. Ebből kapunk egy kis ízelítőt konkrét példákon keresztül. A tanulmány a Kúria két friss jogegységi határozatának talajáról indulva, a jogegységi határozatokban érintett magánjogi dogmatikai kérdésekkel foglalkozik, közös kapcsolódási pontként a Szladits-féle tanokat használva és a jogértelmezés 21. századi kiemelt jelentőségét bemutatva.

Az első témakör a modern jogalkalmazás hangsúlyeltolódásaival foglalkozik. Bemutatja a jogértelmezés központivá váló jelentőségét és sajátosságait azokon a kérdéseken keresztül, amely révén az vizsgálható, hogy a klasszikus dogmatikai alapokat – amelyet többek között Szladits is használt saját magánjogi fogalomrendszerében – hogyan lehet hasznosítani a 21. századi jogalkalmazói gyakorlatban. Modern korunkban ugyanis számos új jogértelmezési impulzus éri a bírákat – így tagadhatatlanul figyelemmel kell lenni az európai jog hatásaira –, és az is nyilvánvaló, hogy az értelmezési módszertan is jelentősen átalakult az elmúlt 100 évben, mindezek mellett időnként a klasszikus dogmatikai alapvetésekkel lehet egyszerűen és világosan rendezni interpretációs kérdéseket.

A másik érintett dogmatikai probléma a szerződésátruházás kérdése, amelyben a nagy jogtudós tanai komoly szellemi muníciót adnak. Ebben a körben a *2013. évi V. törvény* (a továbbiakban: *Ptk.*) által bevezetett új jogintézmény anyagi jogi gyakorlati jogalkalmazási, jogértelmezési problémái sajátosan vegyülnek eljárásjogi kérdésekkel.

* Dr. Simonné Dr. Gombos Katalin, tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Európai Köz- és Magánjogi Tanszék, Simonne.Gombos.Katalin@uni-nke.hu

1. A jogértelmezés jelentősége a modern jogalkalmazásban

A modern jogalkalmazásban a jogértelmezés szerepe több rendszer-hatás és impulzus eredményeként központiá válik. A folyamatban jogrendszerek erőteljes kölcsönhatásai mutathatók ki,¹ azon belül is kiemelkedő jelentősége van az összehasonlító-jogi hatásoknak és az európai uniós jog hatásainak, de befolyásoló tényező a magyar magánjog, elsősorban polgári eljárásjog jogorvoslati rendszerének napjainkban éppen zajló átalakulása (korlátozott precedensrendszer bevezetése). Mindezek eredőjeként a jogértelmezési tevékenység felértékelődésével lehet számolni.

*A bírói jogalkalmazási tevékenység összetett kognitív folyamat, amelynek mindig is hangsúlyos eleme volt a jogvitában alkalmazandó jogforrás értelmezése.*² A jogértelmezés elméletének régire visszanyúló dogmatikai alapjai vannak. Talán a legismertebb rendszerezési lehetőség az értelmezés módszereinek számbavételével tehető meg. Történetileg a legkorábbi ismert értelmezési módszer a *grammatikai* és a *logikai* értelmezés volt. A természetjogi felfogások – különösen annak észjogi iskolája – a *rendszer-tani* értelmezést tette hozzá az értelmezési módszerekhez, majd az első nagy „rendszeralkotó” *Friedrich Carl von Savigny* volt, aki a modern jogtudomány számára kidolgozta az úgynevezett *négyes jogértelmezési kánont*. A kánon az értelmezés egymásra épülő lépcsőfokait jelentette, eszerint az egyszerűbb nyelvtani és logikai értelmezés után a rendszer-tani és *történeti* értelmezést is használni kell a norma szövegének értelmezése során.³

A jogértelmezés a 20-21. században számos új módszerrel bővült, és nem is egységes a jogdogmatika abban, hogy mára pontosan hányféle módszer ismert, elismert a jogalkalmazók gyakorlatában. Vannak szerzők, akik egyenesen azt vallják, hogy ma már nem is a módszerek megkülönböztetésére, hanem sokkal inkább igazodási pontok,⁴ értelmezési támpontok⁵ meghatározására van szükség. Akár módszer-tani alapon közelítjük a témát, akár az igazodási pontok vagy

¹ Lásd részletesebben: GOMBOS Katalin: *The European Butterfly Effect on the Right of Remedy in the New Hungarian Procedural Acts*, In: Somssich Réka (szerk.): *Ratio et mensura – Studia M. Királyi dedicata : Ünnepi tanulmányok Király Miklós 60. születésnapja alkalmából*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 219-228. o.

² A jogértelmező tevékenység jelentőségéről lásd: MACCORMICK, D. Neil – SUMMERS, Robert S.: *Interpreting statutes: A Comparative Study*. Routledge, New York, 2016

³ A Savigny által kidolgozott kánont utóbb *Rudolf von Jhering* gazdagította, kidolgozta ugyanis a *cél érdekében folyó jogértelmezés* technikáját, ő ugyanis az adott norma értelmezését úgy látta megragadhatónak, ha az általa elérni kívánt célt tartja a bíró szem előtt, és ennek fényében igyekszik az elé tárt ügyben a norma értelmét konkretizálni.

⁴ BLUTMAN László: *Bírói jogértelmezés: az Európai Bíróság*, In: *Kontroll*, 2003/1. sz., 12-17. o.

⁵ BLUTMAN László: *Egy empirikus jogértelmezéstan szükségessége*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2008/1. sz., 9-13. o.

értelmezési támpontok oldaláról, erőteljes hatások befolyásolják a jogértelmezés tényleges bírói gyakorlatát.

1.1. Összehasonlító jogi hatások

A tagállamok önálló kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályai összehangolásáról szóló 86/653/EGK tanácsi irányelv⁶ vezetett be a szerződés megszűnéséhez kapcsolódóan az ügynököt védő kompenzációs rendszert. Az irányelvi célkitűzésnek az elérésére a 17. cikk az ügynöki szerződés megszűnéséhez kapcsolódó igények érvényesítése tekintetében szabályozási alternatívát ajánlott fel a tagállamoknak. Az egyik alternatíva a francia jogban alkalmazott *kártérítési szempontú elszámolás*⁷, a másik a német jogban alkalmazott *kiegyenlítés jogintézménye*⁸. Utóbbi arra szolgál, hogy kárpótlást nyújtson az önálló kereskedelmi ügynök részére olyan helyzetben, amikor a megbízóval szemben a szerződés megszűnését követően jutalék érvényesítésére már nincs lehetősége, ugyanakkor a megbízó a szerződés megszűnését követően az ügynök tevékenységének eredményeként olyan előnyre tesz szert, amely egyértelműen az ügynök tevékenységére vezethető vissza. A kiegyenlítés a jutalékrendszerű díjazás olyan kiegészítésének tekinthető, amellyel a nyújtott szolgáltatások értékegyensúlya biztosítható. A 86/653/EGK tanácsi irányelvet a magyar jogba eredetileg az *önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvény* (Küsz.), majd hatályba lépésével az új polgári jogi kódex emelte be a magyar jogba.

Szabályozási modellként a német jogban ismert⁹ kiegyenlítés jogintézményét építette be a magyar jogba. Két jogi személy között azért keletkezett jogvita, mert a közöttük fennálló kereskedelmi ügynöki szerződéses jogviszony megszűnésekor a megbízó nem fizetett kiegyenlítést az ügynök számára. A felülvizsgálat folytán eljáró Kúriának abban a kérdésben kellett állást foglalniuk, hogy a kiegyenlítés nyújtására milyen eljárásjogi feltételek teljesülése esetén kerülhet sor. A Kúria e kérdés eldöntéséhez – összehasonlító jogértelmezést használva – a Bundesgerichtshof (Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság) és a tartományi felsőbbbíróságok joggyakorlatát is figyelembe vette, és a német jogban már évtizedes hagyománnyal rendelkező anyagi jogi szabályhoz (kiegyenlítés)

⁶ A Tanács irányelve (1986. december 18.) a tagállamok önálló vállalkozóként működő kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályainak összehangolásáról (86/653/EGK), HL L 382, 1986. 12. 31., 17-21. o.

⁷ 86/653/EGK tanácsi irányelv, 17. cikk (3) bekezdés

⁸ 86/653/EGK tanácsi irányelv, 17. cikk (2) bekezdés

⁹ A kiegyenlítés rendszere a német kereskedelmi törvénykönyv (Handelsgesetzbuch, HGB) 89b cikkéből kiindulva került kialakításra, amely 1953 óta írja elő kiegyenlítés fizetését.

kapcsolódó eljárásjogi kérdésben a Bundesgerichtshof álláspontjával azonos következtetésre jutott.

A Bundesgerichtshof a bizonyítási teherrel kapcsolatban már az 1970-ben hozott és később is hivatkozott döntésében a kifejtette, hogy „[a] kereskedelmi törvénykönyv 89. b (l) bekezdés 1-3 pontjai tekintetében a bizonyítási kötelezettség alapvetően a felperest terheli.”¹⁰ E joggyakorlat azóta sem változott meg. A Bundesgerichtshof egy 2016-ban hozott ítéletében úgy foglal állást, hogy „alapvetően a kiegyenlítés iránti igényt érvényesítő felperest terheli a tényállítási és bizonyítási kötelezettség az igény feltételei tekintetében, így azért is, hogy a kiegyenlítés számítása csak olyan jutalékfajtákon alapul, amely az ő közvetítői tevékenységére esik”.¹¹ Hasonló következtetés vonható le a Bundesgerichtshof 2002. július 10-i VIII ZR 158/01. számú ítéletéből és a Bundesgerichtshof 2009. november 11-i VIII ZR 249/08. számú ítéletéből. E jogértelmezést követik a tartományi bíróságok is. Így például az Oberlandesgericht München egy 2017-es ítéletében kifejezetten hivatkozza is az előbb idézett joggyakorlatot: a kiegyenlítés iránti igényt érvényesítő felperest terheli a tényállítási és bizonyítási kötelezettség az igény feltételei tekintetében.¹²

1.2. Európai uniós jogi hatások

Az európai uniós jogban a bírói jogértelmezés több okból is sajátosan alakul. Az uniós szintű jogalkalmazási tevékenységben sajátos értelmezési módszertan érvényesül, ami az önálló, *sui generis* jogrendszer jellemzőiből adódik. Ezen túl azonban a jogértelmezés kiemelt súlya adódik az előzetes döntéshozatali eljárásokból. Ez nem véletlen, hiszen az alapító szerződésekben megfogalmazott célok eléréséhez az egyik legfontosabb eszköz az, hogy a tagállamokban egységesen alkalmazandó uniós jog jöjjön létre,¹³ amit az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban Bíróság) jogértelmezési monopóliuma garantál. Az uniós jog alapvetően kompromisszumos technikával születik, akár a nemzetközi szerződések hagyományos megkötésének technikájával alkotott alapító szerződésekről vagy azok módosításáról van szó, akár az intézményi közreműködéssel, de jelentős tagállami jogalkotási túlsúllyal megvalósított másodlagos jogalkotásról beszélünk. Ez a keletkezési mód magában hordozza, hogy a 27 tagállam egyeztetései folytán létrejött szabályszerűség a tagállami

¹⁰ Bundesgerichtshof VII ZR 47/69. számú ítélete.

¹¹ Bundesgerichtshof 2016. július 21 -én hozott I ZR 229/15 számú ítélete.

¹² Bundesgerichtshof 2016. július 21-i IZR 229/15 sz. ítélet 52 pontjára hivatkozó Oberlandesgericht München 2017. február 9-i 23 U 4079/15 számú ítélete.

¹³ A jogértelmező tevékenység jelentőségéről lásd: STONE SWEET, Alec: *The judicial construction of Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2004, 1-45. o.

jogokhoz képest hézagossabb és nem mindig kellően precíz megfogalmazású, és előfordul, hogy bizonyos kérdésekben hallgat. Vannak továbbá olyan normatív rendelkezések is, amelyek széleskörű mérlegelési lehetőséget teremtenek. Ezen okok miatt a hagyományos jogértelmezési feladat mellett a Bíróságnak jogfejlesztési feladata is gyakrabban adódik, mint a tagállami jogalkalmazás során.

Az uniós jog alapvető sajátossága, hogy normái több nyelven születnek, így gyakran a helyes fogalom-értelmezéshez¹⁴ úgy juthatunk el, ha a klasszikus kánonon kívüli, az uniós jog sajátosságaiból fakadó jogértelmezési technikákkal egészítjük ki az interpretáció tárházát.¹⁵ Így szerep juthat *analógiás jogértelmezés*nek,¹⁶ *klasszikus dogmatikai elvek*¹⁷ használatának, a *szubjektív jellegű jogalkotói akarattal, szándékkal* kutatásának¹⁸ vagy az inkább objektív alapúnak tekinthető *célnak rendelt értelmezés*nek.¹⁹ *Teleologikus értelmezéssel* az alapító szerződésekben megfogalmazott célkitűzéseknek alárendelve kutatjuk az uniós fogalmak helyes értelmét. Emellett az *effet utile* elv úgy foglalható össze, hogy az uniós fogalmakat mindig úgy kell értelmezni, hogy a jogalkotó valódi szándékának megfelelően, hatékonyan tudjanak érvényesülni.²⁰ A *dinamikus jogértelmezés* a szó szerinti és teleologikus értelmezésen túl arra ad lehetőséget, hogy a konkrét jogintézmény fogalmát a kor változó igényeihez és a felmerülő

¹⁴ A fogalom-értelmezés gyakran fogalom-elhatárolási kérdéseket érint. Ennek értelmezési technikájára lásd: KOZÁK Kornélia: *Die Abgrenzung zwischen der Niederlassungsfreiheit und dem freien Dienstleistungsverkehr*, In: Schubel, Christian – Kirste, Stephan – Müller-Graff, Peter-Christian – Diggelman, Oliver – Hufeld, Ulrich: *Jahrbuch für Vergleichende Staats- und Rechtswissenschaften* – 2013, Nomos, Baden-Baden, 2014, 135-157. o.

¹⁵ Az uniós jog sajátosságaiból fakadó speciális jogértelmezési technikákra lásd bővebben: GOMBOS Katalin: *Bírói jogvédelem az Európai Unióban – Lisszabon után*, CompLex Kiadó, Budapest, 2011, 134-146. o.

¹⁶ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-64/82. Tradax Granhandel BV kontra az Európai Közösségek Bizottsága ügyben 1984. március 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1984:106, 12. pont; Európai Unió Bírósága – Törvényszék: T-125/96. és T-152/96. Boehringer Ingelheim Vetmedica GmbH és C.H. Boehringer Sohn kontra az Európai Unió Tanácsa (T-125/96. sz.) és az Európai Közösségek Bizottsága (T-152/96. sz.) ügyben 1999. december 1-én hozott ítélet, ECLI:EU:T:1999:302, 58. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-23/00. Európai Unió Tanácsa kontra Boehringer Ingelheim Vetmedica GmbH és C. H. Boehringer Sohn ügyben 2002. február 26-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2002:118, 52. pont.

¹⁷ A dogmatikai alapok a normativizmus elméletében különös jelentőséggel bírnak. Lásd erről: KELSEN, Hans: *Tiszta jogtan* (Ford. Bibó István), Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001

¹⁸ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-267/03. Lars Erik Staffan Lindberg elleni büntetőeljárás ügyben 2005. április 21-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2005:246, 30. pont.

¹⁹ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-267/03. Lars Erik Staffan Lindberg elleni büntetőeljárás ügyben 2005. április 21-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2005:246, 30. pont.

²⁰ LENAERTS, Koen: *L'égalité de traitement en droit communautaire. Un principe unique aux apparences multiples en Cahiers de droit européen*, 1991/5. sz., 3-41. o., 38. o.

új jogi elvárásoknak megfelelően lehessen alkalmazni.²¹ Fontos kiinduló tétel, hogy az uniós jogi fogalmakat autonóm módon kell értelmezni.²² A jogösszehasonlítás az uniós jog sajátosságából következő értelmezési elv, legális definíció híján ugyanis sokszor az egyes tagállamok közös jogi hagyományai adnak támpontot egy értelmezendő uniós fogalom valós értelmének behatárolására.²³ A fogalom-interpretáció alapja lehet az uniós jog többnyelvű sajátosságából levezethető, különböző nyelvi változatok szerinti értelmezés.²⁴ Ezeken túl értelmezési alap lehet a Szerződés²⁵, a jogelvek²⁶, a „precedensek”²⁷

²¹ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-218/85. Association comité économique agricole régional fruits et légumes de Bretagne kontra A. Le Champion ügyben 1986. november 25-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1986:440.

²² Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-443/03. Götz Leffler kontra Berlin Chemie AG. ügyben 2005. november 8-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2005:665., 45–46. pont.

²³ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-119/05. Ministero dell'Industria, del Commercio e dell'Artigianato kontra Lucchini SpA. ügyben 2007. július 18-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2007:434.

²⁴ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-29/69. Erich Stauder kontra Ville d'Ulm – Sozialamt ügyben 1969. november 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1969:57.

²⁵ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-218/82. Az Európai Közösségek Bizottsága kontra az Európai Közösségek Tanácsa ügyben 1983. július 18-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:1983:369, 15. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-201/85. és 202/85. Marthe Klensch és társai kontra Secrétaire d'État à l'Agriculture et à la Viticulture ügyben 1986. november 25.-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1986:439, 21. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-314/89. Siegfried Rauh kontra Hauptzollamt Nürnberg-Fürth ügyben 1991. március 21.-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1991:143, 17. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-98/91. A. A. Herbrink kontra Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij ügyben 1994. január 27-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1994:24, 9. pont, Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-1/02. Privat-Molkerei Borgmann GmbH & Co. KG kontra Hauptzollamt Dortmund ügyben 2004. április 1-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2004:202 30. pont.

²⁶ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-418/97. és C 419/97. ARCO Chemie Nederland Ltd kontra Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (C-418/97. sz. ügy) és Vereniging Dorpsbelang Hees, Stichting Werkgroep Weurt+ és Vereniging Stedelijk Leefmilieu Nijmegen kontra Directeur van de dienst Milieu en Water van de provincie Gelderland (C-419/97. sz. ügy) ügyben 2000. június 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2000:318, 37. pont.

²⁷ A C-389/05. ügyben (Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-389/05. Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Francia Köztársaság ügyben 2008. július 17-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2008:411) a Bizottság érvelése egy korábbi „ítélet fényében” megfogalmazást tartalmazta. Példaként hozható az az eset is, amikor a Bizottság versenyfelügyeleti jogkörében határozatot hoz, amely megtámadható a Törvényszék, és jogkérdés tekintetében utóbb a Bíróság előtt is, gyakran alkalmazza azt a technikát, hogy határozata megfogalmazásából is kitűnik a bíróságok „vezérdöntéseinek” figyelembevétele.

a nemzetközi szerződések²⁸, az alapjogok²⁹, a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak³⁰, erkölcsi értékek³¹, közös jogi hagyományok³², szokások³³ fényében való interpretáció is. A fogalmak tartalmának helyes megállapításához gyakran több módszer együttes alkalmazásával történő komplex értelmezésre van szükség.³⁴

Akármelyik elképzelést is fogadjuk el, az bizonyosan állítható, hogy a jogértelmezési tevékenység az a kapcsolódási pont, ahol a legtöbb kölcsönhatás mutatható ki a tagállami és az európai bírósági bírói gyakorlat között. Alaptételünk tehát az, hogy a sajátos uniós jogértelmezési technikák megjelennek a tagállami bírói gyakorlatban, azaz az uniós jogi hatásra bizonyosan bővül a bírói jogértelmezési eszköztár. Ez a folyamat példákkal jól érzékeltethető.

Gyakorinak mondható eset, amikor az autonóm uniós jogi fogalomhasználat befolyásolja a tagállami bírói jogértelmezést. A példaként használt esetben az uniós jogi fogalomhasználat tagállami jogalkalmazói jogértelmezésre gyakorolt hatását mérhetjük le. Kiindulópontunk a munkavállaló

²⁸ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-344/04. The Queen, az International Air Transport Association és az European Low Fares Airline Association kérelmére kontra Department for Transport ügyben 2006. január 10-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2006:10, 35. pont.

²⁹ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-311/04. Algemene Scheeps Agentuur Dordrecht BV kontra Inspecteur der Belastingdienst - Douanedistrict Rotterdam ügyben 2006. január 12-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2006:23, 25. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-61/94. Az Európai Közösségek Bizottsága kontra Németországi Szövetségi Köztársaság ügyben 1996. szeptember 10-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1996:313, 52. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-286/02. Bellio F.lli kontra Prefettura di Treviso ügyben 2004. április 1-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2004:212, 33. pont.

³⁰ EUSZ 6. cikk.

³¹ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-275/92. Her Majesty's Customs and Excise kontra Gerhart Schindler és Jörg Schindler ügyben 1994. március 24-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1994:119, 58. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-124/97. Markku Juhani Läärä, Cotswold Microsystems Ltd és Oy Transatlantic Software Ltd kontra Kihlakunnansyöttäjä (Jyväskylä) és Suomen valtio (Etat finlandais) ügyben 1999. szeptember 21-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1999:435, 33. pont.

³² Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-36/02. Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn ügyben 2004. október 14-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2004:614, 36. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-438/05. International Transport Workers' Federation és Finnish Seamen's Union kontra Viking Line ABP és OÜ Viking Line Eesti ügyben 2007. december 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2007:772, 75. pont.

³³ Európai Unió Bírósága – Törvényszék (Elsőfokú Bíróság): T-222/99., T-327/99. és T-329/99. Jean-Claude Martinez, Charles de Gaulle, Front national és Emma Bonino és társai kontra Európai Parlament egyesített ügyben 2001. október 2-án hozott ítélet, ECLI:EU:T:2001:242.

³⁴ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-283/81. Srl CILFIT és Lanificio di Gavardo SpA kontra Ministero della sanità ügyben 1982. október 6-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:1982:335.

és munkaviszony eltérő uniós jogi és tagállami munkajogi fogalma.³⁵ Uniós jogi értelemben munkavállalónak kell tekinteni minden személyt, aki valós és tényleges munkát végez, kizárva az olyan egyszerűbb tevékenységeket, amelyek jelentősége kifejezetten csekély, kiegészítő jellegű. A munkaviszonynak jellemzője az a körülmény, hogy valamely személy meghatározott ideig, más javára és más irányítása alatt, díjazás ellenében szolgáltatást nyújt.³⁶ Ebbe a körbe olyan tevékenységek is beleértendőek, amelyek a tagállami munkajogi szabályok értelmében a minimumelőírásokba (pl. minimálbér, minimum foglalkoztatottsági előírás) nem illeszthetők be. Az uniós munkavállalói minőség megállapítása szempontjából a munkaviszonyban vagy az ahhoz csak hasonló joghatásokat eredményező megbízási jogviszonyban végzett tevékenység is megfelelő alap lehet, függetlenül a tagállami jogi elhatárolási kérdésektől. Ha pedig egy határon átnyúló elemet tartalmazó jogvitában az uniós munkavállalói minőség megállapítható, úgy az ezen autonóm fogalomhoz kapcsolódó uniós alapelvek (pl. nemem alapuló megkülönböztetés) is érvényesülnek, azaz a Bíróság által kialakított jogértelmezési gyakorlat³⁷ irányadó az ilyen, belföldi bíróság által elbírált jogviták esetén is.³⁸

Találunk arra is példát, hogy a jogértelmezési tevékenység lényegéből adódó értelmezési kötelezettség, vagy más néven közvetett hatály elvét a tagállami bírói gyakorlat teszi „élő-joggá.” A példaként használt témakör az ingatlan időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló üdülőhasználati (*timesharing*)³⁹ jogviszonnyal összefüggő, a szerződő felek által kikötött

³⁵ Modern fogalmi kérdéseire lásd: STRIHÓ Krisztina: *A munkajog a digitalizáció világában*, In: Erdélyi Jogélet, 2020/4. sz., 157-169. o.

³⁶ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-66/85. Deborah Lawrie-Blum kontra Land Baden-Württemberg ügyben 1983. július 3-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:1986:284, 16–17 pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság C-138/02 Brian Francis Collins kontra Secretary of State for Work and Pensions ügyben 2004. március 23-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2004:172 26. pont.

³⁷ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-460/06. Nadine Paquay kontra Société d’architectes Hoet + Minne SPRL ügyben 2007. október 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2007:601, 29. és 54. pont; Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-232/09. Dita Danosa kontra LKB Lízings SIA ügyben 2010. november 11-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2010:674, 65. és 68-69. pont. Kúria Pfv.V.21.851/2014/5.ítélet.

³⁸ A várandós vagy gyermekágyas nők jogai terén a férfiak és nők egyenlőségére vonatkozó uniós szabályok célja a várandós vagy gyermekágyas munkavállalóknak a szülés előtt és után való védelme. Nem lehetne elérni e célkitűzést, ha a várandós nők elbocsátásával szemben az uniós jogban biztosított védelem a foglalkoztatási jogviszonyuk nemzeti jog szerinti hivatalos minősítésétől, vagy attól függ, hogy alkalmazásukkor egyik vagy másik szerződésfajtát – munkaviszonyt vagy megbízási jogviszonyt – választották.

³⁹ E szerződésfajta lényeges vonásaira lásd: PAPP Tekla: *A timeshare és a timesharing-szerződés*, In: Benke József – Fabó Tibor (szerk.): *A puro pura defluit aqua. Ünnepi tanulmányok* Nochta Tibor professzor 60. születésnapja tiszteletére, PTE ÁJK, Pécs, 2018, 221-232. o.

szerződéskötési díj tekintetében a fogyasztót védő garanciális szabályok értelmezésének kérdése.⁴⁰ A magyar jogban az üdülőhasználati szerződésekhez kapcsolódó ügyvédi letéti szerződés megkötését *expressis verbis* csak a 2011. szeptember 1-jétől hatályos 141/2011. (VII. 21.) Korm. rendelet⁴¹ tiltotta meg. A Kúria azonban már egy olyan jogviszonyban is megállapította az uniós célkitűzésnek megfelelő értelmezés kötelezettségét, amikor a korábban hatályos 20/1999. Korm. rendelet még nem tiltotta az ügyvédi letétbe helyezési kötelezettség előírását. A Kúria felhasználta érvelésében az elállási jog gyakorlásával összefüggésben született versenyhatósági döntéseket és az azokat felülvizsgáló⁴² bírósági határozatokat,⁴³ amikben megállapításra kerültek, hogy az elállásra nyitva álló határidő letelte előtt az ügyvédi letétbe helyezési kötelezettség előírása a szerződés aláírásakor hozott döntés megmáshatatlanságának érzését erősíti, azaz a fogyasztói döntés nem tisztességes befolyásolására alkalmas. A döntés érvelésének súlypontjában az értelmezési kötelezettség elvének használata állt. A 20/1999. Korm. rendelet ugyanis a 94/47/EK irányelv⁴⁴ magyar jogba történő implementálását tűzte ki célul, a 94/47/EK irányelv 6. cikke pedig egyértelmű követelményként írta elő, hogy a tagállamok jogszabályaikban rendelkezzenek minden olyan előleg tilalmáról, amelyet a vásárló annak az időtartamnak a lejárta előtt fizetne, amelynek folyamán még élhet elállási jogával. Az irányelv célkitűzéseivel a tagállami jog csak akkor állhat összhangban, ha a tagállami jog (20/1999. Korm. rendelet) irányelv fényében történő értelmezésével⁴⁵ tiltottnak tekintik a perbelihez hasonló ügyvédi letétbe helyezési kötelezettségre vonatkozó szerződési előírásokat, függetlenül attól, hogy szövegszerűen ilyen tilalmat a 141/2011. Korm. rendelet nem tartalmaz. Csak

⁴⁰ Kúria Pfv.V.21.571/2014/6. ítélet.

⁴¹ 141/2011. (VII. 21.) Korm. rendelet a szállás időben megosztott használati jogára, a hosszú távra szóló üdülési termékekre vonatkozó szerződésekről, valamint a tartós szálláshasználati szolgáltatási tevékenységről.

⁴² Az értelmezés módszertana szempontjából lásd analógiával a Bizottság határozatainak Bíróság általi felülvizsgálatát: SZÜCS Anikó Edit: *Judicial Review of the Merger Decisions of the European Commission*, In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2018/1. sz., 272-289. o.

⁴³ Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.379/2003/3. 2.Kf.27.279/2005/9. számú ítéletei és az alapjául szolgáló közigazgatási határozatok.

⁴⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 94/47/EK irányelve (1994. október 26.) az ingatlanok időben megosztott használati jogának megszerzésére irányuló szerződések egyes szempontjai vonatkozásában a fogyasztók védelméről, HL L 280, 1994. 10. 29., 83-87. o.

⁴⁵ Lásd erről: BÓKA János – SIMON Károly László: *Jogharmonizáció*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet, Budapest, 2020, 49-50. o.

így biztosítható ugyanis a tagállami jog irányelv fényében történő értelmezésének kötelezettsége.⁴⁶

Érdekességként megemlíthető, hogy vannak fordított hatások is, azaz bizonyos helyzetekben a tagállami jogok értelmezésének Bíróság gyakorlatára való hatása is kimutatható. A Kúria Polgári Kollégiuma a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII.10.) PK véleménye 6. pontjában olyan elveket sorolt fel (egyértelmű és érthető megfogalmazás elve; tételes meghatározás elve; objektivitás elve; ténylegesség és arányosság elve; átláthatóság elve; felmondhatóság elve; szimmetria elve),⁴⁷ amelyek a későbbi uniós joggyakorlatban a Bíróság érvelésében is megjelentek.

1.3. A korlátozott precedensrendszer bevezetésének következményei

A magyar jog legújabb jogorvoslati eszköze, a jogegységi panasz bevezetése számos újdonságot hozott. *A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény* (a továbbiakban Bszi.) jelenleg hatályos rendelkezése szerint jogegységi panasznak van helye a Kúriának az eljárási törvény alapján további fellebbezéssel, felülvizsgálati kérelemmel vagy felülvizsgálati indítvánnyal nem támadható határozata ellen, ha a felülvizsgálati kérelemben a Kúria közzétett határozatától⁴⁸ jogkérdésben való eltérésre már hivatkoztak, és a Kúria az eltéréssel okozott jogsértést határozatában nem orvosolta.⁴⁹ Jogegységi panasznak van helye akkor is, ha a Kúria ítélező tanácsa jogkérdésben – jogegységi eljárás kezdeményezése nélkül – úgy tér el a Kúria közzétett határozatától, hogy az adott eltérésre az alsóbbfokú bíróságok határozatában nem került sor.

A fentiek szerint szabályozott jogegységi panasz eljárás legjelentősebb hatásaként a jogértelmezés szerepét felértékelő korlátozott precedensrendszer bevezetése említhető meg. A jogbiztonság szempontjából alapvető fontosságú a bírói jogalkalmazás egységessége, amelynek eszköze lehet a helyesen alkalmazott

⁴⁶ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-14/83. Sabine von Colson és Elisabeth Kamann kontra Land Nordrhein-Westfalen ügyben 1984. április 10-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:1984:153.

⁴⁷ Ezek az elvek a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések (értve ezalatt a hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződéseket) egyes rendelkezéseinek – a 6/2013. PJE által el nem bírált – tisztességtelensége tárgyában meghozott 2/2014. Polgári jogegységi határozatának 2. pontjában is megerősítésre kerültek.

⁴⁸ A Kúria 2012. január 1. után hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozata.

⁴⁹ Bszi. 41/B. § (1) bekezdés

egységes jogértelmezés. Neves szerzők mutatnak rá e kérdés bírói függetlenséggel való összefüggéseire kapcsán arra, hogy a bíróságok (bírák) bizonyos külső és belső korlátok között döntenek csak szabadon. A külső korlátokat a jogszabályok jelentik, és belső korlátot jelentenek a jogértelmezés hermeneutikai szempontjai.⁵⁰ Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy ez a módszer csak a bírói függetlenség alkotmányos értékének megfelelő garانتálása mellett lehet alkalmas eszköz a cél elérésére. Kényes kérdés ebben a tekintetben a bírói függetlenség és a jogegységesítés érdeke között a helyes egyensúly fenntartása. A korlátozott precedensrendszer lényege ugyanis az, hogy a korábban meghozott, közzétett döntésektől – főszabály szerint – nem lehet eltérni. Az eltérés lehetősége kivételes, az eltérés mindig indokolási kötelezettséget von maga után. A jelenleg még csak kisebb számban rendelkezésre álló joggyakorlat miatt, a magyar korlátozott precedensrendszerben érvényesülő eltérési okokról még katalógus nem készíthető. Ám ez az eltérésre okot adó körülmények tipizálhatók, a törvény indokolása szerint ugyanis eltérésre ad okot, ha „a konkrét ügy elbírálásakor olyan új történeti körülmény vagy ismeret merül fel, amely kétségeket ébreszt a korábbi szabály alkalmazhatóságával szemben”, vagy „olyan új gazdasági és politikai feltételek állnak fenn, amelyek a szabály további, folyamatos alkalmazását lehetetlenné teszik.”

A korlátozott precedensrendszer felértékeli az egyedi ügyben hozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai határozatokat azzal, hogy minden egyes egyedi döntés precedensserőt kap. A jogértelmezés elsődleges jelentőségére következtethetünk abból a szabályból, hogy e precedensserő miatt a bírácoknak a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai határozatban kifejtett jogértelmezést követniük kell.

2. Modernitás és hagyománytisztelet a jogértelmezési tevékenység során – a Szladits-féle tanok a Kúria 6/2021. Polgári jogegységi határozata fényében

A jogértelmezési tevékenység klasszikus elvei és a különböző hatásokkal, kölcsönhatásokkal együtt élő modern jogértelmezési technikák kihívásai jól ötvöződnek a Kúria egyik újabb, 2021. április 12-én meghozott, a fogyasztási, lakossági kölcsönszerződés semmisségének egyes kérdéseiről 6/2021. Polgári jogegységi határozatában. Az eljárás alapját az képezte, hogy a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (a továbbiakban:

⁵⁰ VARGA Zs. András: *Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról*, In: Magyar Jog, 2020/2. sz., 81-87. o.

rHpt.) 213. § (1) bekezdés b) pontjának értelmezése körében a Kúria a Pfv.VI.20.967/2015/7. számú ítéletében akként foglalt állást, hogy semmis a lakossági kölcsönszerződés, ha nem tartalmazza a jogszabályok által elvárt módon számított teljes hiteldíjmutatót (a továbbiakban: THM). Az rHpt. 213. § (1) bekezdés b) pontja ugyanis nem azt írja elő, hogy a szerződés valamilyen THM-et tartalmazzon, hanem azt, hogy a THM a szerződésben a valóságnak megfelelően szerepeljen. A pénzügyi jogi szabályozás szigorú, kötelező jellegű előírásokat tartalmaz, ezért nem képezheti mérlegelés tárgyát az, hogy a szerződés szerinti THM és a valós THM milyen eltérést mutat. A Kúria jogegységi eljárást indítványozó tanácsának (Gfv.VII.30.268/2020.) jogi álláspontja szerint viszont az rHpt. 213. § (1) bekezdés b) pontja alapján a szerződés semmissége csak akkor állapítható meg, ha a szerződés egyáltalán nem tartalmazza a százalékban kifejezett éves THM-et, valamint az annak számítása során figyelembe nem vett – esetleges – költségek meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést. A semmisség oka a jogszabály rendelkezéséből következően a THM feltüntetésének hiánya, így a THM esetleges téves megjelölése nem eredményezi a szerződés rHpt. 213. § (1) bekezdés b) pontja szerinti semmisségét.⁵¹

A jogegységi tanács az rHpt. 213. § (1) bekezdésének b) pontjának több szempontú értelmezését végezte el. Az irányadó rendelkezés értelmében semmis az a fogyasztási lakossági kölcsönszerződés, amelyik nem tartalmazza az éves százalékban kifejezett THM-et, a hiteldíj mutató számítása során figyelembe nem vett egyéb – esetleges – költségek meghatározását és összegét, vagy ha az ilyen költségek pontosan nem határozhatók meg, az ezekre vonatkozó becslést. Első értelmezési segítőként a jogegységesítés céljából közzétett, és a bírói gyakorlat által is követett,⁵² a deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdésekről szóló *6/2013. Polgári jogegységi határozat* (a továbbiakban: *6/2021. PJE*) indokolását⁵³ használta. A THM kapcsán a *6/2021. PJE* azt rögzíti, hogy az egész szerződés érvénytelenségét az eredményezheti, ha a THM mértéke nincs a szerződésben rögzítve. A *6/2021. PJE* a rendelkezés értelmezése körében úgy foglalt állást, hogy csak a THM hiánya és nem annak téves (hibás) megjelölése eredményez semmisséget.

A modernitás körében említhető, hogy a jogegységi tanács az értelmezés második segítőjeként európai uniós jogértelmezésre tekintett ki, a Bíróság által

⁵¹ 6/2021. Polgári jogegységi határozat I.

⁵² Kúria a Gfv.VII.30.057/2018/3. számú ítélete (közzétéve: BH2019.83.), Gfv.VII.30.068/2017/8. számú határozata, Gfv.VII.30.851/2016. számú ítélete (közzétéve: BH 2017.343.).

⁵³ 6/2021. PJE határozat III: 2. a) pont.

adott értelmezést felhasználta a döntése meghozatalánál. Ennek alapja az volt, hogy a magyar jogba uniós jogharmonizációs kötelezettség teljesítése érdekében került implementálásra számos fogyasztóvédelmi rendelkezés.⁵⁴ A Bíróság pedig a THM vonatkozásában e szabályokat értelmezte. A Bíróság a THM lényegét illetően azt állapította meg, hogy a THM meghatározása arra szolgál, hogy a fogyasztó a hitelmegállapodás megkötését megelőzően megfelelő tájékoztatást kapjon, amely alapján össze tudja hasonlítani az alkalmazott mutatókat – akár az Európai Unió egész területén,⁵⁵ így kerülhet ugyanis abba a helyzetbe, hogy tájékozott döntést tudjon hozni a hitelmegállapodás megkötéséről.⁵⁶ A kölcsönvevőnek rendelkeznie kell mindazon tényezőkkel, amelyek kötelezettségvállalására hatással lehetnek,⁵⁷ különösen annak van jelentősége, hogy a hitel összköltségét egy egységes matematikai képlet formájában mutassák be.⁵⁸ A THM feltüntetését mellőző kölcsönszerződési feltétel esetén kerülhet sor a 93/13 irányelv alapján a feltétel tisztességtelen jellegének vizsgálatára. A THM fogyasztói hitelekre vonatkozó uniós szabályok által előírt feltüntetésének elmulasztása ugyanis „döntő bizonyíték” abban a tekintetben, hogy a megállapodásnak a hitel összköltségével kapcsolatos feltételei világosak és érthetőek-e. A Bíróság viszont ettől a helyzettől eltérően értelmezte azokat a szerződéseket, amelyek tartalmazzák a THM-et. Itt azt látta vizsgálhatónak, hogy

⁵⁴ Lásd a Tanács 1986. december 22-i 87/102/EGK irányelve a fogyasztói hitelre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről (HL L 42, 1987. 12. 22., 48-53. o.); az Európai Parlament és a Tanács 2008. április 23-i 2008/48/EK irányelve a fogyasztói hitelmegállapodásokról és a 87/102/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 133, 2008. 5. 22., 66-92. o.); a Tanács 1993. április 5-i 93/13/EGK irányelve a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről (HL L 95, 1993. 4. 21., 29-34. o.), továbbá szűkebben a fogyasztói kölcsönszerződésekre vonatkozóan.

⁵⁵ Európai Unió Bírósága – Bíróság: C-290/19. sz. RN kontra Home Credit Slovakia a.s. ügyben 2019. december 19-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2019:1130, 28. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat.

⁵⁶ C-686/19. sz. SIA “Soho Group” kontra Patērētāju tiesību aizsardzības centrs ügyben 2020. július 16-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2020:582, 48. pont.

⁵⁷ C-448/17. sz. EOS KSI Slovensko s.r.o. kontra Ján Danko és Margita Danková ügyben 2018. szeptember 20-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:745, 63. pont, C-348/14. sz. Maria Bucura kontra SC Bancpost SA ügyben 2015. július 9-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2015:447, 57. pont.

⁵⁸ C-448/17. sz. EOS KSI Slovensko s.r.o. kontra Ján Danko és Margita Danková ügyben 2018. szeptember 20-án hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:745, 63–68. pontja és rendelkező részének 3) pontja, C-76/10. sz. Pohotovost’ s.r.o. kontra Iveta Korčkovská ügyben 2010. november 16-án hozott végzés, ECLI:EU:C:2010:685 68–77. pontja.

a THM-ben szereplő feltételek a kereskedelmi gyakorlat tisztességességének megfelelnek-e,⁵⁹ ha a fogyasztóval a THM-ről közölt információ nem valós.⁶⁰

A jogegységi tanács a Bíróság szóhasználatából nyelvi-nyelvtani szabályok alapján arra a jelentéstartalomra következtetett, hogy a THM feltüntetése esetén a THM-ben közölt adattartalom megfelelőségének vizsgálata nem a semmisség, hanem az érvénytelenséget kiváltó megtámadási okok közé tartozó tévedés, megtévesztés⁶¹ kategóriájába esik.⁶²

A jogegységi tanács legerősebb értelmezési érve ugyanakkor a klasszikus jogértelmezési módszertanon alapult. Ez alapján első lépésként a törvényben körülírt, értelmezendő semmisségi szabály (semmisségi ok) nyelvi-nyelvtani elemzését kellett elvégezni. A törvényt szöveg „nem tartalmazza a (...) THM-et” megfogalmazásának szószerinti nyelvtani értelmezésével arra lehet következtetést levonni, hogy az rHpt. semmisségi okként a THM megjelölésének teljes hiányát írja körül. Ez alá nem érhető a jelentéstartalmában lényegesen eltérő helyzet, a THM hibás (téves) megjelölésének esete. Lehetséges ugyanis olyan nyelvi-nyelvtani megfogalmazás, amivel ez utóbbi eset is a törvényi előfeltétel körébe vonható („nem, vagy nem megfelelően tartalmazza”), amiből a *contrario* következik, hogy ha nem ilyen megfogalmazású a normaszöveg, akkor a jogalkotói szándék, akarat nem terjedt ki arra, hogy a „nem a jogszabálynak megfelelően” előírt vagy számított THM-hez is semmisségi jogkövetkezményt fűzzön.

A jelentéstartalombeli kiterjesztés lehetőségének kizártsága körében a jogegységi panasz tanács arra mutatott rá, hogy jelentéstartalombeli kiterjesztésre csak az *argumentum a simile* logikai elv alkalmazásával juthatunk, ami a konkrét esetben nem indokolt, miután a „nem tartalmazza” és a „nem a jogszabálynak megfelelő (valós) tartalommal tartalmazza” megfogalmazások közötti logikai hasonlóság nem mutatható ki. Szladits tanait és megfogalmazását felhasználva kijelenthető az is, hogy a kiterjesztő értelmezés sem indokolt. A szakirodalom

⁵⁹ C-281/12. sz. Trento Sviluppo srl és Centrale Adriatica Soc. coop. arl kontra Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato ügyben 2013. december 19-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2013:859, 33. pont

⁶⁰ C-453/10. sz. Jana Pereničová és Vladislav Perenič kontra SOS financ spol. s r. o. ügyben 2012. március 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2012:144, 47. pont, és C-435/11. sz. CHS Tour Services GmbH kontra Team4 Travel GmbH ügyben 2013. szeptember 19-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2013:574, 42. pont.

⁶¹ C-453/10. sz. Jana Pereničová és Vladislav Perenič kontra SOS financ spol. s r. o. ügyben 2012. március 15-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2012:144, 46. pont, C-109/17. sz. Bankia SA kontra Juan Carlos Mari Merino és társai ügyben 2018. szeptember 19-én hozott ítélet, ECLI:EU:C:2018:735, 50. pont

⁶² 6/2021. PJE határozat III. pont.

ugyanis az interpretatio extensiva alatt általában azt érti, hogy a jogszabály értelmezésének eredményeként, a megállapított értelem szélesebb, mint ami a jogszabály nyelvi értelméből (azaz a szövegéből) következne.⁶³ A jogértelmezés szövegen túli, második lépcsőben használható extenzív módszerének (kiterjesztő értelmezés) alkalmazására nem kerülhet sor, mert az értelmezendő normaszöveg nem nyitott tényállású, vagy legalább rugalmas megfogalmazású. Megfelelően irányadónak ítélte a jogegységi tanács erre a kérdésre a Kúria Közigazgatási-Munkaügyi-Polgári Jogegységi Tanácsa által a közigazgatási határozatok semmisségével kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 1/2019. KMPJE jogegységi határozat 1. pontjában tett megállapítást is, amely szerint a semmisségi okok köre jogértelmezéssel nem bővíthető.⁶⁴

3. A jogértelmezés szerepe a szerződésátruházás régi-új dogmatikai kérdéseinek megválaszolásában

Szladits Károly tanai terítékre kerültek egy közelmúltban meghozott másik, a Ptk. szerződésátruházási szabályainak érvényesüléséről szóló 7/2021. Polgári jogegységi határozat (a továbbiakban: 7/2021. PJE) kapcsán is. A probléma gyökere abban ragadható meg, hogy a nováció és a szerződésátruházás fogalomhasználatában a régebbi magyar jogi dogmatikában is nagy különbségek voltak. A novációs elméletek egymás mellett éltek, és a fogalom kereteit is jelentős eltérésekkel vonták meg az egyes szerzők.⁶⁵ Jól mutatja a bizonytalanságokat, hogy habár Szladits Károly megfogalmazása szerint a nováció a kötelemmódosítás egyik esete, amelynek lényege, hogy „*a felek a követelést ugyanazon szolgáltatásra irányuló, de más jogalapon nyugvó új kötelemmre változtatják át*”⁶⁶, ugyanakkor másutt a novációt a kötelemszünetetés egyik módjának tekinti, amely „*csak akkor létesül, ha a régi kötelemm teljesen elenyészik és a szerződő felek ennek helyébe egészen új kötelemm léptetnek*”.⁶⁷

A Szladits korabeli, 19-20. századi magyar magánjogi tervezetek is tartalmaztak a nováció kétarcú megfogalmazására definitív elemeket. Az 1882-

⁶³ SZLADITS Károly: *A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog I. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1939, 5-115. o., 33. o.

⁶⁴ 6/2021. PJE határozat IV. pont.

⁶⁵ Lásd pl. GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelemm köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932, 870. o.

⁶⁶ SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlat. II.*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1937, 152. o.

⁶⁷ A dogmatikai alapok részletes elemzését lásd: JUHÁSZ Ágnes: *A szerződés módosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 43-75. o.

es Apáthy-féle magánjogi törvénykönyv tervezet a novációt úgy definiálta, hogy azzal a felek a létező jogviszony megszüntetésére irányuló szándékkal (*animus novandi*) új kötelmi viszonyt létesítenek, és ez a szerződésen alapuló – eredeti – kötelmi viszony megszűnésére vezet.⁶⁸ Az 1928-as magyar magánjogi tervezet (a továbbiakban Mtj.) normaszövege⁶⁹ novációként határozta meg azt a helyzetet, amikor a felek a követelést egy ugyanolyan szolgáltatásra irányuló, azonban az eredetihez képest eltérő jogalapon nyugvó új követelésre változtatták át. Ugyanakkor az is megjelent a tervezetben, hogy a nováció eredményeként egy új követelés keletkezik, amely keletkezésével egyidejűleg megszünteti a régi követelést.⁷⁰ A dogmatikai probléma alapja a jogintézmény kétarcúsága, hiszen egyrészt a kötelelem, illetőleg a követelés megszűnésének egyik eseteként került meghatározásra, ugyanakkor a legfőbb joghatásaként új követelés keletkezett és a keletkezéssel egyidejűleg a régi követelés megszűnt, vagy a nováció a követelés jogalapjának megváltoztatása által a felek között fennálló eredeti szerződéses jogviszony egyfajta módosításaként is felfogható.⁷¹

Az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) nem szabályozta a szerződésátruházás jogintézményét, ugyanakkor egyes speciális jogi rendelkezések (pl. *Kauf bricht nicht Miete* szabály) joghatásait elismerték⁷² és a régi

⁶⁸ 328. §.

⁶⁹ 1278. §.

⁷⁰ JUHÁSZ i.m. 57. o.

⁷¹ Uo.

⁷² Lásd: a bérleti szerződésnél az, hogy a bérlet tárgyának elidegenítésével a vevő a régi Ptk. 432. §-ából következően a bérbeadói pozícióba kerül, jogi lényegét tekintve jogszabályon alapuló szerződésátruházást jelent. Ugyanígy értékelhető az ún. munkajogi jogutódlás [a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény 85/A. § (1) bekezdés b) pont, a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény 36. §] hatása is az érintett munkaviszonyokra. Az utazási szerződés esetén a Ptk. hatályba lépése előtt az utazási és az utazást közvetítő szerződésről szóló 214/1996. (XII. 23.) Korm. rendelet 9. § (1) bekezdése, majd az annak helyébe lépett, az utazási szerződésről szóló 281/2008. (XI. 28.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdése az utas (megrendelő) számára lehetővé tette a szerződési pozíciója átruházását. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény 161. § (1) bekezdése, illetőleg az azt felváltó, a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény 17/A. §-a a pénzügyi intézetek között a betétállomány és más visszafizetendő pénzeszközök elfogadásából származó jogi pozíció egyszemélyes, a betétesek hozzájárulása nélkül történő átruházásának lehetőségét biztosította. Hasonló szabályozási megoldást alkalmazott a biztosítókról és a biztosítási tevékenységről szóló 2003. évi LX. törvény 93. § (1) bekezdése és a helyébe lépett, a biztosítási tevékenységről szóló 2014. évi LXXXVIII. törvény 118. §-a a biztosítási szerződésállomány biztosítók közötti átruházásának esetére, továbbá a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek

Ptk.-t alkalmazó és értelmező bírói gyakorlat⁷³ is levezette a szerződési szabadság elvéből⁷⁴ kiindulva – többnyire az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályainak együttes megfelelő alkalmazásával, néhány későbbi határozatban pedig a szerződésátruházást a szerződéses jogok és kötelezettségek tekintetében jogutódlást biztosító sui generis háromoldalú megállapodásként kezelve – elfogadta, hogy a szerződésből kilépő, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél háromoldalú megállapodásával a szerződési pozíció átruházható.⁷⁵ A szerződésátruházásra a korabeli bírói gyakorlat jellemzően úgy tekintett, hogy a jogviszony folytonosságának fenntartása mellett valósít meg alanycserét a kötelemben. Ennek megfelelően a szerződési pozícióban bekövetkező változás jogutódlás, nem eredményezi a szerződés megszűnését és új szerződés létrejöttét.⁷⁶

Az 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozattal módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozattal a polgári jog átfogó korszerűsítésére irányuló munkálatokra létrehozott Kodifikációs Főbizottság munkájának eredményeként megszületett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény (a továbbiakban: 2009. évi Ptk.), amely a szerződésátruházást olyan önálló jogintézményként szabályozta, amely háromoldalú megállapodással valósítható meg. A szabályozás novációs megoldást alkalmazott,⁷⁷ a törvény 5:180. § (2) bekezdésében. Az Alkotmánybíróság azonban a 2010. április 26-án kelt 51/2010. (IV. 28.) AB

szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény 140. §-a is a befektetési vállalkozás és az árutőzsdei szolgáltató szerződésállományának átruházása esetére.

⁷³ BH2006. 409., BH2015. 163., BH2018. 50., BH2018. 193., Kúria Pfv.V.21.706/2014/6., Pfv.V.21.554/2015/6., Gfv.VII.30.470/2018/3., BDT2008. 1760., BDT2008. 1883., BDT2012. 2751.

⁷⁴ Régi Ptk. 200. § (1) bekezdés

⁷⁵ Meg kell említeni más novációs elméletet tükröző, de alapvetően periférikus bírói gyakorlatot is. Lásd: Szegedi Ítéltábla BDT2012. 2707., BDT2013. 3015. E gyakorlatot maga a határozatokat hozó bíróság sem követte a későbbiekben. Lásd: Szegedi Ítéltábla Pf.20.419/2019/4. számú ítélete, BDT2021. 4329.

⁷⁶ BH2006. 409., BH2015. 163., BH2018. 50., BH2018. 193., Kúria Pfv.V.21.706/2014/6., Pfv.V.21.554/2015/6., Gfv.VII.30.470/2018/3., BDT2008. 1760., BDT2008. 1883., BDT2012. 2751.

⁷⁷ A szabályozás kritikájaként megfogalmazható, hogy habár a szabályozási koncepció (közzétéve: Magyar Közlöny 2002/15. II. kötet) szerint a kodifikátorok mintaként tekintettek a szerződésengedményezés kapcsán a holland Polgári Törvénykönyv (Burgerlijk Wetboek) szerződésengedményezésre vonatkozó szabályaira (Art. 6-159), ugyanakkor e norma ténylegesen nem alkalmaz novációs megoldást, a 6:159. cikkelye szerint ugyanis a szerződésátruházásra a három érintett fél által kiállított okirattal kerülhet sor. A szerződésátruházás eredményeként minden jog és kötelezettség, tehát az átruházó teljes szerződési pozíciója átszáll a szerződésbe belépő félre. Egyebekben a szerződésátruházásra a holland Ptk. a tartozásátvállalás szabályait rendeli alkalmazni.

határozattal a kellő felkészülési idő hiányára és a jogbiztonság ebből fakadó súlyos sérelmére hivatkozva alkotmányellenesnek találta és ezért megsemmisítette a 2009. évi Ptk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló törvény 1. § (1) bekezdését és 208. §-át. A 2010. évi LXXIII. törvény 1. §-a ezt követően külön is kimondta, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény nem lép hatályba.

Az ezt követően újraindult kodifikációs folyamat eredményeként elkészült Ptk. a szerződésátruházást *sui generis* jogintézményként szabályozza az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályainak megfelelő alkalmazását is csak kiegészítő jelleggel írja elő.⁷⁸ A szabályozás értelmében a szerződésátruházás háromoldalú jogügylet, amely a szerződésben maradó, a szerződésből kilépő és a szerződésbe belépő fél között jön létre. A hatályba nem lépett 2009. évi Ptk. rendelkezéseitől eltérően a Ptk. nem tartalmaz olyan előírást, amely szerint a szerződés átruházásának eredményeként a jogviszonyból kilépő fél és az abban bent maradó fél közötti szerződés megszűnne, és a jogviszonyba belépő fél és a jogviszonyban bent maradó fél között új szerződés jönne létre. A fennálló kötelelem megújítására irányuló elemet, vagyis a novációs megoldást tehát a Ptk. szabályozása nem vette át. Nem írja elő a Ptk. azt sem, hogy a szerződésátruházással az elévülés, vagy bármely határidő folyása megszakadna. Mindezekből az következik, hogy a jogviszony folytonosságát a szerződésátruházás nem érinti, a szerződésből kilépő és a szerződésbe belépő fél között tehát a szerződésátruházás eredményeként jogutódlás következik be.

A Ptk. 6:208. §-ának eredeti (3) bekezdése ugyanakkor a szerződésátruházás szabályaival összhangban nem álló rendelkezést tartalmazott,⁷⁹ a felmerült problémákat észlelve a jogalkotó

2016. július 1-jei hatállyal módosította a Ptk. 6:208. § (3) bekezdését.⁸⁰ Ezzel egyidejűleg a Ptk. 6:209. §-ába új (3) és (4) bekezdést iktattak be.⁸¹

A Ptk. módosításáról rendelkező 2016. évi LXXVII. törvény 20. §-ához fűzött részletes indokolás a gyakorlati tapasztalatokra hivatkozva azt

⁷⁸ Ptk. 6:208. § (1)-(2) bekezdés, 6:209. § és 6:210. §

⁷⁹ Lásd: BODZÁSI Balázs: *A Ptk. hatálybalépése után felmerült gazdasági igények hatása*, In: *Fontes Iuris*, 2015/3-4. sz., 57-65. o.

⁸⁰ A jogszabályi rendelkezés módosított 6:208. § (3) bekezdésének szövege szerint „*A szerződésbe belépő félre átszálló jogosultság biztosítéka fennmarad. A szerződésbe belépő félre átszálló kötelezettség teljesítésének biztosítéka megszűnik, kivéve, ha a biztosíték kötelezettje a szerződésátruházásból hozzájárul.*”

⁸¹ A Ptk. 6:209. § (3) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „*Ha a biztosíték kötelezettje a szerződésbe belépő félre átszálló kötelezettség biztosítéka fennmaradásához szükséges hozzájáruló jognyilatkozatát előzetesen megteszi, jognyilatkozata a szerződésátruházásról történő értesítésével válik hatályossá.*” A 6:209. § (4) bekezdés értelmében „*A biztosíték kötelezettje a jognyilatkozat megtételekor fenntarthatja a jogot annak visszavonására.*”

hangsúlyozta, hogy „nem indokolt, hogy a szerződésátruházásra átszálló jogosultságok alapján szolgáló kötelezettségeket biztosító biztosítékok megszűnjenek. A biztosíték nyújtójának helyzetét ugyanis nem befolyásolja, nem teszi terheesebbé a biztosíték jogosultjának személyében bekövetkező változás. A biztosíték megszűnése viszont a szerződésbe belépő új jogosult számára hátrányos lenne. A szerződésátruházással összefüggésben csak akkor indokolt, hogy a biztosíték megszűnjön, ha az alanyváltozás a szerződésből származó kötelezettség tekintetében következik be. Ez utóbbi esetben ugyanis a biztosíték nyújtója számára nem közömbös az, hogy kit terhel az a kötelezettség, amelyért az általa nyújtott biztosítékkal helyt kell állnia. Ezért a törvény alapján a szerződésátruházás következtében csak akkor szűnik meg a biztosíték, ha az az átruházott pozícióval járó kötelezettséget biztosít, és a biztosíték nyújtója a szerződésátruházáshoz nem járul hozzá. A módosítás következtében elhagyásra kerül a Ptk. azon rendelkezése is, amely szerint a zálogkötelezett hozzájárulása esetén az új zálogjog az eredeti zálogjog ranghelyén jön létre. A szerződésátruházással tehát a biztosíték vagy fennmarad vagy megszűnik, és még akkor sem újul meg, hanem tovább él, ha a fennmaradására a biztosítéknyújtó hozzájárulása következtében kerül sor.”⁸²

A Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének 2016. július 1-jén hatályba lépett módosításával az egyetlen novációra utaló elem is kikerült a törvény szerződésátruházásra vonatkozó szabályozásából. Ez pedig arra utal, hogy a szerződésátruházás a Ptk. hatályos szabályozása értelmében a szerződést nem újítja meg, a maradék és a belépő fél között nem keletkeztet új szerződést, hanem jogutódlást eredményez, a jogviszony folytonossága a szerződésátruházást követően is megmarad.

3.1. A jogszabályon alapuló szerződésátruházás sajátosságai

A joggyakorlat számára a legnagyobb kihívást a jogszabály rendelkezése alapján bekövetkező szerződésátruházás kérdése jelentette. A Ptk. 6:211. §-a erre az esetre is a szerződésátruházás szabályait rendeli alkalmazni, így különbségtétel nélküli szabályok irányadók a háromoldalú megállapodáson és a jogszabályon alapuló szerződésátruházás joghatásai között. Ebből logikailag csak az következhet, hogy a jogszabályon alapuló szerződésátruházás sem minősül a Ptk. szerint novációnak, hanem a jogviszony folytonosságának fennmaradása mellett jogutódlást eredményez.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (a továbbiakban: Ptk.) a 2016. január 6-án hatályba lépett új 53/C. § (1) bekezdésében kimondta, hogy: „Ha a Ptk. hatályba lépése előtt kötött szerződésből

⁸² 2016. évi LXXVII. törvény 20. §-ához fűzött részletes indokolás

származó valamennyi jog és kötelezettség a Ptk. hatályba lépését követően jogszabály rendelkezése alapján száll át másra, úgy erre a Ptk. 6:211. §-át kell alkalmazni.” Ehhez kapcsolódóan a (2) bekezdés viszont arról rendelkezik, hogy: „Az (1) bekezdés szerinti esetben a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést megszüntnek, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében pedig a szerződést az átszálló valamennyi jog és kötelezettség vonatkozásában a jogszabály rendelkezése alapján létrejött új szerződésnek kell tekinteni.” A Ptké.-t módosító 2015. évi CCXX. törvény – amely egyidejűleg a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel (Földforgalmi tv.) összefüggő egyes rendelkezésekből és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvényt (Fétv.) is módosította –, általános indokolása szerinti célja az volt, „hogy a hosszú távra kötött haszonbérleti szerződésekben a haszonbér módosításának jogát a törvény a Fétv. korábban elfogadott módosításához képest még megfelelőbben, és a felek érdekei közti egyensúly még hatékonyabb megteremtésével biztosítsa.” A részletes indokolás a jogszabályon alapuló szerződésmódosítás kapcsán a következőkre mutat rá: „A szerződésátruházás az új Ptk. új jogintézménye, célja a teljes szerződéses pozíció (jogok és kötelezettségek) átruházása. A szerződésátruházás alapulhat szerződésen és jogszabályon. A jogszabályon alapuló szerződésátruházás esetére mond ki a Ptké.-módosítás egy értelmező rendelkezést, amely lehetővé teszi, hogy a Ptk. hatályba lépése előtt kötött szerződések esetében, a valamennyi jog és kötelezettség jogszabály rendelkezése alapján átszáll, akkor ezt jogszabályon alapuló szerződésátruházásnak kell tekinteni. Ennek következtében az eredeti szerződő felek között a szerződés megszűnik, és az új szerződő felek között jön létre a korábbi tartalommal, külön jogi aktus nélkül.”⁸³

Ezzel a jogalkotói megoldással az a helyzet állt elő, hogy egyrészt a Ptk. hatálya alá utalta azokat a korábban kötött szerződéseket, amelyek esetében a Ptk. hatályba lépését követően következett be jogszabály rendelkezése alapján szerződésátruházás⁸⁴, másrészt viszont értelmezve a szerződésátruházás Ptk.-beli szabályait, a jogszabályon alapuló szerződésátruházást a háromoldalú megállapodás alapján megvalósuló szerződésátruházáshoz képest eltérő tartalommal, eltérő joghatással ruházta fel annak kimondásával, hogy a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést új szerződésnek kell tekinteni.

A Ptké. 53/C. §-a alaptörvény-ellenességének megállapítása és megsemmisítése iránt több indítványozó az Alkotmánybírósághoz fordult, a Kúria egyik tanácsa pedig egyedi normakontroll-eljárást kezdeményezett. Az Alkotmánybíróság a bírói kezdeményezést az indítványhoz egyesítette, és utólagos normakontroll-eljárásban a 22/2018. (XI. 20.) AB számú határozatában

⁸³ 2015. évi CCXX. törvény részletes indokolása

⁸⁴ Ptké. 53/C. § (1) bekezdés

– hivatalból eljárva – megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet idézett elő azáltal, hogy a Ptké. 53/C. §-ában nem határozta meg az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében szereplő jogállamiság alkotmányos alapértékéből fakadó jogbiztonság követelményének megfelelően a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás részletszabályait. Felhívta ezért az Országgyűlést, hogy a Ptk. szerinti szabályozással való összhang megteremtése érdekében jogalkotói feladatának 2019. március 31-ig tegyen eleget. A Ptké. 53/C. §-a alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt és bírói kezdeményezést ugyanakkor elutasította.

Az Alkotmánybíróság nem kívánt állást foglalni abban a dogmatikai kérdésben, hogy a szerződésátruházás jogutódlást vagy novációt eredményez-e. Rámutatott azonban arra, hogy miután a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy ha a Ptk. hatálybalépése előtt kötött bármely szerződés esetében a szerződésből származó valamennyi jog és kötelezettség a Ptk. hatálybalépését követően jogszabály rendelkezése alapján száll át valamely más jogalanyra, akkor a korábbi szerződést megszüntnek kell tekinteni, és az új szerződő fél tekintetében egy új szerződés létrejöttét kell megállapítani, a jogalkotó eldöntötte ezt a dogmatikai kérdést, az érintett szerződések esetében erre a konstrukcióra novációként tekint; a Ptké. 53/C. § (2) bekezdésének ezt az értelmezését pedig a jogalkalmazó szerveknek is irányadónak kell tekinteniük.⁸⁵

Az Országgyűlés az Alkotmánybíróság felhívása ellenére nem alkotott részletes szabályokat a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházásra.

3.2. A Kúria jogértelmezési feladata

Az ismertetett szabályozási környezetben a Kúriára hárult annak feladata, hogy a jogszabályok értelmezésével – az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) AB számú határozatában kifejtetteket figyelembe véve – megállapítsa a Ptké. 53/C. §-ának szabályozásával érintett szerződési kör vonatkozásában a jogszabályon alapuló szerződésátruházás tartalmát, joghatásait. A Kúria előtti 7/2021. jogegységi eljárás kezdeményezésére azért került sor, mert egy eljárásjogi kérdés, az ügyben eljáró bíróság kijelölése kérdésében a Kúria szembesült azzal, hogy a szerződésátruházás szabályait eltérően értelmezték a Kúria eljáró tanácsai. A Kúria előtt Ptk.VI.24.511/2021. számon az eljáró bíróság kijelölése tárgyában folyamatban levő eljárásban az eljáró tanács azért indítványozta jogegységi eljárás lefolytatását, mert el kívánt térni a Kúria másik tanácsa által hozott Pfv.V.

⁸⁵ 22/2018. (XI. 20.) AB határozat Indokolás [72]

21.802/2018/4. számú (BH2020. 106. szám alatt közzétett) határozatban foglaltaktól.⁸⁶

Az indítványozó – pontosított indítványában – annak az elvi jelentőségű kérdésnek a megválaszolását kérte a Kúria jogegységi tanácsától, hogy a szerződésátruházással kapcsolatos vitás kérdések megítélése során a Ptk. a szerződésátruházást jogutódlásként szabályozó 6:208. §-át és 6:211. §-át, vagy a Ptké. a szerződésátruházást a szerződés megújításaként (novációként) kezelő 53/C. § (2) bekezdését kell elsődlegesen alkalmazni, e szabályok együttes alkalmazása ugyanis, noha szabályozási tárgyuk azonos, ellentétes tartalmukra tekintettel kizárt.⁸⁷

3.3. A 7/2021 PJE szerinti jogértelmezési kérdések és annak joghatásai

A jogegységi tanács álláspontja az volt, hogy a Ptk. hatályos szerződésátruházási szabályainak nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani értelmezése egyaránt azt támasztják alá, hogy a szerződési pozíció átruházása az érintett jogok és kötelezettségek vonatkozásában jogutódlást eredményez úgy, hogy a szerződést nem újítja meg, vagyis a jogviszony folytonosságát nem szakítja meg, hiszen

- a Ptk. nem tartalmaz olyan rendelkezést, hogy a szerződésátruházással a szerződés megszűnne és a belépő féllel új szerződést eredményezne,

- nem rendelkezik arról sem, hogy a szerződésátruházás megszakítaná az elévülést, és hogy a határidők a szerződési pozíció átengedésével újra kezdődnének,

- a szerződésátruházásra másodlagosan alkalmazni rendeli az engedményezés és a tartozásátvállalás – nem novációs jellegű – szabályait,

- a szerződésátruházás szabályai a Ptk.-ban nem „A szerződés megszüntetése megállapodással és egyoldalú nyilatkozattal” címet viselő XIII. Cím alatt, hanem az „Engedményezés, jogátruházás, tartozásátvállalás és szerződésátruházás” címet viselő XII. Cím XXXI. Fejezetében helyezkednek el,

- a jogalkotó szándéka szerint a szerződésátruházás olyan sui generis háromoldalú megállapodás, amely a szerződésből kilépő és a szerződésbe belépő fél között jogutódlást eredményez úgy, hogy a jogviszony folytonossága megmarad,

- a szabályozás előzményeként a régi Ptk. alkalmazása során kialakult bírói gyakorlat jellemzően a jogviszony folytonosságát nem érintő, jogutódlást eredményező háromoldalú megállapodásként ismerte el a szerződésátruházást,

⁸⁶ 7/2021. PJE I. [1]

⁸⁷ 7/2021. PJE I. [2]

- a hatályba nem lépett 2009. évi Ptk. novációs szabályozási megoldást alkalmazott a szerződésátruházás körében, a Ptk. azonban ezt a szabályt nem vette át,

- a Ptk. megalkotása során szabályozási mintának tekintett nemzetközi instrumentumok⁸⁸ és külföldi jogi rendelkezések⁸⁹ nem tekintik novációnak a szerződésátruházást.

Ugyanerre az eredményre vezet a Ptk. szabályainak az *Alaptörvény* 28. cikke szerinti értelmezése is. A szerződésátruházás önálló jogintézménykénti szabályozásának ugyanis – amint az a törvényjavaslat és a 2016. július 1-jén hatályba lépett módosítás javaslatának ismertetett indokolásából is kitűnik – az volt a célja, az a jogintézmény gazdasági rendeltetése, hogy a szerződéses kapcsolatokban a jogfolytonosság fenntartásával, jogutódlást eredményezve lehetővé tegye a teljes szerződéses pozíció kicserélését. Azt ugyanis, hogy a felek az eredeti szerződést megszüntessék, és az egyik fél egy harmadik személlyel ezzel egyidejűleg új, a korábbival akár teljes egészében azonos tartalmú szerződést kössön, a szerződő felek a Ptk. más – már a régi Ptk.-ban is ismert – rendelkezései alapján egyébként is megtehették, illetve megtehetik. Ilyen – novációs – tartalommal ezért nem is lett volna értelme a szerződésátruházás intézményét a Ptk.-ban szabályozni. A régi Ptk.-ban arra vonatkozóan nem szerepeltek tételes szabályok, hogy a szerződésben maradó, a kilépő és a belépő fél megállapodásukkal jogutódlást eredményezve valósíthassák meg a teljes kötelemben az alanycserét, az új jogintézmény törvénybe iktatásának tehát ennek

⁸⁸ Az UNIDROIT Alapelvek a 9. fejezet Szerződésengedményezés (Assignment of Contracts) címet viselő 3. részében szabályozza a szerződési pozíció átruházását. A szabályozás értelmében a szerződésengedményezés a szerződésből kilépő engedményező (assignor) szerződésből fakadó jogainak és kötelezettségeinek átruházását jelenti (9.3.1. cikk). Az erre vonatkozó megállapodás az engedményező és a szerződésbe belépő engedményes (assignee) között jön létre, a szerződésben maradó fél (other party) – előzetesen is megadható – hozzájárulásával (9.3.1, 9.3.3., 9.3.4. cikkek). A 9.3.5. cikk értelmében a hozzájárulás során a szerződésben maradó fél választhat, hogy elengedi a kötelemből az engedményezőt vagy visszatartja őt arra az esetre, ha az engedményes nem teljesítene megfelelően. Egyébként, eltérő rendelkezés hiányában az engedményező egyetemleges kötelezett marad. Az átszálló jogokat és kötelezettségeket, a kifogásokat és a beszámítás jogát illetően az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályait kell alkalmazni (9.3.6., 9.3.7. cikk). Az Európai Szerződési Jog Alapelvei a 12. fejezet Szerződésátruházás (*Transfer of Contract*) című 2. részében rendelkeznek a szerződési pozíció átengedéséről. A 12:201 cikk (1) bekezdése értelmében a szerződés egyik alanya és egy harmadik személy megállapodhatnak a szerződési pozíció átruházásáról. Az átruházás hatályosulásához, a szerződési pozícióban az alanycsere bekövetkezéséhez az is szükséges, hogy a szerződésben maradó személy hozzájáruljon az átruházáshoz. Az átszálló jogok, követelések tekintetében a szerződés átruházása esetén az engedményezés, a kötelezettségek vonatkozásában pedig a tartozásátvállalás szabályai az irányadók [12:201 cikk (2) bekezdés].

⁸⁹ L. 73. lábjegyzet.

a gazdasági célnak a megvalósulását kellett biztosítania. Az Alaptörvény 28. cikkének mindezekre tekintettel az a jogértelmezés felel meg, amely szerint a Ptk.-ban szabályozott szerződésátruházás nem nováció, hanem a szerződési pozíció tartalmát jelentő jogok és kötelezettségek olyan átruházása, amely a jogviszony folytonosságának fennmaradásával jogutódlást eredményez.⁹⁰

A kifejtettek összegzéseként tehát az állapítható meg, hogy szerződésátruházás a Ptk. szabályozása értelmében olyan dogmatikailag szűk értelemben vett szerződésmódosítás és a nováció (újítás) között elhelyezkedő, az engedményezéssel és a tartozásátvállalással rokon sui generis jogintézmény, amely a már fennállt jogviszony alanyaiban változást, jogutódlást eredményez. Teszi úgy, hogy a szerződés egyéb tartalmi elemeit – a felek kifejezetten erre irányuló szándéka nélkül – nem érinti, az önmagával azonos jogviszonyt nem szünteti meg, a szerződést nem újítja meg. A szerződési pozíció átruházásával a kötelelem a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél között szűnik meg, a korábban létrejött jogok és kötelezettségek összessége pedig a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél között marad fenn.⁹¹

A fenti megállapítások összhangban állnak a jelenkor jogtudósainak mértékadó jogirodalmi okfejtéseivel is.⁹² *Juhász Ágnes* arra mutatott rá, hogy „*a felek olyan megállapodása, amely a teljes szerződéses alanyi pozícióban, valamennyi jogra és kötelezettségre kiterjedően (...) eszközözl változást (alanycsere), jogilag nem új szerződésnek, hanem a szerződéses pozícióban bekövetkező jogutódlásnak tekintendő, amely így tehát a szerződéses jogviszony folyamatosságát nem érinti.*” Hangsúlyozta azt is, hogy a Ptk. 2016. évi módosításával „*a jogalkotó egyértelművé tette, hogy a szerződésátruházás a szerződéses jogviszony folytonosságát nem érinti (...) a módosítással a jogalkotó lezárta a szerződésátruházás jogi jellegét érintő vitát*”⁹³ *Csehi Zoltán* szerint a szerződésátruházás „*olyan szerződés, amely az eredeti szerződő felek között jöhet létre, eredeti szerződő felek és a belépőnek nevezett fél között. A szerződésmódosítás ezen módozata jogügyleti módon történő univerzális jogutódlást tesz lehetővé, egyúttal szabályozza a régi és az új szerződő fél felelősségét és az eredeti biztosítékok sorsát. Újdonság csak annyi, hogy nem elegendő a két fél konszenzusa (ki- és belépő félnek), hanem mind a három félnek az egybehangzó és kölcsönös egyetértése szükséges az ilyen típusú szerződésmódosításhoz.*”⁹⁴ *Vékás Lajos* a szerződésátruházást a felek közötti jogviszony folytonosságából kiindulva

⁹⁰ 7/2021 PJE 8. pont [23]-[24]

⁹¹ 7/2021 PJE 8. pont [25]

⁹² A jogtudomány álláspontjának részletező elemzését lásd: FARKAS Attila: *A szerződésátruházás egyes gyakorlati kérdései* (kézirat), megjelenés alatt.

⁹³ JUHÁSZ i.m. 39-40. o., 44-45. o.

⁹⁴ CSEHI Zoltán: *Az egyoldalú szerződésmódosítás általános kérdései*, In: Csehi Zoltán – Koltay András – Landi Balázs – Pogácsás Anett (szerk.): (L)ex Cathedra et Praxis. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából, Pázmány Press, Budapest, 2014, 79-112. o., 92-93. o.

ugyancsak jogutódlási helyzetként kezeli.⁹⁵ *Menyhárd Attila* értelmezése szerint a szerződésátruházással „*lebetségessé válik a felek számára, hogy az eredetileg megkötött szerződés fennmaradása (folytonossága) mellett változzon a szerződő felek személye (...) A szerződésátruházás a szerződésből kilépő, a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél szerződése arról, hogy a szerződésből kilépő felet megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek összessége a szerződésbe belépő félre száll át. Így a szerződésbe belépő fél a szerződésből kilépő fél jogutódja lesz a szerződéses jogviszonyban*”.⁹⁶ *Gárdos Péter* – korábbi felfogásától eltérően – szintén úgy látja, hogy a szerződésátruházás eredményeként a régi szerződő fél kilép a jogviszonyból, és helyére új szerződő fél lép be oly módon, hogy a jogviszony egyebekben változatlan tartalommal marad fenn.⁹⁷ Átfogó tanulmányában elemezve a régi Ptk-tól napjainkig történt jogalkotói lépéseket és jogalkalmazói fejleményeket, szintén szorgalmazta a szerződésátruházás jogutódlásnak tekintését.⁹⁸ *Petrik Béla* a Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének 2016. július 1-jén hatályba lépett módosítását a következőképpen értékelte: „*A módosítással a jogalkotó elvágta azt a vitát, amely a nováció (újítás) és a szerződés módosítása közötti álláspontok között zajlott, hiszen a biztosítékok fennmaradásával a kérdés e szempontból meghaladottá vált, és a novációs elemet – a biztosítékok automatikus megszűnését – a szabályozásból kivezette, sőt a jogalkotó részéről megfogalmazásra került az a vélemény, amely szerint a biztosítékok megszűnésének eltörlésével deklarációsra kerülne, hogy a szerződésátruházás nem minősül novációnak*”.⁹⁹

3.4. A 7/2021 PJE joghatásai

Tekintettel volt arra, hogy az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) AB számú határozata szerint a Ptké. 53/C. § (2) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás novációt jelent, ugyanakkor miután a nováció konkrét tartalmát, joghatásait azonban sem az Alkotmánybíróság nem határozta meg, sem a jogalkotó sem alkotott erre

⁹⁵ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog, Általános rész*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016., 348. o.

⁹⁶ MENYHÁRD Attila: *Szerződésátruházás*, In: Osztoivits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, Opten Kiadó, Budapest, 2014, 489-490. o.

⁹⁷ GÁRDOS Péter: *Szerződésátruházás*, a Ptk. 6:208. § (1) bekezdéséhez fűzött magyarázat, In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, Wolters Kluwer Új Jogtár

⁹⁸ GÁRDOS Péter: *Gondolatok a szerződésátruházásról az Alkotmánybíróság határozata nyomán*, MTA Law Working Papers, 2021/5. sz., 1-29. o.

⁹⁹ PETRIK Béla: *Szerződésátruházás*, In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata V/VI. Polgári jog Kötelmi jog Első és Második Rész. (Negyedik, átdolgozott, bővített kiadás)*, HVG-ORAC, Budapest, 2021, 583-590. o.

vonatkozó olyan szabályokat, amelyek alapján ezek a joghatások, illetőleg a Ptk. szerződésátruházási szabályainak és a Ptké. 53/C. § (2) bekezdésének egymáshoz való viszonya egyértelműen megállapítható lenne, ezért a Kúria a jogértelmezés alapelvei közül felhasználta az azonos szintű jogszabályok között fennálló ellentmondás jogalkalmazói jogértelmezéssel történő feloldásának elvét. A Kúria – az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) AB számú határozatában kifejtettekből kiindulva – jogértelmezéssel, az irányadó jogszabályoknak alapvetően az Alaptörvény 28. cikke és a Ptk. 1:2. § (2) bekezdése szerinti értelmezésével állapította meg a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése szerinti novációs konstrukció tartalmát és joghatásait.

A 7/2021. PJE értelmében a szerződésátruházásra irányadó jogszabályok közül a Ptké. 53/C. § (1) bekezdése a Ptk. 6:211. §-án keresztül a Ptké. 53/C. § (2) bekezdésének szabályozásával érintett szerződési körre is kifejezetten alkalmazni rendeli a Ptk. szerződésátruházási szabályait. A Ptk. 6:208–6:211. §-aiban szabályozott szerződésátruházás pedig – akár háromoldalú megállapodás, akár jogszabály rendelkezése alapján következik be – a szerződési pozíció tartalmát jelentő jogok és kötelezettségek összességének olyan átruházása, amely a jogviszony folytonosságának fennmaradásával jogutódlást eredményez.¹⁰⁰ A Ptké. 53/C. § (2) bekezdése szerinti novációs konstrukció mindezek értelmében speciális jellegű¹⁰¹, és miután a Ptk. és a Ptké. között – amint arra az Alkotmánybíróság is rámutatott – funkcionális kapcsolat áll fenn, a Ptké. rendeltetése, szabályozási célja ugyanis a Ptk. alkalmazásához szükséges átmeneti rendelkezések megfogalmazása volt, ezért a Ptké. alkalmazása nem vezethet a Ptk. rendelkezéseivel ellentétes eredményre, hanem éppen a Ptk. szabályainak érvényesülését kell biztosítania. Ez következik a Ptk. 1:2. § (2) bekezdésében rögzített értelmezési alapelvből (az ún. *québeci klanzulából*) is, amely szerint a polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat a Ptk.-val összhangban kell értelmezni.¹⁰²

Mindezekből eredően – a szerződéses jogok és kötelezettségek összességének átszállására, a szerződés tartalmát érintő jogutódlásra figyelemmel – a régi Ptk. hatálya alatt kötött szerződés időtartamát a 2016. január 6-án vagy azt követően bekövetkezett jogszabályon alapuló szerződésátruházás nem érinti, a szerződés határozott időtartama (például egy kölcsönszerződés 10 éves futamideje) az alanycserével nem kezdődik újra. A jogok és kötelezettségek átszállása az elévülést sem szakítja meg, és a jogszabályokban vagy a szerződésben rögzített, a szerződésátruházást megelőzően megindult egyéb

¹⁰⁰ 7/2021. PJE [46]

¹⁰¹ 7/2021. PJE [47]

¹⁰² 7/2021. PJE [49]

határidők (például a szavatossági vagy a jótállási igények érvényesítésére nyitva álló határidők, illetve a felmondási idő) sem indulnak újra. A szerződésátruházással a szerződésből kilépő fél minden kötelemből szabadul, a korábban keletkezett kötelezettségek a szerződésbe belépő félre szállnak át. Ezért a szerződésbe belépő fél lesz felelős a szerződésből kilépő fél által okozott károkért, és vele szemben lehet érvényesíteni a szerződésből kilépő fél szerződésszegéséből eredő egyéb igényeket is.¹⁰³

Jogutód alatt a felek által kikötött illetékességre vonatkozó szabályok alkalmazása során az általános és a különös jogutódot egyaránt érteni kell,¹⁰⁴ így az illetékességi kikötés hatálya, mivel a Ptk.-ban szabályozott szerződésátruházás a korábban részletesen kifejtettek szerint jogutódlást eredményez, szerződésátruházás esetén a szerződésbe belépő félre is kiterjed.

¹⁰³ 7/2021. PJE [51]

¹⁰⁴ BH2018. 50.

ADALÉKOK A SZERZŐDÉSÁTRUHÁZÁS JOGINTÉZMÉNYÉNEK MEGÍTÉLÉSÉHEZ AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG HATÁROZATA ÉS A KÚRIA GYAKORLATA NYOMÁN

1. Szerződésátruházás a magyar jogban

A szerződéses jogviszony adott pozíciójában elhelyezkedő jogalanyt megillető jogok és terhelő kötelezettségek összességének átruházása a gazdasági szerződéses gyakorlatban már a jelenleg hatályos polgári jogi kódex, a *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (a továbbiakban *Ptk.*) megszületését és hatályba lépését megelőzően is ismert volt.

Az 1930-as években már *Szladits Károly* megállapította, hogy a „szerződés átruházása az egyik szerződő fél egyoldalú akaratelhatározása alapján (...) nem történhetik meg. Ehhez a másik szerződő fél hozzájárulása is szükséges.”¹

Az effajta ügyleteket a felek a régi *Ptk.* (1959. évi IV. törvény) hatálya alatt az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályainak kombinálásával, megfelelő alkalmazásával bonyolították és ezt a megoldást a bírói gyakorlat is elfogadta és nem új szerződésnek, hanem egyértelműen jogutódlásnak tekintette.² Ennek ellenére, az új polgári jogi kódex előkészítése során kifejezetten igényként merült fel a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezések kidolgozása, a jogintézmény megnevezésére, illetőleg a szabályozás mikéntkére vonatkozóan ugyanakkor a jogtudomány képviselői körében különböző, egymással ellentétes álláspontok fogalmazódtak meg.³

A magyar *Ptk.* kodifikációja során a nyugati minták, így különösen a német és svájci jogirodalomból ismert elméletek⁴ hazánkban is megjelentek. Az új *Ptk.*

* Dr. habil. Juhász Ágnes, egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, civagnes@uni-miskolc.hu

¹ SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, joggyakorlat. III. rész, Kötelmi jog*, I. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1934, 755. o.

² BH 2006. 409.

³ GÁRDOS Péter: *Szerződésátruházás*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/3. sz., 20-26. o.; LÁSZLÓFI Pál – LESZKOVEN László: *Gondolatok a szerződés-engedményezés jogi természetéről*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/4. sz., 17-24. o. Ezekről részletesen lásd: JUHÁSZ Ágnes: *A szerződéses pozícióban bekövetkező alanyváltás*, In: Publications Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII. (2014), 425-438. o.

⁴ A germán magánjogi dogmatikában a szerződésátruházás jogintézményére vonatkozóan alapvetően kétféle megközelítés határolható el egymástól. Az ún. *elválasztási elmélet* (*Zerlegungstheorie*) képviselői a szerződésátruházást mint engedményezés és tartozáselvállalás egyfajta kombinációját, egységét fogták fel. (Vö.: KLIMKE, Dominik: *Die Vertragsübernahme*, Ius

koncepciója (a továbbiakban *Ptk. Koncepció*)⁵ a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezéseket még kombinációs alapon – szerződésengedményezés néven –, az engedményezés és tartozásátvállalás szabályainak összedolgozásával, vegyítésével kívánta volna megteremteni. *Lászlófi* és *Leszköven* fentebb már hivatkozott közös tanulmányában kritikát fogalmazott meg a Koncepcióval szemben és a jogintézmény új, önálló rendelkezések megalkotása útján történő szabályozása mellett foglalt állást. Véleményük szerint a Ptk. Koncepció által javasolt kombinációs alapú szabályozás megalkotásával a kívánt jogalkotói cél nem érhető el.⁶

A szerződésátruházás szabályozásának mikéntjére vonatkozó viták csak hosszabb idő elteltével jutottak nyugvópontra. A 2009-ben elfogadott, azonban végül hatályba nem lépett normaszöveg⁷ a Ptk. Koncepcióhoz képest már egészen új szemléletet tükrözött, amennyiben a szerződésátruházást *sui generis* jogintézményként kezelte és arra önálló rendelkezéseket tartalmazott, ugyanakkor a követelések tekintetében az engedményezés, a tartozások tekintetében pedig a tartozásátvállalás szabályainak mögöttes alkalmazásáról rendelkezett.⁸ A kodifikáció további részében a szerződésátruházás szabályozását illető megközelítés alapvetően már nem változott. Ezt bizonyítja a

Privatum 150., Mohr Siebeck, Tübingen, 2010, 21. o.) Az elmélet alaptézise szerint az adott kötelmi jogviszony tartalmát képező jogok (követelések) és kötelezettségek (tartozások) egymástól elválaszthatók, így a szerződésátruházás az engedményezés és a tartozásátvállalás szabályainak direkt, illetőleg analóg alkalmazásával megoldható, s annak önálló jogintézménykénti kezelése szükségtelen. (Vö.: DEMELIUS, Heinrich: *Die Vertragsübernahme*, in: Jherings Jahrbuch 72. (1923), 241–292. o.;; BAUER, Christoph: *Parteiwechsel im Vertrag: Vertragsübertragung und Vertragsübergang. Unter besonderer Berücksichtigung des allgemeinen Vertragsrechts und des Fusionsgesetzes*, Schweizer Schriften zum Handels- und Wirtschaftsrecht, Dike Verlag, Zürich–St. Gallen, 2010, 40. o.)

Az *egységes elmélet* (*Einheitstheorie*) hívei ezzel szemben a szerződésátruházásnak az engedményezés és tartozásátvállalás határain túlnyúló, önálló, *sui generis* jogintézménykénti kezelése mellett foglaltak állást, ahol jogok, követelések és tartozások egységként való kezelésére és ily módon azok egységes átruházására kerül sor. Ez indokolja, hogy a szerződésátruházást ne az engedményezés és a tartozásátvállalás „hibridjeként”, hanem egy sajátos jogintézményként kezeljük, amely érdemes az önálló szabályozásra. Vö.: PIEPER, Helmut: *Vertragsübernahme und Vertragsbeitritt. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Schuldverhältnis*, G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung Kg, Köln – Berlin, 1963, 40-41. o.

⁵ Megjelent: Magyar Közlöny, 2002/15. sz., II. kötet (2002. január 31.)

⁶ LÁSZLÓFI – LESZKOVEN i.m. 22. o.

⁷ L. 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről. A jogszabály elfogadása és hatályba nem lépése történetének rövid összefoglalását lásd: CSEHI Zoltán: *A 2009. évi CXX. törvényről, az új Polgári Törvénykönyv megírsult kísérletéről, annak előkészítéséről és tartalmáról*, In: Iustum Aequum Salutare, 2010/3. sz., 71-103. o., 73-74. o.

⁸ Vö.: 2009. évi CXX. törvény, 5:180-5:182. §

hatályos Ptk. normaszövege is, amely a szerződésátruházás jogintézményét – pontot téve egyúttal a szabályozásával kapcsolatos jogtudományi vita végére –, az engedményezésre és a tartozásátvállalásra vonatkozó rendelkezések kombinált alkalmazása helyett *sui generis* jogintézményként iktatta a polgári jog szabályanyagba.

A Ptk. vonatkozó, 6:208. §-ának (1) bekezdése értelmében a szerződésátruházás háromoldalú, a szerződésből kilépő, a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél megállapodása, amelynek alapján a szerződésből kilépő felet megillető jogok és az őt terhelő kötelezettségek összessége átruházásra kerül a szerződésbe belépő félre. Az ügylet tehát a felek közötti szerződéses jogviszonyban nem pusztán egyes követeléseket, illetőleg tartozásokat érintően eredményez módosulást, hanem *az adott szerződéses pozíció az abhoz kapcsolódó valamennyi joggal és kötelezettséggel átszáll egy harmadik személyre* (szerződésbe belépő fél), aki a jogügylet megkötésétől az eredeti szerződő felet (szerződésből kilépő fél) felváltja a szerződésben és ez utóbbi szabadul a kötelemből. *Célját tekintve a szerződésátruházás a szerződéses jogviszony egyik pólusán elhelyezkedő jogalanyt megillető jogok és kötelezettségek összességének átruházására irányul, az ügylet ugyanakkor szükségképpen alanyváltozást (jogutódlást) eredményez az eredeti szerződésben,* amely azonban a jogirodalomban megjelenő álláspontok⁹ és a kapcsolódó ítélkezési gyakorlat¹⁰ szerint nem tekinthető a szerződés módosítása esetének.¹¹

A jogalkotó szándéka a szerződésátruházás jogintézménye törvényi szabályanyagának megalkotásával alapvetően az volt, hogy megteremtse az adott szerződéses pozícióban a jogalanyt megillető jogok és kötelezettségek összessége átruházásának tiszta dogmatikai alapjait. Ez a cél ugyanakkor csak részben valósult meg, hiszen a Ptk. szerződési biztosítékok szerződésátruházást követő jogi sorsáról rendelkező 6:208. § (3) bekezdése szövegének értelmezését illetően

⁹ Vö.: MENYHÁRD Attila: *A szerződés módosítása*. In: Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. III. köt., Opten Kiadó, Budapest, 2014, 459-468. o., 460. o.; JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 30. o.

¹⁰ BDT 2001. 537

¹¹ A régi magyar magánjogban ezzel ellentétes álláspontot képviselt *Almási Antal*, aki az engedményezést és az adósság átvállalását egyaránt a kötelemváltoztató ügyletek körében tárgyalta, tekintettel arra, hogy ezek a kötelem személyi részét (vagyis alanyi körét érintően) eredményeztek változást. ALMÁSI Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, Tébe Kiadóvállalat, Budapest, 1926, 358. o.

újabb kérdések merültek fel¹², amelyek megválaszolása magának a jogintézmény jellegének megítélése vonatkozásában is komoly jelentőséggel bírt.

2. A szerződésátruházás jellege – Jogutódlás vagy szerződés-megújítás?

A Ptk. fentebb hivatkozott 6:208. § (3) bekezdésének közlönyállapot szerinti szövege azt rögzítette, hogy „[a] szerződésátruházással a szerződés biztosítékai megszűnnek. A zálogkötelezett hozzájárulása esetén az új zálogjog az eredeti zálogjog ranghelyén jön létre.” Az idézett jogszabályhely a jogtudomány képviselői és a joggyakorlat számára többféle értelmezési lehetőséget nyitott, amely ugyanakkor egyetlen dogmatikai kérdés mentén mozgott: a szerződésátruházás megtörténte hogyan hat ki a szerződő felek közötti eredeti jogviszonyra, miként érinti annak folytonosságát. A biztosítékok szerződésátruházás folytán történő megszűnése ugyanis arra engedett következtetni, hogy a szerződéses pozíció átruházása valójában elvágja a felek között fennálló eredeti szerződéses szálát és azt egy azzal tartalmában azonos, ugyanakkor új szerződéses jogviszonnyal váltaná fel, megújítva (noválva) az eredeti szerződést.¹³

A kérdés a jogirodalom képviselőit is megosztotta. A szerződésátruházás szerződést megújító hatásának elismerése jelent meg például Gárdos Péternél, aki a Ptk.-hoz készült egyik kommentár vonatkozó részében úgy fogalmazott, hogy a szerződésátruházás „*nevével ellentétesen nem átruházás, hanem a szerződés megszüntetése és új szerződés létesítése (nováció) útján valósítható meg.*”¹⁴ Ez a megközelítés vélhetően Vékás Lajos korábbi, a fentebb említett, problematikusnak ítélt jogszabályhely kapcsán tett megállapításából ered, amely szerint szerződésátruházás esetén a szerződésátruházás *dogmatikai jellege az, ami megalapozza a biztosítékok megszűnését.*¹⁵ A „dogmatikai jelleg” ugyanakkor csak abban az esetben vezethet a biztosítékok megszűnésére, ha az alatt a jogintézmény novatórius jellege értendő. A Ptk. szövege azonban a szerződésátruházás ez utóbbi vonását *expressis verbis* nem tartalmazta, vagyis a Vékás és Gárdos által megfogalmazott álláspontra

¹² GULYÁS Cecília: *A szerződésátruházás gyakorlati problémái (javaslatok a szabályozás módosítására)*, In: Gazdaság és Jog, 2015/9. sz., 9-11. o.; BODZÁSI Balázs: *A Ptk. hatálybalépése után felmerült gazdasági igények hatása*, In: Fontes Juris, 2015/3-4. sz., 57-65. o.

¹³ A nováció dogmatikájának átfogó feldolgozását lásd: JUHÁSZ Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 43-75. o.

¹⁴ GÁRDOS Péter: *Szerződésátruházás*, In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Complex Kiadó, Budapest, 2014, II. kötet, 1682. o.

¹⁵ VÉKÁS Lajos (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági Javaslatok magyarázatokkal*, Complex Kiadó, Budapest, 2012, 421. o.

mindössze a Ptk. 6:208. § (3) bekezdéséből való, visszafelé irányuló következtetés útján juthattunk el.

A szerződésátruházás természetét illető fenti álláspontokkal kifejezetten ellentétes a *Menyhárd Attila* által megfogalmazott megközelítés, amely az adott szerződő felet megillető jogosultságok és kötelezettségek összességének átruházását az adott szerződéses pozícióban – a tartozásátvállalás és az engedményezés esetéhez hasonlóan – beálló jogutódlási helyzetként fogja fel.¹⁶

A Menyhárd-féle álláspont több szempontból is védhető, logikai érvekkel alátámasztható. Egyrészt, bár alapvetően nincs akadálya annak, hogy a jogalkotó egy újonnan szabályozni kívánt jogintézmény esetén a korábban már létező, hasonló jogintézmények szabályozásától kifejezetten eltérő megközelítést alkalmazzon, a szerződésátruházás szabályanyagának megalkotása során ez kevésbé tűnik logikus, minthogy a magyar polgári jogban már oly’ régóta ismert és alkalmazott „rokonintézmények”, így a tartozásátvállalás és az engedményezés sem érintik az eredetileg fennálló jogviszony folytonosságát.

Másrészt, a szerződésátruházás szabályainak megalkotásával a jogalkotó célja éppen az, hogy ne pusztán egyes követelések vagy tartozások átruházásának legyen normatív szabályanyaga, hanem a követelések és tartozások, jogok és kötelezettségek összességét magában foglaló, azokat egységként megtestesítő szerződéses pozíció egyetlen mozzanattal történő átruházása is lehetővé váljon. A jogügylet célja tehát kifejezetten az adott pozícióban a felet megillető komplex jog és kötelezettségrendszer átruházása, amelynek amolyan „járulékos mellékhatásaként” jelentkezik a szerződéses pozícióban beálló alanycsere.

A kérdés megítélését illetően a *kapcsolódó ítélkezési gyakorlat sem volt egységes*. A bíróságok többnyire következetesen a jogviszony folytatólágossága (fennmaradása) mellett foglaltak állást.¹⁷ Akadtak ugyanakkor olyan ítéletek is, amelyek a szerződésátruházás jogviszonyt megújító, novációs hatását hangsúlyozták.¹⁸

Bár a szerződés átruházásával kapcsolatosan megjelenő legfőbb dogmatikai probléma vitathatatlanul a jogügylet szerződéses alapjogviszonyra kifejtett hatásának meghatározása volt, számos további – főként a gyakorlat oldaláról felmerülő – olyan nyitott kérdés maradt, amelyre a Ptk. normaszövegének pusztá értelmezésével nem lehetett egyértelmű válaszokat adni.

¹⁶ MENYHÁRD Attila: *Szerződésátruházás*, In: Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, Opten Kiadó, Budapest, 2014, 489-490. o.

¹⁷ Vö.: BH 2006. 409., BDT 2008. 1760., BH 2015. 163., BH 2018. 50., BH 2018. 193., Kúria Pfv.V.21.706/2014/6., Pfv.V.21.554/2015/6., Gfv.VII.30.470/2018/3., BDT 2008. 1883., BDT 2012. 2751., BDT 2021. 4329.

¹⁸ Vö.: BDT 2012. 2707., BDT 2013. 3015.

Az egyik ilyen kérdés az volt, hogy a *biztosíték* kifejezés miképpen értelmezendő a Ptk. hivatkozott, 6:208. § (3) bekezdésének alkalmazásában, amely a biztosítékok szerződésátruházás következtében történő megszűnését általános jelleggel mondta ki. Nem volt ugyanis egyértelmű az, hogy a megszűnés joghatása csak a járulékos természetű biztosítékok esetében áll be vagy az kiterjed más, biztosítéki céllal alkalmazott, absztrakt jellegű kötelezettségvállalásokra is.¹⁹ Ez utóbbiak esetében ugyanis további nehézséget jelentett a régi Ptk. szerint alapított, azonban az új kódex szerint már nem létező (pl. vagyont terhelő zálogjog) vagy éppen a jogalkotó által az érvénytelenség (semmisség) jogkövetkezményével sújtott, fiduciárius hitelbiztosítékok megítélése, újra alapításuk kérdése.

A biztosítékok megszűnésével kapcsolatos rendelkezés tartalmának pontos meghatározására, illetőleg a biztosítékok tekintetében a jogosulti és a kötelezetti oldal közötti differenciálásra a gazdasági élet képviselőinek részéről is igény merült fel. Egy szerződéses jogviszonyban ugyanis egyáltalán nem tekinthető mellékes kérdésnek az, hogy a szerződés mely pólusán kerül sor a jogok és kötelezettségek összességének átruházására, különös tekintettel arra, hogy a biztosítékok tipikusan csak az egyik szerződő fél kötelezettségeinek biztosítására szolgálnak. Ennek megfelelően a jogosulti pozícióban a szerződésbe belépő félre nézve adott esetben (pl. egy hitelügylet-állomány megvásárlásakor vagy a bérlet tárgya feletti tulajdonszerzéskor) a biztosíték megszűnése kifejezetten hátrányként jelentkezett.

*A szerződésátruházás szerződéses alapjogviszonyra és ezzel párhuzamosan a biztosítékokra kifejtett hatásának egyértelművé tétele az elévülés szempontjából is lényeges volt, hiszen a Ptk. normaszövege ilyen irányú konkrét rendelkezést nem tartalmazott, a szakirodalmi álláspontok pedig eltérőek voltak abban a kérdésben, hogy a szerződés átruházása megszakítja-e az elévülést vagy sem.*²⁰

Jól látható, hogy a Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének normaszövege nyomán megjelenő divergens értelmezések tarthatatlansága egyértelműen szükségessé

¹⁹ GULYÁS i.m. 9. o.

²⁰ A Ptk. előkészítése során a szerződésátruházással kapcsolatosan Gárdos Péter az ügylet elévülést megszakító jellege mellett foglalt állást arra hivatkozással, hogy a szerződésátruházás egyben a szerződésből fakadó követelésekkel való rendelkezést is jelenti. L. GÁRDOS Péter: *Szerződésátruházás*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/3. sz., 20-26. o., 25. o. *Pusztahelyi Réka a tartozáselismerő nyilatkozat mint elévülést megszakító ok vizsgálata során tér ki a szerződésátruházás jogintézményére és ezzel kapcsolatosan rögzíti, hogy a szerződésátruházás magában foglalja az adós magatartását, hogy az átruházott szerződési pozícióból eredő tartozások fennállást valóban elismeri. Ezen megállapítása arra enged következtetni, hogy a szerződésátruházó ügylet az elévülési idő megszakadására vezet. L. PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 239. o.*

tette a kódex módosítását. 2015 folyamán egyik írásában ezt erősítette meg *Bodzási Balázs*, az Igazságügyi Minisztérium akkori igazságügyi és magánjogi jogalkotásért felelős helyettes államtitkára is, aki a következőképpen fogalmazott: „[a] (...) gazdasági igényeket kielégítő, megnyugtató megoldást az jelentene, ha a jogalkotó hatályon kívül helyezné a Ptk. 6:208. § (3) bekezdését. Ez egyben egyértelmű állásfoglalás is lenne a jogalkotó részéről arra nézve, hogy a szerződésátruházást nem tekinti novációnak.”²¹

A fenti előzményeket követően végül 2016-ban került sor a Ptk. módosítására, amely a kódex szerződésátruházásra vonatkozó szakasza szövegének pontosításán túl számos más jogszabályi rendelkezést is érintett. *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról szóló 2016. évi LXXVII. törvény* (a továbbiakban *Ptk.módtv.*) lezárta egyrészt a szerződésátruházásra vonatkozó szabályok értelmezésével kapcsolatos jogirodalmi vitákat, másrészt azonban reagált a joggyakorlat szintjén felmerülő igényre is.

3. A Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének módosítása

A Ptk.módtv. 20. §-a rendelkezett a Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének módosításáról, új rendelkezés beiktatásával. A 2016. július 1-től hatályos normaszöveg szerint „[a] szerződésbe belépő félre átszálló jogosultság biztosítéka fennmarad. A szerződésbe belépő félre átszálló kötelezettség teljesítésének biztosítéka megszűnik, kivéve, ha a biztosíték kötelezettje a szerződésátruházásból hozzájárul.”

A normaszöveg fenti módosításával a jogalkotó a szerződési biztosítékok sorsát illetően tiszta helyzetet teremtett: a szerződésátruházás biztosíték-szünetelő hatásának általános kimondása helyett – és a korábbi normaszövegben szereplő novációs jellegű utalást elhagyva – elválasztotta egymástól a szerződésbe belépő félre átszálló jogok és kötelezettségek biztosítékait és előbbieket tekintetében azok fennmaradásáról, míg utóbbiak vonatkozásában azok főszabálykénti megszűnéséről rendelkezett.

A hivatkozott szakaszhoz kapcsolódó miniszteri indokolás szerint – a gyakorlati tapasztalatokat is figyelembe véve – *indokolatlan lett volna egy olyan szabályozási megoldás fenntartása, amely a szerződésátruházással átszálló jogosultságok alapján szolgáló kötelezettségeket biztosító biztosítékok megszűnéséről rendelkezik.* A biztosíték megszűnése ugyanis a biztosíték nyújtójának helyzetére tényleges kihatással nincs, a biztosíték jogosultjának személyében bekövetkező változás a helyzetét nem teszi terhesebbé, szemben a szerződésbe belépő új jogosult helyzetével, amelyet viszont a biztosíték megszűnése már hátrányosan érint. Erre tekintettel jogalkotó a biztosíték fennmaradásáról rendelkezett.

²¹ BODZÁSI i.m. 65. o.

A szerződésből származó kötelezettség biztosítéka esetében ugyanakkor a biztosíték nyújtójának helyzete már más, hiszen számára kifejezetten lényeges kérdés az, hogy ki szerepel a kötelezeti pozícióban, kit terhel a kötelezettség, amelyért – az általa nyújtott biztosítékkal – helyt kell állnia. Mindazokban az esetekben tehát, amikor az adott biztosíték az átruházott pozícióval járó kötelezettséget biztosítékaul szolgál, a biztosíték szerződésátruházás folytán történő megszűnése indokolt.

A fenti főszabály rögzítése mellett a jogalkotó lehetőséget ad arra, hogy a szerződésbe belépő félre átszálló kötelezettség teljesítésének biztosítéka fennmaradjon, amennyiben a biztosíték kötelezettje hozzájárul a szerződésátruházáshoz. A Ptk. módosított normaszövege – a gyakorlat oldaláról felmerülő igényekre reagálva – lehetővé teszi azt is, hogy a kötelezett a szerződésátruházáshoz és ezzel egyben a biztosíték fennmaradásához való hozzájáruló nyilatkozatát előzetesen tegye meg.²² Ilyen esetben a biztosíték kötelezettjének nyilatkozata a szerződésátruházásról történt értesítésével válik hatályossá.

Az előzetesen megtett nyilatkozat esetén felmerül ugyanakkor a nyilatkozat visszavonhatóságának, illetve visszavonhatatlanságának kérdése. Utóbbi esetben ugyanis a biztosíték kötelezettje nyilatkozatának megtételét követően már nem bírna semmiféle ráhatással az általa nyújtott biztosítékkal biztosított kötelezettségre, illetőleg annak alanyára. Erre tekintettel a jogalkotó – a szerződésben maradó fél által a szerződésátruházáshoz előzetesen megadott nyilatkozatának (Ptk. 6:209. § (2) bekezdés) mintájára – lehetővé teszi a biztosíték kötelezettje számára, hogy az előzetesen megtett jognyilatkozatra vonatkozóan – a nyilatkozattétellel egyidejűleg – fenntartsa a nyilatkozat visszavonásának jogát.

4. Az Fétv. és a Ptké. 2016. évi módosítása

A Ptk. 2016. évi módosításának eredményeként a szerződésátruházás jogintézményével kapcsolatos értelmezési viták látszólag nyugvópontra jutottak. Ez azonban csak átmeneti állapot volt. A szerződésátruházást érintően újabb értelmezési és jogalkalmazási nehézségek merültek fel, amelynek kiindulópontját a mezőgazdasági haszonbérleti szerződésekkel kapcsolatos rendelkezések módosítása képezte.

A magyar jogalkotó 2016. január 6. napjával módosította a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvényt (a továbbiakban *Fétv.*) és ezzel párhuzamosan a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi

²² Ptk. 6:209. § (3) bekezdés

V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvényt (a továbbiakban *Ptké.*).²³

A Fétv. módosításával a jogalkotó szándéka alapvetően arra irányult, hogy a hosszú távra kötött haszonbérleti szerződésekben a haszonbér módosításának jogát még megfelelőbben, a felek érdekei közötti egyensúly még hatékonyabb megteremtésével biztosítsa. A Fétv. Módtv. által újonnan beiktatott²⁴ 50/A. §-a lehetővé tette, hogy a hosszabb időtartamra (legalább 10 évre szóló) haszonbérleti szerződésekben a felek bármelyike kezdeményezhesse a haszonbérleti díjnak a kezdeményezéskor irányadó helyben szokásos piaci haszonbérleti díjra való módosítását.²⁵ Ehhez kapcsolódóan a Fétv. – azonos hatállyal beiktatott²⁶ – 110/A. §-a úgy rendelkezett, hogy az 50/A. § rendelkezéseit „arra az új haszonbérleti szerződésre is alkalmazni kell, amely a Módtv. hatálybalépése előtt megkötött – illetve akár a hatálybalépés előtt, akár azt követően meghosszabbított –, a Módtv. hatálybalépését követően a föld tulajdonjogának átruházása folytán a haszonbérbe adó tulajdonos személyében bekövetkezett változásra tekintettel szerződésátruházás miatt megszünt haszonbérleti szerződés helyébe lépett.”

Az előbb hivatkozott jogszabályhely „a haszonbérbe adó tulajdonos személyében bekövetkezett változásra tekintettel szerződésátruházás miatt megszünt haszonbérleti szerződés helyébe lépő” szerződésről beszél, amely további értelmezést igényel, tekintettel annak polgári jogi (Ptk.-beli) szabályozására.

Ahogy fentebb említést nyert, a Módtv. nemcsak a Fétv., hanem a Ptké. normaszövegében is változást hozott. A Ptké. 2016. január 6. napjával beiktatott²⁷ 53/C. §-ának (1) bekezdése kimondta, hogy „[h]a a Ptk. hatálybalépése előtt kötött szerződésből származó valamennyi jog és kötelezettség Ptk. hatálybalépését követően jogszabály rendelkezése alapján száll át másra, úgy erre a Ptk. 6:211. §-át kell

²³ 2015. évi CCXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény és a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény módosításáról (a továbbiakban *Módtv.*)

²⁴ Módtv. 2. §

²⁵ Fétv. 50/A. § (1) A legalább 10 éves időtartamú haszonbérleti szerződés esetében a szerződő felek bármelyike az e §-ban foglaltak szerint a szerződéskötést követő 5 év elteltével – ha a haszonbérleti szerződés időtartama meghosszabbítás folytán éri el a 10 éves időtartamot, a meghosszabbítás időpontjától számított 5 év elteltével – majd az első kezdeményezést követően 5 évente kezdeményezheti a haszonbérleti szerződés módosítását a haszonbérleti díjnak a kezdeményezéskor irányadó helyben szokásos piaci haszonbérleti díjra való módosítása érdekében, feltéve, hogy a haszonbérleti szerződés időtartamából legalább még 5 év van hátra.

²⁶ Módtv. 3. §

²⁷ Módtv. 1. §

alkalmazni. A Ptk. Ptké. által hivatkozott szakasza a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás esetét rendezi és kimondja, hogy mindazokban az esetekben, amikor egy szerződésből származó valamennyi jog és kötelezettség jogszabály rendelkezése alapján száll át másra, a szerződésátruházás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

A jogalkotó a Ptké. 53/C. § szakaszában a Ptk. 6:211. §-ára történő hivatkozáson túl a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás alapjogviszonyra kifejtett hatását is tisztázni kívánja. Erre tekintettel az 53/C. § (2) bekezdésében rögzítésre kerül, hogy jogszabályon alapuló szerződésátruházás esetében „*a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést megszüntnek, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében pedig a szerződést az átszálló valamennyi jog és kötelezettség vonatkozásában a jogszabály rendelkezése alapján létrejött új szerződésnek kell tekinteni.*”

A Ptké. 53/C. § (2) bekezdésének beiktatása a jogalkotó részéről kifejezetten dicséretesnek tekinthető, amennyiben szándéka szerint kifejezetten tisztázni kívánta a jogintézmény természetét és joghatásait, feltehetően éppen azzal a céllal, hogy elkerülje a szerződésátruházás jogintézményét korábban övező viták kiújulását. Sajnálatosan ugyanakkor a jogalkotói szándék nem ért célt, sőt, valójában újabb jogértelmezési problémákhoz vezetett, amennyiben a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás novációs hatásának kimondásával ellentmondást idézett elő a Ptk. és a Ptké. normaszövege között.

A Ptk. 53/C. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy mindazokban az esetben, amikor a Ptk. hatálybalépése előtt kötött szerződésből származó valamennyi jog és kötelezettség Ptk. hatálybalépését követően jogszabály rendelkezése alapján száll át másra, a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás szabályát (Ptk. 6:211. §) kell alkalmazni. A tényleges értelmezési problémát az 53/C. § (2) bekezdése veti fel, amely szerint ilyenkor – mármint az (1) bekezdés szerinti, jogszabályon alapuló szerződésátruházásnak tekintendő esetben – a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést megszüntnek, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében pedig a szerződést az átszálló valamennyi jog és kötelezettség vonatkozásában *a jogszabály rendelkezése alapján létrejött új szerződésnek kell tekinteni.*

Jól látható, hogy a Ptk. és a Ptké. szövege szöges ellentétben áll egymással: amíg ugyanis a Ptk. a szerződésátruházást – a Ptk. 6:211. §-ának a Ptk. 6:209-6:201. §-ainak alkalmazását elrendelő rendelkezése alapján ideértve a jogszabály rendelkezése alapján beálló szerződésátruházás esetét is – a jogviszony folytonosságát fenntartó jogintézményként, jogutódlásként kezeli, addig a Ptké. a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél között fennálló eredeti szerződés megszűnéséről és ezzel párhuzamosan a szerződésbe belépő és a

szerződésben maradó fél közötti új szerződés létrejöttéről beszél. Ezt a konstrukciót a jogtudomány szokásosan a nováció megnevezéssel illeti, noha ez utóbbi kifejezés pontos tartalma a hatályos polgári jogban nem meghatározott, tartalmi jellegű definiálási kísérletekkel a magánjogtudomány szintjén találkozunk.

A Ptké. hivatkozott szakasza alapvetően *kétféle értelmezési irányt jelölt ki*. Amennyiben azt úgy értelmezzük, hogy a Ptké. a szerződésátruházásra novációként tekint, úgy a Ptké. ellentmond a Ptk.-nak, ami a jogalkotás szintjén meglehetősen furcsa helyzetet idéz elő, hiszen a Ptk. alkalmazása elméletileg meg kellene, hogy előzze a Ptké. alkalmazását. A másik értelmezési irány az lehet, hogy a Ptké. pusztán a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházást tekinti novációnak, míg a szerződéses pozíció felek akaratán alapuló átruházása – a Ptk. vonatkozó, novációra egyáltalán nem utaló rendelkezéseit figyelembe véve – továbbra is jogutódlásként kezelendő. Ez az értelmezési irány ugyanakkor több okból sem vezethet eredményre. Egyrészt, nem indokolt, hogy a jogalkotó az eredeti szerződésre vonatkozó joghatás (jogviszony folytonosságának fenntartása vagy megszűnés) különbséget tegyen a szerződés átruházásának felek akaratán és a jogszabály rendelkezésén alapuló esete között. Másrészt, a Ptké. 53/C. §-a a Ptk. 6:211. §-át „értelmezi”, amely ugyanakkor visszautal a Ptk. felek akaratán alapuló szerződésátruházásra vonatkozó szabályaira, vagyis a két esetkor csak egyféleképpen kezelhető: vagy mindkét helyzetet jogutódlásként kell kezelni, vagy azokat a szerződésszünetítő és -keletkeztető hatás egyidejű rögzítése mellett a szerződés megújításaként értelmezni. A hangsúly az egységességen van.

Kurucz Mihály szerint „(...) a haszonbérleti joggal terhelt földtulajdonjog átruházásával jogszabályi rendelkezésnél fogva megszűnik és egyidejűleg megszűnik az új, megújított földhaszonbérleti szerződés. Ez a nováció egy sajátos, kényszerű fajtáját jeleníti meg (...)”²⁸ A fenti értelmezés elfogadható és vitatható is, legalábbis ami a probléma magvát, a szerződésátruházás jellegének megítélését illeti. Lényeges ugyanakkor megjegyezni, hogy bár a fenti esetben a nováció a felek jogviszonya tekintetében – a jogszabály rendelkezése folytán – tényleg kényszerítő hatású, az semmiképpen sem azonosítható a római jogból eredő – és Kurucz által helytelenül hivatkozott – *novatio necessaria* intézményével, amelynek esetében a

²⁸ KURUCZ Mihály: *Jogértelmezési feszültségek és önellentmondások a Fétv. 50/A.§-nak a földhaszonbérleti díj módosítására vonatkozó új szabálya kapcsán*, In: Gellén Klára (szerk.): *Gazdasági tendenciák és jogi kihívások a 21. században 2.*, Iurispertus Kiadó, Szeged, 2020, 87-104. o., 95. o.

felek jogviszonyában a praetori eljárás során, a felek akaratától függetlenül állt be változás.²⁹

A Fétv. és a Ptk. módosításának hatása a bírói gyakorlat alakulásán is jól érzékelhető. Az Fétv. és a Ptk. rendelkezéseinek értelmezése ugyanis nemcsak a jogirodalom képviselői, hanem a jogalkalmazók körében is jogbizonytalanságot és ennek folytán az ítélkezési gyakorlat divergens alakulását eredményezte, hiszen annak függvényében, hogy egy adott ügyben eljáró bíró a szerződésátruházást jogutódlásként vagy a szerződés megújításaként értelmezi, eltérőek lehetnek a földhaszonbérleti szerződés sorsát érintő kérdésekre adható válaszok is.

Kurucz Mihály hivatkozott munkájában a megválaszolandó kérdéseket három nagyobb csoportba rendezte.³⁰ Ebből kiindulva a legalapvetőbb kérdés, mondhatni előkérdés, az, hogy *az adott szerződésre egyáltalán milyen szabályok alkalmazandók*. Abban az esetben ugyanis, ha a szerződésátruházást a jogviszony folytonosságát nem érintő ügyletként fogjuk fel, úgy a szerződésre az annak létrejöttének időpontjában hatályos jogszabályok alkalmazandók, amelyek – tekintettel a szabályozás által érintett, hosszabb (legalább tíz éves időtartamra szóló) haszonbérleti szerződésekre –, vélhetően nem a hatályos földforgalmi tárgyú jogszabályok³¹, hanem a korábbi törvényi rendelkezések³² alkalmazását jelentik. Ellenkező esetben, vagyis a szerződésátruházás novációkénti felfogásának esetén viszont a hatályos jogszabályok alkalmazására kerül sor.

Az alkalmazandó jog kérdéséhez egy sor további kérdést is kapcsolódik, amelyek alapjául a korábbi és a jelenleg hatályos jogszabályok közötti szabályozási különbségek szolgálnak. Az Fftv. ugyanis jelentős mértékben átalakította például a földszerzési korlátozások rendszerét, így a földhaszonbérleti szerződés megújítása esetén *nehézséget okozhat annak megítélésre, hogy az újonnan bevezetett korlátozások miképpen alkalmazandók*, egyáltalán alkalmazhatók-e a szerződésátruházó ügylet folytán a szerződésbe belépő, illetőleg a szerződésben maradó félre. Kérdéses továbbá az is, hogy *a jogviszony folytonosságának fennmaradása esetén miképpen alakul a korábban hatályos jogszabályi rendelkezések alapján megkötött haszonbérleti szerződés tartalma*, a feleket megillető jogok és terhelő kötelezettségek rendszere, valamint például a szerződéses

²⁹ Vö.: SZÁSZY István: *A kötelmi jog általános tanai*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1943, 321. és 323. o.

³⁰ KURUCZ i.m. 96. o.

³¹ L. 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról (a továbbiakban Fftv.); 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról; 2010. évi LXXXVII. törvény a Nemzeti Földalapról

³² 1987. évi I. törvény a földről; 1994. évi LV. törvény a termőföldről

ellenérték (haszonbér) módosítása, a szerződés egyoldalú megszüntetése jogának gyakorlása, stb.

A felvetett kérdésekre adandó válaszok megfogalmazása során mindenképpen figyelmet érdemel a Módtv. által elérni kívánt jogalkotói cél, amely – ahogyan ezt a Módtv.-hez fűzött miniszteri indokolás is rögzíti –, nem más, *mint a bosszú távra kötött haszonbérleti szerződésekben a haszonbér módosításának jogának még megfelelőbb, a szerződő felek érdekei közötti egyensúly még hatékonyabb megteremtésével történő biztosítása.*

5. A Ptké. 53/C. §, az Alkotmánybíróság előtt

2016-ban országgyűlési képviselők egy csoportja utólagos normakontrollra irányuló indítványt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz, amelyben kérték a Módtv. egésze alaptörvény-ellenességének megállapítását és erre tekintettel a jogszabály visszamenőleges hatályú megsemmisítését. A képviselői indítvány szerint a Módtv. „elfogadásával a hazai jogrendszer egyik zászlóshajójának, a Ptk.-nak a durva megerősökölése, a polgári jogi dogmatika kirívó sérelme következett be”.

A fenti indítvány mellett 2018 áprilisában egy, a Ptké.-ra vonatkozó egyedi normakontroll-eljárás iránti bírói kezdeményezés is érkezett az Alkotmánybírósághoz, amelyben a Kúria P.V. tanácsa a Ptké. jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházásra vonatkozó 53/C. §-a alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte. A bírói kezdeményezés szerint a Ptké. Módtv. által beiktatott 53/C. §-a felborítja a szerződésátruházás Ptk. szerinti alapkoncepcióját, jogalkalmazói nehézségeket okoz, és egyben sérti a Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) (a továbbiakban: Alaptörvény) B) cikk (1) bekezdése szerinti jogbiztonság elvét.

Az Alkotmánybíróság a fenti két eljárást egyesítette, és végül 2018 novemberében hozta meg döntését. A 22/2018. (XI. 20.) AB határozatában az Alkotmánybíróság elutasította mind a Módtv. egésze alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló képviselői indítványt, mind pedig a Ptké. 53/C. §-a Alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló bírói kezdeményezést. A testület azonban mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg a Ptké. említett szakasza kapcsán. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Országgyűlésnek a Ptké. hivatkozott szakaszában meg kellett volna határoznia a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás részletszabályait, hogy ezzel eleget tegyen az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében szereplő jogállamiság alkotmányos alapértékéből fakadó jogbiztonság követelményének.

A mulasztást pótolandó, a testület arra hívta fel az Országgyűlést, hogy a Ptk. szerinti szabályozással való összhang megteremtése érdekében jogalkotói feladatának 2019. március 31. napjáig tegyen eleget.³³

A fenti alkotmánybíróági határozat tartalma több szempontból is további vizsgálatot érdemel. Szándéka szerint ugyanis bár a testület egyáltalán nem kívánt állást foglalni abban a kérdésben, hogy a szerződésátruházás vajon megújítja-e a szerződést vagy sem, a határozat közvetett módon mégiscsak tartalmaz ezirányú utalást. A határozat indokolásának [72] pontja a következőképpen fogalmaz: „[a] jogalkotó (...) ezt a dogmatikai kérdést eldöntötte, amikor erre a szerződéses konstrukcióra novációként tekint, amelyet az igazságügyi miniszter az Alkotmánybíróság megkeresésére adott jogi véleményében megerősített. A támadott Ptké.-beli értelmezést a jogalkalmazó szerveknek tehát magukra nézve irányadónak kell tekinteniük.”

Az indokolás szövegéből jól látható, hogy az Alkotmánybíróság a szerződésátruházás alapvető dogmatikai jellegére irányuló kérdésben az általa az igazságügyi minisztertől bekért – kötőerővel egyébként nem rendelkező – jogi vélemény (a továbbiakban IM vélemény) alapján foglalt állást, amely több szempontból is vitatható.³⁴ Egyetértve a Gárdos Péter által az alkotmánybíróági határozattal szemben megfogalmazott kritikával, úgy vélem, hogy az Alkotmánybíróság nem járt el helyesen akkor, amikor döntését kizárólagosan a fenti, jogi kötőerővel egyrésztől nem bíró, másrészt jogi érvekkel megfelelőképpen alá nem támasztott és a Ptk. szabályanyagával való összhangot teljes mértékben nélkülöző véleményre alapozta.³⁵

Az IM vélemény rögzíti, hogy „[a] jogszabályon alapuló szerződésátruházás jogi tartalma pedig nem vitásan az, hogy a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést megszüntnek, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében pedig a szerződést az átszálló valamennyi jog és kötelezettség vonatkozásában a jogszabály rendelkezése alapján létrejött új szerződésnek kell tekinteni.”³⁶ Teljes határozottsággal mondja továbbá azt, hogy a Ptké. indítványozók által kifogásolt 53/C. §-a „nem valósítja meg «a polgári jog lábballá tiprását», hanem éppen ellenkezőleg, tökéletesen összhangban van azszal, és a Ptk. dogmatikailag is helyes értelmezését segíti elő”,

³³ Az Országgyűlés az AB határozatban előírt, a Ptk. szerinti szabályozással való összhang megteremtése érdekében teljesítendő jogalkotói feladatának a kézirat lezárásának időpontjáig (2021. december 29.) nem tett eleget, és a szerző előtt erre irányuló kezdeményezés sem ismert.

³⁴ Az igazságügyi miniszter ügyben adott véleménye az alábbi linken hozzáférhető és letölthető: [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/62f36c23b991cbc5c1257f68005e39d8/\\$FILE/II_330_2016_IM_%C3%A1ll%C3%A1sfoglal%C3%A1s_anonimiz%C3%A1lt.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/62f36c23b991cbc5c1257f68005e39d8/$FILE/II_330_2016_IM_%C3%A1ll%C3%A1sfoglal%C3%A1s_anonimiz%C3%A1lt.pdf) (A letöltés időpontja: 2021. május 24.)

³⁵ GÁRDOS Péter: *Gondolatok a szerződésátruházásról az Alkotmánybíróság határozata nyomán*, In: Magyar Jog, 2021/7-8. sz., 427-444. o., 435. o.

³⁶ IM vélemény, 12. o.

amely „értelmezési szabály (...) a Ptk. új jogintézményével függ össze; a polgári jogi szabályozással teljes mértékben konform, és szakmailag is helytálló.”³⁷

Ugy vélem, az IM vélemény sem alaposnak, sem pedig jogi érvekkel megfelelő módon alátámasztottnak nem nevezhető. A helyzet megítélését tovább árnyalja az a körülmény, hogy az IM vélemény elkészítésének időpontjában már zajlott a Ptk. szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezéseinek módosítására irányuló jogszabály előkészítése, amelynek háttérében motivációként kifejezetten a Ptk. eredeti normaszövege által előidézett, a szerződésátruházás jogintézménye alapvető dogmatikai jellegének, novációs vagy jogutódlási természetének megítélése körüli jogbizonytalanság megszüntetése, a kapcsolódó viták feloldása állt.³⁸ A jogalkotó tehát a Ptk. tervezett módosításának előkészítésével kifejezetten tett egy lépést a Ptk. eredeti normaszövege alapján még nyitott kérdés megválaszolása, a helyzet egyértelműsítése érdekében. A fenti jogalkotói szándékhoz képest meglepő, logikai érvek mentén nehezen indokolható és következtelen megoldásként értékelhető az, hogy a Ptké. vonatkozásában a jogalkotó egy kifejezetten ellentétes megközelítést tett (volna) magáévá és eltérő megítélés alá helyezte (volna) a szerződésátruházó ügyletet annak függvényében, hogy az a felek megállapodásán vagy jogszabály rendelkezésén alapul.

Az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) határozatát annak meghozatalát követően a magánjogtudomány képviselői és a gyakorlat részéről egyaránt számos kritika érte. Jól érzékelhető ugyanakkor az is, hogy a Ptké. vitatott rendelkezése kapcsán a határozatban rögzített vélemény bár a testület többségi álláspontjaként kerül megfogalmazásra, annak erejét „gyengítik” az ahhoz kapcsolódóan megfogalmazott alkotmánybírói különvélemények, amelyek egyes megállapításai szintén figyelmet érdemelnek.

Czine Ágnes szerint a hatályos kötelmi jogi szabályozás rendszerében a szerződésátruházás lényege éppen az, hogy a felek a szerződésből származó valamennyi jogot és kötelezettséget az eredeti szerződés jogfolytonos fenntartásával tudják átruházni. A jogintézmény ezen jellemzőjével ugyanakkor ellentmondó rendelkezésként értékeli a Ptké. 53/C. § (2) bekezdésében foglalt szabályt és úgy véli, hogy a Ptké. 53/C. (1) és (2) bekezdése – az Alkotmánybíróság többségi véleményében megfogalmazottakkal ellentétben – nem tekinthető a Ptk.-t értelmező jellegű szabálynak. A határozathoz fűzött különvéleményében Czine kifejti továbbá, hogy álláspontja szerint a Ptké. vitatott rendelkezése megbontja a Ptk. szerződésátruházásra vonatkozó szabályozási rendszerét, és ennek folytán a magánjogi

³⁷ IM vélemény, 12. o.

³⁸ Lásd részletesen a jelen tanulmány 3. pontjában kifejtetteket.

jogviszonyok áttekinthetősége és a jogintézmény működésének kiszámíthatósága ellen hat.³⁹

A *Pokol Béla* által megfogalmazott különvélemény háttérében alapvetően Bodzasi Balázs – fentebb általam is hivatkozott⁴⁰ – megállapítása húzódik meg. Pokol szerint a Ptké. 53/C. §-a kapcsán a mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség Alkotmánybíróság általi megállapítása önmagában nem elegendő, minthogy ez – szemben a Ptk.-szabályozás nyitva hagyásával – kifejezetten a nováció mellett foglal állást, mely megoldás a jogintézmény céljával ellentétes és a Ptké. 53/C. § (2) *bekezdésének életben hagyása a céllal szembenálló szabályozás magánjogba történő bebetonozását jelenti.*⁴¹

6. A Kúria gyakorlata az AB határozat megszületését követően

Az Alkotmánybíróság határozatának közzétételét követően a hazai bíróságok újult erővel fogtak neki az alapvetően a földhaszonbérleti szerződések módosításával, valamint felmondásával kapcsolatos, azonban egyúttal a szerződés átruházásának kérdését is érintő jogviták elbírálásának, mellyel párhuzamosan – az AB határozat nyomán – az ítélkezési gyakorlat is új irányt vett, noha annak egységesüléséről szó továbbra sem volt.

A témakörhöz kapcsolódó ítéletek köréből elsősorban a Kúria Pfv.V. 21.802/2018. számú (BH 2020. 106. számon közzétett) döntése érdemel említést, amelyben a Kúria eljáró tanácsa – a Ptk. 6:356. §, a haszonbérleti szerződésre a bérlet szabályainak alkalmazását elrendelő és a bérelt dolog tulajdonjogának átruházására vonatkozó 6:340. § (2) bekezdése alapján – úgy foglalt állást, hogy a haszonbérleti szerződés adott pozíciójának átszállása a Ptk. 6:211. §-a szerinti szerződésátruházásnak minősül.

Ítéletében a Kúria a 22/2018. (XI. 20.) AB határozatban kifejtettekkel⁴² összhangban rögzítette továbbá, hogy a Ptké. „53/C. § (2) *bekezdésében foglaltak értelmében jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházás esetén a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél tekintetében a szerződést megszüntnek, a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél tekintetében pedig a szerződést az átszálló valamennyi jog és kötelezettség vonatkozásában a jogszabály alapján létrejött új szerződésnek kell tekinteni.*”⁴³ A Kúria hangsúlyozta, hogy a jogalkotó erre a szerződéses konstrukcióra novációként tekint.

³⁹ Czine Ágnes alkotmánybíró különvéleménye, 22/2018. (XI. 20.) AB határozat, 105. pont

⁴⁰ L. 21. sz. lábjegyzet

⁴¹ Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye, 22/2018. (XI. 20.) AB határozat, 120. pont

⁴² 22/2018. (XI. 20.) AB határozat indokolása, [72] pont

⁴³ BH 2020. 106. indokolás, [16] bekezdés

A Kúria ítélete szerint mezőgazdasági haszonbérlet esetében tehát a szerződésbe belépő fél nem válik a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél közötti korábbi, megszűnt szerződés alanyává.

A Kúria fenti ítélete egyértelműen meghatározta a Kúria ítélkezési gyakorlatának további irányát, hiszen a döntés közzétételét követő időszakban egy sor további ítélet született, amely a döntésben lefektetett jogértelmezést követte.⁴⁴ Tekintettel arra, hogy a kapcsolódó – lábjegyzetben hivatkozott – ítéletek alapjául szolgáló tényállások által felvetett problémák és annak bírói megoldásai azonosak, ezek részletes ismertetését ehelyütt nem tartom indokoltnak. Érdeemesnek tartok ugyanakkor néhány gondolatot kiemelni az egyes ítéleti indokolásokból.

A Kúria Pfv. 21.248/2018/9. ítéletében például az eljáró tanács kifejtette, hogy mivel a vétel bérletet nem bont, a haszonbérleti szerződéseknek az új haszonbérleti szerződési jelleg mellett is az eredeti szerződésben foglalt időtartamra tekintettel kell folytatódniuk, azzal, hogy a Ptk.-beli általános szabályozás a módosított Ptké. szempontjai mellett is csak akkor érvényesülhet, ha a Fétv. – mint speciális jogszabály – 60. § (5) bekezdéséből fakadó jogok és kötelezettségek is fennmaradnak. A jogviszonyt tehát *bizonyos szempontból új szerződésnek kell tekinteni, más szempontból viszont nem kell és nem is lehet.* A Kúria eljáró tanácsa hozzátette, hogy az általa alkalmazott jogértelmezés nem mond ellent Módtv. indokolásának.⁴⁵

A Kúria Pfv. 20.909/2019/4. ítélete szintén az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) határozatának [72] bekezdésére hivatkozik, hangsúlyozva, hogy a jogalkotó a Ptké. szabályozásával eldöntötte azt a dogmatikai kérdést, hogy a szerződésátruházás jogutódlást eredményez-e vagy a szerződés megújítására vezet. A Kúria eljáró tanácsa szerint az Alkotmánybíróság által megfogalmazott értelmezést a jogalkalmazó szerveknek magukra nézve irányadónak kell tekinteniük.⁴⁶

A BH 2020. 106. számon közzétett döntésben megfogalmazottakhoz képest jelentős eltérést mutatott ugyanakkor a Kúria Pfv. 20.251/2019/5., BH 2020. 204. számon közzétett ítélete, amelyet az eljáró tanács a korábban már ismertetett és a korábbi kúriai döntések alapjául szolgáló AB határozatban foglaltakat mellőzve, azzal kifejezetten ellentétes tartalommal hozott meg.

A BH fejléce szerint a szerződésátruházás a már fennállt jogviszony alanyaiban bekövetkező változás, jogutódlás, amely a jogviszonyt nem szünteti

⁴⁴ Pfv. 21.248/2018/9., Pfv. 21.796/2018/5., Pfv. 21.807/2018/5., Pfv. 21.277/2018/6., Pfv. 20.829/2019/4., Pfv. 21. 107/2019/10., Pfv. 21.074/2019/3., Pfv. 20. 909/2019/4.

⁴⁵ Kúria Pfv. 21.248/2018/9. sz. ítélet indokolásának [18] pontja

⁴⁶ Kúria Pfv. 20.909/2019/4. sz. ítélet indokolásának [23]-[24] pontjai

meg, a szerződést nem újítja meg; lényege, hogy a szerződésből kilépő és a szerződésben maradó fél közötti kötelelem szűnik meg, a korábban létrejött jogok és kötelezettségek összessége pedig a szerződésbe belépő és a szerződésben maradó fél között marad fenn. Rögzítést nyert továbbá, hogy a Ptké. – mint a Ptk. hatálybalépését segítő jogszabály – nem tartalmazhat olyan normát, amely a Ptk. tételes szabályát írja felül.

A Kúria eljáró tanácsa döntését a Ptk. és a Ptké. egymáshoz való viszonyát vizsgálva, abból levezetve hozta meg. Amint az az ítélet indoklásában részletesen kifejtésre kerül, a Ptk. 1:2. §-ának (1)-(2) bekezdéseiben megfogalmazott ún. értelmezési alapelvből kiindulva megállapítható, hogy *a szerződésátruházás – Ptké. 53/C. § (2) bekezdése szerinti – novációkénti értelmezése nem helytálló.* Különösen indokoltnak tartotta ezt az eljáró tanács arra tekintettel, hogy a Ptk. 1:2. § (2) bekezdésében egyértelműen azt a határozott jogalkotói elvárást fogalmazza meg, hogy a polgári jogi viszonyokra vonatkozó jogszabályokat csak a Ptk.-val összhangban lehet (a normaszöveg szerint „kell”) értelmezni. Az ítéleti indoklás szerint *„[e]z a tipikus generálklauszula nem hogy kétséget afelől, hogy az egyes jogszabályok alkalmazása nem vezethet a Ptk. rendelkezéseivel ellentétes eredményre és nem fordulhat szembe a Ptk. – mint a polgári anyagi jog kódexe – egészének céljával.”*⁴⁷

A fentebb ismertetett két publikált döntés közötti egyértelmű tartalmi ellentmondásnak köszönhetően a Kúria ítélkezési gyakorlatában sajátos helyzet állt elő, hiszen meglehetősen ritka, hogy a Kúria két tanácsa ugyanabban a tárgyban egymásnak teljes mértékben ellentmondó ítéletet hozzon és mindkét döntés közzétételre is kerüljön. A helyzet sürgősen rendezést igényelt, ugyanakkor kérdésként merült fel, miként oldható fel az ellentmondás, hogyan egységesíthető az egyre divergensebbé váló ítélkezési gyakorlat.

Egyik megoldási lehetőségként a szerződésátruházás jogintézményére vonatkozó tiszta szabályozási keretek megalkotása mutatkozott, amely kifejezetten jogalkotási feladatként jelentkezik. Tekintettel viszont arra, hogy a probléma alapjául szolgáló ellentmondást is maga a jogalkotó idézte elő és az Alkotmánybíróság által a 2/2018. (XI. 20.) AB határozatban előírt, a mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet orvosolandó jogalkotási kötelezettségének sem tett határidőre eleget, nehezen volt valószínűsíthető, hogy az probléma jogalkotási úton megfelelőképpen megoldható.

A másik megoldási lehetőséget a Kúria joggyakorlat-egységesítő tevékenysége jelentette, amellyel a Kúria a divergens irányba haladó ítélkezési gyakorlatot megszüntetve az alsóbb bíróságok számára határozott és egyértelmű irányt jelölhet ki jogegységi határozat meghozatala által.

⁴⁷ Kúria Pfv. 20.251/2019/5. sz. ítélet indoklásának [43] pontja

A jogegységi eljárás lefolytatásának indítványozására a Kúria előtt Pkk.VI.24.511/2021. számon az eljáró bíróság kijelölése tárgyában folyamatban levő eljárásban került sor, minthogy az ügyben eljáró tanács el kívánt térni a Kúria másik tanácsa által hozott Pfv.V. 21.802/2018/4. számú (BH 2020. 106. számon közzétett) határozatban foglaltaktól.

Az indítványozó tanács annak az elvi jelentőségű kérdésnek a megválaszolását kérte a Kúria jogegységi tanácsától, hogy a szerződésátruházással kapcsolatos vitás kérdések megítélése során a Ptk. szerződésátruházást jogutódlásként szabályozó 6:208. §-át és 6:211. §-át, vagy a Ptké. szerződésátruházást a szerződés megújításaként (novációként) kezelő 53/C. § (2) bekezdését kell elsődlegesen alkalmazni, tekintettel arra, hogy az említett jogszabályhelyek együttes alkalmazása – szabályozási tárgyuk azonossága ellenére – tartalmuk egymással ellentétes voltára tekintettel kizárt.

Az indítványozó tanács álláspontja ugyanis a BH 2020. 106. számon közzétett döntésben kifejtett állásponttal szemben az volt, hogy a Ptk. 6:208. §-a, amelyet a Ptk. 6:211. §-a értelmében a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházásra is megfelelően alkalmazni kell, a szerződésátruházást jogutódlásként szabályozza. Erre tekintettel *úgy vélte, hogy a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése*, amely a szerződésátruházást novációnak tekinti, *ellentétes a Ptk. hivatkozott rendelkezésével* és emiatt nem áll összhangban sem a Ptké. rendeltetésével, sem pedig annak szabályozási céljával, nem szolgálja továbbá a Ptk.-ban szereplő magánjogi szabályozás megfelelő érvényesülését és a jogrendszer koherenciájának megőrzése mellett történő, zökkenőmentes hatálybalépését sem. Az indítványozó tanács szerint a Ptké. hivatkozott rendelkezése ahelyett, hogy a Ptk. és a korábbi magánjogi szabályok egymás mellett éléséből adódó, a két szabályrendszer időbeli hatályára vonatkozó kérdéseket oldana meg, egy olyan jogintézményt kíván életre kelteni, amelyet sem a régi, sem pedig a hatályos Ptk. nem ismer, és amelynek a fogalma és tartalma a jogirodalomban sem tisztázott.

Az indítványozó tanács a Kúria Pfv.V.20.251/2019/5. számú (BH 2020. 204. számon közzétett) határozatában kifejtettekkel egyetértve hangsúlyozta, a Ptké. rendeltetése az, hogy a Ptk. hatálybalépését segítse, ennek megfelelően nem tartalmazhat olyan normát, amely a Ptk. tételes szabályát írja felül. *A szerződésátruházással kapcsolatos vitás kérdések megítélése során ezért a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése nem alkalmazható.*⁴⁸

⁴⁸ Az indítványozó álláspontjának alátámasztása körében a Kúria Pkk.V.24.824/2017/2. és Pkk.II.25.076/2018/2. számú határozataira is hivatkozott.

A jogegységi eljárás eredményeként a Kúria jogegységi tanácsa 2021 júliusában hozta meg *7/2021. számú polgári jogegységi határozatát*, amelynek részletes ismertetésére a tanulmány következő pontjában kerül sor.

7. A Kúria 7/2021. PJE határozata

A Kúria jogegységi határozatának megszületését a jogtudomány képviselői és a gyakorló jogászok körében egyaránt nagy várakozás előzte meg, hiszen az AB határozat nyomán és a BH 2020. 204. alapján két, egymásnak teljes mértékben ellentmondó megközelítés körvonalazódott, amelynek összeegyeztetése lehetetlennek tűnt. A 7/2021. PJE tartalma ugyanakkor arra utal, hogy a jogegységi tanács egy olyan köztes megoldás megalkotására törekedett, amely nem ellentétes az AB határozatban megfogalmazottakkal, de a Ptk. szabályozása által megvalósítani kívánt jogalkotói szándékot is szem előtt tartja.

A Kúria jogegységi tanácsa által meghozott határozat tartalmát tekintve meglehetősen komplex; a tanács álláspontjának kialakítása során a régi és a hatályos Ptk.-hoz kapcsolódó bírósági gyakorlat áttekintésén túl figyelemmel volt a Ptk. kodifikációja folyamán a szerződésátruházás intézményére vonatkozóan körvonalazódó, illetőleg a jogirodalomban kialakult álláspontokra, valamint a különböző európai modellszabályok (UNIDROIT Alapelvek, Európai Szerződési Jogi Alapelvek) által alkalmazott szabályozási megoldásokra. Mindezek alapján és a Ptk. hatályos, a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezéseinek különféle, így nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani értelmezése eredményeként a jogegységi tanács arra a megállapításra jutott, hogy *„(...) a szerződési pozíció átruházása az érintett jogok és kötelezettségek vonatkozásában jogutódlást eredményez úgy, hogy a szerződést nem újítja meg, vagyis a jogviszony folytonosságát nem szakítja meg (...).”*⁴⁹ A határozat ezzel egyértelművé tette azt – a Ptk. normaszövegéből egyébként is levezethető – tételt, miszerint a szerződésátruházás a szerződéses jogviszony folyamatosságát nem érinti.

A jogegységi tanács fenti megállapításának indokaként rögzítette egyrészt azt, hogy a Ptk. nem tartalmaz olyan jellegű rendelkezést, amely szerint a szerződésátruházással a szerződés megszűnne és az a belépő féllel új szerződés létrejöttét eredményezné. Nem tartalmaz továbbá olyan rendelkezést sem, amely arra utalna, hogy a szerződés átruházása az elévülés megszakadására és a határidők újra kezdődésére vezetne. Szintén a szerződésátruházás jogutódlási természetét támasztja alá az, hogy a jogalkotó a szerződésátruházásra a Ptk. által

⁴⁹ 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [23] pont

nem szabályozott kérdésekben az engedményezés és a tartozásátvállalás – nem novációs jellegű – szabályainak alkalmazásáról rendelkezik.

Másrészről, a jogegységi tanács megállapításának alátámasztásaként utal a jogalkotó abbéli szándékára, amely arra irányult, hogy a vizsgált jogintézményt – a szerződésátruházásra vonatkozóan korábban kialakult bírói gyakorlattal összhangban és a külföldi szabályozási modelleket követve – háromoldalú, a jogviszony folytonosságát nem érintő, jogutódlást eredményező megállapodásként szabályozza.⁵⁰ (Ez a szándék egyébként a Ptk.módtv. miniszteri indokolásában is megfogalmazást nyert.)

A jogügyleten alapuló szerződésátruházás jogutódlási természete ekképpen a Kúria által megerősítést nyert és a testület határozatában – tekintettel a Ptk. 6:211. §-ára és az általa alkalmazni rendelt szabályokra – rögzítette azt is, hogy a szerződésátruházás még abban az esetben sem érinti a szerződéses jogviszony folytonosságát, ha a szerződésben részes felet megillető jogok és terhelő kötelezettsége összessége jogszabály rendelkezése alapján száll át egy harmadik (a szerződésbe belépő) félre.⁵¹ Hozzáteszi ugyanakkor a jogegységi tanács, hogy a Ptké. sajátos értelmező rendelkezést tartalmaz arra az esetre, amikor a korábbi Ptk. hatálya alatt megkötött szerződéses viszonyban 2016. január 6-án vagy azt követően, jogszabály rendelkezése alapján kerül sor a szerződés átruházására. A korábban már ismertetett, 2016. január 6. napjától hatályos Ptké. módosítással a jogalkotó célja az volt, hogy a Ptk. 6:211. §-hoz kapcsolódóan egyértelművé tegye, hogy mely Ptk. rendelkezései az alkalmazandók. Ezt figyelembe véve, a Ptké. 53/C. §-ának (1) bekezdéséhez kapcsolódóan rögzíthető, hogy a régi Ptk. hatálya alatt kötött és 2016. január 6. előtt szerződésátruházással érintett jogviszonyoknál a régi Ptk. nyer alkalmazást, míg a régi Ptk. hatálya alatt kötött, de a Ptké. módosítását követően átruházott szerződések esetén már a hatályos Ptk. szabályai az irányadók.

A fentiek alapján tehát a Ptké. Alkotmánybíróság által vizsgált, illetőleg a Kúria BH 2020. 204. számon közzétett döntésében is vitatott 53/C. §-ának (2) bekezdése tehát kizárólag a régi Ptk. hatálya alatt kötött szerződéseket 2016. január 6-án és azt követően jogszabály rendelkezése alapján érintő szerződésátruházásokra terjed ki, kérdésként merült ugyanakkor fel az, hogy az ilyen jogügylethez milyen joghatások fűződnek. Jogegységi határozatában a Kúria rögzítette, hogy az alkotmánybírósági határozatok *erga omnes* hatályára⁵² tekintettel a Kúria is köteles követni az Alkotmánybíróság 22/2018. (XI. 20.) AB határozatában megfogalmazott jogértelmezést, miszerint a jogszabály

⁵⁰ 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [24] pont

⁵¹ 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [26] pont

⁵² L. 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról, 39. § (1) bekezdés

rendelkezésén alapuló szerződésátruházás novációt jelent.⁵³ Minthogy azonban a nováció tartalma, illetőleg joghatásai jogszabály által nem meghatározottak (és ilyen jellegű rendelkezéseket az Országgyűlés az Alkotmánybíróság kifejezett felhívása ellenére sem alkotott), 7/2021. PJE határozatában a Kúria tett eleget ennek a feladatnak.

Amint azt a 7/2021. PJE határozatának indokolásában a Kúria jogegységi tanácsa kifejti, a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése szerinti novációs konstrukció *sajátos jelleggel bír*, amennyiben a szabályozás egyidejűleg tartalmaz utalást a jogviszony fennmaradására (jogutódlásra) és annak megújítására, miközben a szerződés tartalmát érintő változásról nem szól. A joghatások érvényesülése tekintetében a Kúria álláspontja az, hogy jogszabályon alapuló szerződésátruházás esetén is jogutódlásról van szó, ahol a szerződés tartalma, vagyis a feleket a jogviszony alapján megillető valamennyi jog és kötelezettség a szerződés átruházását követően is változatlan marad. *Tartalmi szempontból tehát a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél között a jogviszony a szerződésben maradó és a szerződésből kilépő fél közötti jogviszony folytatásának tekinthető.* Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megjelenik a vizsgált bekezdés novációs hatása is: a szerződést a szerződésben maradó és a szerződésbe belépő fél viszonyában új szerződésnek kell tekinteni, annak érdekében, hogy a szerződésre a hatályos Ptk. szabályait és a kapcsolódó egyéb anyagi jogi szabályok nyerjenek alkalmazást, annak ellenére, hogy az eredeti (átruházott) szerződést korábban kötötték meg és erre tekintettel – a jogviszony folytonosságának alapján – a régi Ptk. rendelkezései lennének alkalmazandók.⁵⁴

A nováció egyidejű kötelemszűntető és kötelemkeletkeztető hatásának kimondásával a jogalkotó célja tehát lényegében az volt, hogy a szerződések fenti szempontok szerint szűkített körét a hatályos Ptk. (és más kapcsolódó jogszabályok) hatálya alá vonja. Erre tekintettel – a szerződésátruházás (ideértve a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházást is) jogutódlási jellegét figyelembe véve – a Kúria álláspontja szerint a régi Ptk. hatálya alatt kötött szerződés időtartamát a 2016. január 6-án vagy azt követően bekövetkezett jogszabályon alapuló szerződésátruházás nem érinti, vagyis *a szerződés határozott időtartama nem kezdődik újra.* A jogok és kötelezettségek átszállása *nem szakítja meg továbbá az elévülési időt sem és nem indítja újra a jogszabályokban vagy a szerződésben rögzített, a szerződés átruházását megelőzően megindult más (pl. szavatossági vagy a jótállási igények érvényesítésére nyitva álló határidő, felmondási idő, stb.) határidőket sem.*⁵⁵

⁵³ 22/2018. (XI.20.) AB határozat indokolása, [72] pont, 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [44] pont

⁵⁴ 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [50] pont

⁵⁵ 7/2021. PJE indokolása, IV. rész, [51] pont

A 7/2021. PJE megjelenését követő időszakból már ismert olyan publikált kúriai ítélet, amelyben rögzítést nyert, hogy olyan esetben, amikor a haszonbérleti szerződésből származó valamennyi jog és kötelezettség – a haszonbérlet tárgyát alkotó földek tulajdonjogának átruházása következtében – jogszabály rendelkezése alapján száll át az új tulajdonosra, úgy a tulajdonosváltozással nem jön létre új haszonbérleti szerződés, hanem az eredeti kötelelem folytonossága fennmarad, csak többalanyúvá válik, a haszonbérleti szerződést pedig kizárólag a Ptk. 53/C. § (2) bekezdése alkalmazása szempontjából, a Ptk. alkalmazhatósága miatt kell új szerződésnek tekinteni.^{56 57}

Záró gondolatok

A szerződésátruházás és a nováció jogintézményéhez és azok egymással való viszonyához kapcsolódóan mindenképpen mérőföldkőnek tekinthető a Kúria 7/2021. polgári jogegységi határozata, amely az adott helyzetben – részletes jogi szabályozás hiányában – tiszta helyzetet kívánt teremteni a Ptk. és Ptké. szabta jogi rendelkezések értelmezésében.

A megszületett jogegységi határozat fényében ugyan már nem időszerű a korábbi jogalkotói döntéssel szemben kritikai észrevételt megfogalmazni, mégis érdemesnek tartom azonban rögzíteni, hogy a jogalkotó a szerződések fenti módon (határidők által) szűkített körét a nélkül is az új Ptk. és a kapcsolódó jogszabályok hatálya alá helyezhette volna – feltéve, hogy ez volt a szabályozással elérni kívánt cél –, hogy ahhoz novációs hatást fűz. Helytállónak tartom a BH 2020. 204. számon közzétett ítélet indokolását, amely szerint nem volt szükség a jogszabály rendelkezésén alapuló szerződésátruházáshoz kapcsolódóan a novációs joghatás törvényi szintű rögzítésére, minthogy ez számos negatív következménnyel járt, így értelmezési nehézségekre és az ítélkezési gyakorlat divergenciájára vezetett.

A hatályos szabályozást tekintve *a Ptké. 53/C. § (2) bekezdése valójában egy fikció: a szerződés átruházása noha jogszabály rendelkezése alapján történik, a jogviszony folytonosságát nem érinti (jogutódlás, alanycsere), azonban a szerződést a Ptk. alkalmazhatósága érdekében – de kizárólagosan emiatt – úgy kell tekinteni, mintha új szerződés lenne.*

⁵⁶ BH 2021. 333.

⁵⁷ Említést érdemel továbbá a BH 2021. 339. számon közzétett eset, amelyben a felperes a Kúria 7/2021. PJE határozata közzétételét követően nyújtotta be felülvizsgálat engedélyezése iránti kérelmét. A Kúria szerint a felperes a BH 2020.204. számon közzétett döntésre alappal már nem hivatkozhatott, mivel a jogegységi határozatban kifejtettektől eltérő tartalmú határozat már kötelező erejüként már nem volt hivatkozható, erre tekintettel a Kúria a felülvizsgálat engedélyezése iránti kérelmet megtagadta.

Igaz ugyan, hogy a Kúria jogegységi tanácsának 7/2021. PJE határozatában tett megállapításai az alsóbb fokú bíróságok ítélkezésére is irányadók, hosszabb távon azonban talán mégis érdemesebb lenne a helyzetet jogalkotási szinten rendezni és a Ptké. 53/C. § (2) bekezdésének szövegét a jogszabályon alapuló szerződésátruházás novációs jellegére utaló fordulat elhagyásával módosítani, a szerződések adott körére vonatkozóan a hatályos Ptk. alkalmazásának egyértelmű rögzítése mellett.

A GAZDASÁGI TÁRSASÁGI JOGALANYISÁG TÉTELES JOGI MÓDOSULÁSÁNAK KIHATÁSA A MUNKÁVAL ÖSSZEFÜGGŐ SZERZŐDÉSEKRE

1. Problémaexponálás

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a társasági jogalanyiség klasszikus magánjogi szabályrendszere miként módosult az új magyar Ptk.-ban és ez miként hatott a munkával összefüggő szerződéstípusokra. Ezt figyelembe véve munkám két problémakör vizsgálatára összpontosít. Az egyik a *Szladits Károly* által szintetizált hagyományos magánjogon belül a vállalkozóként és munkáltatóként egyaránt megjelenő és az 1959. évi IV. törvénnyel megalkotott első Polgári Törvénykönyvben (a továbbiakban régi Ptk.) a többszöri és átfogó módosítások ellenére jogi személyiség nélküli gazdasági társaságoknak az új, második Polgári Törvénykönyvben (2013. évi V. törvény, a továbbiakban Ptk.) jogi személyiséggel felruházott gazdasági társaságokká történt átalakítása. A másik a munkatevékenységgel, valamint az ügyvitellel összefüggő jogügyleteknek a Szladits Károly szerkesztői és *Vinczenti Gusztáv*, valamint *Villányi Miklós* szerzői koncepciója szerinti szélesebb összefüggésen keresztül történő vizsgálata, amely túlmegy a szerződéseken és vizsgálja az e körbe tartozó egyoldalú jogügyleteket is.⁵⁸ E két gazdaság-magánjogi jogterület a gyakorlatban nem egy esetben össze is kapcsolódik egymással, amire főleg beruházásoknál fő-, és alvállalkozói hálózati rendszerek kialakításánál kerül sor. A fővállalkozó ilyen esetekben részvénytársasági (rt.) vagy korlátolt felelősségű társasági (kft.), esetleg szövetkezeti formában működő nagyobb volumenű cég, amely a megrendelője számára többértű feladatteljesítését több alvállalkozóra osztja le, amelyek között

* Prof Dr. Prugberger Tamás, professor emeritus, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Agrár- és Munkajogi Tanszék, prugberger.tamas@t-online.hu

⁵⁸ VINCZENTI Gusztáv: A munka jogviszonyai (43-50.§§ Munkabérleti, szolgálati szerz., 51.§ vállalkozás, 52.§ alkuszi ügylet, 53. § díjkitűzés (VI. fejezet); VILLÁNYI Miklós: Ügyvitel (54.§ Megbízás, 55. § Megbízás nélküli ügvy. , 56.§ letét, 57.§ fogadói felelősség). In: SZLADITS Károly (szerk): Magyar magánjog, IV. kötet Kötelmi Jog Különös része (itt feldolgozott kötelmek csoportosítva, kölcsön, vétel-csere, tartás-, életjáradék, ajándékozási sz., bérlet-h. bérlet, ingyenes használat, munka jogvisz., ügyvitel) követi a Magánjogi Törvénykönyv javaslatának (Mtj.) sorrendjét (VI-XII. címek). In: TÉRFY Gyula: Igazságügyi zsebtörvénytár, Magánjogi Törvénykönyv javaslata Grill Könyvkiadó, Budapest, 1936. Kisebb módosításokkal ezt vette át a régi Ptk. is.

közkereset (kkt.) és betéti társaságok (bt.), sőt időnként egyéni cégek és cégbejegyzés nélküli egyéni vállalkozók is találhatóak. A cégbejegyzés nélküliek általában a lakóhely szerint illetékes önkormányzati hivatal által kiállított vállalkozási igazolvány birtokában dolgoznak. Közöttük találhatóak szép számban olyanok is, akik nem saját számlára, szabad vállalkozóként dolgoznak, hanem látszat vállalkozóként vagy a fővállalkozó (generálkivitelező), vagy valamely reszortfeladatot ellátó alvállalkozó részére. Ők formailag ugyanolyan tartós jogviszonyban, quasi kényszer al-vállalkozóként dolgoznak, mint azok, akiket munkaviszony formájában foglalkoztat az őket foglalkoztató fővállalkozó vagy alvállalkozó a szervezetében. Teszi ezt azért, hogy mentesüljön a munkavállaló egészség-, és nyugdíjbiztosítása után fizetendő havi járulékösszeg munkáltatót terhelő rész megfizetése alól.⁵⁹

Ezek a kérdések ilyen élesen nem merültek fel sem az I., sem a II. világháborút megelőző magyar polgári jogi, illetve magánjogi kodifikációs kísérletek során. Probléma csupán az volt, vajon átkerüljön-e az ipartörvényből a „munkaszabályzati”, másképpen szólva a „kollektív”, illetve a „tarifaszerződés” az I. világháborút megelőző polgári törvénykönyv tervezetekbe, valamint az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslatba (a továbbiakban Mtj.). Magyarországon ez akkor jogrendszer-tagozódási kérdést nem vetett fel.⁶⁰ Nem úgy, mint a két világháború közötti német munkajogtudományban, ahol *Hugo Sinzheimer* felvetette, hogy a kollektív szerződés intézményének elismerésével a munkaszerződést indokolt lenne kivenni a Ptk.-ból (BGB) és mind az individuális, mind pedig a kollektív munkajogviszonyt önálló jogviszonyként kellene kodifikálni.⁶¹ Ez a nézet a legújabb magyar jogi irodalomban *Kiss Györgynél* szintén felmerült⁶² és lényegében ezzel összefüggésben alkotta meg azt a kodifikációs javaslatát a 2012. évi I. törvénnyel⁶³ összefüggésben, hogy az olyan önfoglalkoztatót, aki nem a saját, hanem a foglalkoztatója számlájára dolgozik – a nyugat-európai munkajogi szabályozáshoz hasonlóan – „munkavállalóhoz hasonló személynek” kell

⁵⁹ Nyugat-Európában kialakult gyakorlat, amit a jóléti államok vagy jogalkotási úton, vagy a szolgáltatási szerződés szabályaiból levezetve bírósági elvi állásfoglalásokkal, majd pedig európai gazdasági közösségi iránnyal igyekeztek ellensúlyozni.

⁶⁰ L. VINCENTI i.m. 43-50. §§-ait, továbbá az Mtj. szolgáltatási szerződésre vonatkozó szabályait.

⁶¹ SINZHEIMER, Hugo: *Über den Grundgedanken und die Möglichkeiten eines einheitlichen Arbeitsrechts für Deutschland* (1914), In: Sinzheimer, Hugo – Kahn-Freund, Otto – Ramm, Thilo: (szerk.): *Arbeitsrecht und Rechtssoziologie. Gesammelte Aufsätze und Reden*, Bd. 1, Frankfurt am Main – Köln 1976, 35-61. o.

⁶² KISS György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 91-92. o. és 277-278. o.

⁶³ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről (a továbbiakban Mt.)

tekinteni. Ez annyit jelentene, hogy esetükben az individuális és kollektív munkajogi szabályokat, vagy közülük legalább is azokat, amelyek a munkavállalók egzisztenciális és szociális biztonságát védik, reájuk is alkalmazni kell.⁶⁴

2. A közkereseti és betéti társaságnak az új Ptk.-ban jogi személyiséggel történt felruházásának kérdése

Az új Ptk. a hagyományos magánjogi jogi személyiségi elmélettel szemben a közkereseti társaságot és a betéti társaságot a kereskedelmi forgalom biztonsága érdekében jogi személyiséggel ruházta fel. Mind az I. világháborút megelőző két magyar polgári törvénykönyv tervezet, mind azok tökéletesítésével az 1928-ban vitára kiadott *Magánjogi törvényjavaslat* (a továbbiakban *Mjt.*) a kereskedelmi társaságok közül csak a részvénytársaságot, a korlátolt felelősségű társaságot és a szövetkezetet ruházta fel jogi személyiséggel, míg a kkt.-t és a bt.-t nem. E két „*merkantilís societas*” csupán perképeséggel rendelkezett a német jogi megoldáshoz hasonlóan azzal a különbséggel, hogy míg Magyarországon valamennyi itt megjelölt kereskedelmi társaságot magában foglalta az *Mjt.*⁶⁵, addig a német BGB csak a jogi személyiség nélküli első kettőt szabályozta, míg a jogi személyiséggel rendelkező kereskedelmi társaságok valamennyi típusát külön törvényekbe foglalta.⁶⁶ A régi Ptk.-ban a kereskedelmi társaságokat érintő e jogalanyiságbeli probléma nem mutatkozott meg, mivel a kódex kodifikációjának időszakában a kötött „népgazdasági” tervezési rendszer keretében az állami vállalat, a szövetkezet és részben a magán kisiparos és kiskereskedő elégitette ki a fogyasztói igényeket az állam-szocialista gazdasági rendszernek megfelelően.

Az 1970-es évek közepén megindult gazdaságirányítási reform hatására a *Sárközy Tamás* által elkészített állami vállalatokról szóló törvény⁶⁷, majd a

⁶⁴ KISS György: *A munkavállalóhoz hasonló személy problematikája az Európai Unióban és e szabályozás biánya a magyar Munka Törvény Könyvében*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/1. sz., 1-14. o.

⁶⁵ 1975. évi XXXVII. törvény (Kereskedelmi törvény) I. Rész VI. cím. ált., VII. c. Kkt., VIII.c. Bt., IX.c. Rt-ok, X. c. szövetk. Ugyanígy a 2013. évi V. törvény (új Ptk.) is.

⁶⁶ Im deutschen Handelsgesetzbuch vom 10. 05. 1897. Offene Handelsgesellschaft (OHG) § 105-160, Komanditgesellschaft (KG) § 161-177/a. Stile Gesellschaft 230-256. §, Aktiengesetz vom 1965 (AG), Genossenschaftsges vom 1898 (eG.) Im Zivilrecht/Wirtschaftsrecht 18. Aufl. Nomos Verlag 682-694., 822., 1000. p.; Jogirodalmi rendszerbe foglalását adja Wolfgang Kallwas: *Privatrecht* 16. Aufl. Verlag U. Thiemons 368-370. o. (Personengesellschaften OHG., KG., StG.), *Kapitalgesellschaften: Aktiengesellschaft (AG.), Aktiengesellschaft auf Komandit (AGK), Gesellschaft mit beschränkte Haftung (GmbH), eingetragene Genossenschaft* 370-373. p.

⁶⁷ 1977. évi VI. törvény az állami vállalatokról (Vt.)

gazdasági társaságokról szóló törvények⁶⁸, majd végül a Ptk.⁶⁹ a jogalanyiség kérdését mindenképpen az Mtj.-hez hasonlóan szabályozta, a kereskedelmi társaságok e négy típusát gazdasági társaságokká átkeresztelve.⁷⁰

A kkt. és a bt. jogi személyiséggel történt felruházása a forgalom biztonsága és zökkenőmentes lebonyolítása szempontjából mindenképpen előnyös lépés volt, amire magam is tettem javaslatot a „*Dissertationes Savariensis*” kiadványsorozat 2002-ben megjelent 16. sz. füzetében.⁷¹ Annak érdekében, hogy a kkt.-t és a bt.-t jogi személyként el lehessen ismerni, bizonyos mértékig meg kellett változtatni a jogi személyiség hagyományos tanát. Nem lehetett tovább tartani azt a korábbi elméletet, hogy a jogi személy vagyona és szervezete teljesen elkülönül a tagokétól, amit rugalmasabbá kellett tenni annak kimondásával, hogy csak az alapítójától elkülönült vagyonnal kell rendelkeznie és azt sem kell kimondani, hogy az ügyvezetését és képviselését ellátó szervezete a tagoktól teljesen elkülönítve, tőlük függetlenül működik.⁷² Csak így hozható összhangba a kkt. valamennyi tagjának és a bt. valamennyi beltagjának azzal az egyetemlegesen fennálló kötelezettségével, hogy helytállni tartozik a társaságnak a társasági vagyon által nem fedezett tartozásaiért. A tagok és a beltagok ugyanis a társaságnak a társasági vagyon által nem fedezett kötelezettségeiért korlátlanul és egyetemlegesen kötelesek helytállni.

Mint már szó esett róla, ez a szabály a forgalom biztonsága és zökkenőmentes lebonyolítása érdekében jött létre, csak úgy, mint a jogi személy lépcsőzetesen és hierarchizáltan tagolt elmélete, amely azt demonstrálja, hogy egy magasabb jogi személyiséggel felruházott szervezeti egységen belül lefelé irányulva azonos és különböző szinteken az adott szervezet a benne lévő szervezeti egységeket vagyon-elkülönítés mellett jogi személyiséggel ruház fel.⁷³ Tágabb értelemben akkor is beszélhetünk osztott és lépcsőzetes jogalanyiságról,

⁶⁸ 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról, 1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról

⁶⁹ L. Ptk. III. könyv, III. rész X-XIV. cím és IV. Rész

⁷⁰ L. 1988. évi VI. törvény, és 1997. évi CXLIV. tv. , majd a 2006. évi IV. tv. gazdasági társaságokról, inkorporálva és szintén gazdasági társaságoknak elnevezve 2013. évi V. törvényben (új Ptk. III. Rész X-XIV. cím és IV. Rész)

⁷¹ PRUGBERGER Tamás: *A jogalanyiség, a dologi jog és a kötelmi jog kapcsolatának funkcionális elmélete*. Dissertationes Savariensis 16., Savaria University Press, Szombathely, 1997., 20-26. o.

⁷² Vö.: Ptk. 3:2. § (5) bekezdés

⁷³ SÁRKÖZY Tamás: *A jogi személy elméletének átalakulása. Vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 134-246. o. (a német elméletben Fabricius, Ott és Ostheim); A szövetkezeti szervezetre leképezve ld. PRUGBERGER Tamás: *A jogalanyiség strukturális felfogásának megjelenése és alapproblémái a szövetkezetek gazdasági és szervezeti életében*, Szövetkezeti Kutató Intézet, Közlemények (könyvsorozat), 201., Budapest, 1987, 38-47. o. (theoria ism.) és 50-80. o. (realizálódása a szövetkezeteknél).

amikor nemcsak jogi személynek minősülő társas cégek, hanem egyszemélyes rt. vagy kft. vagy egyszemélyi alapítású egyéni cégek is megjelenhetnek, melyek közül utóbbiak jogi személyiséggel nem rendelkeznek, de relatív jogképességgel igen. Ilyen lehet akár egy szervezeten belül elkülönített vagyonnal rendelkező egyszemélyes vagy csoportos átalány-elszámolási egység (gebin), amely legtöbbször nem jogi személy, hanem egy vagy több természetes személyből álló gazdasági egység.⁷⁴ Ilyen, vagy hasonló helyzet bekövetkezhet tőzsdei jogügyletek útján is a tőkepiaci és a befolyásszerzésre vonatkozó előírások betartása mellett. Ilyen esetben egy cég, egy vagy több cég részvényeinek a megvásárlásával, ha bennük részvényt pakettet szerez, többségi tulajdonossá válva az így szolgálóvá tett céget vagy cégeket uralkodó cégi minőségében az önálló jogalanyiság megvonásával a saját szervezetébe betagozhatja, vagy formálisan önállóságát meghagyva szolgáló vállalatá leminősítve meghatározhatja az így megszerzett vállalat működésének az irányvonalát. Ha az ily módon szolgálóvá vált társas cég látszólagos önállóságát megtartva, tartós bedolgozóává válik a végső termék-összeállítás elvégző termék-kibocsájtó cégnek, szerződéses integrációba kerül vele tartós vállalkozói szerződés formájában. Azonban gyakori az ügyvitelnek és a jogi képviselőnek is ilyen kiszervezése bizalmi alapon könyvelői társaság vagy jogiroda részére, amikor is tartós megbízási ügyviteli szerződés létesül a felek között. Az is előfordul azonban, hogy az uralkodó vállalatok mintegy szolgáló vállalati forma keretében tartós vállalkozási és/vagy megbízási jogviszonyt létesítve foglalkoztatnak önálló vállalkozókat és iparszerű ügyvitelt végző személyeket. Ha az ilyen szabadfoglalkozású önfoglalkoztató személyek nem a saját számlájukra és veszélyükre, hanem a foglalkoztatójuk számlájára és veszélyére végzik a munkát, azt csak formális (kényszer-)vállalkozási és/vagy megbízási jogviszonyban teszik, mivel foglalkoztatók a foglalkoztatottjaik után nem akarják a kötelező nyugdíj-, és egészségbiztosítás megkötését követő járulékfizetésnél a munkáltatót terhelő részt viselni. Ha pl. egy építkezésen a fővállalkozó alvállalkozóinak egyike vagy másika így foglalkoztat quasi saját alvállalkozójaként személyeket, minden további nélkül megteheti. Ez a fővállalkozóra semmiféle kötelezettséget nem hárít. Ugyanakkor, ha az ilyen kényszer „al-al vállalkozó” a munkavégzés során megsérül, kiszolgáltatott helyzetbe kerülhet, különösen akkor, ha a sérülés a fővállalkozó hibájából történt, mivel a fővállalkozó az alvállalkozóval megegyezhet úgy, hogy az „al-alvállalkozó” sérelmére állítsák be az ügyet olyként, hogy nem következett

⁷⁴ Az önálló elszámolású gazdasági egység lehet Kkt., Bt., Kft., de lehet egyéni céggént, vagy cég nélküli természetes személyként jogalany. PRUGBERGER Tamás: *Belső vagyoni és vállalkozási viszonyok az önkormányzati vállalatoknál*, Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények (könyvsorozat), 205, Budapest, 1989, 38-47. és 50-80. o.

be üzemi baleset. Mennél több az áttétel, annál nagyobb ennek a veszélye. Mind ez amellett szól, hogy helytálló lett volna, ha az új Mt. 3. §-ába bekerült volna az a szabály, hogy aki formálisan vállalkozói, vagy megbízási jogviszony keretében a munkavállalóhoz hasonló tevékenységet folytat egy foglalkoztató részére, az munkavállalóhoz hasonló személynek minősülve a nyugat-európai államokhoz hasonlóan élvezze a munkajogviszonyból adódó munkavállalót egzisztenciálisan és szociálisan védő minimál standardokból álló kedvezményeket.⁷⁵

Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a munkavállalóhoz hasonlóan más érdekében függő munkavégzésben tevékenykedő önfoglalkoztatóhoz hasonló helyzetben lehet egy olyan egyéni-családi cég és/vagy társas kisvállalkozás, amely felett egy fővállalkozó, vagy alvállalkozó áll és a jogviszony majdnem olyan fölé-alárendelt helyzetű, mint amilyen az itt említett önfoglalkoztató jogviszonya. Nem véletlen, hogy a közép-európai régió posztkommunista államainak európai uniós tagokká válásával nem került kiterjesztésre e régió államaira az önfoglalkoztatásról is szóló 86/613/EGK irányelv⁷⁶ ⁷⁷, sőt a 2010/41/EU⁷⁸irányelvvel hatályon kívül helyezésre is került. Ennél fogva nemcsak, hogy nem volt kötelező figyelembe venni a közép-európai országokban a hatályon kívül helyezett irányelvet, hanem éppen az ellenkezőjét várta el az új tagállamoktól az Európai Unió, vagyis azt, hogy az új tagállamokban a kényszervállalkozási és/vagy megbízási jogviszonyban dolgozó, saját kötelező társadalombiztosítási járulékaikat egyedül fizető dolgozókra a munkajogviszony egzisztenciális és szociális védő szabályai ne terjedjenek ki. A régi tagállamok esetében ugyanakkor a munkavállalóhoz hasonlóan dolgozókra a régi tagállamokban most is változatlanul érvényesülnek az immár tíz éve hatályon kívül helyezett irányelv rendelkezései.

⁷⁵ PRUGBERGER Tamás: *A magyar munka-, és közszolgálati reform európai kitekintéssel*, Novotni Alaptvány, Miskolc, 2012, (1. kiadás) 1. nyomás, 158.o, 2. nyomás 155. o., 2013(2. kiadás) 1-2. nyomás, 238-239. o.; GYULAVÁRI Tamás: *A sziürke állomány – Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*, Jogtudományi Monográfiák. 6., Pázmány Press, Budapest, 2014, 97. o.

⁷⁶ A Tanács irányelve (1986. december 11.) valamely önálló vállalkozói tevékenységet, beleértve a mezőgazdasági tevékenységet is, folytató férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról, valamint az önálló vállalkozó nők terhességi és anyasági védelméről, HL L 359, 1986. 12. 19., 56-58. o.

⁷⁷ A 86/613/EGK irányelvre hivatkozással alakult ki ugyanis a nyugat-európai államokban az „önálló vállalkozó” fogalom, amely lehet gazdaságilag független, de lehet gazdaságilag függő. Ennek egyik fajtája az önfoglalkoztató.

⁷⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2010/41/EU irányelve (2010. július 7.) az önálló vállalkozói tevékenységet folytató férfiak és nők közötti egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról és a 86/613/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 180, 2010. 7. 15. , 1-6. o.

A nyugat-európai államok munkajoga jogalkotási szinten is az egyéni vállalkozói tevékenységek között különbséget tesz aszerint, hogy az iparszerűen vállalkozói tevékenységet folytató, valamint megbízások intézését felvállaló személyek a megrendelőiktől és/vagy megbízóiktól gazdaságilag függetlenek vagy függő jogviszonyban állnak-e és ha igen, az mennyiben jelent személyi függőséget is. Abban az esetben ugyanis, ha személyi függőség is fennáll valamilyen formában a megrendelőtől vagy a megbízótól, akkor már munkavállalóhoz hasonló helyzetről van szó. Akkor beszélhetünk erről, ha az ilyen személy nem a saját számlájára és veszélyére, hanem az őt foglalkoztató számlájára és veszélyére dolgozik. Ez esetben, ha a tevékenysége során az ilyen foglalkoztatott formális vállalkozó, vagy megbízott az ügyfélnek kárt okoz, nem neki, hanem a foglalkoztatójának kell helyt állnia. Ugyanis a szerződést a foglalkoztatójával, nem pedig azzal kötötte meg, akinek a kárt okozta.⁷⁹ Jóllehet, az önfoglalkoztatás és a munkavállalóhoz hasonló személy intézménye a nyugat-európai jogokban a természetes személyek munkavégzéssel összefüggő ügyletkötéseinél biztosít védelmet, ami azonban kiterjedhet olyan többalanyú munkavégzésre is, amikor a munkát végzők a foglalkoztató számára csoportban dolgoznak, azonban a csoportnak nincs jogi személyisége. Ez áll fenn a legtöbb államban nemcsak a polgári jogi társaság vagy munkaközösség keretében folyó munkánál, hanem az olyannál is, ahol azt kkt. vagy bt., vagy esetleg családi vállalkozás keretében végzik. A nyugat-európai államokban azok, akik ilyen szervezeti keretek között csoportosan vagy megosztva, de közösen végzik a munkát, védve vannak, mert munkavállalóhoz hasonló személyeknek minősülnek. Az új Ptk. szerint azonban ez a védelem a kkt. és a bt. esetében már nem áll fenn, mert ez a két társasági forma jogi személlyé vált. E két szervezeti keretben dolgozók az oroszországi megoldáshoz hasonlóan csak szakszervezetbe történő belépéssel juthatnának védelemhez, ahol a kisvállalkozások az ágazati tevékenységüknek megfelelő szakszervezetekhez csatlakozva részesülnek jogi védelemben, miként erről már szó esett.⁸⁰

Hasonló problémák azonban a normális cégszerűen működő egyéni-családi és a társasági formák közül nemcsak a kkt. és bt., hanem a kis taglétszámú kft.-ék és szövetkezetek esetében is fennállhat, főleg olyankor, amikor egy nagyvállalkozás számára alvállalkozóként, vagy tartós szatelit vállalkozásként

⁷⁹ Szükséges figyelembe venni a Ptk. 6:542.§-ában szabályozott, a megbízott által okozott kérokért való felelősség tényállása.

⁸⁰ BERKI Erzsébet: *A munkaiügyi kapcsolatok rendezésének alakulása Oroszországban az 1991-92. év fordulóján*, In: Kereskedelmi Szemle, 1992/6. sz., 40-42. o.; SCHARF, Alexander: *Gewerkschaften und sozialpartnerschaftliche Strukturen in der Russischen Födertion*, , WIRO, 1996/ 5., 164-168. o., 164-165. o.

bedolgozói tevékenységet folytatnak. Ilyen esetekben hasonló tartós vállalkozási, alvállalkozási, vagy megbízási jogviszonyok alakulhatnak ki, amelyeknél a szolgáltató kis-, esetleg középvállalkozás a megrendelő fővállalkozó, összeszerelő foglalkoztató céghez viszonyítva alárendelt, nem egyszer kiszolgáltatott helyzetben van. Jogi védelmük már csak a forgalom biztonsága miatt is fontos. Ugyanis egy profitéhes tartósan foglalkoztató fővállalkozó cég egy neki bedolgozó és vele kiszolgáltatott alvállalkozói helyzetben álló céget tönkre tehet, amiből származó kiesése gazdasági kapcsolati láncolatokat zavarhat meg és a munkaerőpiacon a kínálati oldalt terhelheti meg.

Ezek a problémák szociálisan feszítik nemcsak a gazdaságot, hanem a fogyasztók, a szolgáltatást igénylők széles rétegeit is. E kérdés megoldása együtt jelentkezik a nem jogi, hanem a természetes személyek olyan gazdasági és foglalkoztatási szempontból fennálló függő helyzetével, amely munkavállalóhoz hasonlókká kényszeríti őket.

3. A munkavállalóhoz hasonló önfoglalkoztató személyek szociális védelme

Európa valamennyi államában, függetlenül attól, hogy nyugati, vagy keleti, vagy pedig középső felében helyezkedik el, főleg germán-német hatásra az állami és a magánbányászatban, valamint az állami pénzverdekben kialakult a bányatársasláda intézménye, amelybe a munkáltató, vagyis a bányatulajdonos és a bányászok, az utóbbiak öregségük vagy betegségük miatt tartósan vagy átmenetileg munkaképtelenné válásuk esetére a munkáltatói szolidaritással ötvözve közösen létrehozták szolidaritási pénzalapjaikat. E segélyegyletek a bányatársasládákból nőttek ki, amelybe a bányamunkások megosztva a tulajdonossal általában az alapbér, illetve a vállalati béralap meghatározott százalékát egyenlő arányban havonta folyamatosan befizették. Ez mind a tulajdonosi, mind pedig a munkavállalói oldalt általában feles arányban terhelte. Ez először az állami tulajdonban álló cégeknél alakult ki, amelyek a nehézipart működtették, abból az elvből kiindulva, hogy a munkáltatót gondoskodási kötelezettség (*Fürsorgepflicht*) terheli a munkavállalójával és családjával szemben, ami betegsége esetén abban mutatkozott meg, hogy felgyógyulásáig, legfeljebb azonban hat hétig betegszabadságon van, és ez alatt az idő alatt a munkáltatótól az átlagkeresetét megkapja. A betegszabadságra járó ezen összeg az előbb említett segélyládába a munkáltató és a munkavállalók által történt befizetésekből tevődött össze. Addig, amíg a bismarki kötelező társadalombiztosításnak mind a nyugdíj-, mind az egészségbiztosítási ága általánossá nem vált, a szociális gondoskodás ilyen közös teherviseléssel valósult meg. Betegség esetén ezzel

összefüggésben, ha hat hét után sem várható el a munkavállaló regenerálódása és keresőképessé válása, mind a két fél rendes felmondással megszüntethette a munkaviszonyt. Ahogy a kötelező társadalombiztosítás általánossá vált, valamennyi európai államban a munkáltató és a munkavállaló általában fele-fele arányban viselte és viseli ma is a munkavállaló nyugdíj-, és egészségbiztosítását. Ez alól Nyugat-Európában Franciaország jelent annyiban kivételt, hogy ott a havi járulékok kétharmadát a munkáltató viseli, a munkavállaló csak az egyharmadát.⁸¹ Magyarországon és a közép-európai régió új tagállamaiban még kedvezőtlenebb a munkáltatók terhére a volt szovjet hatásra kialakult arány, mivel a járulékok háromnegyedét a munkáltatónak kell viselnie, míg a munkavállaló a járulékterheknek csak egynegyedét viseli.⁸²

Mivel a munkáltatók a nyugat európai országokban szabadulni igyekeztek a munkavállalói biztosítás járulék-fizetéseinek e közös teherviselése alól és arra "játszottak", hogy az általuk foglalkoztatott dolgozók maguk intézzék és fizessék a kötelező társadalombiztosítással járó járulékterheket, csak tartós vállalkozási és/vagy megbízási szerződéssel voltak őket hajlandók foglalkoztatni. Ennél fogva jogviszonyuk formálisan vállalkozási és/vagy megbízási szerződés volt, tartalmilag azonban egyértelműen munkajogviszony. Mivel az 1970-es években Európa nyugati államaiban a szociális piacgazdaság jóléti társadalmi rendszere uralkodott, az egyes államok vagy törvényi szabályozással, vagy elvi bírósági határozattal kialakították az önfoglalkoztatásnak olyan rendszerét, amelyben, ha az önfoglalkoztatott nemcsak gazdaságilag, de egzisztenciálisan is függő helyzetbe kerül a foglalkoztatójával, akkor őt munkavállalóhoz hasonló személynek kell minősíteni. Ez annyit jelent, hogy az ilyen, formálisan vállalkozónak minősülő, de függő munkát végző jogviszonyára a munkajognak valamennyi, vagy leglényegesebb munkavállalót védő individuális szabálya érvényes rá, de részben még a kollektív jogi előírások is.

A *germán jogrendszer*hez tartozó államok közül Németországban a *Tarifvertragsgesetz* 1974. évi novellájának 12. §-a, Ausztriában a 104/1985. sz. alatt megjelent Munka-, és Szociális bírósági törvény 54. §-a mondja ezt ki, míg Svájc esetében a Szövetségi Bíróság 118. II. 157. sz. elvi határozata, Hollandiában pedig a kantonbírák állásfoglalása.⁸³ A *frankofon-latin jogrendszer*hez tartozó

⁸¹ Vö.: PRUGBERGER Tamás: *Az európai szociális jog vázlata*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2008, IV. (egészségbiztosítás) és V. (nyugdíjbiztosításbirt) fejezet.

⁸² Ld. KÁROLYI Géza – PRUGBERGER Tamás: *A társadalombiztosítás fedezetrendszerét érintő jogi szabályozás időszerei kérdéseiből*, In: Új Magyar Közigazgatás, 2018/1. sz. 26-32. o., Károlyi Géza által írt része.

⁸³ L. NEUVIANS, Nicole: *Die Arbeitnehmerähnliche Person*, Schriften zum Sozial- und Arbeitsrecht, Band 205, Dunkler & Humblot Verlag, Berlin, 2002; WACHTER, Gustav: *Wesensmerkmale des Arbeitnehmerähnliche Person*, Schriften zum Sozial- und Arbeitsrecht, Band 53, Dunkler &

államok esetében a francia *Code du travail* tételesen meghatározza azokat a quasi vállalkozói tevékenységi köröket, amelyeknél a munkaviszonyhoz hasonlóság miatt a Code du travail valamennyi előírásait alkalmazni kell, és ugyancsak tételesen felsorolja azokat is, amelyeknél a Code du travailnek csak a munkavállalót védő leglényegesebb szabályait, mint amilyenek a munkaidőre, túlmunkára, fizetett szabadságra, munkabérre és a felmondásvédelemre vonatkozó előírások. Hasonló szabályozás érvényesül Belgiumban is, ahol minderről a Code du travailhoz hasonló rendszerezett jogszabálygyűjtemény szól.⁸⁴ Olaszországban a *Codice Civile* az ipari és kereskedelmi szabadfoglalkozásúak (*liberi professionisti*) vállalkozási vagy megbízási, vagy pedig nevesített ügynöki szerződéssel saját kockázatra és számlára teljesítik megbízójuk megrendeléseit, megbízásait. Ezzel szemben azokat, akik megbízóik, megrendelőik kockázatára és számlájára dolgoznak a 276/2003. sz. *decreto* 61-69. cikkelye a Codice Civile 113. cikkelyéből levezetve munkavállalóhoz hasonló alárendelt *lavoratori parasubordinato*-nak minősíti és megbízóikkal szemben fennálló vitás ügyeiket a Codice civile procesuale munkaügyi vitákra vonatkozó fejezete szerint kell elbírálni. Spanyolországban a Munka Törvénykönyvnek megfelelő *Estatuto del trabajo*-n túlmenően a az *Estatuto del trabajo autónomo* (LETA) két csoportra osztja a műszaki és a szellemi szabadfoglalkozásúak csoportját. Közülük a *trabajador por cuenta propia* vállalkozói kockázatot visel, míg a *trabajador por ajena* vállalkozói kockázatot nem visel, hanem az, akinek dolgozik és aki a munkájának a gyümölcsét (*frutto del trabajo*) viseli. Róluk a LETA 2. fejezete szól és azok tartoznak ebbe a körbe, akik nem a saját számlájukra, hanem megbízójuk számlájára és kockázatára teljesítenek. Hogy a két kategória közül kik tartoznak ebbe a körbe, azt a munkaügyi bíróság estenként állapítja meg.⁸⁵

Magyarországon az ezredfordulót követő második évtized elején már előrehaladott állapotban párhuzamosan futó munkajogi és polgári jogi

Humboldt Verlag, Berlin, 1980; PORTMANN, Wolfgang – WILDHABER, Isabelle: *Schweizerisches Arbeitsrecht*, (3. Aufl.) DIKE Verlag, Zürich – St. Gallen, 2013, 8-10. o.; VAN VOSS, Heerma G.J.J.-BARENTSEN, Barend: *Inleiding Nederlands Sozjiaalrecht*, Boom Juridische studieboeken, Boom Uitgevers Den Haag, 2006, 39-40. o.

⁸⁴ ISENBERG, Sandra: *Arbeitsähnliche Status in Frankreich. Dispositionsmanuskript*, Uni Trier. IAAEG. 2003.; Iura Europae, Droit du travail – Arbeitsrecht, C.H. Beck Verlag, München-Berlin/ Edition technique iuris classeurs. Paris, I. 20-16 (B.)

⁸⁵ STEFANESCU, Alexandra: *Die Arbeitmerähnliche Person im italienischen Recht, Studien zum ausländischen, vergleichenden und internationalen Arbeitsrecht (Band 31)*, Nomos, 2013.; VON KERSTING, Anna Lea: *Arbeitnehmerähnliche Person im spanischen Arbeitsrecht. Studien zum ausländischen, vergleichenden und internationalen Arbeitsrecht (Band 30)* Nomos, 2012

kodifikációs munkálatok időszakában Kiss György egyik tanulmányában⁸⁶ arról írt, hogy Magyarországon a nyugat-európai országokkal ellentétben hiányzik a munkavállalóhoz hasonló személy jogállásának a szabályozása, amit rendezni kellene. Mint a 2012. év közepén hatályba lépett új Munkatörvénykönyvet előkészítő kodifikációs bizottság tagja ezt a hiányt pótolni szeretne volna, mégpedig a német megoldás analógiájára olyként, hogy az új Mt. 3. §-a kimondta volna, hogy aki rendszeresen ugyanánál a foglalkoztatónál formálisan vállalkozói jogviszonyban alkalmazott igénybe vétele nélkül munkakört ellátva munkát végez, munkavállalóhoz hasonló személynek kell tekinteni és reá nézve az Mt. előírásait kell alkalmazni. Ezt a 3. §-t a 2011 júliusában kiadott Mt. javaslat tartalmazta, azonban sajnálatos módon a végleges szövegből kiiktatásra került. Ennek következtében nincs meg Magyarországon a függő munkában vállalkozási, vagy megbízási formában foglalkoztatottak számára az a védelem, ami Nyugat-Európában az ilyen módon foglalkoztatottak részére fennáll. Félő ezért, hogy ismét elindul egy olyan irányzat az egyre erőteljesebben liberalizálódó gazdaságban, hogy főleg a külföldi érdekeltségű nagyvállalkozók ahol lehet, az önfoglalkoztatást fogják alkalmazni olyan esetben is, ahol a feladatvégzés folyamatos és függő munkavégzés jellegű. Ezért a *de lege ferenda* megoldás a Kiss György által elkészített Mt. javaslat szerint történő megoldás elfogadása, vagyis a jelenlegi Mt.-nek a munkavállalóhoz hasonló önfoglalkoztatásra vonatkozó 3. §-ával történő kiegészítése lenne. Addig viszont, amíg erre nem kerül sor, *de lege lata* a bírói gyakorlatnak kellene a problémát megoldania. Ennek megfelelően azoknál a foglalkoztatottaknál, akik tartós vállalkozónak, vagy megbízottnak minősítve nem saját kockázatra és saját számlára, hanem a megbízónak, megrendelőnek alárendelve dolgoznak tartósan, vállalkozásnak vagy megbízásnak nyilvánított jogviszonyukat a Ptk. 6:92. § (2) bekezdése alapján munkaszerződést palástoló szerződésnek minősítve érvénytelennek, a palástolt munkaszerződést pedig érvényesnek szükséges minősíteni. A magyar munkaügyi és közigazgatási bírói gyakorlat már évtizedek óta ennek megfelelően bírálja el az ilyen ügyeket.⁸⁷ Akkor járna el azonban következetesen a munkaügyi bíróság, ha az ilyen palástoló tartós vállalkozási és megbízási szerződéssel, valóságban azonban munkaviszonynak minősülő szerződéssel foglalkoztatott munkavállaló által a kötelező társadalombiztosításnak a munkáltató által fizetendő részét, amelyet a kényszervállalkozási/megbízási szerződéssel áttérhelt az általa

⁸⁶ KISS György: *A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és a jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében*, In: Jogtudományi Közlöny, 2013/1. sz., 1-14. o.

⁸⁷ HANDÓ Tünde: *Leplezett szerződések a munkaügyi bíróság előtt. Ellentmondó határozatok*, In: Cég és Jog, 2003/7-8. sz., 14-18. o.

foglalkoztatott személyre, hivatalból kimondaná, hogy az így kifizetett összegek jögalap nélküli gazdagodást jelentenek, ami visszajár a munkavállalónak. Ennek megfelelően kellene eljárni akkor is, ha a foglalkoztató az ilyen munkavállalóhoz hasonló foglalkoztatottakat családtagok bevonásával áltársasági szerződés keretében foglalkoztatja.⁸⁸ Innen pedig csak egy lépés, hogy a munkavállalóhoz hasonló jogviszonyokhoz közelálló alakuljanak ki egyéni–családi és társas cégek, valamint jogi személyiséggel nem rendelkező polgári jogi társaságok és munkaközösségek között valóságos társasági és tartós vállalkozási, valamint megbízási szerződéssel. Ilyenre főleg bedolgozási formában szatelit vállalkozásként, valamint alvállalkozási jogviszonyban kerül sor.

4. Tartós vagy huzamos vállalkozási és megbízási jogviszony természetes és művi (fingált) jögalanyok esetében

A piaci eladásra késztermékeket előállító, gyártó cégek az egyes alkatrészek, alkotóelemeket előállítását végző cégekkel, vállalkozókkal általában hosszú távú kooperációs szerződéseket kötnek, amelyek szatelit vállalkozásként készítik el a készterméket előállító cég részére az adott alkatrésztípusokat. Az összeszerelést végző készterméket előállító cég és a részére alkatrészt előállító egy vagy több cég között többnyire hosszú távú kooperációs vállalkozási szerződés létesül, amely annyiban közelít a munkaviszonyhoz, hogy nem egyes megrendeléseket ad az összeszerelő üzem és fizet ki az alkatrészt előállító szatelit vállalatnak, hanem dömpingben küldi a megrendelést és havi átalányban fizet. Hasonló a helyzet a kereskedelmi beszállásnál is, amikor a kiskereskedő a nagykereskedőtől kapja meg az árut. Abban az esetben viszont, ha az egyes áruk különböző fajtájúak, minőségűek és értékűek, az esetben az átalány-ellenértékfizetés nem megoldás. Ilyenkor a történelmileg kialakult havi és/vagy évi keretmegrendelésekkel összefüggő keretelszámolásokra kerül sor, nem egyszer keretbiztosítási jelzalog alkalmazásával. Ezek a hosszútávú keretmegbízási, keretvállalkozási jogviszonyok. Az ilyen tartós együttműködésű vállalkozási és megbízási kapcsolatok kialakulása sokszínű lehet és létrejöhet a legkülönbözőbb vállalkozási formák között. Így szabad foglalkozásúak, egyéni-családi cégbejegyzett, valamint cégbejegyzés nélküli vállalkozások, valamint kisebb-nagyobb formátumú kereskedelmi társaságok között.

⁸⁸ PRUGBERGER Tamás – FABÓK András: *A munkaszerződés, a szolgálati szerződés, a vállalkozás, a megbízási és a díjkéltűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötői szerződések tükrében*, In: Magyar Jog, 2000/12. sz., 734-740. o.

Kiemelkedik közülük az olyan beruházás, amely építkezéssel függ össze. A nagy beruházások esetében a legtöbbször nemcsak épületfelhúzásáról van szó, hanem ennél jóval többről. Ma már egy lakó-, vagy középület megépítésénél nemcsak egy épület egyszerű felhúzását kell a tervek alapján elvégezni, hanem a mélyépítési és statikai tervek alapján mélyépítészeti, erre jön az épületfelhúzás, továbbá a felszín alatti és felszín feletti technológiai szerelési munkák, amelyek a vizesblokkok, a vízvezeték és az elektromos, valamint a távfűtési hálózat kialakításával függenek össze. Mindez komoly kivitelezési hálóterv kialakítását teszi szükségessé, ahol a generálkivitelezőnek a feladata egy olyan alvállalkozói hálózati rendszer kialakítása, amely minden kivitelezési munkarész-területet lefed. Nagyméretű beruházásoknál gyakori az olyan többszintű lépcsőzetes háló, ahol a fő generálkivitelező több reszort generálkivitelezőt irányít, és így nem egyszer kialakul a fő-, és alvállalkozók többszintű lépcsőzetes láncolata. Jóllehet, az egyes alvállalkozók feladatai elkülönülnek nemcsak egymástól, hanem a fővállalkozótól is, mégis előfordul, hogy az alvállalkozó hasonló függésbe kerül a fővállalkozótól, mint ami a munkajogra jellemző. A fővállalkozók az új Mt. óta legszívesebben alvállalkozóikat munkavállalóként alkalmazzák, minthogy az új Mt. munkabaleset esetén a munkáltató részére a korábbi jóval nehezebb „vis maior” alapú veszélyes üzemi kimentés helyett a sokkal könnyebb kimentési lehetőséget adó ellenőrzési körön kivülséggel, valamint az előre nem láthatósággal mentheti ki magát vagy csökkentheti a felelősségét. Ennek a veszélye azonban valószínűleg mégsem áll fenn, mert alvállalkozóként, vagy tartós vállalkozóként, megbízottként történő kapcsolat esetén a fővállalkozónak nem kell a munkavállaló kötelező társadalombiztosításának teherviseléséhez hozzájárulniuk.

Ennél fogva nagyobb volumenű tartós fő-, és alvállalkozói kapcsolatok esetében nem valószínű, hogy a fővállalkozó az alvállalkozójával, vagy alvállalkozóival fennálló gazdasági együttműködést függő munkaviszonyhoz hasonlóvá kívánná alakítani. Ha azonban mégis ilyenre kísérlet történne valamely fővállalkozói szerepet betöltő vállalkozás részéről bedolgozó alvállalkozójával szemben, a helyes eljárás az lenne, ha a bíróság az előbbi pontban már kifejtettek szerint megállapítaná a tartós vállalkozási és/vagy megbízási jogviszony tényleges munkaviszonyt palástoló jellegét, ami érvényes arra az esetre is, ha az önfoglalkoztató nem, vagy csak látszólag gazdasági társaság, vagy cég. Ez esetben a jogügyleti kapcsolatot munkaviszonyként kezelve kötelezni lenne szükséges a „quasi fővállalkozót”, hogy a munkavállalóhoz hasonlóvá degradált alvállalkozója részére kifizesse azokat a biztosítási járulékkerheteket, amelyeket neki kellett volna kifizetnie munkaszerződés-kötés esetén. Ha viszont a munkavállalóhoz hasonló jogviszonnyá degradált alvállalkozó nem egyszerű

természetes személy, hanem polgári jogi társaság, egy munkaközösség tagja, vagy ha azok valamelyike is, bejegyzett cég, gazdasági társaság (kkt., bt. vagy kft.) esetleg szövetkezet, abban az esetben az így leplezett tényleges tartós vállalkozási, alvállalkozási viszonyt lenne szükséges helyreállítani, mégpedig a Ptk. XXXVII. és /vagy XXXIX. fejezetében foglaltak alapján.

Itt viszont indokolt utalni arra, hogy nemcsak tartós megbízás, hanem tartós vállalkozás esetén is a jogviszony huzamossága, tartóssága következtében a munkaviszonyhoz hasonlóvá alakul a felek közötti kapcsolat. Ez mindenekelőtt az elszámolásban, a vállalkozási és/vagy a megbízási díj átalányjellegű kifizetésében, a tartós vállalkozásnál az eredménykötelmi jelleg háttérbe szorulásával és a bizalmi jelleg előtérbe kerülésében, a tartós megbízási jogviszonynál pedig bizonyos mértékig a vállalkozáshoz hasonló eredményorientáltság jelenik meg. Ezt fejezi ki Ptk.a megbízási jogviszony felmondását rendező 6:278. §-ában, hogy a főszabályt jelentő bármelyik fél részéről történő bármikori felmondás mellett tartós megbízás esetén a felek megállapodhatnak a felmondás jogának a korlátozásában és abban, hogy meghatározott idő előtt a rendes felmondást a másikkal szemben egyik fél sem gyakorolja. A tartós megbízási szerződéseknel e szabálynak a megfogalmazása nagyon is indokolt, mivel a megbízások felvállalásával hivatásszerűen foglalkozó, ha egy vagy néhány megbízónak tartósan leköti magát, csak szűk ügyfélkört tud magának kialakítani. Ennél fogva, ha a tartós megbízásnál a megbízott megbízási jogviszonya hirtelen megszűnik, a munkavállalóhoz hasonlóan kerülhet kényelmetlen helyzetben, nagyobb megélhetési jövedelmet nem biztosító kis ügyfélkör következtében. Hasonló a helyzet a tartós vállalkozás esetében is a „megrendelő” részéről a neki tartósan lekötétt vállalkozóval szembeni felmondása esetében is. Ennek ellenére azonban a Ptk. 6: 249. §-a a megrendelő részére a szerződés teljesítésének a megkezdése előtti bármikori elállási, a teljesítés megkezdését követően pedig a bármikori felmondási jogát biztosítja azzal, hogy a vállalkozónak a vállalkozási díj arányos részét megfizetni, valamint az elállással, illetve a felmondással okozott kárt köteles megtéríteni azzal, hogy a kártalanítás a vállalkozói díjat nem haladhatja meg. A megrendelői elállásnak és felmondásnak ez a szabálya tehát a tartós vállalkozási jogviszonynál nem alkalmazható. Itt is szükséges lenne beiktatni hasonló felmondást korlátozó szabályt, mint amit a fent említett Ptk 6:278. §-a a tartós megbízás esetében lehetővé tesz. Sőt, megítélésem szerint mind a tartós vállalkozás, mind a tartós megbízás esetében túl kellene menni ezen és a lakásbérleti szerződéshez hasonlóan mind a tartós vállalkozás, mind a tartós megbízás esetében meghatározott idejű felmondási időhöz kötni a rendes felmondást. Alkalmazni lehetne a bizalmi vagyonkezelés felmondására vonatkozó 6:326. § (1)

bekezdésének b) pontját mind a két esetben az itt szereplő három hónapos felmondási határidővel. Ennek figyelembe vételével indokoltnak látszana mind a Ptk. 6:249. §-t, mind pedig a Ptk. 6:278. §-t ennek megfelelően kiegészíteni. Úgy vélem, ez egy megfelelő érdekvédelmet biztosítana a kényszerből és nem saját akaratból tartós vállalkozóként és/vagy megbízási jogviszonyként munkaviszonyhoz hasonló munkakört, valamint hasonló módon alvállalkozói tevékenységet ellátó természetes személyek, csoportos munkát végző jogi személyiség nélküli társaságok, valamint jogi személyek részére. Meg kívánom jegyezni azonban, hogy nem ez lenne a tökéletes megoldás.

5. Az elszalasztott tökéletes megoldás

A tökéletes megoldás az lett volna, amit a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság elnöke, *Vékás Lajos* professzor is eredetileg szeretett volna, de ami ellen kezdetben a szakszervezeti, majd pedig a munkáltatói szövetségek tiltakoztak, nevezetesen az, hogy a munkaszerződés bekerüljön a kötelmi jog különös részébe. A szakszervezetek attól tartottak, hogy abban az esetben, ha a munkaszerződés bekerül a Ptk.-ba, az Mt. munkavállalókat védő szociális minimál-sztenderdjei szűkülni fognak, a munkáltatói szövetségek pedig attól féltek, hogy ha a szociális minimál-standardokat valóban erősen leszűkített 1972. évi Mt.-t követően elkészülő Ptk.-ba bekerülne a munkajogviszony, az tágítaná az Mt. munkavállalói érdekeket védő előírásait. Közvetlenül az új Ptk. tervezetének az országgyűléshez történt benyújtása előtt *Szalma Józseffel* törvényjavaslatot dolgoztam ki, melyet a Tervezetnek az egyes szerződéseket tartalmazó harmadik részébe a vállalkozási (XV. cím) és a megbízási típusú (XVI. cím) szerződések közé XVa. címként, a munkavégzéssel és a szolgálattétellel összefüggő viszonyokként megjelölve helyeztünk volna el, beleértve a magánmunka-, és a közszolgálati, valamint a kollektív szerződést.⁸⁹ Ezen annyit módosítanék, hogy helyesebb lenne XVIa. címként a megbízási típusú szerződések után elhelyezni és ezt követően pedig szintén egy újabb, XVIIb. címben a tartós vállalkozási és megbízási szerződés szabályozni, amit azért lehetne együtt, mert a tartósság következtében a vállalkozási és a megbízási elemek keverednek bennük. Megbízási, bizalmi jelleg akkor is van bennük, ha tevékenység effektív eredményfelmutatási jellege dominál, de ha a bizalmi-ügyviteli jelleg áll előtérben, legtöbbször akkor is releváns az eredmény, mint motívum. Ebben az esetben amit korábban felvettem, vagyis a Ptk. 6:249. és a 6:279. § ott megjelölt tartalmú kiegészítése szükségtelen volna, mivel az ott

⁸⁹ PRUGBERGER Tamás – SZALMA József: *A munkaviszonyra irányuló szerződés és az új Ptk.*, In: *Gazdaság és Jog*, 2012/10. sz., 14-17. o., 16-17. o.

megjelölt felmondási –megszüntetési kiegészítések feleslegessé válnának, mivel azok lényegében egyfajta „sui generis” szerződésben kerülnének rendezésre.

Ebben az esetben még markánsabban kidomborodna az a hagyomány, amelynek az eredeti szerződés csoportosítási rendszerének struktúrája a Grossschmidéknál az I. világháborút megelőző Ptk. tervezetek, valamint az Mtj. egyes szerződések csoportosítási rendszerében megfogalmazódtak és amelynek struktúrája némi módosításokkal megtalálható az 1959. évi Ptk.-ban is, de amely módosítások elhagyásával a csoportosítás rendszere „visszaközeledett” Grosschmid, valamint Szladits és körüknek sorrend-csoportosítási elképzeléseihez.

*Pusztahelyi Réka**

TISZTESSÉGTELEN BEFOLYÁSOLÁS ÉS KIZSÁKMÁNYOLÓ ÜGYLET**

Bevezetés

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara fennállásának negyvenedik, míg *Szladits Károly* születésének 150. évfordulója alkalmából készített tanulmányomban a magyar jogtudomány kiemelkedő alakjának egy rövidebb lélegzetű írása és az abban rögzített gondolatok köré rendezem sajátjaimat, amelyek a tisztességtelen befolyásolás hatására kötött, a jó erkölcsbe ütköző, az uzorás és a kizsákmányoló szerződés egymásba hajló fogalmi területeit érintik.

Címválasztásommal érzékeltetni kívántam azt a célokat, hogy bemutassam: a kizsákmányoló ügylet és a szerződési jog világában is megjelenő tisztességtelen (illetlen) befolyás akárcsak jogtörténeti vizsgálata is fontos annak feltárásához, hogy a jó erkölcsbe ütköző és az uzorás szerződés jelenlegi bírói gyakorlata hol mutat fel olyan hiányosságokat, amelyeket az *1959-es Ptk.*¹ előtti élő magánjogunk nagyobb bátorsággal és nagyobb hatékonysággal kezelte.

1. Az uzorás és a kizsákmányoló ügyletek törvényi tételezése a szokásjog és a kódextervezetek tükrében

Szladits Károly „*A kizsákmányoló ügyletek*” című munkáját 1932 februárjában közölte a Jogtudományi Közlöny hasábjain², amelyben a képviselőház elé terjesztett új uzoratorvény-javaslatra, azon belül pedig a kizsákmányoló ügyleteket érintő rendelkezésekre reflektált.

Kritikai észrevételei közül elsőként a fenntartását fogalmazza meg azzal kapcsolatban, hogy szükséges-e olyan külön törvényi szabályozás, amely kiszakítja e tényállásokat a magánjogi kódex rendszeréből, mert mint írja, ez mindig bizonyos darabossággal és hézagossággal jár. Nem látja még ugyanis

* Dr. Pusztahelyi Réka PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, jogreka@uni-miskolc.hu

** Jelen tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

¹ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

² SZLADITS Károly: *A kizsákmányoló ügyletek*, In: Jogtudományi Közlöny, 1932/9. sz., 53-54. o.

szükségét annak, hogy a kizsákmányoló szerződésnek a bírói gyakorlatban kifejlődött tényállása máris külön törvényi szabályozásban rögzüljön, mert annak fejlesztése aktuálisan zajlik a jogirodalomban és a bírói gyakorlatban. Itt szükséges utalnunk arra, hogy az *uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. törvénycikk* az uzsora vétségnek, mint bűncselekménynek a tényállását a hitelezési ügyletek és a fizetési halasztás esetköreire korlátozta le.³ Az úgynevezett *reáluzsora* esetkörei nem minősültek uzsora vétségnek, attól megkülönböztetendő legtöbbször a kizsákmányoló szerződés elnevezéssel illeték ezeket az eseteket, így például, ha a nagykereskedő járatlan vagy rászorult termelőtől jóval a piaci ár alatt vásárol, vagy egyébként a másik rászorult helyzetét, tudatlanságát vagy könnyelműségét kihasználva ér el indokolatlan egyoldalú előnyt.⁴ A *Magyar Általános Polgári Törvénykönyv* (a továbbiakban *Máptk.*) tervezetének első szövege (1900) 957. §-a tartalmazta német mintára az *uzsora szerződés* tényállását, méghozzá a fenti törvénycikkkel szemben a visszterhes uzsora szerződés minden nemére kiterjedő hatállyal, a semmisség általános következményét rendelve hozzá.⁵ A tervezet második szövegéből (1913) pontosan azért maradt ki az uzsora szerződés, mert arról külön törvényjavaslat készült volna. Mivel a törvény nem született meg, az úgynevezett bizottsági szöveg (1915) újból visszatért a kizsákmányoló ügylet kodifikálásához.⁶

A fent említett 1883. évi XXV. törvénycikket váltotta fel Szladits e fenti írásában elemzett törvényjavaslatból született 1932. évi VI. törvénycikk, amely immár különbséget tett az uzsora szerződés és a kizsákmányoló ügylet között. Az előbbi fogalmát a hitelügyletekre korlátozta, míg a reáluzsora eseteit a

³ 1883. évi XXV. törvénycikk 1.§ „A ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett tulságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a keznesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeibez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik: az uzsora vétségét követi el ...”

⁴ A magánjogi uzsora fejlődésének bemutatásához, továbbá a hiteluzsora és a reáluzsora megkülönböztetéséhez vö. MENYHÁRD Attila: *A magánjogi uzsora*, In: Filó Mihály (szerk): *Tanulmányok az uzsoráról*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016. 225-252, 228. o. és skk.; továbbá VERESS Emőd: *Az uzsora magánjogi következményei* In: KOLTAY András (szerk): *Balás P Elemér Emlékkönyv. Tisztelegés és antológia sajtójogi, szerzői jogi és személyiségi jogi műveiből halálának 70. évfordulóján*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 107-133. o.

⁵ „Semmis különösen minden olyan szerződés, mely által az egyik fél a másik fél tapasztalatlanságának, könnyelműségének vagy szorult helyzetének felhasználásával a saját szolgáltatásának értékét aránytalanul meghaladó ellenszolgáltatást köt ki magának (uzsora szerződés).”

⁶ Kőnig felhívja a figyelmet arra, hogy a javaslat eredeti szövegéhez képest kizárólag az értelmi gyöngesség (fogyatékos elmetehetség) kihasználása esetében nem követeli meg a javaslat többletfeltételként az ingyenes előnyt vagy az aránytalan nyereséget, mindamelllett, hogy ebben az esetben is tetemes vagyoni kár vagy egyéb tetemes hátrány bizonyítása szükséges. Vö. KŐNIG Endre: *A kizsákmányoló ügylet*, In: *Jogállam 1926/7. sz.*, 381-387. o., 383. o.

kizsákmányoló ügylet törvényi tényállásában szövegezte meg, illetve az utóbbi esetében a feltűnő értékaránytalanság helyett a másik fél tetemes kárát eredményező ingyenes előny vagy feltűnően aránytalan nyereség kikötését vagy szerzését szabta feltételül. Mindezt tette úgy e külön törvény, hogy az 1928-as *Magánjogi Törvényjavaslat* (a továbbiakban *Mtj.*) a 977. §-ában egyébként erről rendelkezett.⁷ Jogkövetkezményként a kizsákmányoló (uzsorás) szerződés minden tényállásához egységesen a relatív semmisséget rendelte.

Itt kell még megjegyeznünk, hogy az Máptk.-nak már az első szövege is külön tényállásban szabályozta az erkölcstelen illetve a közrendbe ütköző szerződést (956. §), arról leválasztva az uzsora szerződést (957. §). Az uzsora szerződés az erkölcstelen ügylet egyik kiemelt esete, ennél fogva megszűnt a szoros értelemben vett jó erkölcsbe ütköző szerződésnek lenni, hiszen a különös törvényi szabályozás által önálló érvénytelenségi okká vált.⁸

Ide kívánczik egy további kérdés vizsgálata. Szladits cikkében feleslegesnek tartja a javaslat 8.§-ába (a kizsákmányoló ügylet körében) foglalt kitétel, miszerint „amennyiben az általános magánjog szabályai szerint nem semmis”. Ezzel szemben, az 1932. évi VI. törvénycikk kihirdetett szövegében már vélelmezetten egy átdolgozott szövegváltozatot olvashatunk: „*Ez a törvény nem érinti az olyan szerződésnek a magánjog szabályai szerinti semmisségét (...).*” Ezt Beck Salamon Szladits nézőpontjától eltérő módon magyarázza⁹, miszerint a kizsákmányoló szerződés semmisségéről szóló szabályt nem a törvénycikk 9.§-a alkotta meg, mert az már az Mtj révén, szokásjog útján a magánjog részévé vált, a törvény csupán inkorporálta, írott joggá alakította a korábbi szokásjogi jogtételt. Beck ebből arra következtet, hogy a szokásjogi tételnek a jogalkalmazás terén tapasztalt rugalmasságát a törvénycikk új rendelkezése nem kívánta lerontani. Úgy vélem, Balás P. Elemér ezt a rendelkezést szintén eltérően értelmezi, az ő meglátásában a lényeg az, hogy a kizsákmányoló ügylet semmisségének a jogkövetkezményeit nem a törvény, hanem a magánjog általános szabályai szerint kell levonni.¹⁰

⁷ „Semmis az a szerződés, amelyet valaki fogyatékos elmetehetségű személlyel e fogyatékosságát kihasználva kötött, ha a szerződés megkötésekor tudta, hogy abból a másik félre tetemes vagyoni kár vagy egyéb tetemes hátrány járul. Semmis az a szerződés is, amellyel valaki másnak tapasztalatlanságát, könnyelműségét, függő vagy megszorult helyzetét vagy a nála elfoglalt bizalmi állását kihasználva, a maga vagy harmadik személy részére a másik fél tetemes kárával ingyenes előnyt vagy aránytalan nyereséget köt ki vagy szerez.”

⁸ Vö. TRÓCSÁNYI József: *Erkölcstelen ügyeledek (turpis causa)*, Grill Kiadó, Budapest, 1909, 47. o.

⁹ BECK Salamon: *Két kérdés a kizsákmányoló ügylet tanából*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 1948, 294-296. o.

¹⁰ BALÁS P. Elemér: *Az uzSORÁRÓL SZÓLÓ 1932. ÉVI VI. TÖRVÉNYCIKK MAGYARÁZATA*, Budapest, Franklin Társulat, 1932, 100. o.

2. Kizsákmányoló jelleg és a szerződési akaratelhatározás tisztességtelen befolyásolása

Szladits helyeselte, hogy a javaslat az uzorás szerződéssel szemben a kizsákmányoló ügyleteket csak megtámadhatónak tekinti. Hozzáteszi, hogy a kizsákmányoló szerződés nem tárgyánál fogva, hanem az akarathibány okából érvényteleníthető. Ezt tükröző leghelyesebb jogkövetkezménynek pedig nem a relatív semmisséget, hanem a megtámadhatóságot tekintette.

E gondolatai a kizsákmányoló jelleg, mint érvénytelenségi ok megítélésével kapcsolatos korabeli vitákra mutatnak rá. Elsőként vizsgáljuk meg az akarathiba és a célzott joghatás hibája közötti különbségtétel kérdését. A Ptk. ugyanis egyértelműen a célzott joghatás hibái között sorolja fel mind az uzorás, mind a jó erkölcsbe ütköző szerződéseket.

Menyhárd Attila az uzora szerződés vonatkozásában érzékelteti azt a sajátos jelenséget, hogy az egyes nemzeti jogok ezen ügylet érvénytelenségét vagy az objektív körülményből kiindulva (jelentős hátrány, feltűnő értékaránytalanság) de szubjektív körülmények figyelembevételével értékelik, vagy pedig az akarathiba, mint szubjektív körülmény felől közelítve valamely objektív körülménnyel is kiegészítik a törvényi tényállást.¹¹

A szerződési akarat tisztességtelen befolyásolása, amely az 1932. évi VI. tc. szerinti kizsákmányoló és uzorás szerződés szubjektív tényálláselemeként a másik megszorult helyzetének, könnyelműségének, értelmi gyengeségének, tapasztalatlanságának, függő helyzetének kihasználásában rejlik, a magyar szabályozás mintáját jelentő BGB jelenlegi 138.§-ában is megjelenik. A BGB tényállásától való „elhajlás” (a bizalmi kapcsolat kihasználása) Almási Antal szerint nem a német jog, hanem az angol undue influence doktrínának a hatását tükrözi.¹² Ugyanerre világít rá *König Endre* is.¹³

Itt szeretnék kitérni a korszak jogirodalmában tapasztalható azon a sajátos vonulatra, mozgásra, amit eredendően *Králik Lajos* 1901-ben, a Magyar Jogászegylet ülésén tartott előadása, majd annak publikált változata¹⁴ váltott ki.

Králik Lajos tanulmányában a *Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1900. évi tervezetének* 991. § -ához fűzött kritikájában a tisztességtelen, azaz elnevezése szerint az *illetlen befolyás* törvényi megfogalmazását valamennyi jogügyletre

¹¹ MENYHÁRD i.m. [2016], 227. o.

¹² ALMÁSI Antal: *Uzorás szerződés és kizsákmányoló ügylet*. In: Jogtudományi Közlöny 1932/32. sz., 181-183. o.

¹³ KÖNIG i.m. 383. o.

¹⁴ KRÁLIK Lajos: *A magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének 991.§-ához: Az illetlen befolyás*, In: Magyar Jogász Egyleti Értekezések. XXI. kötet 3. füzet, Budapest, Franklin Nyomda, 1901., 71-92. o. (Ennek kivonatát azonos címmel közölte: Jogtudományi Közlöny, 1901/3. sz., 17-19. o.)

kiterjedő módon, de különösen a családjogi viszonyokra és a végintézkedésekre tekintettel javasolta. E 991. § szerint: „Az a fél, akit a másik család megtevesztés vagy jogellenes fenyegetés által bírt rá a szerződés megkötésére, megtámadhatja a szerződési nyilatkozatát. Harmadik személy által elkövetett ily cselekmény csak úgy szolgálhat alapul a megtámadásra, ha a másik fél a szerződés megkötésekor tudott e cselekményről vagy kellő figyelem mellett tudhatott volna róla, vagy ha a szerződés révén a sértett fél kárával ingyenes előnyben vagy aránytalan nyereségben részesülne.”

Králik tehát az *equity*-ben kiformált *undue influence* dogmatikájára támaszkodott, de a jogintézmény római gyökerei mentén feltárta a kapcsolatot többek között a francia *captation*-nal is.¹⁵ Králik a tisztességtelen befolyásolást mint szerződési érvénytelenségi okot az akarathibák között helyezte el, és ezzel összefüggésben megtámadási okként kezelte.

A tisztességtelen befolyás intézménye az angol jogban egy kulcsfontosságú időszakban, a XIX. század legelején gyökeresedett meg.¹⁶ A római civiljogi hagyományok francia közvetítéssel alapozták meg az *undue influence* doktrínáját az angolszász kancelláriai törvényszék előtt¹⁷. Jelenleg a Brit Nemzetközösség valamennyi országában az intézményt alkalmazzák. Az *undue influence* a szerződés érvénytelenségének a kényszerrel és más akarathibákkal határos esete, amelyben azonban nem pusztán a befolyásolt személy szerződési akaratának fogyatékoságát, hanem az előnyhöz jutó fél, megajándékozott magatartásának tisztességtelenségét is vizsgálat alá vonja, amely az esetek jelentős részében a felek közötti bizalmi kapcsolat kihasználásában jelentkezik. A doktrína kiterjed a bizalmi kapcsolatok kihasználásán túli további esetekre is, ahol a kényszerítés, uralmi helyzet vagy nyomásgyakorlás jelentkezik.¹⁸ Ezen túlmenően a bírói gyakorlat a tisztességtelen befolyásolást olyan esetekben is megállapíthatja – az erőfölényben lévő fél lelkiismeretére fókuszálva –, amikor a szerző fél érzelmi befolyásolással jut az előnyhöz, vagy kihasználta azt a tényt, hogy az áldozat a tanácsait vakon, saját jól felfogott érdekével ellentétben is követte. Továbbá

¹⁵ KRÁLIK im. 83. o.

¹⁶ BELL, Andrew P.: *Abuse of a Relationship: Undue Influence in English Law and French Law*, In: *European Review of Private Law*, Vol 15., 2007/4. sz., 555–599. o.; SCALISE JR., Ronald J.: *Undue influence and the law of wills: A comparative analysis*, In: *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol 19., 2008/1. sz., 41–106. o. A *Huguenin v. Baseley* (1807) mint fő precedenst alkotó döntés az ősi jogra hivatkozik, a francia jogtudomány, Robert J. Pothier műve hatására. Vö. SCALISE i.m. 49.o., 57. lábjegyzet.

¹⁷ DU PLESSIS, Paul J. – ZIMMERMANN, Reinhard: *The Relevance of Reverence; Undue Influence Civilian Style*, In: *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 10., 2003/4. sz., 345–379. o., 363. o.

¹⁸ Vö.: BEALE, Hugh G: *Duress and undue influence* In: Chitty, Joseph: *Chitty on Contracts*. Sweet & Maxwell, London, 2019, 788–789. o.

egyoldalú jogügyletekben akkor is megállapítható az érvénytelenség (*transaction have been set aside*), amikor a fél nem tesz mást, pusztán belenyugszik abba a helyzetbe, hogy nem kérdez utána, vajon a juttató elfogulatlan tanácsot követ-e vagy nem figyelmezteti arra, hogy az ajándékozással a saját megélhetését veszélyezteti.¹⁹ Itt kell megjegyezni, hogy az angol bírói gyakorlat, élők közötti ügyletek körében egyes bizalmi kapcsolatok fennállása esetén a tisztességtelen befolyás vélelmét állítja fel (*presumed undue influence*), feltéve, hogy az ügylet magyarázatra szorul (*requires explanation*). Más esetekben a szerződő felet terheli annak a bizonyítása, hogy a másik tisztességtelen befolyásozással vette rá az ügyletkötésre (ún. *actual undue influence*).²⁰

Králik gondolatait a szakma látványos gyorsasággal fogadta be, abban a régi magyar magánjog vívmányainak újra felfedezését látta.²¹ Így például *Raffay Ferenc* 1909-ben *A magyar magánjog kézikönyve* című munkájának harmadik kiadásában a szerződési akaratelhatározás kapcsán, Králik tanulmánya alapján az illetéktelen befolyásnak a tévedés, kényszer és a megtévesztés melletti további megtámadási okként való megszüvegezését szorgalmazta.²² Az illetéktelen befolyásozás fogalma a Polgári Törvénykönyv Tervezetének (bizottsági szöveg, 1915) 751. §-a közvetítésével végül a bírói gyakorlatba is beszűrődött. „*Mi sem támasztja alá jobban ezt, mint a Kúria P VII. 2908/1920. számú döntése, amely a bizottsági szöveg bírói gyakorlatra való közvetlen hatását mutatja, az illetéktelen befolyás mint magánjogi intézmény (újra)felfedezését.*” – írja *Almási Antal*.^{23 24}

¹⁹ BEALE i.m. 790.o.

²⁰ BEALE i.m. 793. o. Alapvető különbségek tapasztalhatók ezen kívül az élők közötti jogügyletek tekintetében az equity undue influence tana, és a végrendeletek vonatkozásában a probate eljárás undue influence doktrínája között.

²¹ „*Azonban sajnos, a nagy mester [Frank Ignác] tanítása feledésbe ment épp úgy, mint a nagy király [Mátyás király] törvénye. 1848 utáni bírói gyakorlatunk az osztrák polg. törvényben megmerevedett; a tévesztést és a fenyegetést nagyon is concrete értelmezte, úgy hogy az ügyesebb intelligens és kapzsiság bátran garázdálkodhatott. Csakugyan úgy vagyunk ma, hogy az ügyesebb és rovoitabb intelligencia szabadon folytatja üzelmét.*” KRÁLIK i.m. 86. o. A régi magyar magánjogi és az angolszász jogintézmények stílusa, formanyelve, fogalmi háztartása és rendszere közötti hasonlóságra L. GROSSCHMID Béni: *Werböczy és az angol jog*, In: *A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc Irodalmi Bizottságának Kiadványai*, Franklin Társulat nyomdája, Budapest, 1928

²² RAFFAY Ferenc: *A magyar magánjog kézikönyve. I. kötet*, Pannonia Nyomda, Győr, 1909 (harmadik kiadás) 135. ssk oldalakon lábjegyzet-szöveg

²³ Vö.: ALMÁSI Antal: *Kötelmi jog*, Thébe Kiadó, Budapest, 1926. 14. o.; továbbá: Uő: *Szemle*. Jogtudományi Közlöny, 1921/4. sz., 32. o.

²⁴ Itt kell megjegyezni, hogy *Schwartz Izidor* az Mtj. 977. §-ban megjelenő tisztességtelen befolyásozás, további törvényi pontosítására tett javaslatot: „[tisztességtelen befolyásozás forog fenn, 1. ha egy személy, akiben más személy megbízik vagy aki felette valóságos vagy látható befolyást gyakorol, e bizalmat vagy tekintélyét arra használja, hogy a másiktól előnyöket eszközöljön ki, melyeket ezen bizalom és tekintély nélkül ki nem eszközölhetett volna; 2. ha egy

Az Mtj. rendelkezéseit illetően ki kell még itt röviden térnem arra, hogy a szerződési akarat illetlen befolyásolásának rokontényállása, az Mtj. 1150. §-ában, a gazdasági lehetetlenülés válságjogi intézményében nyert szabályozást, az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó mélyreható változás miatti, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás utólagos értékeltolódásában megjelenő méltánytalan helyzet tisztességtelen kihasználása ellen védelmi eszközként.²⁵

Hozzá kell tenni, hogy a végrendeletek körében a magyar magánjogi kódextervezet szövegváltozatai sorában 1928-ra érte el azt a fejlődési stádiumot, hogy az Mtj. 1953. §-a már a tisztességtelen befolyásolást – az 1913-as tervezet „illetéktelen befolyás” szóhasználatát felváltva – a végrendelet önálló megtámadási okaként szabályozta, mint az örökhatározó akaratát alapvetően alakító körülményt,²⁶ amely a hatályos Ptk.-ánknak is különleges rendelkezése.²⁷

A korabeli kódextervezetek áttekintését követően áttérve a jogtudomány eredményeire, azt tapasztalhatjuk, hogy a tisztességtelen befolyásolás miatti érvénytelenség a magyar tudományos munkákban elsősorban a szerződési akaratelhatározási szabadság védelmét szolgáló intézményként jelentkezett. *Lőw Tibor* az akarat tisztességtelen pontosabban jogellenes befolyásolásának eseteiként emelte ki a kényszert, a megtevesztést illetve a szerződő szorult helyzetének vagy tévedésének tudatos felhasználását.²⁸ Ezen túlmenően kitért olyan esetekre is, amelyek jó erkölcsbe ütközőnek minősíthetők. Rámutatott egyrészt arra, hogy az uzsora szónak a hiteluzsorára korlátozása miatt azon egyéb

személlyel, akinek értelme aggkor, lelki vagy testi betegség által meg van gyengülve, úgy bánnak, hogy beleegyezését adja valamihez, amihez ezen bánásmód nélkül nem járult volna, noha ez a bánásmód nem emelkedik a kényszerig.”] Vö.: SCHWARTZ Izidor: *Magánjogi törvénykönyvünk javaslatának* 977. §-hoz. In: *Polgári Jog*, 1934/4. sz., 225-226. o.

²⁵ Mtj. 1150. § „Ha kétoldali szerződés esetében a szerződés megkötése után az általános gazdasági viszonyokban a szokásos szerződési kockázatot tetemesen meghaladó olyan mélyreható változás állott be, amellyel a felek okszerűen előre nem vethettek számot s amelynek következtében a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak a felek részéről szemellett tartott gazdasági egyensúlya felborult vagy a szerződés alapjául szolgáló másnemű feltételezés megbíúsult, úgy, hogy az egyik fél a jóhiszeműséggel és a méltányossággal ellentétben nem várt aránytalan nyereségre tenne szert, a másik fél pedig ugyanilyen veszteséget szenvedne (gazdasági lehetetlenülés): a bíróság a felek kölcsönös kötelezettségeit a méltányosságnak megfelelően módosíthatja vagy az egyik felet – esetleg a kár méltányos megosztásával is – elállásra jogosíthatja fel.”

Vö.: JUHÁSZ Ágnes: *Szerződésmódosítás a polgári jogban*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 3.2.3. A bírói szerződésmódosítás kezdetei a hatályos Ptk.-t megelőző magyar magánjogban. 182-187. o.

²⁶ Vö.: „amennyiben fel kell tenni, hogy az örökhatározó az intézkedést különben nem tette volna meg.”

²⁷ Vö. PUSZTAHELYI Réka: *A végrendelező akaratának tisztességtelen befolyásolása*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2021/9. sz., 397. -408. o.; PUSZTAHELYI Réka: *A végakarat tisztességtelen befolyásolása, mint érvénytelenségi ok a magyar bírói gyakorlatban*, In: *Miskolci Jogi Szemle* 2021/3. sz., Klnsz., 90-105. o.

²⁸ LŐW Tibor: *A szerződési akaratelhatározás jogellenes befolyásolása*, In: *Jogállam* 1926/3. sz., 140-149. o.

„ügyletek is, amelyek uszorásoknak volnának nevezhetők, mert ugyancsak az egyik fél szorultságának vagy könnyelműségének, vagy tapasztalatlanságának a felhasználásával jöttek létre és a másik félnek vagy valamely harmadik személynek a szolgáltatásboz viszonyítottan aránytalanul nagy ellenszolgáltatást biztosítanak, mind a jó erkölcsökre ütköző ügyletek csoportjába sorozódnak.”²⁹ Kifejtette továbbá, hogy előállhatnak azonban a szerződéskötési akarat tisztességtelen befolyásolásának olyan további esetei is, amelyek viszont eltérnek a jó erkölcsöt sértő befolyásolás tipikus példáitól.³⁰ Lőw arra a következtetésre jutott, hogy a szerződési akarat tisztességtelen befolyásolása a jó erkölcsöt sértő módon létrejött ügyletek összefoglaló megjelölése, amely ezáltal jobban megérteti a lényegét. Véleményem szerint tehát ezen szerződések nem a célzott joghatás miatt, hanem a szerződéskötéskor tanúsított tisztességtelen magatartás folytán válnak érvénytelenné, jó erkölcsbe ütközővé.

Az akarat tisztességtelen befolyásolása kap hangsúlyt *ifj. Szigeti Lászlónál* is, aki az 1932. évi VI. tc. uszora fogalmában sem az értékaránytalanságra, hanem a szubjektív elemekre koncentrált: az uszora lényege és minősítője az a körülmény, hogy az uszorás fél ezt az aránytalan előnyt a vele szerződő fél szorult helyzetének, könnyelműségének, értelmi gyengeségének, tapasztalatlanságának, függő helyzetének vagy a nála elfoglalt bizalmi állásnak kihasználásával szerezte meg. „Az uszora nem más, mint a bítelezési feltételeknek tisztességtelen befolyással való kikötése.”³¹ Egyetérttek további következtetéseivel is: „a tisztességtelen befolyásolás fogalma az akaratilag hibás szerződések körének kitágítása. Az uszora tehát nem azért uszora és semmis ügylet, mert a szolgáltatások értékarányában feltűnő különbség van, hanem, mert az előny kikötése a megrövidített fél akarathibás állapotának kihasználásával történt.”³²

Ezt a nézőpontot erősíti *Szászy István* is, amikor a bírói gyakorlatban érvénytelenségi okként megjelenő illetéktelen befolyásolásról szól. Ugyan az intézmény angolszász eredetét rögzíti, azonban egy alapvető eltérésre is rámutat: amíg az undue influence angol doktrínájának a lényege a függő jogi helyzet tisztességtelen kihasználása, addig a magyar bírói gyakorlatban a fogalom „felőleli a jogellenes fenyegetés, a család megtévesztés és a kizsákmányoló szerződés fogalmát, vagyis

²⁹ Lőw i.m. 144. o.

³⁰ Rendkívül szemléletes példája a Kúria P VII. 2908/1920. számú döntésében ismertett „fehérpénz” eset: az alperes a devalváló 3954/1919. ME. sz. rendeletnek megjelenését megelőző napon, 1919 aug. 14-én vásárolta meg felpereseknek házáat és a vételárat nagyobb részben fehérpénzben fizette ki.

³¹ Ifj. SZIGETI László: *Szolgáltatások értékaránya visszerbes szerződésnél*, In: Polgári Jog, 1933/5. sz., 251-262. o.

³² Ifj. SZIGETI i.m. 252. o.

mindazokat az eseteket, amelyekben az egyik fél a másikat jogellenes eljárással bírja rá az ügylet megkötésére.”³³

E fenti gondolatokat összefoglalván az 1959-es Ptk. előtti korszak szakirodalmi forrásai és a kódextervezetek tükrében egyetértek Szladits Károllyal abban, hogy az uzsoraszerződés vagy kizsákmányoló ügylet tényállásában a kiindulópontot az akarathiba, mint szubjektív körülmény képezi, amelyet egy objektív körülmény (a feltűnő értékaránytalanság, egyoldalú indokolatlan előny, hátrány) egészít ki.

3. A kizsákmányoló ügylet semmissége, relatív semmissége vagy megtámadhatósága

Visszatérve Szladits kritikájához, a következőkben a kizsákmányoló jelleg jogkövetkezményeként a megtámadhatóságot veszem nagyító alá. Szladits kiindulópontja az, hogy a háttérben húzó akarathibához nem a semmisség és nem is a relatív semmisség, hanem a megtámadhatóság áll a legközelebb, ez az adekvát válasz. Helyeselte tehát, hogy a javaslat ezt a megoldást követte. Ehhez képest a törvénycikk elfogadott szövege az uzsora szerződéshez semmisséget, míg a kizsákmányoló szerződéshez relatív semmisséget kapcsolt.

A háttérben az az alapvető jogpolitikai kérdés húzódik, hogy miként teremthető meg az egyensúly a forgalom biztonsága és a kizsákmányoló szerződések érvénytelenné nyilvánításával a gyengébb fél érdekeinek védelme között.³⁴

Szladits a rövid megtámadási határidőt is olyan megkötésnek tekintette, amely azt biztosítja, hogy egyetlen szerződő fél se élhessen vissza a kizsákmányoló szerződés biztosította azon lehetőséggel, hogy a szerződéses

³³ SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános része II. kötet*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948. 256. o.

³⁴ „Ezen elvek közül a törvényjavaslat különösen a gazdaságilag gyengébbek védelmére tartalmaz olyan intézkedéseket, amelyeket a forgalom biztonsága szempontjai fölé is helyez, és amelyek érvényesülését a forgalom érdekeivel szemben is megengedi. Így védelmébe veszi azokat, akiknek személyes fizikai korlátoltsága őket mások játéklapdjává teszi, és így a magánjogi korlátolt beszámíthatóságnak fogalmát a törvényjavaslat megvalósítja. Azután védelmébe veszi azokat, akik szorult helyzetükben fogva a másik gazdaságilag erősebb fél kizsákmányolásának vannak kitéve, és így az uzsorával szemben való védelmet is megadja. Védelmezi továbbá azokat, akikkel szemben bizalmi állásuknál fogva mások visszaélnek. Ez megfelel az angol jog felfogásának, az illetéktelen befolyásnak, ami a törvényjavaslatban szintén megvan. Mindezeket összefoglalja az a közös szempont, hogy a gazdaságilag gyengébbet meg kell védeni.” Lásd: HANTOS Elemér hozzászólása In: Magyar Kir. Igazságügyminisztérium: *A Polgári Törvénykönyv Javaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában*, I. Általános tárgyalás, Grill Kiadó, Budapest, 1915, 69. o.

kötelezettségei alól ezen ürüggyel szabadulhasson.³⁵ Ennek a veszélynek a forrása a valós ügyleti akarat tulajdonképpeni feltárhatatlansága. Úgy vélem, hogy ez a veszély elsősorban nem a megtámadhatóság vagy a semmisség közötti választás által, hanem a fél szorult vagy hátrányos helyzetének, illetve a tisztességtelen befolyásolás megtörténtének megkövetelt bizonyításával csökkenthető.

A magyar magánjogi dogmatikában is meggyökeresedett az a gondolat, hogy az akarathibák vonatkozásában a nemzeti jogok az akarati és a nyilatkozási elv kettősségét követik.³⁶ Továbbá, míg a (visszterhes) szerződések érvénytelenségi szabályai mögött inkább a nyilatkozási elvet, addig az ingyenes, a családjogi illetve az öröklési jogi ügyletekre inkább az akarati elvet alkalmazzuk.³⁷ Így a jobbra nyilatkozási elvet követő nemzeti jogrendszerekben a tévedés is csak akkor eredményezi a szerződés érvénytelenségét, ha lényeges körülményre vonatkozik.

Ifj. Szigeti László is óvatosságra intett abban, hogy meddig megyünk el az akarathibás állapotban lévők védelmében, hiszen a szerződő felek közötti bármely gazdasági vagy szellemi különbség a szerződések érvénytelenségéhez vezethetne.³⁸ Ezért szabja feltételül a jog, hogy e helyzet kihasználása káros eredményre, azaz feltűnő értékaránytalanságra vagy indokolatlan egyoldalú előnyre kell vezessen.

Ide fűzhető Szladits azon gondolata is, hogy a kizsákmányoló szerződést azért kell ilyen megszorításokkal körülövezni, hogy mindenki tartózkodjon attól, hogy bosszúból, zsarolásból vagy pusztán amiatt, hogy így szabaduljon egy érvényes szerződés teljesítése alól, alaptalanul hivatkozzon ezen érvénytelenségi okra.³⁹

A jó erkölcsbe ütköző, az uzsora és a kizsákmányoló szerződések semmissége mögött azonban szilárd gazdasági-jogpolitikai megfontolások is húzódnak: nemcsak a szabad akaratelhatározás védelmére hivatott,⁴⁰ a piaci mechanizmusok érvényesülésében álló jogpolitikai célkitűzés,⁴¹ hanem a

³⁵ „Ha valaki csak arra hivatkozik, <<hogy a vevő hatalma, méltósága vagy a javalló tekintete miatt félt (...), ilyen mentséget a bíró el nem fogadhat, mert ezen az úton ravasz ember kész hazugsággal mindig visszaléphetne és alku soba biztos nem volna>> (FRANK I. 557.)” – idézi Tóth Lajos Frank Ignácot. Vö. TÓTH Lajos: *Magyar magánjog, Kötelmi jog*, MTA Jogtudományi Bizottsága kiadványai 8. szám, Magyar Tudományos Akadémia, Debrecen, 1938, 173. o.

³⁶ SZÁSZY István figyelmeztet arra, hogy egyik jogrendszer sem alkalmazza kizárólagosan sem a nyilatkozási, sem az akarati elvet. Vö. SZÁSZY i.m. 244. o.

³⁷ Weiss Emília idézi Szász-Schwarz Gusztáv nagy hatású munkáját (Akaratlan szerződés In: SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *Újabb magánjogi fejtegetések*, 1901.) Vö. WEISS Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, KJK-Kerszöv, Budapest, 1969, 87. o.

³⁸ Ifj. SZIGETI i.m. 255. o.

³⁹ SZLADITS i.m. 53. o.

⁴⁰ Ifj. SZIGETI: *Szolgáltatások értékaránya visszterhes szerződésnél* i.m. 254. o.

⁴¹ MENYHÁRD im. [2016] 227. o.

szereződés gazdasági tartalmának és célszerűségének, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosságának felülvizsgálatára indító társadalmi-gazdasági érdekek is.⁴² E célkitűzések a megtámadhatósággal ellentétben a semmisség alkalmazását indukálták a kizsákmányoló ügylet esetében is, azzal a specialitással, hogy a relatív semmisség szabálya védi a kiszolgáltatott helyzetben lévő fél érdekét.

4. A szubjektív tényálláselem fontossága

Amint fentebb kifejtettem, az 1945 előtti magyar magánjogban a tisztességtelen befolyás az uzsora szerződéssel, illetve a kizsákmányoló ügylettel volt rokonítható, esetleg azonosítható. Az 1959-es Ptk. idejére azonban fogalma elhalványult a visszterhes szerződések bírói gyakorlata körében, az akaratelhatározáskor fennálló fogyatékoságoknak, mint szubjektív mozzanatoknak az értékelése, úgy tűnik háttérbe szorult.⁴³

Kemenes Béla a Polgári Törvénykönyv 1957. évi tervezetével szemben fogalmazta meg kritikaként, hogy annak a 182. § (2) bekezdésébe foglalt feltűnő értékaránytalanság mint megtámadási ok tényállását ki kell egészíteni. Visszautalt a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának 1950. évi 9. számú határozatára, amely elejtette az uzsora szerződés valamennyi szubjektív elemét. Ennek alapján uzsorás szerződésnek minősül a magánfelek között létrejött minden olyan szerződés, amelyből valaki maga vagy harmadik személy javára ingyenes vagy feltűnően aránytalan előnyt köt ki vagy szerez. Nem lehet ilyennek tekinteni a szerződést akkor, ha megkötésénél a másik felet ajándékozási szándék vezette. A határozat indoklása szerint eleve következtetni lehet arra, hogy a másik fél rászorult helyzetét kihasználta, abból, hogy olyan ügyletet köt, amely számára ingyenes előnyt vagy feltűnően aránytalan nyereséget jelent. *Kemenes* elvetette az ily módon teljesen objektivizált uzsorafogalmat. Ne látta helyesnek, sem igazoltnak, hogy vélelem szólna az alanyi kritériumok fennállása mellett. Javaslatára szerint az uzsorás szerződést nevesíteni kell a Ptk.-ban, és ki kell egészíteni azzal az alanyi mozzanattal, hogy a sérelmet okozó fél a vele szerződő hátrányos helyzetét kihasználva, rosszhiszemű magatartása eredményeként jut a

⁴² Ifj. SZIGETI László: *Magánjog és tervezetesség*, In: Polgári Jog, 1937/7. sz., 380-389. o., 383.o.

⁴³ „A magángazdasági rendszerek abból indulnak ki, hogy a felnőt, önérdékét védő átlagember józan szerződést fog kötni minden felügyelet és gyámkodás nélkül is, és az állam csak ott vállalja és pótolja az egyén érdekeinek képviseletét, ahol az egyén nem teljes szellemi és erkölcsi erői, kiskorúság, elmebetegség, elmeengesség stb. megkötővé válnak.” Ifj. SZIGETI: *Szolgáltatások értékaránya visszterhes szerződésnél*, In: Polgári Jog, 1933/5. sz., 251-262. o., 252. o.

szolgáltatással arányban nem álló ellenszolgáltatáshoz.⁴⁴ Az 1959. évi Ptk. kihirdetett szövege 202. § (1) bekezdésében „a másik fél helyzetének kihasználásával” fordulatba sűrítve ugyan, de megjelenítette a szubjektív tényálláselemet.⁴⁵ Az objektív értékaránytalanság önálló érvénytelenségi okként szintén helyet kapott a kódexben, a visszerhesség elvét rögzítő 201. § (2) bekezdésében.

A hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) változatlan szöveggel vette át az uzoraszereződés tényállását. Aprónak tűnő változtatás, a témaszempontjából mégis nagyobb jelentősége van annak, hogy a Ptk. az egyes érvénytelenségi okokat a semmisségről és megtámadhatóságról szóló XVIII. fejezetben besorolja az akarathibák, a nyilatkozati hiba és a célzott joghatás hibáinak csoportjaiba. Véleményem szerint ezzel kibővíti az uzoraszereződés szubjektív mozzanatainak jelentőségét, és elszakítja a tanulmány témájának kiindulópontját jelentő, a szerződési akaratelhatározás védelmét szolgáló céltól.⁴⁶

Ahogy arra munkáikban *Menyhárd Attila*⁴⁷, *Molnár Hella*⁴⁸, illetve *Kiss Gábor* és *Sándor István*⁴⁹ szerzőpáros is rámutat, az 1959. évi Ptk. bírói gyakorlata az esetek zömében egyrészt megszorítóan értelmezte a másik fél helyzetét (szorult vagy hátrányos legyen), másrészt ennek a helyzetnek a tudatos, célzatos kihasználását támasztotta feltételként, harmadrészt pedig a feltűnően aránytalan előnyt sokszor azonosította az objektív értékaránytalanság tényállásában fellelhető szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékaránytalansággal.⁵⁰

Menyhárd Attila elemezte az uzorás szerződés tényállásáelemeinek értelmezését és érvényesülését a bírói gyakorlatban, és mind a szerződő fél szorult vagy hátrányos helyzete⁵¹, mind pedig annak kihasználása

⁴⁴ KEMENES Béla: *Az uzorás szerződés szabályozásának vitás kérdései a Polgári Törvénykönyv Tervezetében*, In: Jogtudományi Közlöny, 1957. április-június 141.-151. o.

⁴⁵ Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis (uzorás szerződés).

⁴⁶ Ugyanez a probléma jelenik meg az alábbi publikált döntés rendelkező részében: „Valamely szerződés vagy jogügylet tartalmánál, illetve joghatásainál fogva, vagy a felek által elérni kívánt közös cél miatt minősülhet nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző szerződésnek.” (BH2001. 473.)

⁴⁷ MENYHÁRD i.m. [2016] 238. o.

⁴⁸ MOLNÁR Hella: *Uzorás szerződés a gyakorlatban*, In: Themis, 2006/június, 39-50.o.

⁴⁹ KISS Gábor – SÁNDOR István: *A szerződések érvénytelensége*, HVG-ORAC, Budapest, 2014. 2. kiadás 155. skk.

⁵⁰ Ezért nem értünk egyet az EBH1999.97. számú elvi határozat indokolásával sem, amely szerint: „az uzorás szerződés a feltűnően értékaránytalan szerződés minősített esete, mely többlettényállásként feltételezi, hogy az előny kikötése a másik fél helyzetének kihasználásával történt.”

⁵¹ MENYHÁRD i.m. [2016] 237. o. „Kivételes esetekben a bíróság az uzorás szerződés tényállás elemeit is megvalósultnak találta nemcsak akkor, ha az anyagi helyzetre kiható valamilyen jelentős körülményt állt fenn, hanem más körülmény, személyes – egészségi ok, függő helyzet, illetve családi ok is alapot adhat a

vonatkozásában egy alapvetően szigorú, szűkítő értelmezést követő bírói gyakorlatról számolt be. Rámutatott arra, hogy e tényállás mögött nem áll olyan szilárdan a jó erkölcsbe ütköző szerződés semmisségét kimondó generálklauzula bírói gyakorlata sem.⁵²

Úgy vélem, az Mtj. szabályozása szerinti uzsora szerződés és kizsákmányoló ügylet tényállása nem pusztán a szubjektív elemek kidolgozottságában tért el. A kizsákmányoló ügylet alkalmas volt arra, hogy indokolatlan egyoldalú jogügyletekkel szemben, sőt mi több, a szerző fél passzivitása esetén is védelmet nyújtson, ahogyan a tisztességtelen befolyásolás angolszász doktrínája sem tesz különbséget ezen esetkörök, magatartások között. Mindebből az következik, hogy a hátrányos eredményre koncentráló vizsgálat elfedi a szubjektív tényező, a tisztességtelen befolyásolás vizsgálatát, különösen akkor, ha egyébként a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között nem tudunk felmutatni feltűnő értékkülönbséget, egyébiránt az ügylet a kiszolgáltatót fél oldalán jelentős károsodást eredményez.⁵³

5. Tisztességtelen befolyásolás az uzsora szerződés és a jó erkölcsbe ütköző szerződés metszéspontjában

Ki kell még térnem arra – ahogyan Szladits Károly is kiemelte –, hogy a kizsákmányolás egyébként jó erkölcsbe ütköző magatartás, és az Mtj. 1709. §ának második bekezdése alapján a fél a szándékos magatartásával okozott kár megtérítésére köteles.

Az uzsora (kizsákmányoló) szerződés tehát a jó erkölcsbe ütköző szerződések világából kifejlődött különös tényállás. A törvényi tételezéshez azonban több nem kívánt hatás is társulhat. Egyrészt e különös eset jelentősen

megállapításra.” – idézi egy konkrét bírósági határozat tartalmát Kiss Gábor – Sándor István szerzőpáros. Vö. KISS – SÁNDOR: i.m. 155.o.

⁵² MENYHÁRD i.m. [2016] 240. skk.

⁵³ Erre kiváló példával szolgál a *Draft Common Frame of Reference* (a továbbiakban *DCFR*) modellszabályaihoz készült kommentár. Az özvegy gyermekeivel egy nagy, de komoly felújításokra szoruló házban él. A szomszéd, akinek tanácsaiban mindig is megbízott, végül ráveszi arra, hogy a házat eladja neki. Ugyan a szomszéd a forgalmi értéknek megfelelő árat fizetett, magatartása mégis tisztességtelen, mert elhallgatta az özvegy elől azt a tényt, hogy a vételáron a környéken egyetlen házat sem fog tudni vásárolni. Vö.: VON BAR, Christian (et al.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. DCFR Outline Edition*. Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) Based in part on a revised version of the Principles of European Contract Law, Sellier, Munich, 2009, 533. o.

veszíthet az erkölcstelen ügylet generálklauzulájából adódó rugalmasságból⁵⁴ és az aktuális erkölcsi értékekhez igazodó bírói mérlegelés lehetőségéből. Másrészt pedig a bírói gyakorlatban a megszorítóan értelmezett uzsora szerződés fogalmi köréből „kiszoruló” esetek felölelésére az „anya-tényállás” már esetleg képtelen lesz, azaz a bíróság sem az uzsorás jelleget, sem az azzal párhuzamosan előterjesztett további érvénytelenségi ok fennállását, így a jó erkölcsbe ütközést sem fogja megállapítani. Ez utóbbi kérdés szorosan összefügg a jelenlegi bírói gyakorlatban megjelenő szűken értelmezett uzsorafogalom problémájával, amint arra feljebb utaltam.

A Menyhárd Attila által feltárt, a jó erkölcsöt sértő kategóriák közül a hatalmi helyzet kihasználásának tilalma áll a legszorosabb kapcsolatban a meg nem engedett befolyásolással⁵⁵, és ezáltal, az uzsorás szerződéssel. Erre a kapcsolatra világít rá *Anka Tibor* is: „a tisztességtelen befolyás – a jó erkölcsbe ütköző magatartáshoz hasonló, de annak szintjét el nem érő – olyan érvénytelenségi ok, amelyet a magánjog az élők közötti jogügyletek tekintetében – legalábbis kifejezetten – nem ismer, s csak a végrendeletekre nézve tulajdonít neki érvénytelenséget eredményező hatást.”⁵⁶ Rámutat továbbá arra, hogy a tisztességtelen befolyásolás jelensége az élők közötti ügyletekben is jelentkezhet, legfeljebb más érvénytelenségi ok (pl. jó erkölcsbe ütközés) címkéje alatt.⁵⁷

„*A jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kell eljárni a polgári jogviszonyokban, ebből pedig az következik, hogy az üzleti életben a tisztességesen gondolkodó emberek értékrendje az a mérce, amely a jó erkölcs absztrakt fogalmának meghatározásánál irányadó.*” – írja *Leszkozen László*.⁵⁸

A két tényállás viszonyát tovább bonyolítja a bírói gyakorlatban bejegesedett tétel, miszerint a jó erkölcsbe ütközés sem a jogszabályba

⁵⁴ Egyetértek *Leszkozen László* meglátásaival: Vö. LESZKOZEN László: *A generálklauzulákról - a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán*, In: *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12. sz., 40-43. o.

⁵⁵ MENYHÁRD Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések*, Doktori mestermunkák, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, 101. o.

⁵⁶ ANKA Tibor: *Végintézkedésen alapuló öröklés*, In: *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja* (szerk.: OSZTOVITS András), IV. kötet, Budapest, Opten Kft., 2014, 557. o.

⁵⁷ A hatályos Ptk. szerint semmis a szerződés, ha nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközik. Felmerül a kérdés, vajon a „nyilvánvaló” jelző a jó erkölcsbe ütközés megállapíthatóságához egyfajta küszöbértékként társul? Vajon kizárólag a társadalmi értékítéletet súlyosan sértő magatartások szankcionálhatók ezen túl a jó erkölcsbe ütköző szerződés semmisségén keresztül? Véleményem szerint nem. Egyetértek *Halász Csengével*, hogy egy szerződés vagy ellentétben áll a társadalom erkölcsi értékítéletével vagy sem. Vö.: HALÁSZ Csenge: *Jóerkölcsbe ütköző szerződések a hazai esetjog tükrében*, Miskolci Jogi Szemle, 2021/3. sz. (Klnsz.), 122-135. o., 126. o.

⁵⁸ LESZKOZEN László: *A polgári jog alapelvei*, In: BARZÓ Tímea – PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika I.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 33. o.

ütközéssel, sem a tévedés, a megtévesztés, vagy a feltűnő értékkülönbség miatti megtámadási okokkal párhuzamosan nem érvényesíthető érvénytelenségi ok: „Egyes semmisségi okok a jó erkölcsbe ütközéshez képest nevesített speciális tényállások, ezért a többlettényállás hiányában ezekre a törvényi tényállásokra a jóerkölcsbe ütközés nem alkalmazható.”⁵⁹

Kiss Gábor és Sándor István szerzőpáros hívja fel a figyelmet az utóbbi években a jó erkölcsbe ütköző szerződések kategóriáján belül a bírói gyakorlatban a „lelki uzsora” esetek megszorodására. Érzelmi kiszolgáltatottság, kóros fizikai és érzelmi függőség, szellemi képességek részleges leépülése, befolyásolhatóság, labilitás, önálló akaratnyilvánításra (akaratformálásra) képtelen állapot, amelynek kihasználásával úgy köt valaki szerződést, hogy ezáltal vagyoni előnyre tesz szert, illetve a kihasznált személy vagyoni érdekei sérülnek.⁶⁰ Mint érzékelhetjük a tisztességtelen befolyásolással kötött (kizsákmányoló) szerződés napjaink bírói gyakorlatában a jó erkölcsbe ütközés címkéje alatt jelentkezik, mert a rokon-intézmény, az uzsora szerződés a jelenlegi leszűkített értelmezés folytán e tényállásokat már nem képes magába olvasztani.

E jogesetek közül egyet kívánok itt kiragadni: A BH 2013. 95. számon közzétett döntésben a bíróság jó erkölcsbe ütközés címén megállapította annak az ajándékozási szerződésnek a semmisségét, amelyet a szellemi leépülése és alkoholizmusa miatt kiszolgáltatott helyzetben lévő ajándékozó a házastársával közösen lakott ingatlanára kötött, azt a helyzetét kihasználó, vele az ajándékozást semmilyen módon nem indokoló kapcsolatban lévő megajándékozottal.

Az alperes a rokkant egészségi állapotú, nyugdíjas felperes pénzhiányát, folyamatos alkoholvágyát és a házastársával az alkoholizálásával összefüggésben felmerülő konfliktusait észlelve és kihasználva, a rokonaival elszállította az ajándékozási szerződés megkötése végett az alperesi család által kiválasztott ügyvéd irodájába. A neki juttatott ajándékot a felperes körülményeinek ismeretében és annak tudatában is elfogadta, hogy a felperes vele és a családjával szemben az átlagnál is lényegesen kiszolgáltatottabb helyzetben van azért, mert az apósa és a férje az általuk közösen üzemeltetett bisztróban hitelre italozik.

⁵⁹ KISS – SÁNDOR i.m. 152. o.

⁶⁰ KISS – SÁNDOR i.m. 148-150. o.

A jogeset hosszabb ismertetését azért láttam szükségesnek, hogy bemutassam, az uzsora (kizsákmányoló) szerződés minden tényálláseleme előállt a jó erkölcsbe ütközés címkéje alatt.⁶¹

6. Zárszó gyanánt: a tisztességtelen befolyásolás, mint tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat

A tisztességtelen befolyásolás témakörében végzett kutatásom ráébresztett arra, hogy szerződési akaratelhatározás jogellenes befolyásolásának esetei nem merülnek ki az akarathiba miatti, az uzsorás vagy a jó erkölcsbe ütköző szerződés érvénytelenségében.

Miskolczi Bodnár Péter annak a veszélyét érzékeltette írásában, hogy a jóhiszeműség és tisztesség általános magánjogi követelményébe ütköző magatartást speciális területeken a bírói gyakorlat sokszor csak különös jogszabályi rendelkezések alkalmazásával képes megragadni.⁶² Többek között nemcsak az üzleti partnerek befolyásolását célzó tisztességtelen piaci magatartásként jelentkezhettek, hanem a fogyasztó gazdasági döntéseire ható, a fogyasztói magatartást torzító tisztességtelen kereskedelmi tevékenység formáját is magukra ölthetik.

A fogyasztókkal szemben tanúsított tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvénynek (továbbiakban Fttv.) nem célja az egyes érvénytelen szerződésekből fakadó érdeksérelmek közvetlen orvoslása. Az Fttv. 1. §-ának (3) bekezdése szerint a törvény hatálya nem terjed ki a szerződés létrejöttére, érvényességére és joghatásaira, valamint a kereskedelmi gyakorlattal összefüggésben felmerülő polgári jogi igényekre. További kérdés, hogy nem is zárja ki ezen igények érvényesíthetőségét, így többek között a feltétel tisztességtelensége miatti semmisséget.⁶³ Mindenképpen érzékeltetni szükséges viszont, hogy az adott általános feltétel megtevesztő alkalmazása, mint

⁶¹ E tendencia erősödését bizonyítja, hogy a Kúria a BH 2020. 143. számon közzétett döntésében a tisztességtelen befolyásolás hatására kötött ügyletet szintén jó erkölcsbe ütköző szerződésnek minősítette

⁶² Miskolczi Bodnár rámutatott arra, hogy a Gazdasági Versenyhivatal konzekvensen tisztességtelennek minősítette az üzleti kapcsolat létesítésének azt a megtevesztő módját, amikor a számla hátoldalára vezetett rövid nyilatkozat tájékoztatott arról, hogy a számla kifizetése a szerződést létrehozza. (vö.: 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról *(Tpv.)* korábban hatályos 10. §-a) MISKOLCZI BODNÁR Péter: *A jóhiszeműség és tisztesség elve – A tisztesség követelménye és a tisztességtelen magatartás polgári jogi tilalma*, In: Szuchy Róbert (szerk.): *Az üzleti jog egyes modern kihívásai*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 72.o.

⁶³ Vö.: Fttv. 15.§

tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat, önmagában még nem alapozza meg a feltétel tisztességtelenségét, így annak érvénytelenségét sem.⁶⁴ Ezen túlmenően a szerződés nyilvánvalóan jó erkölcsbe is ütközik, ha a tisztességtelen befolyásolás hatására nem egy feltétel, hanem a szerződés egésze a fogyasztóra rendkívül hátrányos.⁶⁵

A technikai fejlődés, a digitalizáció és a mesterséges intelligencia alkalmazása online környezetben olyan kifinomult és szofisztikált technikákat eredményeznek az akarathatározás manipulálására, méghozzá sokszor a konkrét fogyasztóra szabott, célzott kereskedelmi üzenetek formájában, amelyekkel szemben a hagyományos polgári jogi intézmények is védelmet kell, hogy biztosítsanak. Kétséges egyelőre, hogy az Európa Parlament és Tanács 2019/2161. irányelvében⁶⁶ rögzített különböző többlet tájékoztatási kötelezettségek (pl. személyre szabott árazásról, előzetes profilkötésről) illetve a további, az üzleti tisztességet szem előtt tartó rendelkezések (így például a kirándulósos termékbemutatókon, illetve a fogyasztók otthonának látogatásakor kifejtett agresszív és megtévesztő marketing és értékesítési gyakorlatok tilalma) elegendőek lesznek-e a tisztességtelen befolyásolással létrejött szerződések esetében az érdeksérelem megfelelő orvoslására. Jelen irányelv a fogyasztói egyedi érdekérvényesítést elősorban a kártérítési igény, az ellenérték megfelelő leszállításához való jog illetve az elállásra nyitvaálló határidő meghosszabbításával kívánja garantálni.⁶⁷ Nem kívánja tehát kiterjeszteni hatályát további érvénytelenségi kérdésekre.

Az Fttv. 15. § alapján elvileg eddig is lehetőség nyílt a tisztességtelen befolyásolás hatására kötött szerződések akarathiba (tévedés, megtévesztés) miatti megtámadására.⁶⁸ Vajon a kifinomultabb manipulatív technikákkal szemben ezen érvénytelenségi okok megfelelő védelmet biztosítanak?⁶⁹

⁶⁴ Vö. EUB C-453/10. sz. ítélet Perenič vs. SOS financ, spol. s r. o. ügyben

⁶⁵ Vö. BH2021. 171.

⁶⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2019/2161 irányelve (2019. november 27.) a 93/13/EGK tanácsi irányelvnek, valamint a 98/6/EK, a 2005/29/EK és a 2011/83/EU európai parlamenti és tanácsi irányelvnek az uniós fogyasztóvédelmi szabályok hatékonyabb végrehajtása és korszerűsítése tekintetében történő módosításáról, HL L 328, 2019, 12. 18., 7-28 o.

⁶⁷ A fogyasztót megillető elállási, visszalépési jog miatti visszakövetelési igény és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek speciális egymásra hatására lásd: LORENZ, Stephan: *Grundsatz der Doppelwirkung und Verbraucherschutz bei der Vertragsanbahnung*, In: Dammann, Jens – Grunsky, Wolfgang – Pfeiffer, Thomas (szerk.): *Gedächtnisschrift für Manfred Wolf*, Beck Verlag, München, 2011, 77-89. o.

⁶⁸ ZAVODNYIK József: *Nagykommentár a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló törvényhez*, Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 292.o.

⁶⁹ Meglátásunk szerint nem. Erre tanulságos példaként szolgál a Menyhárd Attila által bemutatott ún. egyik *Kafféfabrt-ügy* 1974-ből, amelyben az „utaztatásos” termékbemutató során négyszeres

Kérdésként teszem fel tehát azt, amelyet Králik Lajos immár 120 évvel ezelőtt állításként fogalmazott meg: „*Csakugyan úgy vagyunk ma, hogy az ügyesebb és rovidebb intelligencia szabadon folytatja üzletemeit?*”⁷⁰

áron kötött szerződések uzorás jellegét a német bíróság a BGB 138. § (2) bekezdése alapján megállapította. Vö. MENYHÁRD i.m. [2016] 237. o.

⁷⁰ KRÁLIK i.m. 86.o.

*Szalma József**

ORVOSI MINT PROFESSZIONÁLIS (SZAKMAI) POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG

E tanulmány az orvosi kárfelelősség jogi természetét és sajátosságait vizsgálja, a magyar hatályos jogszabályok, valamint jogösszehasonlítási alapon, - figyelemmel a német, francia, osztrák és svájci jogra. Az orvosi felelősség különleges, szakmai és hivatási felelősség körébe tartozik és ezen belül is sajátos. A megszegett jogi parancs (szerződésből vagy törvényből eredő) típusától függően lehet szerződési és szerződésen kívüli felelősség. Attól függően pedig, hogy az orvosi gyógyítói tevékenység fokozott kárveszéllyel jár-e, vagy sem, lehet alanyi (szubjektív) és tárgyi (objektív) felelősség. A felelősség sajátosságaként minősíthető az is, hogy a jogellenesség, mint felelősségi feltétel, nemcsak a törvénnyel és a szerződéssel ellentétes orvosi magatartásban, hanem az orvostikai és orvosi szakmai (diagnosztikai és kezelési) szabályok megszegésében is megnyilvánulhat. Főszabályként az orvos kötelme gondossági (eszköz-) és nem cél- vagy eredménykötelelem. Az orvos vétkességének (szubjektív felróhatóságának) megítélése során a emeltebb szintű, szakmai elvárások teljesítése mérvadó. Az orvosi kárfelelősségnél, a kártérítés nemét és mértékét illetően, mind a nemvagyoni (személyiségi) sérelmek, mind a vagyoni károk tekintetében, a teljes kártérítés elve érvényesül. A klasszikus kimentő okok mellett, sajátosságként emelhető ki a beteg egyetértése a javasolt kezeléssel, feltéve, hogy az orvos a kockázatokat és mellékhatásokat illetően, a beteget teljeskörűen tájékoztatta.

1. Szladits Károly kötelmi jogi (felelősségtani) munkásságáról

Szladits Károly 1871. december 27-én, Dunaszerdahelyen született, s 1956. május 22-én, Budapesten elhunyt magyar jogtudós, aki apai ágon délvidéki katolikus családból származott. 1917 és 1942 között a Budapesti Tudományegyetem Jogi Kara, Magyar Magánjogi Tanszékének egyetemi tanára volt.

* Prof. Dr. Szalma József, professzor emeritus, Károlyi Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, az MTA doktora, Budapest/Újvidék, szalma.jozsef@kre.hu

Egyike volt a XIX. század utolsó és a XX. század első felének évtizedeiben, a magyar magánjogtudomány legkiemelkedőbb jogalkotói és iskolateremtő egyéniségeinek. A XIX. század második felében, a pandekta rendszer (*usus modernus Pandectarum*) felosztás szerint, sorjában megalkotott *részkodefikációkat* (mint például Apáthy István kötelmi jogi tervezete)¹ követően, Szladits az 1900-1901. évi első *teljes* magánjogi törvénytervezet egyik szerzője. E tervezet, a német polgári törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch, a továbbiakban *BGB*) mintájára általános részt is tartalmazott. 1918-1928 között Szladits egyik meghatározó kodifikátora volt az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslatnak (a továbbiakban *Mtj.*) amely általános részt már nem tartalmazott.

Szladits a magyar *curialis precedensjog* kiváló ismerője és kommentátora, a *Magyar Tudományos Akadémia* előbb levelező, majd rendes és tiszteletbeli tagja volt (mind 1932-ben, 1943-ban, 1948-ban). *Grossschmid Béni* tanítványa, követője, *Somló Bódog* kiemelkedő kortárs magyar jogfilozófus szakmai barátja. A Jogtudományi Közlöny mellékleteként, időszakonként megjelenő *Magánjogi Döntvénytár szerkesztője* 1914-1933 között, majd első főszerkesztője 1945-től. Kossuth Díjas (1953) jogtudós és nem utolsó sorban, a ma is gyakorta hivatkozott és hivatkozható, Magyar Magánjog I-VI. kötetének² szerkesztője és egyik szerzője.

Szladits jól ismerve a az osztrák polgári törvénykönyvet (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, a továbbiakban a magyar rövidítést használva *Optk.*)³, Grossschmiddel egyetértve eltávolodott ennek modelljétől és kezdetben a német *BGB* és előzményei, majd a svájci kötelmi törvény (*Obligationenrecht*, a továbbiakban *OR*)⁴ mintái felé fordult, majd később ezektől is eltekintve az *önálló magyar Ptk.* megalkotásán fáradozott. Egyik művében említést tesz ugyan arról, hogy miért nem lépett hatályba az általa is épített, az Országgyűlés által tárgyalt – és egyébként európai színvonalú – magánjogi törvényjavaslat; szerinte azért, mert 1920 után a méltánytalanul, trianoni diktátummal elcsatolt országrészekben, az ún. utódállamokban, más törvény hiányában még jó ideig hatályban maradt az *Optk.* úgy, mint elismert szabályrendszer. Különösképpen vonatkozik ez az osztrák telekkönyvi szabályokon nyugvó 1855. évi telekkönyvi rendtartásra, majd a kiegyezés utáni 1870. évi erdélyi telekkönyvi rendtartásra. Szladits is figyelmeztett arra, hogy az *Mtj.* hatálybalépésével megszűnt volna a

¹ APÁTHY István: Az Általános Magánjogi Törvénykönyv Tervezete, Kötelmi jog, Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1882

² SZLADITS Károly (szerk): *Magyar magánjog I-VI. kötet*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939-1942

³ Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv, Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1907

⁴ A svájci kötelmi jog átfogó *OR* néven ismert kodifikációja 1881-ben, majd 1911-ben valósult meg.

közös szabályozási és tulajdonjogi kontinuitás. A másik, az akkori Országgyűlésben fogant vélemény szerint, az Mtj. elfogadása a *magyar precedensjogi jogforrási hagyománynak* is véget vetett volna. Ugyanis, még az 1869. évi, bírói függetlenségről szóló IV. törvény⁵ is kiemelte, hogy a bíróságok más hatóságoktól, *batalmi ágaktól függetlenek* és csak a *törvény* és a *szokások* keretében ítélezhetnek. A szokásjog pedig a hagyományos magyar bírói precedensjog alapja, forrása volt.

Szladits, akinek legfőbb tanítómestere Grosschmid Béni volt, elsősorban *kötelmi jogász* volt – ezt mutatják művei is.⁶ Az újabb magyar jogirodalom, így *Vékás Lajos* értékelése szerint⁷ Szladits Grosschmidnál világosabb, szabatosabb megfogalmazásokkal dolgozott. Műveiben a magyar *polgári jog* – *magánjog* szisztematikus értelemben vett egészével, vagyis a kötelmi jogon túlmenően, más részeivel is, így a polgári jog általános elméletével és a dologi joggal is eredményesen, mélyenszántóan foglalkozott.⁸ Felelősségtanában megkülönböztette és különös figyelmet szentelt az általános és a különleges felelősségi alakzatoknak, valamint a különleges felelősségi alakzatok sajátosságainak, különös tekintettel a bírói gyakorlatra. Nem véletlenül tanulmányozta az angol esetjogon alapuló kárfelelősséget, hiszen a hagyományos – a XIX. század második felétől a XX. század első feléig terjedő – magyar kárfelelősségi jog is nagyrészt precedensjogi indíttatású volt.

Szladits Károly, már tapasztalt szerzőként vett részt a *Márkus Dezső* által szerkesztett hatkötetes *Magyar Jogi Lexikon* kidolgozásában.⁹ E lexikon inkább enciklopédia, hiszen egyes lexikográfiai egységei monografikus jellegűek és az egyes egységek szerzői is fel vannak tüntetve. E lexikon egységeit, az adott témában jártas, a kor legkiválóbb elméleti és gyakorlati szakemberek írták, több mint százan. Szladits műveinek hivatkozása ritkább, mondhatni kivételes volt a rendszerváltás előtti magyar polgári jogi irodalomban, vagy akár az általános és szaktudományos enciklopédiákban. Így például az *Állam-és Jogtudományi*

⁵ 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról

⁶ Szladits Károly művei közül kiemelendő többek között a SZLADITS Károly – ÚJLAKI Miklós, – VILLÁNYI László, *Magyar magánjog mai érvényében. Törvények, rendeletek, joggyakorlat, III. rész, kötelmi jog, II. kiadás*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1943; SZLADITS Károly, *Magánjogi tiltott cselekmények az angol jogban*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1942

⁷ VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, Budapest: HVG-ORAC Kiadó, 2019

⁸ Vö.: SZLADITS Károly: *Dologi jog*. Budapest, Grill, 1930. Szladits Károly kötelmi jogi, és az általa szerkesztett magánjogi művekben is tárgyalja mind a kötelmi jog általános, mind különös részét, az egyes szerződéseket. SZLADITS Károly: *Magyar Magánjog I-VI*, Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1939-1942; SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja, I-II.*, Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1937.; negyedik átdolgozott kiadás, I. rész, Budapest, 1933, II. rész, Budapest, 1935

⁹ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*, Pallas Kiadó, Budapest, 1898-1907

Enciklopédia II. kötetének¹⁰ – feltehetően *Eörsi Gyula* által írt – polgári jogi felelősség címszava, meg sem említi Szladitsot. Ezzel szemben, az *Akadémiai Kislexikon*¹¹ – habár rövid szócikkben –, méltán tesz említést róla és munkásságáról. A rendszerváltást követően *Hamza Gábor* és szerzőtársai a *Magyar jogtudósok* című sorozat köteteiben¹² jelentősen hozzájárultak a rendszerváltás előtt mellőzött, klasszikus magyar jogtudósok ideológiamentes és objektív újraértékeléséhez, beleértve Szladits Károlyt, enyhítve az iránta fennálló, addigi közönyt.

2. Az orvosi mint szakmai polgári jogi felelősség sajátosságairól

Az *orvosjog* az orvosi gyógyítói tevékenységre vonatkozó mind magán, mind közjogi szabályok összessége. Az *orvosi kárfelelősséget* mint az orvosjog fontos magánjogi kérdését a hatályos polgári törvénykönyv (2013. évi V. törvény, a továbbiakban *Ptk.*) nevesítve nem szabályozza. A *Ptk.* által szabályozott különleges felelősségi alakzatok körében nincsenek vonatkozó alapvető, alapozó jellegű szabályok. Igaz ugyan, hogy a *Ptk.* külön figyelmet szentel a személyiségi jogok, így az élet, testi épség, egészség, emberi méltóság oltalmának. Ezeket a javakat, a magyar és európai hagyományoknak megfelelően oltalmi szempontból, a vagyoni jogosultságokkal méltán egyenrangúnak tartja. Az alapvetően szerződési jellegű orvos-beteg közötti gyógykezelési jogviszony keret-, azaz kényszerítő jellegű szabályait és ezzel együtt az orvosi kárfelelősséget, a *Ptk.* a kódexen kívüli jogszabály, az egészségügyi törvény (a továbbiakban *Eütv.*) szabályozási körébe utalja.¹³

A magyar és külföldi orvosjogi irodalom az orvosi polgári jogi kárfelelősséget a különleges felelősségi alakzatok körében tárgyalja. Az orvosi gyógyítói tevékenység ugyanis számos – elsősorban tényállástól függő – sajátossága révén, az ezekhez adaptáltan fűződő felelősségi szabályokhoz képest megkülönböztethető az általános felelősségi szabályoktól. Az orvosi felelősség lehet *szerződési* és *deliktuális* felelősség is, függően attól, hogy a személyiségi jogsértésre, azaz a kárra, az orvosi kezelési szerződés vagy az *Eütv.* a kényszerítő, különösen a *betegjogokra* vonatkozó szabályok megszegése alapján. Az orvosi

¹⁰ SZABÓ Imre – NAGY Lajos – KOVÁCS István – EÖRSI Gyula (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia I-II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 1415. o.

¹¹ BARABÁS Éva – BÁRÁNY Lászlóné: *Akadémiai Kislexikon*, 2. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 701. o.

¹² HAMZA Gábor – SZABADFALVI József – SEBESTYÉN István – KOVACSICSNÉ NAGY Katalin – NÁNÁSI László – CSEHI Zoltán – CS. KISS Lajos: *Magyar Jogtudósok I-VI.*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2002-2006

¹³ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről (a továbbiakban *Eütv.*)

felelősség lehet *alanyi* (szubjektív) vagy *tárgyi* (objektív), attól függően, hogy a gyógyítói tevékenység fokozott kárveszélyt hordozó orvosi eszköz vagy beavatkozás útján történik-e. A műtéti invazív beavatkozás rendszerint ilyen tevékenységnek számít. Az orvosi felelősségre nemcsak akkor kerülhet sor, ha az orvos megszegte a szerződést, vagy a jogszabály rendelkezését, hanem akkor is, ha a törvény által elismert orvosi szakmai és etikai szabályok megsértésére került sor. Az orvosi felelősség egyik fontos jellemzője, hogy két fontos szakmai jellegű tényállástól tehető függővé: eredhet *diagnosztikai* tévedésből vagy helytelen *gyógykezelési eljárásból*, amely gyógyszeres kezelés vagy invazív beavatkozás egyaránt lehet. Összetett, halmozott betegség esetén több szakosított egészségügyi szakember együttműködése is szükséges lehet a megfelelő diagnózis és kezelés kialakítása céljából. Ilyen esetben a többes károkozás szabályai alkalmazandók, az osztott vagy az egyetemleges felelősség, illetve a megtérítési igény jogi dilemmáival. Az orvosi kezelés összetett voltára való tekintettel felmerülhet mind a *gyógykezelési, ellátó intézmény*, mind pedig a *kezelőorvos* felelőssége. Az előbbi a felelőssége különösen akkor érintett, ha a diagnosztikai és kezelési eljárás során az intézmény a szükséges szervezésben mulasztott.

Ezek a jellemzők arra utalnak, hogy az orvosi magánjogi felelősség a különleges felelősségi alakzatokon belül is sajátosságokat mutat. Az orvosi felelősség a különleges felelősségek körén belül, a szakmai felelősség körébe tartozik, úgy, mint az ügyvédi, mérnöki, tanácsadói szakmai felelősségek. Közös nevezője a szakmai felelősségi rendszereknek az, hogy a felelősség külön feltételeit a Ptk.-n kívüli törvények szabályozzák. Közös az is, hogy a hivatási tevékenységek fokozott kockázata miatt e tevékenységek művelőit a törvény felelősségbiztosítási szerződés megkötésére kötelezi. A szakmai felelősségek közös jellemzőjeként említhető az is, hogy a felelősség nemcsak a törvényből és a szerződésből fakadó konkrét kötelezettség, hanem a hivatási szabályok megszegésére is alapítható. Utóbbi egyúttal egymástól el is választja az egyes professzionális felelősségi alakzatokat: a mérnöki felelősség a mérnöki, az ügyvédi az ügyvédi, az orvosi pedig az orvosi szakmai és hivatási etikai szabályok megsértésén alapul. Az orvosi felelősség kiterjed az orvosi *tanácsadásért* való helytállásra is.¹⁴

¹⁴ L. SZALMA József: *Haftung für Rat. Auskunft und Gutachten im ungarischen Recht*, Wirtschaft und Recht in Osteuropa (WiRO), München, 2016, 3. és 65-70. o.

3. Az orvosi tevékenység oltalmi céljáról, az orvosi kötelmi kötelezettség jogi természetéről és az orvosi kárfelelősség feltételeiről

A klasszikus európai polgári törvénykönyvek, mint a német BGB¹⁵, a francia Code Civil¹⁶ (a továbbiakban Cc.), az osztrák ABGB¹⁷, a svájci OR¹⁸ és nem utolsósorban, a magyar Ptk.¹⁹, a polgári jog oltalmi céljául, – a vagyoni jogosultságokon és a szabadságon túlmenően – az életet, a testi épséget, az egészséget és az emberi méltóságot jelölik meg.

A polgári jogi oltalom tehát felöleli nemcsak a vagyoni, hanem a nemvagyoni, azaz a személyiségi javakat is. A *személyiséghez* fűződő jogosultságok,

¹⁵ L. BGB 253. § (2) bekezdés, amely többek között a testi épség, az egészség és a szabadság, valamint más hasonló személyiségi jog megsértése esetében irányoz elő elégtelnyújtást (*Genugtuung, billige Entschädigung in Geld*). Ld. pl., DEUTSCH, Erwin: *Über die Zukunft des Schmerzensgeldes: Pläne zur Reform des Haftungsrechts*, In: Zeitschrift für Rechtspolitik, 1998/8. sz., 291-294. o., 291. o.; DEUTSCH, Erwin: *Die Medizinhaftung nach dem neuen Schuldrecht und nach dem neuen Schadensrecht*, In: Juristen Zeitung, 2002/12. sz., 588-593. o., 588. o. A további német jogirodalmat lásd a német jogra vonatkozó cím alatt. A német kötelmi jog reformjára (*Schuldrechtsreform*) 2001-2006 között került sor. Erről lásd részletesen KOHTE, Wolfhard – MICKLITZ, Hans-Wolfgang – ROTT, Peter – TONNER, Klaus – WILLINGMAN, Armin: *Das neue Schuldrecht – Kompaktkommentar*, Luchterhand, Neuwied, , 2003, Vorwort, VII. o.). Ez alapján véve nem érintette a reform előtti BGB kötelmi jogi rendelkezéseit a polgári jog személyiségi és vagyoni jogi oltalmi céljait illetően. Mégis, többek között, annyiban történt változás, hogy a személyiségi jogok oltalmi köre bővült, a nemvagyoni kártérítés és a sérelemdíj szankcióival. Kiemelhető a kártérítési jogszabályok módosításáról szóló törvény (*Zweites Gesetz zur Änderung schadensersatzrechtlicher Vorschriften vom 19.07.2002*), amely bevezette a sérelemdíj pénzbeli térítésének bővítését, jelentős hatást gyakorolva az orvosi kárfelelősségi jogra nézve is.

¹⁶ A Cc. jelentős módosítására 2016-2020 között került sor. Az élet, egészség és a testi épség megsértése esetében a károsult jogosult a nemvagyoni hátrányokért (*dommage moral* – erkölcsi kár) járó kártérítésre. A hivatkozott klasszikus francia jogirodalmat lásd: SZALMA József, *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban*, Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum, XXI., KRE ÁJK, Budapest, 2018 (a továbbiakban SZALMA [2018]), 197-203. o. A módosított Cc. 16-8. szakaszában kifejezetten előírnyozza, hogy orvosi gyógykezelés esetén a kezelőorvos köteles a pácienset tájékoztatni betegségéről és a kezelés módjáról. A betegjogokat és az orvosi jogot külön egészségügyi törvény (*Code de la santé publique*) szabályozza, amely 1110. § (2) bekezdésében rögzíti, hogy a beteg személyiségi jogait a gyógykezelés során tiszteletben kell tartani. Vö.: HENRI, Xavier – WIEDERKEHR, Georges – ANCEL, Pascal – TISSERAND-MARTIN, Alice – GUIOMARD, Pascal: *Code civil*, (119. édition), Dalloz, Paris, 2020, 166-167. o. A további francia jogirodalmat és praxist lásd e tanulmány francia orvosjogra vonatkozó címe alatt.

¹⁷ L. Optk. 1325. §, amely testi sértés esetében kötelezi a károkozót – többek között – a gyógyítási költségek térítésére. A jogirodalom szerint a személyiségi jogok megsértése alatt többek között, a testi sértés (*Körperverletzung*) és a halál (*Tötung*) okozása értendő. Vö.: WELSER, Rudolf – KOZIOL, Helmut – ZÖCHLING-JUD, Brigitta: *Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht, Allgemeiner Teil*,

így az élet, egészség, testi épség, szabadság, emberi méltóság alapvető jellemzője, hogy szigorúan a *személyiséghez* fűződnek, *forgalomképtelenek*, jogügyleti úton nem idegeníthetőek el és nem örökölhetőek, minden *természetes személyt*, egyes esetekben a jogi személyt is, *születéstől*, illetve az alapítástól kezdődően, egyaránt megilletnek.²⁰

A polgári törvénykönyvek közös nevezője, hogy az *orvosi műhiba*, ami lehet téves diagnózis vagy kezelés, helytelen, avagy jogellenes invazív beavatkozás miatti egészségkárosodás, életvesztés következtében beálló vagyoni és nemvagyoni hátrány, így a személyiségi jogsérelem is egyaránt térítendő. Azzal a kiegészítéssel, hogy az élet, a testi épség és egészség megsértése esetében a személyiségsérelem sajátos elvek és mércék szerint pénzbeli – sérelemdíj (*Schmerzensgeld*) – és a sérelem jelentősége, intenzitása és tartama, a szubjektív felróhatóság – vétkesség – foka alapján történik. Az ebből eredő kár, mint például a keresetkiesés, a gyógyítási költségek megtérítése pedig az általános kártérítési szabályok szerint valósítható meg.

3.1. Az orvosi felelősség főszabályként gondossági kötelmen alapul

Az orvosi felelősség különleges feltétele, amely alapvetően a gondossági kötelelem természetből fakad, az, hogy az orvosnak az orvosi szakmai szabályokkal összhangban mindent meg kell tennie a hozzá forduló beteg gyógyulása, fájdalomának megszüntetése vagy csökkentése, és életének megmentése érdekében. Az orvosi felelősség tehát e kellő gondosság tanúsításának elmulasztása esetén is beáll. Ez a gondosság azonban nem

Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, (14. Auflage), Manz Verlag, Wien, 403-418. A további osztrák orvosjogi irodalmat és praxist lásd e tanulmánynak az osztrák orvosjogról szóló címe alatt.

¹⁸ Vö.: OR 47. §, mely előírja a kárfelelősséget (*Schadenersatz*), elégtételyújtást (*Genugtuung*) a testi sérelem és a halál okozásáért. A svájci Ptk. (*Zivilgesetzbuch*, 1907) 28. §-a ugyanakkor az egyéb személyiségi jogok megsértésből eredő hátrány előidézéséért járó kártérítést, elégtételyújtást szab meg. Vö.: HÜTTE, Klaus – DUCKSCH, Petra: *Die Genugtuung bei Tötung und Körperverletzung* (OR 47), (3. Auflage), 1999; TERCIER, Pierre: La fixation de l'indemnité pour tort moral en cas de lésion corporelles et de mort d'homme, *Festschrift Assista*, 1989, 143. o. A további svájci orvosjogról szóló irodalmat és praxist lásd e tanulmánynak a svájci jogról szóló címe alatt.

¹⁹ L. Ptk. 2: 43. § (1) bekezdés, mely szerint személyiségi jogsértésként minősül, többek között, az élet, a testi épség és egészség megsértése. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) a XV-XVII. fejezeteiben szabályozza az élet, a testi épség és egészség elleni bűncselekményeket.

²⁰ Ld. SZALMA [2018] i.m. 11-75. o.; SZALMA József, *Pravo ličnosti i / (li) lična prava - sa posebnim osvrtom na evropsko, mađarsko i srpsko pravo*, In: Liber amicorum Vladimir Vodinelic, Vladimir Vodinelic professzor 70. születésnapjára megjelent ünnepi kötet, Univerzitet u Beogradu Pravni fakultet, Beograd, 2019 (a továbbiakban SZALMA [2019]), 365-406. o.

egyszerű, köznapi értelemben vett gondosság, olyan, amelyet a figyelmes ember a saját érdekében tesz – a *diligens pater familias* gondossága, hanem ennél magasabb szintű elvárás teljesítését jelenti. Olyan magatartásról van tehát szó, amely megfelel a szakma és a hivatás köznapiánál szigorúbb, speciális követelményeinek.²¹ Az *orvos* tehát a szakmai gondosság fokozott követelményének elmaradása esetében általában véve *akkor felelős*,

a) ha a beteg kezelése során vagy nem összhangban járt el az *orvosi etika* szabályaival;

b) vagy a kezelés közben nem tartotta magát az orvosi protokollhoz, azaz az adott helyzetben, a gyógyítás *szakmai elvárásaiból* – beleértve a diagnosztikai és gyógykezelési fázist;

c) vagy a betegnek betegségéről és kezeléséről nem nyújtott kellő kötelező, teljeskörű *tájékoztatást*;

d) vagy a beteg tájékoztatása során a *kockázatokról* és a lehetséges *mellékhatásokról* nem nyújtott kellő tájékoztatást;

e) vagy a kezelés módjához, az orvosi beavatkozáshoz nem nyert a betegtől *egyetértést*;

f) vagy *több* lehetséges *gyógymód* esetén nem nyújtott lehetőséget a páciens *választására*.

Összegezve, a beteg irányában az orvosi szakma emelt szintű gondossági kötelelem teljesítését igényli, az emberi élet és egészség megmentése céljából. Ezen kívül, az orvos magánjogi értelemben vett felelősségének általában elismert és alkalmazott lényege az, hogy az orvos kötelmi kötelezettsége jogi természete szerint, rendszerint nem eredmény-, hanem úgynevezett eszközkötelelem. Az *eredménykötelmek* olyan kötelmek, amelyeknél a kötelmet a kötelezett akkor teljesíti, ha a végleges cél, adott esetben az emberi élet és egészség oltalma megvalósult a kezelés során. Az *eszközkötelelem* vagy *gondossági kötelelem* olyan kötelelem, amelynél azon van a hangsúly, hogy a kötelezettnek mindent meg kell tennie, amit az adott helyzetben, az adott körülmények közepette nyújthatott azért, hogy elérhesse a végleges gyógyulási célt, ám amennyiben minden szakmai és hivatási igyekezet, gondossági kötelezettség betartása ellenére ez mégsem sikerül, nem vonható kárfelelősségre.

Az új Ptk. – más európai kódexekhez hasonlóan – a személyiségi jogosultságok körében szavatolja a testi épséget. Minden orvosi inverzív beavatkozás gyakorlatilag a testi épség megsértésével történik, ezért szükséges a sebészeti beavatkozásoknál a beteg egyetértése, feltéve, hogy a beteg tudatánál van. Ennek hiányában az orvosi invazív beavatkozás testi sértésnek minősül.

²¹ Vö.: Eütv. 77. §

3.2. Az orvosi felelősség kimentő okai

Mint általában minden kárfelelősségnél, az orvos is rendszerint *egészeben* vagy *részben kimentheti* felelősségét, ha a kárt kizárólag *erőhatalom* (pl. árvíz, villámcsapás, földrengés, stb.) okozta vagy a kúr orvosi *műszer, gyártói hibából* eredően állt be, illetőleg akkor, ha a beteg nem tartotta magát az *orvosi utasításokhoz*, ami önhibaként kezelhető. Hozzáfűzhető, hogy a Ptk. az erőhatalmat mint általános kimentő okot nem szabályozza. El kell határolnunk ezt a kérdést a magyar Ptk. szerinti *előreláthatósági klauzula korlátjától*, amely azt jelenti, hogy a károkozó – esetünkben az orvos – nem felelős azért a kárért, amelyet a károkozás időpontjában nem láthatott előre vagy nem volt köteles előre látni. Utóbbi definícióból kiindulva, nézetem szerint, a kettő között egyes megegyező elemek mellett jelentős a különbség: az előreláthatósági korlát a felelősség mértékére vonatkozik, szemben a *vis maiorral*, amely a felelősség kizárásához vezet. Amennyiben harmadik személy és az orvos a kárt együttesen okozták, a felelősség a hozzájárulás arányában osztott vagy – a magyar jogban, a többes károkozás szabályai szerint – egyetemleges.

Egyes jogrendszerekben az orvosi felelősség elvben akkor is kimenthető, ha a beteg *egyetértését* adta a javasolt orvosi eljárás alkalmazására, feltéve, hogy az orvos figyelmeztette a beteget a kockázatokra. A különböző jogrendszerekben, a törvény előfordulóan előírja, hogy a kárért, legalábbis elsődlegesen az egészségügyi ellátó intézmény felel, így például olyankor, ha a betegjogok megsértésére – és ezzel együtt a kár beálltára – az intézmény szervezési hibája folytán került sor. A legtöbb jogrendszerben az egészségügyi intézménynek azonban ilyenkor *regresszjoga*, azaz visszkereseti joga keletkezhet a kezelőorvos iránt, ha az orvos a kárt szándékosan vagy súlyos gondatlanságból okozta. Az orvosi felelősség lényeges sajátosságát képezi a rendszerinti – a legtöbb jogrendszerben, így a magyar jogban is előírt – *kötelező felelősségbiztosítás*.²² Az orvos azonban minden esetben közvetlenül is perelhető, passzív perbeli legitimációja adott, a beteg felperesi perjogi diszponálása alapján.

²² SZALMA József: *A biztosítási szerződés – A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban*, KRE ÁJK – L'Harmattan (Paris), Budapest, 2020, 51. o.

3.3. Az orvosi felelősség és a többes károkozás

Az orvosi felelősségnél is felmerülhet a *többes károkozás* esete, tekintve, hogy az orvosi diagnózis és kezelés különösen összetett, több megbetegedést is magában foglaló tünet esetében gyakorta több orvosi szakosítás együttműködését, *konzülumot* követel meg. A magyar jogban a többes károkozás általános esetében, a Ptk. a szokásos, primárisan *osztott* felelősség helyett elsődlegesen *egyetemleges* felelősséget irányoz elő, bár ez vitatott és vitatható megoldás, figyelemmel az okkiválasztó elméletek értelmében, különösen a döntő ok elméletére. Ha például a több orvosi közreműködő hozzájárulása minimális és a kezelőorvos műhibája járult hozzá az egészségkárosodáshoz a leginkább, akkor a döntő ok elmélete szerint akár az osztott felelősség is kizárt és az egyedi felelősség kerül alkalmazásra. Ha azonban a több kezelő mulasztása, tévedése egyaránt hozzájárult az egészségkárosodáshoz, az egyetemlegesség helyett méltányosabb az oksági és vétkességi arányban történő felelősségmegosztás, feltéve, hogy a hozzájárulás aránya megállapítható. *De lege ferenda*, az egyetemlegesség csupán akkor indokolt, ha a hozzájárulási arány nem állapítható meg vagy, amennyiben a törvény ezt kifejezetten az adott eset körülményeire való külön tekintettel elő irányozza.²³

3.4. Az orvosi felelősség osztályozása

Általában az orvosi felelősség²⁴, különösképpen kárfelelősség, polgári jogi, elméleti szempontból szemlélve, a következő mércék szerint *osztályozható*. Attól függően, hogy az orvosi jogellenes magatartás a gyógykezelési szerződés

²³ SZALMA József: *Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség a többes károkozás esetén – különös tekintettel az új Ptk. rendelkezéseire*, In: Magyar jog, 2016/6. sz., 321-328. o.; SZALMA József: *Solidary and Divided Liability of Joint Tortfeasors - with Special Regards to the Provisions of the New Hungarian Civil Code*, In: Journal on European History of Law, 2017/1. sz., 66-75. o.

²⁴ A magyar jogban, ld.: JOBBÁGYI Gábor (2007), *Orvosi jog*, Szent István Társulat, Budapest, 2007, pl. 86-90. Ld. továbbá: GYÖNGYÖSI Zoltán (2002), *Az élet és test feletti rendelkezések joga*, HVG-ORAC, Budapest, 2002, 29-58. oldal; TÖRŐ Károly (1965), *Az orvosi polgári jogi viszony – az orvosi tevékenység polgári jogi vonatkozásai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965, u.ő: (1986), *Orvosi jogviszony*, KJK, Budapest, 1986, u.ő, (1979): *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, u.ő, (1988): *Személyiségvédelem a születés előtt*, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 1988/3. szám; PETRIK Ferenc (2002), *Kártérítési jog, - Az élet, a testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, HVG-ORAC, Budapest, 2002; PETRIK Ferenc - KÖLES Tibor (1999), *Orvosi műhiba perek*, HVG-ORAC, Budapest, 1999; PETRIK Ferenc (2011): *Személy - vagy személyiség – Az új Ptk. személyiségi jogi rendelkezései*, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 2011/5. szám. A további magyar jogirodalmat, ld. e tanuláynak a magyar jogra vonatkozó címe alatt.

megszegése vagy az egészségügyi törvényben megszabott kényszerítő jellegű törvényi rendelkezések megszegése eredményeként keletkezett a személyiségi, azaz nem vagyoni és vagyoni kár, megkülönböztetjük az orvosi *szerződési* (szerződészegés esetében)²⁵ és a *deliktális* (szerződésen kívül fennálló) felelősségét.²⁶

Attól függően, hogy az orvosnak szubjektív szempontból felróható-e a kár vagy pedig a kár veszélyes üzem, azaz dolog, mint például sugárzásveszélyes orvosi műszer vagy invazív gyógyítói tevékenység hatására állt elő, megkülönböztetjük a korábban említett *szubjektív* (alanyi) és *objektív* (tárgyi), illetőleg a veszélyes üzemi orvosi felelősséget.

A gyógykezelési eljárás szakaszától függően megkülönböztethető a *diagnosztikai* és a *kezelési* tévedések miatti orvosi felelősség, a *prenatális* (embriónális) beavatkozások iránti felelősség, a *szerzátültetéssel* kapcsolatos felelősség, a *sebfertőzés* iránti felelősség, és így tovább.

A gyógykezelés módjától függően, megkülönböztetjük az *invazív* műtéti és a *nem invazív gyógyszeres eljárások* iránti felelősséget. Az orvosi felelősségen túlmenően a *gyógyszergyártó*, továbbá az *orvosi műszerek* gyártójának, előállítójának termékhiba miatti felelőssége is felmerülhet. Az orvosi felelősség alatt értjük az *orvosi műhibák* iránti felelősséget, mely elsősorban a téves, hibás, vagy jogellenes gyógyszeres vagy főszabályként invazív kezelés során merülhet fel.

4. Az orvosi kárfelelősség a magyar jogban és egyes kontinentális európai jogrendszerekben

Tanulmányunk e részében az orvosi kárfelelősségnek a kontinentális európai nemzeti jogrendszerekben megjelenő *közös* és *eltérő* elemeit vizsgáljuk. Előre bocsátható, hogy a nemzeti szabályozásokban, közös jellemzőnek tekinthető többek között az, hogy a *szabályozási „hatáskör” megozlik* egyfelől a *polgári törvénykönyv*, másfelől a külön *egészségügyi törvény* között. Attól függően tehát, hogy adott egészségügyi káresemény a kárfelelősségre vonatkozó általános vagy különleges körülményeket tartalmaz, alkalmazásra kerül a Ptk., valamint a külön jogszabály. Egyéb közös nevező és sajátos szabályozás részleteinek áttekintése

²⁵ Lásd például SZALMA József: *Felelősség a szerződészegésért*, In: Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXIII, 2015, 335-353. o. (a továbbiakban SZALMA [2015]), az ebben hivatkozott jogirodalmat.

²⁶ Mindemellett utalnunk kell arra, hogy az orvos szerződészegésből eredő felelőssége ellenére az Eütv. 244. §-ának (2) bekezdése szerint az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.

céljából elengedhetetlen az *egyes országok* szerinti szabályozás bemutatása és elemzése, elsőként külön figyelemmel a magyar jogra.

4.1. Az orvosi kárfelelősség a magyar magánjogban, mint különleges felelősségi alakzat

Az orvosi kárfelelősség, azaz az orvosi műhibáért való felelősség jogi szabályozására a modern magyar jogban első ízben a *közegészségügy rendezéséről szóló 1867. évi XIV. törvényben* került sor.²⁷ A századforduló magyar orvosjogában, az 1900-1904 években – szinte napjainkhoz hasonlóan – számos orvosi műhiba per volt, akkoriban különösen a szülészeti praxist illetően. Vitatott volt, hogy a felelősség megállapítása céljából csakis és kizárólag az orvosi szakma szabályai legyenek mérvadóak. Ez utóbbi mellett kardoskodott az orvosszakma egy része. A szakértői véleményezések alapján azonban, amelyek rendre arra utaltak, hogy az orvos adott esetben a szakmai szabályok szerint járt el, az orvos felelősségre vonása csupán nagyon ritkán fordult elő. A Magyar Jogi Lexikon vonatkozó, ma is figyelemre méltó szócikkében, a szerző *Schächter Miksa* arra hívja fel a figyelmet, hogy az orvosi ismeretek változnak, gyakran vitatottak, ezért nem minden esetben kell a jogellenesség megállapításánál csupán az adott orvosi ismeretek betartását figyelembe venni, hanem az adott gyógyítói körülmények alapos vizsgálatát is el kell végezni, különösképpen az életre és egészségre nézve előfordulóan kárveszélyes invazív beavatkozásoknál. A Lexikon egyébként felhívja a figyelmet az orvosi titoktartás kötelezettségének betartására is.²⁸ A monografikus, XX. század negyedik évtizedében fogant kitűnő magyar jogirodalmon belül kiemelhetők *Kassai Béla* és *Szóke Sándor* orvosi felelősségről szóló munkái.²⁹

A hatályos magyar jogban az orvosi felelőséget az időközben többször módosított és kiegészített Eütv. szabályozza. Az Eütv. 77. §-a tanúskodik az orvosi felelősség lényeges, sajátos, különleges felelősségi ismérveiről, rögzítve, hogy „[m]inden beteget – az ellátás igénybevételének jogcímére tekintet nélkül – az ellátásban részt vevők elvárható *legnagyobb gondossággal*, valamint a *szakmai* és *etikai* szabályok, illetve irányelvek betartásával kell ellátni.” Ehhez fűződik az a

²⁷ ZÁKÁNY Judit: *Felelősségi viszonyok és konfliktuskezelési lehetőségek az egészségügyi szolgáltatások területén a nemzetközi összehasonlítás tükrében* (doktori értekezés), Debrecen, 2014, 34. o.

²⁸ SCHÄCHTER Miksa: *Orvosi műhiba*, In: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* – hat kötetben, V. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1904, 731-733. o. – Mj.: Nihil novum sub sole!

²⁹ L. KASSAI Béla – SZÓKE Sándor: *Az orvosi felelősség*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1938, 20. o.

végrehajtási jellegű kormányrendelet³⁰, amely az egészségügyi szolgáltatás közelebbi feltételeit szabályozza, amelyek nélkül nem adható ki *működési engedély*. E jogszabályok értelmében az orvost egyformán kötelezik a törvényi jogszabályok, függetlenül attól, hogy a gyógyítási tevékenység köz- vagy magán egészségügyi ellátó rendszeren belül történik-e. A magyar orvosjogi, különösképpen *kárfelelősségi monografikus és tanulmányi irodalom* nemzetközi mércékkel is mérve, rendkívül gazdag és értékes. Kiterjed az orvosi kárfelelősség szinte minden jogelméleti és jogalkalmazási kérdésére, így az orvos kötelezettségeire, a betegjogokra, különösen a betegtájékoztatásra, az orvosi hibás kezelése és az egészségkárosodás közötti okozati kapcsolatra, a vagyoni és nemvagyoni személyiségsérelmi kárfelelősségre, az orvosi felelősségbiztosításra, az egészségügyi szolgáltatók és az orvos felelősségére és számos más további kérdésre (pl. a beteg közrehatása, orvosi műhiba, orvosi titoktartás, kárfelelősség mértéke, sérelemdíj, stb.).³¹

Az orvosi felelősség mai bírói gyakorlatának szentelt munkák tanulságai szerint, a születési perек esetén, a császármetszési indikációk mellőzésével, a hagyományosan levezetett szülés miatt károsodott magzat indokolta az orvosi

³⁰ 96/2003. (VII. 15.) Korm. rendelet az egészségügyi szolgáltatás gyakorlásának általános feltételeiről, valamint a működési engedélyezési eljárásról

³¹ L. JOBBÁGYI Gábor: *Orvosi jog – Hipokrátésztől a klónozásig*, Szent István Társulat, Budapest, 2007, 71. o.; DÓSA Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, HVG-ORAC, Budapest, 2004; DÓSA Ágnes: *Az orvos felelőssége a tájékoztatás elmulasztásáért*, In: *Lege Artis Medicinae*, 2001/1. sz., 27-30.; FÉZER Tamás: *A nemvagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, HVG-ORAC, 2011, 385 o.; SÓTONYI Péter (szerk.): *Orvosi felelősség*, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006; PETHÓ András: *Az egészségügyi szolgáltató kárfelelősségi kimentésének nehézségei*, In: *Állam- és Jogtudomány*, 2010/2. sz., 50-60. o.; PRIBULA László: *Az okozatosság értelmezésének változása az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelőssége körében*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2011/4. sz., 243-249. o., 243. o.; HIDVEGINÉ Adroján Livia – SÁRINÉ Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perек az egészségügyben 2.*, Medicina, Budapest, 2013, 34-35.o.; LOMNICI Zoltán: *Az orvoslás joga, Kommentár a gyakorlat számára*, Lélekben Otthon Kiadó, Budapest, 2009; NÉMETH Antónia: *Polgári jogi felelősség és felelősségbiztosítás az orvosi jogban*, Polgári jogi dolgozatok, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – ELTE ÁJK, Budapest, 1993, 306. o.; KIS Katalin – NOVOSZTÁTH Ágnes: *Műhibák és hibáztatások*, Med. et Jur., 2010/2. sz., 27-30. o.; HARMAT György: *Az orvosi felelősségbiztosítás kérdései és lehetséges válaszai*, In: *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 2003/6. sz., 36. o.

A büntetőjogi felelősségre nézve lásd: NAVRATIL Zoltán – DEZSŐ László: Az orvos büntetőjogi felelőssége, In: *Iustum, aequum Salutare*, 2009/1. sz., 203-214.o.; MÉSZÁROS Bence: *Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről*, In: Tremmel Flórián – Mészáros Bence – Fenyvesi Csaba (szerk.): *Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban*. Dezső László Emlékkönyv, Pécs, 2005, 113-124. o.; BARZÓ Tímea: *Az egészségügyben érvényesülő szerződési viszonyok és felelősségi kérdések sokszínűsége*, In: *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3. klnsz., 27-33. o.; BARZÓ Tímea: *Felelősségi alapkérdések az egészségügyben*, In: *Ügyvédek Lapja*, 2020/1. sz., 40-46 o.

kárfelelősséget.³² Egy másik praxiselemzés szerint, az elemzett 54 perből 17 szülészeti – nőgyógyászati, 13 pedig sebészeti területekhez kapcsolódik.³³

*Az orvosi kárfelelősség a különleges felelősségi alakzatok körébe tartozik, mivel eltér az általános felelősségi szabályoktól.*³⁴ A Ptk. deliktuális felelősségre vonatkozó szabályai körében megkülönböztethetők az általános és különleges felelősségi alakzatok. A polgári jogi általános felelősségi szabálya hiányában, formálisan a Ptk. általános felelősségi alakzatát a deliktuális felelősség szabályai képezik, mivel a szerződési felelősség esetében ezeket a szabályokat kell értelemszerűen alkalmazni, ha a szerződési felelősségre vonatkozó szabályok³⁵ mást nem írnak

³² L. Veszprém Megyei Bíróság, Pf. 20 240/1998. Vö.: ZÁKÁNY i.m. 38. o.

³³ L. BARTHA Ferenc – SÁNDOR Judit: *Egészségügyi tevékenység – a polgári jogi felelősség (tapasztalatok a peres eljárások gyakorlatából)*, I. kötet, Országos Információs Intézet és Könyvtár, Budapest, 1990, 80. o.; ZÁKÁNY i.m. 36. o. A további magyar orvosi kárfelelősségi irodalomra vonatkozóan lásd továbbá: MARTINI Zoltán: *Gondolatok az orvosi perekéről*, In: *Bírák Lapja*, 1996/3-4. sz., 224. o.; SIMON Tamás: *Az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelősségének vizsgálata a felperesek szemszögéből, avagy az „orvosi műhiba” kínos, küzdelmes, kellemes, kényelmes, kaotikus és kívánatos-kérdéses korszakairól*, Fórum Európáért Alapítvány, Budapest, 2002.; PILLING János – ERDÉLYI Kamilla: *Az egészségügyi perek kommunikációs vonatkozásai*, In: *Orvosi Hetilap*, 2016/17. sz., 654-658.o.; KEMENES István: *Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései – a Szegedi Ítéltábla 2007 november 15. napján tartott kollégiumi üléshez készült előterjesztés és véleményjavaslat*, Szeged, 2007, 1-16. o.; PRIBULA László: *A gyógyulási esély elvételének értékelése a bírói gyakorlatban*, In: *Med. Et Jur.*, 2017/5. sz., 9-12. o.; SZÜCS Péter: *A beteg közrehatásának értékelése „műhiba” perekben*, In: *Med. et Jur.*, 2017/4. sz., 6. o.; HAVASI Péter: *Összefoglaló jelentés az orvosi műhiba perek gyakorlatáról*, In: *Jogorvoslat*, 2009/1. sz., 11.o.; SÁNDOR Judit: *Gyógyítás és ítélezés*, In: *Medicina*, Budapest, 1997, 50. o.

³⁴Ld. a Ptk., Negyedik könyvét – Felelősség szerződésen kívül okozott kárért, ebben a XXVI. címet: A kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályai (a károkozás általános tilalma, a jogellenesség és a kimentő okok, előreláthatóság, a kártérítési kötelezettség terjedelme és a teljes kártérítés, a károsodás veszélye, többek közös károkozása, a kártérítés módja, elévülés (Ptk. 6:518-6:534. §)

³⁵ A szerződési felelősség a szerződés megszegéséből ered, mégpedig nemteljesítés, hibás és késedelmes teljesítés következtében. Ld. Ptk. X. Cím, A szerződésszegés, 6:137-6:186. §-ait. A szerződési felelősségnek a deliktuális felelősséghez képest számos sajátossága van, amelyek zömükben a felelősségkizáró, felelősségkorlátozó klauzulákhoz fűződnek, beleértve a kötbért (Ptk. 6:186. §) és a jogvesztés kikötését (Ptk. 6:190. §). De ide tartoznak a kellék (Ptk. 6:159. §), termékszavatossági (Ptk. 6:168. §), jogszatavossági (Ptk. 6:175. §) és a jótállási (Ptk. 6: 171. §) szabályok is. A szerződésszegésből eredő kártérítési kötelezettség teljesítése nem mentesít a teljesítési kötelezettség alól, kivéve a kötbért (vö.: Ptk. 6:187. § (2) bekezdés). A kötbér sajátossága az, hogy fizetendő akkor is, ha a szerződésszegést követően nem állt be kár, de ha beállt, ennek mértékétől, nagyságától függetlenül a kikötött kötbérösszeg fizetendő, továbbá a kötbér kifizetésével a kötelezett mentesül a teljesítés alól. L. SZALMA József: *Gondolatok a kontraktuális és a deliktuális felelősségről – Különös tekintettel az új Ptk. vonatkozó szabályozására*, In: *Acta facultatis Politico-Juridicae*, An. 2014, ELTE, Budapest, 2014, 209-226. o. (a továbbiakban SZALMA [2014])

elő. A Ptk. a különleges felelősségi alakzatok körébe sorolja a veszélyes üzemi felelősséget, az épületkárokat, az állattartói felelősséget, a termékfelelősséget, a másokért való felelősséget, a közigazgatási, bírói, ügyészségi, közjegyzői, végrehajtói jogkörben okozott károkért való felelősséget, stb. Ezek között azonban, mint már fentebb említést nyert, a Ptk. nem tesz külön említést az orvosi felelősségről. A Ptk. különleges felelősséget jelentő köre azonban nem tekinthető teljesnek, így ezt pótolják a vonatkozó, kódexen kívüli külön törvények. Az ügyvédi törvény az ügyvédi felelősséget, a sporttörvény a sportfelelősséget, az atomkárokért való felelősséget az atomtörvény, a munkajogi felelősséget a munkajogi törvény, stb. szabályozza. Ez a helyzet az orvosi felelősséget illetően is, a szabályozás mérvadója a kódexen kívüli külön törvény, az Eütv.³⁶

A doktrína a különleges felelősségi alakzatokra nézve rendszerint csupán azt a közös nevezőt állapítja meg, hogy ezeknek felelősségi szabályai a felelősségi feltételek, illetve a kártérítés módját és mértékét illetően, eltérnek az általános szabályoktól. Így például a deliktualis felelősség körében a veszélyes üzemi vagy objektív felelősségnél a szokásos szubjektív³⁷ felróhatóságot nem szükséges bizonyítani, mivel ez az úgynevezett vétkesség nélküli okozatossági felelősség körébe tartozik. Ilyen eltéréseket mutat a termékfelelősség, vagy akár a sportfelelősség is, ahol a tényállási, oksági körülményektől függően, szerződési és deliktualis felelősség is fennforoghat. A sportfelelősségnél a sportszabályok megsértéséből eredő károkról és kárfelelősségről van szó, ami lehet szerződésszegési és deliktualis felelősség, továbbá a szubjektív mellett objektív felelősség, ha a kár a sportban fokozottan veszélyes tevékenység, avagy veszélyes sportszer használatából ered. Maga az orvosi felelősség is, körülményektől függően lehet objektív jellegű, amennyiben a gyógyítás fokozottan veszélyes gyógyászati eszköz igénybevételével, avagy ilyen műveletből áll, vagy szubjektív, azaz felróhatóságon alapuló. Utóbbinál azonban különbséget kell tenni az elvárható gondossági magtartástól való eltérés és a valóságos szubjektív felelősségtől, amikor is szándékosságról van szó. Ez a különbségtétel lényeges lehet a regresszjog esetében, vagyis akkor, amikor a törvény szerint elsődlegesen az egészségügyi ellátó felelős. Ilyenkor felmerülhet az intézmény regresszjoga az orvos iránt. Azon túlmenően egyébként, hogy a különleges felelősségi alakzatok

³⁶ Az Eütv. 244. § (2) bekezdése értelmében Az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk. szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni.

³⁷ L. PRÜTTING, Hanns – WEGEN, Gerhard – WEINREICH, Gerd: *BGB Kommentar*, Luchterhand Verlag, München, 2007, 1542. o., 152., 163. és 169. széljegyzet. Vö.: BGB 833. § (1) bekezdés.

szabályai eltérnek az általános kárfelelősségi rendelkezésektől, az említetteket nem számítva, legtöbbször nincs közös nevezőjük. Ezeket az eltéréseket egyenként nevesítve, vagy a Ptk., vagy a külön törvény szabja meg.

A különleges felelősségi alakzatokon belül az orvosi felelősség besorolását illetően, van még egy szűkebb meghatározó. Nevezetesen az, hogy az úgynevezett professzionális, azaz szakmai hivatási felelősségi alakzatok körébe tartozik, csakúgy, mint például az ügyvédi, mérnöki, tanácsadói felelősség, ahogy korábban írtam. Ezen osztályozási, besorolási szűkítés azt jelenti, hogy a professzionális felelősségek esetében a jogellenesség ténye közvetlenül nemcsak jogszabályellenes, hanem *professzionális szabályokkal* ellentétes magatartást is jelent. Igaz, az Eütv. rájuk való utalása alapján. A professzionális felelősség közös nevezője az, hogy az *elvárt magatartás szigorúbb*, azaz a szakmai szabályok emelt szintű követelményéhez fűződő. Az ügyvédnek ismernie kell a legújabb jogszabályokat, az orvosnak a legeredményesebb, legújabb gyógyítási eljárásokat, gyógyszereket. Az orvosi diagnosztikai és gyógyítási tevékenység, orvosi ellátás során az elvárható magatartás szintje emeltebb, mint a mindennapi egyéb tevékenységben szokásos szint. Tehát az orvos, a sebész, gyógyító tevékenysége során a szakma legmagasabb szintű követelményeit, tudományos ismereteit kell, hogy tiszteletben tartsa.³⁸

4.2. Az orvosi kárfelelősség a német jogban

A német jog az orvosi kárfelelősség fogalma alatt az orvosnak a páciens iránti polgári jogi felelősségét érti, amely az orvos gondossági kötelezettségének (*Verletzung der ärztlichen Sorgfaltspflichten*) megszegéséből ered. Főszabály szerint, amennyiben az orvosi vállalkozói, szolgálati szerződés (*Dienstvertrag*) mást nem ír elő, az orvos nem tartozik eredménykötelelemmel, vagyis a gyógyulás elérésével. Az orvosi kötelezettség főszabály szerint arra „szorítkozik”, hogy e cél elérése érdekében a gyógyító eljárás során az orvos arra törekedjen, hogy a legmagasabb szintű szakmai elvárásoknak megfelelő szakmai igyekezettel járjon el a panaszok csökkenése vagy megszűnése érdekében. Az orvosnak tartania kell magát az orvosi szakmában, hivatásban elfogadott mércékhez (*Fachstandard*). A jogirodalom utal arra, hogy minden orvosi intézkedés hatást gyakorol az életfolyamatra (*Lebensvorgänge*) vagy pedig megsértheti a páciens testi épségét (*körperlicher Integrität*). Ha az orvosi *beavatkozás jogellenes*, kimeríti a polgári jogi

³⁸ L. KOLLER, Alfred –SCHNYIDER, Anton K. – DRUEY, Jean Nicolas (szerk.): Theo Guhl: *Das schweizerische Obligationenrecht*, (9. Auflage), Schulthess Verlag, Zürich, 2000, 549-550. o.

kártérítési felelősség (BGB, 823. §³⁹) és a büntető jogi értelemben vett *testi sértés* tényállását (StGB, 220. §⁴⁰). Ezért a páciensnek ezen intézkedésekkel kapcsolatban széleskörű *tájékoztatási* joga van és ezek ismerete hiányában, *egyetértése* nélkül, jogszerűen nem valósítható meg. Az orvosi felelősség az orvosi kötelezettségek és egyéb kötelezettségek megszegéséből, így, többek között az orvosi *dokumentálási* kötelezettség hibáiból (*Dokumentationsfehler*) ered. Ha az orvosi *kezelési hiba* megállapítást nyer, a páciens számára rendelkezésre áll az ebből bekövetkező *vagyoni és „nemvagyoni kár”* megtérítésének igénylése. A praxis szerint, a vagyoni kártérítés felöleli a keresménykiesést, a háztartás vezetésével kapcsolatos költségeket, a gyógyszerköltségeket, az ápolási költségeket, a járadék-károkat (*Rentenschäden*), az utazási költségeket, stb. A személyiségi jogok megsértése miatt a nemvagyoni kompenzáció *sérelemdíj* fizetésére való marasztalás útján történik. A sérelemdíj összege függ a sérelem nemétől. Az arányokat illetően csupán egy példa a bírói gyakorlatból: a Giessen-i megyei felsőbíróság (Oberlandesgericht Gießen) egy esetben, más térítés mellett, igaz, súlyos esetben, csupán a sérelemdíjat illetően a klinikát 800 ezer euró összegben marasztalta.

Attól függően, hogy az orvos a gyógyítói szerződést vagy a törvény kényszerítő jellegű szabályait szegte meg, a hagyományos német jogban az orvosi kárfelelősség lehet szerződési vagy deliktualis. Újabban azonban, különösképpen a német kötelmi jog 2001-2006-os reformját követően, a fejlődés a *szerződési* felelősség felé irányul. A német legfelsőbb bírósági gyakorlat fejlődésmenetének eredményei szerint, sok tekintetben, szinte esettípusok szerint, a körülmények

³⁹ Ld. az orvosi magánjogi felelősségről szóló újabb német *monografikus* és BGB kommentár-irodalmat: Karl Otto BERGMAN, KARL OTTO: *Die Arzthaftung, Ein Leitfaden für Ärzte und Juristen*, (4. Auflage), Springer, Berlin, 2014; EHLERS, Alexander P. – BROGLIE, Maximilian G. (Hrsg.): *Arzthaftungsrecht, Grundlagen und Praxis*, (4. Auflage), C. H. Beck, München, 2008; Geigel, WELLNER, Wolfgang: *Der Haftungsprozess*, (25. Auflage), C. H. Beck, München, 2008; GEIß, Karlmann – GREINER, Hans-Peter (Bearbeiter): *Arzthaftungsrecht, Aktuelles Recht für die Praxis*, (6. Auflage), C. H. Beck, München, 2009; GIESSEN, Dieter: *Arzthaftungsrecht, Die zivilrechtliche Haftung aus medizinische Behandlung in der Bundesrepublik Deutschland, in Österreich und Schweiz*, (5. Auflage), Mohr-Siebeck, Tübingen, 2007; PALANDT, Otto (Begründer): *BGB Kommentar mit Nebengesetzen*, (70. Auflage), München, 2011, *Arzthaftung*, § 823. BGB, Randnummer 134; RIEGER, Therese: *Die historische Entwicklung der Arzthaftung*, Diss., Universität Regensburg, 2007 (digitalisiert); STEFFEN, Erich – PAUGE, Burghard: *Arzthaftungsrecht. Neue Entwicklungslinien der BGH-Rechtsprechung*, (12. Auflage), RWS Verlag, Köln, 2013; MARTIS, Rüdiger – WINKHART-MARTIS, Martine: *Arzthaftungsrecht, Fallgruppenkommentar*, (3. Auflage), Köln, 2010; PAUGE, Burghard – OFFENLOCH, Thomas: *Arzthaftungsrecht, Neue Entwicklungen in der BGH-Rechtsprechung*, (14. neubearbeitete Auflage), RWS – Skript, 137, RWS Verlag, Köln, 2018

⁴⁰ Az orvos *büntetőjogi* felelősségéről lásd például BAUER, Wolfgang: *Die strafrechtliche Beurteilung des ärztlichen Heilengriffs*, Verlag Dr. Kovač, Hamburg, 2008

messzemenő figyelembevételével, rendkívül árnyaltnak tekinthető. E bírósági gyakorlat megkülönbözteti az orvosi felelősség területén a *közjogi* és *magánjogi* felelősséget, a *diagnózisért* és a *kezelésért* való felelősséget, a *primáris* (szerződés teljesítésért való, pl. *stipulatio poene*) és a *szekundáris* (beállt kárért való) felelősséget. Jelentős bírói praxis alakult ki az ún. *kórbázi higiéniai* esetek kapcsán. Az elmélet és a gyakorlat megegyező álláspontja szerint, a felelősség eredhet a *tájékoztatási* kötelezettség megszegéséből; a téves diagnózisból; a gyógykezelési, főként *invaszív* (műtéti) eljárás során elkövetett orvosi műhibából, valamint az *orvosi dokumentáció* vezetésének mulasztásából. A felelősség jogcímét, jogalapját a német BGB 823. § képezi, amely az életet, a testi épséget és emellett a szabadságot, valamint más hasonló, személyiséghez fűződő jogosultságot tűzi ki oltalmi célként. Az orvosi felelősség a kötelmi jog reformja előtti időszakban (2001-ig) elsősorban deliktuális jellegű volt és különösképpen az orvosi műhiba következtében előálló személyiség-sérelem, azaz az élet és az egészség megsértéséből eredő fájdalomdíj (*Schmerzensgeld*) térítésben nyilvánult meg. A kötelmi jog reformja után az orvosi felelősség hangsúlya megváltozott és a szerződési felelősség körébe került, azzal az indoklással, hogy valójában az *orvosi felelősség minden esetben visszavezethető a gyógykezelési szerződésre*, azaz ennek megszegésére. A bírói gyakorlat szerint az orvosi felelősség potenciális alapja az, hogy műtét esetén, minden esetben, tényszerűen, *testi sértésről* van szó, még akkor is, ha a beteg a beavatkozással egyet értett. Az *egyértés* ugyanis *rendszerint a beavatkozásra és nem a beavatkozás által okozható egészség-sérelemre*, kárra vonatkozik. A gyakorlat gyakran alkalmazza a vétkességen kívüli, azaz az *objektív felelősség* szabályait, mivel az orvosi tevékenység, bizonyos körülmények közepette, vagy az orvosi műszerek alkalmazása, mint például a röntgen készülék veszélyes üzemi tevékenységnek számít.⁴¹

Az orvosi kezeléssel kapcsolatos viszonylag régebbi *német civilisztikai jogirodalom*⁴² utal arra, hogy a kártérítési igény a kezelési *szerződésnek* orvos által

⁴¹ L. PRÜTTING i.m. 1580. o., 195. széljegyzet. Ebben hivatkozott speciális orvosi jogi felelősségi irodalom: GEIB – GREINER i.m.; GIESSEN i.m.; DEUTSCH, Erwin – SPICKHOFF, Andreas: *Medizinrecht. Arztrecht, Arzneimittelrecht, Medizinproduktrecht und Transfusionsrecht*, (5. Auflage), Springer, 2003; KATZENMEIER, Christian: *Arztshaftung*, Jus Privatum 62., Mohr Siebeck, Tübingen, 2002; LAUFS, Adolf – UHLENBRUCK, Wilhelm: (Hrsg.): *Handbuch des Arztrechts*, (3. Auflage), C. H. Beck, München, 2002; SPICKHOFF, Andreas: *Aktuelle Rechtsfragen des medizinischen Behandlungsverhältnisses*, C. H. Beck, München, 2004.

⁴² Ld. DEUTSCH – MATHIES: *Arztshaftungsrecht, Grundlagen, Rechtsprechung, Gutachten- und Schlichtungsstellen*, 2. Auflage, 1987; GIESEN, Dieter: *Arztshaftungsrecht*, 1990; GIESEN, Dieter: *Rechtsprechung – Übersicht, Festschrift Steffen*, 159. o.; HEIM (Hrsg.): *Ärztliche Aufklärungspflicht*, 1984; KERN - LAUFS: *Die Ärztliche Aufklärungspflicht*, 1983; KUNTZ: *Arztshaftungsrecht*, 1986; LAUFS: *Arztrecht*, 5. Auflage, 1993; Uő., *Handbuch des Arztrechts*, 1992; SCHOLZ: *Zur Arztshaftung bei Verletzung der Aufklärungspflicht*, In: MDR (*Monatschrift für deutsches Recht*), 1996, 649. o.;

történi *megszegésére* alapozott. A régebbi, kötelmi jogi reform előtti 2001. évet megelőző időszakban megjelent irodalom szerint, annak ellenére, hogy adott esetben a kezelési szerződés megszegésére került sor, nemcsak szerződési, hanem egyidőben *deliktuális* felelősségre is sor kerülhet. Kezelési szerződés megkötése esetében a kórház vagy más kezelő egészségügyi intézmény felelősséggel tartozik mind a szerződési, mind a deliktuális felelősség szabályai alapján, utóbbi akkor esedékes, ha például *szervezési kötelezettség* – *Organisationspflicht* megszegése miatt állt be a kár. Az orvos azonban akkor felelős, ha a konkrét esetben *tilos kezelést* gyakorolt – *unerlaubter Handlung*. Ilyenkor a kezelés jogellenes testi sértésnek minősíthető.

Az orvos felelőssége nemcsak cselekvés, hanem *mulasztás* esetén is előfordulhat például, ha tájékoztatási kötelezettségét mulasztja. A *tájékoztatásnál* figyelembe kell venni azt, hogy az a páciens számára érthető legyen. A tájékoztatás függ attól is, hogy a páciens tudatánál van-e. Ha a betegtájékoztatás elmaradt, az orvosi beavatkozás jogellenesnek minősül. A bírói gyakorlat jogellenes testi sérelemnek tekinti a nem kívánt terhesség megszakításánál a sterilizáció hiányát. A praxis szerint a jogellenességet főszabályként kizárja a páciens *egyetértése*. A páciens egyetértése csak akkor érvényes, tehát csak akkor vehető figyelembe, ha a megelőző tájékoztatás megfelelő és idejekorán történt meg.⁴³ A páciens egyetértése azonban csak adott konkrét beavatkozásra vonatkozhat. Az egyetértésre azonban nincs szükség, ha a beteg *eszméletlen* és életének mentése, vagy nagy fájdalmának megszüntetése céljából halaszthatatlan, sürgős a beavatkozás. Az orvos mind a diagnózis felállítása, mind a kezelés során, köteles óvni a beteget a kezelésből származó infekciótól, fertőzéstől.⁴⁴ A *bizonyítási teherviselés* – *Beweislast* a műtéti hibát és a kauzalitást, okozatosságot illetően a beteget illeti meg, de súlyos kezelési hiba esetében a Legfelsőbb Bíróság vélelmezi azt, hogy az egészségkárosodás a téves kezelésből eredt, az ellenkezőnek bizonyítási terhét az orvos viseli. Ez esetben tehát a bizonyítási teherviselés megfordul.⁴⁵

A gyógykezelési eljárásban megtörtént élet- és egészségsérelem esetében előfordulhat, hogy a felelősség *nem az orvost, hanem más személyt* terheli. Ez akkor fordulhat elő, amikor az egészségkárosodási következmény nem az orvos helytelen eljárásának, hanem más oknak, és okhordozónak például az orvos által

STEFFEN, E. – PAUGE, B.: *Entwicklungslinien des BGH-Rechtsprechung zum Arzthaftungsrecht*, (6. Auflage), 1995.

⁴³ Ld., Bundesgerichtshof BD 1996, 777, 779. Vö.: JAUERNIG, Othmar –SCHLECHTRIEM, Peter – STÜRNER, Rolf – TEICMANN, Arndt – VOLKOMMER, MAX: *BGB Kommentar*, (8. Auflage), C.H. Beck, München, 1997, 893. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 894-895. o.

használt termék gyártási hibájának tudható be. Így a német *termékfelelősségi törvény* – Produkthaftungsgesetz⁴⁶ 7. § értelmében, amennyiben egy *hibás termék*, ami lehet orvosi műszer is, *halált* okoz, a térítés magában foglalja a sikertelen gyógyítási költségeket, a temetési költségeket, valamint az elhalálozott által eltartottnak járó tartást. Ugyanezen törvény 8. szakasza szerint a hibás termék által okozott *testi sérelem* és *egészségsérelem* esetén a térítés magában foglalja a gyógykezelési költségeket, továbbá az egészségsérelem miatt beálló vagyoni hátrányt, különösképpen, ha a sérült ideiglenesen vagy tartósan elvesztette keresőképességét, továbbá az egészségsérelem miatt megnövekedett szükségletek iránti költségeket (*mehrere Bedürfnisse*). Az elmaradt jövedelem (keresmény), a 9. szakasz értelmében, járadékszolgáltatás útján téríthető.⁴⁷

Az *orvosi gyógyítási kötelelem lényegében* a beteg és az orvos közötti *szerződésen* alapul. A huszadik század közepén kalakult, immáron klasszikussá vált német kötelmi jogi jogirodalom (Ludwig Enneccerus, Theodor Kipp, Martin Wolff, majd Heinrich Lehmann) gyógyítási kötelezettség megalapozásául a *megbízási*, azaz *vállalkozói szerződés* (*Werkvertrag*) megszegését tartotta.⁴⁸ Az újabb jogirodalom azonban az orvosi kötelezettséget megalapozó szerződést külön nevesíti, úgy, mint orvosi, *kezelői, gyógyítói szerződést* (*Heilungsvertrag*). Hogy az orvosi kezelési kötelezettség eredmény- vagy eszköz- gondossági kötelelemnek minősül, tehát annak tekintetében, hogy a szerződés majd csak akkor teljesül, ha az általa előírányzott gyógyítói tevékenység célt ér, vagy ehhez elegendő az orvos szakszerű hozzájárulása, alapvetően a szerződésben foglalt rendelkezésektől függ. Leggyakrabban azonban, Enneccerus szerint, az orvosi kötelezettség nem minősül eredménykötelelemnek. Különösképpen az egyébként gyakran kockázatos sebészeti beavatkozásnál, inkább arról a követelményről van szó, hogy a beavatkozás helyes és szakszerű legyen – *richtige Vornahme der Operation*. Tehát nem arról, hogy minden esetben a kívánt eredményt, a gyógyulást vagy egészségjavulást – *Heilung oder Verbesserung* – vonja magával. Gyógyítói tevékenysége során az orvosnak tartania kell magát a *jóhiszeműség* és *tisztetség* – Treu und Glauben követelményéhez. Ha azonban az orvosi kötelezettséget vállalkozói szolgálati – Diensvertrag szerződés irányozza elő, tehát nem egy konkrét sebészeti beavatkozást céloz meg, hanem általában a gyógyulást, akkor

⁴⁶ Vö.: Produkthaftungsgesetz vom 15. Dezember 1989 (ProdHaftG)

⁴⁷ Vö.: JAUERNIG et.al i.m. (1997) 902. o.

⁴⁸ Ld. ENNECERUS, Ludwig – KIPP Theodor – WOLFF, Martin (fünfte Bearbeitung: Heinrich Lehmann): *Recht der Schuldverhältnisse*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1958, 642-643. o.

ez a szerződés gyakorta egy gyógyulási eredmény elérésére kötelezi az orvost. Másszóval, az ilyen szerződés az orvos számára eredménykötelmet irányoz elő.⁴⁹

Az orvostudomány és a rendelkezésre álló gyógyítói technikai - műszaki eszközök és módszerek fejlődése eredményeképpen a XX. század végére kialakuló német bírói gyakorlat az orvosi felelősség szigorításához, azaz a kárfelelősségre vonás tendenciális növekedéséhez vezetett,⁵⁰ melynek alapjául az emelt szintű a szakmai szabályok által előírányzott követelmények, azaz a szerződési és törvényi kötelezettségek betartása szolgálnak. Közvetve áll kapcsolatban az orvosi felelősséggel a gyógyszergyártó felelőssége. A gyógyszer gyártója a gyógyszer káros, hátrányos mellékhatásáért kárfelelősséggel tartozik a gyógyszerekről szóló törvény (Arzneimittelgesetz⁵¹) 84. §-a értelmében, feltéve, hogy a gyógyszer használata következtében a beteg meghalt, vagy súlyos testi- vagy egészségérelemet szenvedett. E felelősség azonban csak akkor áll be, ha az előírányzott dózison belüli alkalmazásból következett be a kár, továbbá amennyiben az okok, az orvostudomány által alátámaszthatóan, a fejlesztésben vagy a gyártásban rejlenek. Ezt az okságot a törvény vélelmezi a fejlesztés alatt álló gyógyszerekre nézve. Ugyanakkor itt a felelősség objektív (Gefährdungshaftung für Entwicklungs und Herstellungsfehler.) A törvény segíti, támogatja a gyógyszer alkalmazóját abban, hogy az okság bizonyítását illetően, az említett vélelem alapján, megfordítja a bizonyítási terhet. Tehát a gyártó kell bizonyítsa azt, hogy nem a fejlesztés alatt álló gyógyszer hatására jött létre az egészségkárosodás, vagy halál. Amennyiben a személyiségsérelemmel kapcsolatos kártérítési igény nem az orvostudomány által ismert jellegzetességen (Kennzeichnung) vagy használati utasításon (Gebrauchsinformation) alapul, a gyártó a törvény rendelkezése alapján vétkességétől függően, a gyógyszer mellékleteként kötelező utasítási hiba, hiányosság miatt (a szubjektív felelősség szabályai szerint), vonható felelősségre.⁵² A gyógyszerekről szóló törvény 88.§-a értelmében a gyógyszer okozta halál, testi- vagy egészségi sérelemért járó kártérítés legmagasabb összege korlátozott, maximálisan 6 millió Eur.⁵³

Az orvosi felelősséghez közel áll az 1990. június 20.-i géntechnikai törvény GenTG – Gesetz über Gentechnik⁵⁴ 32. §-ával előírányzott felelősség, amely szerint a géntechnikai művelet működtetője a géntechnikai műveletekért objektív, v.

⁴⁹ ENNECERIUS – KIPP – WOLFF i.m. 642-643. o.

⁵⁰ Vö.: JAUERNIG et.al i.m. 892. o.

⁵¹ Ld., Arzneimittelgesetz, vom 11.12. 1998, Bundesgesetzblatt I 3586. o.; Ld. GURSKY. Karl-Heinz: *Schuldrecht Besonderer Teil*, 4. Auflage, C.F. Müller, UTB, Heidelberg, 2002, 261. o.

⁵² Ld. OLG (Oberstes Landesgerichtshof) Bamberg, NJWE-VHR 1997, 206.; OLG Frankfurt NJWE-RR,1995, 406.

⁵³ GURSKY i.m. (2002) 261. o.

⁵⁴ Ld., Gesetz über die Gentechnik, vom 20. 6. 1990., Neufassung vom 16.1 2. 1993, Bundesgesetzblatt, 1993, I 2006. old. Ld., GURSKY i.m. 261. o.

veszélyeztetési kárfelelősséggel (Gefährdungshaftung) tartozik. A törvény rendelkezése értelmében a felelősség akkor áll be, ha valamely szervezet (Organismus), mellyel géntechnikai művelet történt, emberi *balált, testi épség* vagy *egészség*, vagy valamely *dolog* megsértését idézett elő. Nem vitatott az oksági vélelem, mely szerint a géntechnikával módosított szervezet okozati kapcsolatban áll az oltalmazott személyiségi javak megsértésével. Vélelmezett tehát az, hogy ezen szervezet sajátosságai okozták a személyiségi javak sérelmét. A működtető a kauzalitás vélelmét kizárhatja, ha bizonyítja, hogy a kár más, és nem a génmódosított szervezet hatására jött létre.⁵⁵

4.3. Az orvosi felelősség az osztrák jogban

A mérvadó osztrák polgári jogi elmélet (Rudolf Welser, Helmut Koziol) szerint, az orvosi eljárás (*ärztliche Behandlung*) akkor tekinthető a *testi épség elleni jogellenes* beavatkozásnak, amennyiben erre a beteg, vagy sérült *egyétértése nélkül* történik, kivéve, ha a beavatkozásra kényszerhelyzetben – Notfall kerül sor.⁵⁶ Ezt

⁵⁵ GURSKY i.m. 261. o.

⁵⁶ Ld. KOZIOL – WELSCHER: *Grundriss des bürgerlichen Rechts*, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht besonderer Teil, Erbrecht, (bearbeitet von Rudolf WELSCHER) 13. neubearbeitete Auflage, Nachdruck, Wien, 2007, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 341. o.; Ld.a további osztrák szakirodalmat: HOLZER – POSCH - SCHICK, *Arzt- und Arzneimittelhaftung*, Wien, 1992, 41.; VOPPICHLER: Die Rechtsgrundlage zur Durchsetzung schadenersatzlicher Ansprüche der Patienten auf Grund ärztlicher Fehlerbehandlung, *Österreichische Juristenzeitung*, 1997, 93.; STELLAMOR – STEINER: *Handbuch des österreichischen Arztrecht*, I., 1999, 106.; HOFMAN: Qualitätsmängel bei der medizinischer Behandlung als Tatbestand in der Rechtsprechung, *RZ (Österreichische Richterzeitung)*, 1999, 82.; KLEWEIN: Zurechnungszusammenhang und Normaladäquanz in der Arzthaftung, *ÖJZ – Österreichische Juristenzeitung*, 1993, 161.; Helmut KOZIOL, *Die Arzthaftung im geltenden und künftigen Recht*, in: BARTA u.a. Haftungsrechtliche Perspektiven der ärztlichen *Behandlung*, Wien, 1997, 251.; JÜEN, *Arzthaftungsrecht*, Wien, 2005, 236.; J.W. STEINER, Die ärztliche Aufklärungspflicht nach österreichischem Recht, *Juristische Blätter*, 1982, 169.; PILTZL/HUBER, Behandlungsaufklärung – Risikoauflklärung – Aufklärungsbögen, *RdM (Recht der Medizin)*, 1996, 113.; RESCH, Zur Rechtsgrundlage der ärztlichen Aufklärungspflicht, *RdM*, 1996, 170. o.; ENGELJÄHRINGER, Ärztlicher Behandlungsvertrag, *Österreichische Juristenzeitung*, 1993, 498. o.; DULLINGER, Zur Beweislast für Verletzung/Erfüllung der ärztlichen Aufklärungspflicht, *Juristische Blätter*, 1998, 2.; HOFMAN, Die Ausklärungspflicht des Arztes im Lichte der Rechtsprechung des OGH, *RZ*, 1998, 80. o.; REISCHAUER: Ärztliche Augklärungspflicht – Stellungnahme zur Rechtsprechung des OGH, *RZ*, 1998, 266. o.; PRUTSCH: Die Ärztliche Aufklärung, Wien, 2004; AIGNER, Patientenverfügung, *FamZ (Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht)*, 2006, 66. o.; BARTH, Die Patientenverfügung und ihre praktischen Folgen für den behandelnden Arzt, *FamZ*, 2006, 72.o.; BERNAT, Planungssicherheit am Lebensende? *EF-Z Zeitschrift für Ehe- und Familienrecht*, 43, 772.; KATHREIN, Das Patientenverfügungsgesetz, *Österreichische Juristenzeitung*, 2006, 555.o.; MEMMER, Patientenverfügungen, *FamZ*, 2006, 69. o.

egyébként az osztrák Büntető Törvénykönyv – Strafgesetzbuch 110. § irányozza elő. Az osztrák Legfelsőbb Bíróság - Bundesgerichtshof, álláspontja szerint az orvosi beavatkozás testi sértésnek minősül, amennyiben erre hibás, *téves* módon került sor – fehlerhaft durchgeführt, úgyhogy ennek következtében a beteg egészségi állapota *súlyosbodott*, tehát a beavatkozás eredménytelen volt, vagy negatív mellékhatásokkal járt.⁵⁷ Az ilyen orvosi műhiba – Kunstfehler mellett, az orvosok vagy a kórházak felelősségre vonhatók a *hiányos betegtájékoztatás* miatt is.⁵⁸ A betegtájékoztatás akkor hiányos, ha az orvos, vagy a gyógykezelési intézmény nem tájékoztatta a beteget az orvosi művelet módjáról és következményéről, valamint a betegségről, továbbá a művelet elmaradásának következményeiről.⁵⁹ *Orvosi műhiba* – Behandlungsfehler alatt az osztrák jog azt érti, hogy az orvos a kezelés közben nem tartotta magát az elismert orvosi szabályokhoz, vagy a szükséges kezelést elmulasztotta.⁶⁰ Általában az okság, különösképpen a mulasztás tényét illetően, a páciensen múlik a *bizonyítási teherviselés*.⁶¹ Az orvos egészségügyi intézmény akkor is kárfelelősségre vonható, ha a kár nem orvosi műhiba következtében állt be, hanem csupán a *műteti kockázat* (Zufallsrisiko) valósult meg.⁶²

Az osztrák orvosi törvény⁶³ 51. § értelmében a tájékoztatást és a kezelést *dokumentálni* kell. E kötelezettség mulasztása, a bírói gyakorlat szerint, a károsult beteg bizonyítási teherviselésének könnyítéséhez vezet.⁶⁴

Külön törvény szabályozza a páciens *önrendelkezési jogát*.⁶⁵ E törvény világos rendelkezéseket tartalmaz arról, mely esetekben *utasíthatja vissza* a páciens az orvosi beavatkozást, mégpedig abban az időpontban, amikor még tudatánál volt, arra a jövőbeni esetre, ha már erről nem képes önállóan dönteni. Például lélegeztető gép alkalmazása, mesterséges uton történő táplálék nyújtása. Az orvosnak kötelessége tartania magát a beteg rendelkezési kereteihez, úgy, mint irányadóhoz, az orvosi segítség módját illetően. A kötelező beteg – ön-

⁵⁷ OGH – Oberstes Gerichtshof, Ö., EvBl – *Evidenzblatt der Rechtsmittelentscheidungen*, 1965/217; KOZIOL - WELSER Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht besonderer Teil, Erbrecht, bearbeitet von Rudolf *Welser*, 13. neubearbeitete Auflage, Nachdruck, Wien, 2007, Manz' sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 341.

⁵⁸ Ld., Rudolf WELSER, *Die Ärzthaftung in österreichischen Recht*, Festvortrag anlässlich der 20. Österreichischen Orthopedentagung, Wien, 1991.

⁵⁹ Ld., KOZIOL - WELSER i.m. (2007) 341. o.

⁶⁰ OGH (Ö), JBl., 1994, 540.

⁶¹ Uo.

⁶² Ld. OGH in SZ *Entscheidungen des oberstes Gerichtshofes in Zivilsachen*, 1962/18, *Juristische Blätter*, 1995, Bd. II, 453. p. (Kommentar: STEINER).

⁶³ *Ärztgesetz*, 1998.

⁶⁴ Ld., KOZIOL-WELSER i.m. (2007) 342. o.

⁶⁵ Ld. *Patientenverfügungsgesetz*, BGBl – Bundesgesetzblatt, I, 2006/55.sz.

rendelkezés tekintetében az orvos köteles ügyvéd vagy közjegyző tanácsát kikérni.⁶⁶

4.4. Az orvosi kárfelelősség a francia jogban

A francia jogban az orvosi felelősség lehet vagy szerződési, vagy deliktuális felelősség. Ezt megerősíti az egészségügyi törvényhozás és a jogirodalom. A törvényhozás terén kiemelhető a *Code de la santé public*⁶⁷, valamint a *személyiségi jogokat* egészségügyben kárpótlás útján oltalmazó törvény.⁶⁸ E törvények szabályozzák a kárfelelősséget az egészségügyben megjelenő kockázatok megvalósulása esetében. A gyógykezelési jogviszony a francia jogban is az orvos és a beteg közötti gyógyítói – orvosi szerződés megkötésével jön létre.⁶⁹

A francia jogban az orvosi kárfelelősségre vonatkozó, *általános szabályokat* a fennebb említett 2000. június 15.-ei közegészségügyi törvény⁷⁰ tartalmazza. Közelebbről azonban, csupán magát a *szűkebb* értelemben vett orvosi felelősséget illetően, az egészségügyi felelősségről szóló 2002. március 4-ei törvény – *responsabilité médicale*⁷¹ tartalmaz szabályozást.

Az orvosi magánjogi, azaz kárfelelősségre vonatkozó francia *jogirodalom*, valamint *bírói gyakorlat*, a gyakorlatban megjelenülő különböző tényálláscsoportra tekintettel, *tematikailag* rendkívül *árnyalt*, számos jogi kérdést érint. Messze nem teljes felsorolással, ezek a következők:

- a szuicidum – öngyilkosság esetében felmerülő esetleges orvosi felelősség;

⁶⁶ Ld. KOZIOL-WELSER i.m. (2007) 342. o.

⁶⁷ Közegészségügyi törvény. Ord. No. 2000 - 548 du 5. juin 2000.

⁶⁸ Loi 2002-303 du mars 2002 art. 98 et 119 – *réparation des conséquences des risques sanitaires* – az egészségügyi kockázatok következményeinek kárpótlásáról szló törvény)

⁶⁹ Ld. e *külön törvényekkel* kapcsolatos következő jogirodalmat: BANDON-TOURRET: *Faut de diagnostic et la responsabilité civile contractuelle du médecin?* In : Gaz. Pal. *Gasette du Palais*, 2008, 3965; DUVAL-ARNOULD, *La responsabilité professionnels et établissements privé de santé à la lumière de la loi du 4. Mars 2002*; R. – *Rapport de la Cour de cassation*, 2002, 213; D. MARTIN, *L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux comme politique publique*, D. – *Reueil Dalloz*, 2006. Chron.Chronique, 3021; LECA, Aléa thérapeutique, RRJ (*Revue de la recherche juridique – Droit prospectif*), 2002/3, 1305; PHILOPOULOS: *Réparation de risques sanitaires*, D. 2007, Chron. 1813; *ibid* (2011), *Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé*, R. 2011, p. 201.

⁷⁰ Code de la santé publique, Ord. No. 2000-548 du 15 juin 2000.

⁷¹ *Responsabilité medical*, régiem anterior a la loi du 4. mars 2002, a Code civil 1142. szakaszával kapcsolatban. Utóbbi módosítást nyert a 2016. február 10.-ei törvénnyel (Ord. no. 2016-131). A hatályos (módosított) szöveg a szerződés semmisségét irányozza elő, amennyiben a szerződés létrejövetelére kényszerhatás útján került sor. Orvosi felelősségi esetben, amennyiben a gyógykezelési szerződés megkötésére orvosi kényszerhatásra jött létre, az ilyen szerződés semmis.

- az orvos vétkességen alapuló szubjektív és vétkességétől független (objektív) felelőssége;
- az orvos diagnosztikai tévedés iránti felelőssége;
- az orvosi kontraktuális azaz szerződési felelősség;
- az orvosi felelősség, mint szakmai felelősség; a műtét során előidézett fertőzéssel kapcsolatos orvosi felelősség; a medikai balesettel és az egészségügyi kockázatokkal kapcsolatos orvosi felelősség;
- vérvételi és vérátömlesztési felelősség;
- az érzéstelenítési, anesztéziái felelősség;
- a protézisek alkalmazásával kapcsolatos felelősség,
- az orvosi és fogorvosi anyagok használata iránti felelősség, a tájékoztatási kötelezettség mulasztása miatt beálló felelősség,
- a páciens akaratának mellőzése iránti felelősség,
- az esztétikai műtétekkel kapcsolatos felelősség,
- az úgynevezett orvosi, pönális felelősség,
- a közegészségügyi intézmények felelőssége⁷², stb.

⁷² *Ld.*, ALT-MAES, Suicide et responsabilité des établissements et personnels de soins, *Gaz. Pal. Gazette du Palais*, 2009, 2862. p.; BACACHE, MÉL. LARROUMET, Responsabilité médicale sans faute, *Economica*, 2010, p. 19; BANDON - TORRET, Faut de diagnostic et responsabilité de l'établissement de santé, *Gaz. Pal.*, 2008, p. 3965.

DREIFFUS –NETTER, Feue la responsabilité civile contractuelle du médecine, *RCA – Responsabilité civil et assurance*, 2002, Chron.17; DUVAL – ARNOULD, La responsabilité des professionnels et établissements privés de santé a la lumiere de la loi du 4 mars 2002, R. – *Rapport de la Cour de cassation*, 2002, p. 213.; LANTERO, Fondements de la responsabilité sans faute des établissements publics de santé, *RDSS – Revue de droit sanitaire et social, Dalloz*, 2015, p. 37.; LECA, Aléa thérapeutique, Infections nosocomiales, *RRJ Revue de la recherche juridique – Droit prospectif*, 2002/3 ,1305. ; BERTHIAU, La faute médicale depuis la loi du 4 mars 2002, *RDSS*, 2007, 772. old.; D. MARTIN, L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux comme politique publique, *D. Requeil Dalloz*, 2006 Chron. 3021; PHILIPOULOS, Réparation des risques sanitaires, *D.* 2007, Chron. 1813, *ibid*, Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé, R. 2011, 201.; TRUCHET, La faut et de la loi du 4 mars 2002 en matiere de responsabilité des établissements publics de santé, *RDSS*, 2015, p. 14; GIMBERT, Transfusion sanguine, *LPA – Les petites affiches*, 4 mars 1998; GUIGUE et ESPER, Responsabilité du fait anesthésique, *Gaz. Pal.*, 1998, 2.; MANSART, Protheses, *LPA – Les petites affiches*, 1-ère oct. 1999; MEMETAU, Utilisation du matériel médical et dentaire, *Gaz. Pal.* 1987,1. Doctr. P. 154; u.ő, Responsabilité medicale et information des medecins, 2001., Doctr. 1346; PORCHY, Volonté du patient, *D.*1998. Chron. p. 379. A bírói gyakorlatot ld. in: SAMI, Jurisprudence et la responsabilité medicale, *Études Lapoyade-Deschamps*, Univ. Montesquieu-Bordeaux, IV. 2003; sargos, Faut medicale, R. – *Rapport de la Cour de cassation*, 1996, p. 189.; uő, *RCA – Responsabilité civil et assurances*, 1999, no hors série 7-8 bis 35., Jurisprudence de Cour de cassation, Dr. et part. – *Droit et patrimoine*, 4/2001, p. 18.; VÉRON, Responsabilité pénale, *LPA – Les petites affiches*, 22. sept. 1999.

A francia jogirodalom rámutat arra, hogy az orvosi terápiának, gyógykezelésnek lehetnek *mellékhatásai*, amikért az orvos csak akkor felelős, ha a betegnek erről nem nyújtott kellő tájékoztatást.

Ugyanakkor az orvosi felelősség *főszabályként csupán gondossági* ügynevezett eszközkötelem – obligation moyen, s csupán *kivételesen eredménykötelem* – obligation résultat. Utóbbi akkor áll fenn, ha a biztonsági körülményekre vonatkozóan, az adott kezelés kellő biztonsági körülményeket igényel és ezeknek biztosítására nem került sor. A francia jogirodalom továbbá utal az *egészségügyi termékek hiányosságaiból* eredő felelősségre – produit de santé defectueux. Ugyanakkor rámutat a vérvétel és a vérátömlesztés kockázataiból eredő felelősségre, mégpedig a kontamináció, szennyeződés miatti egészségkárosodás esetében.⁷³ A francia jogirodalom az orvosi felelősséget eszközkötelmen – obligations moyens alapuló felelősségnek minősíti.⁷⁴ Mint már utaltunk rá, vannak olyan álláspontok is, melyek szerint, a biztonsági körülmények, vagy a szerződés hiányára tekintettel, az orvosi felelősség eredménykötelem – obligation résultat is lehet.⁷⁵ Ugyanakkor eredménykötelemnek tekinthető az esztétikai műtéti beavatkozás is.⁷⁶

A 2002. évi *egészségügyi törvény* 1142.-1. szakasza értelmében, a gyógykezelés során figyelembe kell venni az *egyedi megelőzés* követelményét, ennek mulasztása iránti felelősség vétkességi szubjektív alapozású. Az orvosi felelősség felöleli a kezelés közben előidézett *fertőzés* iránti felelősséget is. Főszabály szerint az orvosi felelősség *szereződésen* alapul, azaz a gyógykezelési szerződés megszegésén. Kivételes a *deliktuális* felelősség. Erre akkor kerül sor, ha a kezelési szerződés megkötésére nem került sor. Ilyen deliktuális felelősségre vonható, szerződés hiányában, a műtetet és anesztéziát érzéstelenítést és altatást végző orvos.⁷⁷ A *kockázatok ismertetése* a gondos orvosi magatartás követelménye. Ha a kockázatokra vonatkozó orvosi tájékoztatás elmarad, az orvosi felelősség kiterjed e kockázatokra is. Az orvosi felelősség felöleli a diagnosztikai és kezelési felelősséget, úgy, mint szakmai felelősség.⁷⁸

Diagnosztikai tévedés miatt a francia *Legfelsőbb Bíróság* – Cour de cassation álláspontja szerint az orvos csak akkor mentheti ki felelősségét, ha a *betegség komplex*, vagyis a *szimptomák, tünetek* értelmezése nehézségeket okoz,

⁷³ Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, p. 1708.

⁷⁴ Ld., CHABAS, Obligation de moyens, *LPA* 22. sept. 1999.

⁷⁵ Ld., HOCQUET – BERG, Obligation de sécurité-résultat, *Gaz. Pal.* 1999. 1. Doctr. 572; KRIECK, Médecine: obligation de sécurité, *Gaz. Pal.* 1993, 1. Doctr. p. 519.

⁷⁶ Ld. JCP – *Juris* – *Classeur périodique* – *Semaine juridique*, édition générale 1993, II. 22071 note CHABAS – application à une chirurgien esthétique.

⁷⁷ Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1710 -1711. o.

⁷⁸ Uo. 1712. o.

nevezetesen, amennyiben a szimptomák alapján nem lehet egyértelműen egy meghatározott betegségre következtetni. A *gondatlan diagnózis* azonban mindig felelősséget von magával.⁷⁹ A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint, a gyógykezelési folyamatban, a gyógykezelési mód megválasztása tekintetében, az orvosnak tekintettel kell lennie a *személyiségi jogokra*, a beteg *életkorára*, *állapotára*, a *betegség nemére – típusára* és a gyógykezelés *kockázataira*.⁸⁰ Az orvos *egyetemlegesen felelős a gyógyszergyártóval*, ha az orvos olyan gyógyszert választott, amely ellenjavallott a szoptató anyának, továbbá a páciens korára tekintettel nem indikálható és amennyiben a gyártó ezeket az ellenjavallatokat a gyógyszer használati utasításában nem tüntette fel.⁸¹ Az orvosi *b hanyagság* (maladresse) minden alkalommal orvosi felelősséggel jár.⁸² A kezelési kockázat ismertetése a tájékoztatási kötelezettség körébe tartozik.⁸³ Ha az egészségkárosodás kizárólag a *páciens vétke*sége következtében állt be, az orvos nem vonható felelősségre.⁸⁴

Az egészségügyi törvény értelmében⁸⁵ az orvosi felelősség szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a gyógyítás *közegészségügyi*, vagy *magán* intézményben történt, másszóval, a törvény mindkét típusú intézményben való kezeléssel kapcsolatos felelősségre nézve azonos szabályokat tartalmaz.⁸⁶

4.5. Az orvosi kárfelelősség a svájci jogban

A svájci szövetségi Alkotmány⁸⁷ értelmében, az *egészség* 118. szakasz, az *emberi méltóság*, a *személyiségi jogok* (119, 120. szakasz) *alkotmányos védelem* alatt állnak. Az egészségvédelem (118. szakasz) a szövetség és a tartományok közötti osztott hatáskörben valósul meg, túlnyomóan azonban, a tartományok szabályozási kompetenciájába tartozik. A szövetség szabályozási hatáskörében marad mindazon egészségügyi kérdés, amely az egészségügy-politikai szempontokat érint. Így pl. a szövetségi szabályozási hatáskörbe tartoznak a gyógyszerrel, az egészségügyi termékekkel (Medizinprodukte)⁸⁸, az élelmiszerrel⁸⁹, a mérgező

⁷⁹ Ld. Cour de cassation, 2010, Civ. 1-re, 30. sept. 2010. Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714.

⁸⁰ Ld. Cour de cassation, Civ.1-re,14. oct. 2014. Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714. o.

⁸¹ Cour de cassation, Civ. 1.-ere, 30. avr. 2014. Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714. o.

⁸² Cour de cassation, Civ. 1.-ere, 03. sept. 1997. Ld., Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1715. o.

⁸³ Ld. - art. L.1142-1-1 CSP.

⁸⁴ Ld., Civ. – *Chambre civile de Cur de cassation* – A Legfelsőbb Kasszációs Bíróság Polgári Jogi Osztálya, fr.), 1-re,17. janv,2008, no 0620.107 P (*Arrêt publié au bulletin civil ou au bulletin criminal de la Cour de cassation*): D. (*Requiel Dalloz*), 2008, 1256. p.

⁸⁵ Ld., Egészségügyi törvény (CSP - Code de la santé) 1142-1. szakasz.

⁸⁶ Code Civil, Dalloz, Paris, 2020, 1710., 4. pont in fine.

⁸⁷ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft (BV, SR 101).

⁸⁸ Ld. BG – Bundesgesetz über Arzneimittel und Medizinprodukte, BBl. 1999., 3151. o.

⁸⁹ Ld. Lebensmittelgesetz, vom 9. Okt. 1992.

anyagokkal⁹⁰, a járvánnyal, a tuberkulózissal, az állatbetegséggel, a sugárzásveszéllyel kapcsolatos egészségkárosodási kockázatokat érintő jogviszonyok.⁹¹

A svájci *Kötelmi törvény*⁹² 45. és 46. szakaszai tartalmazzák a testi épség és a halál okozása miatti kárfelelősségről szóló rendelkezéseket. Ezek a jogszabályok nemcsak a vétkességi (szubjektív - Verschuldenshaftung), hanem az objektív (oksági, Kausalhaftung) felelősségre is egyaránt vonatkoznak.⁹³

A svájci jog szerint a *testi sérelem* – Körperverletzung alatt értendő a *testi* vagy *fizikai épségre* való hatás, befolyás – Beeinträchtigung der körperlichen oder physischen Integrität). Ehhez tartozik minden olyan befolyás, mely külsőleg a testet vagy belsőleg az egészséget sérti, függetlenül attól miként történik a befolyás, a hatás. Mindenképpen, a testi sértéssel kiegyenlíthető az *egészségsérelem* – Gesundheitsbeeinträchtigung. Minden egészségsérelem, mely orvosi beavatkozás következtében áll be, az OR 46. szakaszának alkalmazását vonja magával testi sérelem tényállása. A további személyiségsérelemekkel, különösképpen a közös szankciókat illetően, a svájci ZGB 28. szakasza mérvadó.⁹⁴

A bírói gyakorlat szerint⁹⁵ a testi sérelem esetén, a károkozó akár az orvos is, köteles megtéríteni a gyógykezelési költségeket, a munkaképtelenség miatt beálló keresménykiesést, a vállalkozói gazdasági eredmények elérésének csökkenését.⁹⁶

Általában a *természetbeni helyreállítás* – Naturalrestitution elsődleges térítési mód, mely elsősorban a dologkárokra vonatkozik és akkor nyer alkalmazást, ha

⁹⁰ Ld. Giftgesetz vom 21. März 1961.

⁹¹ V.ö.: THÜRER Daniel – AUBERT, Jean François – MÜLLER, Jörg Paul (szerk.): *Verfassungsrecht der Schweiz, Droit constitutionnel suisse*, Schulthess, Zürich, 2001, 976-977. o., 21-22. széljegyzet.

⁹² OR - Obligationsrecht, Kt., 1881, 1911.

⁹³ Ld., Heinrich HONSELL (2000), *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 3. Auflage, Schulthess Verlag, Zürich, 2000, p. 88. – Ersatz von Personenschäden. Tehát a hivatkozott jogszabályok érvényesek akkor is, ha a testi épség és a halál okozásáért, tényállástól függően, a károkozó vétkességi és akkor is, ha vétkességen kívüli, oksági alapon felelős. A vétkességi felelősség a svájci jogban főszabály, az oksági pedig kivétel. Az utóbbi azon az alapon nyugszik, hogy a kárt kárveszélyes dolog vagy tevékenység idézte elő, azaz a kár ilyen dolog, vagy tevékenység hatására jött létre. Másszóval, ha a kár fokozott veszéllyel járó dolog vagy tevékenység hatására jött létre, a felelősség objektív, veszélyes üzemi, vagy másszóval, a vétkességtől független, kizárólag az okozatosságon alapul.

⁹⁴ Ld. SZALMA József, Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar magánjogban, Acta Caroliensia, KRE ÁJK, Budapest, 2018, 178. o.

⁹⁵ Ld., BGE – *Entscheidungen des schweizerischen Bundesgerichtes*, 58, II. 28, 41.

⁹⁶ L. HONSELL, Heinrich: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, (3. Auflage), Schulthess Verlag, Zürich, 2000, 88-94. o.

a sérült dolog kijavítható. Másodlagos a pénzbeli kártérítés (Geldersatz), mely elsősorban a dologkárok és a személyiségi károk esetén nyer alkalmazást.⁹⁷ Az *orvosi felelősség* esetében a természetbeni helyreállítás egyfelől abban mutatkozik meg, hogy az orvos köteles a *helytelen kezelés következtében megromlott egészségi állapotot helyreállítani és megakadályozni az egészség további súlyosbodását*. Másfelől, ide tartoznak az orvosi kezelés *költségei* (Heilungskosten), és általában más költségek is, mint pl. a szakértői véleményezések költségei, a betegszállítás költségei, kórházba való utazás költségei, a kórházi ápolás költségei, a protézisköltségek, a jogérvényesítési költségek, a beteglátogatók látogatási költségei, stb.⁹⁸

Amennyiben a helytelen orvosi kezelés miatt a beteg ideiglenesen vagy tartósan *munkaképtelenné* vált – Arbeitsunfähigkeit, az orvos köteles az ún, differenciális, vagy a konkrét *különbözeti kárt* – Differenzialeinbusse megtéríteni. Ha pl. a beteg vállalkozó volt, a károkozó köteles a vállalkozói elmaradt jövedelmét, ha pedig dolgozó volt, az elmaradt keresményt pótolni.⁹⁹ A kártérítés szabályos időközönként ismétlődő *járadékszolgáltatás* – Rente útján is történhet melynek tartama és mértéke függ a keresménykiesés tartamától és mértékétől.¹⁰⁰ Az egyösszegű, *tőkésített járadék* kivételes, és erre akkr kerül sor, ha ezt a körülmények indokolják (pl. kiskorú gyermek eltartása). Hogy a térítés ismétlődő járadékformában, vagy tőkésített járadék útján történik-e, függ az igényérvényesítési kérelemtől és a bírósági megítéléstől, azaz bírói mérlegeléstől – richterliche Ermessen. A már megítélt járadékszolgáltatás összege a *körülmények változása* miatt indexklauzula, csúszóskála alapján módosítható.¹⁰¹ Amennyiben a beteg a térítést a *rokkantbiztosítás* – Bundessozialversicherungsgesetz, alapján valósította meg, a biztosító számára rendelkezésre áll a károkozó – esetünkben az orvos, vagy intézménye iránti visszkereseti jog – Regress.¹⁰²

Ha a téves, jogellenes orvosi kezelés *halált* – Tötung, (OR, 45. szakasz okozott, a tévesen kezelő orvos köteles megtéríteni a temetési költségeket, továbbá a halál előtti orvosi kezelési költségeket, nemkülönben az elhalálozott által gyermeknek, házastársanak nyújtott eltartást – Vorsorgeschaden. Feleség halálának okozása esetén a térítés magában foglalja a házvezetőnői és a gyermekgondozói költségeket is.¹⁰³

A svájci jogban, de a német jogban is vitatott az orvosi felelősség a *nem kívánt gyermek* megszületésével kapcsolatban. Arról az esetről van szó, amikor a nem

⁹⁷ Ld. HONSELL i.m. 89. o.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ V.ö.: HONSELL i.m. 89-90. o.

¹⁰⁰ Uo. 69. széljegyzetszám.

¹⁰¹ HONSELL i.m. 91. o., 76.,77. széljegyzetszám.

¹⁰² HONSELL i.m. 93-94. o., 82. széljegyzetszám.

¹⁰³ HONSELL i.m. 94-96. o., 86-95. széljegyzetszám

kívánt terhelességre olymódon került sor, hogy erre a *téves orvosi tanácsadás*, vagy *hibás sterilizáció* következtében került sor. A német jogban, az amerikai modellt követve, az orvosi felelősség ez esetben fennáll.¹⁰⁴ Svájcban azonban két kantonális körzeti jogerős bírósági álláspont is van arról, hogy ilyen esetben az orvos nem vonható kártérítési felelősségre.¹⁰⁵ A svájci jogirodalomban vannak azonban olyan álláspontok is, amelyek az orvosi felelősség mellett szállnak síkra.¹⁰⁶ A svájci szövetségi Legfelsőbb Bíróság megkerüli annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a nem kívánt, megszületett gyermek kapcsán „kár” keletkezik-e. Konkrét esetekben e kérdés nyitva maradt, mert a felelősségrevonási igény az okság bizonyításának hiányában elutasítást nyert. Megállapítást nyert: Amennyiben olyan orvostájékoztatásra került sor, amely szerint a sterilizáció ellenére nem kizárt a fogantatás – a sterilizáció esetében senki sem tartozik eltartással.¹⁰⁷ Ugyanakkor az is megállapítást nyert, hogy természetes szempontból szemlélve, gyermek születése semmiképpen sem hozható kapcsolatba bármely kárral. Ezzel szemben, a másik álláspont szerint, a nem kívánt gyermek eltartási kötelezettsége „*kárnak*” minősül.¹⁰⁸

A svájci jogban az egészségügyi rendszer alapvető szabályait, az egészségellátó intézmények kötelezettségeire vonatkozó szabályokat a szövetségi Egészségügyi törvény tartalmazza.¹⁰⁹ A közegészségügyi intézmények működése és az orvosi gyakorlat végzésével kapcsolatos feltételek osztott szövetségi, tartományi és önkormányzati szabályozási és szervezési hatáskörbe tartoznak.¹¹⁰

¹⁰⁴ Ld., Bundesgerichtshof (D), *Neue juristische Wochenschrift*, 1994, p. 788. Ld. Heinrich HONSELL (2000), *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, p. 7., 35. sz. széljegyzet.

¹⁰⁵ Ld. (1) BezGer (*Bezirksgericht*) Arbon, (2) Zivilgericht BS, SJZ – *Schweizerische Juristen-Zeitung, Zürich*, 1986, 46. oldal. Ld. Heinrich HONSELL, 2000, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, p. 7., 35. sz. széljegyzet

¹⁰⁶ A kérdés a svájci jogirodalomban is vitatott, inkább tagadó álláspontot képvisel: így pl., KUHN, *Handbuch des Arztrechts*, 1994, 32. p.; az elfogadó álláspontot pedig REUTESCHI, in: *AJP – Aktuelle Juristische Praxis*, 1999, p. 1359., 1374. képviseli.

¹⁰⁷ Ld. BGER – Schweizerisches Bundesgericht Pra / *Die Praxis des Bundesgerichts (Basel)*, zitiert nach Band und Nummer/ 89. p., Nr.28.

¹⁰⁸ Heinrich HONSELL, *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2000, p. 8.

¹⁰⁹ Ld. Gesetz über das Gesundheitswesen – Gesundheitsgesetz, OS 41, 291, GS VI. 3: 1962. november 4.-ei törvény az egészségügyről; módosítások, pl.: a 2000. augusztus 21.-ei törvénnyel, OS 56, 398. p.

¹¹⁰ Ld. pl. az Aargau Kanton egészségügyi törvényét: Gesundheitsgesetz, vom 20. Januar 2009, Stand 1. Januar, 2018; továbbá Gesetz über des Gesundheitswesen – Gesundheitsgesetz, Erlassen von der Landesgemeinde, am 6. Mai 2007, VII, A/1/1, Art. 1, Absatz 1, 2. A törvényi rendelkezés (2) bekezdése szerint a közegészségügy célja az egészség és a lakosság egészségügyi ellátásának biztosítása. Ez a kantonok és a községek feladatkörébe tartozik.

5. Az orvosi kárfelelősség megegyező – konvergens és eltérő jellegzetességeiről – jogösszehasonlítási szempontból

Abból adódóan, hogy a kezelőorvosi felelősség különleges, általánostól eltérő, hogy az orvos tevékenysége az *emberi élet, testi épség és egészség megőrzését szolgálja*, ennek a felelősségnek, *csupán rá jellemző*, tehát a hivatásbeli felelősség közös nevezőin túlmenő sajátosságai vannak. Ezek között említhető az, hogy ennél a felelősségnél sajátos az oltalmazott javak köre (személyiségi értékek), továbbá az, hogy az orvosi felelősség a *gondossági kötelemek* közé tartozik. Vannak azonban olyan jellemzők is, amelyek más különleges felelősségnél is előfordulhatnak. Így pl. az, hogy oksági körülményektől függően attól, hogy veszélyes üzemből eredőek-e, vagy sem, az orvosi felelősség is, mint különleges felelősség, lehet szubjektív és objektív felelősség. Attól függően pedig, hogy a gyógykezelési szerződés, vagy kényszerítő törvényi jogszabály megsértéséről van szó, lehet szerződési és deliktuális felelősség. Nemkülönben az is közös, hogy mint más professzionális felelősségnél, kötelező a felelősségbiztosítás. A közös sajátosságokhoz tartozik az is, hogy a jogellenesség, mint más professzionális felelősségnél, *nem közvetlenül a jogszabály megszegésében* nyilvánul meg. Itt a szakmai, hivatási és etikai, tehát úgymond a „*jogon kívüli*”, szűkebb értelemben vett törvényi, jogszabályokon kívüli, igaz, a törvénynek, mint például az Eü. ezekre való utalása alapján alkalmazható *szakmai szabályok* megsértése is „kiadja” a jogellenességet. Vannak azonban az *általánostól további el nem térő jellemzők* is, mint pl. az elvi teljes kárfelelősség elve, a pénzbeli és a természetbeni helyreállítás elve, a felelősségkimentő okok. Az alábbiakban ezekről a sajátosságokról és az általános felelősségi szabályoknak az orvosi felelősségre vonatkozó értelemszerű alkalmazásáról lesz röviden szó.

5.1. *Az orvosi jog legfőbb oltalmi tárgya az élet, a testi épség, az egészség, ebben a lelki egészség is, tehát a vagyoni jogok mellett a jogilag oltalmazott személyiségi jogok köre.*¹¹¹ A Ptk., hasonlóképpen, mint a kontinentális nemzeti polgári törvénykönyvek, amint már fennebb hivatkoztunk rájuk, német BGB¹¹², Osztrák ÁPtk¹¹³, Svájci

¹¹¹ Az az egészségügyi ellátáshoz való joghoz fűződően, az Eü. törvény 6. §a értelmében, „*minden betegnek joga van sürgős szükség esetén az életmentő, illetve a súlyos vagy maradandó egészségkárosodás megelőzését biztosító ellátáshoz, valamint fájdalomainak csillapításához és szenvedéseinek csökkentéséhez.*” Az EÜ törvény 7.§ (2) bekezdése szerint „*megfelelő az ellátás, ha ez az adott egészségügyi szolgáltatásra vonatkozó szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek megtartásával történik.*”

¹¹² BGB, 823. §. Ld. pl. Maximilian FUCHS, Werner PARKER, Alex BAUMGARTNER, *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 9. Auflage, Springer Verlag, Berlin, Heidelberg, 2017, 12-20. p.

¹¹³ OÁPtk. 1293, 1325, 1328 a, 1329. 1330. Ld. pl: Kodex des österreichisches Rechts, Justitzgesetze, ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengesetzen, Lexis/Nexis, Wien, 2014/15, 135, 138-139. p.

Kt.¹¹⁴ francia Code civil¹¹⁵, olasz Ptk., stb. – a polgári jog oltalmának tárgyát nemcsak a vagyoni, hanem a személyiségi jogok is képezik.¹¹⁶ Utóbbiak között kiemelten az élet, a testi épség, az egészség.¹¹⁷ Az orvosi jog egésze ezen javak oltalmát szolgálja. A személyiségi jogokról szóló általánosan elfogadott doktrína értelmében, ezek a jogosultságok szigorúan a személyiséghez fűződnek, átruházhatatlanok, nem örökölhetőek és a dologi jogosultságokhoz hasonlóan erga omnes hatályúak, mindenkivel, bármely jogsértővel szemben érvényesíthetőek.

5.2. *Az orvosi felelősség az ún. szakmai, hivatási felelősség körébe tartozik.* A jogirodalom a professzionális felelősség körébe tartozó felelősségi alakzatokat orvosi felelősség, ügyvédi felelősség¹¹⁸, mérnöki felelősség, tanácsadói, szakértői felelősség¹¹⁹ egyaránt különleges felelősségként minősíti, tehát olyanként, melynek szabályai jelentősen eltérnek az általános felelősségi szabályoktól. A professzionális felelősség közös nevezője, hogy a szakmai, hivatási tevékenységet folytató emelt szintű, szakmai, hivatási sztenderdeknek megfelelő elvárhatósághoz kötött. A szakember, a hivatását végző személy, vagy akár a vállalkozás, akkor mentheti ki felelősségét, ha bizonyítást nyer, hogy úgy járt el, ahogyan azt a professzionális szabályok megkövetelik. A hivatását gyakorlónál a felelősségkimentéshez nem elegendő, hogy igyekezett, törekedett, hanem az igyekezet mellett, szükséges a szakmai szabályok betartása, vagyis olyan magatartás tanúsítása mely összhangban áll a szakma szabályaival. Ezzel szemben, a nem szakmai tevékenységet végző személy felelősségének kimentéséhez elegendő, ha bizonyítást nyert, hogy úgy járt el, ahogyan adott helyzetben általában elvárható. A *bonus pater familias* sztenderdje. Az orvosi, gyógyító tevékenységnél ez azt jelenti, hogy az orvos akkor mentheti ki kárfelelősségét, ha bizonyítást nyer, hogy adott diagnosztikai, gyógyítói eljárás során az orvosi hivatás – etika, és az orvosi szakmai szabályok szerint járt el.

¹¹⁴ Ld. OR., 45 - 49. szakasz, in: Obligationenrecht, Bundeskanzlei, Bern, 1984, 11. p.

¹¹⁵ Ld. Code civil, Art. 1382 (in: Code civil, édition 115, Dalloz, Paris, 2016, 1841. oldal; ebben: Dommage matériel ou moral, 1858. p.

¹¹⁶ Ld. a Ptk., Harmadik részében szabályozott, személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezéseket: a 2:42 – 2:52. §.

¹¹⁷ Ld. a Ptk. 2:43. §a első bekezdésének a) pontját: élet, testi épség, egészség. Ide tartoznak a személyes szabadság, a magánélet is (Ptk. 2: 3. § (1) bekezdés, b) pont), továbbá a Ptk. 2:50. § (1) és (2) bekezdésében előírányozott kegyeleti jogra való rendelkezést – meghalt ember emléke.

¹¹⁸ Ld. SÁNDOR István, SZŰCSS Brigitta, *Az ügyvédi felelősség és biztosítása*, HVG/ORAC, Budapest, 2014.

¹¹⁹ Ld. pl., SZALMA József: *Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Privatrecht*, Wirtschaft und Recht in Osteuropa (WIRO), München, 2016, No. 3, 65-70. o.

5.3. Az orvosi felelősség esetében a jogellenesség, a törvényi tilalmak és az orvosi szerződés megszegése mellett, többek között, a szakmai és orvosi etikai szabályok – diagnózis felállításával és a gyógykezelési eljárás kapcsolatos protokolljának – megsértéséből is következnek. A jogellenesség fogalma általában jogszabály, törvény vagy egyedi jogi aktus, például szerződés megszegésében nyilvánul meg. A professzionális felelősségnél, így az orvosi felelősségnél is, ezen túlmenően, jogellenességet jelent a szakmai és az etikai szabályok megszegése is. Az orvosi felelősség háromféle jogszabály megsértésén alapul:

(1) Az Eü. törvény kötelező szabályaival ellenétes magatartás. Ilyen pl. (a) betegtájékoztatáshoz való jog megsértése; (b) a beteg egyetértése akarata ellenére nélkül történő kezelés, beavatkozás; (c) a kötelező orvosi dokumentumok mellőzése, stb.

(2) A második jelentős felelősségi jogcím, jogi aktus egyedi jellegű, nem más, mint a gyógykezelési szerződés megsértése. Az orvosi szerződés kötelezheti a gyógyító orvost, akár mint célkötelelem. Pl. az esztétikai műtétek esetében.

(3) Az orvosi etika megsértése. Az orvosi etika gyakorlatilag részben írott, részben íratlan szabályrendszer, mely szerves része a professzionális szabályoknak. Az orvosi etika és az orvosi szakmai szabályok közös nevezőit képezik az orvosi hivatás céljai, az emberi élet, egészség, testi épség megőrzése, betegkezelés közben a beteg fájdalmainak megszüntetése vagy csökkentése, az emberi élet megmentése. Ide tartozik az, hogy az orvosi segítségnyújtás nemre, korra, fajra tekintet nélkül történjék.

5.4. A betegjogok megsértése.¹²⁰ Ide tartozik például a betegtájékoztatási kötelezettség mulasztása.¹²¹

¹²⁰ Ld. Eü tv., II. fejezet, a betegek jogai és kötelezettségei. Ezek közé tartozik, az 5. § szerint, az egészségügyi ellátáshoz való jog; a 7.§ szerinti megfelelő ellátáshoz való jog; a 8.§ szerinti orvos megválasztásához való jog, és más egészségügyi szolgáltatóhoz való fordulás joga; a 10.§ szerinti emberi méltósághoz való jog; a 11.§ szerinti más személyekkel, pl. hozzátartozóval való kapcsolattartás joga; a 12.§ szerinti a gyógyintézet elhagyásának joga; a 13.§ szerinti betegtájékoztatási joga; a 15.§ szerinti önrendelkezési jog, azaz arról való döntés joga, hogy a beteg igénybe veszi-e az egészségügyi ellátást, vagy sem és igénybevétel esetén, ennek során, mely beavatkozást fogadja el, illetve melyet utasít vissza; 24.§ szerinti egészségügyi dokumentáció megismerésének joga; erről közelebbről ld. az EÜ tv. 136.§-át; a 25. § szerinti orvosi titoktartáshoz való jog. Utóbbival kapcsolatban ld. az EÜ tv. 138. §-ának közelebbi rendelkezéseit.

¹²¹Lásd: Legfelsőbb Bíróság, BH 2020. 149: A betegnek szóló tájékoztatás megfelelőségének megítélése nem szakkérdésnek, hanem a bíróiméregelés körébe tartozó jogkérdésnek minősül, amelyhez adott esetben olyan orvosszakmai kérdéseket is tisztázni kell, amelyek orvosszakértői vélemény beszerzését teszik szükségessé. A tájékoztatás akkor tekinthető megfelelőnek, ha az az adott klinikai képhez igazodóan szakszerű, egyben igazodik a beteg személyiségéhez, számára érthető és egyértelmű információkat tartalmaz.

Az Eü. tv. betegjogokkal kapcsolatos rendelkezései közül, az orvosi felelősség szempontjából kiemelt jelentőséggel bír az orvosnak a beteg állapotáról szóló, rendszeres tájékoztatása.¹²²

Ez vonatkozik a beteg egészségi állapotára, kezelésének módjára, kilátásaira és a kockázatokra. Amennyiben az orvos ezt a tájékoztatást elmulasztotta, felelős az ebből származó kárért. A betegjogok közé tartozik továbbá a javasolt invazív műtéti és nem invazív kezelési módok esetében a beteg egyetértése. Beteg egyetértése nélkül elvégezhető a műtéti beavatkozás, ha az életmentésre nincs más mód és a beteg nincs eszméleténél. Ebben az esetben a hozzátartozói egyetértés is igénybe vehető. Tehát tartós tudatos állapot hiányában az egyetértés a közeli hozzátartozótól is kérhető. Beteg egyetértése nélküli orvosi művi beavatkozás kárfelelősséget von maga után. Az Eü. törvény külön rendelkezéseket tartalmaz a páros szervek élő emberből történő donációjáról.¹²³ Ugyancsak a halott ember szerveinek élő ember testébe való átültetéséről¹²⁴, a szövetátültetésről,¹²⁵ a magzatról, a mesterséges megtermékenyítésről¹²⁶, a művi meddővé tételről,¹²⁷ az élő emberen történő orvosi kísérletekről, melyeknél a páciens, kísérleti alany - egyetértése szükséges, stb. E tekintetben, az egyetértésen túlmenően, számos etikai kérdés, sőt kárfelelősség is felmerülhet, amennyiben a kísérlet egészségkárosodáshoz vezetett, amelyre az egyetértés nem vonatkozott. Élő ember szervdonációja csak ingyenes lehet (a donor csakis térítésmentesen segíthet).

5.5. *Az orvosi felelősség lehet szerződési, de deliktuális is, attól függően, hogy a gyógykezelési szerződésből, az általános károkozó tilalomból vagy az Eü. törvényben előírt törvényi kötelezettség megszegéséből ered.* A gyógykezelési jogviszony az orvos és a beteg között a gyógykezelési szerződés megkötésével jön létre. E szerződés konszenzuális szóbeli jellegű. Pontosabban, a beteg orvoshoz való fordulásával, panaszainak előadásával – ajánlatával és az orvos ezekre való reagálásával, tájékoztatásával, tervezett kivizsgálási, diagnosztizálási, kezelési módok

¹²²Ld. Eü. tv. 13. § (1) bekezdését. Az Eü tv. 15. §ában szabályozza a *beteg önrendelkezési jogát*. Ennek értelmében a beteg szabadon dönthet arról, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve ennek során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza. Ld. az Eü tv. 20. §át Az ellátás elutasításának joga. Elvben, az ellátás elutasítása betegjogi önrendelkezés azt jelenti, hogy a beteg maga viseli egészségromlásának kockázatát. Ld. továbbá az Eü tv. 134. §át (tájékoztatási kötelezettség). Ennek értelmében az orvos a beteget köteles rendszeresen tájékoztatni a beteg egészségi állapotáról.

¹²³ Eütv. 204. §.

¹²⁴ Eütv 211. és 216. §.

¹²⁵ Eütv 202. §.

¹²⁶ Eütv 166. §

¹²⁷ Eütv 187. §

előadásával jön létre konkludens elfogadás. Az *orvosi szerződés megkötését az orvos nem tagadhatja meg*, az orvos segítségnyújtási kötelezettsége miatt.¹²⁸ Azonban az orvos megszabhatja a szerződés gyógyítási eljárásra vonatkozó szakmai elemeit. A szerződés értelmében az orvos vállalja a beteg gyógyítását, a beteg pedig kötelezi magát, hogy betartja az orvosi utasításokat. Igaz, meg is tagadhatja, az önrendelkezési jog gyakorlásával, de ekkor, önhiba¹²⁹ miatt, nem jogosult az ebből származó kár orvostól való térítésére. Szerződési felelősségre vonható az orvos és a beteg is, amennyiben nem tartja magát a szerződésben vállalt kötelezettségeket. Pl. a kezelőorvos felelősségre vonható, ha ok nélkül megtagadja a kezelést, vagy a beteg is, ha nem tartja magát az kezelőorvosi utasításokhoz. Az utóbbi eset az orvos kimentéséhez vezet, beteg önhibája.

Meglátásom az, hogy az orvos kötelezettségei nem közvetlenül a kezelési szerződésből, hanem a törvényből fakadnak. Törvényi kényszerítő jogszabály megsértése miatt szükséges annak rögzítése, hogy az orvosi felelősség a deliktuális felelősség szabályain alapul.¹³⁰ Az orvos deliktuális felelőssége akkor

¹²⁸ Lásd az Eütv 125. §-át, mely elő irányozza az egészségügyi dolgozók ellátási kötelezettségét. A törvény e rendelkezése szerint sürgős szükség esetén az egészségügyi dolgozó időponttól és helytől függetlenül, a tőle elvárható módon és rendelkezésére álló eszközöktől függően a rászorulóknak baladéktalanul elsősegélyt vagy más szükséges intézkedést nyújt. Ehhez tartozik ugyanakkor az orvosi ellátás megtagadásának joga, melyet az Eütv 131. §-a irányoz elő:

1) ha az orvos más beteg azonnali ellátásának szükségessége miatt akadályozott; 2) az orvosnak a beteghez fűződő személyes kapcsolata miatt; 3) az orvosnak saját egészségi állapota miatt; 4) ha a beteg valós állapota nem igényli az orvosi segítséget, vagy a kért orvosi ellátás jogszabályba ütközik, valamint ellentétes az orvos erkölcsi, lelkiismereti, vallási, meggyőződésével; 5) ha a beteg együttműködési kötelezettségét súlyosan megszegi.

¹²⁹ Ld. BH 2017. 264: Az önhiba csak felróható magatartás lehet, amelynek okozati összefüggésben kell állnia a bekövetkezett kárral. A károkozó magatartásával összefüggésben lehet meghatározni, hogy a károsult milyen mértékben okozta a kárt.

¹³⁰ Lásd az Eütv 244. § -ának (2) bekezdését, mely szerint az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. Ld. VÉKÁS Lajos, Sérelemdíj - fájdalomdíj, - gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog új fejleményeinek tükrében, *Magyar Jog*, 2005/4,195; SZALMA József (2018), *Sérelemdíj - a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban*, Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kara, Acta Caroliensia Coventorium Scientiarum Iuridico - Politicarum, XXI., Budapest, 2018, ad p. 109.; FUGLINSZKY Ádám, Kártérítési jog, HVG/ORAC, Budapest, 2015, 102., 289., 292 oldal; DÓSA Ágnes, Az orvos kártérítési felelőssége, HVG/ORAC, Budapest, 2004, p. 62-65., ibid, második kiadás, 2010; JOBBÁGYI Gábor (2007), *Orvosi jog, Hipokrátesztől a klónozásig*, Szent István Társulat, Budapest, 2007; uő (2009), *Kezelési szerződések az orvosi jogban*, in: *A magánjogi kodifikáció eredményei* (szerk. BÍRÓ György, PUSZTAHELYI Réka), Lícium Art, Miskolc, 2009, 334; uő (1984), *Személyiségi jogok - egészségügyi szerződés*, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 1984/1. 26; uő (2004), A művi

áll fenn, ha magatartásával megszegi a törvényben előírt kényszerítő jellegű szabályokat. Amilyenek a Ptk. általános deliktuális felelősségre vonatkozó rendelkezései, valamint az Eü. törvényben orvosi kötelezettségekre vonatkozó szabályok. Gyakorlatilag, az orvosi felelősség akkor áll be, ha az orvos megsérti a betegjogokat, a diagnosztikai¹³¹ és a kezelési szakmai szabályokat és ezáltal kárt okoz, azaz a beteg, a panaszhelyzethez képest, önhibáján kívül, a (téves) kezelés ellenére, további egészségi, testi és személyiségi sérelmet szenved, vagy őt ebből eredendően vagyoni kár éri. A szakmai szabályok betartása azonban nem feltétlenül mentesíti az orvost a felelőssége alól, különösképpen, ha bebizonyosodik, hogy az orvosi szabályok betartása ellenére, nem járt el az adott körülményekre tekintettel, szükséges, kellő gondossággal.¹³²

Figyelemmel kell lenni arra, hogy az új Ptk. imperatív (kényszerítő jellegű) szabályai *nemcsak a vagyoni*, hanem a *nemvagyoni javakat* (azaz a személyiségi jogokat is) egyaránt és elvben egyformán, azaz megfelelő kárfelelősségi módozatok útján (vagyoni kártérítés, sérelemdíj, helyreállítás) oltalmazza. A Ptk. többek között, mint utaltunk már rá, a nevesített személyiségsérelemek körében kiemeli az élet, a testi épség és az egészség oltalmát, ami egyúttal az orvosi gyógyító tevékenység fő célja.

A Ptk. előírja a károkozásért való *felelősség kizárására*, vagy *korlátozására* irányuló szerződési klauzula érvényességi határát: „A szándékosan okozott,

megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei, *Valóság*, Budapest, 2004/2. p. 41-50; PETRIK Ferenc (1999), Kártérítési jog, Az élet, a testi épség, egészség megsértésével, szerződésen kívül okozott károk megtérítése, HVG/ORAC, Budapest, 1999; PETRIK Ferenc – KÖLES Tibor (1999), Orvosi műhiba perek, HVG/ORAC, Budapest, 1999; SZALMA József (2008), *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban*, ELTE ÁJK, Biliotheca Iuridica, Budapest, 2008, p. 329.; TÖRŐ Károly (1965), *Orvosi polgári jogi viszony*, KJK, Budapest, 1965; BARZÓ Tímea (2018), Az egészségügyi tevékenységgel kapcsolatos kárfelelősségi kérdések, in: BARTA/BARZÓ/CSÁK (szerk.), *Magyarázat a kártérítési jogról*, Wolters Cluwer Hungary, Budapest, 2018, ad 431. oldal; HAVASI Péter, Az orvosi műhiba perek gyakorlatának áttekintése, különös tekintettel a nemvagyoni kártérítésre, A Legfelsőbb Bíróság Civilisztikai Kollégiumának emlékeztetője, in: *Kúria Elvi Civilisztikai Határozatai* (szerk: JUHÁSZ László), Miskolc, Novotni Kiadó, 2013, ad p. 645.; SÁNDORNÉ Judit (1997), *Gyógyítás és ítéltetés*, Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1997, ad p. 57.; HIDVÉGINÉ Adorján Livia, SÁRINÉ Simkó Ágnes (2013), *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben*, Orvos-beteg jogviszonyok az egészségügyben sorozat 2. kötete, Medicina könyvkiadó, Budapest, 2013, ad p.18. ; HEINER Tamás, BARZÓ Tímea (2014), Az egészségügyi kártérítési perek aktuális kérdései, *Orvosi Hetilap*, 2014, 155 (38), 1513.

¹³¹ A német bírói gyakorlatban gyakorta előfordulón vitatott a téves diagnózis és a halál bekövetkeztének okozatossági összefüggése. Ugyanis a téves diagnózis téves terápiát eredményezhet és ezáltal vagy halál vagy egészségsérelem állhat be. (Ld. Hein KÖTZ, Gerhard WAGNER (2006), *Deliktsrecht*, Zehnte neubearbeitete Auflage, Luchterhand, München, 2006, p. 79., 190. széljegyzet).

¹³²Ld. FUGLINSZKY Ádám: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 292. o.

továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.”¹³³

5.6. *Az orvosi felelősség lehet szubjektív (vétkességi), de lehet objektív (oksági vagy veszélyeztetési) felelősség is.* Főszabály szerint az orvosi felelősség szubjektív felelősség. A külföldi jogrendszerekben ez azt jelenti, hogy az orvosi gyógyítói tevékenység közben az orvos szándékosan, vagy gondatlanul okozta a kárt. A magyar jogban ugyan ez a szubjektív felelősség „objektivizálódott”, maradván a szubjektív felelősség körében. Ez azt jelenti, hogy az orvos, szubjektív körülményekre való tekintet nélkül, akkor „vétkes”, ha eltért az adott helyzetben általában elvárt magatartástól, eljárástól. Tehát eközben nem vizsgálendő a belső, szubjektív akaratelhatározás, azaz a károkozási szándék. A felelősség megállapításához elegendő az, hogy az orvos minden ok nélkül eltért az elvárhatósági sztenderdtől. Az orvosi felelősségnél kivételt képez az objektív felelősség. Olyan értelemben, hogy az objektív kárfelelősséget az adott diagnosztikai, vagy gyógyítói tevékenység helyzeténél, működésénél, vagy jellegzetességénél fogva, fokozott kárveszélyt jelent. Ilyen lehet az eleve veszélyes orvosi műszer alkalmazása, mely túlادagolási veszélyt (sugárzás), vagy alkalmazási hibaveszélyt hordozhat. Olyan orvosi műszer alkalmazásáról lehet szó, amely jellegénél fogva eleve veszélyes, vagy olyanról, amely csak működtetésénél fogva hordoz fokozott kárveszélyt. Vannak orvosi tevékenységek, amelyek jellegüknél fogva fokozott veszéllyel járhatnak, mint pl. egyáltalában a műtéti beavatkozás, a műtét előtti altatás, stb. Abban az esetben, ha az orvosi eljárás jellegénél, s a használt eszköz (műszer) helyzeténél, jellegzetességénél fokozott veszéllyel járónak minősíthető, az orvosi felelősség kauzális, objektív, oksági, azaz vétkességtől független.

5.7. *Az orvosi felelősség főszabály szerint csupán gondossági vagy eszköz- kötelem, s csak kivételesen cél- vagy eredmény kötelem.* Mint már előbb jeleztük, teljesítésének módja, azaz eredménye szerint, általában a magyar jogban is, kétféle kötelem ismeretes: az úgynevezett eszköz-, v. gondossági kötelem – Mittelobligationen, obligation moyen; illetve az eredménykötelem – Ergebnissobligationen, obligation résultat. Az *eszközkötelmek*, vagy gondossági kötelmek fogalma azt jelenti, hogy a teljesítés megtörtént, ha a kötelezett mindent megtett adott esetben az orvosi etikai és szakmai szabályok szerint annak érdekében, hogy elérje a végleges célt. Adott orvosi gyógykezelési eljárás lefolytatásának eredményeképpen, a gyógyulást. Ha azonban az eredményre, esetünkben a gyógyulásra mégsem kerül sor, a kötelezett, adott esetben az orvos nem vonható kártérítési felelősségre, amennyiben adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsított, függetlenül attól, hogy a végleges célt a

¹³³ Vö.: Ptk. 6:526. § [A károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása]

gyógyulást, nem érte el. Ezzel szemben, az eredménykötelem csak akkor tekinthető teljesítettnek, ha a szerződésben kitűzött cél – a gyógyulás megvalósult. Ezen osztályozás értelmében, a jogirodalom az orvosi felelősséget főszabályként az eszköz- vagy gondossági kötelmek körébe sorolja. Tehát az orvos mentesül a felelősség alól, ha adott helyzetben úgy járt el, ahogyan általában elvárható, azaz a törvényi, szerződési, szakmai és hivatási, etikai szabályokkal összhangban. Vitatott, hogy az orvosi felelősség kivételesen, mikor tekinthető célkötelemnek. Ez legfeljebb akkor fordulhat elő, ha a gyógykezelési szerződés célkötelemként fogalmazódott meg például az esztétikai műtétknél. Az ismertetett külföldi praxis arra mutat, hogy az orvosi kötelzettség akkor is célkötelem, ha ún. esztétikai műtétről van szó, ahol a műtétet végző orvos vállalja a kezelt által előirányzott végleges cél elérését.

5.8. *Az orvosi műhiba invazív beavatkozás eseteiben.* Az orvosi műhiba alatt értjük, tágabb értelemben, a téves diagnosztikai, és gyógykezelési eljárást, valamint szűkebb értelemben, az invazív orvosi eljárás, azaz műtéti beavatkozás során¹³⁴ a szakmai szabályokkal ellentétes gyógyítási tevékenységet, melynek következtében a beteg állapota a várt javulás helyett súlyosbodott, azaz tartós vagy ideiglenes egészségkárosodáshoz, továbbá legsúlyosabb következményként, a beteg halálához vezetett. Ilyenkor egészségkárosodás következtében előfordulhat a vagyoni kár, pl. rokkantság, munkaképességszökkenés esetében a jövedelem pótló járadék,¹³⁵ a téves kezelési következtében beálló halál esetén a temetési költségek, stb., vagy a nemvagyoni kár, az elszenvedett testi és lelki fájdalmak sérelmek miatti, betegnek járó sérelemdíj¹³⁶. Orvosi műhiba folytán beálló halál okozása estében, indokolt a közeli hozzátartozó gyermek, házastárs, szülő pietási kegyeleti sérelemdíja is.¹³⁷

5.9. *Az elvárhatósági klauzula.* A Ptk. előírja, bármely felelősségi nemre nézve, így, értelemszerűen, az orvosi felelősségre nézve is, hogy az okozó kezelőorvos kimentheti felelősségét, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogyan az adott helyzetben általában elvárható.¹³⁸ A bizonyítás az orvost terheli, abban a tekintetben, hogy a gyógyítási folyamatban a szakmai és hivatási szabályok szerint járt el. Ennek sikeres bizonyításával az orvos kimentheti kárfelelősségét.

5.10. *Az előreláthatósági klauzula – korlát.* A Ptk. az angolszász és ennek nyomában a francia jog szerinti hatásra, előírja a felelősség mértékét

¹³⁴ Ld. Eütv. 3. §-ának m) pontját: Invazív beavatkozás.

¹³⁵ Vö.: Ptk. 6:528. § (1)-(6) bekezdés [Jövedelem pótló járadék]

¹³⁶ Ld. a Ptk. 2: 52. §

¹³⁷ Ld. a Ptk. 2:50. § [Kegyeleti jog]

¹³⁸ Ld. Ptk. 6:519. § [A felelősség általános szabálya]: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.”

meghatározó, mind szerződési mind deliktualis felelősségre nézve alkalmazható előreláthatósági klauzulát, vagy előre láthatósági korlátot.¹³⁹ Eszerint, értelemszerűen, a hatályos magyar Ptk. szerint, az orvosi felelősségre nézve is érvényesíthetően, a felelősség nem terjed ki azokra a károkra, amelyeket a károkozó esetünkben az orvos a szerződés megkötésének időpontjában,¹⁴⁰ azaz a jogellenes magatartás elkövetésének időpontjában¹⁴¹ nem láthatott előre, vagy nem volt köteles előre látni. A magyar Ptk.-val ellentétben, a német jog inkább az adekvát (megfelelő) okságra (tehát objektív körülményekre) bízta azt, hogy adott kár eredményesen perelhető-e, mint a gyakran szubjektív elemeket tartalmazó előre láthatóságra.¹⁴²

5.11. *Az okság – okozatoság jelentősége az orvosi műhiba perekben.* A Ptk. főszabályként előírja, hogy a kárért az a személy felelős, aki azt okozta. Az okság egyik rendeltetése ugyanis az, hogy rámutat a felelős személyre. Tehát, ő, főszabályként nem más, mint a kezelőorvos. E szabály alól azonban kivételt képez, ha az okság arra utal, hogy a kárt nem az orvos helytelen kezelése, hanem pl. az orvosi műszer gyártási hibája, vagy a beteg orvosi utasítás ellenében tanúsított magatartása¹⁴³ okozta. Az egészségügyi szolgáltató kötelező felelősségbiztosítása¹⁴⁴ alapján a biztosító a kárt, pontosabban a szerződésben

¹³⁹ Ld. pl., CSÖNDES Mónika, *Előre látható károk? - Az előre láthatósági korlát hatása szerződésesszégési jogunkra*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, p. 132, 138, 1, 147, 151, 159.

¹⁴⁰ Ld. a Ptk. 6:142. §-át (felelősség szerződésesszégéssel okozott károkért): „Aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésesszégést *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt kikerülje vagy a kárt elhárítsa.” A Ptk. 6:143. §-a (a kártérítés mértéke a szerződésesszégéssel okozott károknál) szerint, (2) bek.: „A szerződésesszégés következményeként a jogosult vagyonában (a szolgáltatás tárgyán kívüli) egyéb károk és az elmaradt vagyoni előny olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár, mint a szerződésesszégés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában *előre látható* volt.” (3) bek.: „*Szándékos szerződésesszégés* esetén a jogosult *teljes kárát* meg kell téríteni.”

¹⁴¹ Ld. a Ptk. 6:521. §-át (előreláthatóság), mely szerint „nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia.

¹⁴² A magyar bírói gyakorlatot illetően, ld., ifj. LOMNICI Zoltán – GAZSÓ Balázs László: *A nemvagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*, Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 2011, 68. o.

¹⁴³ Az Eü. törvény 26. §-ának (1), (2) bekezdésében a beteg kötelezettségeinek szabályozása során, előírja az *együttműködési kötelezettséget*, vagyis a beteg köteles tiszteletben tartani az egészségügyi szolgáltató igénybevételekor a szolgáltató működési rendjét, valamint köteles együtt működni az egészségügyi dolgozókkal.

¹⁴⁴ Az EÜ törvény 108. §a szabályozza az EÜ szolgáltatás megkezdésének és gyakorlásának feltételeit. E §. (2) bekezdése előírja, hogy *működési engedély csak abban az esetben adható ki, ha a kérelmezőnek az egészségügyi szolgáltatás során okozott kár megtérítésére van felelősségbiztosítása.* A

rögzített módon és mérték szerint a biztosítási összeget a károsult (vagy a már teljesített kárigény esetében a biztosított) irányában szolgáltatja.¹⁴⁵

Figyelemmel a biztosítási szerződés tartalmára, a legtöbb európai jogrendszerben szándékosság és súlyos gondatlanság esetében a biztosító rendszerint regresszjoggal, visszkereseti joggal rendelkezik.¹⁴⁶ Tehát a biztosító a teljesített biztosítási összeget utólagosan visszakövetelheti az orvostól, egészségügyi intézménytől, ha az egészségkárosodásra súlyos kezelési gondatlanság folytán, orvosi műhiba következtében került sor.

Az új Ptk. már nem tartja fenn a törvényi engedményre vonatkozó megoldást, a biztosítót az általa megtérített kár mértékéig megtérítési igény illeti meg. Ellenben, ha a biztosított magatartása szándékos volt, a Ptk. 6:464.§ alapján a biztosító mentesül a szolgáltatási kötelezettség alól. Ha a biztosítás limitált, a non cumul elvének mellőzésével, véleményünk szerint, figyelemmel, a különbszet megvalósítható a közvetlen károkozó (orvos) irányában. Ezt alátámasztja a Ptk. teljes kártérítésre¹⁴⁷ irányuló elve.

5.12. *Az orvosi felelősség általános és különleges kimentési okai:* (a) Erőhatalom (vis maior); (b) esemény (casus); (c) a beteg közrehatása;¹⁴⁸ (d) harmadik személy hozzájárulása (pl. a beteg tudati állapotának hiányában, v. gyártási orvosi műszerhiba); (e) az előreláthatósági korlát; (e) beteg egyetértése.¹⁴⁹ (Fentebb ezekről már általában szó volt).

felelősségbiztosítási szerződés megszűnése esetén a biztosító ennek tényét haladéktalanul köteles bejelenteni az engedélyező szervnek, amely a működési engedélyt visszavonja, amennyiben az egészségügyi szolgáltató nem rendelkezik más biztosítónál felelősségbiztosítással.

¹⁴⁵ Vö.: Ptk. 6:452. § (1) bekezdés

¹⁴⁶ Az új Ptk. már nem tartja fenn a törvényi engedményre vonatkozó megoldást, a biztosítót az általa megtérített kár mértékéig megtérítési igény illeti meg. Vö.: Ptk. 6:468. §

¹⁴⁷ Ld. a Ptk. 6:522. §-ának (1), (2), (3), (4) bekezdését (a kártérítési kötelezettség terjedelme): (1) felmerült kár, aza a károsult vagyonában előálló értékcsökkenés – *damnum emergens*; (2) elmaradt vagyoni előny - *lucrum cessans*, (3) a vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek és egyéb költségek.

¹⁴⁸ Ld. a Ptk. 6:525. §-ának (1) – (3) bekezdéseit: Károsulti közrehatás (hozzájárulás), esetünkben a beteg orvosi tanács ellenében tanúsított magatartása.

¹⁴⁹ Ld. a Ptk. 6:520. §-a első bekezdésének a) pontját, mely szerint kizárt a jogellenesség, ha a károkozás a károsult beleegyezésével (esetünkben a beteg egyetértésével) történt. Mindenképpen szükséges, hogy a beteg érvényes egyetértését nyilván csak az ő állapotáról, javasolt gyógykezelési módokról és ennek kockázatairól szóló orvosi tájékoztatás alapján adhatja meg. Ld. Eü. tv. 13. §-ának (1) bekezdését, mely szerint a beteg tájékoztatásának joga felöleli az állapotáról, orvosi megítéléséről, javasolt vizsgálatokról, beavatkozásokról, ezek elmaradásának előnyeiről és hátrányairól szóló információt.

Az (a) *Erőhatalom*. Az erőhatalom általános felelősségkimentési ok¹⁵⁰, így egyaránt kimentő okként használható az orvosi felelősség terén is. Erőhatalom alatt értjük a külső, elháríthatatlan, előre nem látható okot, mely a károkozásához vezetett. A külső definícióelem, az objektív elmélet szerint arról szól, hogy az ok az emberen kívüli, rendszerint természeti körülmény például villámcsapás, földrengés, viharverés, stb. hatásának tudható be. Ám a szubjektív definíció szerint, erőhatalomnak minősülhet az előre nem látható „belső” ok is, tehát az emberi testben előforduló ok, mint pl. infarktus.¹⁵¹ (b) Elvben az *esemény* is kimentő ok. Az esemény fogalom-meghatározása szinte azonos az erőhataloméval. Az esemény azonban abban különbözik az erőhatalomtól, hogy tényszerűen, körülményektől függően, viszonylag előre látható és ezáltal elhárítható. Orvosi felelősség esetében, pl. a beavatkozás szövődményei tapasztalati alapon előre láthatóak. (c) Az orvosi felelősséget csökkenti, vagy kizárja a beteg által történő *orvosi utasítás* szerinti magatartásának *megtagadása*.¹⁵² (d) Az orvosi felelősséget kizárja, vagy csökkenti *harmadik személy hozzájárulása* (pl. az orvosi műszerek gyártási hibája). Elvben az orvosi személyzet hibás közreműködése is (orvosi) felelősséget von magával, akkor is, ha a személyzet az orvosi utasítás ellenében cselekedett. Alkalmazandók a közreműködői felelősség szabályai.¹⁵³ (e) Kizárt az orvosi felelősség, ha a károsult, a beteg az orvosi kezeléssel *egyet értett*, tudomásul véve az orvosi beavatkozás kockázatait és elmaradásának következményeit.¹⁵⁴

5.13. Az orvosi felelősség mértéke és módja.

(a) *Teljes anyagi, vagyoni és erkölcsi, személyiségsérelemi kompenzáció*. Elvben az orvosi felelősség mértéke azonos az általános kárfelelősség mértékével, azaz a

¹⁵⁰ MAZEAUD, Jean – MAZEAUD, Henri – CHABAS, François – MAZEAUD, Léon: *Leçons de Droit Civil. Obligations* (Deuxième édition), Édition Montchrestien, Paris, 1962, 452. o.

¹⁵¹ Ld. VEDRIŠ – Martin VEDRIŠ, *Osnove imovinskog prava, Opšti dio imovinskog prava, stvarno, obvezno i nasledno pravo*, A vagyoni jog alapjai – Általános rész, dologi jog, kötelmi jog és öröklési jog, Zágráb, Informator, 1971. és későbbi kiadások. Vedriš mint „belső” előre nem látható, elháríthatatlan erőhatalmi kimentő okra nézve említi az egyébként kitűnő egészségi állapotáról szóló bizonylat elenére, a mozdonyvezető vezetés közben bekövetkező infarktust, mely balesethez vezetett.

¹⁵² Ld. az Eü. tv. 26. §-ának (1), (2) bekezdését: A beteg kötelezettségei, az egészségügyi dolgozókkal való együttműködés kötelezettsége.

¹⁵³ Ld. a Ptk. 6: 148. §-ának (1)–(3) bekezdését: „(1) Aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igény bevett személy magatartásáért felel, mintha maga járt volna el.” Azonban, a (3) bekezdés szerint: „A kötelezett a közreműködővel szemben - annak szerződésszegése miatt - mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a jogosulttal szemben helytállni tartozik.”

¹⁵⁴ Ld. Ptk. 6:520, első bekezdés a) albekezdés: károsult beleegyezése. Ld. HARMATHY Attila: *Felelősség a közreműködőért*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

teljes kártérítési elvvel, tehát feloleli a felmerült kárt és az elmaradt hasznot, továbbá a kárelhárítási, valamint a kezelési költségeket. Ha a hátrány személyiségsérelemben is megnyilvánult az orvosi kárfelelősség kiterjedhet a sérelemdíj fizetésének kötelezettségére is. Az orvosi felelősség, halál esetén, felolelheti a temetési költségeket, s a beteg haláláig kiadott kezelési költségeket. A kártérítés módja lehet pénzbeli, vagy természetbeni. Utóbbi pl. ha az esztétikai műtét nem sikerült, a műtét térítésmentes megismétlése útján. A kártérítési főszabályként egyösszegű, vagy időnként ismétlődő (járadékszolgáltatás) is lehet. Utóbbiról akkor van szó, ha a beteg, a helytelen orvosi kezelés és ebből eredő egészségromlásának következtében, elvesztette keresőképességének egészét vagy részét. Ekkor követelhető vagy a teljes korábbi jövedelem (teljes keresőképtelenség esetében), vagy a korábbi jövedelem és az egészségkárosodással megvalósított jövedelem közötti különbség összegében (részleges keresőképesség esetében), havonta ismétlődő szolgáltatás útján történő kártérítés.

(b) *Részleges kártérítés, vagy felelősségkimentés a beteg együttműködésének hiánya, harmadik személy közrehatása esetén.* Részleges kártérítésre kerül sor, azaz felelősségmegosztásra, ha az egészségkárosodást részben a helytelen orvosi kezelés, részben pedig a beteg magatartása okozta. Az orvosi felelősség akkor is csökkenthető, ha kárhoz harmadik személy is hozzájárult (pl. a gyártási hiba esetén az orvosi műszer gyártója). Az orvosi felelősség kizárható a hagyományos jogellenességet kizáró okok miatt (beteg bejegyzése, erőhatalom, esemény). Felelősségcsökkentő lehet az előreláthatósági klauzula (korlát) alkalmazása. Az orvos kizárhatja felelősségét, annak alapján is, hogy bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogyan adott esetben, általában elvárható, azaz tartotta magát diagnózis felállítása és a kezelés során az orvosi hivatási és szakmai szabályokhoz.

5.14. *A kötelező orvosi felelősségbiztosítás.* A fentiekben már utaltunk arra, hogy az egészségügyi szolgáltató nem nyújthat egészségügyi szolgáltatást anélkül, hogy rendelkezne az ehhez szükséges Eü. törvényben előírányzott személyi és tárgyi feltételekkel. Az egészségügyi szolgáltató e feltételek teljesítésével nyerhet működési engedélyt. A működési engedély kiadásának egyik fontos feltétele, hogy a szolgáltató az egészségügyi szolgáltatás közben előidézhető kárröckázatok tekintetében felelősségbiztosítást kössön a biztosítóval. E felelősségbiztosítás kötelező. A biztosító az által a vállalt kockázatok megvalósulásának „erejéig” kötelezhető helytállásra.

5.15. *Ki a felelős az orvosi műhibáért – a gyógyító intézmény, vagy a kezelőorvos, avagy esetszerűen, harmadik személy? Az orvosi többes károkozás.* A Ptk. alaprendelkezés szerint a kárért az vonható felelősségre, aki a kárt okozta. A munkavállaló által okozott kár megtérítésére a munkáltató köteles. A kezelőorvosi intézmény

vonható felelősségre, de orvosi műhiba, vagy szándékosság esetében az intézménynek is lehet regresszjoga. Ha a hibásan gyógykezelt beteg súlyos egészségkárosodás folytán rokkanttá, vagy munkaképességcsökkenés miatt keresőképtelenné vált és ezért a Tb-hez fordult, ezt nem kummulálhatja (halmozhatja) a károkozóval szembeni igényével. Kivéve, ha Tb által nincs fedezve minden kárigény. A Tb is visszkereseti joggal léphet fel szándékos jogellenes orvosi tevékenységet végző károkozóval szemben. Ha a kár oka nem az orvos hivatási, szakmai szabályok megszegéséből következett, hanem más okból, pl. az orvosi műszerek karbantartási hibájából, az orvosi intézmény logisztikai (szervezési hibájából) akkor az *orvosi intézmény* felelőssége is számba jöhet, amennyiben a karbantartás és az ellátás szervezése az egészségi szolgáltatást nyújtó intézmény kötelezettsége volt. Ha azonban az orvosi műszerhiba nem a karbantartási hiányosságnak tudható be, hanem a *gyártó* hibájának, akkor a műszergyártó is felelősségre vonható. A magyar jogirodalom szerint, ha a törvény alapján az egészségügyi dolgozó a saját nevében és felelősségére nyújtott egészségügyi szolgáltatást¹⁵⁵, az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben okozott kárért és személyiségi jogsértésért az egészségügyi dolgozó tartozik kárfelelősséggel, illetve helytállással. Például amennyiben az orvos magánpraxisának keretében műti meg a beteget.¹⁵⁶ Ha *okkummuláció*¹⁵⁷ van, akkor az objektív, vagy a szubjektív hozzájárulás arányában a Ptk. többes károkozásának szabályai alkalmazhatók, azaz az egyetemleges, vagy osztott felelősség szabályai. Ha *okkonkurenciáról van szó*, a több orvosi műhiba gyanúja esetében, akkor a kárhoz vezető döntő orvosi művelet, műhiba hordozója, elvégzője a felelős, a nem döntő okhordozók mentesülnek a felelősség alól. Az orvosi felelősségnél gyakorta merül fel a többes károkozás, mivel egyes összetettebb tünetegyüttes esetében elengedhetetlen több speciális orvosi szakma képviselőjének közreműködése, nemkülönben pl. a műtétknél, az egyéb ellátásoknál az orvosi segédszfélyzet közreműködése esetében a felelősségmegosztás és az egyetemlegesség. Az új magyar Ptk. általános szabályai szerint a többes károkozás esetében főszabályként az *egyetemleges felelősség* szabályai az irányadók, más Ptk-k szerint azonban primáris az osztott, szekundáris az egyetemleges felelősség. Utóbbi csak akkor alkalmazható, ha adott esetre nézve a törvény kifejezetten egyetemlegességet irányzott elő.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Vö. Eütv. 244.§ (1) bekezdés utolsó mondata.

¹⁵⁶ Ld. PETHŐ András: Az egészségügyi szolgáltató kárfelelősségi kimentésének nehézségei, *Állam és Jogtudomány*, LX. évfolyam, 2010/2. szám, 51. o.

¹⁵⁷ Ld. SZALMA József: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2000, 57. o.

¹⁵⁸ Ld. SZALMA József, Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség a többes károkozás esetén – különös tekintettel az új Ptk. rendelkezéseire, *Magyar Jog*, 2016/6. sz., 321-328. p.

5.16. *Az orvosi dokumentációs kötelezettség.* A magyar EÜ törvény 136-137. §ai, mint egyébként más, külföldi törvények, előíranyozzák az orvosi dokumentáció teljességét, pontosságát, mind a betegségről, mind az alkalmazott gyógykezelési eljárásról. E kötelezettség megsértéséből eredő károk iránt a beteg részéről kárigény támasztható.

5.17. *Orvosi titoktartás.* Az Eü. tv. 25. §-a értelmében az orvos köteles a beteg személyiségére, betegségére vonatkozó adatokat mások előtt titokban tartani. Ellenkező esetben az orvos felelősséggel tartozik a személyiségi jogok megsértésével kapcsolatos Ptk. - rendelkezések értelmében.

5.18. *Orvosi tanácsadói felelősség.* Az orvosi tevékenység nemcsak diagnosztikai vagy gyógykezelési eljárásban mutatkozik meg, hanem jelentős mértékben a betegség-megelőzéssel és a gyógyítással kapcsolatos tanácsadói tevékenységben is. Ebben a tekintetben mutat hasonlatosságot más professzionális tevékenységgel, például az ügyvédi tanácsadói felelősséggel.¹⁵⁹ A más szakmai tanácsadói felelősségtől az orvosi tanácsadás tárgyában (egészség megőrzése) különbözik. Az orvosi tanácsadói felelősség akkor áll be, ha az orvos, az elfogadott szakmai szabályokkal ellentétesen, a betegnek téves tanácsot adott.

5.19. *Orvosi felelősség a szakértői véleményezésnél.* Vannak olyan peres, nemperes vagy különleges eljárások, amelyeknél a bizonyítási eljárás során elengedhetetlen az orvosi szakértői véleményezés. Ilyenek pl. a származás megállapítási perek (apasági perek). Ezeknél ugyan az orvosi szakma elsősorban a objektív tényezőkre, a vérelemzésre és a DNS vizsgálatokra alapozza a szakmai véleményezést.¹⁶⁰ Vannak olyan eljárások is, amelyeknél szükséges a pszichológiai vagy pszichiátriai szakmai véleményezés. Az első, a pszichológiai vizsgálat, a mentális retardáció miatt indított cselekvőképesség megfosztását célzó eljárásban, a másik, a pszichiátriai pedig a mentális betegség (pl. skizofrénia) miatt benyújtott cselekvőképesség megfosztására irányuló eljárásban szükséges.

5.20. *Orvosetikai felelősség a szervátültetésnél, abortusznál, orvosi kísérleteknél.* Élő ember páros szerve egyikének másik ember életének mentése céljából, csakis a donor egyetértése alapján történhet. Elhunyt ember szervének átültetése, másik ember életének, mentése céljából, összetett, komoly orvosetikai kérdés. A

¹⁵⁹ Ld. SZALMA József, A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, *Gazdaság és Jog*, első rész, 2016/5. sz., második rész: 2016/6. sz; uő., Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Privatrecht, *Wirtschaft und Recht in Osteuropa* (WIRO), München, 2016, No. 3, 65-70 p.; u.ő., Haftung für Rat, Gutachten nach serbischen Recht, in: Rudolf WELSER (Hrsg), Haftung bei Wertpapierveräußerung, Teil I. Rat und Auskunft als Grundlage der Haftung bei Wertpapierveräußerung, von Wertpapieren nach dem Recht der CEE-Staaten, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2016, 175-182. o.

¹⁶⁰ Ld. pl. KENGYEL Miklós: Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2012, 452. o., 912-914. o. széljegyzet.

magyar törvény (ugyan nem egyedülállóan) vélelmezi az egyetértést, ha a meghalt ember életében nem adott elutasító nyilatkozatot, arról, hogy halála esetén szervei nem használhatók fel. Kérdés, hogy ez teljesen elfogadható megoldásnak tekinthető-e, figyelemmel a Ptk. kegyeleti jogra vonatkozó rendelkezéseire.¹⁶¹ Komoly orvosetikai kérdés továbbá az is, mikor tekinthető egy személy elhunytnak, habár erre vonatkozóan ugyan van orvosi sztenderd, de ennek határai, az orvostudomány fejlődésének köszönhetően, változtak. Számos, akár kárfelelősséggel is járó további orvosetikai kérdés is felmerült, felmerülhet, pl. az abortusz, továbbá az emberen, embrión – fetus, akár a kísérleti alany egyet értésével végzett orvosi vagy gyógyszerészeti, gyógyítói kísérletek kapcsán.

6. A jogellenes orvosi magatartás magánjogi szankcióiról

A jogellenes orvosi beavatkozás kárfelelősségi szankciói alapvetően kétfélek: 1) Az okozott vagyoni kár megtérítése, 2) a nemvagyoni kártérítés, vagy elégtételnújtás (*Genugtuung, satisfaction*), pontosabban, a magyar jogban: sérelemdíj (vagyis, Schmerzensgeld, a német, osztrák, svájci jogban).

Vagyoni kártérítés. A jogellenes orvosi beavatkozás az orvos, vagy az gyógykezelési intézmény vagyoni jellegű kártérítési kötelezettségét vonja magával. Attól függően, hogy a beteg mely vagyonában állt be a vagyoncsökkenés, ez lehet egyösszegű pénzbeli kártérítés, vagy szukcesszív (szabályos időközönként ésméltódó) járadékszolgáltatás. Amennyiben a jogellenes orvosi beavatkozás munkaképesség csökkenését vonta magával, a keresménykiesés járadékszolgáltatás útján pótolható, mely utólag, a keresőképességi körülmények lényeges változása esetében, növelhető (arányban az egészségi állapot további csökkenésével járó munkaképesség csökkenéssel járó keresménykieséssel), csökkenthető (amennyiben a munkaképesség mégis javult), vagy megszüntetésével (amennyiben az egészségsérelem előtti és javulás utáni keresmény kiegyenlítődt). A járadék összege elvben a korábbi és az új egészségi, azaz munkaképességi állapot szerint megvalósított keresménykülönbségben szabható meg. A jogellenes orvosi beavatkozás esetében a sikertelen gyógyítás költségei, pl. a német jogban, nem terhelik a beteget. A magyar Ptk. értelmében a vagyoni kár, a kár értékével arányos pénzbeli térítéssel hárítható el. A magyar jogban általában a természetbeni helyreállítás (*restitutio in integrum*) kivételes. Igaz, a külföldi európai jogrendszerekben (pl. német jogban) a természetbeni helyreállítás primáris, elsődleges kártérítési mód, amennyiben lehetséges. Ha az orvosi beavatkozás helyreállíthatatlan egészségkárosodást okozott, értelemszerűen a természetbeni helyreállítás is

¹⁶¹ Ptk. 2:50. § [Kegyeleti jog]

ellehetetlenült. Sikertelen és jogellenes esztétikai műtét esetében azonban a helyreállítási kárpótlás lehetséges, amennyiben ez orvosi szakma értékelése szerint, lehetséges lehet, akár más orvosi intézmény, azaz orvos által. A halált okozó jogellenes orvosi beavatkozás esetében az orvosi felelősség, a legtöbb jogrendszerben, rendszerint felöleli a temetkezési költségeket is. Eltartó halálának okozása esetében az okozó köteles az eltartó által eltartottak, gyermek, házastárs számára biztosítani a járadékszerű eltartást, mindaddig, amíg az eltartási kötelezettség fennáll. A magyar Ptk., mint más európai Ptk. általános szabályai szerint a kártérítés mértékét illetően, a teljes kártérítés elvét követi, tehát főszabályként, felöleli mind a felmerült kárt (*damnum emergens*), mind az elmaradt hasznot *lucrum cessans*, valamint a (kárelhárítási) indokolt költségeket. Mindez értelemszerűen érvényes az orvosi kárfelelősség feltételeire, módjára és mértékére is.

Nemvagyoni kártérítés – sérelemdíj. Amennyiben a jogellenes orvosi beavatkozás megsértette a beteg jogilag oltalmazott személyiségi jogait – testi épség, egészség), a beteg sérelemdíjat, eszmei kártérítést követelhet, mely pénzben térítendő és melynek összege a magyar Ptk. rendelkezései szerint függ a sérelem nemétől, ismétlődő jellegétől és az okozó vétkességi fokától. A külföldi jogrendszerekben, pl. a svájci jogban, követelhető a tartós és intenzív testi és lelki fájdalomért járó pénzbeli térítés. Ilyen eset pl., ha a jogellenes orvosi beavatkozás életképesség csökkenéséhez vezetett (például mozgáskorlátozottság, látás- v. hallásvesztés, nemzőképtelenség). Ekkor a jog vélelmezi a lelki, pszichikai fájdalmat és ezért külön pénzbeli elégtétel jár a betegnek. Halál esetében több jogrendszer (például német, svájci, osztrák) jog a közeli hozzátartozó (gyermek, szülő, házastárs) számára, az elszenvedett lelki fájdalmak miatt, biztosítja a pénzbeli elégtételt. Itt a lelki fájdalmak vélelmezettek.

Záró gondolatok

Az orvosi egyike a legnemesebb hivatásoknak, mert célja az emberi élet, egészség, testi épség megőrzése, betegség esetében a gyógyítás, fájdalom esetében ennek csökkentése vagy megszüntetése. Az orvosi hivatással megegyezik a jog, mint szabályrendszer. A jog is ugyanezeket a javakat, mint alapvető személyiségi jogosultságokat, kiemelten oltalmazza. Az oltami célok jelentőségével arányos a nemcsak szakmai, hanem tövényvel is szabályozott orvosi felelősség.

Az orvosi kárfelelősség, mint magánjogi része az orvosi jognak, azért tekinthető az általános kárfelelősséghez képest különleges felelősségnek, mert a kényszerítő jellegű vonatkozó különleges egészségügyi törvényi jogszabályok,

vagy a szerződési szabályokon túlmenően az orvosi szakmai, hivatási és etikai szabályok megszegésén is alapulhat. A jogellenesség itt tehát többértű, nemcsak a törvény, hanem a törvény által elfogadott szakmai szabályok megsértése is jogellenesnek minősíthető, úgyhogy a jogilag oltalmazott személyiségi és vagyoni javak megsértéséből eredő vagyoni és nemvagyoni hátrányok térítése a kár beálltának, valamint a jogellenes orvosi magatartás és az egészségsérelem közötti oksági kapcsolat feltételével, az orvos vagy az egészségügyi intézmény, kártérítésre, vagy emellett sérelemdíj fizetésére marasztalható.

A jogösszehasonlítási elemzés alapján kimutatható, hogy az európai kontinentális nemzeti jogrendszerek és a magyar jog, kisebb különbségek ellenére, az orvosjogban és az orvosi kárfelelősség tekintetében nagyfokú a konvergencia. A *közös nevezők* közé tartozik, hogy az orvosi felelősség sajátos, különleges professzionális felelősségi alakzat, mely sok tekintetben eltér az általános felelősségi szabályoktól. A professzionális felelősségi alakzatokon belül az orvosi felelősség különállása a jogellenesség jogforrási sajátosságaiiban mutatató ki. Ezek egyfelől törvényi jogforrások, másfelől autonóm állami jogalkotói tevékenységen kívüli, szakmai, potosabban, orvosi standardok, továbbá az orvosi-etikai szabályok. Magyarországon az Orvosi Kamara szabja meg az orvosi-etikai szabályokat. A törvényi jogszabályok külön, a polgári jogi kódexen kívüli, egészségügyi törvények. Ez így van a magyar jogban is. Az egészségügyi törvények, így a magyar is, megszabják a szakmai szabályokon túlmenő orvosi kötelezettségeket, amelyek kényszerítő jellegűek. Ezek közé tartozik a betegtájékoztatási kötelezettség, a diagnosztikai és gyógyítási eljárás során a legmagasabb szakmai gondosságot tanúsító orvosi magatartás, a gyógykezelési eljárás teljeskörű és pontos evidenciája, dokumentációja, a betegnek a javasolt orvosi intézkedésre vonatkozó egyetértése. A betegtájékoztatás szerves részét képezi az is, hogy melyek az orvosi intervenció kockázatai, melyek a lehetséges, kezeléssel járó ideiglenes vagy tartós mellékhatások, tünetek. A beteget az orvosnak tájékoztatni kell arról is, mely következményekkel járhat a kezelés mellőzése. A beteg önrendelkezési jogának körébe tartozik a javasolt orvosi intézkedés és kezelés elutasítása, de ebben az esetben a beteg viseli a kockázatokat és ily módon kizárt az orvosi felelősség. Kizárja az orvosi felelősséget az is, ha a beteg nem tartja magát az orvosi utasításokhoz. Az orvosi intézkedés, különösképpen az invazív, nem történhet meg a beteg egyetértése nélkül, mert egyébként testi sértésnek minősül. Kivételt képez az életmentés esete. Ha több terápiás lehetőség van, a betegnek jogában áll a közülük történő választás. Az imperatív (kényszerítő) törvényi jogszabályok egyaránt érvényesek a magán- és a közületi egészségügyi ellátó rendszerekben működtetett orvosi praxisra. Imperatív szabály az is, hogy mint más

jogrendszerben, a magyarban is, kötelező az orvosi felelősségbiztosítás, amely az orvosi műhibák esetében további kompenzációs fedezetet képez.

Az imperatív szabályokon túlmenően, mind a Ptk., mind az Eü törvény, tartalmaz diszpozitív (megengedő) szabályokat is. Ebben a körben az orvos és a beteg egymással gyógykezelési *szerződést* kötnek, akár konkludens úton. Az orvos gyógyítói tevékenységét illetően az orvosi szerződés főszabályként gondossági kötelelem, ami azt jelenti, hogy az orvosnak a szakmai szabályokkal összhangban mindent meg kell tennie a végleges cél elérése céljából, azaz az élet- mentését és az egészség helyreállítását, vagy javulását, valamint a fájdalom csökkentését illetően. Ha azonban a végleges cél elérésére mégsem került sor, az orvos felelőssége kimenthető, feltéve, hogy az adott helyzetben általában elvárt gondosságot tanúsította. Mégis, az orvosi felelősség alapja lehet eredménykötelelem is, tehát nem elegendő az igyekezet, szükséges a kitűzött cél elérése (gyógyulás), amennyiben az orvosi szerződés a végleges cél elérésére kötelezi az orvost. Ha az orvosi, gyógykezelési szerződés megszegésére került sor, az orvos a szerződési felelősség szabályai szerint felelős, ha pedig a törvény kényszerítő szabályaival ellentétes magatartást tanúsít, a deliktális felelősség szabályai szerint vonható felelősségre. Az orvosi felelősség mértékét illetően az általános kárfelelősségi szabályok érvényesek. Főszabály szerint, mind az európai nemzeti polgári törvénykönyvek, mind a magyar Ptk. értelmében, az orvos köteles a beteg teljes kárát megtéríteni. Kivételt képez az osztott felelősség (közös károkozás vagy kármegosztás) szabályainak alkalmazási köre, amikor az egészségkárhoz maga a beteg is, vagy harmadik személy is hozzá járult. Az orvosi felelősségnél szükséges a jogellenes orvosi magatartás és az egészségi károsodás közötti okozati összefüggés bizonyítása.

A bizonyítási teher, főszabály szerint, a legtöbb vizsgált jogrendszerben, a felelősségi feltételeket, ezek között az okságot, a szubjektív felróhatóságot, továbbá a kár keletkezését illetően, a károsultat, azaz a beteget illeti meg. A bizonyítási teher azonban megfordulhat, s az orvost terheli, olyan értelemben, hogy rajta áll annak bizonyítsa, hogy nem ő okozta a kárt, különösképpen, ha az orvosi intézkedés fokozott veszéllyel jár, azaz kárveszély-kockázatos, pl. a kísérlet alatt álló gyógyszer alkalmazására került sor.

A legtöbb elemzett jogrendszerben az orvosi felelősség szubjektív, vétkességen alapuló, kivéve, ha az adott orvosi művelet vagy használt dolog veszélyes üzemi tevékenységnek minősül, amikor is az orvosi felelősség objektív, vétkességtől független. A hatályos magyar jogban azonban a szubjektív felróhatóság (Marton Géza elméletére alapozva), nem az elkövető, károkozó, itt az orvos, belső, szubjektív szándékától függ, azaz attól, hogy akarta- e a jogellenes cselekményt, tudatában állván cselekménye jogellenességének, hanem ezt

objektívizálva, szándéktól független, külső mércén alapul, azon, hogy a károkozó tartotta-e magát az adott helyzetben, az általában elvárt magatartási sztenderdtől. Ilymódon nem kerül sor a vétkesség fokozatainak, szándékosság és gondatlanság alkalmazására, kivéve a sérelemdíjat, úgyhogy az elvárt, esteünkben orvosi sztenderdtől való minimális eltérés is teljes kártérítési felelősséggel jár. Az orvosi felelősség azonban a külföldi jogrendszerben, alapozható a szubjektív értelemben vett szándékosságra, tehát arra, hogy az orvos szándékosan, tudatosan kezelte a beteget tévesen. Ennek a jogi relevanciája abban van, vagy lehet, hogy a betegellátó intézménynek, amennyiben megelőzően kifizette a kártérítést, visszakereseti joga támad az orvossal szemben.

A kártérítés módját és mértékét illetően a legtöbb kontinentális Ptk. szerint elsődleges a természetbeni helyreállítás, ha ez lehetséges, pl., dolog kijavítása – in integrum restitutio, azaz a teljes kártérítés. Másodlagos a pénzbeli kártérítés, amennyiben a természetbeni helyreállítás nem lehetséges (pl. egyedi dolog megsemmisülése esetén), vagy amennyiben ugyan a természetbeni helyreállítás lehetséges, de a felperes károsult, a perjogi diszpozíció, perrel való szabad rendelkezés alapján, a kártérítést pénzben igényli. A magyar jogban ezzel szemben, megfordítva, a pénzbeli kártérítés primáris és kivételes a természetbeni helyreállítás. Ez egyaránt vonatkozik az orvosi felelősségre is. Az orvosi felelősségnél, a káralakzatokat illetően alkalmazandók az általános szabályok. A jogellenesen gyógyító orvos köteles megtéríteni cselekménye, vagy mulasztása által okozott vagyoni és emellett a nemvagyoni, személyiségsérelemi kárt. Mindkettőt, főszabályként, egyösszegben kell térítenie. A vagyoni kár felöleli a felmerült kárt és az elmaradt jövedelmet. Amennyiben az egészségsérelem miatt munkaképesség-csökkenésre került sor és a korábbi keresményhez képest keresménycsökkenés állt be, a különbség pótlása - időnként ismétlődő szolgáltatás, járadék fizetésre kötelező marasztalás útján is lehetséges. Személyiségsérelem lelki, testi épség, egészség, emberi méltóság sérelme esetében a jogellenesen eljáró orvos pénzbeli sérelemdíj fizetésére kötes, melynek összege a Ptk. meghatározása szerint, a sérelem súlyától, ismétlődő jellegétől és a károkozó szándék fokától függ. Halál okozása esetén a közeli hozzátartozónak, gyermeknek, házastársnak, szülőnek jogában áll követelni a pietásért, kegyeletért járó lelki fájdalomdíjat. Ugyanakkor, a betegnek a jogellenes orvosi beavatkozás következtében beálló elhalálózása esetén a közeli hozzátartozó követelheti a tartásdíjat, amit az elhunyt fizetett, mindaddig amíg az eredeti eltartási kötelezettség fennáll (pl. kiskorú gyermek esetében a nagykorúság eléréséig). Mivel a gyógykezelési eljárás gyakorta több különböző orvosi szakosítással (specializációval) rendelkező szakember közreműködését követeli meg (pl. orvosi konzílium útján, diagnózis megállapítása, vagy a

gyógykezelés során), felmerült a többes károkozásról szóló általános jogszabályok alkalmazásának kérdése. Az új magyar Ptk. a többes károkozás esetére elsődlegesen egyetemleges felelősséget, másodlagosan osztott felelősséget irányoz elő. Ami egyéb rendelkezés hiányában értelemszerűen érvényesíthető az orvosi felelősségre nézve is. A többes károkozás szabályai fontosak a passzív legitimáció alperes kereseti kérelemben való jelölése, meghatározása, azaz a térítés megosztása tekintetében. Egyetemleges felelősség esetében ugyanis elvben bármely okozótárs, esetünkben bármelyik a többi, diagnózisban, kezelésben együttműködően résztvevő orvos közül perelhető és tőle behajtható a teljes kártérítés. E pert követően, a teljes kártérítést teljesítő, elsődlegesen perelt, felperesként visszkereseti pert indíthat a többi elsődlegesen nem perelt társ-károkozó ellenében, annak érdekében, hogy az oksági, vagy vétkességi hozzájárulás arányában egymás között megosszák a kárviselést. Más európai kontinentális jogrendszerekben azonban primáris az osztott felelősség, az egyetemlegesség pedig szekundáris, csak a törvényben nevesített esetekre alkalmazható.

A magyar jogban és a vizsgált európai jogrendszerekben egyaránt, az orvosi segítségnyújtás kötelező, így ennek megtagadása esetében is előfordulhat, beállhat az orvos kárfelelőssége.

*Tóth Gergő József**

AZ AJÁNDÉK MINDEN ESETBEN ELFOGADHATÓ? – GONDOLATOK A JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZŐ SZERZŐDÉSEKRŐL**

Bevezető gondolatok

Ezen tanulmány apropóját egy gyakorlati probléma adja, mellyel összefüggésben egy perbeli eset mentén tesz kísérletet körül járni a jóerkölcsbe ütköző szerződések problematikáját, egy eddig talán kevésbé ismert oldaláról.¹

A perbeli tényállásban a felperes egyenesági rokona halála előtt nem sokkal, a kizárólagos tulajdonában lévő lakását ajándékozási szerződéssel az élettársának juttatta. A néhai súlyos betegségben szenvedett halála előtt, különösen az utolsó hónapokban, amikor az ajándékozási szerződést megkötötték. A megajándékozott, aki a későbbi per alperesévé vált, annak ellenére titokban tartotta a szerződést, hogy egyébként kifejezetten jó viszonyt ápolt a felperessel, egymást kölcsönösen tájékoztatták minden lényeges információról, ami a néhai állapotára is vonatkozott. A perben a felperes több kereseti kérelmet is előterjesztett, melyek közül az egyik a szerződés érvénytelenségére vonatkozott. Álláspontja szerint a szerződés semmis, mert az nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik. Vajon egy ilyen szerződés megkötése, ezzel összefüggésben pedig az ajándék elfogadása mennyiben tekinthető jóerkölcsbe ütközőnek?

1. A jóerkölcs² fogalmának meghatározása és megjelenése a polgári jogban

A jóerkölcs, az annak való megfelelés az írott jog megjelenésétől áthatja a jogalkotó célkitűzéseit és a jogkeresők magatartását. Ezt kodifikálta a magyar törvényhozó is, amikor rögzítette a 2013. évi V. törvény³ (a továbbiakban: Ptk.)

* dr. TÓTH Gergő József, egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, toth.gergo@uni-miskolc.hu

** Jelen tanulmány „Az érvénytelenség és hatálytalanság vizsgálata az új Ptk. tükrében” elnevezésű, K124797 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K17 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

¹ A hivatkozott jogeset elsőfokú ítélet száma: 26.P.52.224/2016. A másodfokú – helybenhagyó – döntés száma: 117. Pf. 630.779/2018/5.

² Bár teljesen egyértelmű a Ptk. fogalomhasználatát követni, azonban itt is megjegyzi a tanulmány, hogy néhány érdekes döntésre „jó erkölcs” szóhasználattal bukkanhatunk.

³ 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről

sorai között – megtartva a korábbi szabályt,⁴ a jóerkölcsbe ütköző szerződés rövid, ám annál lényegre törőbb definícióját: „*semmi az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik*”.⁵ A jogintézmény gyökerét természetesen az ókori Rómában kell keresnünk, ugyanis a császárkorban a szokás szerint megállapított – már akkori terminológia szerint is – jóerkölcsbe ütköző *contra bonos mores* magatartás jogellenesnek minősült, ha kifejezetten nem sértett valamely speciális, tételes jogi normát. Ellenben, ha szerződésként jelent meg, akkor különös érvénytelenségi okként funkcionált.⁶ A modern magyar polgári jog dogmatikai alapjait megteremtő, ezért rendkívül értékes, a XX. század eleji magyar magánjogi irodalom sokat foglalkozott az erkölcs és a jog kapcsolatával. Trócsányi József *Erkölcstelen ügyletek* c. munkájában⁷ kiemeli, hogy mivel az erkölcstelen ügyletek ugyanazt az eszmét – a jogot, magatartási mintát – sértik, mint a törvénybe ütköző ügyletek, így az erkölcstelen ügyletek kiválnak és már nem kizárólag az erkölcsöt, hanem a jogot, jogszabályi rendelkezéseket sértik, erre tekintettel pedig objektíve jogellenessé válnak. Később Trócsányi eleve azt mondja, hogy az ilyen ügyleteket erkölcstelen ügyletek helyett a jog alapelveibe ütköző ügyleteknek kellene nevezni. Annak megítélése pedig, hogy mi számít erkölcstelennek, természetesen a bíróság feladata.⁸ Mai felfogásunk szerint az erkölcsi hivatkozások a jogban (lásd jóerkölcsbe ütközés – mint nem érvénytelenségi kategória, jóhizeműség) többségében csak másodlagos jogi alapot jelenthetnek egy peres eljárásban, így tehát egy jogvita eldöntésére önmagukban alkalmatlanok.

Konkrét fogalmat meghatározni ezekhez a morális jogintézményekhez, különösen a jóerkölcshöz mint érvénytelenségi kategóriához, rendkívül nehéz. A jogirodalom is csak a bírói gyakorlatra támaszkodva igyekszik kimunkálni néhány olyan sarokpontot, amely mentén a jogalkotó szándéka felfedezhető. „*Jóerkölcsbe ütközik az a szerződés, amelyet ugyan a jog nem tilt, de az azszal elérni kívánt cél, a vállalt*

⁴ Bár a magyar magánjogban nem újkeletű az ilyen általános – morális – szabályok iránti igényt, a jogalkotó csak az 1991. évi XIV. törvénnyel módosította az akkor hatályos Ptk. 200. §-át, mellyel megjelent a jelenleg is meglévő normahely. A rendszerváltozást követő ítélkezési gyakorlatban kezdetben egészen magasztosan fogalmazták meg a jóerkölcs vezérlőelvét: „*egy a rendszerváltozás folyamatát élő országban a felbomlott politikai és társadalmi struktúrához kötődő jelentős számú és nagy értékű vagyontárgy elidegenítésében érdekelt felekkel szemben a jóerkölcs követelményének szintjén megfogalmazott társadalmi igény: győződjenek meg arról, hogy az ügyletük nem ellentétes-e a társadalmi közmegegyezéssel, nem sért-e a közmegegyezésen alapuló már megindult törvénykezési folyamatokat is.*” (BH1993. 604)

⁵ Ptk. 6:96. § [Jóerkölcsbe ütköző szerződés]

⁶ FÖLD András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 53. és 486. o.

⁷ TRÓCSÁNYI József, *Erkölcstelen ügyletek*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909.

⁸ Uo. 47. o., 72. o., 74. o.

*kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya, az általánosan elfogadott erkölcsi normákat, szokásokat nyilvánvalóan sérti, ezért azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek minősíti?*⁹ A hivatkozott bírói döntés talán a legjobban összefoglalja azokat a fogalmi elemeket, amelyeket vizsgálni kell egy ilyen szerződés érvénytelenségének – ezzel összefüggésben társadalomba ütközésének – a megállapítása során. Az elmúlt időszakban a jóerkölcs fogalma a deviza alapú kölcsönszerződések érvényességével kapcsolatban merült fel a leggyakrabban, hiszen a közvélekedés – különösen néhány véleményvezér – az ilyen szerződéseket a gazdasági válságot követően felborult egyensúlyi állapotot kihasználva jóerkölcsbe ütközőnek minősítette. A látszólagos igazságtalanságot, még inkább azonban jogalkalmazási bizonytalanságot a Kúria rövidesen eloszlatta, hiszen a 6/2013. számú Polgári jogegységi határozatában rögzítette, hogy az ilyen szerződések nem minősülnek jóerkölcsbe ütközőnek.¹⁰

2. Egyes szerződésekben megjelenő gyakorlati problémák

A joggyakorlatban legtöbbször a tartási szerződésekkel összefüggésben találkozunk a jóerkölcsbe ütközés kérdésével, onnan emeljük át tankönyvi példáinkat. Ebben a körben a felsőbb bírósági határozatok következetesek, világosak, mindegyiknél felfedezhető az eltartott közeli időpontban bekövetkező haláláról való tudomás, mint a jogügylet erkölcselenségét megalapozó lehetséges ok. „*Az ítélkezési gyakorlat szerint csak akkor állapítható meg – a jóerkölcsbe ütközés –, ha a tartást vállaló személy a szerződés megkötésekor tudomással bír egyrészt az eltartott gyógyíthatatlan betegségéről, másrészt arról, hogy e betegség következtében bizonyossággal számíthat az eltartott közeli időpontban bekövetkező halálára?*”¹¹

De megjelenik a probléma kölcsönszerződésekben is¹² – ahogy azt láthattuk fentebb a deviza alapú kölcsönszerződések kiemelésénél –, esetenként pedig a házassági vagyoni jogi szerződésekben¹³ is, néha pedig felhívják ezen

⁹ BH2000.260. (Pfv.I. 21.774/2009)

¹⁰ 6/2013 Polgári Jogegységi Határozat 2. b. pontja: „*A szerződéses konstrukcióból származó árfolyam kockázatot az adós szempontjából kiegyenlíthette az az előny, amely az alacsonyabb kamatban és törlesztőrészletben mutatkozott, tehát mindkét fél realizálható számára fontos előnyöket, az aktuális gazdasági, üzleti érdekeinek megfelelően. Így tehát az adóst terhelő árfolyamkockázat nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközőnek nem tekinthető. A deviza alapú kölcsönszerződések megkötésekor ezeket a szerződéseket a társadalom nem ítélte el (BH2012/7/G4.). A szerződéskötést követően bekövetkezett, a fogyasztóra hátrányos változások pedig nem eredményezhetik a szerződés jóerkölcsbe ütközés miatti érvénytelenségét.*”

¹¹ BH2002.267. (Pfv. I. 20.728/1999)

¹² BH2008.190.

¹³ BH2015. 254.

érvénytelenségi okot a munkaszerződés valamely rendelkezésével szemben is.¹⁴ Esetünkben azonban egy jóval izgalmasabb kérdéssel találkozhatunk: mennyiben minősülhet jóerkölcsbe ütközőnek egy ajándékozási szerződés?

Ahogy azt azonban már jelen tanulmány is hangsúlyozta, az ajándékozási szerződéssel összefüggésben ritkán merül ezen érvénytelenségi ok kereseti kérelemként. Egy ilyen eljárásban a Kúria az alábbiakat állapította meg: „*a szerződési akarat nem szabad megfontolásból, hanem az alperes (megajándékozott) meghatározó befolyása eredményeként jött létre. Az így létrejött ajándékozás pedig a társadalmi közfelfogás szerint elítélendő, különösen azon körülmények között, amikor felesége halálát követően az örökhagyót a felperesek nem hagyták magára, mert a peradatok szerint őt a felperesek (törvényes örökösei) rendszeresen látogatták (...).*”

Ebben az esetben az – folytatva a döntés elemzését – ajándékozó akaratára erős ráhatást gyakoroltak, érzelmi nyomásban tartották. Érdekeség, hogy az adott ügyben ezzel ellentétesen döntött a másodfokú bíróság: „*a másodfokú bíróság azt állapította meg, hogy a szerződő felek az örökhagyó közeli halálával nem számoltak, a megkötött szerződések az általános társadalmi felfogással nem állnak ellentétben. Rámutatott arra is a bíróság: önmagában az a körülmény, hogy a szerződések megkötése az örökhagyó közeli hozzátartozóit felháborította, érdekeit megsértette, nem alap arra, hogy a szerződések jóerkölcsbe ütközése megállapítható legyen. Az adott esetben az alperes törődött, gondoskodott az örökhagyóról.*”¹⁵

Ahogy láthatjuk – és amit már sokan tapasztalhattak munkájuk során – a jóerkölcsbe ütközés vizsgálata akár egy adott ügyben is eltérő értékelést nyerhet.

Sokszor elfelejtjük azon egyszerű és komoly kihívásokat nem okozó körülmény, hogy az ajándékozás – szerződési jellegéből adódóan – egy kétoldalú jogügylet, ahol a szerződés létrejöttéhez elengedhetetlen az ajándék elfogadása, vagyis a megajándékozott nyilatkozata is. Erre tekintettel a jóerkölcsbe ütközés ezen szerződés esetén álláspontunk szerint talán kizárólagosan itt keresendő, itt vizsgálendő, ugyanis az ajándék elfogadásával a megajándékozottnak minden esetben tudnia kell arról, hogy milyen hatással lehet mások körülményeire a szerződés: akár egy törvényes örökös hagyatékának csökkentése, vagy a halállal fenyegető helyzet közelségének megléte. Ehhez kapcsolódóan a bíróság a következők szerint nyilatkozott: „*a szerződés ingyenes így tehát az alperesnek a tulajdonjogért ellenszolgáltatást felajánlania nem kell. Nem függött ellenszolgáltatástól csak az elfogadástól az ajándék. Éppen ezért irreleváns, hogy az alperes tisztában volt-e néhai betegségével, annak súlyosságával. (...)*”¹⁶

¹⁴ EBH2019. M.17, EBH2017. M.3.

¹⁵ BH2012. 8.

¹⁶ 26.P.52.224/2016/35-I.

Hasonló tényállás mellett a Szegedi Ítéltábla más álláspontot foglalt el hangsúlyozva a jóerkölcs megállapításánál már korábban is ismertett lényegi szempontokat: „nem osztja viszont az ítéltábla az elsőfokú bíróságnak azt az álláspontját, miszerint ez az adásvétellel leplezett ajándékozási szerződés nem ütközik jóerkölcsbe. A jóerkölcs fogalmát a jogszabály nem határozza meg, a kialakult bírói gyakorlat szerint az a társadalom általános értéktétele, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás színvonalát fejezi ki (Legfelsőbb Bíróság LB2003. 2. 956. sz. elvi határozat). Jóerkölcsbe ütközőnek minősül az a szerződés, amelyet jogszabály ugyan nem tilt, de az azal elérni kívánt cél a vállalt kötelezettség jellege, vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat nyilvánvalóan sérti és ezáltal azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek minősíti.”¹⁷ (

A Szegedi Ítéltábla által megállapított ítéleti indokolás szerint az ügyben a néhai a perbeli szerződésekkel a felperes későbbi öröklési igényét kívánta meghíúsítani, s ily módon „megbüntetni” fiát, és nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy ezzel az alperesek is tisztában voltak, elismerték, hogy a néhai kijelentette előttük, „földönfutóvá teszi” a felperest. A III. r. alperes a szerződés megkötésével mintegy segédkezet nyújtott a felperes „kisemmizéséhez”, amely az általánosan elfogadott erkölcsi normákat sérti, az általános társadalmi megítélés szerint tisztességtelen. Minderre figyelemmel a jogügylettel elérni kívánt cél és az ügylet joghatása miatt a szerződés jóerkölcsbe ütközése megállapítható, ezért a felperes megalapozottan hivatkozott ez okból a szerződés semmisségére.¹⁸

A felpereseknek az ilyen eljárásokban azt kell bizonyítaniuk, hogy a szerződéskötésre olyan okból és olyan körülmények között került sor, amely a társadalom általános megítélése szerint erkölcsileg nem elfogadható. Míg az ajándékozási szerződésekben felmerülő jóerkölcsre irányuló kereseti kérelmek esetén az alperesi védekezés arra irányul, hogy ezek alapján nem lenne köthető – nem lenne illendő kötni – idős korban ajándékozási szerződést, hiszen önmagában az ajándékozási szerződés attól még nem jóerkölcsbe ütköző, hogy azt a felperes sérelmezi. Ezzel szemben felperesi álláspont szerint minden körülménynek komoly jelentősége van a jóerkölcsbe ütközés megállapítására vonatkozóan. Ahogyan azt már láttuk az időskorú szerződő feleknél, a bírói gyakorlat egy további körülményt is megállapít. Ugyanis jellemzően öröklési szerződések érvénytelensége esetén: „az ítélkezési gyakorlat akkor tekinti a társadalmi

¹⁷ BH2006. 260., BH2003. 451.

¹⁸ Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.577/2011.4/III

együttélés követelményeibe ütközőnek a szerződést, ha a tartást vállaló személy tud az örökhatározó gyógyíthatatlan betegségéről, valamint arról, hogy e betegség következtében közeli időpontban számíthat az eltartott halálára.”¹⁹

Záró gondolatok

Természetesen nem zárható ki az, hogy egy időskorú személy rendelkezzen a vagyonáról. Ezáltal az ő döntése lesz, hogy ezzel valakinek juttat-e a hagyatékából vagy sem. Az elfogadható, hogy a kötelesrész intézménye valóban ezen ilyen helyzetekkel fellépő sérelmeket, aránytalanságokat hivatott ellensúlyozni. De nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ajándékozás esetén két fél közös akarata következtében jöhet létre egy rendkívül sérelmes, a társadalom által is elítélendő helyzet. És mint láthatjuk bizonyos esetben az ajándék elfogadása pedig egy olyan idős ember szándékának az elfogadása, akinek a várható halálára sajnálatosan nagy bizonyossággal számolni lehet, valamint ezáltal a megajándékozottnak tudnia kellett arról, hogy ezáltal mások hagyatékát lényegében kiüresítheti.

Míndezekre tekintettel álláspontunk szerint – figyelemmel az ajándékozó állapotára, fennálló idős korára, valamint kiszolgáltatott helyzetére – felmerülhet ajándékozási szerződések esetében is a jóerkölcsbe ütközés kérdése, ugyanis ezekben az esetekben a megajándékozottól elvárható lehet egy esetleges értesítés a hozzátartozók irányába, vagy az ajándékozó akaratának a megkérdőjelezése is. Ahogy hangsúlyozzuk, az ítélkezési gyakorlatban nem gyakori, de bizonyos esetekben megállapítható a megkötött ajándékozási szerződés jóerkölcsbe ütközése, mely kereseti kérelmek nem állítják könnyű helyzet elé a bíróságokat a társadalmi moralitás alapjainak vizsgálatakor.

¹⁹ Csongrád Megyei Bíróság P. 20.417/2008/8.

Völcsey Balázs*

AZ ELÉVÜLÉS SZABÁLYRENDSZERE AZ ANYAGI JOG ÉS AZ ELJÁRÁSJOG ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN

Bevezető gondolatok

Az elévülés a polgári jog egyik legfontosabb és legmeghatározóbb jogintézménye¹, amely számtalan jogértelmezési kérdést vet fel. Az elévülés ugyanakkor egy Janus arcú-jogintézmény is, mert bár a magánjogi kódex, a Ptk.² szabályozza, mégis nagyon szorosan kapcsolódik az eljárásjogi (perjogi) szabályozási rendszerhez.

Tanulmányomban a fentiek alapján az elévülés kapcsán két kérdést kívánok elemezni:

- egyrészt az elévülés megszakítására vonatkozó szabályok diszpozitívak-e, ebből okszerűen következően az egyes megszakítási okok szerződéses úton bővíthetőek-e;

- másrészt miként történhet az elévülés megszakítása bírósági eljárásban történő igényérvényesítés során, így különösen, ha a bíróság nem hoz az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot.³

Az első kérdés megválaszolása során szükségszerűen vizsgálom a szabályozás diszpozitív – kogens, esetlegesen imperatív jellegét, míg a második problémakör kapcsán áttekintem az elévülés nyugvása körében a *menthető ok*⁴ fogalmát és lehetséges értelmezési tartományát.

Munkám során a jogirodalom és joggyakorlat mellett nagymértékben támaszkodom egyrészt a Ptk. megalkotására irányuló javaslat indokolására (a továbbiakban *Javaslat*)⁵, valamint a Kúria elnöke által felállított, a Ptk. Tanácsadó Testületének állásfoglalására.

* Dr. VÖLCSEY Balázs PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék, volcsey.balazs@ajk.elte.hu.

¹ Az elévülés monografikus feldolgozására ld.: PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015.

² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi. V. törvény (a továbbiakban Ptk.)

³ Ptk. 6:25. § (1) bekezdés, c) pont.

⁴ Ptk. 6:24. § (1) bekezdés

⁵ T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről

1. Problémafelvetés

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959. évi Ptk.) 327. § (1) bekezdése értelmében *a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás* megszakította az elévülést. A bírói gyakorlat szerint az írásbeli felszólítás akkor eredményezte az elévülés megszakítását, ha az minimális tartalmi kellékként a követelést megalapozó tényállást, valamint az alapul szolgáló jogviszonynak a megjelölését és a jogosult azon akaratának kifejezésre juttatását tartalmazta, miszerint követelését a kötelezettel szemben érvényesíteni kívánja.⁶ Ez az eseti döntés pontosította, cizellálta a korábban megfogalmazott elvárás miszerint „*követelés elévülésének megszakításához elegendő, ha a felszólítás olyan adatokat tartalmaz, amelyek alapján a kötelezett a vele szemben támasztott követelést azonosítani tudja*”.⁷

A Ptk. hatálybalépésével a jogalkotó azonban tudatosan szakított a korábbi szabályozással a körben, hogy az írásbeli felszólítást, mint jogi tény nem tartja alkalmasnak az elévülés megszakítására: „*e megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő – és az ezzel járó bizonytalanság – meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását.*”⁸ A joggyakorlatban és a jogtudományban azonban felmerült annak lehetősége, vajon a felek szerződéses úton bővíthetik-e az elévülés megszakítását eredményező jogi tények listáját. Azaz, a Ptk. 6:25. §-a diszpozitív norma, vagy kógens-e, esetleg imperatív?

A Ptk. hatálybalépését követően a jogirodalom már foglalkozott ezzel a kérdéskörrel,⁹ amely összetettséget érzékelteti, hogy míg *Vékás Lajos* a szabályozás diszpozitív jellege mellett érvel meggyőzően¹⁰, addig *Jóárt Eszter* – nem osztva ezt az álláspontot –, részletesen indokolja azon értelemzést, amely

⁶ BH 2014. 106

⁷ GKT 72/1973. A követelés elévülésének megszakításához elegendő, ha a felszólítás olyan adatokat tartalmaz, amelyek alapján a kötelezett a vele szemben támasztott követelést azonosítani tudja.

⁸ Javaslat, 552-553. o.

⁹ JÓÁRT Eszter: *Diszpozitívítás a régi és az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Magyar Jog 2014/12. sz., 673-685. o.; VÉKÁS Lajos: *A diszpozitív szabályozás elve és az elv kérdőjelei a gyakorlatban*, In: Magyar Jog 2018/7-8. sz., 385-391. o.

¹⁰ VÉKÁS i. m. 389-390. o.

szerint a felek nem térhetnek el az elévülés szabályaitól¹¹, így az elévülés megszakításának listáját sem bővíthetik.

A Kúria elnöke által felállított, az Új Ptk. Tanácsadó Testülete (a továbbiakban *Tanácsadó Testület*) sem alakított ki egységes álláspontot.¹² A Tanácsadó Testület tagjai két, egyenértékű, zárt logikai rendszerbe foglalható érvelést azonosítottak.¹³ Az egyik értelmezés szerint, mivel a felek az elévülési időt is meghatározhatják, ebből az következik, hogy az elévülést megszakító okok körét is bővíthetik. Az egyetlen kógens szabály a Ptk. elévülésre vonatkozó rendelkezései körében az, hogy az elévülés kizárása semmis.¹⁴ A kötelezetthez intézett „*felbírás*” – a felek erre irányuló kikötése esetén – megszakíthatja az elévülést, mivel a felek az elévülési időt is szabadon megváltoztathatják a törvényhez képest.

Egyedül olyan kikötés nem lehetséges, amely az elévülést kizárja. Ezt az értelmezést támasztja alá az is, hogy a jogalkotó eljárásjogi megoldása a *pergátló kifogás* (perjogi értelemben vö. Pp.¹⁵ 7. § (1) bekezdés, 1. pont), azaz a bírósági út kizárása sohasem hivatalból történik, hanem a kötelezett fél hivatkozása alapján. Ezáltal olyan kérdésről van szó, amely a felek hatalmassága alá tartozik.

A másik megközelítés szerint a Ptk. rendelkezéseiből arra lehet következtetni, hogy a jogalkotó ellenőrizni kívánja a követelések érvényesítését, és ezt kétféle technikával teszi. Egyfelől megadja az elévülés idejét, másfelől szabadságot ad a feleknek az elévülés idejének meghatározására, azzal a korláttal, hogy az elévülést kizáró rendelkezés semmis. Ugyanilyen szabadságot nem ad a törvény az elévülést megszakító okok bővítésére.

A jogalkotói döntés mögött, amely nem tekinti az írásbeli felszólítást az elévülés megszakadását eredményező körülménynek, az áll, hogy e megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével, mert nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő és az azzal járó bizonytalanság meghosszabbítására ösztönöz – ezen szempontot emeli ki a jogalkotó is a Javaslat 552-553. oldalán. A Tanácsadó Testület álláspontja szerint ebből azonban is következik, hogy a jogalkotó határozza meg, hogy mi az, ami az elévülés intézményének lényegével összefér, és mi az, ami nem. A kódex tett egy határozott lépést, amikor a kötelezetthez intézett írásbeli felszólítást kiemelte az elévülést megszakító tényezők közül. Olyan értelmezés, amely a feleknek szabad

¹¹ JÓJÁRT i. m. 683. o.

¹² Kúria Szakmai Testületek Állásfoglalásai. <https://www.kuria-birosag.hu/ptk>

¹³ Kúria Szakmai Testületek Állásfoglalása, a követelés elévülésének megszakítása. Elérhető: https://www.kuria-birosag.hu/hu/ptk?tid%5B%5D=411&body_value= (A megtekintés időpontja: 2021. szeptember 25.)

¹⁴ Ptk. 6:22.§ (4) bekezdés

¹⁵ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.)

teret enged arra, hogy a jogalkotói akarattal kivett elévülési okot visszacsempésszék a saját jogviszonyukba, nem egyeztethető össze ezzel a jogalkotói céllal.

A Tanácsadó Testület hangsúlyozza továbbá, hogy ennek kapcsán figyelembe kell venni azt is, ha az elévülés megszakadását eredményező körülmények meghatározását a szerződési szabadság körébe utaltak tekintjük, ez szükségszerűen magába kell, hogy foglalja azt a lehetőséget is, hogy az elévülés megszakadását eredményező okok körét a felek bővítik és azt is, hogy szűkítik. *Ez utóbbi valószínűleg nem volt jogalkotói megfontolás tárgya*¹⁶.

Álláspontom szerint ugyanakkor 2019. január 1. napjától – figyelemmel az Alaptörvény 28. cikkében foglalt értelmezési klauzulára¹⁷ – a kérdés ismételt és – részben – más szempontú megvizsgálása célszerű, külön kiemelve azon mondatot a Javaslatból, amely a jogalkotói megfontolásra utal.

Elsőként vizsgálandó, miként érvényesül felek tartalomalakító szabadsága, azaz a diszpozitív szabályozás mely területre terjed ki. A Ptk. 6:1. § (3) bekezdése rögzíti, miszerint a köteleknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó közös szabályaitól a felek egyező akarattal eltérhetnek, ha e törvény az eltérést nem tiltja. A Ptk. ezen rendelkezése a kötelek közös szabályai között deklarálja a diszpozitivitás elvét, azaz „a felek jogviszonyukat a jogszabályi rendelkezésektől eltérően, a maguk egyedi, konkrét érdekei szerint”¹⁸ szabályozhatják. A felek tehát a kötelek közös szabályai körében a jogaikat és kötelezettségeiket rendező normáktól eltérhetnek és olyan kérdésekben is megállapodhatnak, amelyek a törvényben nincsenek szabályozva.¹⁹

A fentiekkel összhangban a Javaslat is rögzítette, miszerint: „*Szükséges ezért annak kimondása, hogy az eltérést nem engedő, illetve feltétlen érvényesülést igénylő kógens rendelkezések korlátai között a jogviszony szereplői szabadon eltérhetnek a kötelek közös szabályaitól.*”²⁰

Ebből okszerűen következik, hogy a kötelek, felek jogait és kötelezettségeit meghatározó „diszpozitív rendelkezések funkciója az, hogy a tipikus élethelyzeteket szabályozzák, a felek érdekeit kiegyensúlyozottan védjék, figyelemmel a magánjog hagyományaira, korunk követelményeire, a tranzakciós költségek lehetőség szerinti minimalizálására, valamint az ésszerűség és egyes

¹⁶ Kiemelés a szerzőtől.

¹⁷ Magyarország Alaptörvénye, 2011. április 25.

¹⁸ BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Magyar polgári jog - Általános tanok*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2006, 119. o.

¹⁹ BENEDEK Károly: *Általános szabályok* In: Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, KJK Kiadó, Budapest, 1992, 493. o.

²⁰ Javaslat, 546. o.

esetekben a méltányosság szempontjaira is (...).²¹ Jelentőségénél fogva indokolt a Javaslat alábbi célkitűzésének részletes idézése is:

„A felek jogait és kötelezettségeit meghatározó szabályok kógens jellegének kifejezésére a Javaslat az érvénytelenség eszközét alkalmazza, azaz semmissé nyilvánítja a felek kógens szabályba ütköző megállapodását. Ezek a szabályok könnyen felismerhetők, hiszen a törvény erejénél fogva beálló érvénytelenség csak kifejezett jogszabályi rendelkezésen alapulhat. Az eltérést nem engedő rendelkezések egyéb esetei ránézésre nem ennyire egyértelműen meghatározhatók, hiszen ezeknél az adott szabály nem utal kifejezetten az eltérés kizártságára. Olyan szabályokról van szó, amelyek tekintetében eleve szóba sem kerülhet a kógencia és a diszpozitivitás kérdése, hiszen azok nem a felek jogait és kötelezettségeit, hanem az adott jogintézmény lényegét határozzák meg, amelyektől bármilyen eltérés a polgári jog rendszeréből való kilépést eredményezné. Az olyan normák, mint például a kötelem fogalmát vagy az elévülés joghatását rögzítő szabályok olyan elvi jelentőségű és érintetetlen jogtételek, amelyekről az eltérés nem csak érvényesként nem ismerhető el, hanem fogalmilag kizárt. A példánál maradva, a felek nem írhatják felül az elévülés joghatását,²² Hangsúlyozandó azon elhatározás is, amely értelmében „nincs (...) semmilyen hierarchia a Javaslat diszpozitív, kógens és imperatív rendelkezései között.”²³

Véleményem szerint kiemelendő ezen jogalkotói megfontolásból az, hogy a Javaslat indokolása együttesen, a kötelmek közös szabályai között kezeli a diszpozitív, a kógens és az imperatív rendelkezéseket.²⁴ Erre tekintettel is a következő pontban normatani szempontból elemzem ezt a kérdéskört.

2. Diszpozitív – kógens – imperatív norma

A fentiekben kifejtettekre tekintettel az elévülés megszakítását rendező Ptk. 6:25. §-a kapcsán eldöntendő kérdés: vajon a rendelkezés diszpozitív-e vagy sem. A válasz megtalálásához elengedhetetlen abban történő állásfoglalás is, miszerint az elévülés megszakítását eredményező jogi tények, illetve ezek jogügyleti úton történő meghatározásuk a felek jogait és kötelezettségeit érintik, vagy a jogintézmény lényegét határozzák-e meg. Az elemzéshez hozzátartozik annak vizsgálata is, miszerint, ha a Ptk. 6:25. §-a kapcsán arra a következtetésre jutunk, hogy arra a felek tartalomalakító szabadsága nem terjed ki, úgy az a norma kógens vagy imperatív jellegéből következik-e. A Javaslat ugyanis – amely az Alaptörvény 28. cikke alapján – a jogszabály céljának elsődleges és egyben autentikus megállapítási forrása –, egyidejűleg kezeli a „diszpozitív, kógens és

²¹ Javaslat, 547. o.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

imperatív rendelkezéseket”²⁵, kifejezetten a Ptk. Hatodik Könyv²⁶ és a kötelmek közös szabályai kapcsán, így alappal vetődhet fel, hogy a jogalkotó nem kifejezetten csak a külföldi elem esetén tulajdonít relevanciát egy norma imperatívitásának. A Javaslat és az abban megfogalmazott, általános jellegű, az egész magánjogi kódexet átható elvi jelentőségű megállapítások kitüntetett szerepét alátámasztja az is, hogy a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával összhangban értelmezik (Alaptörvény 28. cikk), azaz ez egyben azt is jelenti, hogy a teleologikus jogértelmezés keretében a bíróságoknak elsősorban a jogalkotó által meghatározott célt kell figyelembe venniük.²⁷

Ez tágabb kontextusban azt is eredményezheti, hogy egy norma diszpozitív – kógens jellege a Ptk. rendszerében kizárólag a felek jogait és kötelezettségeit meghatározó rendelkezésekre vonatkozik, míg a jogintézmény lényegét alkotó szabályok imperatívák. Ez az értelmezés a jogirodalomban is megjelent,²⁸ azaz imperatív az a norma, „amelyek tekintetében eleve szóba sem kerülhet a kógencia és a diszpozitivitás kérdése, hiszen azok nem a felek jogait és kötelezettségeit, hanem az adott jogintézmény lényegét határozzák meg, amelyektől bármilyen eltérés a polgári jog rendszeréből való kilépést eredményezné.”²⁹ A Javaslat indokolása tehát nem zárja ki ezen megközelítést.

Míndezekre tekintettel röviden áttekintem, hogy a jogtudományban milyen értelmezések jelentek meg egy norma diszpozitivitása, kógenciája és imperativitása körében, azzal, hogy a kérdéskör teljeskörű feldolgozására terjedelmi korlátok miatt nem vállalkozhatom.³⁰

A polgári jogi norma klasszikus felosztása szerint három elemből áll: tényállás, rendelkezés – diszpozíció – és jogkövetkezmény – szankció –.³¹

A téma szempontjából releváns a rendelkezés, másnéven diszpozíció. A rendelkező rész tartalmazza azt a követendő magatartást, amelyet a tényállás megvalósulása esetén a jogalanyoknak tanúsítaniuk kell. A polgári jogi norma pedig az adott magatartás kapcsán a jogalany számára fennálló cselekvési szabadság – azaz az attól történő eltérés vagy annak hiánya – alapján

²⁵ Javaslat, 547. o.

²⁶ Ptk. VI. Könyv. Kötelmi Jog

²⁷ Magyarország Alaptörvényének hetedik módosításának indokolása

²⁸ WELLMANN György: *Az érvénytelenség*. In: Wellmann György (szerk.): *Polgári jog – Kötelmi jog* Első és Második rész, HVG-ORAC, Budapest, 2013, 136. o.

²⁹ Javaslat, 547. o.

³⁰ Részletesen lásd erről JÓJÁRT i. m. és ott hivatkozott irodalom.

³¹ ASZTALOS László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 41. o.

megkülönböztethető: diszpozitív, kógens és klaudikálóan kógens norma.³² Ez a tipizálás tehát a jogi norma szerkezetére van tekintettel.³³

Lábady Tamás értelmezése szerint „*a magánjogi jogszabály tényállás-és joghatásbeli eleme közötti kapcsolat ereje alapján különböztetünk diszpozitív (eltérést engedő) és kógens (kényszerítő) magánjogi normák között. A magánjog tudományában meglehetősen elterjedt az a nézet, amely szerint e megkülönböztetés a norma diszpozíciós eleméhez, tehát a rendelkezéshez kapcsolódik. Ez azonban nem mindig van így.*”³⁴

Hangsúlyozza, hogy a diszpozitív és kógens szabályok közötti ez a megkülönböztetés legfeljebb csak a szerződések tanában állja meg a helyét. Számos polgári jogi szabály viseli magán ugyanis a diszpozitivitás vagy a kógencia jegyeit ezen a szférán kívül is. Például a Ptk. 5:15. §-a szerinti alkotórész – amely növedéknek is nevezhető – kógens rendelkezés, míg az 5:16. §-ban meghatározott tartozék diszpozitív.

Kiemeli, hogy a diszpozitív szabály lehet permisszív, azaz eltérést engedő, vagy hízagpótló, azaz az érdekelt felek elhatározását helyettesítő. A Ptk. 5:18. § (1) bekezdése szerint az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti meg. Az épület és a föld tulajdonosa azonban eltérően is megállapodhat. Ez a rendelkezés tehát eltérést engedő szabály. A Ptk. 7:30. §-a úgy rendelkezik, hogy ha a végintézkedésben „*nevezett örökösök részesedése a hagyatékat nem meríti ki, a fennmaradó rész tekintetében törvényes öröklésnek van helye.*” Ez a szabály értelemszerűen hízagpótló.

Lábady tipizálása szerint a diszpozitív szabályok harmadik nagy csoportját, az ún. *felhatalmazó magánjogi jogszabályok* adják. Ebbe a körbe soroljuk azokat a rendelkezéseket, amelyek a legszélesebb körű rendelkező hatalmat, autonómiát biztosítanak a személyeknek arra, hogy egymással jogi kapcsolatokat alakítsanak ki, jogviszonyokat létesítsenek.

Felhatalmazó, feljogosító jogszabályok például a Ptk. 3:1. § (4) bekezdése szerint a személyek jogi személy alapítására és működtetésére vonatkozó joga, a Ptk. 6:59. § szerinti szabad szerződésalkötési joga, vagy éppen a Ptk. 7:10. §-a alapján a végintézkedési szabadság. A feljogosítások a magánjogi autonómia kifejezései, a személyek cselekvési lehetőségeit, szabadságát garantálják.

A diszpozitív norma ellentéte a kényszerítő vagy kógens szabály. Kógens a szabály akkor, ha a joghatás valamely tényállás beálltához kényszerítőleg hozzá van kötve, tekintet nélkül arra, hogy a joghatásban érdekelt személy a hatást kívánja-e vagy sem. A kényszerítő szabályok a magánautonómia korlátai. Ha a

³² BÍRÓ – LENKOVICS i. m. 118-119. o.

³³ JÓJÁRT i. m. 677. o.

³⁴ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018, 149. o.

jogszabály közérdekből vagy az egyik fél érdekében az autonómiának bizonyos korlátokat szab, akkor a felek a normát nem tehetik félre, erre irányuló akaratuk nem jön figyelembe. Például a magánautonómiát biztosító szerződési szabadság korlátja, hogy a jogszabályba ütköző szerződés semmis. Semmis továbbá az a szerződés is, amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz jogszabály más jogkövetkezményt fűz.³⁵

A kógens rendelkezések másik nagy csoportját azok a magánjogi szabályok alkotják, amelyek mintegy megszabják a magánjogi jogviszonyok működési feltételeit. Ezek a szabályok alapvető jogi kategóriákat határoznak meg, amelyek nélkül a társadalom nem is tudna működni. Intézményi, organizatórius, vagy dologi jogi természetű szabályok ezek, amelyek „*rendet teremtenek*” a magánjog uralma alatt álló lehetséges életviszonyok között, ide sorolandó például a Ptk. 3:1. § (5) bekezdése.³⁶

Jórárt Eszter értelmezésében a jogi norma megfogalmazásának mikéntjével foglalkozott. Érvéle szerint önmagában a jogi norma megengedő megfogalmazása nem eredményez diszpozitivitást, bár kétségtelen, hogy azok a jogi normák, amelyek megfogalmazása parancsoló vagy tiltó, többnyire kógens módon érvényesülnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy attól a felek nem térhetnek el még egyező akaratúval sem. Ugyanakkor az sem biztos, hogy az eltérést engedő norma rendelkező része megengedő jelleggel került megfogalmazásra, épp ellenkezőleg, sokszor parancsként vagy kijelentő módban. Így következtetése szerint a megfogalmazás önmagában a diszpozitivitás eldöntéséhez nem ad elegendő támpontot.³⁷ Éppen ezért jut arra a következtetésre, hogy „számos diszpozitívnek hitt szabály nem az, pusztán a magánjogra oly jellemző felhatalmazó, jogosító módon megfogalmazott ún. *attributív norma*.”³⁸ Ide sorolja például a Ptk. 6:15. § (1) bekezdését.³⁹

Peschka Vilmos azonban a jogi norma érvényessége, érvényesülése körében vizsgálja a diszpozitivitást, álláspontja szerint „*[a] jogi norma diszpozitivitása ugyanis nem a jogszabály diszpozíciójára, e rendelkezés természetére, jellegére, fajtájára utal, hanem a jogi norma érvényességének specifikus esete.*”⁴⁰ *Hiszzen a diszpozitív jogi norma diszpozíciója akár parancsoló, akár engedő is lehet.*”⁴¹ Éppen ezért tarthatatlannak tartja azon megközelítéseket amelyek a jogi normát tulajdonképpen a diszpozícióval

³⁵ Ptk. 6:95. §

³⁶ Lábady i. m. 149-150. o.

³⁷ JÓRÁRT i. m. 678.

³⁸ Uo. 679.

³⁹ Uo. 679. o., 37. lábjegyzet

⁴⁰ Kiemelés a szerzőtől.

⁴¹ PESCHKA Vilmos: *A jogszabályok elmélete*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 75. o.

azonosítják.⁴² Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy diszpozíció lényege annak rögzítése, hogy a hipotézisben körülírt feltételek megvalósulása esetén a jogszabály alanyának a jogi norma tárgyaként meghatározott emberi magatartást *kell* vagy *lehet* tanúsítania. Ez egyben szükségszerűen azt is eredményezi, hogy a diszpozíció valódi értelmét és jelentését csak a jogszabály másik két elemével (így a tényállás és jogkövetkezmény) való összefüggésében, azokkal együtt nyeri el.⁴³ Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy a diszpozíció gyakran többféle módon is – tiltó, parancsoló, engedő – megfogalmazható, mégis általában azt állapítható meg, hogy a jogszabály diszpozíciójának jellegét a szabályozandó konkrét társadalmi viszonyok és a jogi norma teleologikus-normatív struktúrája határozza meg.⁴⁴

Bár látszólag lényegbeli eltérés figyelhető meg Peschka Vilmos és a jogirodalom egyéb képviselői között – osztva Jójárt Eszter következtetését⁴⁵ –, rögzíthető, hogy eredményét tekintve a különbség csak látszólagos. Peschka megközelítése ugyanakkor alkalmas annak kiemelésére is, hogy önmagában, tisztán literális értelmezéssel nem dönthető el egy norma diszpozitív vagy kógens szabályozási struktúrája. Azaz a megengedő megfogalmazás nem jelent szükségszerűen diszpozitív normát, ellenben a kógens rendelkezések megfogalmazása az esetek jelentős részében parancsoló vagy tiltó megfogalmazásban jelennek meg.

Ezen rövid jogelméleti elemzés rávilágít arra, hogy egy norma diszpozitív jellegét vagy annak hiányát számtalan esetben nem egyértelmű azonosítani, az csak egy komplex jogi gondolkodásmód eredménye lehet. Ez a jelen írás konkrét tárgyára szubszumálva azt jelenti, hogy az elévülés egyes szabályait az adott norma teleologikus-normatív struktúrájára figyelemmel lehetséges és egyben szükséges meghatározni.

A jogtudomány megosztott továbbá az imperatív normák létét illetően: ismert olyan álláspont, amely az imperatív normát kifejezetten az irányadó külföldi jog helyett érvényesülő normák körére szűkíti.⁴⁶

Ezen megközelítés szerint az imperatív norma fogalma kizárólag nemzetközi magánjogi értelemben használható, ha az az adott jogviszonyban jelen van a külföldi elem. Ezt igazolhatja mindenekelőtt a nemzetközi magánjogi törvény (a továbbiakban: *Nmjtv.*)⁴⁷ 13. § (1) bekezdése is, nem véletlen, hogy a

⁴² PESCHKA i. m. 64. o.

⁴³ Uo. 64. o.

⁴⁴ PESCHKA i. m. 65. o.

⁴⁵ JÓJÁRT i. m. 678. o.

⁴⁶ MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012, 147. o., 154. bekezdés

⁴⁷ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról

törvény tárgyi hatályát szabályozó 1. § is deklarálja, miszerint az Nmjtvt. a külföldi elemet tartalmazó magánjogi jogviszonyokban érvényesül. Ezzel összhangban a nemzetközi magánjogi kódex indokolása is hangsúlyozza: „[m]íg a közrendi záradék negatív értelemben védi a fórum jogának értékrendjét az azzal összeegyeztethetetlen külföldi jog alkalmazásának tilalmával, a feltétlen alkalmazást kívánó (imperatív) szabályok pozitív oldalról töltenek be hasonló funkciót. Az imperatív szabályok konkrét, tételes jogi rendelkezések, az életviszonyok jól körülhatárolt szeptét szabályozzák, méghozzá eltérést nem engedő módon. (...) A belföldi anyagi jog kötelező jogszabályi előírásairól van tehát szó, amelyekről a jogalkotó nem engedélyez eltérést. *Többről van azonban szó, mint pusztán kógens rendelkezésekről,*⁴⁸ amelyekről a felek nem térhetnek el; olyan anyagi jogi normák ezek, amelyek Magyarországon alapvető politikai, gazdasági és szociálpolitikai érdekeket szolgálnak (...).”⁴⁹ Megjegyzendő, hogy ugyanezen elvi megközelítést fogadta el – bár közel sem ennyire cizelláltan kidolgozva – a korábban hatályos Nmjtvt.⁵⁰ 7. § (1) bekezdése.

Az Nmjtvt. kodifikációja során tehát a jogalkotó az imperatív szabályokat a kógens rendelkezések egy minősített esetének tekintette, azaz nem minden kógens rendelkezés imperatív, de minden imperatív norma egyben kógens szabály is. Ezt az értelmezést erősíti a nemzetközi magánjogi jogirodalom is, amely szerint az imperatív szabály „nem azonos a kógens szabályok körével: a polgári jog kógens szabályai csak a felek rendelkezéseivel szemben kötelező erejűek, de a nemzetközi magánjogi kapcsolóelvel (...) szemben nem.”⁵¹

Vékás Lajos nemzetközi magánjogi törvényt értelmező kommentárjából is az következik, hogy egy norma imperatívítása kizárólag külföldi elem esetén, azaz nemzetközi magánjogi tényállás során értelmezhető.⁵²

Asztalos László álláspontja szerint polgári jogunk a kógens rendelkezéstől megkülönbözteti a nemzetközi magánjogban elfogadott imperatív jogszabályt. Belső viszonylatban a kógens-imperatív különbségtétel alig érvényesül, ellentétben a nemzetközi magánjoggal. Ha belső viszonylatban az imperatív jogszabályok alatt a kógens rendelkezéseknek azt a csoportját értjük, amelyek az

⁴⁸ Kiemelés a szerzőtől.

⁴⁹ T/14237. számú törvényjavaslat a nemzetközi magánjogról (Nmjtvt. Javaslat)

⁵⁰ 1979. évi 13. törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról

⁵¹ PALÁSTI Gábor: *A nemzetközi magánjog általános szabályai*. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Magyarázat a nemzetközi magánjogról*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 118. o. Részletesen lásd még: PALÁSTI Gábor: *Közrendi, imperatív, kógens és diszpozitív szabályok*, In: *Magyar Jog*, 2006/2. sz., 65-76. o.

⁵² VÉKÁS Lajos: *Feltétlen alkalmazást kívánó szabályok* In: Vékás Lajos – Nemessányi Zoltán – Osztovits András (szerk.): *A nemzetközi magánjogról szóló törvény kommentárja*, HVG-ORAC, Budapest, 2020, 124-128. o.

azzal ellentétes rendelkezések helyébe lépnek, mint például az akkor hatályos 1959. évi Ptk. 8. §-ának (2) bekezdésében foglalt jogegyenlőségi tételnél, akkor ebben a szűk körben tehető ilyen különbség.⁵³

Mindezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a jogirodalomban is vitatott a norma imperatív-kógens jellege. Nehezen cáfolható érvek sorolhatók fel azon megközelítés mellett, miszerint az imperativitás kizárólag külföldi elem esetén érvényesül, ugyanakkor a kötelező értelmezési vezérfonalként jelentkező Ptk. megalkotására irányuló Javaslat ennek ellenkezőjét sem zárja ki. Álláspontom szerint azonban, figyelemmel az Nmjtv. Javaslat és a Javaslat szabályozási koncepciójára és az együttes értelmére, az imperatív normák kizárólag külföldi elem esetén értelmezhetők és ezen szabályok a kógens rendelkezések egy csoportját alkotják.

Ezt követően abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy az elévülés megszakítására vezető okok kógens normáknak minősülnek-e, és így fogalmilag kizárt-e azok szerződéses úton történő megváltoztatása.

Ehhez kiindulópontként tekintek azon jogalkotói állásfoglalásra, melyek az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések, az elévülés lényegéhez tartoznak⁵⁴. Ebből okszerűen következik, hogy ezen rendelkezések kógens normák, hiszen az ezektől történő bármilyen eltérés a polgári jog rendszeréből való kilépést eredményezné⁵⁵. Ebből pedig az a következtetés is levonható, hogy azok jogügyleti, így szerződéses úton nem bővíthetők⁵⁶, e körben a felek a Ptk. 6:25. §-ában írtaktól nem térhetnek el. Így a felek érvényesen nem bővíthetik a megszakításhoz vezető jogi tények sorát, azaz nem köthetik ki, hogy a teljesítésre irányuló írásbeli felszólítás megszakítja az elévülést.

Ezen következtetést támasztja alá a Javaslat indokolása is, amely szerint „[a]z elévülés megszakítására vezető jogi tények közül a Javaslat elhagyja a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”. E megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő (és az azzal járó bizonytalanság) meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus nem eredményezi az elévülés megszakítását.”⁵⁷

Mindebből pedig okszerűen következik, hogy a megszakításra vezető jogi tények is a jogintézmény lényegét alkotó körülmények közé sorolandók, azaz

⁵³ ASZTALOS i. m. 44. o.

⁵⁴ Javaslat, 552. o.

⁵⁵ Javaslat, 547. o.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Javaslat, 552-553. o.

ezen normák semmiképp sem tekinthetők diszpozitívna, és így jogügyleti úton sem bővíthetők.

3. Az elévülés megszakítása és a bírósági eljárásban történő igényérvényesítés⁵⁸

A Ptk. 6:25. § (1) bekezdésének c) pontja akként rendelkezik, hogy az elévülést megszakítja a követelés kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítése, ha a bíróság az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot hozott.

Ebből egyértelműen következik, hogy a Ptk. koncepcionálisan eltérő alapra helyezte az elévülés megszakítását, hiszen önmagában a keresetindítás nem szakítja meg az elévülést, csak ha a bíróság érdemi, jogerős határozatot hoz, figyelemmel arra is, hogy a követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítás a Ptk. 6:25. §-a alapján nem szakítja meg az elévülést. Ezzel szemben az 1959. évi Ptk. 327. § (1) bekezdése kifejezetten megszakításra vezető jogi ténynek tekintette a teljesítésre irányuló írásbeli felszólítást. Röviden érdemes vizsgálni a Ptk. 6:25. § (1) bekezdés c) pontjának egyes elemeit is:

a) A bírósági eljárást a *kötelezettel szemben kell megindítani*. Az Országgyűléshez eredetileg benyújtott törvényjavaslat szövegében ez a feltétel nem szerepelt, ez utólag, bizottsági módosító javaslat által került a normaszövegbe, figyelemmel arra, hogy a módosítás „egyértelművé teszi, hogy nem jelenti az elévülés megszakítását, ha a jogosult a követelést nem a kötelezettel szemben érvényesítette;”⁵⁹

b) A bíróságnak eljárást befejező érdemi határozatot kell hoznia. *Az eljárást befejező határozatokat* a bírósági ügyvitelről szóló 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (a továbbiakban Bűsz.) szabályozza. A Bűsz. 39. § (1) bekezdése alapján befejezett az az ügy, amelyben a bíróság ügydöntő határozatot hozott. Ügydöntő határozat alatt a polgári eljárásjog (polgári perjog) rendszerében az ítélet, a jogerős bírósági meghagyás, valamint az egyezséget jóváhagyó jogerős végzés, valamint a Ptk. 8:1. § (3) bekezdésére tekintettel a jogerős fizetési meghagyás⁶⁰ értendő. Minden más, az eljárást befejező határozat ügyviteli befejezésnek minősül, azaz az ügy befejezettként kezelendő lesz⁶¹, így az eljárás végén a bíróság nem érdemi határozatot hoz. Befjezettként kezelendő az ügy, ha a

⁵⁸ Ezen pont megírásakor támaszkodtam egy korábbi tanulmányomra: VÖLCSEY Balázs: *Az elévülés megszakítása*, In: Polgári Jog, 2016/11. sz.

⁵⁹ T/7971/118. számú bizottsági módosító javaslat 44.

⁶⁰ 2009. évi L. törvény a fizetési meghagyásos eljárásról szóló (Fmhtv.), 36. § (1) bekezdés

⁶¹ Bűsz. 39. § (2) bekezdés

bíróság a keresetlevelet visszautasította⁶², eljárás félbeszakadt⁶³, szünetel az eljárás⁶⁴, az eljárást felfüggesztette⁶⁵, az eljárást megszüntette⁶⁶ vagy a keresetlevelet áttette⁶⁷.

c) Az eljárást *érdemi határozattal kell befejezni*. Érdemi határozatnak minősül a per érdemében hozott ítélet⁶⁸, továbbá az ítéleti hatályú határozatok, úgymint a jogerős bírósági meghagyás⁶⁹ és az egyezséget jóváhagyó végzés⁷⁰, valamint a jogerős fizetési meghagyás is.⁷¹

d) Az eljárást *jogerősen kell érdemi határozattal befejezni*. Jogerő alatt itt az anyagi jogerőhatást⁷² kell érteni, ezt igazolja, hogy csak az érdemi határozatokhoz kötődik az elévülés megszakítása, anyagi jogerőhatással ugyanis csak az előzőekben felsorolt érdemi határozatok rendelkeznek.

Kérdésként merülhet fel, hogy mikor évül el a követelés, ha nem születik az eljárás végén (jogerős) érdemi határozat. Ezzel kapcsolatban két értelmezés különböztethető meg.

Az egyik szerint a keresetlevél benyújtásával az elévülés nyugszik, így a Ptk. 6:24. §-a megfelelően alkalmazandó.⁷³ Ezen megközelítés szerint a keresetindítás, mint menthető ok értelmezhető.

A másik értelmezés szerint a keresetlevél benyújtásával az elévülés nyugvására nem kerül sor, nem jelenthet ugyanis a nyugvás megállapításához szükséges menthető okot a felperesi keresetindítás. E vélemény szerint a bírósági út igénybevétele – az elévülés szempontjából – mint egy quasi felfüggesztő feltétel érvényesül, azaz a felek nem tudhatják, hogy a keresetlevél nyomán születik-e majd érdemi határozat, így megszakadt-e az elévülés, vagy sem. Ebből pedig az következik, hogy az elévülés – érdemi határozat hiányában – a követelés „eredeti” esedékessé válásának ideje szerint évül el.

⁶² Büsz 39. § (2) bekezdés, a) pont

⁶³ Büsz 39. § (2) bekezdés, b) pont

⁶⁴ Büsz 39. § (2) bekezdés, c) pont

⁶⁵ Büsz 39. § (2) bekezdés, d) pont

⁶⁶ Büsz 39. § (2) bekezdés, e) pont

⁶⁷ Büsz 39. § (2) bekezdés, i) pont

⁶⁸ Pp. 340. § a) pont

⁶⁹ Pp. 348. § (2) bekezdés

⁷⁰ Pp. 239. § (3) bekezdés

⁷¹ Fmhtv. 36. § (1) bekezdés

⁷² Pp. 360. §

⁷³ VÉKÁS Lajos: *Általános rendelkezések*. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Budapest, 2020, 1489. o. A kérdéssel részletesen foglalkozik továbbá: PUSZTAHELYI Réka: *A követelés bírósági eljárásában való érvényesítése – egy elévülést megszakító ok margójára*, In: *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/2. sz., 88-94. o.

A kérdés kapcsán a ténylegesen eldöntendő kérdés a „menthető ok” tartalma. A Ptk. normatív szinten nem határozza meg a „menthető ok” jelentését, a Javaslat indokolása annyit rögzített, miszerint „*[k]orábbi magánjogunkkal ellentétben már a Ptk. is általánosságban beszélt menthető okról, mint az elévülés nyugvásának feltételéről, konkrétan nem határozza meg – még példálózó jelleggel sem – a nyugvásra okot adó körülményeket. Ezt az utat járja a Javaslat is.*”⁷⁴

Az 1959. évi Ptk. 1978. február 28. napjáig példálózó jelleggel a menthető ok körében a törvényes képviselő hiányát vagy a törvényes képviselő és a képviselt közötti érdekellentétet ismerte, azzal, hogy egyebekben a joggyakorlat alakította ki a menthető ok jelentését. Érdekességként említendő, hogy az Mtj.⁷⁵ az elévülés nyugvása körében nem a „menthető ok” fogalmát használta, hanem az 1292. § egy tételes felsorolását adta azon eseteknek, amelyek nyugvást idéztek elő, így

- amíg az adós a hitelezőtől kapott halasztás alapján vagy más okból múlóan megtagadhatja a teljesítést, kivéve, ha a hitelező az adós kifogását elháríthatja;

- amíg a hitelezőt követelésének érvényesítésében a jogszolgáltatás szünetelése vagy a követelés bírói úton érvényesítésének jogszabállyal rendelt felfüggesztése vagy az elévülés idejének utolsó hat hónapja alatt katonai szolgálat vagy erőhatalom akadályozza;

- amíg egyességi tárgyalás vagy valóságának, vagy mennyiségének megállapítása végett szerződéssel kikötött nem peres eljárás van a felek közt folyamatban;

- házastársak közötti követelések tekintetében a házasság tartama alatt, szülő és gyermek közötti követelések tekintetében a gyermek kiskorúságának tartama alatt, gyám és gyámolt, gondnok és gondnokolt közötti követelések tekintetében a gyámságnak vagy a gondnokságnak tartama alatt.

Számos eseti döntés foglalkozik a „menthető ok” tartalmával, valamennyi esetben közös jellemző, hogy azok mindegyikében a jogosult által nem befolyásolható körülmény alapozta meg a menthető ok fennállását. Így például kártérítési igénnyel kapcsolatban az elévülés nyugvását eredményező menthető oknak fogadta el a bíróság azt a tényt, hogy a károsult nem lehetett tisztában az elszenvedett egészségkárosodás okával, és ennek folytán a károkozó személyével. Döntő körülményként volt tehát értékelendő, hogy a károsult mikor került minden tekintetben a követelése érvényesíthetőségének helyzetébe és mikor jutott teljeskörűen az igényérvényesítéshez szükséges információk

⁷⁴ Javaslat, 552. o.

⁷⁵ 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat

birtokába.⁷⁶ Az eljáró bíróság szintén menthető okként értékelte a megtámadási ok ismeretének hiányát⁷⁷, kellékszavatosság körében pedig a hiba felismerhetőségének hiányát.⁷⁸ E körben releváns továbbá azon ítéleti megállapítás is, amely szerint hibás teljesítés esetén az elévülés nyugvását eredményező menthető ok megítélése során annak van jelentősége, hogy az adott hiba fennállta, keletkezési oka, az érdeksérelem nagyságrendje és természete a laikus megrendelő számára mikor vált egyértelműen felismerhetővé.⁷⁹

Kapcsolódva a kellékszavatossághoz, menthető okként értelmezendő, ha a jogosult reálisan számolhatott a hibás teljesítés peren kívüli orvoslásában.⁸⁰ Ugyancsak nyugodott az elévülés, mert a felperest menthető ok – tulajdoni igényének érvényesítése – akadályozta a szerződés hatálytalanságának a megállapítása iránti követelésének az érvényesítésében.⁸¹ Az ítélkezési gyakorlat alapján rögzíthető, hogy az elévülés nyugvása körében a „menthető ok” fogalmának meglehetősen tág értelmet adnak a bíróságok. A jogirodalom ide sorolja továbbá az önhibán kívül előálló tudatszűkült állapotot, vagy ha a kötelezett személyében áll elő bizonytalanság (pl. ha a kötelezett meghal, az örökösök között pedig vita van az örökös személyét illetően is)⁸², továbbá, ha az igény megállapíthatósága egy előzetes – adott esetben peres – eljárás lefolytatásától függ.⁸³

Ez a kiterjesztő, adott esetben megengedő értelmezés helyes, a jogalkotói célkitűzés ugyanis nem lehet az, hogy a jogosultat indokolatlanul elzárja a jogszabály a bíróság előtti igényérvényesítés lehetőségétől. Meglátásom szerint ugyanakkor ez a kiterjesztő értelmezés sem alapozhatja meg azt az interpretációt, amely alapján a keresetindítás önmagában elévülés nyugvását eredményezi, azaz a keresetindítás menthető oknak minősülne.

Véleményem szerint az is megállapítható, hogy a „menthető ok” minden esetben kizárólag olyan ok lehetett, amely egyértelműen az igényérvényesítést korlátozta, gátolta. Ezt az egyébként a Ptk. 6:24. § (1) bekezdéséből egyértelműen következő tételt azért szükséges hangsúlyozni, mert a Ptk. 6:25. § (1) bekezdésének c) pontjában szabályozott eset a Ptk. alapján önmagában is

⁷⁶ EBH 2004. 1120.; BH 2005. 286.; BDT 2013. 2912.; BDT 2010. 2295.

⁷⁷ BH 2003. 205.

⁷⁸ EBH 2012. P.8.

⁷⁹ BDT 2010. 2275.

⁸⁰ Kúria Pfv. 21.759/2011/4.

⁸¹ EBH 2006. 1401.

⁸² LESZKOVEN László: *Általános rendelkezések*, In: Bodzási Balázs – Tókey Balázs (szerk.): 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2021, 1392. o.

⁸³ VÉKÁS Lajos: *Szerződési jog – Általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 318. o.

igényérvényesítésnek minősül, hiszen azért alkalmas az elévülés megszakítására. Azaz, egy a magánjogi kódex által megszakítást eredményező jogi tény (keresetindítás) nem értelmezhető egyúttal ugyanazon követelés alapjául szolgálóan az igény érvényesítés akadályának, azaz nem jelenthet „menthető ok”-ot. Következtetésem szerint a „menthető ok” fogalmának a lényege – mint ahogy azt az ítélkezési gyakorlat is alátámasztja –, hogy a jogosult vagy nem rendelkezik elegendő információval az igényérvényesítéshez, vagy személyéből fakadóan nem képes igényét érvényesíteni. Lényeges elem továbbá, hogy nyugvására okot adó körülmény mögött ott húzódik többlet-tényállási elemként a jogosult menthető magatartása.⁸⁴

Bár nem bírósági eljárás, de érdekességként megjegyzendő, hogy a közvetítői eljárásról szóló 2002. évi LV. törvény (a továbbiakban Kztv.) 31. §-ának (2) bekezdése alapján a közvetítői eljárás megindítása az elévülést megszakítja. A közvetítői eljárás megállapodással történő eredményes befejezése után az elévülésre a Ptk.-nak az elévülés megszakítására, a közvetítői eljárás eredménytelensége esetén a Ptk.-nak az elévülés nyugvására vonatkozó rendelkezéseiben foglaltak irányadóak. Egyetértőleg idézem a jogirodalom azon megállapítását, amely szerint a Kztv. 31. § (2) bekezdéséből levonható az a következtetés, hogy az eredménytelen közvetítői eljárás az elévülés nyugvását eredményezi, amely végeredményben kiegészíti a Ptk.-nak a kapcsolódó rendelkezéseit.⁸⁵

A keresetindítás esetén ez fogalmilag kizárt, hiszen éppen azért történik a bíróság előtti (vagy a Ptk. 8:1. § (3) bekezdése értelmében közjegyző előtti) igényérvényesítés, mert a jogosult minden szükséges információ birtokában van. Ugyanakkor az ítélkezési gyakorlatban ismert olyan eseti döntés, amely a keresetindítás és az elévülés nyugvásának kérdéskörével foglalkozik: amennyiben igazolódik, hogy a felperes az elévülés nyugvásának megszűnését követően menthető okból téves jogcímen érvényesített igényt, és ez számára az elutasító ítélet indokolásából válik nyilvánvalóvá, az utóbb azonos tényalapon, de más jogcímen érvényesített igény elévülése az 1959. évi Ptk. 326. § (2) bekezdésében foglaltak megtartása esetén nem állapítható meg.⁸⁶ Megjegyzendő, hogy a jogirodalom perjogi alapon kritikával szemléli ezen eseti döntést.⁸⁷ A jelen tanulmány témája szempontjából releváns, hogy akkor még a korábbi perjogi kódex⁸⁸ volt hatályban, amelynek 215. §-a alapján a joggyakorlat többségi

⁸⁴ PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés* i.m. 166. o.

⁸⁵ PUSZTAHELYI Réka: *A követelés bírósági eljárásában való érvényesítése...* i.m. 90. o.

⁸⁶ BH 2014. 270.

⁸⁷ VÉKÁS: *Szerződési jog* i.m. 317. o., 814. bekezdés

⁸⁸ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

álláspontja nem fogadta el a jogcímhez kötöttséget (csak a kérelemhez kötöttséget). Ellenben a hatályos Pp. 342. §-ának (3) bekezdése egyértelműen rögzíti az *állított joghoz kötöttséget*, így a mai perjogi környezetben is helyeselhető a fenti eseti döntésben kifejtett álláspont. Lényeges, ha a felperes eredetileg téves jogcímen – perjogi nyelven *téves jogállítás*⁸⁹ – nyújtja be a keresetlevelét, a bíróság pedig kifejezetten a Pp. 342. §-ában deklarált állított joghoz kötöttség miatt utasítja el a keresetet, az ezt követően, de megfelelő jogalapon indított kereset esetén az elévülés nyugvása azért állhat fenn, mert a két eltérő jog miatt valójában két eltérő igényt érvényesít a felperes. Azaz továbbra is érvényesülhet az az álláspont, hogy a felperes „menthető ok” miatt nem tudta korábbi igényét érvényesíteni, és ott az elévülés megszakítani a bírósági eljárás indításával.

Mindezek alapján, véleményem szerint dogmatikailag a második álláspont a helyesebb. Amennyiben ugyanis az első álláspontot fogadnánk el, több olyan helyzet is előállhat, amely ezzel a megoldással nem kezelhető eredményesen. Ebbe a körbe tartozik az eljárás félbeszakadása (Pp. 119. §), amelynek tartama a jogutód perbelépéséig, illetve perbevonásáig tart, ugyanakkor perbevonásra a fél nem kötelezhető, így lehetséges, hogy az eljárás akár évekig is félbeszakadt állapotban marad, vagy soha nem folytatódik. Hasonló helyzet állhat elő az eljárás felfüggesztése (Pp. 123-128. §) esetén is, hiszen előfordulhat, hogy az eljárás felfüggesztése évekig tart. Ezek az esetek már a jogbiztonságot veszélyeztetnék abban az esetben, ha ezen időszak alatt az elévülés nyugszik.

A fentiekre tekintettel – véleményem szerint – a helyes értelmezés megtalálása során arra is figyelemmel kell lenni, hogy számos oka lehet annak, hogy a bíróság nem hoz eljárást befejező jogerős érdemi határozatot, hiszen keresetlevél visszautasítása esetén az esetek jelentős részében a felperesi magatartás eredménye, az eljárás szünetelése valamelyik fél magatartására vezethető vissza, míg az eljárás félbeszakadása objektív alapokon nyugszik. Azaz számtalan, részben szubjektív, részben objektív okok vezethetnek ahhoz, hogy jogerős, érdemi határozat nélkül fejeződik be az eljárás.

Így érvelésem szerint a második álláspont (azaz a keresetlevél benyújtásával az elévülés nem nyugodhat), a jogbiztonság és a felek érdeke szempontjából is célszerűbb, hiszen a felperes azt nem tudja garantálni, hogy a bíróság érdemi határozattal fejezi be az eljárást, sőt nem kizárt, hogy a felek kifejezett magatartása eredményezi a jogerős érdemi döntés nélküli határozathozatalt. A felperes ugyanis megfelelő keresetlevél és kereset előterjesztésével csak azt tudja elkerülni, hogy a bíróság a keresetlevelet visszautasítsa. Az viszont – a korábban kifejtettek szerint – már nemcsak a felperestől függ, vajon születik-e a perben jogerős érdemi határozat.

⁸⁹ Vö.: Pp. 170. § (2) bekezdés, b) pont

Záró gondolatok

A bevezetés során feltett két kérdésre – álláspontom szerint – az alábbi két válasz adható:

1. Rögzíthető, hogy a jogirodalomban is vitatott a norma imperatív-kógens jellege. Nehezen cáfolható érvek sorolhatók fel azon megközelítés mellett, miszerint az imperativitás kizárólag külföldi elem esetén érvényesül, ugyanakkor a kötelező értelmezési vezérfonalként jelentkező Ptk. megalkotására irányuló Javaslat ennek ellenkezőjét sem zárja ki. Álláspontom szerint azonban, figyelemmel az Nmjt. Javaslat és a Javaslat szabályozási koncepciójára és az együttes értelmére, az imperatív normák kizárólag külföldi elem esetén értelmezhetők és ezen szabályok a kógens rendelkezések egy csoportját alkotják.

2. Ezt követően abban a kérdésben kell állást foglalni, hogy az elévülés megszakítására vezető okok kógens normáknak minősülnek-e, és így fogalmilag kizárt-e azok szerződéses úton történő megváltoztatása. Ennek megválaszolásakor kiindulópontként tekintek azon jogalkotói állásfoglalásra, miszerint az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezések az elévülés lényegéhez tartoznak.⁹⁰ Ebből okszerűen következik az, hogy ezen rendelkezések kógens normák, hiszen az ezektől történő bármilyen eltérés a polgári jog rendszeréből való kilépést eredményezné.⁹¹ Ebből pedig az a következtetés is levonható, hogy azok jogügyleti – szerződéses – úton nem bővíthetők⁹², e körben a felek a Ptk. 6:25. §-ában írtaktól nem térhetnek el. Így a felek érvényesen nem bővíthetik a megszakításhoz vezető jogi tények sorát, azaz nem köthetik ki, hogy a teljesítésre irányuló írásbeli felszólítás megszakítja az elévülést.

Ezen következtetést támasztja alá a Javaslat indokolása is, amely szerint „[a]z elévülés megszakítására vezető jogi tények közül a Javaslat elhagyja a „követelés teljesítésére irányuló írásbeli felszólítást”. E megszakítási ok ellentétes az elévülés intézményének lényegével: nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő – és az azzal járó bizonytalanság – meghosszabbítására ösztönöz. A jogbiztonságot szolgálja, ha önmagában egy ilyen aktus, nem eredményezi az elévülés megszakítását.

Azaz a jogalkotó tudatosan mellőzte az írásbeli felszólítást, hiszen az nem az igény érvényesítésére, hanem az igényérvényesítési idő meghosszabbítására ösztönöz, és így nem szolgálja a jogbiztonságot sem. Mindebből pedig okszerűen

⁹⁰ Javaslat, 552. o.

⁹¹ Javaslat, 547. o.

⁹² Javaslat, 547. o.

következik, hogy a megszakításra vezető jogi tények is ide sorolandók, azaz ezen normák semmiképp sem tekinthetők diszpozitívnak, és így jogügyleti úton sem bővíthetők. A keresetindítás ugyanazon követelés vonatkozásában nem minősül „menthető ok”-nak (Ptk. 6:24. § (1) bekezdés), így, ha a bíróság az eljárást befejező jogerős érdemi határozatot nem hoz (Ptk. 6:25. § (1) bekezdés c) pont), úgy a követelés az „eredeti” esedékessé válásának ideje szerint évül el.

IV. RÉSZ

A KONFERENCIÁN ELHANGZOTT TOVÁBBI TANULMÁNYOK A MAGÁNJOG TERÜLETEIRŐL

Dr. habil Benke József

*A fejlődés teremtette joghézag és a „cessans ratio legis” – a bosszorkányoktól
a digitális szolgáltatásokig*

Prof. Dr. Boóc Ádám

Digitalizáció és választottbíráskodás

dr. Fazakas Zoltán József

A társasági szerződés minták és az ügyvédi tevékenység

Prof. Dr. Papp Tekla

A közjogi jogi személy – megoldandó dilemma-e?

dr. Reines János

*Útba az e-végrendelet felé: integrálhatók-e a digitális kívánatok a
végrendeletek tradicionális alak szerűségi követelményei közé?*

Prof. Dr. Sándor István

*Az alapítványok jogának átalakulása – a magyar magánjog válaszai a
külföldi tendenciákra*

Benke József*

A FEJLŐDÉS TEREMTETTE JOGHÉZAG ÉS A „CESSANS RATIO LEGIS” – A BOSZORKÁNYOKTÓL A DIGITÁLIS SZOLGÁLTATÁSOKIG

„Es erben sich Gesetz' und Rechte
Wie eine en'ge Krankheit fort,
Sie schleppen von Geschlecht sich zum Geschlechte,
Und rücken sacht von Ort zu Ort.
Vernunft wird Unsinn, Wohlthat Plage;
Weh dir, daß du ein Enkel bist!
Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist leider! nie die Frage.”¹
(J. W. von Goethe: Faust)

Bevezető gondolatok

A dolgozat azt vizsgálja, miként vélekedett a hazai magánjogi gondolkodás a társadalmi-gazdasági átalakulás, illetve a technológiai fejlődés által teremtett valóságos joghézagok oly módon történő kitöltésének lehetőségéről, amely a „*cessante ratione legis non cessat lex ipsa*” régi elvében gyökerezik. Eszerint: „*a törvény indítóokának megszűnése nem ejti el magát a törvényt*”. Vagyis elképzelhető, hogy a törvény eredeti motívuma megszűnt – *ratio legis cessans*, lásd alább a diagrammon: II és A jelzésekkel –, illetőleg az jelentősen megváltozott, mégis képes az eredeti norma új törvény megalkotása nélkül is kielégíteni azt a szabályozási igényt, amelyet az új helyzet megkíván. Vagyis nem áll fenn látszólagosan sem a *cessatio legis*.

* Dr. habil. Benke József, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, benke.jozsef@ajk.pte.hu.

¹ L. I. rész, Dolgozószoba, Mefisztó (1970-79. sor). Jékely Zoltán fordításában: „*Öröklődnek jogok s szokások, / mint végtelen kórság tovább, / mely nemzedékről nemzedékre szállott, / s ország országnak adja át. / Az ész ármányra, jótett kínra válik, / késő unoka, jaj neked! / Azonban sajna, velünk született / jogunkért síkra ki se száll itt!*” A goethei mottó ötletét lásd KISS Géza: *Etika, mint a jognak eleme*. In: Katolikus Szemle, 24/10 (1910) 1027-1035. o., 1034. o.; LÖWER, Wolfgang: *Cessante ratione legis cessat ipsa lex. Wandlung einer gemeinrechtlichen Auslegungsregel zum Verfassungsgebot? Wandlung einer gemeinrechtlichen Auslegungsregel zum Verfassungsgebot?*, Schriftenreihe der Juristischen Gesellschaft zu Berlin, Heft 112., Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1989, 7. o.

1. A „ratio legis” ókori gyökerei és középkori, kettős eredete

A jogi maxima magja a *ratio legis*, vagyis a *törvény értelme/indítóoka* szóösszetétel. Észszerű a gondolat, hogy erre a kulcskifejezésre épült fel az egész mondat a kontinentális jogi gondolkodásban.

a) A *ratio legis* kifejezés a törvény értelmét adó indítók értelemben valóban mintegy egy évezreddel régebbi, mint a maxima, azonban ez a szóösszetétel más jogintézmény forráshelyein jelenik meg és csak ott, mint amelyhez *Accursius*² a *proverbium* alapját adó glosszáját hozzáfűzte. A *ratio legis* fordulata ugyanis, mint úgynevezett *hapax legomenon*, kizárólag az örökhagyó hagyományrendelési jogát korlátozó, *Falcidius* néptribunus által Kr.e. 41-40-ben indítványozott *lex Falcidia* kommentárjaiban³ és a kapcsolódó Codex-⁴, illetve Institutio⁵-beli helyeken

² ACCURSIUS: XII-XIII század derekán élt itáliai jogász. Fő műve a *Glossa Ordinaria*, mely a római jog Justinianus által kodifikált változat, a *Corpus Iuris Civilis* kommentárja.

³ D. 35,2,11pr. *Papinianus libro 29 quaestionum*; D. 35,2,12 *Papinianus libro 30 quaestionum*; D. 35,2,24pr. *Paulus libro 14 responsorum*; D. 35,2,25pr. *Scaevola libro quarto responsorum*; D. 35,2,30pr. *Maecianus libro octavo fideicommissorum*; D. 35,2,49pr.-1 *Paulus libro 12 ad Plautium*; D. 35,2,54/56 *Marcellus libro 15/22 digestorum*; D. 35,2,60,1 *Iavolenus libro 14 ex Cassio*; D. 35,2,77 *Gaius libro 18 ad edictum provinciale*; D. 35,2,78 *Gaius libro tertio de legatis ad edictum praetoris urbane*; D. 35,2,81 *Gaius libro 18 ad edictum provinciale*; D. 35,2,87,2/7-8 *Iulianus libro 61 digestorum*; D.35,2,95,1 *Scaevola libro 21 digestorum*.

⁴ C. 6,50,6 Imp. Alexander Severus (a. 223); C. 6,50,19 Imp. Iustinianus (a. 532).

⁵ Inst. Iustiniani 2,22, 1-3.

szerepel, mint *ratio legis Falcidiae*, illetve előfordul a legatummal⁶, vagy más öröklési jogi kérdéssel⁷ foglalkozó szövegekben is, de a szövetszerű kapcsolat a falcidius-i törvénnyel ezeken a helyeken is kivétel nélkül fennáll.

Hogy mennyire alapvető a *ratio legis* fogalmának meghatározása a *regula* helyes értelmezése szempontjából, arra jó példa Windscheid pandektatankönyvének első kiadásában kifejtett álláspontja. E szerint, ha a törvény alapjának, okának (*Grund/Prinzip des Gesetzes*) fogalmát úgy határozzuk meg, hogy az „a jogalkotó tulajdonképpeni gondolata” (*der eigentliche Gedanke des Gesetzgebers*), akkor a gyakran tévesen értelmezett, illetve alkalmazott – *missbraucht* – *regula* éppannyira helyes, mint amennyire a *ratio legis* ettől eltérő felfogása mellett helytelen is”.⁸ Két emberöltővel korábban, a hatalmas Glück-féle pandekta-kommentár ugyancsak leszögezi, hogy a *regula* helyes alkalmazásának nyitja, nem a törvény alkalmi indítóokára (*gelegentliche Veranlassung*), hanem annak valóságos főmotívumára (*eigentliche Grund / Hauptgrund*) kell tekintettel lenni.⁹

A hazai pandektisztika egyik *altmeistere*, Hoffmann Pál ugyancsak világos, kora közjogi gondolkodását megelőző álláspontja szerint a *cessans ratio legis* csak akkor eredményezi a *cessatio legis*-t, ha a törvény olyan jogintézményen alapul, amely megszűnt, vagyis a társadalmi-gazdasági stb. körülmények megváltozása nyomán a törvény indokának megszűnte önmagában nem szünteti meg a törvényt, hiszen a törvény a törvényhozó akaratán alapul.¹⁰

A regulával kapcsolatos álláspontok téves értelmezésének elkerülése végett, figyelemmel kell lenni minden esetben arra, hogy mi az a *lex*, amelynek elindító oka esetében felmerülhet – vagy éppen kizárt – a *cessatio*, vagyis a törvény megszűnése.

⁶ D. 30,11 *Papinianus libro nono quaestionum*; D. 31,88,12 *Scaevola libro 3 responsorum*; D. 37,5,5pr.-1 *Ulpianus libro 40 ad edictum*.

⁷ D 29,7,2,4 *Iulianus libro 37 digestorum*.

⁸ WINDSCHEID, Bernhard, *Lehrbuch des Pandektenrechts*, Bd. 1 (9. Aufl.), Buddeus, Düsseldorf, 1862, 53. o. és 6. lábjegyzet

⁹ VON GLÜCK, Christian Friedrich: *Verbesserungen und Zusätze zum ersten Bande des Glückischen Kommentars über die Pandecten*. (Für die Besitzer der ersten Ausgabe), Palm, Erlangen, 1798, 60-61. o.

¹⁰ HOFFMANN Pál: *A magánjog rendszere mai érvényében, vagyis Pandekták alapvonalai*, Heckenast, Pest, 1877, 32. o.

Más-más eredményre vezet ugyanis, ha a *jus commune* időszakában a pandektajog „római törvényei”-ről, vagy a magyar feudális törvényekről, illetve a bírói szokásjogról, vagy pedig a jogpozitivizmus korában a modern állam törvényhozó hatalma által alkotott normáról van szó¹¹.

Mindezeket szem előtt tartva, a *ratio legis* absztrakt fogalma a regula nem eredeti római, hanem középkori alkatrésze, melyet a normaértelmezés természetjogi, illetve észjogi tana dogmatizált, s ezt vette át aztán a pandektisztika, illetve a 18-19. századi hazai tankönyvirodalom is.

b)A legújabb szakirodalomban is képviselt az a nézet¹², mely szerint a maxima előzményéhez tartozik a *sublata causa tollitur effectus* – az ok elesésével megszűnik az okozat – tétele, amely az ókori görög és középkori kozmológiában, illetve természettudományban logikai alapvetés. Jogi értelemben azonban ez a logikai tétel kétféle, a társadalomtudományra sajátosan jellemző, árnyalt kontextusban merül fel. Ezek: a norma *hatályának megszűnése* a jogalkotási motívum megszűnésével, illetve a norma *értelmezése* a norma szellemének megváltozása, kiüresedése folytán¹³. Világosan belátható, hogy a logikai tétel és a jogi maxima között csupán látszólagos-formális kapcsolat teremthető, semmint valódi-tartalmi.

¹¹ A *jus commune* és a *jus patrium* eltérő megszűnési lehetőségeire tekintettel ld. Glück: „Kann ein römisches Gesetz auch dann nicht mehr gelten, wenn der wesentliche Grund desselben, ohne welchen sich das Gesetz gar nicht denken läßt, bey uns ganz wegfällt. Nur unter dieser Bestimmung ist die Regel wahr: cessante ratione legis, cessat eius dispositio, die nur gar zu oft, wenn es auf den heutigen Gebrauch einer justinianeischen Verordnung ankommt, gemißbraucht wird. Ein Gesetz kann mancherley (sic!) Veranlassungen, kann verschiedene Ursachen haben. Gesezt nun auch, die Umstände hätten sich geändert, es fiele diese oder jene Nebenursache bey uns weg, welche vorzüglich etwa den Römern ein Gesetz nützlich machte; so kann doch deswegen die heutige Gültigkeit des Gesetzes selbst nicht bezweifelt werden, so lange der Hauptgrund des Gesetzes auch bey uns noch statt findet. (...) Soll also das römische Gesetz bey uns seine Anwendung verliehren, so muß der wesentliche Grund desselben, ohne welchen sich die Verordnung selbst gar nicht denken lässet, gänzlich cessiren.” (Korabeli helyesírással.) Ld. von GLÜCK, Christian Friedrich: *Versuch einer ausführlichen Erläuterung der Pandecten nach Hellfeld ein Commentar für meine Zuhörer*, Palm, Erlangen, 1790, 352-354. o.

¹² HENGSTMENGEL, Joost W.: *The survival of Aristotelianism in early English mercantilism: An illustration from the debate between Malynes and Misselden*, In: *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, 2017/10., 64-82. o., 73. o., 6. lábjegyzet

¹³ Vö. pl. szász Ptk. 23. §: „Im Zweifel ist ein Gesetz so auszulegen, wie es allgemeinen Rechtsätzen am meisten entspricht.“ Ld. BAINNER János, *Az ausztriai általános (sic!) magánjog aaptanai tekintettel a római jogra, s a francia és szászországi polg. törvénykönyvre*, Kertész, Pest, 1868, 42. o., 1. lábjegyzet

2. Az uralkodó álláspont

A kanonisták körében a 11. században *Gratianus* (például *Gagnér*¹⁴, *Krause*¹⁵, *Klinkenberg*¹⁶), a *legisták* körében a 12. században *Accursius* (*Krause*¹⁷ után *Liebs*¹⁸, illetve *Schröder*¹⁹ és *Honsell*²⁰) alapozta meg a jogtétel kimondását.

Célszerű az évezredes visszatekintést kellő részleteiben elvégezni, mert még régi jeles hazai jogtudoraink között is van olyan, aki a regulát egyszerűen *közismert római jogi tételek* nevezi (pl. *Beck Salamon*²¹), amely megállapítás nyilvánvalóan téves, jóllehet a regula elemei valóban fellelhetők a jusstiniánuszi forrásokban²².

a) A *consuetudo* (szokásjog) alakulásának teológiai megalapozása *Szent Ágoston* (354–430) munkásságában csúcsosodott ki, azonban kortársa, *I. Ince pápa* (ur. 401–417) teljesen új alapokra helyezte a fennálló rend (*ordo legitimus*) megváltozásának dogmatikai alapjait. Bevezette a szokatlan körülmények

¹⁴ GAGNÉR, Sten: *Studien zur Ideengeschichte der Gesetzgebung*, Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Juridica Upsaliensia, Almquist & Wiksell, Stockholm, 1960, 181-182. o., 232-233. o.

¹⁵ KRAUSE, Hermann: *Cessante causa cessat lex*, In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung, Vol. 46 (1960) 81-111. o.

¹⁶ KLINKENBERG, Hans Martin: *Die Theorie der Veränderbarkeit des Rechtes im frühen und hohen Mittelalter*, In: WILPERT, Paul (Hrsg.): *Lex et sacramentum im Mittelalter*, Miscellanea mediaevalia. Veröffentlichungen des Thomas-Instituts der Universität zu Köln, Walter de Gruyter, Berlin, 1969, 157-188. o.

¹⁷ KRAUSE i.m. 15. lábjegyzet

¹⁸ LIEBS, Detlef: *Lateinische Rechtsregeln und Rechtsprüchwörter*. (7., vollständig überarbeitete und verbesserte Auflage), C. H. Beck, München, 2007, 45. o.

¹⁹ SCHRÖDER, Jan: *Recht als Wissenschaft. Geschichte der juristischen Methodenlehre in der Neuzeit 1500-1933*, (2. Auflage), C. H. Beck, München, 2012, 153-155. o.

²⁰ HONSELL, Heinrich: *Die rhetorischen Wurzeln der juristischen Auslegung*, In: Zeitschrift für die gesamte Privatrechtswissenschaft, 2016/2., 106-128. o., 126. o.

²¹ BECK Salamon: *Érdekeszme-töredékek*, In: SZLADITS Károly (szerk.): *Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez. II. kötet, I. rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 1-60. o., 26. o.

²² „Der Satz entstammt nicht, wie man zunächst annehmen könnte, dem römischen Recht. Er steht nicht im *Corpus juris civilis*. Aber freilich sind bei Justinian die Denkelemente vorhanden, aus denen sich später die sprichwörtliche Regel formen wird. Die „*ratio*“ als Sinn des Gesetzes, als sein Grund, als Vernunftgemäßheit im Sinne der allgemeinen Grundsätze des Rechts spielt eine vielfältige Rolle. Ihre Berücksichtigung kann zur Ausdehnung, zur Einschränkung, zur Ausschließung eines Rechtssatzes führen. Die „*causa*“ ist von ähnlich großer Bedeutung als Grund des rechtlich relevanten Willens, vorwiegend bei Rechtsgeschäften. Die Kunst der Anwendung dieser Gedanken im Einzelfall war die eigentliche Domäne der römischen Juristen. Auf die Formulierung allgemeiner Prinzipien legten sie geringeres Gewicht. Immerhin gab es in den *regulae juris* die Regel des Paulus: „*Cum principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent*“ (D. 50, 17, 178). Doch hat das Mittelalter ihr in der uns interessierenden Richtung keine besondere Wichtigkeit beigemessen.“ L. KRAUSE i.m. 83. o.

esetében az idők diktálta szükségszerűség *necessitas temporum* fogalmát, amely esetében az eltérés *usurpatio* szükségessége ellenére rendkívüli *extra ordinem* marad, és csak addig van létjogosultsága, ameddig a korábbi rendhez azaz *ordo legitimus* – mint orvosság, *remedio* – vezet vissza. Ebből ered az a megközelítés, mely szerint a szükségesség megszűntével *cessante necessitate* elesik maga a norma is. Rigid álláspontját I. (Nagy Szent) *Leó pápa* (440–461) változtatta meg, aki szerint „*cessante causa*”, vagyis az ok megszűnésével a jogváltozást nem kell visszavonni, ha arra a korszemlélet, *consideratio aetatum* és az idők diktálta szükségszerűség adott okot. A normaváltozás megengedettsége körüli vita ebben a fogalmi mederben folyt mintegy 600 évig számos normakollíziós kérdés (pl. írott és íratlan, különös és általános, változtatható és örök) tekintetében.

Chartres-i Szent Ivó (1040–1115) püspök az I. Ince által megfogalmazott elvet általánosította, vagyis elhagyta az *ordo legalis* megváltoztathatatlanságával kapcsolatos előfeltevést, és azt egyben – a nem túl igényes²³ középkori egyházi latin kliséinek felhasználásával – maximává sűrítette, eszerint: „*cessante necessitate cessat dispensatio*²⁴”, vagyis „a szükségszerűség megszűntével megszűnik a felmentés”. Ennek *pendant*-jaként fenntartja azt a régi tételt, mely szerint: *ex necessitate fit mutatio legis* – vagyis: *a törvény módosítása a szükségszerűségből fakad*.

Gratianus (1075k–1145k), a *Decretum* szerzője, minden idők egyik legnagyobb hatású jogtudósa hasonlóan függetlenítette a kérdést az I. Ince pápa alatt uralkodó háttértől, jöllehet hivatkozott reá. Kimondta: „*cessante causa cessat lex*”.²⁵ Krause szerint Gratianus a kivétel és az általános norma közötti kapcsolat értelmezése körében alkotta meg a proverbiumot.²⁶

b) A legisták közül Accursiust tekinti a szakirodalom az *adagium* szerzőjének. A *Glossa Accursiana* – Magna – szerint alkalmazási köre kiterjedt a tételesjog, azaz *lex positiva* és a *jus commune* közötti különbségtételre, a privilégiumokra, valamint a római jog és a kánonjog szabályainak az új társadalmi-gazdasági viszonyokhoz történő adaptációjára.²⁷

Magyarozatát a nagy glosszátor egy, a *cautio Mucianaval* foglalkozó forráshelyhez fűzte. Mint ismeretes, a római jogban az öröklés és a hagyományrendelés feltételhez kötése nem volt kizárt. Így egy *condicio negativa* – tehát annak felfüggesztő feltételül kötése, hogy az örökös vagy a hagyományos

²³ McCormick rámutat, hogy a széles körben használt, klisészerű kifejezés, a „*dispensium*” és ennek származékai (pl. az e forráshelyen is szereplő „*dispensio*”) az ókori latinban nem létezett. Ld. MCCORMICK, Michael: *Wolf-Rüdiger Schleidgen: Die Überlieferungsgeschichte der Chronik des Regino von Priim (review)*, In: *Scriptorium*, Tom. 33/1 (1979), 137-138. o., 138. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Az egész bekezdéshez lásd: KLINKENBERG: *Die Theorie...*, 163-166. és 179-181. o.

²⁶ KRAUSE i. m. 83. o.

²⁷ KRAUSE i.m. 88-90. o.

valamit nem tesz meg –, az örökhagyói akarat érvényesülését önmagában megakadályozhatta volna, hiszen az, hogy a kedvezményezett valamit nem tesz (pl. nem hagyja el a gyermekeit), csak akkor állapítható meg bizonyossággal, ha ő maga vagy az érintett másik fél, így például a gyermekek meghaltak. Ezt megelőzendő, a kedvezményezettnek biztosítékot kellett szolgáltatnia, ez volt a *Quintus Mucius Scaevoláról* elnevezett *cautio*, hogy a hagyaték vagy hagyomány birtokát a feltételtől függetlenül megszerezhesse.

Az egyik forráshelyen (D. 35,1,72pr)²⁸ Papinianus quaestiói éppen az itt hivatkozott példát tárgyalják. Eszerint olyan hagyomány esetén, amelyet a férj a feleségének azzal a feltétellel rendel, ha az nem hagyja el a gyermekeit, a biztosíték – szemben a meg nem nevezett jogtudósok korábbi álláspontjával – mégis követelhető, mert a feltétel olyankor is bekövetkezhet, ha nem az anya hal meg, hanem a gyermekek, az anya jogszerzése azonban nem állítható szembe a biztosíték letételére vonatkozó kötelezettség efféle szerencsétlen értelmezésével. A fragmentum 6. §-a²⁹ általánosítja a problémát. Eszerint a hagyományrendelés téves, illetve tévedésen alapuló motívuma (*falsa causa, ratio legandi*) nem érinti a hagyományrendelést. Vagyis, nem befolyásolja annak civiljogi érvényességét. Azonban akkor, ha az ilyen ok hiányában a hagyományrendelésre nem került volna sor, a csalárdság miatti kifogás (*exceptio doli*) előterjeszhető.³⁰ A férjet nyilvánvalóan nem az motiválta ebben az esetben, hogy a hagyományrendelést e kikötéssel maga döntse meg, hanem sokkal inkább az, hogy az anyát a gyermekek mellett marasztalja,³¹ így a biztosíték kizárásának oka elesik, mely által az anya nem fosztható meg a hagyomány megszerzésétől.

Accursius a forráshelynek a „mert a hagyományrendelés indítóoka nem áll összefüggésben a hagyománnyal” (*quia ratio legandi legato non cohaeret*) tagmondatában a „non cohaeret” szövegrészhez fűzte hozzá: „cessante ratione cessat lex ipsa”, vagyis: „értelme elestével maga a törvény is megszűnik”.

²⁸ D. 35,1,72pr. *Papinianus libro 18 quaestionum: Cum tale legatum esset relictum Titiae "si a liberis non discesserit", negaverunt eam recte cavere, quia vel mortuis liberis legati condicio possit exsistere. Sed displicuit sententia: non enim voto matris opponi tam ominosa non interponendae cautionis interpretatio debuit.*

²⁹ D. 35,1,72,6: *Falsam causam legato non obesse verius est, quia ratio legandi legato non cohaeret: sed plerumque doli exceptio locum habebit, si probetur alias legaturus non fuisse.*

³⁰ *Babusiaux* fordításában: „Es ist richtiger, dass ein falscher Beweggrund dem Vermächtnis nicht entgegensteht, weil ja das Vermächtnis zusammenhängt. Aber oft wird die Arglistenrede zur Anwendung kommen, wenn bewiesen werden kann, dass anders nicht vermacht worden wäre.“ *BABUSIAUX, Ulrike: Papinians Quaestiones. Zur rhetorischen Methode eines spätclassischen Juristen, Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und Antiken Rechtsgeschichte, Heft 103, C. H. Beck, München, 2011, 105. o.*

³¹ A magyarázatokat lásd: *BABUSIAUX, 112. o.*

3. A regula „pálfordulása” a jogpozitivizmus során

A XII. táblás törvényhez írt kommentárjában már *Gaius* megállapítja – talán a görög filozófia hatására –, hogy a törvények, s különösen a régi törvények magyarázata – *legum vetustarum interpretatio* – során „minden dolog legfontosabb eleme a kezdeté” – „*cuiusque rei potissima pars principium est*”.³² A *Digesta*ba is felvett töredék *interpretationem* szavához fűzi *Accursius* azt a sokak által *Bartolus*nak tulajdonított glosszát, mely szerint a normaértelmezés négy módja: a megállapító (*declarativa*), a kiterjesztő (*extensiva*), a megszorító (*restrictiva*) és a kijavító (*correctiva*) értelmezés³³.

*Schröder*³⁴ kutatásai nyomán – így *Luig*³⁵ – *Christian Thomasius* (1655–1728) az értelmezés tanának (*Auslegungslehre*) atyja, kulcsfigurája mind a normaértelmezés, mind a jognyilatkozat-értelmezés doktrínája tekintetében. A német álláspont szerint a „*Die Ausübung der Vernunftlehre*” című művében ő vezeti be a jogalkotó általi normaértelmezésre nézve egyfelől a kifejezett aktussal történő, úgynevezett *authentica itp.*, másfelől a hallgatólagos, a gyakorlatban érvényesülő értelmezést tűző, úgynevezett *usualis itp.* fogalma mellett a jogtudományos, *doctrinalis* értelmezés módszerét.³⁶ *Thomasius*nál kapcsolódik egybe *Accursius* említett két, eredetileg távoli *Digesta*-helyekhez fűzött magyarázata, tudniillik a megszorító értelmezés – *Thomasius*-nál mint a logikai magyarázat (*itp. logica/ mentalis*) egyik módszere³⁷, amelynek vezérfonala éppen a szóban forgó maxima: „*cessante ratione cessat etiam ipsius dispositio*”.³⁸

A jogtételt a jelentősebb pandekta-tankönyvek már a norma hatályvesztése témaköréből kirekesztették, mert kizárták a szokásjog derogatív erejét. A

³² Ld. D. 1,2,1.

³³ OTTE, Gerhard: *Zu A.F.J. Thibaut's „Theorie der logischen Auslegung des römischen Rechts”*. In: SCHRÖDER, Jan: *Theorie der Interpretation vom Humanismus bis zur Romantik - Rechtswissenschaft, Philosophie, Theologie: Beiträge zu einem interdisziplinären Symposium in Tübingen, 29. September bis 1. Oktober 1999*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2001, 191-201. o., 192. o., 9. lábjegyzet

³⁴ SCHRÖDER, Jan: *Christian Thomasius und die Reform der juristischen Methode*, Leipziger juristische Vorträge, Band 23, Leipziger Univ.-Verl., Leipzig, 1997, 10. és 32. o.

³⁵ LUIG, Klaus, *Die Auslegung von Willenserklärungen im Naturrecht von Grotius bis Wolff*. In: SCHRÖDER, Jan (Hg.), *Theorie der Interpretation vom Humanismus bis zur Romantik – Rechtswissenschaft, Philosophie, Theologie: Beiträge zu einem interdisziplinären Symposium in Tübingen, 29. September bis 1. Oktober 1999*, Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Bd. 58, Steiner, Stuttgart, 2001, 133-154. o., 144-145. o.

³⁶ THOMASIUS, Christian: *Die Ausübung der Vernunftlehre*, Salfeld, Halle, 1727. 153. p.

³⁷ THOMASIUS, 153–154. ld. fent 36. lábj.

³⁸ THOMASIUS, 155. ld. fent 36. lábj.

Windscheid és *Kipp* a normák időbeli korlátai (*zeitliche Grenzen*)³⁹, *Wächter* a megváltoztatás (*Änderung*)⁴⁰ körében tárgyalták. A viszonyok jelentős megváltozása (*völlige Änderung der Verhältnisse*) azonban nem mint az időközi magánjog (*intertemporales Recht*) problémája merült fel, hanem – *Heckmann* szerint⁴¹ – mint a normakollíziók feloldásának hajlékony szabálya „*flexible Regeln zur Lösung von Normenkonflikten*” a normaértelmezés körében. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy quaestiói 1. könyvében már Paulus (D. 1,3,37) leszögezte: „*optima enim est legum interpretis consuetudo*”, vagyis: „a törvény legjobb értelmezője a szokás”.

Savigny és *Jhering* munkásságában a regula által felvetett problémák nem revelálnak.⁴² Ugyanakkor *Anton Friedrich Justus Thibaut* (1772–1840) pozitivista megközelítése már elveti az elvnek azt a funkcióját, miszerint a törvényhozó kifejezett akaratán kívül mód lenne arra, hogy a megszorító értelmezés útján a jogalkalmazó a norma egy részét – vagy egészét – a továbbiakban ne tekintse hatályosnak azon az alapon, hogy az a motívum, ok, cél vagy alap, amelyre tekintettel a norma megalkotásra került, megszűnt. S így a norma bizonyos esetekben a tényállásokra már nem illeszkedő törvényavululás (*Obsoletwerden des Gesetzes*). Álláspontja szerint csak a törvényhozó van arra hivatva, hogy levonja az abból fakadó következményeket, hogy eredeti szándékai immár nem teljes egészében – vagy éppen egyáltalán nem – állnak összhangban a realitással⁴³.

A 18-19. században megalkotott természetjogi törvénykönyvekben, a jogalkotó a hatalmi ágak elválasztását mintegy felülírva kifejezetten tiltja a törvény értelmezését általában is, illetve különösen a megszorító és a kiterjesztő értelmezésre vonatkozóan. Ilyen volt pl.⁴⁴ az 1780. évi porosz csődtörvény (*Konkursordnung*), amellyel kapcsolatban II. (Nagy) Frigyes (ur. 1740–1786) mind a kormányzat, mind az igazságszolgáltatás képviselőinek kifejezetten megtiltotta akár a kiterjesztő, akár a megszorító értelmezést, és kötelezővé tette a törvényhozó megfelelő szervéhez fordulást.⁴⁵ Hasonlóképpen, a porosz

³⁹ WINDSCHEID, Bernhard – KIPP, Theodor: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, Bd. 1 (9. Aufl.), Rütten & Loening, Frankfurt am Main, 1906, 128-130. o.

⁴⁰ VON WÄCHTER, Karl Georg: *Pandekten*. Bd. 1, Breitkopf & Härtel, Leipzig, 1880, 153-155. o.

⁴¹ HECKMANN, Dirk: *Geltungskraft und Geltungsverlust von Rechtsnormen: Elemente einer Theorie der autoritativen Normgeltungsbeendigung*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997, 421-422. o.

⁴² A www.deutschestextarchiv.de keresőmotorja nem hoz találatot.

⁴³ OTTE i.m. 192-193. o.

⁴⁴ A példákat hozzá: HECKMANN i.m. 425. o.

⁴⁵ „(...) daß irgend ein Richter, Collegium oder Etats-Minister die Gesetze zu interpretiren, auszudehnen, oder einzuschneiden, viel weniger neue Gesetze zu geben sich einfallen lasse; sondern es muß, wenn sich in der Folge Zweifel oder Mangel an den Gesetzen oder in der Prozeßordnung finden, der Gesetzekommision davon Nachricht

Allgemeines Landrecht (ALR) a bevezető rendelkezéseiben a vitatott megítélésű ügyek eldöntése során is kizárólag a nyelvtani és rendszertani értelmezésre szorította a bírót.⁴⁶ Egyes törvénykönyvek önnön hibátlanságuk és hiánytalanságuk nyilvánvalóan hamis *gloire*-ja mögé bújva tagadják a joghézag kialakulásának elvi lehetőségét is. Így például a Code civil ma is az eredeti szöveggel hatályos 4. cikke szerint azt a bírót, aki a törvény hallgatására, homályosságára, elégtelenségére hivatkozással nem hoz ítéletet, az igazságszolgáltatás megtagadása miatt felelősségre kell vonni.⁴⁷ A bíró – és mint ismeretes a tudomány – kreatív értelmezési szabadságát ez a megközelítés is nyilvánvalóan gúzsba köti.

4. A regula beszivárgása a hazai jogi gondolkodásba

Elsőként célszerű megkísérelni a nyomára bukkanni annak, vajon milyen módon infiltrált a hazai jogi gondolkodásba a regula: autonóm módon vagy recepció útján-e, illetve a *ratio legis* problémával együtt-e, vagy pedig attól függetlenül. Ezt követően arra vonatkozó példákkal illusztrálandó a regula továbbélése hazai magánjogtudományunkban.

4.1. A *ratio legis* absztrakt fogalmának, illetve a teljes regulának az *első megjelenése* a hazai jogforrásokban és a jogtudományos művekben alig rekonstruálható. Nem különösebben meglepő sem az, hogy a Wenzel-féle Árpád-kori okmánytárban⁴⁸ a *ratio legis*, illetve a *legis cessatio* problémája nem jelenik meg, sem az, hogy Werbőczy – jusztiniánuszi törvénytől általános kérdésekkel kapcsolatos ideáit hűen követő – Tripartituma⁴⁹ is hallgat a kérdés feudális nemesi szokásjog területén történő pozícionálásáról.

4.2. A 18-19. században, a századforduló körüli évtizedekben született magánjogi munkák közül *Husztly István* (1710k–1772), *Kelemen Imre* (1745–1819) és *Frank Ignác* (1788–1850) fő művei látszanak olyan *indikátornak*, amelyekből

gegeben (...) werden.” Ld. SIMON, Heinrich: *Das Preussische Staatsrecht*. Teil I., Aberholz, Breslau, 1844, LXXIV. o.

⁴⁶ „Bei Entscheidungen streitiger Rechtsfälle darf der Richter den Gesetzen keinen andern Sinn beylegen, als welcher aus den Worten, und dem Zusammenhange derselben, in Beziehung auf den streitigen Gegenstand, oder aus dem nächsten unzweifelhaften Grunde des Gesetzes, deutlich erhellet.” Ld. PrALR, Einleitung, I. Von den Gesetzen überhaupt, 46. §. Forrás: <https://opiniojuris.de/quelle/1621> [2021.06.02]

⁴⁷ Art. 4, Création Loi 1803-03-05 promulguée le 15 mars 1803: „Le juge qui refusera de juger, sous prétexte du silence, de l'obscurité ou de l'insuffisance de la loi, pourra être poursuivi comme coupable de déni de justice.”

⁴⁸ WENZEL Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár* [Codex diplomaticus Arpadianus continuatus VI] Eggenberger, Pest, 1867

⁴⁹ WERBŐCZY, Stephanus: *Tripartitum opus iuris consuetudinarii, inchoiti regni Hungariae*. Eberus, Viennae, 1572

értékelhető következtetés vonható le a tudomány korabeli állására nézve. Huszty sok kiadást megért és a korabeli jogi felsőoktatásban előszeretettel alkalmazott tankönyvében a *ratio legis* szinonimájaként az „*anima legis*” kiejezést (törvény szelleme, értelme) használja, és két helyen is leszögezi: *voluntas legislatoris, quae est anima legis*, azaz: a törvényhozó akarata a törvény értelme.⁵⁰ A regulát megszorítva elfogadja, és – a középkori kánonjogi munkákhoz hasonlóan – az *immunitas* kérdésével kapcsolja össze: „*cessante causa, immunitas cessat*”.⁵¹

Kelemen⁵² az értelmezés különös elvei körében – miután a külső és belső fajra osztott *ratio legis* kutatását, ennek során a megszorító és kiterjesztő értelmezés alkalmazását a jogtudós feladatává teszi⁵³ –, megnevezi a középkori regulát is, egyben *per definitionem* összekapcsolja a jogalkotói akaraton nyugvó *ratio* fogalmával: „*[c]essante adaequata legis ratione, cessat et legis dispositio. Ratio enim movit legislatorem ad ferendam legem.*”⁵⁴

Frank „Közigazság”-ának magyar nyelvű eredeti helyesírással citált kiadását⁵⁵ célszerű alapul venni a 19. század második felétől uralkodó magánjogi szaknyelv előkészítésének jobb megismerése végett. A megszorító értelmezés körében leszögezi: „*[v]ilágos törvényt, ha bár bíbásznak látszik, a' bíró követni tartozik; mert hatalmát nem arra nyerte, hogy a' törvényről, hanem hogy a' törvény szerint ítéljen.*⁵⁶ [...] '*Cessante legis ratione ipsa lex cessat*' – törvény oka szűnván, szűnik a' törvény is –. Ezt el nem fogadhatjuk 1) sem külső, sem segéd- vagy üres, vagy ingó okokra nézve; és 2) derék okoknál is csak igen óvakodva, hogy sem önkény, sem egyéb bizonytalanság a' törvényt fel ne dűlhassa. Mikor a' kivétel okát mérni kellene, de csálbatatlan mérték sehol sincsen, már ilyen dologban; ha szabad volna a' kivétel, annak szükséges következtetése csak bírói önkény volna, és így bizonytalanság a' mi a' törvény czéllyával éppen ellenkezik. Effélékben tehát kivételnek semmi helye, ha bár némelykor úgy látszana, hogy a' törvény oka megszűnt. Lehet p. ok. érett eszű, de csak 20 esztendő ifiú, lehet adós a' ki száztul kétszer vagy többször ötöt hatot nyert; de hol a' mérték, mellyel a' bíró szinte csálbatatlanul az ifiak érettségét, vagy az adósok nyereségét megtudhatná? Másként áll a' kérdés, 1) midőn a' kivétel bizonyos és nyilvános

⁵⁰ HUSZTY, Stephanus: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius Hungaricum compositus*, Nottenstein, Buda, 1745, 68, 149. o.

⁵¹ HUSZTY i.m. 327. o.

⁵² KELEMEN, Emericus: *Institutiones juris privati Hungarici*, Trattner, Pest, 1814. (<https://dlib.ogyk.hu>)

⁵³ „*Philosophica, seu dialectica interpretatio, quae in eruenda legis ratione (quid interna est, vel externa) versatur, in extensivam, et restrictivam abit. Illa utendum, si ratio legis latius pateat, quam verba; hac vero, dum ratio magis coarctatur, atque verba sonent. Utraque vero illi, ac solido fundamento innititur, quod ratio, medulla ipsa ac spiritus, legis sit; verba autem solum cortex, ac signa ejus.*” KELEMEN i.m., 83. §, 104. o.

⁵⁴ L. KELEMEN i.m. § 86, 108. o.

⁵⁵ L. FRANK, Ignác: *A' közigazság törvénye Magyarbonban*. I. rész. Buda, kir. Egyet., 1845.

⁵⁶ L. FRANK, § 33, 61. o.

történetre alapszik, p. ok. római törvény lévén, hogy az özvegy férje halála után egygy esztendő előtt férjhez ne mehessen, hogy t. i. a' leendő gyermek attya bizonyos légyen; történvén pedig, hogy egygy aszszony mindgyárt férje halála után szűlt, errül a' törvénytudók úgy itéltek, hogy reá nézve megszűnvn a' törvény oka, ő esztendő előtt is más férjhez mehet. Ilyen dolgokban önkénytül, bizonytalanságtul nincs mit tartani. 2) Annál is inkább szükséges a' kivétel és így a' törvény megszorítása, mikor azt maga a' törvény czéllya kívánnya. Úgy p. ok. tiltva lévén a' kiskorúak kötései, mégis bizonyos, hogy magoknak hasznos kötéseket tehetnek.”⁵⁷

4.3. A 19. századi magánjogtudorok munkásságából ehelyütt csupán néhány általános megállapítás tehető, mert a részletes – a gyakorlati problémákra koncentrálok – kifejtésre a következő alpontban kerül sor.

Herczeg Mihály (1840–1926) kétféle szövegezésben tárgyalja a regulát. Egyfelől különbséget tesz a törvény tárgya és indoka között, s előbbi megszűnését, mint törvénytörést tényként elismeri, azonban az indok végleges elcsúszására nézve tagadja annak minden további aktus nélküli törvényjavulást előidéző hatását: „*cessante ratione, non cessat lex ipsa*”,⁵⁸ másfelől a regulát a megszorító magyarázat főszabályának nevezi: „*megszűnvn a törvény oka, megszűnik rendelése is*” – „*cessante ratione legis, cessat ejusdem etiam dispositio*” –.⁵⁹

Szászy-Schwarz Gusztáv (1858–1920) normatani művében kifejti: „[m]inden jogszabály csak addig hatályos, ameddig a parancsoló hatalom akarja. (...) Ha a törvényhozó maga nem is tűzött végidőt: a jogszabály hatálya megszűnik, mihelyt bizonyos, hogy az a tényállás, amelyet a jogszabály szabályoz, ezentúl elő nem fordulhat. Így pl. [a] boszorkányokra vonatkozó törvényeink hatálya megszűnt, amióta belátták, hogy boszorkányok nincsenek. Ám csupán azért, mert azok az indító okok szűntek meg, amelyek egy jogszabályt életbe hívtak, a jogszabály maga még nem szűnik meg. Nem áll tehát az a tétel, hogy: *cessante ratione legis cessat lex ipsa*, hanem helyes az ellenkezője: *cessante ratione legis non cessat lex ipsa*.”⁶⁰ Az ági öröklésről írott dolgozatában Szászy-Schwarz felveti: „A tételt '*cessante ratione legis non cessat lex ipsa*' (...) így is lehetne variálni: abból, hogy egy intézmény első (történeti) alapja megszűnt, nem következik, hogy többé nincsen alapja, mert ugyanazon intézmény más-más időkben más-más célokat szolgálhat.”⁶¹

⁵⁷ L. FRANK, § 33, 62. o.

⁵⁸ HERCZEG Mihály: *A magyar magánjog mai érvényében. Az elmélet és gyakorlat igényeire való egyenlő tekintettel*. I. kötet: A magyar magánjog általános része, Eggenberger, Budapest, 1880, 31. o.

⁵⁹ HERCZEG i. m.48. o.

⁶⁰ Idézet: SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *A jogszabály tana*. In: UŐ: *Parerga. Vegyes jogi dolgozatok*. Budapest, Athenaeum, 1912, 1-99. o., 49–50. o.

⁶¹ SCHWARZ Gusztáv, *Az ági öröklés kérdése. Jelentés és vélemény*. [Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság kiadványai.] Pesti Lloyd, Budapest, 1898, 82. o.

Csemegi Károly (1826–1899) az egyházi holtkézről írott tanulmányában⁶² lakonikusan megjegyezte: „áll-e az a sokszor ismételt tétel: «cessante ratione legis, cessat et lex ipsa». (...) azt ma már nem fogadja el senki.”

4.4. A 20. század II. világháború előtti évtizedeinek magyar magánjogtudományából – általánosságban – kizárólag Szladits Károlynak (1871–1956) a *Magyar magánjog* c. *magnum opus*-ban kifejtett állásfoglalását idézem: „[a] törvény elavulása olyankor áll elő, ha megszűntek azok az életviszonyok, amelyekre a törvényt hozták. Ezzel azonban vigyáznunk kell. A törvény nem szűnik meg pusztán azért, mert megszűnt az az indok – ratio –, amely a törvényhozót a törvény megalkotására indította (nem állhat meg az a tétel, hogy 'cessante ratione legis cessat lex ipsa'). A törvény az idők folyamán különböző társadalmi célok kielégítésére szolgálhat; lehet, hogy olyan törvény, amelyet eredetileg határozott célból hoztak, utóbb egészen már cél szolgálatába állt. Csak az a törvény avul el céljára való tekintettel, amelynek célját a megváltozott közfelfogás egyenesen visszautasítja, és amelyet ilyenképen a jogi közmegegyezés ereje elsöpör.”⁶³

5. Az adagium továbbélése a magyar jogi gondolkodásban

Gaius már idézett megállapítása szerint: „*cuiusque rei potissima pars principium est*”, vagyis „minden dolog legfontosabb eleme a kezdete”. Tekintettel arra, hogy a *principium* kutatása nem vezetett látványos eredményre, érdemes nagyjaink regulával kapcsolatos gondolatait körüljárni, mégpedig praktikus oldalról, hiszen a jogi regulák természetéhez tartozik, hogy fennmaradásuk alapja a gyakorlati jogéletben való folyamatos hivatkozásuk. Ezért célszerű a tisztán elméleti-dogmatikai fejtegetések felidézése⁶⁴ helyett – melyek az eredet vonatkozásában valamelyest meddőnek bizonyultak – a praktikum által felvetett kérdésekre fókuszálni.

5.1. Egészen talányos az a konzsenialitás, ahogy Grosschmid Béni (1852–1938) a „Fejezetek”-ben Accursiushoz hasonlóan, bár a nevezett glossza ismeretének hiányában – legalábbis erre utal az egyébként gazdagon adatolt apparátussal

⁶² CSEMEGI Károly: *Az egyházi holtkéz a magyar törvények szerint*. In: EDVI ILLÉS Károly / GYOMAI Zsigmond (szerk.), Csemegi Károly művei. Budapest, Franklin, 1904. 329–378, 365. (Eredetileg megjelent: Magyar Jogászegyleti Értekezések, XIV. kötet, 1. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 37-38. o.)

⁶³ Az általam kurzivált mondathoz ld. alább az 5. fejezet 8. alpontját.

⁶⁴ Ld. pl. WENZEL Gusztáv: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*. I. kötet, Egyetemi Ny., Buda, 1863, 108. o.; WENZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*. (3. kiadás), I. kötet, Egyetemi Ny., Budapest, 1879, 132. o.; KISS Mór – KOLOSVÁRY Sándor: *A tárgyi jog*, In: FODOR Ármin (szerk.): *Magyar magánjog*. I. kötet, Singer és Wolfner, Budapest, 1899, 1-160. o., 129. o., 1. lábjegyzet; TÓTH Lajos: *Magyar magánjog. Általános tanok*. II. kötet, Hegedűs és Sándor, Debrecen, 1923, 102. és 120-121. o. stb.

készült „Fejezetek” hallgatása – maga is *Q. M. Scaevola* egyik házassági vagyoni jogi újítása nyomán tárgyalja a regulát: míg Accursius a *cautio Muciana*, Grosschmid a *praesumptio Muciana* tárgykörébe ágyazva. Utóbbi vélelem a házastársak közti ajándékozási tilalommal függ össze. Scaevola bizonyítási szabálya szerint a feleség minden szerzeménye, amelynek eredete bizonytalan, az ellenkező bizonyításáig a férj ajándékának tekintendő (Pomp. D. 24,1,51).

Grosschmid felveti: „(...) a mesterember, vagy boltos (ki, tegyük hozzá egyszerűség okáért, egész szegényen lépett házasságra; ingyen sem szerzett az alatt; adóssága sincsen) a házasság ideje alatt *saját nevére* vásárolt ingatlant neje elhunytával eladja. A kérdés az, mondhatják-e a nő örökösei (péld. gyermekei), hogy a vevő a ház felén nem szerzett tulajdont, merthogy a férj maga nem lévén egészben tulajdonos, vevőjét sem tehetette azzá. Nem mondhatják.”⁶⁵ E példa „*saját nevére*” fordulatához fűzött 179. sz. „aljegyzet” 2. lábjegyzetében kifejti, hogy az a *ratio*, „mely szerint a nő másként, mint *turpi quaestu* („erkölcstelen bevételszerzés útján” – BJ) ne aquirálhatna, a mai világban bizonyára nem áll. (...) Hogy egyébaránt (*sic!*) ma is a Mucius-féle tétel ugyan más indokolással megáll: mutatják a törvényhozások. S hazai régebb jogunkban is már az ú. n. férji főszerzőség képzete. A *cessante ratione legis cessat lex ipsa* pedig felfogásom szerint: (...) Mint szüntető ok, áll: (...) impulsus-ként a *contraria consuetudo* („ellentétes szokásjog” – BJ) számára [...]. Példa: a siketnémák cselekvőképtelenségéről való római jogi szabályok. (...) Azon constatáló értelemben, hogy szűnven az ok, rendszerint jönni szokott a kútfő is, a mely a szabályt félreteszi.”⁶⁶

5.2. A *Magánjogi ítéletek kritikai fejtegetése* c. sorozatának 1891 őszén megjelent egyik írásában Schwarz Gusztáv a kiskorúak szerződőképessége kapcsán a *senatus consultum Macedonianum*ot idézte fel. Mint ismeretes, a *Vespasianus* (ur. 69–79) uralkodása alatt hozott szenátusi határozat értelmében a *filiusfamilias* által – a családfő beleegyezése nélkül – felvett pénzkölcsön csupán *naturalis obligatiót* eredményez. Ha tehát az önjogúvá vált fiútól annak visszafizetését követelnék, a keresettel szemben kifogással (*exceptio senatusconsulti Macedoniani*) élhet. A jogalkotás indoka az volt, hogy az uzsorások szívesen kölcsönöztek magas kamatra a gazdag családok hatalomalatti, saját vagyonnal nem rendelkező fiainak azzal, hogy a kölcsönt majd csak a családfő halála után kell visszafizetniük. Ezzel költekezésre, elzüllésre indítottak és adósságspirálba, ill. hitelképtelenségbe löktek sokakat. Egy Macedo nevű fiatalember megölte atyját, hogy az örökségből biztosítsa megszokott életmódját, ekkor a szenátus túlvédettségi helyzetbe hozta az adósokat, amivel egy csapásra elriasztotta az uzsorásokat ettől az

⁶⁵ Idézet: GROSSCHMID, Béni: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből*. I. kötet, Athenaeum, Budapest, 1898, 171. o.

⁶⁶ Idézet: GROSSCHMID: *Fejezetek*, 175. o.

„üzletágtól”.⁶⁷ Schwarz kifejti: „[k]étféle az álláspont, mely a kiskorúak szerződő képessége tekintetében a törvényhozó előtt kínálkozik. Kimondhatja szabály szerint a szerződés-képességet úgy azonban, hogy a káros ügyletet utóbb megengedje támadni; vagy pedig szabálynak mondja a szerződés-képtelenséget, úgy azonban, hogy kivételes esetekben a képességet mégis megadja. Mindkét eljárás abból a megfontolásból indul ki, hogy a kiskorút a saját gyöngesége ellenében meg kell védeni, de meg kell őt védeni e védelem túlsága ellen is. Meg kell tehát adni a módot, hogy könnyen reá ne szedjék; de vigyázni kell arra is, hogy a saját mankóján meg ne botoljék. (...) A régibb római, a régi magyar és a mai franczia jog az e[lső] utat választották. (...) A modern római jog a másik úton halad, és példája batározó lett a többi törvényhozásokra is. (...) a legislatív indok mindkét eljárásban ugyanaz, de a gondolat technikai megvalósítása más. Amott a törvényhozó esetről-esetre rendeli megvizsgálni, meg lett-e a kiskorú károsítva, emitt e kérdéssel egyszer s mindenkorra végez. Amott concrete oldja meg a feladatot, emitt abstracte. Amott a károsodás a megtámadási kereset tényalapjához tartozik, emitt csak a jogszabály indokához. Ez utóbbi különbséget gyakorlatunk egy idő óta szem elől téveszti. (...) az ítéletekben⁶⁸ nyilvánuló gyakorlat (...) egyenesen törvényellenes. Hazai törvényeink, melyeket az 1877. évi XXII. törvényezték 7. §-a e tekintetben fentartott (sic!), kétséget nem hagynak az iránt, hogy a kiskorú, atyja vagy gyámja beleegyezése nélkül terhes szerződést nem köthet. Ezt mondja az 1715. évi LXVIII. tcz., mely a vagyonrendelkezési képtelenséget az ingó vagyon tekintetében is a 24. évig kiterjeszti. (...) Az 1877-iki gyámtörvény e szabályt a kiskorúakra ki nem mondja ugyan (...), de kimondja a gondnokoltakra. (...)»⁶⁹ E (...) gyakorlattal szakítanak a fenti ítéletek, azon indokollással, hogy «a törvény a kiskorúakat csak könnyelmű adósságcsinálás ellenében kívánja oltalmazni», és ezért a nem-könnyelmű adósságcsinálás szempontja alá eső terhes szerződések érvényét a kiskorúval szemben is elismerik. Am ez nem a törvény álláspontja. A törvény indoka és célja (...), hogy a kiskorút a káros szerződés ellen meg kell óvni; de hogy e cél mentül helyesebben elérje, eltiltotta a kiskorút minden terhes szerződéstől. A törvény megvalósíthatta volna a maga szándékát úgy is, hogy esetről-esetre a bíróra bízta volna annak vizsgálatát, vajon káros-e a konkrét szerződés (...) De a modern gyámállam tovább ment. Nem teszi ki a kiskorú érdekét a causae cognitio esélyeinek. (...) Melyik helyesebb a két eljárás közül a törvényhozási politika és technika szempontjából? Az ilyen kérdésekben nincs absolut döntés, mindkét eljárás mellett szólnak okok. (...) Minden jogrendezés a maga természeténél fogva általános. És minden általánosításnak megvan az a természetes hibája,

⁶⁷ Részl. ld. BENEDEK Ferenc: *A Senatusconsultum Macedonianum célja és keletkezési körülményei*. In: ÁDÁM Antal (szerk.), *A Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar Jubileumi Évkönyve*, PTE ÁJK, Pécs, 1975, 29-47. o.

⁶⁸ A következő ítéleteket idézi: 1345/89. sz., 1444/89. sz., ld. Polgári törvénykezés XX. kötet. 50. o., 1453/90. sz. Döntvénytár 26. köt. 157. o. Idézet: SCHWARZ Gusztáv: *Magánjogi ítéletek kritikai fejtegetése*. XIX. *Kiskorúak cselekvő képessége*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1891/40. sz., 318-320. o., 318. o.

⁶⁹ Idézet: SCHWARZ: *Magánjogi ítéletek kritikai fejtegetése*, 318. o.

hogy az egyedi esetre alkalmazva, hol tág, hol szűk (...). De azért a törvényhozó, ha egyszer az általános megoldásra határozta el magát, megköveteli, hogy az általános szabály általánosan, azaz minden esetben és minden konkretizáló kritika nélkül alkalmaztassék is. Nem teszi ez alkalmazást függővé attól, vajon a bíró véleménye szerint eléri-e a szabály a konkrét esetben a maga célját? Nem áll az ilyen tételre a téves paroemia, hogy «cessante ratione legis, cessat et lex» – a törvény indokával nem szabad harcolni a törvény világos parancsa ellen (...). A Senátus consultum Macedonianum (...)nak is megvolt a maga indoka. De vajon mert a konkrét esetben a kölcsönvevő nem Macedo, hanem gyöngéd családfi, (...) lehet-e a védelmet kizárni azszal, hogy a törvény csak az örökösök fiúka (...) esetére alkotta?»⁷⁰

A téma – *mutatis mutandis* – örök. Érdemes felidézni a Kúria 2/2015. sz. polgári elvi döntése I. pontját, amely szerint: „A banki tartozás tényének a tartozó fél szüleivel való felhatalmazás nélküli közlése – a behajtás eredményességének célja ellenére – jogszerűtlen adatkezelést valósít meg. Egyben sérti a magántitkot is, mivel a félnek méltányolható érdeke fűződik ahhoz, hogy erről a közeli hozzátartozói ne szerezzenek tudomást, titokban maradjon.”⁷¹

5.3. A királyi Kúria 1896. február 1-jén tartott teljes ülésén meghozott 63. számú polgári döntvénye⁷² a korszakban igen kiterjedt, a legtöbb neves jogtudort állásfoglalásra sarkalló, elméleti vitát váltott ki. A határozat rendelkező része szerint: „[a]z egyházaknak, egyházi testületeknek s egyházi személyeknek ingatlan vagyron szerzését tiltó, úgynevezett holtkézről szóló törvények, nevezetesen az 1498. évi LV. és LXV. és az 1647. évi XVII. és az 1715. évi XVI. törvényczikkek a változott viszonyoknál fogva elavulván, nincsenek hatályban.”

Grosschmid jogszabálytani művében kifejtett álláspontja szerint a Kúria „feladata lényegileg a kútfői kérdés szempontjából abba lett volna helyezendő: hogy az ellenkező, vagyis *contrarius usus* tényleges fenforgását (*sic!*), mint nyílt vagy lappangó jogi közmeggyőződést kellett volna kimutatnia és (...) következtetés alakjában levezetnie, miszerint fenforog az a *tacitus consensus populi*, mely szerint tehát a kérdéses megszorító törvények megszűntek⁷³ és nem alkalmazhatók. Ugyanis (...) a Curia nincs jogosítva, a minthogy egyébaránt (*sic!*) nem is tulajdonítja magának azon jogosultságot, hogy ő a fennálló törvényeket megszüntesse. A miről szó lehet, tehát csak az, hogy (...) konstatálhatja (...) az

⁷⁰ Idézet: SCHWARZ: *Magánjogi ítéletek kritikai fejtegetése*, 319. o.

⁷¹ Eredeti ügy: Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.21.261/2013. sz. A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) 31. § (3) bek. alapján a Kúria elvi közzétételi tanácsa elrendelte a Fővárosi Ítéltábla ítéletének elvi bírósági döntésként történő közzétételét, mert azt a társadalom széles körét érintő vagy a közérdek szempontjából kiemelkedő jelentőségű ügyben elvi kérdésekre is kiterjedő határozatnak ítélte.

⁷² Ld. Igazságügyi Közlöny, 5/4 (1896) 136-140. o.

⁷³ Idézet: GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum, Budapest, 1905, 470. o.

ellenkező közmeggyőződést. (...) a törvények megszűnése tanában (...) a *cessante ratione legis cessat lex ipsa*; vagyis maga a belső elavulás még nem elegendő a törvények félretételére. Hanem szükséges, hogy ezen belső elavulás egyszersmind arra indította legyen a szokásjognak egyedül hivatott alkotóját, s ezért a törvények hallgatag eltörlésére is egyedül jogosult forrást, vagyis a jogi közmeggyőződést – a melynek a bíróságok csupán észlelő és kifejező szervei –, hogy ennek okai előtt meghajolva az illető törvényeket csakugyan elavultnak tekintse. S csak ez az elavulás a valódi, vagyis a külső (...) elavulás.⁷⁴ (...) A mi ellen észrevétel emelendő, az az, hogy a Curia következtetése tárgyát tévesztette el. A mennyiben magára az érdemleges kérdésre, vagyis a végeredményre következtet a saját meggyőződésével. Azaz kihagyja azon láncszemet, a mely itt a lényeg, tudniillik, hogy a jogi közmeggyőződést kellett volna konstatálnia.”⁷⁵

Grosschmid hatalmas normatani műve utolsó lapjain (942–945 o.) a „magánjogi jogszabályok megszűnése” témakörében felteszi a kérdést: „[m]egszűnik-e a jogszabály az ő indító okának eleste vagy megfogyatkozása által? Más szóval áll-e vajjon (*sic!*) a tétel, hogy *cessante ratione legis, cessat lex ipsa*? Erre nemmel kell felelnünk. Mert a törvény nem az ő indító okai, hanem meghozatalának külső ténye által kötelez. És mert ama tétel a törvény fennállásának az individuális felfogásra bízása volna. (...) ez alapon a tételes szabályok meg nem dönthetők. Mindez önkényt folyólag ki nem zárván, hogy a *cessavit ratio* indító okul szolgálhat a jogszokásnak, mint jogalkotó kútfőnek arra, hogy az okafogyott törvényszabályt *per contrarium usum*, vagy *per desuetudinem* hatályon kívül tegye.”⁷⁶

Vavrik Béla (1835–1927), kúriai tanácselnök a jogászegyletben 1896 novemberében tartott vitán kifejtette, hogy „*alig van az újabb időben kiváló jogtudós, ki ezen elvet alkalmazhatónak tekintené a törvények hatályban létének megítélésénél*”.⁷⁷

5.4. Az 1900-as évek kodifikációs törekvései során a *cessatio legis* regulája is bekerült a viták érvrendszerébe. Így pl. Kiss Géza a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1588. §-ának kodifikációs vitája során vetette fel az elvre hivatkozással a haszonbérelengedés (*remissio mercedis*) intézményének eltörlését arra az indokra utalva, hogy a jogfejlődés és gazdasági viszonyok mellett az intézmény méltányossági indokai egyre szűkebb körre szorulnak vissza. A haszonbérlő vesztesége a nagy kiterjedésű földek, illetve a hosszú futamidejű

⁷⁴ Idézet: GROSSCHMID: *Magánjogi előadások*, 471. o.

⁷⁵ Idézet: GROSSCHMID: *Magánjogi előadások*, 472. o.

⁷⁶ Idézet: GROSSCHMID: *Magánjogi előadások*, 943. o.

⁷⁷ *A boltkézi törvények Magyarországon. A Magyar Jogászegyletben 1896. november 14-én és 21-én folytatott vita.* In: Magyar Jogászegyleti Értekezések. XIII. kötet, 5. füzet, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 4. o.

szerződések esetében, ahol a hullámozó hasznok kiegyenlítő szerepe jobban érvényesül, nem nyilvánvalóan indokolt a bérelengedés, illetve azt célszerű a kisebb terjedelmű és tartamú béreleteknél megengedni. Ezen kívül az intézmény a római jogban gyökerezik, ezért az akkori viszonyok, amikor is a biztosítás még ismeretlen volt, tekintetbe kell venni. Azonban a 20. században a kárbiztosítás fejlettsége mellett az elemi csapás kockázata minimalizálható, így „elesvén tehát az intézmény egyik leglényegesebb előfeltétele (...), magának az intézménynek is esnie kell: *cessante ratione legis cessat et ipsa lex*”.⁷⁸

5.5. Trianon után a hazai bíróságok rohamos sietséggel igyekeztek a kamatkérdésben a háború előtti jogállapotot visszaállítani: rendszeresen félretették az 1923. évi XXXIX. t-cikk intézkedéseit és köztörvényi ügyekben 5%, váltóperekben pedig 6%-os törvényi kamatot ítélték meg arra való tekintet nélkül, hogy mikor indult meg a per. A királyi Kúria P. VII. 918/1926. számú ítéletében kimondta: „[a]z 1924. évi június 5. óta a magyar korona értékében csökkenés nem állott be s így nincs meg az indoka annak, hogy a teljes benső értékű tőke után kárkamatok ítéltessenek meg, mivel ezek csupán a korona értékcsökkenésből beállott vagyoni hátrány részbeni megtérítésére szolgálnak.”⁷⁹ Nyilvánvaló: a Kúria – még ha kimondatlanul is – a *cessante*-regula alapján ítél.

5.6. Jóllehet a probléma latenter jelenik meg, mégis kiemelendő Szladits egy tézise, mely napjainkban különös aktualitást nyert.

Az ún. *Post-Lehman*-válság hazai következményei, így a tömegessé vált, súlyos „devizahiteles” krízis során bizony előfordultak olyan – jól detektálhatóan a Szladits által felvetett problémához igen hasonló – esetek, amelyek mai megoldása a fejlődés teremtette látszólagos joghézag miatt valamelyest félrecsúszott.

A csődbe jutott, devizahiteles adósok körében ugyanis a 2007-2010-es évek között gyakorlattá vált, hogy priorizált végrehajtást eredményező jogcímű (pl. munkaszerződés), de valójában nem létező ügyleteik alapján „követeltek” maguktól strómanjaik által nagy összegeket – például elmaradt munkabért – avégből, hogy ne szerződéssel, egyoldalú jognyilatkozattal, amely ellen a hazai Ptk.-k (203. §, illetve 6:120. §) speciális védelmet nyújtanak (relatív

⁷⁸ *A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő fűlőadmány és a tervezetre vonatkozó bírálati anyag*. VII. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1905, 259. o.

⁷⁹ Hivatkozza és elemzi FRÄNKEL Pál: *Szemle*, In: *Jogtudományi Közöny*, 62/8 (1927) 73-75. o., 74. o.

hatálytalanság), hanem végrehajtási kényszeraktussal tudják elvonni a fedezetet a jelzáloggal biztosított adósságaik hitelezői elől.⁸⁰

A mai bírói gyakorlat vagy széttárja a kezét e – jobb híján – „*de facto*” fedezetelvonásnak nevezett, „*fraus legis*”-típusú esetekben, vagy a rosszhiszeműen tulajdont szerzett strómantól történő vagyon-visszaszerzést törlési per útján látja biztosíthatónak.⁸¹

Szladits álláspontja szerint ugyanakkor a joggal még akkor sem szabad visszaélni, ha a jog a hatóság elismerésén alapul. Ha például valaki fenn nem álló követelésének elismerésére jogellenes eszközökkel (például csalással) szerzett bírói ítéletet, az ilyen ítélet foganatosítása is jogellenes és kártérítésre kötelez – visszaélés az ítélet jogerejével –. A joggal való visszaélés egyenesen tiltott cselekmény, (...) amely a visszaélőt kártérítésre kötelezi (PHT. 743. EH.)”⁸²

5.7. Érdekes, hogy a *szocialista átalakulás* mint a *régi jog tekintetében legis ratio cessans* elfogadása felmerült az ideológiai viták során is. Ugyancsak érdekfeszítő, sőt reménykeltő: Szamel Lajos Sztálin halála után fél évvel, a kor szellemi ködének megfelelően, ha csupán mentegetőzve is, de Grosschmidra hivatkozik a tétel elvetésekor.⁸³

A *népi demokratikus* ítélkezési gyakorlatban egy járásbíróóság 1949. július 16-án kelt, nőtartási perben hozott nem jogerős – már a 18. századi nézetek alapján is meghaladottnak tekintendő – ítéletében kimondta, hogy mivel „*a felperes megélhetése a saját munkájával biztosítva van, a bíróság mellőzte a fellebbvitelre való tekintet nélküli végrehajthatóság kimondását is. Igaz ugyan, hogy azt a Pp. 415. §-ának 3. pontja kifejezetten kimondja a tartási kötelezettségben marasztaló ítéletekre, azonban kétségtelen, hogy a törvényi intézkedés indító oka és célja az, hogy a tartásra jogosult a per folyama alatt ne szenvedjen szükséglet az elsőfokú ítélet után. Az adott esetben azonban a felperes megélhetése a munkája után biztosítva van, ki tudja várni a jogerős befejezést. Márpedig általános*

⁸⁰ A problémához mélyebben ld. pl. BENKE József, *Krizis és fedezetelvonás. A család fedezetelvonás elleni hitelezővédelmi jog történeti alapjai és azok mai jelentősége az új magyar Polgári Törvénykönyv tükrében*, Menedzser Praxis, Budapest, 2016. *passim*.

⁸¹ A Pécsi Ítéletőzve 2/2013. (V. 31.) számú kollégiumi ajánlása szerint: „*Szűnlelt szerződésen alapuló valótlán követelés érvényesítésére irányuló végrehajtási eljárásban történt tulajdonszerzés fedezetelvonó hatása esetén sem alkalmazhatók a Polgári Törvénykönyv fedezetelvonásra vonatkozó kötelmi jellegű szabályai, viszont ilyen esetben a jogcselekményi láncolat fedezetelvonó célzata és eredménye a ténybeli alapja lehet a Ptk. 120. § (1) bekezdésének és az Inytr. 62. § (1) bekezdésének aa) pontján alapuló törlési keresetnek, mert a fedezeti vagyont megszerző személy tulajdonszerzéssel kapcsolatos rosszhiszeműségét igazolja.*”

⁸² SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*. I. kötet, (4., átdolg. kiadás), Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 172. o.

⁸³ SZAMEL Lajos: *Feladataink a hatályos jog megismerése egyes tárgyi akadályainak elhárításában*, In: *Jogtudomány Közöny*, 1953/12. sz., 513-517. o., 514. o.

*jogszabály az, hol megszűnik a törvény alapja, indító oka, ott megszűnik maga a törvény is. (Cessante razione legis, cessat ipsa lex.)*⁸⁴

5.8. Érdeemes végül egy kortárs példát is idézni, amely azonban a tárgyalt problematika *inverzeként* merül fel. Vékás Lajos az általa „iker-irányelvek”-nek nevezett,⁸⁵ két uniós *fogyasztói szerződési jogi* norma (2019/770⁸⁶ és 2019/771⁸⁷) átültetésével kapcsolatos problémák, így az irányelvek közötti tárgyi átfedések, a normavilágosság hiánya, illetve a nemzeti jogalkotó implementációs kötelezettségével kapcsolatos minimum-elvárások megfogalmazásának módszeréről a maximális védelmet definiáló, a lefelé történő eltérés kockázatait hordozó szabályozásra való áttérés elemzése során megállapítja a következőket:

„Valóban annyira nehezen megfogható a technológia fejlődésében tagadhatatlanul minőségileg új korszakot jelentő digitális világ a hagyományos magánjogi szabályozás számára (...)? Az évezredek gyökerű, és évszázadok óta folyamatosan csiszolódó magánjog dogmatika páratlanul gazdag tárháza ennyire elégtelen lehetőségeket biztosít a „szép új világ” jogi befogadására (...)? (...) Ha azt nézzük, hogy miről kellene az irányelveknek gondoskodniuk, még érthetlenebb a szabályozás hibetelen bonyolultsága. A cél ’mindössze’ az kellene, hogy legyen, hogy a fogyasztó digitális tartalmak és a digitális szolgáltatások hibás teljesítése esetén ugyanabban a jogi védelemben részesüljön, (...) mint más áruk és szolgáltatások esetében. (...) Azzal, hogy az irányelvek kivesszék az adásvételi szerződés fogalmi köréből az olyan dolgokra (CD-re, DVD-re stb.) vonatkozó tulajdonátruházást, amelyek kizárólag digitális tartalom bitorozására szolgálnak, diametrálisan keresztezik a jogi fogalomalkotás és a szerződéstípiizálás évezredek elveit. Ha az irányelvek sajátos logikáját követnénk, külön szerződéstípusokat kellene képezni az adásvétel különböző funkciókat betöltő tárgyai szerint, nem lehetne az ingatlan fogalmában egyesíteni a lakóházat és a szántóföldet, mivel azok funkciója eltérő (...).”⁸⁸

A digitális világ elemeinek rettentő mértékű befolyásnyerése napjaink egyik központi antropológiai kérdése kellene legyen. A kérdéskör jelentősége gazdasági és forgalmi jogi szempontból is excellál. A piac szabályozása ezért központi kérdés, mely felveti az itt tárgyaltakkal összefüggésben: vajon a

⁸⁴ Ld. Igazságügyi Közlöny 59/1 (1950) 24. o.

⁸⁵ VÉKÁS Lajos: *Az uniós fogyasztói szerződési jog megújítása és az irányelvek átültetése*. In: Magyar Jog, 2021/2. sz., 65-75. o.

⁸⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/770 irányelve (2019. május 20.) *a digitális tartalom szolgáltatására és digitális szolgáltatások nyújtására* irányuló szerződések egyes vonatkozásairól (kiemelés a szerzőtől), HL L 136, 2019. 5. 22., 1-27. o.

⁸⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/771 irányelve (2019. május 20.) *az áruk adásvételére irányuló szerződések* egyes vonatkozásairól, az (EU) 2017/2394 rendelet és a 2009/22/EK irányelv módosításáról, valamint az 1999/44/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (kiemelés a szerzőtől), HL L 136, 2019. 5. 22., 28-50. o.

⁸⁸ Idézet VÉKÁS i.m. 74-75. o.

mindennapi élet mintegy ozmotikusan átjáró új tényező társadalmi uralom alá hajtása, vagyis nemzeti szintű szabályozása, igényli-e az effajta szolgáltatások piacára irányadó, a hatályos joggal párhuzamosan létező „tükörnormák” egész rendszerének megalkotását? Valamint ezzel eredményezi-e a hatályos magánjogi kódex szabályainak e piac tekintetében a teljes *cessatióját*, vagy pedig rábízható a jogalkalmazóra a digitális szolgáltatások piacán keletkező jogviták hatályos Ptk. alapján történő eldöntése? Hiszen – *mutatis mutandis* – világos: *extensa ratione legis non cessat lex ipsa*.

Vagy talán *elmélet és praktikum, hagyománytisztélet és modernitás* rezonanciáját Szladits-csal⁸⁹ meghallva ebben az esetben Vékással kell egyetérteni, vagyis ezúttal: *non cessat ratio*?

⁸⁹ Ld. fent 5. fejezet, 4. alpont.

DIGITALIZÁCIÓ ÉS VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS

Bevezető gondolatok

A koronavírus, a COVID-19 mint tényleges pandémia, azaz az epidémiából kifejlődő világjárvány az emberiség számára egy újszerű, eddig ebben a formájában lényegében ismeretlen veszélyhelyzetet teremtett meg. Jelen tanulmány írásakor már többfajta – a világ több kontinenséről, így Amerikából, Európából, Ázsiából származó – vakcina kerül alkalmazásra Európában és Európán kívül, de az emberiség teljes körű átoltottságáról, és ilyen értelemben immunitás kialakulásáról ma még nem lehet beszélni.

2020. március 11. napján jelentette be *Tedrosz Adamon Gebrejeszusz*, az Egészségügyi Világszervezet (a továbbiakban WHO) főigazgatója Genfben, hogy világjárvány szintjére lépett a COVID-19 vírusfertőzés.⁹⁰ Erre is figyelemmel jelen tanulmányban azt a kérdést vizsgálom, hogy a választottbíráskodás jogát az elmúlt körülbelül egy esztendőben miként befolyásolta a COVID-19, és mindennek a választottbíráskodás jövőjére nézve milyen kihatása lehet.

Közismert tény, hogy a választottbírási eljárások lényeges eleme a gyors vitarendezés.⁹¹ Nem meglepő tehát, hogy a COVID-19 világjárvánnyá válását követően az egyes választottbírási intézmények igen gyorsan reagáltak, annak érdekében, hogy a vitarendezést a lehetőségek szerint a megváltozott körülményekhez igazíthassák. 2020 novemberében – tehát alig, több mint hat hónappal a világjárvány kitörését követően – egy angol nyelvű jogösszehasonlító átfogó kézikönyv jelent meg neves szerzők tollából a nemzetközi Kluwer kiadó gondozásában arról, hogy a COVID-19 világjárvány a nemzetközi választottbíráskodás számára milyen új kihívásokkal jár.⁹² A munka egyik megállapítása az, hogy a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás a

* Prof. Dr. Boóc Ádám, tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék, booc.adam@kre.hu

⁹⁰ Lásd ezzel kapcsolatban: <https://www.pharmindex-online.hu/hirek-cikkek/who-vilagjarvany-szintjere-lepett-a-covid-19-virusfertozes> (A letöltés ideje: 2021. november 3.)

⁹¹ Lásd ezzel kapcsolatban: GELLÉRT György: *Új törvény a választottbíráskodásról*, In: Magyar Jog, 1995/8. sz., 451-452. o.

⁹² SCHERER, Maxi –BASSIRI, Niuscha –ABDEL WAHAB, Mohamed S.: *International Arbitration and the COVID-19 Revolution*, Kluwer Law International, The Hague, 2020

koronavírus által okozott krízishez sikeresen alkalmazkodott és a vitarendezés egyes módjai között még szignifikánsabbá és meghatározóbbá vált.⁹³

Az *International Bar Association* (a továbbiakban IBA) vizsgálata szerint a legjelentősebb választottbírószági intézmények – lényegében az összes kontinensen – mind hoztak olyan intézkedéseket, melyekkel a választottbírószági vitarendezés folytonosságát kívánták biztosítani a lényegesen megváltozott körülmények között.⁹⁴ Az intézkedések talán egyik legfontosabb közös sajátossága az volt, hogy a választottbírószági eljárások online lebonyolítását kívánták megteremteni, illetve – amennyiben annak előzményei megvoltak – még inkább előtérbe helyezni, azok további egyes részleteit kidolgozni. Ezt az összegző megállapítást teszi *Kim M. Rooney*, a *Dispute Resolution International* szerkesztője is a 2020 októberében megjelent, a koronavírusnak a különböző államokban a polgári peres eljárásokra, választottbírószági eljárásokra gyakorolt hatását elemző tanulmányában: „(...) *to date the impact of the pandemic on the conduct of arbitration appears primarily to have been to accelerate a move to online proceedings that was already under way before the pandemic in many jurisdictions, particularly for cross-border arbitration. There appear to be differing approaches as to whether parties may be required by a tribunal to participate in online evidentiary hearings (particularly as regards cross-examination of witnesses.*”⁹⁵

Rooney kiemeli, hogy az online választottbíráskodás –*online arbitration* – már a pandémia-helyzet előtt is ismeretes és használatos volt, elsődlegesen a határokon átnyúló választottbíráskodás tekintetében. Említést érdemel, hogy a magyar szakirodalomban Csehi Zoltán azonos álláspontot foglal el ebben a kérdésben: „[a] választottbírószági eljárásra vonatkozó szabályok is alapvetően diszpozitív jellegűek, a felek az eljárás előtt vagy annak során eljárási kérdésekben is megegyezhetnek, némi kivétellel. Ez a szabadabb jogi környezet kedvez az új modern technológiák alkalmazásának is, az elektronikus kommunikáció, a digitális technika, a mesterséges intelligencia legújabb fejleményei már megjelentek a választottbíráskodásban, illetve az online választottbíráskodás is ismert már. Ez a nagyfokú flexibilitás a hely jelentőségét erősen

⁹³ Lásd: <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/08/international-arbitration-and-the-covid-19-revolution-part-1-of-2/> (a letöltés ideje: 2021. november 2.)

⁹⁴ Lásd: <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=f304dd60-c20d-4e0d-8040-d34d5850a9aa> (a letöltés ideje: 2021. november 3.)

⁹⁵ LÁSD ROONEY, Kim M.: *The Global Impact of the Covid-19 Pandemic on Commercial Dispute Resolution in the First Seven Months*, In: *Dispute Resolution International*, 2020/October, 83-192. o. <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=bd404ce3-3886-48a8-98f6-38eaaccd5f53> (A letöltés ideje: 2021. november 5.)

*csökkenti, hiszen a digitális kommunikáció és adatátvitel elszakítja a konkrét államtól ezeket a cselekményeket, és magát az eljárást is.*⁹⁶

Ezzel függ össze a Szöuli Jegyzőkönyv a nemzetközi választottbíráskodásban alkalmazandó videokonferencia egyes kérdéseiről⁹⁷ (a továbbiakban Szöuli Jegyzőkönyv). A Szöuli Jegyzőkönyvet a Koreai Kereskedelmi Választottbíróági Testület – *Korean Commercial Arbitration Board* – bocsátotta ki 2020. március 18-án. Bár a jegyzőkönyv kibocsátásának dátuma éppen a világjárvány kitörésének dátumára esett, a jegyzőkönyv előkészületi munkálatai hosszabb időre nyúlnak vissza. A Szöulban, 2018. november 5-6. napján megtartott *Asia Pacific ADR* konferencián került elhatározásra a jegyzőkönyv megalkotása, melyet egy választottbíróági gyakorló szakemberekből álló csoport készített el a Szöuli Nemzetközi Vitarendezési Központ (*Seoul International Dispute Resolution Center*) ellenőrzése mellett.

A Szöuli Jegyzőkönyv célja, hogy a nemzetközi választottbíróági eljárásban a videokonferenciák tervezése, tesztelése és használata kapcsán a lehető legjobb tanácsokat foglalja össze. A kilenc cikkből és egy mellékletből álló jegyzőkönyv egyrészt tartalmaz a videokonferenciával összefüggő technikai jellegű – például az ideálisnak tekintett sávszélességre vonatkozó – információkat, másrészt egyebek mellett a tanúkihallgatással kapcsolatban is fontos javaslatokat fogalmaz meg. A jegyzőkönyv első cikkelye ebben a körben azt rögzíti, hogy videokonferencia használatával történő tanúkihallgatás során a képernyőn nem csupán a tanúnak kell jól felismerhetően látszódnia, hanem mutatni szükséges annak a helyiségnek a nagy részét is, ahol a tanú tartózkodik.

A jegyzőkönyv garanciális jellegű rendelkezése az, hogy a videokonferencia rögzítését követő 24 órán belül a rögzített anyagot a választottbíróági testület és a felek számára továbbítani szükséges, és a rögzítésre természetesen a választottbíróági testület jóváhagyását követően kerülhet sor. A Szöuli Jegyzőkönyv értelemszerűen a COVID-19 által okozott pandémia ideje alatt jól alkalmazható a választottbíróági eljárásokban, de minden bizonnyal a járványhelyzet megszűnését követően is a videokonferencia segítségével lebonyolításra kerülő tárgyalások során fontos szerephez juthat.⁹⁸

⁹⁶ Lásd: CSEHI Zoltán: *A nemzetközi választottbíráskodás helye – fikció vagy valóság. Polgári Jog*, 2019/9-10.

⁹⁷ *Seoul Protocol on Video Conference in International Arbitration*. A jegyzőkönyv szövege elérhető: http://www.kcabinternational.or.kr/static_root/userUpload/2020/03/18/1584509782805DD02R.pdf (a letöltés ideje: 2021. november 2.)

⁹⁸ A Szöuli Jegyzőkönyv vonatkozásában lásd különösen: HONG, Jiyoung – HWANG, Jong Ho: *Safeguarding the Future of Arbitration – Seoul Protocol Tackles the Risks of Videoconferencing*, Kluwer Arbitration Blog, 2020. március 4. Elérhető: <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/04/06/safeguarding-the-future-of->

A COVID 19 által okozott járvány következtében, a járvány kitörését követően megjelent nemzetközi ajánlások között vannak olyanok is, amelyek teljesen praktikus intézkedési terveket tartalmaznak, mint például amennyiben mégis személyes tárgyalásra kerül sor, akkor milyen egészségügyi intézkedéseket kell alkalmazni, egyáltalán melyek azok a kritériumok, amelyek alapján el lehet azt dönteni, hogy az ügyben – az éppen az adott államban érvényes járványügyi rendelkezésektől függetlenül – lehet-e személyes tárgyalást tartani.⁹⁹

Habár ezen kérdések első hallásra ténylegesen technikai jellegűeknek tűnhetnek, megítélésem szerint lehetnek kihatással az ügy érdemi elbírálására, az eljárás jövőbeni sorsára.

Az ICC Választottbírósága készített még 2020 áprilisában egy, a vírusjárványnak a választottbíráskodásra gyakorolt hatásait elemző, illetve annak káros befolyásának csökkentésére törekvő útmutatást *ICC Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic* címmel.¹⁰⁰ Ez az iránymutatás túlmenően azon, hogy egyebek mellett jelentős teret szentel a videokonferencia útján online módon megtartott tárgyalások etikettjének – azaz magatartási szabályokat fogalmaz meg eme tárgyalások tekintetében –, nagy hangsúlyt fektet a pandémiás helyzetben az előkészítő egyeztetésekre is – *case-management conference*–: „[t]o ensure continued effective case management, Article 24(3) of the Rules provides that the tribunal may adopt appropriate procedural measures or modify the procedural timetable by means of a further case management conference or otherwise.”

Ebből a rendelkezésből az a felfogás olvasható ki, hogy a világjárvány okozta krízishelyzetben a választottbírói eljárások hatékony intézés céljából a megfelelő módon lefolytatásra kerülő előkészítő egyeztetéseknek kiemelkedően fontos szerep juthat.

Érdeemes arra is rámutatni, hogy egyes államokban a járvány tavaszi kitörésekor a COVID-19 sok tekintetben, mint egyfajta elismerten *vis maior* esemény került megítélésre eljárásjogi vonatkozásban. Erre jó példa a járvány első hulláma által nagyon jelentős mértékben sújtott Olaszország. Miként azt

arbitration-seoul-protocol-tackles-the-risks-of-videoconferencing/ (A letöltés ideje: 2021. október 25.); FAWKE, Alexander: *Conducting arbitration remotely in the wake of COVID-19: the Seoul Protocol on Video Conferencing in International Arbitration* <https://www.linklaters.com/en/insights/blogs/arbitrationlinks/2020/march/conducting-arbitration-remotely-in-the-wake-of-covid19> (A letöltés ideje: 2021. október 25.).

⁹⁹ Ezzel kapcsolatban a párizsi székhelyű nemzetközi választottbírói intézet, a Delos által készített checkliste utalunk: <https://delosdr.org/wp-content/uploads/2020/03/Delos-checklist-on-holding-hearings-in-times-of-COVID-19-v2-as-of-20-March-2020.pdf> (a letöltés ideje: 2021. november 4.)

¹⁰⁰ Lásd: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/04/guidance-note-possible-measures-mitigating-effects-covid-19-english.pdf> (a letöltés ideje: 2021. október 23.)

Patrizia Sangalli egy 2020 nyarán megjelent tanulmányában bemutatja, a COVID-19 által okozott pandémiát 2020 tavaszán az olaszországi választottbíróági eljárásokban lényegében *vis maior* eseménynek tekintették.¹⁰¹

1. A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróóság reakciója a pandémiára

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (a továbbiakban MKIK) mellett működő Állandó Választottbíróóság – mely a választottbíráskodásról szóló 2017. évi LX. törvény (Vbt.) által szintén jelentős mértékben megújításra és átalakításra került – a koronavírus által okozott magyarországi veszélyhelyzetre igen gyorsan reagált.¹⁰²

A magyarországi polgári peres eljárások tekintetében a járvány első, tavaszi hulláma idején a 45/2020. (III. 14.) Kormányrendelet 1. §-ával rendkívüli törvénykezési szünet elrendelésére került sor.¹⁰³ A veszélyhelyzet 2020 nyári megszűnését követően a rendkívüli ítélkezési szünet is véget ért, és a koronavírus második hulláma okán kihirdetett őszi veszélyhelyzet során ismételten nem került bevezetésre.

A fentiekben említett törvénykezési szünet a választottbíróági eljárásokat már a tavaszi veszélyhelyzet ideje alatt sem érintette, ott az eljárási határidők ugyanúgy tovább folytak – tehát az eljárás félbeszakadásáról nem lehetett beszélni. A 2020. március 16. napján kelt elnökségi tájékoztató is kiemelte, hogy a választottbíróági eljárásokban ítélkezési szünet elrendelésére *nem* került sor, a peres feleknek az írásbeli beadványaikat a megszabott határidőben kell benyújtaniuk. Ez a tájékoztató utalt az Eljárási Szabályzat 3. § (1) bekezdésére, mely szerint, ha a Választottbíróósághoz az előírt példányszámú beadvány beérkezik, akkor a beadvány korábbi, elektronikus úton e-mailen történt beérkezésének időpontját kell a beadás időpontjának tekinteni.

A választottbíróági tárgyalások már a tavaszi veszélyhelyzet alatt is adott esetben online felületek igénybe vételével kerültek megtartásra, mely kérdések

¹⁰¹ Lásd SANGALLI, Patrizia: *The COVID-19 Pandemic as a Force Majeure Event in Italy. Impact on Arbitration Proceedings*, In: Romanian Arbitration Journal, 2020/2. sz., 93-95. o.

¹⁰² Az MKIK Választottbíróósága átalakításáról a Vbt. kapsán lásd különösen: BURAI – KOVÁCS János: *A Kereskedelmi Állandó Választottbíróóság szervezete és ügyrendje, az első lépések a Választottbíróóság versenyképességének fokozása érdekében*. In: Bodzási Balázs (szerk.): *Tanulmánykötet a kereskedelmi választottbíráskodásról*, Budapest, 2018, 35-41. o.

¹⁰³ A koronavírus – vilá járvány okán az egyes államok által bevezetett különleges szabályok összehasonlító áttekintését lásd: UNGVÁRI Almos – HOJNYÁK Dávid: *Az Európai Unió egyes tagállamainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra*, In: Miskolci Jogi Szemle, 2020/1. sz., 122-138. o.

technikai részleteiről a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróóság – Kereskedelmi Választottbíróóság – részletes tájékoztatást is adott.¹⁰⁴ Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni azt, hogy az MKIK gyakorlata szerint valamennyi választottbíró és fél előzetes hozzájárulásának megkérése az online tárgyaláshoz szükséges volt a tavaszi veszélyhelyzet idején és ez a gyakorlat jelenleg is fennáll. A kialakulóban lévő szokás szerint az eljárásvezető végzésben már célszerű a peres felek megnyilatkoztatása abban a körben, hogy az online tárgyaláshoz hozzájárulnak-e.

Az átmeneti eljárási rendelkezésekről továbbá a 2020. április 8. napján kihirdetett elnökségi határozat rendelkezett, mely 2020. június 2. napján hatályon kívül helyezésre került. A Választottbíróóság kiemelte ugyanakkor, hogy a veszélyhelyzet során az elektronikus kapcsolattartás, az online előkészítő tárgyalások és online előkészítő egyeztetések vonatkozásában számos pozitív tapasztalat született, ezért az eljárások gyorsabb lebonyolítása érdekében azok fenntartását kifejezetten javasolta.

2. A nemzetközi joggyakorlat által adott egyes válaszok

Mint látható, a választottbíróósági eljárások tekintetében a COVID-19 által okozott pandémia kapcsán rövid távon az egyik leglényegesebb kérdés az, hogy az egyes – adott esetben már a járvány kitörése előtt folyamatban lévő, vagy akkor megkezdett – választottbíróósági ügyekben az online, különböző elektronikus platformok segítségével megtartott tárgyalások mennyiben tekinthetők jogszerűnek, illetve ezekkel kapcsolatban milyen jelentős problémák merülhetnek fel.

Ebben a vonatkozásban érdemes megemlíteni, hogy – vélhetően a világon elsőként – a COVID-19 pandémia kapcsán az Osztrák Legfelső Bíróság (*Oberster Gerichtshof*, a továbbiakban *OGH*) 2020. július 23-án egy döntésében akként foglalt állást, hogy a választottbíróósági testületnek jogában áll a tárgyalást online formában megtartani, és visszautasította az ezen tárgyalási formát ellenző fél azon kifogását, hogy mindez lényeges eljárási jogait sértené.¹⁰⁵

Az ügy tényei röviden az alábbiak szerint foglalhatóak össze.

A kérdéses választottbíróósági eljárás egy amerikai és egy osztrák fél között a bécsi Választottbíróóság (*Vienna International Arbitral Centre*, a továbbiakban

¹⁰⁴ Lásd: <https://mkik.hu/veszelyhelyzeti-kozlemenyek> (a letöltés ideje: 2021. november 3.)

¹⁰⁵ *18 ONv 3/20s*, Az Osztrák Legfelső Bíróság ítéletét lásd:

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000/JJT_20200723_OGH0002_018ONC00003_20S0000_000.pdf (a letöltés ideje: 2021. november 2.)

VIAC) előtt 2017 óta folyamatban volt. A VIAC eredetileg 2020 márciusára tervezett egy egynapos, bizonyítás felvételéről szóló tárgyalást. 2020 januárjának közepén a választottbíróvási testület a tárgyalás napját 2020. április 15. napjára halasztotta el, közép-európai nyári időszámítás szerinti 10:00 órai kezdettel. Egy 2020 március közepén telefonon megtartott előkészítő egyeztetés során a felek és a VIAC egyeztettek arról, hogy a COVID-19 világjárvánnyá válása és a bevezetett utazási korlátozások miatt a tárgyalást online módon lenne szükséges megtartani. Az alperesek ezen véleményt nem osztották és azt javasolták, hogy a tárgyalás személyesen egy későbbi időpontban kerüljön megtartásra. 2020. április 8. napján a választottbíróvási testület úgy döntött, megtartásra kerül a tárgyalás a tervezett napon 2020. április 15. napján videokonferencia útján, a tervezett 10:00 órai kezdés helyett azonban 15:00 órai kezdéssel. Figyelemmel arra, hogy az alperesek ügyvédje és az egyik meghallgatandó tanú Los Angelesben – Kalifornia – volt, ez helyi idő szerint reggel 6:00 órai tárgyalás-kezdést jelentett.

A tárgyalás kezdetekor az alperesek panaszt emeltek a tárgyalás online módon történő megtartása és a korai kezdet miatt. Az alperesek később azt állították, hogy a felperes által jelölt választottbíró szemé válasza gyanánt kikerekedett ekkor. A tárgyalás után az alperesek a választottbíróvási testület minden tagja ellen elsődlegesen, illetve másodlagosan a felperesi választottbíró ellen elfogultsági kifogást adtak be a VIAC elnöksége részére. Miután az elfogultsági kifogás elutasításra került, jogorvoslattal az OGH-hoz fordultak.¹⁰⁶

Az alperesek elfogultsági indítványukat az alábbiakra alapították. Megítélésük szerint azzal, hogy a választottbíróvási tanács csak 2020. április 8-án döntött úgy véglegesen, hogy megtartásra kerül a 2020. április 15-i tárgyalás, az alperesek arra megfelelően felkészülni nem tudtak, és az idő rövidsége miatt a tárgyalásról való értesítést is sérelmesnek gondolták. Álláspontjuk szerint a felekkel szembeni egyenlő bánásmód követelményét sértette az, hogy a választottbíróvási testület úgy döntött, hogy bécsi idő szerint a tárgyalás 15 órakor kezdődjön, amely Los Angeles-i idő szerint reggel 6 órának felel meg. Alperesi vélemény szerint a választottbíróvási testület az online tárgyalás tartásával a tisztességes bánásmód követelményét is megsértette, mivel nem tett intézkedéseket annak érdekében, hogy megakadályozza a tanúk befolyásolását. Az alperesek állították, hogy sem a választottbíróvási testület, sem a felek nem

¹⁰⁶ A döntéssel kapcsolatos magyarázat tekintetében lásd: SCHERER, Maxi – SCHWARZ, Franz – ORTNER, Helmut – JENSEN, J. Ole: *In a 'First' Worldwide, Austrian Supreme Court Confirms Arbitral Tribunal's Power to Hold Remote Hearings Over One Party's Objection and Rejects Due Process Concerns.* <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/10/24/in-a-first-worldwide-austrian-supreme-court-confirms-arbitral-tribunals-power-to-hold-remote-hearings-over-one-partys-objection-and-rejects-due-process-concerns/> (A letöltés ideje: 2021. november 2.)

tudnak meggyőződni arról, hogy a tanúk a tanúvallomás megtétele során milyen dokumentumokhoz férnek hozzá, vannak-e más személyek is jelen abban a szobában, ahol a tanúk tartózkodnak, és, hogy esetlegesen a tanúk kapnak-e szöveges üzeneteket miközben a kihallgatásuk zajlik.

Az OGH ítéletében az alperes által felhozott összes érvet elutasította. Lényegesnek tartjuk azt, hogy a bíróság rámutatott, hogy az adott esetben nem szükséges mindkét fél beleegyezése az online módon történő tárgyalás megtartásához. Ebben a tekintetben a bíróság Emberi Jogok Európai Egyezményére is utalt. Fontos körülmény továbbá az is, hogy a bíróság rámutat arra, hogy az időeltolódás Bécs és Los Angeles között nem teszi lehetővé azt, hogy mindegyik fél számára kifejezetten hivatali órákban kerüljön megtartásra a tárgyalás. Az OGH szerint azzal, hogy az alperesek beleegyeztek abba a választottbírói megállapodásban, hogy a VIAC eljárását kötik ki, elfogadták azt is, hogy az eljárásra az üzleti tevékenységük fő helyszínétől földrajzilag messze lévő helyen kerül sor. Fontos érv továbbá, hogy kevésbé megterhelő jelen esetben az alperes számára a tárgyalás helyi idő szerint reggel 6:00 órakor történő megkezdése, mint az, hogy a választottbírói tárgyalás miatt Los Angelesből Bécsbe kelljen utaznia.

A tanúk befolyásolásának kérdésével kapcsolatban az OGH leszögezte, hogy az online tárgyalás esetén nagyon sok olyan lehetőség áll rendelkezésre, mellyel ellenőrizhető, hogy a tanú ténylegesen jogellenesen befolyásolásra kerül-e. Ilyenként említhető például az, hogy technikailag lehetséges, hogy a videokonferencia, egyéb online felület segítségével a résztvevők a meghallgatásra kerülő személyt közlelő lássák, lehetséges a bizonyítási eljárás rögzítése, lehetőség van arra, hogy a tanút arra utasítsák, hogy folyamatosan a kamerába nézzen és a kezét úgy helyezze el, hogy azok a képernyőn folyamatosan láthatóak legyenek, melyből következően a tanúnak nincs lehetősége szöveges üzenetek fogadására a tanúvallomás megtétele során. Arra is van lehetőség, hogy a felek a kamerának a tanú elhelyezésére szolgáló helyiségben történő körbeforgatásával megbizonyosodjanak arról, hogy nincsen egyéb személy jelen a szobában.

Véleményem szerint azon érvrendszer igencsak elgondolkodtató, mely szerint egy nemzetközi választottbírói ügyben, ahol a felek, illetve a választottbíráskodás helyszíne között jelentős a földrajzi távolság, vélhetően egy, a normális hivatali órától különböző időpontban – például kora reggel vagy késő este –, a választottbírói tárgyalás megtartása sokkal kisebb kényelmetlenséget jelenthet, mint a hosszú időt, esetleg egy-egy napot is igénybe vevő utazás. Mely utazáshoz adott esetben az időzónák gyors átlépése okán „jetlag” is társulhat. Ennek azért van különös jelentősége szerintem, mert ez a felfogás a pandémia

majdani elmúlása után is fennmaradhat adott esetben, és a nemzetközi kereskedelmi választottbírószági tárgyalások rendszerét bizonyos keretek között akár meg is változtathatja.

Ezen kérdéskörrel kapcsolatban – az amerikai *Illinois District Court* 2020. augusztus 12. napján meghozott döntése is figyelmet érdemel a *Legaspy v. Fin-Indus. Regulatory Auth. Inc.* ügyben¹⁰⁷, amely szintén választottbírószági eljárásból eredően került állami bíróság elé. Ebben az ügyben szintén az alperes tiltakozott az ellen, hogy a választottbírószági testület virtuális – online – tárgyalás megtartásáról döntött, és az állami bíróságtól ezzel kapcsolatban ideiglenes intézkedés kibocsátását kérte. Az állami bíróság az alperesi kérelmet elutasította, akként rendelkezve, hogy a választottbírószági testületnek jogában áll a választottbírószági eljárás menetéről döntést hoznia.

Záró gondolatok

A fentieket összefoglalva jogos a kérdés, hogy melyek azok a választottbíráskodást a COVID-19 által okozott világjárvány miatt befolyásoló tényezők, melyek a későbbiekben is meghatározhatják, befolyásolhatják a választottbíráskodás jövőjét. A korábbiakban kifejtettek szerint az online úton történő tárgyalástartás egészen biztos, hogy a jövőben is – a pandémia elmúlta után – a választottbíráskodás területén szélesebb körben fog alkalmazást nyerni. Ezzel állhat az is összefüggésben, hogy az *International Council for Commercial Arbitration* (ICCA) 2020. szeptember 4-én egy olyan kezdeményezést indított útjára, melynek célja *annak felmérése*, hogy egyes joghatóságokban egyáltalán kimondásra került-e az, hogy a feleknek a választottbírószági eljárásokban fizikai jelenléttel járó tárgyaláshoz van-e joguk.

2021 februárjában ezzel kapcsolatban jelenleg 22 országjelentés áll rendelkezésre, melyek közül számos riport azt a következtetést vonja le, hogy az adott állam választottbírószági joganyagából egyértelműen nem vonható le ama következtetés, hogy a választottbírószági eljárásban a fizikai tárgyaláshoz való jog a felet kifejezetten megilleti.¹⁰⁸

¹⁰⁷ *Legaspy v. Fin. Indus. Regulatory Auth. Inc.*, Case No. 20 C 4700, (N.D. Ill. Aug. 12, 2020) Elérhető: <https://casetext.com/case/legaspy-v-fin-indus-regulatory-auth-inc> (A letöltés ideje: 2021. november 3.)

¹⁰⁸ Lásd: *Does a Right to a Physical Hearing Exist in International Arbitration?* <https://www.arbitration-icca.org/right-to-a-physical-hearing-international-arbitration> (a letöltés ideje: 2021. november 2.). A Magyarországra vonatkozó országjelentést *Schmidt Richárd* készítette. Elérhető: https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/Hungary-Right-to-a-Physical-Hearing-Report.pdf (A letöltés ideje: 2021. október 26.)

Megítélésem szerint szintén nőni fog az egyébként már most is komoly jelentőséggel bíró *case management conference* (előkészítő egyeztetés) szerepe, mely az eljárás tényleges gyorsítására alkalmas instrumentum. A *case management conference* lényege – mely fogalmat sok neves nemzetközi választottbírószági intézmény eljárási szabályzata is ismer és alkalmaz –, hogy a választottbírószági testület megalakulása és az ügy alapvető iratainak megismerése után a felek jelenlétében megbeszélést tart. Ennek során felállításra kerül egy, az eljárás további részeire irányadó, határidőket tartalmazó menetrend, tisztázásra kerül, hogy mi az a jogi igény, amelyet a felek érvényesíteni kívánnak, melyek a felek által egyezően elfogadott vagy vitatott tények, és melyek azok az alapvető jogi indokok, melyeken a felek által érvényesíteni kívánt igények nyugszanak.

Ezzel kapcsolatban fontos utalni arra, hogy a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírószág, Kereskedelmi Választottbírószág 2018. február 1. napjától hatályos Eljárási Szabályzata szintén tartalmazza az előkészítő egyeztetés lehetőségét.¹⁰⁹ Az előkészítő egyeztetéssel kapcsolatos jelentős nemzetközi – és az egyre inkább növekvő hazai – gyakorlat, arra enged következtetni, hogy a pandémia megszűnését követően is ezen instrumentum jelentősége növekedni fog a választottbírószági vitarendezés során. Összefoglalóan elmondható, hogy a COVID-19 világjárvány a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodást jelentős mértékben – sok szempontból vélhetően kedvező módon – befolyásolta, alakította. Természetesen jelenleg még arra nézve nincsenek információk, hogy az ezen időszak alatt meghozott-meghozatalra kerülő választottbírószági ítéletek vonatkozásában milyen érvénytelenítési perek indulnak, és milyen eredménnyel zárulnak. Bízunk abban, hogy szemben a COVID-19 vírusnak az emberi egészségre gyakorolt, sajnálatos módon nagyon hátrányos utóhatásaival szemben, a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás vonatkozásában eme *utóhatások* inkább jelentős beneficiumként fognak tudni a jövőben érvényesülni.

¹⁰⁹ Lásd: <https://mkik.hu/mkik-vb-eljarasi-szabalyzat-2018> (a hozzáférés ideje: 2021. október 24.) Az új magyar Kereskedelmi Választottbírószág Eljárási Szabályzatához lásd különösen: VARGA István: A választottbírószági eljárásjog megújulása – Új törvény, új szabályzat, In: *Eljárásjogi Szemle*. 2018/1. sz., 1-24. o.

GONDOLATOK A TÁRSASÁGALAPÍTÁS EGYES KÉRDÉSEIRŐL

Bevezető gondolatok

A gazdasági élet vérkeringését adó egyedi szerződések alanyai döntően a gazdasági társaságok¹, annak ellenére, hogy a gazdasági tevékenységek folytatásának alapvetően nem feltétele a társaságalapítás.² A tagoktól elkülönült jogi személyiség, vagyon és/vagy felelősség, illetve helytállás nem csak a jogalanyiség lényegi feltételeként funkcionálnak³, hanem az ezen elemekben rejlő egyértelmű előnyök⁴ a társaságokat a gazdasági élet valós alapelemeivé teszik.⁵

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) szerint a gazdasági társaságok üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatására, a tagok vagyoni hozzájárulásával létrehozott, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások, amelyekben a tagok a nyereségből közösen részesednek, és a veszteséget közösen viselik.⁶ A törvényi fogalom teleologikus értelme a felek üzletszerű gazdasági tevékenységében és az azt szolgáló jogi entitás létrehozatalában ragadható meg, amely teljes egészében összhangban áll

* Dr. Fazakas Zoltán József egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, ÁJK, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék, fazakas.zoltan.jozsef@kre.hu.

¹ FERENCZI Fanni – PRUGBERGER Tamás: *A vállalkozás és a vállalkozói tevékenység egyes gazdaságjogi és gazdaságsszociológiai problémáiról*, Kapitális Kft., Debrecen, 2016, 9. o.

² Ezen megállapítást támasztja alá a jog oldaláról tekintve többek között az 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről 2. § b) pontja szerinti vállalkozó fogalom. Másik oldalról azonban megjegyzendő a klasszikus kivétel a koncessziós jog, elvégre az 1991. évi XVI. törvény a koncesszióról 20. §-a szerint a koncessziót elnyerő személy tevékenység ellátását koncessziós társaság megalapításának kényszeréhez köti.

³ NOCHTA Tibor: *A polgári jogi felelősség szabályai az új Polgári Törvénykönyvben*, In: GRAD-GYENGE Anikó: Egy új korszak hajnalán, Acta Caroliensia Scientiarum Iuridico–Politicarum VI., Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013, 152-153. o.

⁴ SZALAI Ákos: *A gazdasági szervezetek jogáról és közgazdaságtanáról*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pázmány Law Working Papers, 2018/17., Budapest, 2018, 18-35. o.

⁵ Egyebekben megjegyzendő, hogy egyes gazdasági tevékenységek ellátása, különösen közérdekvédelmi vagy egyéb jogpolitikai szempontból meghatározott gazdasági társaságok alapításához kötött. Erre példa a teljesség igénye nélkül az 1996. évi XLVIII. törvény a közraktározásról, 2013. évi CCXXXVII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról, a 2014. évi LXXXVIII. törvény a biztosítási tevékenységről.

⁶ Ptk. 3:88. §

azzal a törvényi alapállással, amely szerint a polgári jog szabályai alapvetően arra hivatottak, hogy az általuk biztosított magánautonómia lehetőségével élve a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyai kiteljesedjenek, az általuk megfogalmazott célokat szabályozott körülmények között elérhessék.⁷

A gazdasági társaságok, mint jogi személyek a magánjogi autonómia talaján jogügyleti akarat alapján létesítő okiratok, társasági szerződés, alapító okirat vagy alapszabály által – cégjogi formai feltételek mellett – konstituálódnak⁸, amely létesítő okiratok megszerkesztése és a cégeljárásban való képviselő ellátása gyakorlatilag ügyvédi monopól tevékenységként azonosítható.⁹ Jelen tanulmány tárgya ezen okokból kifolyólag a létesítő okiratok és az azt létrehozó felek, tagok, alapítók kapcsolatának a vizsgálata abból a szempontból, amely az ügyleti akarat kialakulása, az ebből eredő tájékoztatási kötelezettség között áll fent elvezetve a felek kinyilvánított akaratát megtestesítő és azt formailag és tartalmilag tanúsító okirati ellenjegyzésig.

A vizsgálat indoka abban lehet fel, hogy a Ptk. szabályai és diszpozitív rendelkezései ugyan alapvetően piacbarát, vállalkozásbarát rugalmas szabályokkal igyekszik az Alaptörvény¹⁰ M) cikkében foglalt vállalkozási szabadságot, XII. cikkében elismert vállalkozáshoz való jogot kiteljesíteni, ugyanakkor egyéb jogszabályaink – különösen a 21/2006. (V. 18.) IM rendelet a cégbejegyzési eljárás és a cégnyilvántartás egyes kérdéseiről (a továbbiakban Rendelet) mellékleteiben szereplő, bevezetésük óta többször módosított társasági szerződésminták, helyesebben létesítő okirat minták – alkalmazása dominánssá válva „sematikus” társaságalkapításokhoz vezetett. Mindezekből fakadóan a jogi szolgáltatások kapcsolódási pontjai mind a társaságalkapítás, mind a módosítás körében különös kérdéseket vetnek fel az okirati ellenjegyzés és a tájékoztatási kötelezettség tekintetében a 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről (a továbbiakban Üttv.) rendelkezéseire is figyelemmel.

Köztudomású ügyvédi szakmai szabály, hogy valamennyi konkrét ügyvédi tevékenység megkezdését megelőzően különösen fontos a megbízó megfelelő

⁷ VÉKÁS Lajos: *A Ptk. társadalmi modellje*. In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 18-19. o.

⁸ CSEHI Zoltán: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben és annak tervezeteiben*, In: Gondosné dr. Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci Konferenciák 2012. Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 68-71. o.

⁹ A létesítő okiratokat a Ptk. 3:95. § (2) bekezdése alapján közjegyzői okiratba vagy ügyvéd, illetve valamelyik alapító kamarai jogtanácsosa által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni. Jelen tanulmányban foglalt elemzés – figyelemmel a gazdasági életben tapasztalt ügyvédi közreműködés domináns jellegére – a tevékenység ügyvédi jellegére összpontosít.

¹⁰ Magyarország Alaptörvénye, 2011. április 25.

tájékoztatása. Társaságalapítás során a tájékoztatási kötelezettség különösen hangsúlyos, mert az annak eredményeként létrejövő létesítő okirat a felek között nem csak hosszú távú elköteleződést jelent, hanem új jogalany megalkotását eredményezi a létesítő okirattal mint *sui generis* organizációs megállapodással.¹¹ Az ügyvédi, illetve kamarai jogtanácsosi tevékenységre fókuszálva az okirati ellenjegyzés jogszabályi¹² keretei alapján rögzíthető, az okiratszerkesztési és okirati ellenjegyzési tevékenység a tájékoztatási kötelezettséggel kéz a kézben jár. Joghatásokat kiváltó akaratnyilatkozatok okiratba foglalása lehetetlen megfelelő tájékoztatás, mint akaratot befolyásoló és feltáró tevékenység nélkül. Az így feltárt ügyleti akarat valójában nem más, mint a konkrét jogi szolgáltatásra vonatkozó megbízási szerződés megbízói oldalán lévő utasítási jog alapja. A fentiekből tehát egyenesen következik, hogy a társaságalapítás során ugyan a gazdasági kockázatot a társasági tagok mint megbízók viselik, de a megbízói döntések és ezáltal a megbízói utasítások alapját, ezáltal a gazdasági kockázatviselés lényeges előfeltételét a megfelelő jogi tájékoztatás képezi.

Kiemelendő, hogy a megfelelő jogi tájékoztatás értelemszerűen nem tartalmazhatja a gazdasági kérdésekről való üzleti döntéseket, azonban – többek között – a társasági formák közötti különbségek ismertetése, különösen a tagoktól elkülönült jogi személyek jellegzetességeinek, a helytállási, felelősségi típusainak feltárása és az azokról való egyedi tájékoztatás elengedhetetlen. A tájékoztatási kötelezettség azonban nem merülhet ki általánosságban a Ptk. kapcsolódó rendelkezéseinek felvázolásában, vagy a Rendelet szerinti minta pontjainak áttekintésében és kitöltésében. Elvégre – különösen a vitatható módon a 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról (a továbbiakban Ctv.) rendelkezései között elhelyezett és ezért nehezen áttekinthető további anyagi jogi¹³ szabályok, így elsődlegesen az eltiltás, illetve a kényszertörlési eljárás rendelkezései között olyan hosszútávon érvényesülő szankciós jellegű normák lelhetők fel, amelyek kevésbé köztudomásúak – és így döntő hatással vannak a gazdasági szerepvállalására, pontosabban kockázatvállalásra. A tájékoztatási kötelezettség teljesítése így nem csak az adott konkrét egyedi ügyben bír relevanciával, hanem lényegét tekintve a felelősségteljes társaságalapítást szolgálva, azt tekintve közérdekvédelmi célból is értelmezhető.

¹¹ PAPP Tekla: *Társasági szerződés*, In: DÚL János – LEHOCZKI Zóra Zsófia – PAPP Tekla – VERESS Emőd: *Társasági jogi lexikon*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 266. o.

¹² Üttv. 2. § (1) bekezdés d) és e) pont, 32. és 42-46. §

¹³ SZIKORA Veronika: *A társasági jog és a Polgári Törvénykönyv kodifikációjának összefüggései*, In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből*, Magyar Közlöny Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 87-139. o., 137. o.

A tételt leegyszerűsítve, a vizsgálat tárgya abban összegezhető, hogy a társaságalapításnak, mint hosszú távú elköteleződésnek megfelelő ténybeli és jogi alapokon kell-e nyugodnia, és a Ptk. megváltozott emberképéből¹⁴ fakadóan professzionális szemlélettel kell-e találkoznia, elkerülendő azon súlyos jogkövetkezményeket, amelyek a tagi felelősség, illetve helytállás érvényesítésével rendszerint együtt járnak. Ahogyan a klasszikus polgári jogi szerződések esetében elvárt – és a kontraktuális felelősség által szankcionált –, a megfontolt és komoly üzleti döntések szerinti professzionális üzleti szemlélet érvényesülése, úgy a társaságalapítás során ezen alapállás még hangsúlyosabb érdekként jelenik meg arra is figyelemmel, hogy a monista álláspont alapján a Ptk.-ba illesztett társasági jog szorosabb kapcsolatot feltételez a társasági jog és a kötelmi jog között.¹⁵ A kérdéskör különös aspektusát képezi egyebekben, hogy míg a polgári jogi szerződések esetében a bírói út opcionális, addig a létesítő okiratok a bírói kontroll elve alapján fokozott jogi ellenőrzésnek vannak kitéve, a nyilvántartásba vételi kötelezettség e körben automatikus bírói ellenőrzést jelent, azaz a felek akaratától függetlenül érvényesül az állam jogi kontrollja.

1. A társaságalapítás és a tagi akarat tájékoztatással kapcsolatos összefüggései: alapkérdések

A társaságalapítás a társulási szabadságból fakad, egyrészt jelenti az alapítás elhatározásának és e körben a partnerválasztás szabadságának jogát, valamint a tartalom megválasztásának szabadságát. Az elhatározás, mint döntés azonban magában hordozza a korlátok, illetve a társasági jog szabályozásában rejlő különleges normák feltétlen érvényesülését is.¹⁶ Figyelemmel arra, hogy a létesítő okiratok mindig egy jogi entitás létrehozatalára irányulnak¹⁷, a társaságalapításban részt vevő tagok egy rendkívül összetett szabályozással találkoznak, amelyben hangsúlyos szerepet nyernek az imperatív, kógens, klauzikálisan kógens szabályok a diszpozitív kiindulópont deklarációja ellenére.¹⁸ Mindezeknek megfelelően a megfontolt társaságalapítási döntések nem csak gazdasági célok

¹⁴ VÉKÁS i.m. 18-19. o.

¹⁵ MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Változások a részvénytársaságok jogában*. In: Gondosné dr. Pusztahelyi Réka (szerk.): Miskolci Konferenciák 2012. Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 131-150. o., 134. o.

¹⁶ PAPP Tekla: *Atipikus szerződések*. HVG-ORAC, Budapest, 2019, 113-114. o.

¹⁷ HARSÁNYI Gyöngyi: *A gazdasági társaságok alapítása*. In: Majoros Tünde (szerk.): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben*, Patrocinium, Budapest, 2016, 72-77. o.

¹⁸ AUER Ádám: *A diszpozitívítás jelentősége a társasági jogban*, Magyar Jog, 2016/7-8. sz., 395-404. o., 395-396. o.

alapjain értelmezendők, hanem az összetett szabályozás tényéből fakadóan, a jog oldaláról is különös kihívásokkal állnak szemben.

Köztudomású, hogy hosszas társadalmi és szakmai vitát követően, amely a polgári jogi kodifikáció során a monista és dualista szabályozás érvei között zajlott¹⁹, a jogalkotó az előbbi álláspontot elfogadva külön könyvbe integrálta a társasági jogot és ezáltal a társasági szerződést²⁰, a Ptk. Harmadik Könyvében.²¹ Mindezek eredményeképpen amennyiben a fél vagy felek a társulási szabadságukkal élve valamilyen gazdasági társasági formában kívánják elérni gazdasági céljaikat, úgy az adott cél elérésére leginkább alkalmas – vagy jogszabályban kötelezően rögzített – társasági formát kiválasztva szükséges az adott társaságra vonatkozó szabályokat, illetve a valamennyi gazdasági társaságra alkalmazandó előírásokat, végezetül a jogi személy általános szabályait alkalmazniuk a Ctv. normarendszere mellett. Ezen szabályok keretként határozzák meg az adott társaság formáját, tartalmát, amelyek mellett lehet alkalmazni továbbá a leginkább megfelelő belső szabályozási technikákat, élve a diszpozitivitás jogával. Az ily módon létrehozott társaság mint jogi személy tehát egy fikción alapuló megszemélyesítés jogtechnikai megoldása,²² a fikció azonban komoly üzleti és jogi megfontolás eredménye, amelynek tételes tájékoztatáson kell alapulnia.

Külön kiemelést érdemel e körben a Rendelet mellékletében megtalálható iratminták kérdése. A szerződésmenték jogalkalmazói oldalon alapvetően vetik fel az akaratú tényezőkhöz mellett a diszpozitivitás kérdését, elvégre alkalmazásuk esetén a bennük foglaltaktól eltérni nem lehet, a rendelkezéseket sem kiegészíteni, sem pedig az iratmintában rögzített, egyébként az adott felek

¹⁹ SÁNDOR István: *Tanulmányok a társasági jog területéről*, Patrocinium, Budapest, 2015, 183-193. o.

²⁰ Itt kell megjegyezni, hogy a Ptk. 6:498-6:513. §-aiban szabályozott társasági szerződés nem tévesztendő össze a Harmadik Könyvben szabályozott gazdasági társaságokra vonatkozó társasági szerződéssel, elvégre az nem hoz létre önálló, tagoktól elkülönülő jogi személyt. A polgári jogi társaság, mint szerződés az abban részt vevő felek érdekeit és közös céljait rögzítő kötelelem, az nem haszonszerzési célú, illetve nem feltétlenül gazdasági tevékenységet tartalmaz. L. KISFALUDI András: *A polgári jogi társasági szerződés*, In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, CompLex Kiadó, Budapest, 2013, 927-936. o.

²¹ CSEHI Zoltán: Az egyesület és az alapítvány az új Polgári Törvénykönyvben. In: GRAD-GYENGE Anikó (szerk.): *Egy új korszak hajnalán*. Acta Caroliensis Scientiarum Iuridico-Politicarum VI., Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013, 79-82. o.

²² SÁRKÖZY Tamás: *A jogi személy elméletének alakulása. Vizsgálódások a szervezetek komplex jogalanyiságáról*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 61. o.

számára irreleváns rendelkezésekből törölni sem lehet.²³ A felek általi tartalomalakítás szabadsága ebben az esetben – amely a társaságalapítások közel 90%-t jelenti – gyakorlatilag illuzórikus. A felek e körben csak azt dönthetik el szabadon, hogy alkalmazzák-e a jogszabályban rögzített szerződésmintát vagy sem. Amennyiben a felek a szerződés minta alkalmazása mellett döntenek, döntési szabadságuk csak az iratminta kiválasztására és annak megfelelő kitöltésére terjed ki, a tartalmi kérdések egyéb alakítására nem, így a diszpozitív-kógens szabályok közötti választás kérdése nem merül fel.²⁴ A szerződés minták kétségtelen előnye a társaságalapítás meggyorsítása és illetékmentessége, azonban annak merev szabályai a Ptk. alapállásával ellentétesek. A 2013. évi CCLII. törvény az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról miniszteri indoklása e körben leszögezte, hogy a szerződés minták nem vállalkozhatnak arra, hogy valamennyi lehetséges döntés tekintetében alternatívát kínáljanak, azok célja inkább annak a lehetőségnek a biztosítása, hogy egy általános modell szerint a társaságot alapítani kívánó tagok a lehető legegyszerűbb módon létrehozassák gazdasági társaságukat. A minta alkalmazásának jogpolitikai és gyakorlati indokai a miniszteri indoklásból következően a tranzakciós költségek csökkentésében, az időmegtakarításban, az egyszerűségben lelhetőek fel, amely indokok alapvetően védhetőek, ugyanakkor azok sematikus, rutinszerű és automatikus kitöltése pontosan a megfontolt és tényleges, hatékony tájékoztatáson alapuló, professzionális üzleti szemléletű döntéshozatal kívánalmával áll szemben. Mindezek alapján, a megfontolt tájékoztatáson alapuló és ellenjegyzéssel is tanúsított ügyleti akarat feltárása érdekében szükséges kiemelni, hogy a szerződés minták szövegei az adott cégformára vonatkozó törvényi szabályokat is csak részben tartalmazzák és alapvetően csak az adott társaságtípusra összpontosítanak. Ennek megfelelően alapvetően hiányoznak a gazdasági társaságokra vonatkozó általános szabályok, illetve több esetben az adott társasági forma tekintetében kiemelt jelentőségű rendelkezések.²⁵

²³ Pontosabban ilyen esetben az egyszerűsített cégeljárás által felkínált előnyök nem élvezhetőek, azaz a mintaokirat fenti tartalmi vagy formai módosítása esetén az általános szabályok szerinti cégeljárás alkalmazandó.

²⁴ VÉKÁS Lajos: *A Polgári Törvénykönyv alkalmazásának első gyakorlati tapasztalatairól*, In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Fejezetek a Polgári Törvénykönyv keletkezéstörténetéből*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 333. o.

²⁵ A közkereseti társaság esetében a szerződés minta 5. pontja tartalmazza a tagok felelősségét (!) – valójában itt helytállásról van szó, ugyanakkor helyesebb lenne a Ptk. 3:139. §-ban foglalt rendelkezéseinek külön szerepeltetése. Ennek hiányában az ügyvéd kötelezettsége a társasággal együttes tagi perlésre és annak következményeire való felhívás megtétele. Hasonlóképpen indokolt a Ptk. 3:151. §-ban foglalt helytállási szabályok tételes rögzítése. A felelősségre és

Az akaratí tényezőit illetően megemlítendő az adott cégforma fogalmának mintaokiratbeli hiánya. Természetesen a felek – az esetek jelentős részében – alapvetően tisztában vannak az általuk választott cégforma legfontosabb jellegzetességeivel, ugyanakkor a választott cég fogalmának szabatos meghatározása, mint az *ügyleti akarat* tárgyának tényleges ismerete kiemelt jelentőségű. Az ügyleti akarat szempontjából emelendő ki továbbá, hogy a minták ugyan alapvetően tartalmazzák a vagyoni hozzájárulás kérdéseit, annak mértékét, módját, rendelkezésre bocsátásának határidejét, azonban nem tartalmazzák az apporttal kapcsolatos különleges rendelkezéseket, a személyes közreműködéstől való lényeges elválasztást, az apport értékelésével összefüggő kérdéseket, a helytállási kötelezettségeket, továbbá a tagi helytállási, illetve felelősségi alakzatok megfelelő tisztázását és a kontraktuális felelősség külön kihangsúlyozását. Szintén nem rendezettek a mintaokiratokban a vagyoni hozzájárulás elmulasztásával kapcsolatos kérdések, a kisebbségvédelem, a tag kizárásának lényegi elemei, valamint a társaságok szervezeti kérdéseinek és a társasági szervek közötti tartalmi különbségeinek kérdései. A szervezeti kérdésekről való tájékoztatás különös jelentőségét adja, hogy sok esetben a cégek tagoktól elkülönült jogi személyiségének jelentőségéről, természetéről, annak polgári és büntetőjogi aspektusairól a tagok nem rendelkeznek kellő ismeretekkel, ahogyan a legfőbb szerv és a menedzsment feladatainak és hatáskörének különbsége sem egyértelmű számukra. Különösen az ügyvezetés, a képviselő, a cégjegyzés tekintetében fontos a minta formai szövegén túl az érintett jogintézmények tartalmi megismertetése, különösen a tagok utasítási lehetőségeinek hiányát illetően. Hasonlóképpen az adott egyedi ügy tekintetében szükséges a tagi minőség feltételrendszerének, az esetleges képesítési

helytállásra vonatkozó szabályok nem teljes körű felvázolása ugyanis a valós és megfontolt megbízói akarat kialakulása ellen hat. Különösen indokolt egyebekben a szerződminta 14. és 15. pontjának részletes kifejtése a tagsági viszony, illetve a társaság megszűnésének különleges eseteit illetően. E körben hangsúlyozandó, hogy a közkereseti vagy betéti társaság törvény erejénél fogva való megszűnési okainak fel nem tárását a bíróság ügyvédi felelősség körében műhibaként értékelhető. A betéti társaság esetében a közkereseti társaságnál felvázoltak az irányadók azzal, hogy a betéti társaság szerződmintájának 6. pontjában rögzített bel-és kültagi minőség közötti különbségtétel ismertetésén túl a tagi helytállás esetében a bel-és kültagi minőség változására vonatkozó Ptk. 3:157. §-ban foglalt rendelkezésekről való külön kioktatás is indokolt annak hiánya okán. A korlátolt felelősségű társaság esetében az egyszemélyes korlátolt felelősségű társaság mintája 10. pontjával kapcsolatban a tájékoztatás keretében érdemes kiemelni, hogy az alapító nem csak a legfőbb szerv jogait gyakorolja, hanem e körben az ügyvezetést utasíthatja is. Ezzel szemben a többszemélyes korlátolt felelősségű társaság esetében az általános szabály ismertetése különösen fontos, tudatosítva a tagok számára, hogy a menedzsmenttel szemben utasítási jogkörük nincs.

követelmények jelentőségének feltárása, a társasági jognyilatkozatok megtételének módjáról és idejéről való tájékoztatás megtétele. Kiemelt jelentőséggel bír e körben a székhely és központi ügyintézés helyének különbségtételéről való tájékoztatás, illetve a felek gazdasági tevékenységére utaló módon a bejelentéshez, illetve engedélyhez kötött tevékenységek különbségtételének ismertetése. Végezetül a társaság megszűnésének különösen helyállási, felelősségi kérdései sem jelennek meg a mintaokiratokban. Különösen felelősségre és helyállásra vonatkozó szabályok nem teljes körű felvázolása a valós és megfontolt fél akaratának kialakulása ellen hat, fentiekén túl pedig az egyes társaságok lényegi tartalmi jellemzői is hiányoznak a mintákból, amelyeket valamennyi mintában fellelhető általános Ptk.-ra való utalás nem pótolhat.

Tekintettel arra a tényre, hogy a szerződés minta szövege csak ott és annyiban bővíthető vagy változtatható, amennyiben maga a minta azt kifejezetten megengedi, illetve azon szövegrészek, amelyeknek a kitöltésére az adott társaság esetében nincs szükség, nem törölhető. Helyesebben törlés vagy módosítás esetén a szerződésmintával való cégalapítás kedvező szabályai nem alkalmazhatók, az egyedi konkrét ügyben való kifejezett tájékoztatás különös hangsúlyt nyer figyelemmel arra, hogy az okirati ellenjegyzéssel az ügyvéd tartalmilag tanúsítja, hogy a felek nyilatkoztak arról, hogy az okiratban foglaltak megfelelnek az akaratuknak. Ennek megfelelően az okirat ellenjegyzése előtt a feleket kifejezetten nyilatkoztatni kell arról, hogy az okirat tartalmát ismerik és az megfelel az akaratuknak, következésképpen az ellenjegyzés előtt fokozott tájékoztatási kötelezettség terheli az ügyvédet különösen azon kérdések tekintetében, amelyeket a minta vagy nem szabályoz, vagy amelyek felett a kitöltés automatizmusa okán elsiklik a gyakorlat, amely megfelelő és részletes tájékoztatás a tényleges ügyleti akarat alapjaként él.²⁶

Fentieket összegezve mind a Rendelet szerinti mintaokiratok, mind általános létesítő okiratok alkalmazása esetén az Üttv. és a Ptk. szabályai az ügyvédi megbízotti tevékenység széleskörű kiegészítő feladataira utalnak, amelyek közvetlen összefüggésben állnak a hivatásrend szabályaival és különösen az ügyvédi felelősség kérdéseivel és természetesen a gondos ügyellátás kötelezettségével.

²⁶ A felvázoltakkal kapcsolatban helyeselhető azon gyakorlat, amely a cégalapítást követő első változásbejegyzési eljárásban adott társaságra vetített módon a mintaokiratban az irreleváns részek törlését, az esetleges hiátusok pótlását, a releváns rendelkezések pontosítását végzi el, továbbá az adott társaság jellegzetességei okán a választottbírói út igénybevételének lehetőségét rögzíti, valamint ügyspecifikusan, adott esetben szindikátusi szerződések megkötését eszközözi.

2. A társaságalapítás további tagi és akarati tényezői

A fenti – jogi képviselő közreműködésével megvalósított – jogalkalmazási folyamat első eleme a magyar jogi társaság tagjaira²⁷ vonatkozó kiinduló tételeinek feltárása, amelyet kiegészítenek az ágazati jogszabályok esetleges korlátai, amelyek elsődlegesen hitelezővédelmi okokból, illetve a kiskorúak védelmét előíró rendelkezésekből fakadnak.²⁸ A taggá válás szankciós jellegű korlátját képezi mindezek mellett ugyanakkor a Ctv. szabályai szerint, hogy a tagsági viszonytól eltiltott személyek szintén nem létesíthetnek tagsági viszonyt nyilvánosan működő részvénytársaság részvényesi minősége kivételével az eltiltást kimondó határozat jogerőre emelkedésétől számított, az eltiltó határozatban meghatározott időtartamban,²⁹ pontosabban fennálló részesedését nem növelheti többségi befolyást eredményező³⁰ módon.³¹

Az elkülönült jogalanyiságból fakadó visszaélésszerű magatartások szankcionálása évtizedes kihívása a jogrendszereknek,³² illetve a magyar jognak.³³ A Ptk.-ban rögzített, azonban a Ctv.-ben részletezett eltiltás jogintézménye ennek megfelelően a taggá válás különös feltételeként értelmezhető.³⁴ Az eltiltás jogkövetkezményére vezető visszaélésszerű magatartások tételes elemzése nélkül rögzíthetjük, hogy a Ctv. rendelkezései³⁵ gyakorlatilag a tag korábbi tagsági és/vagy vezető tisztségviselői minőségéből fakadó egyes jogsértéseinek olyan speciális jogkövetkezménye, amely új társasági tagsági viszonyba lépését,

²⁷ Ptk. 3:90. §, 3: 115. § (1) bekezdés

²⁸ BARZÓ Tímea: *Cselekvőképtelen, illetve korlátozottan cselekvőképes személyek részvétele a gazdasági társaságokban*. In: Gondosné dr. Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci Konferenciák 2012. Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 23-32. o.

²⁹ Ptk. 3: 90. §

³⁰ MOHAI Máté: *A gazdasági társaságok tagjainak helytállási kötelezettségéről*, In: *Magyar Jog*, 2016/7-8. sz., 450-459. o., 450. o.

³¹ Sajátos eset fordul elő egyebekben a saját üzletrész tagoknak történő átadása esetén, amellyel kapcsolatban van olyan szerzői álláspont, amely ez esetben a vagyoni részesedés mértékének növelését a többségi részben meghaladó módon is elfogadja. Rögzítendő e körben egyebekben, hogy az eltiltás nem jár a már meglévő részesedés kényszerértékesítésének kötelezettségével. L. KENESEI Judit: *A cégeljárás új szabályai a Ptk. után*, In: *Gazdaság és Jog*, 2014/7-8. sz., 3-8. o., 6. o.

³² UJVÁRINÉ Antal Edit: *A tag (részvényes) helytállási kötelezettsége és felelőssége*, In: BARTA Judit – BARZÓ Tímea – CSÁK Csilla (szerk.): *Magyarázat a kártérítési jogról*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 258. o.

³³ BODOR Mária: *A gazdasági társaság tagjainak és vezető tisztségviselőinek eltiltása*, In: *Cég hírnök*, 2019/5. sz., 1-4. o.

³⁴ MOHAI i.m. 450. o.

³⁵ Ctv. 9/B. § (1) bekezdés.

meglévő társasági részesedésének emelését zárja ki, a vezető tisztségviselői minőség mellett.³⁶ A tagra vonatkozó eltiltás a cégjegyzékbe bejegyzésre kerül, amely által a partnerválasztás ellenőrizhető. A Ptk. általános tagsági jogviszonyt tiltó rendelkezését tehát a Ctv. mint *lex specialis* nem általánosságban, hanem csak a fent meghatározott módon tiltja a tagsági viszony létesítését, fennálló tagsági viszony módosítását.

Az eltiltás jogintézményével és annak korábbi objektív szankcionálási alapállásával az Alkotmánybíróság a 16/2018. (X. 8.) AB határozat keretein belül foglalkozott, megsemmisítve a Ctv. eredeti 9/C. §-át.³⁷ Az Alkotmánybíróság döntésében alapvetően a vezető tisztségviselői minőséggel foglalkozott, indokolásának [78.] bekezdése így elsősorban a vezetői tisztségviselői magatartásokat elemezte, de az eltiltás lényegét a törvényes működés helyre nem állításának szankcionálásban látta, amely megállapítás nyilván a tagi minőség kérdésére is igaz. Ez a jogalkotási indok az Alkotmánybíróság szerint legitim és alkotmányosan korlátozhatja a vállalkozás szabadságát, ugyanakkor az objektív, kimentési lehetőség nélküli, automatikus szankcionálás nem állta ki az alkotmányosság próbáját. Az Alkotmánybíróság a 16/2018. (X. 8.) AB határozatához *Szívós Mária* alkotmánybíró párhuzamos indokolása e körben a társaságalapítással kapcsolatban lényeges megállapítást tesz, kiemelve „*hogy azoknak, akik céget alapítanak, vállalkozásba kezdenek, tisztában kellene lenniük azszal, hogy milyen követelményeket támasztanak velük szemben a vonatkozó jogszabályok, legyen az a Ctv. Vagy más jogszabály rendelkezése, így – a konkrét esetben – tisztában kell lenniük azszal, hogy magatartásuk milyen következményekkel járhat.*”

A tagi minőségre – és különösen az eltiltásra – vonatkozó szabályok tehát külön akarati értékelést támasztanak a féllel szemben. Ezen körülmény különösen fontos annak tükrében, hogy a Rendelet szerinti szerződésmintával való cégalapítás esetében az általános utaló szabály a felek döntését befolyásoló módon kizárólag a Ptk.-ra mutat. Következésképpen a megfelelő döntések

³⁶ KENESEI i.m. 5-6.

³⁷ A Ctv. az alkotmánybírósági indítvánnyal támadott és a 16/2018. (X. 8.) AB határozattal megsemmisített 9/C. §-a: Ha a cég cégjegyzékből történő törlésére kénysztörlesztési eljárásban kerül sor, a cégbíróság – e törvényben meghatározott kivétellel – eltiltja azt a személyt, aki a kénysztörlesztési eljárás megindításának időpontjában vagy az azt megelőző évben vezető tisztségviselő, korlátlanul felelős tag, korlátolt tagi felelősséggel működő gazdasági társaságban többségi befolyással rendelkező tag volt. Az eltiltott személy a cég jogerős törlését követő öt évig nem szerezhet gazdasági társaságban többségi befolyást, nem válhat gazdasági társaság korlátlanul felelős tagjává, egyéni cég tagjává, továbbá nem lehet cég vezető tisztségviselője. E § szerinti szabályt kell megfelelően alkalmazni, ha a cég törlésére felszámolási eljárásban történő megszüntetést követően kerül sor, azonban a felszámolási eljárást kénysztörlesztési eljárás előzte meg.

meghozatala érdekében indokolt az eltiltásra vezető körülmények feltárása, ismertetése egyrészt a megfelelő kockázatvállaláshoz, másrészt a szerződésszegési helyzetek elkerüléséhez. Összegezve a fentieket rögzíthető, hogy az általános tagi minőség *korlátai* egyrészt objektív, a fél személyében rejlő ténykörülményekből fakadnak, így a kiskorúság, természetes személyi minőség, külföldi honosság, személyegyesítő társasági és költségvetési szervezeti forma, valamint összeférhetetlenség, amelyek nélkülöznek szankciós aspektusokat. Az eltiltás valamely korábbi jogsértés jogkövetkezményeként eredményezi a jogképes személy, a társaságalapításban való részvételtől való kizárását, tagsági részesedés többségi befolyást eredményező növelését annak időbeli hatálya alatt.

Ahogy an apolgári jogi szerződések általában, úgy a társasági szerződés is magában hordozza a felek egymás érdekeinek és céljainak felismerését, továbbá ezen érdekek figyelembevételét, figyelemmel arra, hogy a felek közös konszenzusa, azaz a fentiek szerint kívánt megfontolt üzleti akarata eredménye a társaságalapítás, illetve az ott meghatározott gazdasági tevékenység, mint lényeges tartalmi elemekben való megállapodás. Következésképpen társaságalapítás során fokozottan érvényesül a jóhiszeműség és tisztesség elve az együttműködési és tájékoztatási kötelezettséggel együtt, ugyanakkor a felek magatartása ezen esetben azonos érdekpozícióból fakad és a megalapítandó társaságra tekintettel determinált.³⁸ A konkrét társasági szerződés megkötése előtt tehát a feleknek fel kell tárniuk, illetve megegyezésre kell jutniuk azon gazdasági célkitűzésről és tevékenységről, amelyet el kívánnak látni együttesen, következésképpen a társaságalapítás azonos irányú magatartásokat feltételez a felek részéről, azaz az érdekpozíciók azonosnak tekintendők.³⁹ E körben is indokolt a megfelelő jogi tájékoztatás megtétele és az azonos érdekpozíció kihangsúlyozása a felek irányába.

Annak ellenére, hogy a társasági szerződés esetében is a diszpozitív szabályozás a kiindulópont, azaz a társaság alapításának fundamentuma a társaság tagjainak magánautonómiája és szabad akaratelhatározása, a diszpozitív szabályozás határvonalai azonban korántsem olyan tágasak, mint a szerződési jogban.⁴⁰ A formakényszer, illetve a típuskényszer, a tőkeminimum kérdései, illetve az adott tevékenységre irányadó külön jogszabályok rendelkezései ezt a lehetőséget jelentősen szűkítik, illetve adott esetben ki is zárják. A bírói

³⁸ Egyszemélyes társaság esetében konszenzusról természetesen nem beszélhetünk, de az érdekfogalom, az abban hordozott tartalom ebben az esetben is a többszemélyes társaságokéval azonos.

³⁹ BÍRÓ György: *A szerződések típusálásának jelentősége és lehetséges módjai*, In: BÍRÓ György (szerk.): *Szerződési alaptípusok*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2003, 19. o.

⁴⁰ KISFALUDI András: *Kogencia vagy diszpozitívítás a társasági jogban*, In: *Gazdaság és Jog*, 2006/8. sz., 3-10. o.

gyakorlatnak is meghatározó a szerepe a diszpozitív szabályok értelmezésében és azok effektív korlátai felismerésében.⁴¹ Mindezek alapján nem csak a létesítő okiratok törvényi keretei teljesednek ki tartalommal a társaságalapítás során, hanem több esetben üzleti tervek is készülnek még a létesítő okirat megkötését megelőzően, a jövőre nézve rögzítve a célokat, a gazdasági tevékenység eredményelvárásait. Az akarati tényező feltárása során az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség teljesítésére az általános szerződés-kötéssel kapcsolatos normarendszer és elvárás megfelelően alkalmazandó. Lényeges különbség azonban, hogy tekintettel a törvény által meghatározott szigorú formai és tartalmi követelményekre, arra, hogy a társasági szerződés organizációs jellege okán új jogalanyt teremt,⁴² az információk körének egy része törvényben meghatározott, továbbá a tartalom meghatározásának szabadsága csak a törvényi keretek között érvényesülhet.⁴³

Az érdekek kölcsönös feltárása és a célokban rejlő alapkonszenzus egyfajta bizalmat feltételez a felek között, elvégre hosszú távú együttműködést eredményez a társasági szerződés megkötése, amely érzékeny és szükségképpen bizalmi kapcsolat mind a társasági szerződések lényeges ismérve a római kori *societas*tól kezdve.⁴⁴ A fenti akarati tényező alapján kialakuló konszenzust követően a jogszabályi, különösen az ágazati jogszabályi keretek között meg kell határozni a kívánt *gazdasági tevékenységet és annak társasági formáját*, amely döntés meghatározza a társasági szerződés megkötésének további folyamatát. A társasági szerződés esetében elsődlegesen a végzendő tevékenység és az ezáltal a meghatározott társaság formájának kiválasztása az alapkérdés, mert ez a döntés determinálja azon kereteket, ahol a felek kiteljesíthetik a társulási és vállalkozási szabadságuk célkitűzéseit. Amennyiben tehát a két alapkérdés tekintetében konszenzus áll fenn, illetve egyszemélyes társaság esetében a döntés meghatározott, a társasági szerződés megkötésének törvényi lépéseit kell végrehajtani, illetve végrehajtatni a bejegyzés érdekében. Szintén ebben a körben kell eldönteni, hogy a már említett módon szerződésmintát alkalmaznak a felek és jogviszonyuk egyéb szabályait külön, jellemzően *szindikátusi szerződésben* rendezik, vagy a Ptk. társasági jogi normái alapján járnak el a jövőben társasági

⁴¹ AUER i.m. 402-404. o.

⁴² NOCHTA Tibor: A gazdasági társaság alapítása. In: OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 495. o.

⁴³ KISFALUDI András: *A jogi személy létesítése*, In: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal, CompLex Kiadó, Budapest, 85-90. o.

⁴⁴ SÁNDOR István: *A társasági jog római jogi gyökerei*, In: Gazdaság és Jog, 2000/5. sz., 3-6. o., 3. o.

jogi jogviszonyukban.⁴⁵

A társasági szerződés a benne hordozott célokra is figyelemmel ezzel szemben mindig tartós időintervallumot feltételez és eredményez, azaz a felek egymás közötti kapcsolatát hosszú időre meghatározza. A társasági szerződés, illetve az általa konstituált jogalany megszüntetésének is különleges módjai vannak, kógensen rendezve elsősorban a Ctv., illetve az 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szabályaiban, minden esetben jelentős időtényezőkkel számolva. Ezen megállapítások jelentőségét a felek hosszú irányú elköteleződése adja, amely a partnerválasztás szabadságának azon aspektusát emeli ki, amely a felek közötti bizalmi viszony és a társasági hűség alapelveivel együttesen a megfontolt társaságalapítást szorgalmazza, így a tájékoztatási kötelezettségnek az időtényező különböző aspektusaira is ki kell terjednie mindezek alapján.

3. A vagyoni hozzájárulás szerepe

*A mellérendeltség és egyenlőség klasszikus alapelve,*⁴⁶ és annak speciális társasági jogi alakzata, a *társult tagok egyenlőségének elve* alapján szükséges kitérni a vagyoni hozzájárulás szerepére. Ennek oka, hogy a polgári jogi jogintézményekben rejlő alapvető szabadság lényegesen nehezkesebben teljesezhet ki egy hierarchiára alapuló belső szervezetrendszerrel rendelkező jogalany esetében annak ellenére, hogy a társasági tagok esetében a társaságon belüli viszonyokban is a mellérendeltség és egyenjogúság egyértelmű kiindulópont,⁴⁷ illetve egyértelműen érvényesülő szempont. A társasági szerződésben a társaságalapítás, illetve a társaság működése során a tagok egymás közötti viszonya, illetőleg tag és társaság közötti jogviszony, illetve a társaság szervezete és működése vonatkozásában a fenti elvtől való eltérések nem csak lehetségesek, hanem alapvetően megfigyelhetők. A felek egyenrangúságának kérdése a működés során a létesítő okirat aláírását követően a társasági szerződés módosításának kérdéseit vetik fel, illetve speciális kérdésként megjelenik a kisebbségi jogok

⁴⁵ A szerződési joggal ellentétben tehát a társasági szerződések esetében ezek a fenti tényezők is behatárolják a felek akaratát, annak mintegy külső korlátait jelentik. A törvény alapvetése szerint ugyan a gazdasági élet kihívásaira leginkább a rugalmas, megengedő szabályozás adhat hatékony válaszokat a fenti korlátokon túl, amelyből fakadóan a magánautonomia korlátozása a társasági jogban a szerződési joggal egyezően is csak kivételes lehet, megfigyelhető, hogy a gazdasági élet szereplői a kiszámíthatóság érdekében sok esetben a kógens szabályozást preferálják, illetve nem térnek el a Ptk.-ban rögzített szabályoktól.

⁴⁶ LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Budapest, Szent István Társulat, 2016, 107-112. o.

⁴⁷ KISFALUDI András: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/7–8. sz., 333-342. o., 336-337. o.

vonatkozásában is. Ezen kérdések azonban a társaság működési körébe tartozók, így az alapítás során az akarati tényezőkre csak annyiban hatnak, amennyiben ezen jogintézményekről a félnek tudomása van, értve ezalatt, hogy a társasági szerződés módosítása nem feltételez az alapítással szemben konszenzust, illetve meghatározott szavazati arány alatt a kisebbséget védő bizonyos jogok biztosítása nem érvényesül.

Amennyiben a társasági taggá válás a fenti korlátok figyelembevételével nem ütközik akadályba, úgy a tagi minőségből fakadó jogokat és kötelezettségeket az egyenlőség elvének, mint kiindulópontnak alapul vételével, annak eltéréseivel lehet szabályozni. A törvényi kiindulópont szerint a társaságban gyakorolható szavazati jog mértéke a tag vagyoni hozzájárulásához,⁴⁸ a fél által vállalt kockázat mértékéhez igazodik. A vagyoni hozzájárulás a tagoktól elkülönült jogi személyiség gazdasági alapjaként a társaság *conditio sine qua non* feltétele,⁴⁹ amely lehet pénzbeli és nem pénzbeli hozzájárulás és funkciójából fakadóan nem visszakövetelhető.⁵⁰ A vagyoni hozzájárulás értéke, rendelkezésre bocsátásának módja és ideje, a társasági szerződés kötelező tartalmi eleme,⁵¹ teljesítésének elmaradása, szerződésszegésként értékelendő. A vagyoni hozzájárulás tekintetében egyértelműen le kell szögezni, hogy annak elsődleges funkciója az üzleti cél megvalósítása, illetve objektív alapként a tagsági jogok mértékének meghatározása a fentiek szerint.⁵² A vagyoni hozzájárulás és annak megosztása döntő módon meghatározza a felek kapcsolatát, mind a kockázatvállalás, mind a nyereségből való részesedés, mind a hosszútávú kapcsolatok későbbi döntéshozatalának kérdésében. Társaságalapítás esetében a felek ezen körülményeket egymás irányába feltárni tartoznak, és ekkor még konszenzussal döntenek a kérdésről, később azonban az egyhangúság a döntéshozatal során már inkább kivétel, amelyre, illetve az eltérés lehetőségére vonatkozóan, külön figyelemfelhívás indokolt.

A személyegyesítő társaságok estében az egyenrangúság, illetve az egyenlő értékű és mértékű szavazat a kiindulópont. Az eltérés semmisségi korlátja, hogy minden tagnak legalább egy szavazattal kell rendelkeznie, azaz a szavazati jogától

⁴⁸ Ptk. 3:110. § (2) bekezdés.

⁴⁹ NOCHTA Tibor: *A vagyoni hozzájárulás teljesítésének mellőzhetetlensége*, In: OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 500. o.

⁵⁰ PAPP Tekla: *A vagyoni hozzájárulás kötelezettsége*, In: OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 391-394. o.

⁵¹ Ptk. 3:5. § e) pont.

⁵² GADÓ Gábor: *A társasági és cégjogi szabályozás továbbfejlesztésének irányai*, In: Gazdaság és Jog, 2000/7-8. sz., 3-19. o., 8-9. o.

senkit sem lehet megfosztani.⁵³ A szabály indoka az ezen társaságtípusban fellelhető alapvető bizalmi viszonyok léte, az ezen társaságtípusokban leginkább megjelenő polgári jogi kötelmi jellegű viszonyok és szerződési jelleg törvényi elismerése, valamint a társasági jogi alapelvek megfelelő érvényre juttatása.⁵⁴

A korlátolt felelősségű társaság társasági szerződése a törzsbetét⁵⁵, illetve az üzletrész⁵⁶ fogalmaival határozza meg a felek alapvető jogait. Az üzletrész által érvényesül tehát az egyenrangúság, eltérés csak a vagyoni hozzájárulás által meghatározott módon lehetséges, azaz többlet hozzájárulás esetén a szavazati jog növekedhet, de minden tagnak legalább egy szavazattal ezen esetben is rendelkeznie kell.⁵⁷

A részvénytársaságok esetében hasonló logikát és rendezési elvet követ a törvény, rögzítve, hogy a társaságban gyakorolható tagsági jogokat a részvény, mint névre szóló, névértékkel rendelkező, forgalomképes értékpapír testesíti⁵⁸ meg.⁵⁹ A részvénytársaság – hasonlóan a korlátolt felelősségű társaság törzsbetét és üzletrész fogalmaihoz – alapesetben a törzsrészvényvel operál, amely negatívan közelít az egyenlő jogokhoz, amikor kimondja, hogy a törzsrészvény olyan részvény, amely nem tartozik az elsőbbségi-, a dolgozói-, a kamatozó-, a visszaváltható- vagy az alapszabályban nevesített egyéb részvényfajtába.⁶⁰ Mindebből az következik, hogy a részvénytársaság esetében a törzsrészvényen túli egyéb részvényfajtákkal lehetőség kínálkozik a tagok, azaz a részvényesek közötti jogok differenciálására, azaz a társaság elsőbbségi részvényt, dolgozói részvényt, kamatozó részvényt és visszaváltható részvényt, mint részvényfajtákat bocsájthat ki.⁶¹ Az egyenlőség kérdése tekintetében a legfontosabb jogintézmény az elsőbbségi részvény részvényfajtája,⁶² amely deklaráltnan más részvényfajtával, azaz részvényessel szemben meghatározott előnyöket biztosít.⁶³ Minden

⁵³ Ptk. 3:143. §.

⁵⁴ FAZAKAS Zoltán József: *A közkereseti társaság az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Gondosné dr. Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci Konferenciák 2012. Jogi személyek az új Polgári Törvénykönyvben*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 103. o.

⁵⁵ Ptk. 3:161. §.

⁵⁶ Ptk. 3:164. §.

⁵⁷ BARTA Judit: *A korlátolt felelősségű társaság*, In: Majoros Tünde (szerk.): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben*, Patrocinium, Budapest, 2016, 159-164. o.

⁵⁸ Ptk. 3:213. §.

⁵⁹ Megjegyzendő e körben, hogy részvénytársaságtól eltérő társaságok eseteiben, tilos a tagsági jogról értékpapír kibocsátása: Ptk. 3:11. §.

⁶⁰ Ptk. 3: 229. § (1) bekezdés.

⁶¹ Ptk. 3:228. § (1) bekezdés.

⁶² Ptk. 3:230. §.

⁶³ HARSÁNYI Gyöngyi: *Részvényfajták*, In: Majoros Tünde (szerk.): *Gazdasági társaságok a Polgári Törvénykönyvben*, Patrocinium, Budapest, 2016, 206–209.o.

elsőbbség fogalmi jellemzője tehát az általánostól való eltérésben ragadható meg és mint ilyen, szükségképpen az egyenlőség elvének áttörését jelenti. A dolgozói részvények tekintetében mind a tárgy, mind pedig a fél minősége jelenthet eltérést az általános szabályoktól. A tárgyra vonatkozóan az ingyenesség jelentheti a fél egyenlőségtől való eltérést, a tagi jogviszony oldaláról nézve pedig a munkaviszony alapfeltételét tartalmazza, azaz a társaság tagjává csak a társasággal meghatározott jogviszonyban álló személy válhat.⁶⁴ A kamatozó részvény fogalmából adódóan meghatározott mértékű kamatra is jogosít az osztalékon felül.⁶⁵ Végezetül megemlíthető, bár a gyakorlatban mindeddig nem volt jellemző, hogy a részvénytársaság a fentiekben meghatározottakon túl, más részvényfajta kibocsátását is megteheti, amennyiben az alapszabályban meghatározza az azokban megnyilvánuló tagsági jogok tartalmát és mértékét,⁶⁶ amely szabályozás indokát a Ptk. diszpozitív alapállásában lelhetjük fel.⁶⁷

4. A szerződésszegés, a felelősség és a helytállás a társaságalapítás során

A tagok, azaz felek társaságalapításuk során vállalt kötelezettségeik különös súlyát adja, hogy a vagyoni hozzájárulás teljesítésével vállalt kötelemük nem csak a megalapítandó társaság üzleti kockázatának viselésére terjed ki, hanem mind az alapítás, mind a működés során egy rendkívül összetett felelősség és helytállási kötelezettség viselését is magában hordozza. A társaságalapítás során a tagok egymás irányában vállalnak jogokat és kötelezettségeket, amelynek a kedvezményezettje a létrehozandó társaság.⁶⁸ A kedvezményezetti minőség ugyan nem jelent a taggal szembeni külön féli minőséget, ugyanakkor a vállalt kötelezettségek megszegése szerződésszegésnek, és az ezzel okozott kár szerződésszegéssel okozott kárnak minősül.

Szerződésszegés esetében a Ptk. általánosságban, valamennyi szerződés esetkörüre alkalmazandó fogalmat ad rögzítve, mégpedig hogy a szerződés megszegését jelenti bármely, azaz nem csak és kizárólag jogszabályban vagy szerződésben rögzített kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása.⁶⁹ A szerződésszegés eredményelvű megközelítése alapján a szerződés nem, vagy

⁶⁴ Ptk. 3:236-237. §.

⁶⁵ Ptk. 3:238. §.

⁶⁶ Ptk. 3: 240. §.

⁶⁷ VEZEKÉNYI Ursula: *Egyéb részvényfajták*, In: OSZTOVITS András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok Nagykommentárja I. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 768. o.

⁶⁸ UJVÁRINÉ i.m. 251. o.

⁶⁹ Ptk. 6:137. §.

nem megfelelő tartalmú teljesítésének bekövetkezte, a vállalt kötelezettség teljesítésének részben vagy egészben való elmaradása jelenti a szerződésszegést. Tényszerű, a teljesítés fenti rendellenessége vagy részbeni fogyatékosága miatt nem vagy nem teljesen nyer kielégítést a szerződésben rögzített jogosulti teljesítési érdek.⁷⁰ A szerződésszegést okozhatja a szerződést kötő felek bármelyikének, vagy mindegyikének magatartása, tevékenysége, vagy mulasztása, akár a szerződésben nem nevesített kötelezettség elmulasztásával is, szerződésszegésre vezethet a feleken kívül álló jogi tények, események, körülmények bekövetkezte egyaránt, továbbá harmadik személyek tevékenysége, vagy mulasztása, illetve ezen körülmények együtthatása. A szerződésszegés tehát a szerződésben rögzített teljesítési érdekhez kötött, társasági szerződés esetében az abban rögzített teljesítési érdek a gazdasági tevékenységhez kötött fél általi váromány és cél, amely szerződésszegés útján sérelmet szenved, illetve szenvedhet. A törvény mindezeknek megfelelően a *társasági híűség elvének* talaján mondja ki,⁷¹ hogy a felek egymással, illetve a társaság szerveivel kötelesek együttműködni, nem fejthetnek ki olyan tevékenységet, amely a társaság céljainak elérését veszélyezteti.⁷² Ezen premissza pedig a klasszikus polgári jogi mérce szerinti eljárás követelményét állítja a felek elé,⁷³ amely alapján az esetleges szerződésszegési esetek is megítélhetővé válnak.

A nyilvántartásba vételi eljárást megelőzően, illetve az alatt bekövetkező szerződésszegések gyakorlatilag megghiúsíthatják a létrehozandó gazdasági társaság bejegyzését, így azok alapvetően teljes szerződésszegésként értékelhetők. A társasági szerződésben meghatározott tárgyak, tartalmi elemek, vállalt szolgáltatások teljes egészében a jogalanyhoz kötöttek, így jogilag ezen vállalatok megítélésem szerint *osztthatatlannak* minősülnek. A bejegyzést követően előálló szerződésszegések azonban már nem feltétlenül jelentik a szerződésszegés teljességét (azaz nem részleges jellegét), e körben az orvoslás iránti eszközök különös jelentőséggel bírnak. A közbenső szerződésszegés, ami a tartós jogviszonyokkal szoros összefüggésben áll, elképzelhető a társasági szerződés esetében is, de semmiképpen sem a kötelező tartalmi elemek vonatkozásában. A kötelező tartalmi elemek tekintetében a fél akkor is szerződésszerűen köteles eljárni, amennyiben a másik fél közbenső szerződésszegést követ el, mert a társaság létét veszélyezteti az ezzel ellentétes magatartás. Ezen esetek közül kiemelkedő a vagyoni hozzájárulás teljesítési

⁷⁰ VÉKÁS Lajos: *A szerződési jog általános rész*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 227. o.

⁷¹ UJVÁRINÉ i.m. 252. o.

⁷² Ptk. 3:88. § (3) bekezdés

⁷³ NOCHTA Tibor: *A jóhiszeműség és tisztesség elvének érvényesüléséről a társasági jogviszonyokban*, In: *Gazdaság és Jog*, 2017/2. sz., 3-8. o.

kötelezettségének fentebb tárgyalt kérdése. Az előzetes szerződésszegés a társasági szerződés esetében egyes fél által a társaság irányába vállalt kötelezettségek esetében értelmezhető, amelynek jogkövetkezménye lehet a szerződést szegő fél, mint tag kizárásához vezető eljárás megindítása a bejegyzést követően.

A szerződésszegés jogkövetkezményei közül a természetbeni teljesítéshez való jog alapvetően alkalmazható, elvégre a felek által létrehozott társaság érdekei ezt megkövetelik, ugyanakkor a kedvezményezett pozícióban értelemszerűen nem a másik fél, hanem a társaság áll. A felek érdeke a társaság léte és működése, ezáltal a szerződésszegő fél teljesítése a társaság irányába közvetett módon szolgálja a nem szerződést szegő fél érdekeit. Jellemző ebben az esetben a másik fél, vagy a vezető tisztségviselő által tűzött teljesítésre vonatkozó *póthatáridő* megfelelő alkalmazása. A *visszatartási jog* gyakorlása a társasági szerződés megszegésének jogkövetkezményeként nem értelmezhető, mert a felek érdekpozíciója azonos, azaz a felek között szolgáltatás- ellenszolgáltatás klasszikus kapcsolata nem áll fent, így a visszatartási jog alapja hiányzik. A visszatartási jog ennek megfelelően legfeljebb a szindikátusi szerződés esetében tölthet be jogkövetkezmény szerepet. A harmadik szerződésszegési jogkövetkezmény, azaz az elállás és a felmondás már a szerződést megszüntető jogkövetkezmény, nevesítetten a személyegyesítő társaságoknál jelentkezik, és ebben az esetben is csak akkor alkalmazható, ha a jogosult teljesítési érdeke, jelen esetben a társaságban betöltött féli, tagi minősége a szerződésszegésből fakadóan megszűnt. Szerződésszegéstől függetlenül is a személyegyesítő társaság társasági szerződése felmondható, amennyiben bármely egyéb okból érdekműlás következik be. E jog egyebekben a tag hitelezőjét is megilleti.⁷⁴ A fedezeti ügylet a társasági szerződés esetében annak fogalmi jellemzői, illetve a visszatartási jognál kifejtett ellenérdekű érdekpozíció hiánya okán szintén nem értelmezhető. A szerződésszegések esetében a leginkább érvényesített és leghangsúlyosabb kártérítés jogkövetkezménye a polgári jogi szerződésekkel azonos módon, azonos kimentési feltételek mellett értelmezhető és vonható le. A nevesített szerződésszegések tekintetében a késedelemre vonatkozó rendelkezések az általános szabályokon túl a féli minőség megszűnésének eredményét is magukban hordozzák,⁷⁵ amennyiben a fél a társasági szerződésben vállalt vagyoni hozzájárulását az előírt időpontig nem szolgáltatja. A késedelembe esett tagot az ügyvezetés a teljesítésre harmincnapos határidő tűzésével és a jogkövetkezmények feltüntetésével köteles felszólítani, a felszólítás eredménytelensége a határidőt követő nappal a tagi minőség megszűnését vonja

⁷⁴ Ptk. 3:140. §.

⁷⁵ UJVÁRINÉ i.m. 253. o.

magá után azzal, hogy az így okozott károkat a társaságnak a szerződésszegés szabályai szerint kell megtéríteni. Ebben az esetben is látható, hogy a törvény annak ellenére, hogy a társaság a társasági szerződésnek nem alanya, nem a felek javára való kártérítést eszközli, mint jogkövetkezményt. A szerződésszegés eredményeképpen esetlegesen megtérülő kár eredménye mindezeknek megfelelően csak közvetetten hat a nem szerződésszegő felekre. A hibás teljesítés és annak féli vagy társasági jogi jogkövetkezményeinek levonása alapvetően a nem vagyoni hozzájárulás szolgáltatásának esetében képzelhető el. Bár nem a felek közötti társasági szerződésre vonatkozó szabály, de hangsúlyosan megemlítendő, hogy azok a felek, akik valamely fél nem pénzbeli vagyoni hozzájárulását tudomásuk ellenére a szolgáltatáskori értéket meghaladó értékkel fogadták el,⁷⁶ az ebből eredő károkért a nem pénzbeli vagyoni hozzájárulást teljesítővel egyetemlegesen felelnek a társasággal szemben a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség szabályai szerint.⁷⁷ A teljesítés lehetetlenné válása szintén alkalmazható, amely esetben is alapvetően a társasági szerződés megkötése és a szerződés teljesítése közötti időben a lehetetlenség oka értelemszerűen kiküszöbölhető vagy megszűnhet. A teljesítés megtagadása a teljesítési szándék végleges hiánya, azaz teljes szerződésszegés a társasági szerződés esetében is megfelelően alkalmazható.

Társaságalapítás során sajátos szerződésszegés a társulási korlátra vonatkozó szabályok megsértése,⁷⁸ azaz a féli minőséggé válás korlátainak tudatos negligálása. Ezen kérdéseknek elsősorban a tagi minőséggel és különösen az eltiltással kapcsolatban van rendkívüli jelentősége, azaz amikor egy eltiltott személy nem vehet részt cégalapításban, helyette más személy jár el. Nyilvánvaló ebben a körben, hogy ezen más személy akarata a társaságalapítás tekintetében valójában véve nem létező akarat. Ilyen eljárásoknak alapvetően büntetőjogi jogkövetkezményei vannak az érintett eltiltott és a tagsági jogviszonyt látszólag vállaló felek esetében. Polgári és társasági jogi szempontból nem mentesül a felelősség alól a látszólagos tag arra hivatkozva, hogy valós üzleti akarata a társaság alapítására nem volt, azaz a fentebb tárgyalt személyi és vagyoni jogkövetkezmények nála állnak be.

Hasonló egyedi szerződésszegés lehet a mellékszolgáltatás, egyéb kötelezettségvállalás teljesítésének elmulasztása, igaz, ez a személyes közreműködés jellemzően a működés során fordul elő.⁷⁹

A gazdasági társaság alapításának bejelentésére és a nyilvántartásba vételi

⁷⁶ UJVÁRINÉ i.m. 254-255. o.

⁷⁷ Ptk. 3:99. § (2) bekezdés

⁷⁸ UJVÁRINÉ i.m. 251-252. o.

⁷⁹ UJVÁRINÉ i.m. 252. o.

kérelemről történő döntéshozatalig terjedő időszakában, az *előtársaság* létszakában a felek által megkötött társasági szerződés bírói kontroll alatt áll. Az előtársaság időszakában, a nyilvántartó bíróságnak történő bejelentés és a nyilvántartásba vételi kérelemről való döntéséig a felek a benyújtott társasági szerződéshez kötve vannak, azon csak bizonyos jogi tények, illetve bírói aktusok esetében képzelhető el változás. Ebben a létszakban tehát a magánautonómia és a felek rendelkezési joga a társasági szerződésben korlátok közé szorított. A nyilvántartó bíróság jogerős bejegyzését követően a létszak megszűnik, az előtársaságként kötött jogügyletek a társaság jogügyleteinek minősülnek. Ellenkező esetben, értve ezalatt a felek általi visszavonás esetét is, a működést haladéktalanul meg kell szüntetnie a társaságnak, amely kötelezettség megszegéséért okozott károkért a vezető tisztségviselők a kontraktuális felelősség szabályai szerint felelnek.⁸⁰ Az előtársasági létszak bejegyzés elutasítása miatti megszűnése esetén harmadik személyekkel szemben a társasági szerződésben rendelkezésre bocsájtott vagyon elégtelensége okán a felek egyetemlegesen kötelesek helyt állni a vagyoni hozzájárulásuk erejéig.⁸¹ Korlátozott tagi felelősséggel, helyesebben helytállással létrehozni kívánt társaság esetében amennyiben a tag helytállása ellenére ki nem elégített követelések maradtak fenn, úgy a vezető tisztségviselők kötelesek ezen követelésekért korlátlanul és egyetemlegesen helytállni.⁸² Az előtársasági létszak önmagában változtat a tag helytállási kötelezettségén, az gyakorlatilag a társaság jogutód nélküli megszűnése esetén irányadó szabályok szerint alakul,⁸³ amelyre, illetve a fenti szerződéshez kapcsolódó helyzetekre vonatkozó külön tájékoztatás tehát szintén különösen indokolt.

Záró gondolatok

A társaság egyszerre szerződés és jogalany, azaz kettős természetű jogintézmény.⁸⁴ E kettősség értelmezési konfliktus helyzeteket generál, amelyek csak nehezen oldhatók fel, a törvény értelmezési pontjain túl a *ratio legis*, illetve a gazdasági törvényszerűségeket is alapvetően segítségül kell hívni. A szabályozás ilyen kettőssége végső esetben elvezethet oda, hogy egy társasági szerződés törvényi kötelező tartalmi elemei egy szerződésmintában kerülnek rögzítésre, de

⁸⁰ Ptk. 3:101. § (4) bekezdés

⁸¹ Ptk. 3:101. § (5) bekezdés

⁸² WELLMANN György: *Az előtársaság, elő jogi személy jogalanyiságáról*, In: Cégvár, 2003/12. sz., 5-6. o.

⁸³ UJVÁRINÉ i.m. 255. o.

⁸⁴ MISKOLCZI BODNÁR Péter: *Társasági jog a Ptk.-ban*, In: Gazdaság és Jog, 2000/1. sz., 3-8. o., 5. o.

a tényleges társasági szerződés, a felek társasággal kapcsolatos jogviszonyai a maguk teljességében egy nem nyilvános szindikátusi szerződésben kerülnek rögzítésre.⁸⁵

Tekintettel arra a tényre, hogy a Ptk. társadalomszemlélete, emberképe alapvetően a jogaival öntudatosan és szabadon élő polgárban gyökerezik, amely által a polgár és végső soron a polgárok által létrehozott gazdasági társaságok igényeit hivatott szolgálni és kielégíteni,⁸⁶ a társaságalapítás során elsődleges kérdéskörként jelentkezik a felelős, megfontolt tagi döntések, társasági jogi kötelezettségvállalások kérdéseinek tisztázása. Az összetett, kötelmi jogi intézményekkel is részben átitatott, több jogforrásban fellelhető differenciált szabályozás okán a jogi képviselő részletes tájékoztatása a megfontolt ügyleti akarat érdekében ezért kiemelt jelentőséggel bír már csak abból a szempontból is, hogy a társaságalapítás hosszú távú elköteleződést jelent a tagok egymás közötti viszonyán túl a társaság irányába, a társaság gazdasági szerepvállalása okán pedig az ezen körön kívül álló harmadik személyek, jellemzően a hitelezők felé. Ezen körülmények együttese a megfontolt tájékoztatáson alapuló tagi akarral együttesen vezet el ugyanis a megfontolt döntéseken, azaz a gazdasági tényszerűségeken túl a jogi ismereteken is alapuló, a tagokat, a társaságot, a hitelezőket egyaránt védő felelős társaságalapításhoz. A fentieket összegezve rögzíthető, hogy a gazdasági társaságok alapítása során a fenti okokból hangsúlyosan jelenik meg az eljáró jogi képviselő fokozott tájékoztatási kötelezettsége. A hivatásrendi normák alapján az eljáró jogi képviselő az adott egyedi ügyre vonatkozó valamennyi jogszabály tartalmáról való tényleges tájékoztatást és kioktatást kell eszközölni, ezáltal teljesítve a gondos ügyellátás feltételét. Az adott társaságalapítás kizárólag ezen tájékoztatásra adott válaszok és egyértelműen feltárt ügyleti akarat ismeretében lehetséges. A megfelelő tájékoztatás, túl azon, hogy a hivatásrendi normáknak való megfelelést szolgálja, előmozdítja a felelős, valamennyi tény és jog ismeretén alapuló társaságalapítást.⁸⁷

⁸⁵ A szindikátusi szerződésről bővebben lásd: VERESS Emőd: *A szindikátusi szerződés*, HVG-ORAC – Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2020

⁸⁶ SÁRKÖZY Tamás: *Az új Ptk. szövegtervezetéről a gazdasági jog oldaláról*, In: *Gazdaság és Jog*, 2007/1. sz., 3-7. o., 7. o.

⁸⁷ Egyben árnyalja azt a közvéleményben jelentős mértékben jelen lévő képet, amely szerint többek között a Rendelet szerinti mintaokiratok kitöltése nem indokolja jogi képviselő eljárását.

Papp Tekla*

A KÖZJOGI JOGI SZEMÉLY – MEGOLDANDÓ DILEMMA-E?

„...a jognak
tekintettel kell lennie
olyasmire is, ami nem része
az érzéki külvilágnak, hanem
túlmutat rajta”¹

Jelen tanulmány olyan témára összpontosít, amely alapvetően elméleti jellegű, azonban tételes jogi és judikatúrabeli relevanciával is bír. Munkánkban a jogi személy ismérveiből kiindulva röviden felvázoljuk a közjogi jogi személy kapcsán kialakult álláspontokat, majd rámutat néhány jogszabályi és joggyakorlati anomáliára is a közjogi jogi személy vonatkozásában.

1. A jogi személy kritériumai²

1.1. A Ptk.³ alapján

A jogi személynek saját névvel, székhellyel, tagjaitól, illetve alapítójától elkülönített vagyonnal, valamint az ügyvezetését ellátó szervezettel kell rendelkeznie.⁴

A jogi személy kötelezettségeiért saját vagyonával köteles helytállni, a jogi személy tagjai és alapítója a jogi személy tartozásaiért nem felelnek; a jogi személy önálló helytállási kötelezettségének rögzítése. Ha a jogi személy tagja vagy alapítója korlátolt felelősségével visszaélt, és emiatt a jogi személy jogutód nélküli

* Prof. Dr. Papp Tekla, intézetvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztikai Tanszék, papp.tekla@uni-nke.hu

¹ BALÁS P. Elemér: *Személyiségi jog*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog I. kötet, Általános rész, Személyek rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 624. o.

² Jelen ponthoz lásd még: PAPP Tekla: *A jogi személy*, In: Barzó Tímea – Papp Tekla (szerk.): *Civilisztika I. Általános tanok, Személyek joga, Szellemi alkotások joga*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 276-277. o. (a továbbiakban PAPP [2018])

³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban Ptk.)

⁴ Ptk. 3:1. § (5) bekezdés

megszűnésekor kielégítetlen hitelezői követelések maradtak fenn, e tartozásokért a tag vagy az alapító korlátlanul köteles helytállni.⁵

Ha a Ptk. lehetővé teszi, akkor a létesítő okirat rendelkezhet a jogi személy *szervezeti egységeinek* jogi személlyé nyilvánításáról, feltéve, hogy a szervezeti egység az alapítóktól és a jogi személytől elkülöníthető szervezettel és vagyonnal rendelkezik. A jogi személy szervezeti egységére a jogi személy általános szabályait megfelelően kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a jogi személy szervezeti egységének elkülönített vagyonából ki nem elégíthető hitelezői igényekért a jogi személy a szervezeti egység fennállása alatt és ezt követően is köteles helytállni.⁶

1.2. A polgári jogi szakirodalom alapján⁷

A magyar jogi szakirodalomban⁸ konszenzus alakult ki a jogi személy jellemzői, ismérvei tekintetében, a következők szerint. A jogi személy elkülönült vagyonnal rendelkezik:⁹ a jogi személy tulajdona nem azonos az őt alkotók/tagok tulajdonával, vagyonával (tulajdoni elkülönülés elve). A jogi személy elkülönült vagyonából adódik önálló vagyoni felelőssége: a jogi személy kötelezettségeiért, tartozásaiért a jogi személy köteles helytállásra, az őt alkotók/tagok nem. A jogi személy lényeges jellemzője az állandó szervezet, mely alatt értjük:

- egyrészt azt, hogy a jogi személy létét nem érinti az őt alkotók/tagok változása, így halála/jogutód nélküli megszűnése/átalakulása;
- másrészt azt, hogy ügyintéző és képviselő szervek aktiválják a jogi személy „*akarata*”;
- harmadrészt azt, hogy funkciók szerinti hierarchizáltságú és beosztású, szervezeti struktúra kerül kialakításra, melyik szerv milyen hatáskörrel rendelkezik, melyik szerv ellenőrizheti a másikat, melyik szerv avatkozhat be a másik működésébe stb.

⁵ Ptk. 3:2. § (1)-(2) bekezdés

⁶ Ptk. 3:32. §

⁷ Az alpont PAPP Tekla: *A jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok*, In: *Opuscula Civilia, Magánjogi láttelet*, Lectum Kiadó, Szeged, 2013, 209-222. o. alapján készült.

⁸ Ennek funkcionális jellegű megközelítését lásd: AUER Ádám: *A felelős társaságirányítás hatása a jogi személyek elméletére*, In: *Jogtudományi Közöny*, 2013/4. sz., 193-202. o. (a továbbiakban AUER [2013])

⁹ Ehhez lásd még: LEHOCZKI Zóra Zsófia: *Fogalmi tévedések vígjátéka – a tulajdonjog közvetett tárgyának szerepében: a jogi személy*, In: *Opuscula Civilia*, 2017/3. sz., akk.uni-nke.hu/oktatasi-egysegek/civilisztikai-intezet/opuscula-civilia (2017. május 8.); Fővárosi Ítéltábla 13. Gf. 40.334/2010/8.

A jogi személy létrejöttéhez, jogképességéhez, működéséhez elengedhetetlen az állami elismerés, mely jelenti:

- egyrészt azt, hogy a szervezet csak megengedett társadalmi, gazdasági célra alapítható;
- másrészt a jogalanyiség biztosítását normatív, törvény révén és egyedi szintennyilvántartásba vétel által.¹⁰

A jogi személy jogviszonyokban, gazdasági forgalomban való megjelenéséhez szükséges a saját név, mely alatt el tud járni, és amely révén a többi jogalanytól megkülönböztethető. Az állandó szervezet és a saját név alatti eljárás jogi személy ismérveiből következik a természetes személy képviselő révén történő „*akarat-artikuláció*”.¹¹

A jogi személy – személyisége jogi jellegéből adódóan¹² – fictio és természetes személyekből áll¹³ – tevékenységét csak természetes személyek útján gyakorolhatja, mely személyek eljárása a jogi személy tevékenységének minősül. A jogi személy valamely vezetőjének, munkaszervezete tagjának vagy testületének, testületi tagjának a jogi személy nevében kifejtett tevékenysége a jogi személy eljárásával esik egy megítélés alá. A jogi személy általi ügyletkötés során a jogi személy nevében eljáró természetes személyeknek önálló ügyleti akaratuk nincs, az ügyletkötésre feljogosító testületi döntés nem értékelhető egyéni szerződési akaratok összességéenként: *betudás elve*.¹⁴ Az önálló vagyontól és az állandó szervezetből adódik az alapítóktól való függetlenedés: az alapító jogalanyok a jogi személy későbbi működésére nem bírnak hatással. Az állami

¹⁰ Erről részletesen lásd: NOCHTA Tibor: *A jogi személy létesítésének magánjogi és közjogi feltételeiről*, In: Gazdaság és Jog, 2017/10. sz., 3-6. o.

¹¹ LÁBADY Tamás: *Megtartott szó. Meghatalmazott képviselet az egyesületi jogban*, In: Koltay András – Landi Balázs (szerk.), Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 32. o.: „*Az egyesület – mint az állam kivételével minden jogi személy – valamilyen más személyre vezet vissza jogi létezését.*”

¹² Lásd Ptk. 3:1. § (1)-(3) bekezdések a jogi személy jogképességére vonatkozóan, cselekvőképessége viszont nincs: PAPP [2018] i.m. 275., SZLADITS Károly: *A jogi személy mint jogalany*, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941, 620. o.; ezzel ellentétes: SZLADITS Károly – FÜRST László: *A magyar bírói gyakorlat I. kötet*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935, 174. o.: Kúria P. VI. 989/1931. és MTJ 45. §.

¹³ KEMENES István: *A jogi személy elkülönült felelőségének „áttörése”*. In: Tóth Károly (szerk.): *Tanulmányok Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, SZTE ÁJTK, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LVIII., Fasciculus 1-41., 2000, 315-330. o., 315. o.

¹⁴Vö. PJD 2017.8.; FÍT 17. Pf. 20 237/2012/10.; SZÍT Pf. 20 104/2007.; PÍT Pf. I. 20 370/2009/4.; PÍT Pf. II. 20 470/2010/4. számú döntések.

elismerés, az önálló vagyon, az állandó szervezet kritériumaiból következik, hogy a jogi személyt huzamos, tartós időtartamra hozzák létre.¹⁵

Az ismertetett jogi személy kritériumok a Ptk. 3:1. § (4)-(5) bekezdéseiben és a 3:2. § (1) bekezdésében vannak felsorolva azzal, hogy a jogszabályi meghatározás a székhellyel rendelkezést, a jogi személy elérhetőségét is fontos ismérveknek tekinti a forgalom biztonsága szempontjából. A jogalkotó a jogbiztonság érdekében külön bekezdésben rögzíti¹⁶, hogy jogi személy csak a jogrend által, törvényi szinten megengedett célra létesíthető. Törvény generálisan valamennyi jogi személy vonatkozásában, speciálisan pedig egyes jogi személytípusok tekintetében állapíthat meg tilalmazott célt.¹⁷

2. A közjogi jogi személy¹⁸

A Ptk. azon jogi személytípusokra vonatkozóan tartalmaz részletszabályokat, amelyek polgári jogi jogviszonyok keretében, a magánautonómia körében létesülnek és működnek.¹⁹ A közjogi jogi személy „elméleti ismérvei nem olyan szilárdak, mint a polgári jogi személyeké, egységes törvényhozási alapjuk sincs; lényegük abban foglalható össze, hogy közfeladat megoldására hivatottak, és általában közhatalmi jogosítványokkal is rendelkeznek.”²⁰ A közjog alanyai – az állam, az önkormányzat és a köztisztviselő kivételével – csak relatív jogképességgel ruházhatók fel:²¹ csak jogszabályban meghatározott feladat- és hatáskörük keretei között járhatnak el.²²

¹⁵ A felsorolt ismérveket összefoglalóan megadja: *Jogi személy*, In: Lamm Vanda – Peschka Vilmos (szerk.): *Jogi lexikon*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, 307. o.

¹⁶ Ptk. 3:1. § (4) bekezdés

¹⁷ BH 1997. 312.; BH 1992. 129.; BH 1992. 130.; BH 1993. 390. o.

¹⁸ A téma részletes áttekintését lásd: KISFALUDI András: *A közjogi jogi személy mint magánjogi tabu?*, In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum Studia L. Vékás dedicata; Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére.*, ELTE ÁJK, Budapest, 2009, 165-195. o. (a továbbiakban KISFALUDI [2009])

¹⁹ Erről részletesen lásd: KISFALUDI András: *A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben*, In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/7-8. sz., 333-342. o. (a továbbiakban KISFALUDI [2013]), 335. o.

²⁰ *Közjogi jogi személyek*, In: Lamm Vanda – Peschka Vilmos (szerk.): *Jogi lexikon*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000, 368. o.; lásd még: HETEI Tibor: *András Javaslata a közjogi jogi személyekkel kapcsolatos törvényalkotásra*, In: *Gazdaság és Jog*, 2011/9. sz., 23-28. o.

²¹ KILÉNYI Géza: *A közigazgatási szervek jogi személyiségének problémái*, In: *Magyar Közigazgatás*, 2006/8. sz., 449-468. o., 465. o.

²² Részletesen lásd: FAZEKAS Marianna: *A közjog alanyai és a Ptk. tervezet (Egy közigazgatási jogász kérdőjelei a Ptk. tervezet jogi személy részéhez)*, In: *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/5. sz., 17-27. o. (a továbbiakban FAZEKAS [2007]), 22. o.

Közjogi személyt akkor indokolt jogi személyiséggel felruházni, ha feladatai szükségessé teszik, hogy a polgári jogi forgalomban részt vegyen;²³ erre általában a költségvetési szerv jogi formájában kerül sor. A költségvetési szerv az állami költségvetésből gazdálkodik, emiatt gazdálkodását, tulajdonszerzési képességét a pénzügyi jogszabályok korlátozzák. Annak eldöntésekor, hogy valamely szervezet központi költségvetési szervként, jogképességgel rendelkező jogi személy-e, annak van ügydöntő jelentősége, hogy az adott időszakban hatályos költségvetési törvény milyen rendelkezéseket tartalmaz.²⁴

2.1. A magyar jogi személy felfogások hőskora

Magyarországon mai jelentéstartalmával először *Wenczel Gusztáv* alkalmazta a jogi személy fogalmát 1863-ban kiadott *A magyar és erdélyi magánjog rendszere* című művében.²⁵ Ő a jogi személy *szükségképpeni kellékének* tekintette az *önálló jogi létezés feltételeit*: szervezet, külső képviselő és vagyoni jogokra vonatkozó jogalanyiség.²⁶ Az általa megadott kritériumok szerint a következő szervezeti képződmények feleltek meg a *szükségképpeni kellékeknek*:

- királyi fiscus;
- u.n. közönségek (Universitates): megyék, székek etc.;
- jogilag önálló községek (Communitales);
- testületek (Corporationes): MTA, káptalan etc.;
- postaintézet;
- tulajdon társaságok és egyesületek: iparegylet, földtani társulat etc.;
- kereskedelmi és iparcélokra keletkezett részvény- és bányatársulatok;
- alapítvány (Foundationes);
- egyes viszonyok: csődtömeg;²⁷ ezek között már voltak közjogi jogalanyok is.

²³ FICSOR Mihály: *Közjogi jogi személyek a magyar polgári jogban*, In: Magyar Jog, 1993/6. sz., 321-331. o., 323. és 327. o.; ÍH 2005. 75.; FÍT 2. P.f. 20.103/2005/2.

²⁴ BH 2004. 52. o.

²⁵ BESENYEI Lajos – BÍRÓ György: *Személyek joga*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2007, 73. o.

²⁶ WENCZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, Magyar Kir. Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1879, 200. o.

²⁷ WENCZEL i.m. 201. o.

A XIX-XX. század fordulójára a jogtudomány már túllépett a jogi személy vagyoni jogalanyiságán, viszont nem a jogi személy lényegének, mibenlétének a megragadására törekedtek, hanem a jogi személy „előfeltételeinek” összeszedésére: úgy, mint jogszabály által jogalanyisággal felruházottság, megengedett cél, önálló vagyon, szervezet, képviselő, székhely.²⁸

Ugyanebből a korszakból *Szászy-Schwarz Gusztáv* – nemcsak honi, hanem nemzetközi értelemben is – nagyhatású *célvagyon elmélete* emelhető ki.²⁹ Ő *jogi személy* alatt azt a *célt* értette, amit a vagyon *szolgálni* hivatott.³⁰ Az alapítók a jogi személy létesítésekor csak az állam, a jogrend) által elismert célt tűzhettek ki³¹, és a cél elérésében megnyilvánuló érdek köré kapcsolódott a vagyon is.³² Szászy-Schwarz elvetette a jogalanyiság, a természetes és jogi személy kategóriák használatát, nála mindennek csak annyiban van személyisége, amennyiben az állam – a jogrend – megengedi, hogy egy adott célt a vagyon szolgálja.³³

„*Vagyoncélnak/célvagyonnak*” tekintette egyrészt az emberi közösségeket is, mint önálló vagyonköröket – állam, törvényhatóság, község, egyház, stb.–, másrészt a közigazgatási vagyont is – a köztestületeknek azt a vagyonát, ami kizárólagosan valamely közszolgálat céljára van lekötvé –, továbbá az *usus publicus* is – közhasználat céljára szolgáló jogokat, így például közutak, folyópartok, melyek nem esnek sem az állam általános, pénzügyi, sem közigazgatási vagyonába –.³⁴

Grosschmid Béni jogi személyekkel kapcsolatos álláspontját a Magyar Jogi Szemlében 1920-ban megjelent tanulmányorozatában fejtette ki részletesen.³⁵ A személyt jogi értelemben a jogalannal azonosítja: „(...) *személynek lenni vagy nem lenni tehát annyi, mint jogok és kötelezettségek alanyának lehetni vagy nem lehetni.*”³⁶ Ebben

²⁸ MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon, VI. kötet*, Pallas, Budapest, 1907, 373-374. o.

²⁹ SCHWARZ Gusztáv: *A jogi személy magyarázata*, Franklin Társulat, Budapest, 1906

³⁰ SCHWARZ i.m. 86. o.

³¹ BESNYÓ Bernát: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete*. Katz G. Könyvkereskedése, Budapest, 1933, 71., 74. o.

³² BESNYÓ i.m. 71. o.

³³ BESNYÓ i.m. 73. o.; „*Az alanyi jog tartalma, szerinte, a cél javára fennálló jogi parancssal vagy tilalommal biztosított kilátás arra, hogy a védett cél érdekében kiadott parancs követésre fog találni.*” BESNYÓ i.m. 71. o.

³⁴ SCHWARZ i.m. 40-44. o. Csaknem azonos bontást alkalmazott, némileg eltérő megnevezésekkel MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 53-54. o.

³⁵ GROSSCHMID Béni: *Jogi és lénytani személyiség*, Magyar Jogi Szemle, Pallas, Budapest, 1920.; GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelemi jogunk köréből*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1932-33, című művében csak néhány „töredék”-gondolatban, fragmentumban tér ki az adott témára (pl.: Fejezetek 353. lj., 124. o.) Részletes elemzést lásd: PAPP Tekla: „*Jogi és lénytani személyiség*” – a Grosschmid-i jogi személy kategória elemzése a hazai jogfejlődés tükrében, In: Juhász Ágnes (szerk.): *Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk.*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2013, 55-65. o.

³⁶ GROSSCHMID i.m. 104. o., 459. o.

a vonatkozásban a fizikai (természeti, természetes) személy és a jogi (erkölcsi, képzeleti, képzelt, költött, fictio, eszményi, eszmei) személy közös tulajdonsága az az attribútum, hogy törvény által felruháztnak jogokkal és kötelezettségekkel.³⁷ A személytől – jogalanytól – megkülönbözteti a személyiséget: amely „(...) *nem jog vagy magában álló jogosítvány, hanem bizonyos állapot, mely a jogképességet tartalmazza.*”³⁸ Ez az állapot lehet

- „*tulajdonsági értemény*” (*persona per se*): a jogalany „*belső fölszereltsége*”, „*ami önmagában vagy az, vagy nem az*” ami akaratra, öncélúságra képesség, ez az úgynevezett „*belsőleges személyiség*”³⁹;

- „*fölruházott értemény*” (*persona per legem*): a jog általi jogalanynak, személynek minősítés, ez az úgynevezett „*külsőleges személyiség*”.⁴⁰

A belsőleges személyiség „*lényteni, vagyis ontológiai személyiség*”, míg a külsőleges személyiség a jogképes lény.⁴¹ Tehát személyiség szempontjából nem tesz különbséget a természetes és a jogi személy között, hanem a személyiség attribútumai kapcsán alkalmaz kétféle minősítést, melyek egymásra épülnek: a lénytanilag meghatározható személyiségek a „*jogi értemény szempontjából mintegy személynek valók, személyjelöltek*”⁴², melyek jogalanyiségüket a jogszabályok révén elnyerik, vagy sem. Ugyanis szerinte lényteni személyisége mindennek lehet, azonban jogi személyisége nem.⁴³ Ennek kapcsán konstruálja meg az „*intellektuális alanyiség*” kategóriáját: „*(...) vannak kollektív lények, amelyekben az intellektuális alanyiség megvan jogalanyiség nélkül*”⁴⁴, „*belső alkalmatosságuknál fogva*”⁴⁵ (pl.: árvaszék, bírói testület). Szász-Schwarz Gusztávhoz hasonlóan nem a természetes személy és a jogi személy jogképességében rejlő különbségek kimutatására törekedett, hanem a közös csomópontok meghatározására. Megállapítja, hogy a jogi személy „*(...) éppen csakugy létező, mivelhogy szellemileg önállóan respiráló, kész egység, akárcsak fizikailag az ember*”⁴⁶, mert a „*jogi személyek valamik a magánjogi alanyiség attribútuma nélkül is*”⁴⁷, ugyanis a magánjogi jogalanyiség attribútuma nem keletkeztet különbséget a lét ténye, valósága

³⁷ GROSSCHMID i.m. 104. o.

³⁸ GROSSCHMID i.m. 105. o.

³⁹ GROSSCHMID i.m. 105-106. o.

⁴⁰ GROSSCHMID i.m. 105-106. o.

⁴¹ GROSSCHMID i.m. 105-106. o.

⁴² GROSSCHMID i.m. 107. o.

⁴³ GROSSCHMID i.m. 540. o.

⁴⁴ GROSSCHMID i.m. 634. o.

⁴⁵ GROSSCHMID i.m. 540. o.

⁴⁶ GROSSCHMID i.m. 162. o.

⁴⁷ GROSSCHMID i.m. 458. o.

kapcsán⁴⁸, tehát az ő egységes és logikus rendszeréből is hiányzott – Schwarz Gusztávhoz hasonlóan – a közjogi jogi személy kategóriája.

Kolosváry Bálint meglátása alapján „*a jogi személyiség merő levegőben lógó képzelet, pusztán fictio*”⁴⁹, a jogrend ezt a fictiot meghatározott társadalmi és gazdasági szükségletek miatt alkotta meg, hogy a jogi személyek olyanok lehessenek „*mintha személyek volnának*”.⁵⁰ Ennek okán a jogi személynek két alaptípusát különbözteti meg: az egyesületet és az alapítványt, de emellett „*főleg közjogi vagy különleges szakjogi rendezés alá tartozó típusokat*” – államkincstár, köztestület, közintézet, gazdasági, ipari és kereskedelmi célú egyesületek; ez utóbbiak a mai gazdasági társaságok – is megemlíti.⁵¹

Moór Gyula alkotta meg az úgynevezett *beszámítási elméletet*: a jogi személy meghatározott emberi cselekvések jog által kijelölt beszámítási pontja, ebből következően jogi személy az a jogalany, amely nem természetes személy.⁵² Azon a véleményen volt, hogy a „személy” minden jogi diszciplína közös alapfogalma, melynek egyik megjelenési formája a jogi személy.⁵³ Vizsgálódásai során arra jutott hogy:

- a jogi személy nem pusztán magánjogi jogintézmény, hanem nagyobb jelentőséggel bír a közjogban, ahol az alanyi közjogoknak csak jogi személyek lehetnek az alanyai,

- a magánjogi jogi személyek szerkezetében jelentős közjogi elemek találhatóak,

- az állam jogi személyisége speciális,

- a Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (1928) 44. §-ában a jogi személy jogképessége nem megfelelően került meghatározásra.⁵⁴

⁴⁸ GROSSCHMID i.m. 458. o.

⁴⁹ KOLOSVÁRY Bálint: *A magyar magánjog tankönyve*, Grill K. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1911 (a továbbiakban KOLOSVÁRY, [1911]), 206. o.; KOLOSVÁRY Bálint: *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*, Studium, Budapest, 1944 (a továbbiakban KOLOSVÁRY, [1944]), 64. o.; PAPP Tekla: *A jogi személy Kolosváry Bálint szemlézetéből*. In: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkóven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György 60. születésnapjára*, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2015, 397-405. o.

⁵⁰ KOLOSVÁRY [1911] i.m. 207. o.

⁵¹ KOLOSVÁRY [1944] i.m. 64-65. o.

⁵² MOÓR Gyula: *A jogi személyek elmélete*. MTA Jogtudományi Bizottság kiadványsorozata, Budapest, 1931, 22. o., 317. o., 320. o., 341 o., 351 o.

⁵³ MOÓR i.m. 12. o.; FICSOR i.m. 321. o.

⁵⁴ MOÓR i.m. 15. o., 22. o., 23. o., 361-364. o., 354. o.: pedig nagy hasonlóságot mutat a hatályos Ptk.) 3:1. § (2) bekezdésének megfogalmazásával.

2.2. A szladitsi jogi személy- és közjogi jogi személy-értelmezés

Szladits Károly a jogi személyt önállóított célszervezetnek tekintette, amely valamely emberi közösség érdekét szolgálja.⁵⁵ Elfogadva Moór Gyula jogi személy definícióját⁵⁶, inkább a jogi személy típusaira koncentrált (magánjogi vagy közjogi alapítású; általános vagy különleges jogszabályon nyugvó; személyösszesség vagy vagyonösszesség).⁵⁷ Ugyanakkor leszögezte, hogy „minden jogi személy ebben a minőségében magánjogi alakzat, hiszen a jogképesség, jogalanyiség fogalmát közelebbi minősítő hozzátétel nélkül a magánjogi viszonyokra korlátozott értelemben használjuk.”⁵⁸

Szladits Károly a jogi személyek eredete szerint megkülönböztet magánjogi „a magánautonómia körében, magánjogi tényállásból, ún. kreatív jogügyletekből eredő” és közjogi alapítású „a közjog szabályai értelmében közfunkciók ellátására alakuló, (...) nem kizárólag vagy egyáltalán nem közbatalmi kényszerrel gazdálkodó” jogi személyeket.⁵⁹ E két kategóriát annak alapján is elkülöníti, hogy a magánjogi jogi személy általános jogszabályi jogalappal bír, „egynemű jogi személy”, míg a közjogi jogi személyeket különleges jogi normák „privilegium folytán” keletkeztetnek.⁶⁰

Azon meggyőződését is megfogalmazta, hogy a jogi személyek kapcsán a közjog „csak bizonyos tudomásul vevő, vidimáló jogkörrel” gyakorol, valamint dönt a „felruházottságról”, amelynek csak a következményét vonják le a magánjog előírásai „magánjogi jogképesség megadásával”.⁶¹ „A közjognak ez az érdektelensége teszi lehetővé a magánjog számára azt, hogy ezeknek a jogi személyeknek magánjogi létezését tisztán a saját maga által felállított kritériumok alapján vizsgálja és a jogi személyiséget akkor és csak akkor ismerje el, ha annak pontosan meghatározott magánjogi feltételei fennforognak.”⁶²

⁵⁵ SZLADITS Károly: *Magánjogi helyzetek*. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941 (a továbbiakban SZLADITS [1941]), 180. o.

⁵⁶ SZLADITS [1941] i.m. 570-571. o.: „Ami általában a jogi személy lényegét illeti, nem szabad szem előtt téveszteni, hogy az – Moór Gyula mélyen járó fejtegetései szerint – egyfelől „eszmei léttel bíró normatív”, másfelől „pszichofizikai léttel bíró valóságtudományi alkotó elemek összekapcsolódása” a reális szervi cselekvéseket normatív (jogszabályi) kapcsolatok jogi beszámítás útján egységes jogalanyi tevékenységgé foglalják össze.”

⁵⁷ SZLADITS [1941] i.m. 568-569. o.

⁵⁸ SZLADITS [1941] i.m. 568. o.

⁵⁹ SZLADITS [1941] i.m. 568. o.

⁶⁰ SZLADITS [1941] i.m. 568-569. o.

⁶¹ SZLADITS [1941] i.m. 604-605. o.

⁶² SZLADITS [1941] i.m. 604. o.

Szladits Károly megállapította, hogy a közjogi jogi személyeket „*életre keltő lex specialis*”-oknak köszönhetően a közjogi jogi személyeket rendszerbe foglalni nem lehet, csak felsorolni.⁶³ Szerinte magánjogi személyiséggel bíró közjogi jogi személyek az állam, az államkincstár – mint az állam magánjogi megtestesítője –, a törvényhatóságok, a községek, az egyházi jogi személyek, valamint számos köztestület, így például a hivatási önkormányzat szervei és közintézetei, így a tanintézetek.⁶⁴

2.3. Jelenkorunk értelmezései a magánjogi – közjogi jogi személy paradigmáról

A múlt század második felétől – és napjainkban – egységes jogi személy elmélet kialakítására irányuló törekvések nem figyelhetők meg a magyar magánjogban.⁶⁵ Érdemesnek tartjuk azonban kiemelni:

– egyrészt *Sárközy Tamás* vonatkozó munkásságának fontosságát, számos művében részletezte a jogi személy kategória erodálódását, elrelativizálódását és felhívta a figyelmet a jogalanyiség egyre komplexebbé válására. „A jogi személyiség a szervezet komplex jogalanyiségát, helyesebben jogágilag komplex jogállását, státusát fejezi ki”⁶⁶,

– másrészt *Lábady Tamás* álláspontját, aki a jogi személyt a „tételes jog kreátumának” tekintette, az emberi organizációk úgy lesznek jogalanyok, hogy a törvény személyiséggel ruhazza fel őket⁶⁷, amelynek, szemben az ember életével

⁶³ SZLADITS [1941] i.m. 606. o.

⁶⁴ SZLADITS [1941] i.m. 604-613. o. Ez következik az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat Magyarország Magánjogi Törvénykönyve 43. §-ából is: „(...) *Jogképes továbbá az államkincstár, a törvényhatóság, a város és egyéb község, tovább minden olyan jogi alakulat vagy intézmény, amelynek a fennálló törvények értelmében önállóan lehetnek magánjogai és kötelezettségei.*”

⁶⁵ Ennek kapcsán lásd: SZIKORA Veronika: *A jogi személyek egyes fajtáira vonatkozó különös rendelkezések sorsa a Polgári Törvénykönyv kodifikációja kapcsán*, In: *Collega*, 2000/2. sz., 45-51. o.

⁶⁶ SÁRKÖZY Tamás: *Magyar társasági jog Európában, A társasági és a konszernjog elméleti alapjai*, HVG-ORAC, Budapest, 2001, 74-81. o.; SÁRKÖZY Tamás: *A jogi személy elméletének átalakulása, vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiségéről*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985 (a továbbiakban SÁRKÖZY [1985]), 447. o.; SÁRKÖZY Tamás: *Szervezetek megszemélyesítése a jogban – kis modern jogdogmatika*, In: *Állam- és Jogtudomány*, 2008/1. sz., 3-15. o.; SÁRKÖZY Tamás: *Szervezetrendszerek és a polgári jogi jogalanyiség a társasági – egyesületi és alapítványi jogban*, In: *Gazdaság és Jog*, 2003/9. sz., 31-37. o.; SÁRKÖZY Tamás: *Jogképesség, illetve jogalanyiség az embertöbbségek – csoportok – szervezetek körében*, *Jogtudományi Közlöny*, 2001/1. sz., 1-10. o.

⁶⁷ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 1997 (a továbbiakban LÁBADY [1997]), 111.; LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*, Szent István Társulat, Budapest, 2018 (a továbbiakban LÁBADY [2018]), 88. o.

és méltóságával, nincs a jog által érinthetetlen lényege: a törvény adta jogképességet törvény el is veheti⁶⁸;

- harmadrészt *Csehi Zoltán* újszerű megközelítését, mely szerint a jogi személy ontológiai valósága a vagyon, melyet a képviselési és tulajdonosi természetes személyek cselekvési hálója fon körbe, és ez a létező entitás a jogrend által elismert személy, ami a név, a székhely és a képviselés révén lesz a külső jogviszonyokban érzékelhető.⁶⁹ Ez a jogi személy koncepció a Grosschmid-i felfogással rokon annyiban, hogy szintén a jogi személy belső és külső lényegének megragadására törekszik, viszont a Szász-Schwarz-féle elmélet hatása is kimutatható a vagyonnak a jogi személy középpontjába állításával: szintézis nélküli kapocs a két neves előd között.⁷⁰

A közjogi jogi személy kapcsán a mai szakirodalom megosztott; többféle álláspont alakult ki:

- Sárközy Tamás a jogágak feletti, közjogi és magánjogi jegyeket magában hordozó komplex jogi személyiség híve⁷¹;

- *Kisfaludi András* szerint mindegyik jogágnak önállóan, a saját premisszái alapján kell döntenie arról, hogy az általuk szabályozott jogviszonyoknak kik lehetnek az alanyai⁷²;

- *Kilényi Géza* véleménye az, hogy a közjogi személy több jogágot (alkotmányjog, közigazgatási jog, pénzügyi jog) átfogó gyűjtőfogalom, ebbe a halmazba azok a szervek tartoznak, amelyeket valamely állami szerv – jogszabályi rendelkezés erejénél fogva - feljogosít a közhatalom körébe tartozó tevékenység saját nevükben és hatáskörükben való gyakorlására, valamint a közhatalomhoz kapcsolódó állami feladatok önálló ellátására⁷³;

- *Petrik Ferenc* álláspontja az, hogy a közjogi jogi személy elsődlegesen a közhatalom/közérdek kielégítését szolgálja, közjogi jogok és kötelezettségek hordozója elsősorban – a közigazgatási szerv hatásköre jelenti a közigazgatási jogképességet⁷⁴–, és csak másodsorban jogi személy⁷⁵ – ha egyáltalán: szerinte a

⁶⁸ LÁBADY [1997] i.m. 111. o.; LÁBADY [2018] i.m. 88. o.; KOLTAY – LANDI i.m. 46. o.

⁶⁹ CSEHI Zoltán: *A magánjogi alapítvány, Történeti és dogmatikai alapok*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2006 (a továbbiakban CSEHI [2006])

⁷⁰ CSEHI [2006] i.m. 139-140. o., 143. o.

⁷¹ SÁRKÖZY [1985] i.m. 447-448. o.

⁷² KISFALUDY [2009] i.m. 182. o.

⁷³ KILÉNYI i.m. 465. o.

⁷⁴ PETRIK Ferenc: *A közjogi személyek polgári jogi jogalanyisága*, In: Gazdaság és Jog, 2006/2. sz., 3-7. o. (a továbbiakban PETRIK [2006])

⁷⁵ PETRIK Ferenc: *A jogi személy fogalma és fajtái*, In: Ügyvédek Lapja, 1993/4. sz., 1-8. o., 2. o.

nem jogi személyiségű közjogi személy is a polgári jog alanya, ha hatásköre vagy feladatköre gyakorlása során polgári jogi kötelezettséget vállal, vagy polgári jogi felelősség terheli.⁷⁶

- Lábady Tamás a közjogi jogi személyek kapcsán – amelyeket a közjog magánjogba szervezeti téren való „besodródásaként” minősített⁷⁷ - a 22/1994. (IV. 16.) AB határozat kijelentésével értett egyet: ezek közjogias jellegű, közfeladat ellátására, közérdekű tevékenység folytatására létrehozott jogalanyok, melyeket törvény keletkeztet és a polgári jog szabályoz⁷⁸ és híd szerepet töltenek be, mert elkülönülnek a tisztán magánjogi jogi személyektől és az állami/önkormányzati közhatalmi szervektől, azonban intézményesen és szervezetileg össze is kötik azokat, segítve a civil társadalmat és a közigazgatási funkciók hatékony ellátását;⁷⁹

- Fazekas Marianna osztja Sárközy Tamás álláspontját a szervezetek komplex jogalanyiségének több jogág keretei közötti kidolgozásának szükségességét illetően, azonban a komplex jogi személyiség ebből való levezetését következetlennek tartja, és a jogi személy polgári jogba tartozása mellett érvel, elvetve a közjogi személy fogalomhasználatát⁸⁰;

- Patyi András is elutasítja a közjogi személy fogalomhasználatát és úgy véli, hogy a jogi személy alapjában véve polgári jogi kategória – egyetértve ebben Fazekas Mariannával⁸¹ –;

- Auer Ádám a jogi személyt jogágak feletti jogintézménynek tekinti, és lényegét a szervezetiségben látja – egyezve ebben Csehi Zoltánnal⁸² –, és ebben a tekintetben a magánjogi és a közjogi jogi személy között nem különböztet⁸³ –

⁷⁶ PETRIK [2006] i.m. 3-7. o.

⁷⁷ LÁBADY [1997] i.m. 26. o.: „A közjogi jogi személyek magánjogi kialakulásával az állam a polgárságnak, az önmagát megszervező társadalomnak kívánja megadni a részét a köz igazgatásában.”

⁷⁸ KOLTAY – LANDI i.m. 47. o.

⁷⁹ LÁBADY [1997] i.m. 25. o.; LÁBADY [2018] i.m. 24. o.

⁸⁰ FAZEKAS Marianna: *A köztisztviseltek szabályozásának egyes kérdései*. Rejtjel, Budapest, 2008 (a továbbiakban FAZEKAS [2008]),164. o.

⁸¹ PATYI András: *A jogi személyiség egyes kérdései a közigazgatási szervezetben, (Létezik-e, s ha igen, micsoda a közigazgatási jogi személyiség?)*, In: Csefkő Ferenc (szerk.): *A közigazgatási szervezetrendszer átalakítási kísérletei, A 'Jövő Közigazgatásáért' Alapítvány, Pécs, 2009, 65. és 75. o.*

⁸² CSEHI Zoltán: *A jogi személyek szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyvben*, In: Gondosné Pusztahelyi Réka (szerk.): *Jogi személyek a Polgári Törvénykönyvben*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2013, 68-70. o.

⁸³ AUER Ádám: *Az állam részvétele a polgári jogi jogviszonyokban*, In: Barzó Tímea – Papp Tekla (szerk.): *Civilisztika I. Általános tanok, Személyek joga, Szellemi alkotások joga, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018 (a továbbiakban AUER [2018a]), 426. o.; AUER Ádám: *Az állam mint jogi**

a két csoportba tartozó jogalanyok között azonban már fogalmilag és típusonként differenciál, ahogy annak idején Schwarz Gusztáv is –.⁸⁴

Meglátásunk szerint a közjogi jogszabályok személyi és tárgyi hatálya alá tartozik, hogy kiket/miket minősítenek jogalanynak, személynek, azonban a jogi személy a magánjog terméke: a jogi személy mibenlétének definiálása, jogképességének meghatározása, típusainak rögzítése a mindenkori Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) feladata.⁸⁵ Ez alapján a „közjogi személy”, a „közjogi jogi személy” kategóriák – melyek közfunkciókat ellátó és a magánjogi jogviszonyokban nem közhatalmi jogosítványokkal és kényszerrel résztvevő jogalanyokat, például állam, önkormányzat, költségvetési szerv, takarnak – nem önálló jogi személy típust fednek le, hanem a magánjogtól eltérő jogág jogalanyainak jogi személyiséggel rendelkező halmazát jelentik,⁸⁶ melyekre alkalmazni kell a Ptk. jogi személyekre vonatkozó általános szabályait.⁸⁷ Ebben az értelemben a közjogi jogi személy nem egy külön jogi személy kategória, hanem a jelzős alanyi szerkezet csak jogági determináltságra utal a jogi személyek viszonylatában: a magánjogi jogviszonyokban résztvevő jogi személy közjogi normák által szabályozott közjogi jogviszonyok alanya is egyben.

3. A közjogi jogi személy meghatározatlanságából eredeztethető polgári jogi anomáliák

3.1. A polgári jogi normák alkalmazhatósága

Habár a Polgári Törvénykönyv rögzíti, hogy az általa nem szabályozott típusú jogi személyekre és jogszabály által polgári jogi jogalanyiséggel felruházott nem jogi személy szervezetekre a jogi személy Ptk-beli általános szabályait megfelelően kell alkalmazni,⁸⁸ ez a gyakorlatban mindmáig bírói döntésekben

személy helytállási kötelezettsége az új Ptk. alapján, In: Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai (I-II. kötet), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 862-869. o. (a továbbiakban AUER [2018b])

⁸⁴ AUER Ádám: *A jogi személyiség a közjog és magánjog paradigmájában – fragmentum*, In: Boda József – Felkai László – Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére, Dialóg Campus, Budapest, 2017, 53-54. o. (a továbbiakban AUER [2017]); SCHWARZ: i.m. 42. o.

⁸⁵ Ptk. 3:1. §, 3:63. § (1) bekezdés, 3:88. § (1) bekezdés, 3:325. § (1) bekezdés, 3:368. § (1) bekezdés, 3:378. §, 3:405. § (1) bekezdés

⁸⁶ 23/2018. (XII. 28.) AB határozat

⁸⁷ Ptk. 3:3. § (2) bekezdés. Ellentétes állásponton van: DOBROCSI Gábor: *Jogi problémák az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Gazdaság és Jog, 2015/10. sz., 3-6. o., 3. o.

⁸⁸ Ptk. 3:3. § (2)-(3) bekezdés

megerősítést igénylő tény⁸⁹, annak ellenére, hogy például a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény inverz formában ugyanezt tartalmazza.⁹⁰ Ugyanígy bírói ítéletekben várt tisztázásra az, ha a közjogi jogosítványok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése polgári jogi jogviszonyokban realizálódik, akkor arra szintén a Ptk. rendelkezései irányadóak.⁹¹

3.2. A közjogi személy polgári jogi jogalanyisága

A közjogi jogszabályok alkotói nem használják a közjogi személy kifejezést⁹², helyette a közigazgatási szerv⁹³ és költségvetési szerv⁹⁴ szókapcsolatokat alkalmazzák, szemben a közjogi szakirodalom egyes megfogalmazásaival⁹⁵ és néhány bírói határozattal.⁹⁶

⁸⁹ BDT 2019. 3964.; BDT 2019. 3975.; ÍH 2020.109.: vadásztársasági szervek határozatainak bírósági felülvizsgálata kapcsán, speciális törvényi szabályozás hiányában, a jogi személy határozatainak bírósági felülvizsgálatára vonatkozó Ptk.-beli előírások irányadóak.

⁹⁰ 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (Mötv.) 41. § (1) bekezdés: A helyi önkormányzat jogi személy, a Polgári Törvénykönyvről szóló törvény jogi személyekre vonatkozó rendelkezéseit az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. 87. § A helyi önkormányzatok képviselő-testületei megállapodhatnak abban, hogy egy vagy több önkormányzati feladat- és hatáskör, valamint a polgármester és a jegyző államigazgatási feladat- és hatáskörének hatékonyabb, célszerűbb ellátására jogi személyiséggel rendelkező társulást hoznak létre.

⁹¹ BDT 2019. 3964.: A magánjogi szabályok alkalmazása szempontjából a magánjogi elvárásoknak való megfelelés követelhető meg. BDT 2019. 3975.: A társulásban résztvevő önkormányzatok befizetési kötelezettsége nem egymás felé, hanem a jogi személyiséggel rendelkező társulás irányában áll fenn; túlfizetésnél a túlfizetett összeg jogalap nélküli gazdagodás jogcímén a társulástól követelhető. EBH 2006. 1482.: Önkormányzati társulásból eredő pénzfizetési igény nem közigazgatási perben, hanem polgári perben érvényesíthető.

⁹² A Bíróság 2021. február 3-án a C-155/19. Federazione Italiana Giuoco Calcio (FIGC) és Consorzio Ge.Se.Av. S. c. arl kontra De Vellis Servizi Globali Srl ügyben hozott ítélete. (C-155/19. és C-156/19. egyesített ügyek), ECLI:EU:C:2021:88, 48. pont: a „közjogi intézmény” „(...) a nemzeti jog által kimerítő jelleggel meghatározott közjogi feladatokkal megbízott jogalany akkor is kifejezetten az e rendelkezés értelmében vett, nem ipari vagy kereskedelmi jellegű közfeladatok ellátására létrehozott jogalanynak tekinthető, ha nem valamely közigazgatási szerv, hanem a magánjog hatálya alá tartozó szervezet formájában hozták létre, és egyes tevékenységei, amelyek tekintetében önfinanszírozási képességgel rendelkezik, nem bírnak közjogi jelleggel.”

⁹³ 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról (a továbbiakban Kp.) 4. § (7) bekezdés

⁹⁴ Lásd például 2012. évi XXXVI. törvény az Országgyűléstől (Ogytv.) 123. § (1) bekezdés: az Országgyűlés Hivatala központi költségvetési szerv; 2010. évi LXXXVII. törvény a Nemzeti Földalapról (Nfatv.) 4. § (1) bekezdés: a Nemzeti Földügyi Központ központi költségvetési szerv.

⁹⁵ Vö.: KILÉNYI i.m. és PETRIK [2006] i.m.

⁹⁶ BH 2011. 15.: helyi önkormányzat közjogi személy; PÍT Gf. 40030/2016/4.: víztársulat közjogi személy.

Egyes közjogi személyek polgári jogi jogi személyisége és jogszerűsége kapcsán kétségek fogalmazhatók meg, melyet az Országgyűlés polgári jogi megítélésével, az államot az egyes állami tulajdonban álló gazdasági társaságok felett megillető tulajdonosi jogok és kötelezettségek összességét gyakorló személyekkel és a közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokkal szemléltetünk.

3.2.1. A bírói gyakorlatban

Az Országgyűlést kezdetben költségvetési szervnek és jogi személynek minősítették (egyben perbeli jogképességet és polgári jogi helyállást is kapcsolva hozzá)⁹⁷, majd az önkormányzatok állami támogatásával összefüggésben először arra világítottak rá, hogy közhatalmi/közigazgatási jogcselekmények végzésére/politikai aktivitásra vonatkozó akaratnyilvánítás nem lehet polgári jogi szerződés tárgya⁹⁸, végül megállapítást nyert az, hogy nincs olyan tételes jogi rendelkezés, amely az Országgyűlést jogi személlyé nyilvánítaná.⁹⁹ Az Ogytv. nem tisztázza az Országgyűlés jogi státuszát, a preambulumban legfőbb népképviselői szervként van említve. Véleményünk egyezik a döntvények álláspontjával: az Országgyűlés nem jogi személy; kérdéses, hogy polgári jogi jogalany-e egyáltalán... Ennek ellenére a Magyar Távirati Iroda Részvénytársaságot az állam nevében egyszemélyes Rt-ként „alapította”¹⁰⁰, szemben az MNB Zrt.¹⁰¹, az MNV Zrt.¹⁰² és az Államadósság Kezelő Központ Rt.¹⁰³ létesítésével, amelyeknél helyesen csak annyit tett, amit tehetett: „*az Országgyűlés a következő törvényt alkotja (...).*”

⁹⁷ BH 1997. 276. o.

⁹⁸ BH 2001. 332. o.

⁹⁹ ÍH 2005. 75.: nem költségvetési szerv, nem jogi személy, nincs perbeli jogképessége; ugyanerre jutott: ÍH 2013. 20., EBD 2014. 01.P1.

¹⁰⁰ 1996. évi CXXVII. törvény a nemzeti hírügynökségről

¹⁰¹ 2013. évi CXXXIX. törvény a Magyar Nemzeti Bankról (Mnbvtv.)

¹⁰² 2007. évi CVI. törvény az állami vagyonról, 18. §.

¹⁰³ 2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról (Áht.)

3.2.2. Az 1/2018. (VI. 25.) NVTNM rendelet¹⁰⁴

E rendelet¹⁰⁵ jelöli ki az államot megillető tulajdonosi jogok és kötelezettségek¹⁰⁶ összességét gyakorló személyeket az egyes állami tulajdonban álló gazdasági társaságok felett, melyek között minisztériumokat, egyetemeket, múzeumokat, gazdasági társaságokat és természetes személyeket (miniszter, kormánybiztos) is találunk. Az NVTNM rendelet elnevezésében szereplő „személyek” kifejezéssel szemben a felsorolásban fellelhetők:

a) olyan költségvetési/államigazgatási szervek, melyek jogi személyisége kérdéses: Miniszterelnöki Kabinetiroda¹⁰⁷, Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság¹⁰⁸, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság¹⁰⁹, Országgyűlés Hivatala¹¹⁰, Nemzeti Adó- és Vámhivatal¹¹¹, Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnoksága¹¹², Országos Vízügyi Igazgatóság¹¹³, Somogy Megyei

¹⁰⁴ 1/2018. (VI.25.) NVTM rendelet az egyes állami tulajdonban álló gazdasági társaságok felett az államot megillető tulajdonosi jogok és kötelezettségek összességét gyakorló személyek kijelöléséről

¹⁰⁵ Módosította a 7/2021. (VI. 3.) NVTNM rendelete az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Védelmi Ipari Innovációs Zártkörűen Működő Részvénytársaság tulajdonosi joggyakorlóként történő kijelölése érdekében az egyes állami tulajdonban álló gazdasági társaságok felett az államot megillető tulajdonosi jogok és kötelezettségek összességét gyakorló személyek kijelöléséről szóló 1/2018. (VI. 25.) NVTNM rendelet módosításáról

¹⁰⁶ A tulajdonosként aposztrofálás helytelenségére lásd: PAPP Tekla: *Néhány magánjogi kérdés az állami/önkormányzati tagságú gazdasági társaságok kapcsán*, In: Auer Ádám – Boros Anita – Szólik Eszter (szerk.): *Az önkormányzati vagyongazdálkodás aktuális kérdései*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 123-132. o.

¹⁰⁷ 1/2018. (VII. 6.) MK utasítás a Miniszterelnöki Kabinetiroda Szervezeti és Működési Szabályzatáról, 1.§ (1) bekezdés, 12. pont, 8. pont: alapítója az Országgyűlés, 23. pont: a miniszterelnök politikai munkaszervezete, (2) bekezdés: vállalkozási tevékenységet nem folytat.

¹⁰⁸ 80/2019. (VII. 26.) Korm. rendelet a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóságról, valamint egyes kormányrendeleteknek a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság egyes feladatainak átadásával kapcsolatos módosításáról, 5. § (1) bekezdés: a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatósághoz (...) kötődő magánjogi jogok és kötelezettségek (...) jogutódja (SZGYF-ből kiválva).

¹⁰⁹ 316/2012. (XI. 13.) Korm. rendelet a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóságról, az előző lábjegyzetben megadottak szerint ennek nincsenek magánjogi jogai és kötelezettségei

¹¹⁰ Ogytv. 123. § (1) bekezdés

¹¹¹ 2010. évi CXXII. törvény a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról

¹¹² 1/2016. (IV. 15.) BVOP utasítás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szervezeti és Működési Szabályzatáról

¹¹³ 223/2014. (IX. 4.) Korm. rendelet a vízügyi igazgatási és a vízügyi, valamint a vízvédelmi hatósági feladatokat ellátó szervek kijelöléséről

Kormányhivatal¹¹⁴, Érdi Szakképzési Centrum¹¹⁵, Állami Egészségügyi Ellátó Központ¹¹⁶, Nemzeti Szociálpolitikai Intézet¹¹⁷;

b) amelyek nem is költségvetési szervek, annak ellenére, hogy a fentebb megadott NVTNM rendelet ebbe a csoportba sorolja őket: a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatósága¹¹⁸, a Készenléti Rendőrség¹¹⁹;

c) és már megszűnt szervezet is, mint a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ.¹²⁰

Meglátásunk szerint, amennyiben az költségvetési/államigazgatási szervek tekintetében az őket keletkeztető jogszabály nem adja meg a jogi személyiséget, akkor a Ptk. 3:3. § (3) bekezdésének alkalmazhatósága merül fel. Azaz, a létesítő jogszabályaik polgári jogi jogalanyiségüket deklarálták-e – ez általában nem történt meg, kivéve a Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóságnál¹²¹ – kérdéses, azonban hogy a „tulajdonosi joggyakorlóként” való rendeleti kijelölés pótolja-e ezt? Emellett a Miniszterelnöki Kabinetirodát, a Somogy Megyei Kormányhivatalt, a Büntetés-Végrehajtás Országos Parancsnokságát és az Állami Egészségügyi Ellátó Központot utasítások hozták létre,¹²² amelyek nem jogszabályok, azonban az utóbbi két tulajdonosi joggyakorlóról az utasítások megállapítják, hogy jogi személyek.¹²³

¹¹⁴ 3/2020. (II. 28.) MvM utasítás a fővárosi és megyei kormányhivatalok szervezeti és működési szabályzatáról

¹¹⁵ Az Érdi Szakképzési Centrumot a Magyar Államkincstár alapította. Az alapító okirat elérhető: https://drive.google.com/file/d/15KsXpV5t_QLfBDs3m3nh9ULbSPB0P5E1/view, (2021. május 10.)

¹¹⁶ 21/2019. (VI. 18.) EMMI utasítás az Állami Egészségügyi Ellátó Központ szervezeti és működési szabályzatáról

¹¹⁷ 610/2020. (XII. 18.) Kormányrendelet a Nemzeti Szociálpolitikai Intézetéről

¹¹⁸ 234/2011. (XI. 10.) Kormányrendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

¹¹⁹ 329/2007. (XII. 13.) Kormányrendelet a Rendőrség szerveiről és a Rendőrség szerveinek feladat- és hatásköréről

¹²⁰ 2020. évi CXLIX. törvény a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ egyes feladatainak agrár-felsőoktatás részére történő átadásáról, valamint egyes felsőoktatási tárgyú törvények módosításáról: az Agrárközgazdasági Intézet (AKI) Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság a jogutód.

¹²¹ Lásd 108. lábjegyzet

¹²² Lásd 107., 112., 114., 116. lábjegyzetek

¹²³ 1/2016. (IV. 15.) BVOP utasítás 1. § b) pont; 21/2019. (VI. 18.) EMMI utasítás, Melléklet I./1.1. pont

3.2.3. A közfeladatot ellátó közérdekű vagyonkezelő alapítványokról szóló 2021. évi IX. törvény¹²⁴ értelmében

A KEKVA tv. preambulumban „*magánjogi szereplőnek*”, az 1. § (1) bekezdésében pedig „*sajátos magánjogi jogalanynak*” minősíti ezeket a duplán közt szolgáló alapítványokat – feladatban és érdekekben egyaránt. A problémát itt nem az új típusú alapítvány polgári jogi jogi személyként besorolása jelenti, mert a vonatkozó jogszabály a Ptk. alapítványokra vonatkozó szabályait rendeli el alkalmazni szubszidiárius jelleggel¹²⁵, hanem az, hogy vitatható: rendelkezik-e ez a fajta alapítvány a jogi személyiség valamennyi attribútumával, nevezetesen az elkülönült, saját vagyonnal. A kekva kapcsán a vonatkozó törvény „javára rendelt”, „bizalmi vagyonkezelésbe vett” és „egyéb forrásból származó vagyona” *kezelését*¹²⁶ mondja ki generálisan¹²⁷, amely kifejezések egyike és összessége sem a tulajdonjogot fedi le. Majd a részletszabályoknál a következő kitételekkel találkozhatunk

- „vagyonelem átadása (...) tulajdonjog átszállás”,¹²⁸
- az állam „állami vagyon tulajdonjogát ingyenesen átruházza” és „az állam által ingyenesen juttatott vagyonelemeket az alapítvány tulajdonába kell adni”,¹²⁹
- „a vagyonjuttatás részletes kérdései a törvény keretein belül az állam és az alapítvány közötti polgári jogi megállapodásban is rendezhetőek”,¹³⁰
- „az alapítvány részére (...) pénzbeli és nem pénzbeli vagyoni juttatás teljesíthető”.¹³¹

Mindezek alapján tisztázatlan, hogy mi, milyen jogcímen kerül az alapítványhoz és az mije lesz az alapítványnak, ráadásul a bizonytalanságot

¹²⁴ A továbbiakban KEKVA tv.

¹²⁵ KEKVA tv.2. § (2) bekezdés, kivéve: Ptk. 3:379. §

¹²⁶ A vagyonkezeléshez lásd: DÜL János: *A vagyonkezelési szerződés fogalmáról*, In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2019/4. sz., 46-79. o.

¹²⁷ KEKVA tv. 3. § (6) bekezdés

¹²⁸ KEKVA tv. 12. § (1) bekezdés

¹²⁹ KEKVA tv. 12. § (8)-(9) bekezdés

¹³⁰ KEKVA tv.12. § (12) bekezdés

¹³¹ KEKVA tv. 19. § (1) bekezdés. A számvitelről szóló 2000. évi C törvény nem tartalmaz rendelkezéseket vagyonelem, vagyonjuttatás és vagyoni juttatás kapcsán.

fokozza az, hogy az állam a kekva-k tevékenységvégzését hogyan biztosítja¹³², és további rendelkezések¹³³ is vagyoni jogi kérdéseket vetnek fel.¹³⁴

3.3. Az állam részvétele a polgári jogi jogviszonyokban

Az állam polgári jogi jogviszonyokbeli részvétele közvetlen¹³⁵ és közvetett módon valósulhat meg: az első esetben az államot az állami vagyon felügyeletéért felelős miniszter képviseli¹³⁶, a második esetben valamely szerve¹³⁷, vagy általa

¹³² KEKVA tv.18. § (1) bekezdés: Az alapítvány 17. § (1) bekezdés szerinti tevékenységeit az állam a) a 4. § szerinti vagyonjuttatással, b) a 19. § szerinti, megállapodás útján nyújtott vagyoni juttatással, c) támogatással, d) adománnyal, illetve e) közfeladat-finanszírozási szerződéssel biztosítja az alapítványnak.

¹³³ KEKVA tv.12. § (13) bekezdés: Amennyiben az alapítvány 1. mellékletben meghatározott közfeladatát az ott meghatározott jogi személy útján látja el, úgy e jogi személy részére biztosított vagyonjuttatásra is e § rendelkezéseit kell alkalmazni. (14) bekezdés: Jelen alcím szabályait megfelelően alkalmazni kell arra az esetre, amennyiben nem az állam juttat az alapítvány részére vagyont. A vagyonjuttatás részletes kérdései a vagyont juttató és az alapítvány közötti polgári jogi megállapodásban is rendezhetők.

¹³⁴ KEKVA tv.12. § (4) bekezdés: Az állam által juttatott társasági részesedés esetén az államot az alapító okiratban rögzített feltételekkel elővásárlási jog, illetve nyilvánosan működő részvénytársaság esetén vételi jog illeti meg. Amennyiben az állam nem él elővásárlási jogával vagy vételi jogával, akkor az elővásárlási jog vagy vételi jog a társasági részesedéssel érintett gazdasági társaságot illeti meg. (5) bekezdés: Ha az elővásárlási jog, illetve vételi jog jogosultja az elővásárlási jogával, illetve vételi jogával a felhívást követő 90 napon belül nem él, akkor az elővásárlási jog, illetve vételi jog megszűnik. – *Ez a saját üzletrész, saját részvény szerzésének egy új, sajátos esetköre? És alkalmazható-e ez egyáltalán kkt. és bt. társasági részesedésének megszerzése esetén?*

3. § (7) bekezdés: Az alapítvány által bizalmi vagyonkezelésbe vett vagyon tekintetében létrejött bizalmi vagyonkezelési jogviszony esetében a) az alapítványt a kezelt vagyon kizárólagos kedvezményezettjének kell tekinteni azzal, hogy kedvezményezettként e vagyont is az (1) bekezdés b) pontja szerinti célok megvalósítása érdekében köteles kezelni. – Azonos megoldás: 2019. évi XIII. törvény a vagyonkezelő alapítványokról, 2. § (3) a) pont – Ptk. 6:311.

§ (4) A vagyonkezelő kizárólagos kedvezményezetté nevezése semmis. L. B. SZABÓ Gábor – ILLÉS István – KOLOZS Borbála – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *A bizalmi vagyonkezelés*, HVG-ORAC, Budapest, 2018, 250-251. o.: nem jogszerű és visszaélésekre ad lehetőséget, amennyiben a vagyonkezelő a kizárólagos kedvezményezett. A vagyonkezelő alapítványokról lásd: B. SZABÓ Gábor – MENYHEI Ákos – SÁNDOR István: *Az alapítvány, Történeti, tipológiai, működési, adózási és vagyonkezelési omnibus*, HVG-ORAC, Budapest, 2021, 149-152. o.

¹³⁵ Például Ptk. 7:74. §: [Az állam szükségképpen törvényes öröklése] (1) Másörökös hiányában az állam a törvényes örökös. (2) Az államot mint törvényes örököst az örökség visszautasításának joga nem illeti meg.

¹³⁶ Ptk. 3:405. § (2) bekezdés

¹³⁷ Például minisztérium.

alapított szervezet (kötségvetési szerv¹³⁸, gazdasági társaság¹³⁹) útján lesz polgári jogi jogalany.¹⁴⁰ Azonban az állam közvetlen polgári jogi jogalanyként való megjelenése során számos jogszabály felülírja az állam képviseletére vonatkozó rendelkezését¹⁴¹, ami miatt állandó kutatás tárgya, hogy mely polgári jogi jogviszonyban éppen ki/mi képviseli az államot. Ezen kívül az állam egyik Ptk-beli jogi személyiség attribútumát (önálló vagyoni felelősség)¹⁴² is áttöri közjogi norma,¹⁴³ és ez egyrészt az állam sajátos jogi személyiségéhez (eredeti és abszolút

¹³⁸ Például Országgyűlés Hivatal, lásd 94. lábjegyzet.

¹³⁹ Lásd 2009. évi CXXII. törvény a köztulajdonban álló gazdasági társaságok takarékosabb működéséről

¹⁴⁰ AUER [2018a] i.m. 425. o.

¹⁴¹ A koncesszió: 1991. évi XVI. törvény a koncesszióról, 5. § (1) bekezdés: Az állam nevében pályázat kiírására, elbírálására, ajánlattételi felhívásra, ajánlattételi eljárás, valamint a 10/A. § szerinti eljárás lefolytatására és a koncessziós szerződés megkötésére a kormányrendeletben kijelölt miniszter vagy központi kormányzati igazgatási szerv jogosult. A 495/2020. (XI. 11.) Kormányrendelet az egyes koncesszióköteles tevékenységek tekintetében az illetékes ágazati miniszteri feladatok ellátásáról (az általános politikai koordinációért felelős miniszter = a miniszterelnök kabinetfőnöke, a Nemzeti Koncessziós Iroda közreműködésével) megerősíti és bővíti (közbeszerzési és koncessziós szerzési eljárások vonatkozásában, a közreműködés kiterjesztésével, valamint a koncesszió közvetett tárgyai tekintetében: állami hulladékgazdálkodás, az országos közutak és műtárgyaik létrehozása és működtetése) a 279/2021. (V. 26.) Kormányrendelet egyes koncessziós tárgyú kormányrendeletek módosításáról. 2021. július 1-től a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatósága központi költségvetési szervként dohány- és szerencsejátékkoncesszióként képviseli az államot, 2021. évi XXXII. törvény a Szabályozott Tevékenységek Felügyeleti Hatóságáról, 1. § (2) bekezdés. Tulajdonosi joggyakorlásra lásd 3.2. pontban az 1/2018. (VI. 25.) NVTNM rendeletnél kifejtetteket. Az állam öröklése és az államot megillető egyéb jogok gyakorlása esetén a magyar állam képviseletéről szóló 8/2018. (XII. 21.) NVTNM rendelet 1. § (1) bekezdés: A magyar államot a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zártkörűen működő Részvénytársaság képviseli a hagyatékkal kapcsolatos polgári jogi jogviszonyokban és a hagyatékkal kapcsolatos peres és nemperes eljárásokban, ha:

a) az állam mint törvényes örökös örököl, b) végintézkedés hiányában az állam mint törvényes örökös örökölné, továbbá c) az örökhatározó a halála esetére vagyonáról vagy annak egy részéről végintézkedéssel az állam javára rendelkezett.

¹⁴² Ptk. 3:406. § [Helytállás az állami kötelezettségekért] Az államot és az államháztartás részét képező jogi személyt a polgári jogi jogviszonyból fakadó kötelezettsége költségvetési fedezet hiányában is terheli.

¹⁴³ Áht. 32. § A központi költségvetésről szóló törvény csak a következő költségvetési kiadások tekintetében adhat felhatalmazást előirányzat-módosítási kötelezettség nélkül az eredeti előirányzaton felüli kiadás teljesítésére: e) az állammal szemben folyamatban lévő peres ügyekkel és az állam által fizetendő kártérítésekkel, kártalanításokkal, továbbá sérelemdíjakkal kapcsolatos költségvetési kiadás; e) az állami kezességekkel, állami garanciákkal, állami viszontgaranciákkal, kiállítási garanciákkal és viszontgaranciákkal kapcsolatos költségvetési kiadás.

jogképesség) újabb rendhagyó ismérvet tesz hozzá, másrészt nem a jogbiztonságot szolgálja.

Az eddigiekben kifejtett jogi komplikációk és rendellenességek alapján a címben feltett kérdésre igenlő választ adunk: a közjogi jogi személy megoldandó dilemma¹⁴⁴, mivel ezen jogintézményhez kapcsolódóan a közjog jogdogmatikai és joggyakorlati szempontból is ártalmas hatást fejt ki a polgári jogban. e vonatkozásban megoldás lehet egyaránt a komplex jogalanyiség, vagy a komplex jogi személyiség, vagy a jogágak feletti jogi személyiség kategóriák kidolgozása.

„(...) a kontinentális országok többségében, így hazánkban is a klasszikus magánjog finomságában, kidolgozottságában – egész dogmatikájában – messze megelőzi a közjogot.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ FAZEKAS [2008] i.m. 107. o.: általános közigazgatási szervezeti törvény megalkotásával számos felvetett probléma kiküszöbölhető lenne.

¹⁴⁵ KOLTAY – LANDI i.m. 41. o.

Reines János*

ÚTBAN AZ E-VÉGRENDELET FELÉ: INTEGRÁLHATÓAK-E A DIGITÁLIS VÍVMÁNYOK A VÉGRENDELETEK TRADICIONÁLIS ALAKSZERŰSÉGI KÖVETELMÉNYEI KÖZÉ? **

Bevezető gondolatok

A 2020 márciusa óta hazánkban is elterjedt COVID-19 járvány új kihívások elé állította jogrendszerünk különböző területeit. Így a megváltozott társadalmi igényekhez adaptálódnia kellett többek között a munkajognak¹, a társasági jognak², a kötetmi jognak.³

A jogalkotó a felmerült társadalmi igényekre jellemzően rendeleti jogalkotással, bizonyos esetekben *ad hoc* megoldásokkal válaszolt. Általános tendenciaként volt megfigyelhető az alakszerűségi követelmények lazítása, a bürokratikus eljárások leegyszerűsítése, valamint általánosságban a digitális megoldások, elektronikus eljárások előtérbe kerülése.

Voltak ellenben a jognak olyan területei, ahol ugyan a társadalmi igény megjelent a módosításra, azonban a jogalkotó nem kívánt változtatni a fennálló normákon. Ugyan az öröklési jog területén is felmerülhetett egy olyan *társadalmi igény*⁴, amely a végrendeletek alakszerűségi követelményeinek további

* dr. Reines János, PhD hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék. dr.reinesjanos@gmail.com.

** Kézirat lezárva: 2021. szeptember 30.

¹ A veszélyhelyzet során a távmunkával kapcsolatos szabályok alkalmazásáról szóló 487/2020. (XI. 11.) Korm. rendelet, különösen: 1. § (2) bekezdése, 3. §-a illetve a munkahelyvédelmi bértámogatással kapcsolatos egyes kérdésekről szóló 290/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet.

² A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény, valamint a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény egyes rendelkezéseinek eltérő alkalmazásáról szóló 180/2021. (IV. 16.) Korm. rendelet, a veszélyhelyzet során személy-és vagyonegyesítő szervezetek működésére vonatkozó eltérő rendelkezésekről szóló 102/2020. (IV.10.) Korm. rendelet.

³ A veszélyhelyzet ideje alatt elektronikus úton megkötött pénzügyi szolgáltatási szerződésekről szóló 689/2020. (XII.29.) Korm. rendelet. Vö.: CSÖNDES MÓNIKA: *A Covid-19 járvány és a szerződésszegésért való felelősség alóli mentesülés egyes kérdései*, In: Kártérítési és Biztosítási Jog, 2021/3. sz., 3-28. o.

⁴ Pl. hatósági karanténban lévők vagy látogatási tilalom alá került idős otthonokban lévők végrendelezési szándéka, közjegyző vagy ügyvéd előtt.

egyszerűsítését, modernizálását célozza, azonban e körben a jogalkotó nem változtatott a hatályos szabályozáson.

Tekintettel arra, hogy az öröklési jogra jellemző a lassú változás, a *tradíciók* megőrzése, a szükségtelen módosítások mellőzése,⁵ álláspontom szerint helyes volt az a jogalkotói döntés, amely a veszélyhelyzeti jogalkotás keretében nem nyúlt az öröklési szabályokhoz, a kialakult rendszert nem bolygatta meg. Helyes, hiszen – ugyan jelen sorok megírásakor ennek időpontja még bizonytalan – a jelenlegi egészségügyi válsághelyzet pusztán egy átmeneti periódus, azonban az öröklési jogi szabályok végigkísérik életünket, illetve pont, hogy halálunk után vált(hat)ja ki az általunk elérni kívánt joghatást.

Azonban ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül ragaszkodni kellene a tradíciókhoz, s mereven elutasítani minden olyan modern, *digitális megoldást*, amely a jogkereső társadalom életét megkönnyítené, az igényeiket kielégítené - természetesen a meglévő garanciális szabályok megtartása mellett -.

Jelen tanulmányban megvizsgálom, hogy a már most elérhető digitális megoldásokat, nevezetesen az elektronikus aláírást⁶, miként lehetne alkalmazni a végintézkedések területén, a végintézkedések írásba foglalása és aláírása kapcsán. Azon kérdéskör, hogy a szóbeli végrendeletek *streamelése*, valamint videón rögzítése megfelel-e a szóbeli végrendeletek érvényességi feltételeinek, nem képezi jelen tanulmány tárgyát.

Köszönettel tartozom *Török Soma* kollégámnak, aki kiváló munkájában⁷ a problémakört felvetette, összefoglalta meglátásait, s további gondolkodásra sarkallt.

1. Történeti előzmények

Miként arra már a bevezetőben utaltam, hazánkban a végintézkedések jelenleg hatályos alakszerűségi követelményei hosszú *történelmi múlttal* rendelkeznek. Témánk szempontjából a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alakjaitól szóló 1876. évi XVI. törvénycikk, az 1928. évi Magánjogi Törvényjavaslat (a továbbiakban Mtj.) 1829-1872.§-ai, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban 1959. évi Ptk.) 627-635. §-ai, valamint a Polgári Törvénykönyvről

⁵ L. WEISS Emília: *A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/6. 16-28. o., 16. o., valamint VÉKÁS Lajos: *Öröklési jog*, In: Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex Kiadó, Budapest, 2008, 1151. o.

⁶ Elektronikus aláírás alatt a tanulmány keretében az eIDAS Rendelet 3. cikk 12. pontja szerinti aláírást, azaz a minősített elektronikus aláírást értem.

⁷ TÖRÖK Soma: *Végrendetlenül? – Don Quijote hologramja, avagy gondolatok a végrendeletek alakisága kapcsán*, In: Polgári Jog, 2021/3-4. sz.

szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) 7:12., 7:15-7:17. és 7:20-7:21. §-ai relevánsak.

A közreműködők javára történő végrendekezés témakörével jelen tanulmány nem foglalkozik, annak ugyanis álláspontom szerint nincs olyan sajátossága, amely az elektronikus úton tett végrendeletek esetében eltérő szabályozást indokolna. Tekintettel arra, hogy a közvégrendeletekre vonatkozóan mindig is a Ptk.-tól elkülönült szabályrendszer volt irányadó, erről szintén nem esik szó. A végrendeletek alakszerűségi követelményeinek történetét áttekintve az a tendencia figyelhető meg, hogy az alaki követelmények folyamatosan lazultak, a korábbi kivételes szabályok – így például az ún. kiváltságos végrendelet szabályai⁸ – váltak az általánossá, s ahol a jogalkotó úgy ítélte meg, hogy a garanciális szabályok megtartása mellett lehetőség nyílik a szigorú *formalizmus enyhítésére*, ott élt vele.

1.1. A végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről szóló 1876. évi XVI. törvénycikk

A törvénycikk a holográf végrendelet esetében két tanú (1. § a) pont), allográf végrendelet esetében négy tanú (1. § b) pont) jelenlétét követelte meg, akik közül holográf végrendelet esetén legalább egynek, allográf végrendelet esetében legalább kettőnek alá kellett írnia a végrendeletet (4. §).

Szükséges volt a keltezés helyének és időpontjának feltüntetése is (7. §).

Több ívből álló végrendeletet zsinórral össze kellett fűzni és pecséttel megerősíteni (8. §).

A közönséges írástól eltérő jel-vagy számjegy-írásba foglalt végrendelet semmis volt (11. §).

A jogszabály tartalmazott rendelkezéseket az előző bekezdésben hivatkozott kiváltságos végrendelet megtételére is. Témánk szempontjából említésre méltó, hogy a kiváltságos végrendeletek tételének egyik esetkőre éppen a kórvész, vagy más életveszélyes, egyszersmind ragályos, avagy rohamos (rapid) lefolyású járványok fennállása volt (27. §). A szabályozás egészen odáig ment, hogy ragályos betegség esetében a tanúk együttes jelenléte sem volt szükséges (30. §).

⁸ A végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről szóló 1876. évi XVI. törvénycikk 27-32. §-ai, valamint az Mtj. 1870-1872. §-ai.

1.2. Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat

Az Mtj. két tanú együttes jelenlétét kívánja meg holográf végrendelet esetében (1854. §), valamint négy tanú együttes jelenlétét allográf végrendelet esetében (1855. §), azonban a végrendeletet valamennyi tanúnak – és az örökhagyónak is – alá kellett írnia.

Szintén követelmény volt a keltezés helyének és időpontjának feltüntetése (1858. §), több ívből álló végrendelet esetében pedig a zsinórral való összekötésen túl követelmény volt valamennyi ív aláírása az örökhagyó és az egyik tanú által (1861. §). A közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyzés érvénytelenségi ok volt (1836. §). A jogszabály szintén tartalmazott rendelkezéseket a szóbeli (1866-1869. §) és kiváltságos (1870-1872. §) végrendeletre vonatkozóan.

1.3. Az 1959. évi Ptk.

Az 1959. évi Ptk. a holográf végrendelet érvényességéhez már nem követelte meg a tanúk közreműködését, valamint az allográf végrendelet esetében megelégedett két tanú együttes jelenlétével, akiknek – ahogyan az örökhagyónak is –, alá kellett írniuk a végrendeletet.⁹ Szintén követelmény volt a keltezés helyének és időpontjának feltüntetése.¹⁰ Több különálló lapból álló végrendelet esetében a lapok folyamatos sorszámozása volt a követelmény, valamint valamennyi aláírása az örökhagyó és mindkét tanú által.¹¹ A közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyzés, gyorsírás érvénytelenségi ok volt.¹² A kódex nem tartalmazott rendelkezéseket a kiváltságos végrendeletekre.¹³ Új szabályként bekerült azon kitétel, hogy a gépirás akkor sem minősül saját írásnak, ha az örökhagyótól származik.¹⁴ Szintén új szabályként jelent meg azon előírás, hogy írásbeli magánvégrendeletet csak olyan nyelven lehet érvényesen tenni, amelyet a végrendelező ért, és amelyen írni, illetőleg olvasni tud.¹⁵

⁹ 1959. évi Ptk. 629. § (1) bekezdés a)-b) pont

¹⁰ 1959. évi Ptk. 629. § (1) bekezdés

¹¹ 1959. évi Ptk. 629. § (2) bekezdés

¹² 1959. évi Ptk. 628. § (3) bekezdés

¹³ Ugyan a szóbeli végrendeletekre az 1959. évi Ptk. is tartalmazott szabályozást, az azonban nem összekeverendő a kiváltságos végrendelettel, amely egy megszűnt privilegizált kategória lett.

¹⁴ 1959. évi Ptk. 628. § (2) bekezdés

¹⁵ 1959. évi Ptk. 627. §

1.4. A hatályos Ptk.

A Ptk. átveszi az 1959. évi Ptk. szabályait, vagyis nem követeli meg a holográf végrendelet érvényességéhez a tanúk közreműködését, illetve már csak két tanú együttes jelenléte szükséges az allográf végrendelet esetében, akiknek – és az örökhagyónak is – alá kellett írnia a végrendeletet. Szintén követelmény volt a kelezés időpontjának feltüntetése, azonban a kelezés helyét a továbbiakban már nem szükséges feltüntetni.¹⁶ Több különálló lapból álló allográf végrendelet esetében a lapok folyamatos sorszámozása a követelmény, valamint valamennyi oldal aláírása az örökhagyó és mindkét tanú által¹⁷, azonban holográf végrendeletet a továbbiakban már nem szükséges az örökhagyónak minden oldalon aláírnia.¹⁸ A közönséges írástól eltérő egyéb jel-vagy számjegyzírás, gyorsírás a hatályos jog szerint is érvénytelenségi ok.¹⁹ A kódex nem tartalmaz rendelkezéseket a kiváltságos végrendeletekre. A kódex tartalmazza azon előírást is, hogy a gépírás akkor sem minősül saját írásnak, ha az örökhagyótól származik²⁰, valamint azon szabályt is, hogy írásbeli magánvégrendeletet csak olyan nyelven lehet érvényesen tenni, amelyet a végrendelező ért, annyiban pontosítva, hogy sajátkezűleg írt végrendelet esetén az írás, más által írt végrendelet esetén az olvasás képessége lett követelmény, vagyis mindkét képességgel nem kell egyidejűleg rendelkeznie.²¹

Megjegyzendő, hogy a Ptk. megalkotása során már a kezdetektől cél volt az indokolatlan alakszerűségi követelmények csökkentése, a „*végintézkedés biztonságának csökkentése*”, az „*örökhagyói akarata sérelme*” nélkül.²² Az általam vizsgált témakör – az elektronikus aláírás alkalmazhatósága – egyebekben már a Ptk. kodifikációjában is megjelent egy helyen, nevezetesen a Legfőbb Ügyészség egyik észrevételében²³, azonban a megoldás implementálására, mi több szélesebb körű párbeszédre sem került sor. A soron következő két fejezetben először vázolom az általam javasolt megoldást, valamint annak beépítését a hatályos öröklési jog rendszerébe.

¹⁶ Ptk. 7:17. § (1) bekezdés

¹⁷ Ptk. 7:17. § (3) bekezdés

¹⁸ Ptk. 7:17. § (2) bekezdés

¹⁹ Ptk. 7:16. § (3) bekezdés

²⁰ Ptk. 7:16. § (2) bekezdés

²¹ Ptk. 7:15. §

²² WEISS Emília: *A magyar polgári jogi szabályok felülvizsgálata, különös tekintettel az öröklési jogra*, In: *Közjegyzők Közlönye*, 2001/1. sz., 1-9. o., 6. o.

²³ *Az új Polgári Törvénykönyv tervezetere érkezett észrevételek táblázatos összefoglalása*, 2007. április 17., In: *Az Igazságügyi Minisztérium iratanyaga a 2013-as Polgári Törvénykönyv előkészítésével és hatályba léptetésével kapcsolatban*, II. kötet, Magyar Közlöny Kiadó, Budapest, 2017, 985. o.

2. Az elektronikus ügyintézés lehetősége

2.1. A terjedő elektronikus eljárásokra vonatkozó jogi környezet

Az elektronikus eljárások egyre szélesebb körben elfogadottak és használtak mind a hazai, mind pedig a nemzetközi tranzakciók során, s a rájuk vonatkozó jogszabályanyag részleteiben is kidolgozottá vált a 2010-es években. E körben mérföldkőnek számít a 910/2014/EU rendelet (a továbbiakban *eIDAS rendelet*).²⁴ A rendelet (2) preambulumbekzdése szerint a rendelet célja a belső piacon végrehajtott elektronikus tranzakciókba vetett bizalom megerősítése a polgárok, a vállalkozások és a hatóságok közötti biztonságos elektronikus interakciók közös alapjainak kialakítása révén, aminek köszönhetően az Unión belül hatékonyabbá válnak az online magán- és közszolgáltatások, az elektronikus üzletvitel és az elektronikus kereskedelem.

Hazánk jogrendszerében az eIDAS rendeletet kiegészíti az elektronikus ügyintézési törvény (a továbbiakban *E-ügyintézési tv.*)²⁵, amelynek 2. § (1) bekezdése szerint az elektronikus ügyintézészt biztosító szervek a feladat- és hatáskörükbe tartozó ügy, valamint a jogszabály alapján biztosítandó szolgáltatásaik igénybevételéhez, lemondásához vagy módosításához szükséges ügyeknek az ügyfelekkel történő elektronikus intézését az e részben meghatározottak szerint kötelesek biztosítani. Az E-ügyintézési tv. 9.§ (1) bekezdése pedig a jogalanyok széles csoportja esetében egyenesen kötelezővé teszi az elektronikus eljárást. Az *E-ügyintézési tv. 99. §-ának (1) bekezdése* szerint ugyanakkor *a családi jogi és öröklési jogi jogviszonyokban nem lehet az elektronikus formán kívüli dokumentumokat mellőzve, csak elektronikus aláírást vagy bélyegzőt felhasználni, és elektronikus aláírással vagy bélyegzővel ellátott elektronikus dokumentumot készíteni.*

E jogszabályhely változatlan tartalommal vette át a korábbi, az elektronikus aláírásról szóló 2001. évi XXXV. törvény (a továbbiakban: Eat.) 3. § (2) bekezdésének rendelkezéseit. Az E-ügyintézési törvény indoklása szerint: „[a]z Eat. hatályon kívül helyezésével az eddig az Eat. 3. § (2) bekezdésében szabályozott, az elektronikus aláírások családjogi és öröklési jogi alkalmazásának tilalmát kimondó rendelkezést célszerű megőrizni.” Az E-ügyintézési tv. érdemi indoklást tehát nem

²⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, amely az Európai Unión belül egységes szabályrendszert alkotott az elektronikus eljárásokban, HL L 257, 2014, 8. 28., 73-114. o.

²⁵ 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

tartalmaz a tilalom fenntartása mellett. Ezzel szemben az Eat. törvény indoklása az alábbi okfejtést tartalmazza: „a (2) bekezdésben megjelölt öröklési jogi, illetve családi jogi jogviszonyok hosszú időhorizontúak, statikus jellegűek.”

A szakasz indoklása szerint a törvény e jogviszonyokban nem teszi lehetővé az elektronikus forma kizárólagos használatát. E rendelkezés háttérében az az életszerű felismerés áll, hogy e különös jelentőségű és fenti jellemzőkkel bíró jogviszonyokkal kapcsolatban kizárólag elektronikus forma használatával a *jogbiztonság* (sic!) *sérülésének veszélye* állna fenn. A törvény a jogbiztonság növelése érdekében tehát nem teszi lehetővé kizárólag elektronikus forma használatát, azonban ezt - a hagyományos formák használata mellett - nem is tiltja meg.

Álláspontom szerint az Eat. elfogadásakor – 2001-ben – a fenti törvényi indoklás megalapozott jogalkotói óvatosságnak volt tekinthető, azonban az elmúlt húsz év tapasztalatai nem támasztották alá a jogbiztonság – vagy helyesebben okiratbiztonság – sérüléséhez kapcsolódó aggályokat, így az E-ügyintézési tv. vonatkozó szakaszának revíziója indokolt lenne.

2.2. Technikai megoldások kérdésköre

Török Soma tanulmányában²⁶ – irodalmi példákkal szemléltetve – sokfajta megoldást említ a hologramtól kezdődően egészen a videófelvételekig. Ha némiképp konzervatívabb megoldásban gondolkozunk, felmerülhet a szövegszerkesztővel megalkotott *doc* vagy *pdf* kiterjesztésű fájlok végrendeletként történő elfogadása. A másik véglet pedig lehet egy animáció vagy egy képsorozat felhasználása. Ez utóbbi alatt értve például azon megoldást, hogy az örökhagyó egy diavetítést szán végrendeletének, amelyben levetíti a végrendeleti örökösök képmását.

Anka Tibor álláspontja szerint végrendelet tulajdonképpen bármilyen anyagon készülhet, ami az emberi gondolat tartalom rögzítésére és megőrzésére alkalmas, nem feltétlenül papíron és íróeszközzel kell, hogy létrejöjjön az okirat.²⁷

Vékás Lajos ugyanakkor hangsúlyozza, hogy mivel a végrendelet joghatásainak beálltakor a végrendelező már nem él, így a szigorúbb alakisági szabályok megállapítása garanciális jelentőséggel bír.²⁸ Álláspontom szerint az örökhagyó végakaratainak közvetítő közege a fent említetteknek megfelelően

²⁶ TÖRÖK i. m. 2-5. bekezdések.

²⁷ ANKA Tibor: 7:15. §, In: Osztovits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, IV. kötet, Opten, Budapest, 2014, 450. és 453. o.

²⁸ VÉKÁS Lajos: *Öröklési jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2019, 41. o.

irreleváns, amíg megfelel bizonyos *garanciális követelményeknek*. E garanciális követelmények az örökhagyótól való származás megállapíthatósága, a tartalom változatlan tartalommal történő rekonstruálhatósága, valamint az, hogy a jognyilatkozat megtételének időpontja rekonstruálható legyen.

2.3. Az elektronikus aláírás, mint lehetséges alternatíva

A magánjog a fenti dilemmával, vagyis a nem papír alapú dokumentumok elfogadhatóságával, nem először találkozik, sőt a *jognyilatkozatok körében* már meg is alkotott egy technológia-semleges megoldást: a Ptk. 6:7. § (3) bekezdése értelmében írásba foglaltnak kell tekinteni a jognyilatkozatot akkor is, ha annak közlésére a jognyilatkozatban foglalt tartalom változatlan visszaidézésére, a nyilatkozattevő személyének és a nyilatkozat megtétele időpontjának azonosítására alkalmas formában kerül sor.

E technológia-semleges szabály a megalkotásakor talán még nem bírt oly mértékű relevanciával, mint napjainkban. Az eIDAS rendelet egységesítette az elektronikus aláírás, a fokozott biztonságú elektronikus aláírás, a minősített elektronikus aláírás, az időbélyegző és a minősített elektronikus időbélyegző fogalmi kategóriáját, amelyek kielégítik a fent meghatározott követelményeket.²⁹

Az eIDAS rendelet 25. cikkének (2) bekezdése kimondja, hogy a minősített elektronikus aláírás a saját kezű aláírással azonos joghatású. A rendelet 41. cikke pedig az elektronikus időbélyegző joghatásáról rendelkezik: a minősített elektronikus időbélyegző esetében vélelmezni kell az általa feltüntetett dátum és időpont pontosságát, valamint az adott dátumhoz és időponthoz kapcsolt adatok sértetlenségét.³⁰ A technológia tehát adott ahhoz, hogy minősített elektronikus aláírással és minősített elektronikus időbélyegzővel ellátott végrendeleteket (a továbbiakban *e-végrendelet*) alkossunk, a kérdés pusztán az, hogy az ilyen formában megalkotott végrendelet beilleszthető-e hatályos öröklési jogunk dogmatikai rendszerébe, s amennyiben nem, úgy mely módosítások elvégzésére lenne ehhez szükség.

²⁹ eIDAS rendelet, 26. és 41-42. cikk

³⁰ eIDAS rendelet, 41. cikk (2) bekezdés

3. Az e-végrendelet beilleszthetősége az öröklési jog hatályos rendszerébe

3.1. A végrendelet létezésének megállapítása

A hatályos Ptk. szerint az okirat végrendeleti jellegének megállapításához az szükséges, hogy az örökhagyó halála esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmazzon és külsőleg az örökhagyótól származónak mutakozzék.³¹ A végrendeletek érvényességének és létezésének egymástól történő elhatárolásával a tételes jog korábban nem foglalkozott, azt a bírói gyakorlat³² alakította ki, majd a kodifikáció során beépítésre került a Ptk. fent hivatkozott szakaszába.³³

A fentiekén túl *Csehi Zoltán*³⁴ és *Török Soma*³⁵ álláspontja szerint a jognyilatkozat végrendeleti jellegéhez az is szükséges, hogy a jognyilatkozat okiratba legyen foglalva. Török álláspontja szerint az okiratiság olyan *a priori* jellemvonása a végrendeleteknek, hogy erről külön említést tenni nem is szükséges. Hangsúlyozza, hogy erre tekintettel felesleges is a Ptk. 7:13. §-ának a közvégrendelet és az írásbeli magánvégrendelet tételét lehetővé tevő szakasza, hiszen a létezés adó okirati forma és az írásbeliség mint érvényességi kellék között nem található köztes kategória.

A szerzők hangsúlyozzák³⁶, hogy ebből következően a számítógép, okostelefon, kép-és hangrögzítő, felhő vagy más hasonló eszköz útján tett jognyilatkozatok nem minősülhetnek végrendeletnek. Álláspontom szerint a szerzők következtetése e körben kiegészítésre szorul. Ha és amennyiben hagyományos papír alapú okiratfogalommal azonosítanánk a fenti okirat fogalmat, akkor már a Ptk.-ban szabályozott szóbeli végrendelet sem esne ebbe a körbe, így *per definitionem* nem létezne, vagyis a kódex önmagával kerülne ellentmondásba. A Ptk. nem határozza meg az okirat fogalmát, így arról sem lehet nyilatkozni, hogy mi minősül okiratnak és mi nem. Egyedül a közvégrendelet alaki érvényessége kapcsán történik utalás a közjegyzői okiratokra.³⁷ Mivel nincs jogalkotói definíció arra, hogy mi lehet okirat, így nem tehető a végrendelet létezésének feltételévé sem, hiszen nem tudjuk, hogy mi esik ebbe a körbe.

³¹ Ptk. 7:12. §

³² PK 85. számú állásfoglalás

³³ ANKA i.m. 442. o.

³⁴ CSEHI Zoltán: *Öröklési jog a 2013. évi V. törvény alapján*, Menedzser Praxis Kiadó, Budapest, 2014, 12. o.

³⁵ TÖRÖK i.m.

³⁶ Uo.

³⁷ Ptk. 7:14.§ (1) bekezdés

A Csehi és Török által hozott példák, ha megfelelnek a létezéssel kapcsolatos követelményeknek – halál esetére szóló vagyoni rendelkezés és külsőleg az örökhagyótól származónak mutatkozás –, akkor létező végrendeletről beszélhetünk. *Ad absurdum* álláspontom szerint az örökhagyó által szóban önmagának hangosan elmondott nyilatkozata is minősülhet végrendeletnek, igaz, ennek létezéséről senki nem fog értesülni, ha az örökhagyó más személynek nem nyilatkozik róla.³⁸

Ettől eltérő kérdés az, hogy amennyiben az adott „okirat” a Ptk.-ban taxatív módon meghatározott végrendeletfajták³⁹ közül egyik *érvényességi követelményeinek* sem felel meg, akkor azt meg lehet támadni.⁴⁰ *Álláspontom szerint* tehát bármilyen olyan jognyilatkozat, amely az örökhagyótól származik és halál esetére szóló vagyoni rendelkezést tartalmaz, létező végrendelet, s ha azt egyik arra jogosult sem támadja meg, alkalmas arra, hogy az alapján beálljanak az öröklési jogi joghatások. Tehát e körben a Ptk. megfogalmazása nem szorul módosításra, bármilyen olyan jognyilatkozat, amely megfelel a fenti két feltételnek, létező végrendelet., függetlenül attól, hogy milyen technikai, gépi adathordozón jelenik meg, így a fent meghatározott e-végrendelet is.

3.2. Gyorsírás, jel-vagy számjegyzírás

A gyorsírással vagy a közönséges írástól eltérő egyéb jel- vagy számjegyzírással készült magánvégrendelet érvénytelen.⁴¹ Mint azt a jelen tanulmány második fejezetben láthattuk, e követelmény a kezdetektől elvárás a végrendeletek alaktságával kapcsolatban.

Úgy vélem, e szabály *rendeltetése* nyilvánvaló: ha az örökhagyó nem használ egyezményes jelkészletet – valamely ismert nyelv betűit és szavait –, akkor viták forrása lehet az, hogy mit értünk az egyes jelek tartalma alatt, s így az örökhagyó feltehető akarata sem megállapítható.⁴²

Erre tekintettel a fent hivatkozott animáció, fényképfelvételek végrendeletként történő elismerésének nincs helye, hiszen hiányzik az a konvencionális jelrendszer, amely közvetítő közegként szolgálna a tartalom megállapításához. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy amennyiben egy *szkennelt* vagy *lefényképezett* formában létező, korábban megírt végrendeletről beszélünk,

³⁸ Ugyanakkor, ha már nyilatkozik róla az örökhagyó, felmerülhet az a kérdés, hogy az újbóli nyilatkozat egy új végrendelet-e, vagy pedig csak a korábban előadott ismertetése.

³⁹ Ptk. 7:13. §

⁴⁰ Ptk. 7:37. §

⁴¹ Ptk. 7:16. § (3) bekezdés

⁴² L. A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény miniszteri indoklása a 623-635.§-okhoz, 9. pont.

akkor nem a fenti esetkör áll fenn. Ekkor ugyanis a végrendelet eredetileg papír alapon jött létre, s a digitális másolat vagy fénykép csupán ennek a másolata, amely ugyan bizonyítékként felhasználható, azonban az anyagi jogi joghatás az eredeti példányhoz kapcsolódik.⁴³ Technológiai szempontból fel lehetne vetni, hogy egy szöveges dokumentum is pusztán számítástechnikai jelek összessége, nem pedig közönséges írás, azonban álláspontom szerint a közönséges írás követelményének helyes értelmezése az, hogy ebbe beleértendők a szöveges dokumentumok karakterei is.⁴⁴

3.3. Írásbeliség követelménye

Az írásbeli magánvégrendeletet a végrendelkező akár maga írhatja, akár mással írathatja.⁴⁵ A *videófelvételek* – vagy akár hangfelvételek – esetében természetesen nem értelmezhető az írásbeliség követelménye, e „műfaj” inkább a szóbeli végrendeletekhez áll közel.

A szóbeli végrendeletek kapcsán a kodifikáció során felmerült a megszüntetés lehetősége⁴⁶, ugyanis a jogalkalmazók tapasztalata szerint ebben körben kerül sor a leggyakrabban visszaélésekre, nevezetesen olyan szóbeli végrendeletekről tanúskodik két tanú, amely a valóságban nem vagy nem ebben a formában hangzott el.⁴⁷ E-végrendeletek esetében, amennyiben az örökhagyó egy videófelvételt hitelesít ilyen formában, a módosítás lehetősége kizárt, a tartalom változatlanul visszaidézhető, feltehető, hogy az örökhagyó megtette az e formában hitelesített nyilatkozatot. Ennek megfelelően a Ptk. fent hivatkozott 7:16. § (1) bekezdése álláspontom szerint kiegészítendő az „akár elektronikus aláírással és időbélyegzővel maga hitelesítheti formátumtól függetlenül” fordulattal. A Ptk.-ból absztrakt formában nem olvasható ki, hogy elvárjuk-e végrendeletek esetében az úgynevezett szövegszerűséget, az olvasható szöveg követelményét. Amennyiben igen, akkor a videófelvétel nem fogadható el, amennyiben nem, akkor pedig a fenti jogszabályhely kiegészítéssel igen.

⁴³ Természetesen önmagában az eredeti példány megsemmisülése nem jelent hatályvesztést, L. Ptk. 7:42. § (2) bekezdés

⁴⁴ Amennyiben a fent említett, végrendelkező által ismert és használt karakterkészletről beszélünk, tehát betűk, s nem pedig beillesztett szimbólumok képezik a szöveges dokumentum tartalmát.

⁴⁵ Ptk. 7:16. § (1) bekezdés

⁴⁶ WEISS i.m. 7. o.

⁴⁷ BÓKAI Judit – SZABÓ Péter: *A végrendelet szabályainak felülvizsgálata az új Ptk.-ra tekintettel*, In: *Közjegyzők Közlönye*, 2000/11. sz., 3-10. o., 6-7. o.

3.4. Sajátkezűség követelménye

A hatályos jog szerint a gépírás akkor sem számít saját írásnak, ha magától a végrendelezőtől származik.⁴⁸ E szabály a holográf végrendelet megtételének feltételével együtt⁴⁹ értelmezhető, ugyanis, ha a gépírás sajátkezű írásnak minősülne, a végrendeletnek kevésbé szigorú alakszerűségi követelményeknek kellene megfelelnie.

Az aláírás fogalma kapcsán érdekes kérdéseket feszeget tanulmányában *Leszkovent László*: mi az aláírás és a kézjegy közti fogalmi határ; mit jelentenek a bírói ítéletekben megjelölt „rendszerint”, „általában”, „legalább” kifejezések; mennyire kell olvashatónak lennie az aláírásnak, s amellet foglal állást, hogy a szűkítő bírói értelmezés elvetendő, szigorúbb előírás csak jogszabályban kaphat helyet.⁵⁰

Megjegyzendő, hogy e-végrendelet esetében e problémakör fel sem merülhet, hiszen az *elektronikus aláírás „írásképe”* minden esetben ugyanaz lesz, s a technikai megoldásoknak hála biztonsággal megvalósítható a végrendelező személyéhez kapcsolás. Úgy vélem, hogy e-végrendelet esetében, amely fogalmilag tartalmazza azon kitélet, hogy az örökhagyó tette a nyilatkozatot, s az változatlan formában visszaidézhető, nincs jogpolitikai indoka annak, hogy az allográf végrendelet szabályai érvényesüljenek, így minden további nélkül sajátkezű írásnak ismerhetnék el.

Abban az esetben azonban, ha a jogalkotó ezt a megoldást nem találná jogbiztonsági szempontból kielégítőnek, akkor az e-végrendelet allográf végrendeletnek minősülne, s az örökhagyó elektronikus aláírásán túl, tartalmaznia kellene két tanú elektronikus aláírását is. Kérdésként merül fel, hogy a jelenleg hatályos szabályozásból következik-e az, hogy az e-végrendelet már most érvényes. A Ptk. ugyanis csak annyit vár el, hogy a végrendelező két tanú együttes jelenlétében aláírja. Erre a kérdésre a bírói gyakorlat ad nemleges választ. A végrendelet tanújának aláírásáról és a személyének megállapításáról szóló 2/2016. Polgári jogegységi határozat 2. pontjának első mondata szerint: „*a végrendeleti tanú aláírása megfelel az aláírással szemben támasztott követelményeknek, ha a tanú a rá jellemző, általa kialakított egyedi írásformát és írásképet tükröző módon írja alá az okiratot*”. Az allográf végrendelet tehát e-végrendelet formában történő

⁴⁸ Ptk. 7:16. § (2) bekezdés

⁴⁹ A Ptk. 7:17. § (1) bekezdés a) pontja szerint az írásbeli magánvégrendelet alaki szempontból érvényes, ha készítésének ideje az okiratból kitűnik, továbbá ha a végrendelező azt sajátkezűleg írt végrendelet esetén elejétől végéig maga írja és aláírja.

⁵⁰ LESZKOVENT László: *Gondolatok a végrendelet aláírásának módjáról*, In: Közjegyzők Közlönye, 2012/1. sz., 1-14. o., 5-6. és 13-14. o.

végrendeletként történő elismerését a bírói gyakorlat jelenleg elutasítja. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a jogegységi határozat indoklása némiképp rugalmasabban fogalmaz: „*általában az aláíráshoz nem fűződik külön elvárás, annak elfogadott módjára nincs általános szabály*”⁵¹ E ponton felmerülhet a két tanú együttes jelenlétének kérdése, nevezetesen az, hogy e-végrendelet esetében elvárjuk-e, hogy a tanúk együttesen jelen legyenek. A hatályos szabályozás szerint igen, ugyanakkor úgy vélem, a magasfokú okirati biztonság miatt ettől akár el is lehetne tekinteni, ahogy erre már történt javaslat a Ptk. kodifikációja során is.⁵²

Megfontolandó ugyanakkor az együttes jelenlét követelményének újra-definiálása a digitális technológiákra tekintettel. Értve ez alatt a különböző videókonferenciák – Zoom, Skype, stb. – útján történő részvétel együttes jelenlétként történő értelmezését. Mindkét megoldás – azaz a holográf vagy allográf végrendeleti forma –, ugyanazon technológiával kivitelezhető, ugyanolyan, sőt, magasabb fokú biztonságot nyújt, mint a papíralapú aláírás, így pusztán jogalkotói döntés kérdése, hogy melyik megoldást implementálja. Az öröklési jogi dogmatikai kérdések szempontjából csak a gépírásra vonatkozó szabály körében van ennek jelentősége.

4.4. A végrendelet nyelve

Írásbeli magánvégrendeletet olyan nyelven lehet érvényesen tenni, amelyet a végrendelező ért, és amelyen sajátkezűleg írt végrendelet esetén írni, más által írt végrendelet esetén olvasni tud.⁵³

Az 1876. évi XVI. törvénycikk a fenti követelményt nem tartalmazta, hanem akként rendelkezett, hogy ha az örökhagyó nem tudott írni és olvasni, a tanúknak a végrendelet tartalmát ismerniük kellett, s a végrendelező által használt nyelvet érteniük kellett, hogy az örökhagyó számára a végrendeletet fel tudják olvasni.⁵⁴

E szabály célja az írásképtelen örökhagyó végrendelezésének megkönnyítése volt, amelynek szerepét hatályos jogunkban a közvégrendelet tölti be. Az Mtj. 1859. §-a szerint, ha a végrendelező a végrendeleti irat nyelvét

⁵¹ A végrendelet tanújának aláírásáról és a személyének megállapításáról szóló 2/2016. Polgári jogegységi határozat, Indoklás III., 3. pont

⁵² LESZKOVEN László: *Az írásbeli magánvégrendeletek alakai kellékei – gondolatok végintézkedési jogunk reformjához*, In: Közjegyzők Közlönye, 2005/7-8., 3-7. o., 3. o., BESENYEI Lajos: *De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből*, In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára, Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, Szeged, 1998, 33-44. o., 40. o.

⁵³ Ptk. 7:15. §

⁵⁴ 1876. évi XVI. törvénycikk a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alakai kellékeiről, 6.§

nem érti, az írásbeli magánvégrendelet érvényességéhez minden esetben az is szükséges, hogy az iratot aláírása előtt az egyik tanú elejétől végig felolvassa és megmagyarázza oly nyelven, amelyet a végrendelező ért. Ezt elsőként a 1959. évi Ptk. 627. §-a tartalmazta együttes feltételként, miszerint az örökhagyónak írnia és olvasnia is tudnia kellett a végrendelet nyelvén. Álláspontom szerint a hatályos szabályozás ebben a formában szükségtelen. Egyrészt, nehezen képzelhető el olyan helyzet, hogy a végrendelező olyan nyelven írjon saját kezűleg végrendeletet, amelynek a nyelvén nem tud írni. Másrészt, még ha sikerülne is az örökhagyónak saját kezűleg írni olyan nyelven, amely nyelven nem tud írni, vagy pedig olyan végrendeletet aláírnia, amelynek a nyelvén nem tud olvasni, felmerül az akarathiba kérdése. Érvénytelen a végrendeleti rendelkezés, ha az örökhagyó tévedett nyilatkozata tartalmában vagy ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni feltéve, hogy az örökhagyó a rendelkezést egyébként nem tette volna meg.⁵⁵ Márpedig, ha az örökhagyó nem ért a végrendelet nyelvén, akkor okkal feltételezhető, hogy ilyen nyilatkozatot egyáltalán nem akart tenni, hiszen ha nem is tudta, hogy mi a nyilatkozat tartalma, akkor az ismeretlen tartalmú nyilatkozatot következőképpen meg sem akarta tenni. Továbbá, akár még az ilyen tartalmú nyilatkozat létezésének kérdése is felmerülhet, ugyanis, ha az örökhagyó nem érti azt, amit aláírt, akkor vajon tekinthetjük-e tőle származónak a nyilatkozatot? Ugyanakkor természetesen a végrendelet nyelvére vonatkozó szabályozás mögötti jogalkotói szándék – vagyis, hogy az örökhagyó által nem értett nyelven megtett nyilatkozatokat ez okból se fogadja el a jogrend –, ha szükségtelen is, méltányolható. Adott esetben az érvénytelenség megállapítására irányuló jogérvényesítés során ez megkönnyítheti a bizonyítást és a jogalkalmazói döntést.

Az elektronikus úton tett jognyilatkozatok esetében elmondható, hogy azok *nem rendelkeznek semmilyen olyan sajátossággal*, amely a végrendelet nyelvére vonatkozóan többlétszabályozást vagy a hatályos szabályozás módosítását igényelnék. Mi több, a videófelvételt tartalmazó e-végrendelet esetében elegendő lehet a végrendelet nyelvének megértése, s az írástudatlan vagy olvasásra vagy nevének aláírására képtelen állapotban lévő személy esetében a közvégrendeletnek⁵⁶ alternatívája lehet.

⁵⁵ Ptk. 7:40. § (1) bekezdés, a) pont

⁵⁶ Ptk. 7:14. § (5) bekezdés

4.5. A keltezés ideje

A keltezés idejének feltüntetése az írásbeli végrendeletek esetében garanciális jelleggel bír, ugyanis egyrészt az eltérő időpontokban készült végrendeletek egymáshoz viszonyításához, másrészt az örökhagyó esetleges belátási képességének megítéléséhez nyújt kapaszkodót.

Álláspontom szerint a keltezés idejének feltüntetésére az e-végrendelet ugyanúgy, ha nem jobban alkalmas, mint a hagyományos papír alapú okirat. A minősített, elektronikus aláírással és *időbélyeggel* ellátott dokumentum ugyanis kétséget kizáróan igazolja az aláírás időpontját, azt utóbb módosítani nem lehet, s vita tárgya sem lehet.

4.6. Több különálló lapból álló végrendelet

A lapok folyamatos sorszámozásának és – allográf végrendelet esetében – minden oldal aláírásának a követelménye mögött a lapok kicserélésének megelőzése áll.⁵⁷

Álláspontom szerint az elektronikus aláírással és időbélyeggel ellátott elektronikus úton létrejött végrendelet tartalmában leginkább a holográf végrendelethez áll közel, hiszen igen magas bizonyítóerővel bír arról, hogy az abban foglalt nyilatkozatot az örökhagyó megtette, s azt utóbb nem manipulálták, vagyis nem áll fenn a lapkicserélés veszélye. Ez az alakszerűségi követelmény szöveges dokumentum esetében *elhagyható*, a videó-, és hangfelvétel esetében pedig nem értelmezhető.

Záró gondolatok

Megállapítható, hogy bár az e-végrendelet mint allográf végrendelet létező és érvényes végrendeletként a hatályos Ptk. szabályai szerint megalkotható lenne, az E-ügyintézési tv. 99. §-ának (1) bekezdése, valamint a 2/2016. PJE határozat 2. pontjában foglalt többletkövetelmények gátját szabják érvényesülésének. Az E-ügyintézési tv., valamint Ptk. megfelelő módosításával ugyanakkor ennél *tovább is lehetne menni*: az e-végrendelet akár holográf végrendeleti formában is érvényes lehetne a gépirásra vonatkozó szakasz megfelelő módosításával, sőt bizonyos többletszabályokat is el lehetne hagyni e körben a szabályozásból, így a lapok sorszámozásának, valamint a keltezés idejének követelményét, hiszen azokra a

⁵⁷ OROSZ Árpád: *Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Jogtudományi Közlöny, 2014/6. sz., 265-272. o., 266. o.

minősített elektronikus aláírás és a minősített elektronikus időbélyegző megfelelő garanciát nyújthat.

A szabályozás akár odáig is elmehet, hogy videó- és hangfelvételeket ismerjen el létező és érvényes végrendeletként, amely az örökhagyó feltehető akarátának teljesebb megismerhetőségéhez vezethetne. A történeti előzményeket áttekintve láthattuk, hogy a jogalkotó korábban is nyitott volt a meghaladottá vált alakszerűségi követelmények elhagyására, s pusztán hagyománytiszteletből nem vetett el alkalmazható megoldásokat. Kérdésként merülhet fel ugyanakkor, hogy az új végrendeleti forma bevezetése esetében *mit nyerhet a társadalom*. Álláspontom szerint a végrendelezési lehetőségek kiterjesztése – a megfelelő garanciákkal ellátva – önmagában is kívánatos, hiszen megnyitja a lehetőséget a jogkereső közönség számára, hogy új technikákkal, a hozzájuk legközelebb álló módon hozzák meg életvégi döntéseiket. Az előző bekezdésben megjelölt alakszerűségi követelmények megszüntetése *csökkenthetné a formai okokból érvénytelen végrendeletek számát*, s a végrendelező figyelmetlensége kevesebb esetben hiúsítaná meg az örökhagyó végakarátának érvényesülését, minthogy a technológia *automatikusan* pótol bizonyos garanciális alakszerűségi követelményeket.

Az e-végrendelet bevezetése *okiratbiztonsági szempontokat figyelembe véve* is célszerű lenne, tekintve, hogy az adathordozón vagy adathordozókon rögzített végrendelet könnyebben megőrizhető, továbbítható, a megsemmisülés esélye kisebb. Az elektronikus forma a Végrendeletek Országos Nyilvántartásába történő továbbítást is megkönnyítené és – nem utolsósorban – a jelenlegihez hasonló *járványhelyzetben* csökkenthetné a személyes kontaktusok számát, a szóbeli végrendeletnél nagyobb biztonsággal lehetőséget biztosíthatna arra, hogy hirtelen bekövetkező állapotromlás esetén a végrendelező – aki a járványveszély miatt adott esetben hatósági házi karanténban van –, szabadon megtehesse végakarátát, s azt el is tudja juttatni elektronikus úton akár az illetékes közjegyzőhöz.

Sándor István*

AZ ALAPÍTVÁNYOK JOGÁNAK ÁTALAKULÁSA – A MAGYAR MAGÁNJOG VÁLASZAI A KÜLFÖLDI TENDENCIÁKRA

1. Az alapítványok kialakulása és elterjedése

Az alapítvány kialakulásával és történetével kapcsolatban általában az egyiptomi halottkultuszhoz és a római jogban kialakult kegyes célra rendelt (*pia causa*) vagyontömeghez lehet leginkább visszanyúlni, illetve a középkorban az egyházi vagyon kezelése említhető meg.¹ Emellett hatása tekintetében kiemelendő, hogy a római istenek részére történő felajánlások már a kezdetektől gyakoriak voltak, aminek szerepét a kereszténység államvallássá alakulásától a keresztény egyház vette át.² Ezek a célvagyonok (*piae causae, pia corpora*) kezdetben nem voltak önálló jogalanyok, de az V-VI. századtól kezdődően ezeket a vagyontömegeket személyként kezdték el kezelni és önálló jogképességgel bírtak.³ Az alapításhoz nem volt szükség állami engedélyre, elegendő volt a vagyon rendelése, megfelelő kezelő szervezeti rend kialakítása és valamilyen közjóra irányuló cél meghatározása.⁴ Az alapítás alapító okirattal vagy végrendelet útján ment végbe. Célként elsősorban kórházak (*nosocomia*), árvaházak (*orphanotrophia*), nevelőintézetek (*brephotrophia*), szegényházak stb. fenntartását határozták meg. Az alapító dokumentumban meghatározták a kezelő szervet (*administratores, gubernatores*) és annak szervezeti, működési szabályait (*gubernatio*),⁵ így a püspöknek már csak felügyeleti joga maradt a

* Prof. Dr. Sándor István, tanszékvezető egyetemi tanár, Magyar Tudományos Akadémia doktora, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék, sandor.istvan@ajk.elte.hu.

¹ Az alapítványok kialakulásával kapcsolatban részletesen ld. CSEHI Zoltán: *A magánjogi alapítvány. Történeti és dogmatikai alapok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006, 39. o.; CSEHI Zoltán: *A meghagyástól a jogi személyig: Szent Agostontól Savigny-ig – töredékek az alapítványok kultúrtörténetéhez*, in: *Liber amicorum. Studia E. Weiss dedicata. Ünnepi dolgozatok Weiss Emilia tiszteletére*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2002, 13. o.

² CSORBA Ferenc: *Alapítvány jogi fogalma*, Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1901, 7. o.

³ SZENTMIKLÓSI Márton: *A római jog intézményei*. Athenaeum Irodalmi R.-Társulat, Budapest, é.n., 5. kiadás, 92. o.

⁴ VÉCSEY Tamás: *A római jog külső története és intézményei*. Franklin Társulat, Budapest, 1893³, 199.

⁵ Nov. 120.6.1.

vagyontömeg felhasználása tekintetében.⁶ Ez a jogi konstrukció a modern alapítvány elődjének tekinthető.⁷ Ekkor még csak a kegyes cél (*pia causa*) terminológiáját alkalmazták rá, vagyis az alapítványra külön megjelölés nem alakult ki.⁸

A középkorban az alapítványok jelentős része az egyházi szervezetbe tagolódott, ugyanakkor a XIII. századtól a városokban szokássá váltak a világi adományok, amelyek a város felügyelete alá kerültek.⁹ Ekkor jelent meg az a jelenség is, hogy az alapítványok egy részének célja a családtagok támogatására irányult, ami a családi alapítványok kialakulása felé mutatott.¹⁰

A középkorban az alapítvány létesítése, működtetése, alapvetően a keresztény egyházzal és a halál esetére szóló végintézkedéssel állt szoros összefüggésben. Az egyház szorgalmazta az alapítványi felajánlásokat, amelyeket aztán szervezeti keretei adta lehetőségekkel kezelt, elsősorban a püspök, majd később az általa kijelölt vagyongazdálkodók útján.¹¹ Megemlítendő, hogy az angol jogban a középkori egyházi vagyonok, elsősorban ingatlanok, a *use* (a trust előzménye) útján kerültek kezelésre.¹² Már itt szeretnék utalni arra, hogy az alapítvány kifejezés alkalmazása sokszor megtévesztő, különösen az angol jogi nyelvben. Számos olyan jogi struktúrát illetnek alapítvány (*foundation*) elnevezéssel, amelyek ténylegesen nem felelnek meg a civiljogi alapítvány fogalmának.¹³

Magyarországon az első alapítványok létesítése I. Szent Istvánhoz kötődik, aki monostorok és püspökségek alapítása során ezek fenntartásához rendelt ilyen módon vagyont. Ettől kezdődően az egyházi alapítványok megszokott szereplői

⁶ C.1.3.41.11-20.

⁷ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2020²⁴, 235. o.

⁸ Megemlítendő, hogy hasonló jogi konstrukció volt a Szászánida (Újperzsa) Birodalomban létezett magánalapítvány és az iszlám *wakf* is. SÁNDOR István: *Az alapítványok kialakulása és története*. In: B. Szabó Gábor – Menyhei Ákos – Sándor István: *Az alapítvány. Történeti, tipológiai, működési, adózási és vagyongazdálkodási omnibus*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 22. o.

⁹ CSEHI: *A meghagyástól* (i. m.). 28. o.

¹⁰ CSEHI: *A meghagyástól* (i. m.). 29. o.

¹¹ CSEHI: *A magánjogi* (i. m.). 47. o.

¹² Lásd ehhez GOLDSWORTH, John: *Private Foundations: Law & Practice*, Mulberry House Press, Essex, 2011, 16. o.

¹³ Lásd például a Rockefeller, Carnegie és Ford Foundation, amelyek jogilag ténylegesen bejegyzett gazdasági társaságok. Más struktúrák esetében is megtévesztő az alapítvány kifejezés alkalmazása, így például a Fondazione Monte dei Paschi di Siena, Robert Bosch Stiftung, stb. esetén. Lásd ehhez GOLDSWORTH i. m. 7. o. Kanadában pedig az egyik adótörvény [Income Tax Act 1985, R.S.C., (5th Supp.) C. 1. Section 149(1)] nevesíti az alapítványt.

lettek a magyar jogéletnek.¹⁴ Míg az egyházi alapítványok jórészt az egyház szervezetébe tagolódtak be, addig a városi alapítványok esetében elsősorban végrendeleti végrehajtót jelöltek ki erre a célja, aki felett a város gyakorolt felügyeleti jogot.¹⁵ A városi alapítványok egyik formája volt a családtagok támogatására létrejött alapítvány, amely a családi alapítvány szabályozásának gyökereit adta.¹⁶

A reformáció hatására német területeken az alapítványok önállósodása és szekularizációja figyelhető meg, ezzel szemben Franciaországban a királyi hatalom központosítása miatt az alapítványi jogi önállósága háttérbe szorult.¹⁷ Magyarországon is a reformációtól kezdődően terjedtek el a világi célú alapítványok.¹⁸ Számos jogszabály foglalkozott az alapítványokkal és a felettük gyakorolt királyi legfőbb felügyeleti joggal. A jogi személyek jogképessége szervezeti szabályaik szerint került elbírálásra, de a közös jog elvein túlmenően általában volt kiváltságlevelük. Jogképességük külső jele az volt, hogy pecséttel rendelkeztek, éppúgy, mint a hivatalviselők és a nemesek.¹⁹ A reformáció hatására az alapítványok feletti felügyelet több országban is átkerült az államhoz.²⁰ A felvilágosodással felerősödő természetjogi gondolkodás hatására az egyházi célokat fokozatosan világi célok váltották fel, állami felügyelet alatt.²¹ Ennek eredménye az, hogy az első újkori kodifikációkban már helyet kapott az alapítvány intézménye, így az 1794. évi porosz Allgemeines Landrecht (ALR) már egyes részletszabályokat tartalmazott rá, így például jogi személynek minősítette.²² A francia Code Civil, az 1838. évi holland ptk. és az 1865. évi olasz Codice civile egyáltalán nem,²³ míg az osztrák ABGB csak egy szakaszban említi

¹⁴ KECSKÉS László: *Az alapítványi jog fejlődéséről*, In: Magyar Jog 1988/2. sz., 104-116. o., 110. o.
A római katolikus egyházjog szerint is jogi személy az alapítvány, amelynek saját szabályzata van és egy vagy több személy igazgatja. ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, é.n., 108. o.

¹⁵ CSEHI: *A magánjogi* (i. m.) 52. o.

¹⁶ CSEHI: *A magánjogi* (i. m.) 53. o.

¹⁷ CSEHI: *A magánjogi* (i. m.) 58. o.

¹⁸ KECSKÉS i.m. 110. o.

¹⁹ BÓDINÉ BELIZAY Kinga – HORVÁTH Attila – ZLINSZKY János: *A magyar magánjog története*, In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2004, 47. o.

²⁰ CSEHI: *A meghagyástól* (i. m.) 34. o.

²¹ CSEHI: *A meghagyástól* (i. m.) 35. o.

²² ALR II, 4, 2. § 21-22. és 27-133. o.

²³ Az 1942. évi olasz polgári törvénykönyv már tartalmazza az alapítványok általános szabályait, ezen túlmenően azonban egyes felhasználási területeire (családi, agrár, egyetem fenntartására irányuló, vallási stb) külön jogszabályokat is alkottak. Ezeket lásd BANCONE, Vincenzo: *Italy: charitable trusts and private foundations*, *Trusts & Trustees*, Vol. 15., 2009/15. sz., 354-358. o., 355. o.

az alapítványt.²⁴ Franciaországban például a feudális hitbizomány funkcióját betöltő, hosszú távú vagyonkoncentráció lehetősége miatt az alapítvány szabályozása egyáltalán nem került be a magánjogi kódexbe. A zürichi PGB már tartalmaz szabályokat az alapítvány létesítésére és állami felügyeletére vonatkozóan, majd a spanyol Código civil, a német BGB és a svájci ZGB is tartalmazott rendelkezéseket ezzel kapcsolatban.²⁵ A kontinentális európai országokban az alapítvány jogi szabályozása egyes magánjogi kódexekbe is beépítésre került, más országokban pedig külön törvényben található meg a szabályai.²⁶ Magyarországon a törvényi szabályok csak a kereteit adták meg az alapítványok jogának, amit kiegészített a bíróságok és a főfelügyeleti hatóság gyakorlata.²⁷ A korabeli szokásjogot többé-kevésbé visszaadja az Mtj. szabályozása.

Az 1948 után hazánkban bekövetkezett politikai fordulat, a szocialista ideológia térnyerése eredményezte azt, hogy a társadalmi szervezeteket betiltották és működésüket ellehetetlenítették. Ennek következtében egyesületeket magánszemélyek nem alapíthattak –belügyminiszteri rendelettel már 1946-ban több ezer egyesületet feloszlattak –,²⁸ és alapítványok létesítését is megszüntették a privátszféra számára az 1949. évi 2. tvr. alapján.²⁹ Ennek a folyamatnak a következményeként az alapítvány szabályozása kimaradt az 1959. évi Ptk.-ból³⁰, a még meglévő alapítványok pedig bár tovább működhettek, azonban túlnyomó részük államosításra került.

Hazánkban az alapítványok anyagi jogi szabályozására gyakorlatilag csak 1987-ben került sor.³¹ A szabályozás lényege az alapítvány jogi személyiségének deklarálása és annak előírása volt, hogy csak tartós közérdekű célra alapítható. A szabályozás bár csak a főbb szabályokra terjedt ki és számos kérdést a bírósági gyakorlatra bízott, azonban – az 1990-es években történt módosítások és az új Ptk.³² szabályai mellett is – lefektette az alapítványi jog kereteit.³³ Megemlítendő, hogy az alapítványok jogát 1987 és 2013 között a bírósági gyakorlat jelentős

²⁴ ABGB 646. §-a.

²⁵ Részletesen lásd ehhez CSEHI: *A meghagyástól* (i. m.) 40sk.

²⁶ Lásd ehhez CSEHI: *A magánjogi...* (i. m.) 63. sk.

²⁷ SZLADITS Károly: *Személyek*, In: Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog, I. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 505-663. o., 601. o.

²⁸ BÓDINÉ BELIZAY – HORVÁTH – ZLINSZKY i. m. 126. o.

²⁹ A tvr. részletes elemzését lásd CSEHI: *A magánjogi (i. m.)*. 87. o.

³⁰ 1959. évi IV. törvény a polgári törvénykönyvről (a továbbiakban 1959. évi Ptk.)

³¹ Az egyes polgári jogi szabályok módosításáról szóló 1987. évi 11. törvényerejű rendelet által.

³² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban Ptk.)

³³ Egyet tudunk érteni Csehi Zoltán megállapításával, miszerint „[l]ényegében ezek a szabályok kiállítják az idő próbáját, és mind a mai napig a jelenlegi magyar alapítványi szabályozás vázát alkotják”, CSEHI: *A magánjogi (i. m.)*. 89. o.

mértékben alakította és formálta,³⁴ és több törvényi módosításra is sor került, amelyek közül az egyik legjelentősebb az 1993. évi XCII. törvény volt.³⁵ A magyar jogalkotó végül a hatályos Ptk. a Harmadik könyv (Jogi személyek) Hatodik részében helyezte el az alapítványok magánjogi normáit,³⁶ és a magánautonómia kereteit kívánta szélesíteni ezen a területen, különösen a jogi személyekre általában bevezetett diszpozitivitásra vonatkozó főszabállyal.³⁷ A szabályozás további lényeges rendelkezése az, hogy családi alapítvány létesítését is lehetővé teszi.³⁸ Az egyik – talán legfőbb újdonsága – pedig az, hogy csak a tartós célt követeli meg az alapítványtól, a közérdekűséget már nem, így magáncélú alapítvány létesítését is lehetővé tette.

Az Országgyűlés 2019. március 14-én fogadta el a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi LIII. törvényt (a továbbiakban *Vatv.*), amely 2019. március 29-én lépett hatályba. A jogalkotó célja a jogszabály megalkotásával arra irányult, hogy a korábban csak szűk körben alkalmazható alapítvány mellett *vagyonkezelési tevékenységet végző alapítvány* létesítésére is sor kerülhessen. Ennek megfelelően akár már létező, akár újonnan alapított alapítvány is végezhet vagyonkezelési tevékenységet az alapító okiratban meghatározott feladat elvégzése vagy kedvezményezetteknek történő vagyoni juttatás céljából, amennyiben a bíróság vagyonkezelő alapítványként veszi nyilvántartásba.

A vagyonkezelő alapítványokra vonatkozó speciális előírásokat tehát a *Vatv.* tartalmazza, ehhez képest azonban a Ptk. szabályai – különösen az alapítványokra vonatkozó XXIII. címben található előírások – háttérszabályozást képeznek.³⁹ A vagyonkezelő alapítvány által létesített vagyonkezelési jogviszony nem tartozik a *Bvktv.*⁴⁰ hatálya alá, így például a jogviszonyt nem kell a Magyar Nemzeti Banknak nyilvántartásba vennie, ellentétben az eseti bizalmi vagyonkezeléssel.⁴¹ Másrészt, a vagyonkezelő alapítvány által végzett bizalmi vagyonkezelési tevékenység nem minősül

³⁴ Erre vonatkozóan lásd LOMNÍCI Zoltán: *Alapítványok és közalapítványok*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2000, 11. o.

³⁵ A Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1993. évi XCII. törvény.

³⁶ Ptk. 3:378 -3:404. §§.

³⁷ CSEHI Zoltán In: VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, I. kötet, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014, 593. o.

³⁸ A Ptk. 3:378. § (1) bekezdése már nem kívánta meg, hogy a tartós cél „közérdekű” legyen.

³⁹ A Ptk. egyes szabályai pedig csak a közérdekű vagyonkezelési alapítványra alkalmazhatók, így a Ptk. 3:379. § (4) bekezdése, a 3:386. §-a, a 3:397. § (3)–(4) bekezdései és a 3:404. § (1) bekezdése.

⁴⁰ 2014. évi XV. törvény a bizalmi vagyonkezelőkről és tevékenységük szabályairól

⁴¹ A *Vatv.* 2. § (3) bekezdés, b) pont

üzletszerű bizalmi vagyonkezelésnek⁴², így üzletszerű bizalmi vagyonkezelő vállalkozásnak sem minősíthető.⁴³ A Ptk. bizalmi vagyonkezelési szerződésre vonatkozó rendelkezései ugyanakkor néhány kivétellel a vagyonkezelő alapítvány esetében is irányadók.

A vagyonkezelő alapítványoknak két altípusát szabályozza a Vtv., így a magánérdekű⁴⁴ és a közérdekű célra létesített változatát. A Vtv. szabályainak módosítására viszonylag gyorsan, már tavaly nyáron sor került.⁴⁵

2. A magáncélú alapítványok megjelenése és térnyerése

A kontinentális európai országokban általános ismert az alapítvány intézménye és általános, hogy közérdekű célra történő létrehozása az elsődleges. Az Európai Unió minden egyes államában lehetőség van közérdekű alapítvány létesítésére és a magáncélú alapítvány is megengedett a tagországok jelentős részében. Az alapítvány (*foundation*) terminológia különböző jelentéssel bír, bár a tagországok többségében megegyeznek a tartalmi elemei. Két szélsőséges megoldás egyike a francia tradicionális alapítvány, amely csak közérdekű célra, általában minimum egymillió euró induló vagyonnal létesíthető és nagyon erős állami felügyelet alatt áll. A másik véglet a holland szabályozás, ahol bármilyen jogszerű célra létesíthető alapítvány minimumtökére vonatkozó előírás nélkül, továbbá gazdasági tevékenységet is folytathat és csak közjegyzői felügyelet állnak.⁴⁶ Az alábbiakban a magánalapítványok megjelenésének és elterjedésének folyamatára szeretnék rámutatni.

A magánalapítvány első meghatározó jogi szabályozása *Liechtenstein*hez köthető, ahol 1926-ban a PGR⁴⁷ tartalmazott rendelkezéseket erre vonatkozóan

⁴² A Vtv. 2. § (2) bekezdése szerint: „[a] vagyonkezelő alapítvány gazdasági tevékenységként a javára rendelt, illetve általa az (1) bekezdés szerinti célból bizalmi vagyonkezelésbe vett vagyon kezelését végezheti”. Ez alapján a vagyonkezelést akár a saját, akár a kezelt vagyon vonatkozásában gazdasági tevékenységként végzi a vagyonkezelő alapítvány.

⁴³ Bvktv. 3. § (1) bekezdés

⁴⁴ A Vtv. megfogalmazásában nem közérdekű vagyonkezelő alapítvány.

⁴⁵ Az egyes törvények igazgatási, valamint gazdaságélénkítő célú módosításáról, továbbá egyes vagyongazdálkodást érintő rendelkezésekről szóló 2020. évi LXXXI. törvény jelentősen csökkentette a magáncélú vagyonkezelő alapítványok szervezetével kapcsolatos kötelező előírásokat.

⁴⁶ A holland szabályozás kapcsán lásd VAN DEN TOORN, Gabri P. J. G. –VINK, Denis R.: *The Netherlands: Joban Cruijff (foundation) plays in parliament*, Vol. 15., Trusts & Trustees, 2009/5. sz., 385-388. o., 385. o.

⁴⁷ *Personen- und Gesellschaftsrecht vom 20. Januar 1926*

(*Privatstiftung*) tizenkilenc szakasz terjedelemben.⁴⁸ Megemlítendő, hogy *Monacóban* már 1922-ben lehetőség volt arra, hogy a vagyon magáncélokra kerüljön rendelkezésre alapítvány részére, azonban ennek nemzetközi hatása azonban csekélyebb volt. *Ausztriában* a liechtensteini szabályozás mintájára került szintén bevezetésre a magánalapítvány 1993-ban.⁴⁹ Idővel francia jogterületen is teret nyert az intézmény, így *Belgiumban* 2002-ben (*fondations privées*), míg *Luxemburgban* 2013-ban (*fondations patrimoniales*) került bevezetésre hasonló szabályozás. *Hollandiában* az új polgári törvénykönyvben kapott helyet az alapítvány szabályozása, ami kiterjed a magáncélú alapítványokra is.⁵⁰ A vegyes jogrendszerű *Máltán* 2007-ban kerültek beépítésre a polgári törvénykönyvbe a magánalapítványra vonatkozó szabályok.⁵¹ Az amerikai kontinensen ezen a területen is úttörő szerepet töltött be *Panama*, ahol 1995-ben alkottak jogszabályi háttérrel a magánalapítványnak.⁵² A panamai törvényhozás jelentős mértékben támaszkodott a liechtensteini magánalapítványra.⁵³

A *common law* jogrendszerű országok tekintetében az elsők között *Saint Kitts* alkotott külön szabályozást a magánalapítványra 2003-ban.⁵⁴ Ezt megelőzően *Libériában* 2002-ben született ilyen tárgyú törvény,⁵⁵ azonban ennek jelentősen kisebb hatása volt. A *Saint Kitts*-ben megalkotott törvény hatására számos, nemzetközi trustot is szabályozó offshore központ alkotta meg a saját jogszabályát.⁵⁶ Egyes országok ezt kifejezetten a pénzügyi szolgáltatóipar

⁴⁸ Lásd ehhez Norbert SEEGER: *The Liechtenstein Foundation, a Living Will*. Trusts & Trustees 1995/6. 21. Ennek a közelmúltban a legjelentősebb módosítására 2008-ban került sor (Stiftungsgesetz, Gesetz vom 26. Juni 2008 über die Abänderung des Personen- und Gesellschaftsrechts); Liechtenstein Law Gazette 2008/220.), amelynek szabályai beépítésre kerültek a PGR-be. Lásd ehhez Paolo PANICO: *Private Foundations. Law and Practice*. Oxford University Press, Oxford, 2014. 5sk. GOLDSWORTH: *i. m.* 51. A módosítás egyik legnagyobb vívmánya, hogy egyértelműen elhatárolta egymástól a magáncélú és a közcélú alapítványt, ugyanakkor lehetővé téve, hogy a családi alapítvány is szolgálhat közcélokat egyidejűleg. Részletesen lásd Thomas ZWIEFELHOFER: *Liechtenstein: the Reform of Foundation Law*. Trusts & Trustees 2009/5. 373. p.

⁴⁹ Bundesgesetz über Privatstiftungen (Privatstiftungsgesetz–PSG) (BGBl. No. 532/1993).

⁵⁰ Az alapítvány közcélúsága alapvetően az adóhatóság minősítésén múlik. Lásd ehhez van den TOORN–VINK: *i. m.* 385. o.

⁵¹ Máltai polgári törvénykönyv (Act XIII of 2007) második melléklete, 2008. április 1-től hatályos.

⁵² Ley No 25 de 12 de Junio de 1995 por la cual se gerulan las Fundaciones de Interés Privado, LFIP.

⁵³ Elmar JERJEN: *Panama: reasons for the popularity of private interest foundations*. Trusts & Trustees 2009/5. 399. A szabályozást 2006-ban és 2007-ben is módosították.

⁵⁴ Foundations Act of 2003.

⁵⁵ Private Foundation Law of Liberia of 2002.

⁵⁶ Ezek közül a jelentősebbek a következők voltak: Foundations Act 2004 (Bahama-szigetek, amit 2005-ben és 2007-ben is módosítottak). International Foundations Act 2007 (Antigua és

fejlesztése és a külföldi befektetők számára, akár jogszabályi csomaggal valósították meg.⁵⁷ Ilyenre tipikus példa Katar, ahol 2016-ban a pénzügyi központ külön szabályozást alkotott az alapítványokra, noha a *wakf* hasonló funkciót már betölt a jogrendszerében.⁵⁸ Hasonló szabályozást alkotottak Dubajban is 2018-ban.⁵⁹

Az Amerikai Egyesült Államokban, hasonlóan a brit országokhoz, nagyon sokáig nem volt ismert az alapítvány (*foundation*), helyét a gazdasági társaság és leginkább a trust töltötte be.⁶⁰ Adózási kategóriaként használják a „*foundation*” terminológiát.⁶¹ Kiemelendő, hogy az Amerikai Egyesült Államokban az adómentesség egyik alkategóriája a szövetségi adótörvény (*Internal Revenue Code*) alapján a magánalapítvány (*private foundation*)⁶² a közösségtől adományokat gyűjtő jótékonyági szervezetek (*public charities*) mellett. Az alapítványokon belül is megkülönböztetendő a közérdekű célra szolgáltatásokat nyújtó alapítvány (*operational foundation*), amely nem magánalapítványnak, hanem közérdekű jótékonyági szervezetnek (*public charity*) minősül adózási szempontból.

Az Amerikai Egyesült Államokban először New Hampshire vezette be kontinentális európai jogi természetű alapítványt 2017-ben, majd Wyoming volt

Barbuda, hatályos 2009. január 17-től). Foundations Act 2008 (Anguilla, hatályos 2008. december 12-től). Foundations (Jersey) Law 2009 (Jersey), Foundation Act 2009 (Vanuatu), Foundations Act 2009 (Seychelle-szigetek), Foundation Act 2010 (Labuan), International Foundations Act 2010 (Belize), Foundations Act 2011 (Isle of Man), Foundations Act 2012 (Mauritius), Foundations Act 2012 (Cook-szigetek), Foundations (Guernsey) Law 2012 (Guernsey). Private Foundations Act 2017 (Gibraltár). A kigyűjtést részben lásd Paolo PANICO: *Private Foundations (i. m.)*. 8. p.

⁵⁷ Pl. Antigua és Barbuda 2004-ben vezette be a nemzetközi trust alapításának lehetőségét (International Trust Act 2004), majd 2009-ben három törvényt is hatályba léptettek a külföldi befektetők igényeinek kiszolgálása érdekében (International Foundations Act No. 19 of 2007, International Limited Liability Companies Act No. 20 of 2007, International Trust Act No. 18 of 2007), amit kiegészített a Trust Service Providers Act No. 20 of 2008.

⁵⁸ Qatar Financial Centre Regulation No. 18 of 2016, QFC Foundation Regulations. Lásd ehhez Christophe JOLK – David RUSSELL: *Qatar Financial Centre Foundation*, *Trusts & Trustees* 2019/6. 611skk.

⁵⁹ Dubai International Financial Centre Law No. 3 of 2018, Foundations Law. A wakf és a trust összehasonlító elemzését lásd Hisham MARWAH – Anja K. BOLZ: *Waqfs and trusts: a comparative study*, *Trusts & Trustees* 2009/10. 811skk.

⁶⁰ Lásd ehhez Anthony VIEGAS-HAWS: *The Foundation as a trust substitute under US federal tax law*, *Trusts & Trustees* 2009/5. 281. p.

⁶¹ Inland Revenue Service: Compliance Guide for 501(c)(3) Private Foundations, www.irs.gov. 4. p.

⁶² A IRS terminológiájában a private foundation eltérő tartalommal bír, mint a magyar adózási szabályokban a magánalapítvány. A magyar magánalapítványhoz hasonló alapítványi konstrukciót a grantor trusthoz hasonlóan adóztatják az USA-ban.

a második olyan állam, amely szabályozást alkotott a magánalapítványokra.⁶³ Wyomingban a törvény egyesíti a gazdasági társaságok, a trust és a külföldi alapítványokra vonatkozó joggyakorlat eredményeit. A törvényben a „*statutory foundation*” elnevezés szerepel annak érdekében, hogy a szövetségi adójogszabályokban alkalmazott „*foundation*” kifejezéstől megkülönböztethető legyen.⁶⁴

A magáncélú alapítvány térnyerése szemmel látható, ennek oka elsősorban a rugalmas szabályozással biztosított vagyontervezésben és vagyonvédelemben betöltött szerepében fedezhető fel.

3. A magáncélú alapítványok újdonságai és a magyar szabályozás

Az alábbiakban néhány olyan strukturális és lényeges részletszabályra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek a magyar magáncélú és a vagyongazdálkodó alapítvány szempontjából is érdekesek lehetnek a külföldi megoldások alapján.

3.1. Az alapító személye és jogai

Nemzetközi viszonylatban kiemelendő, hogy a korábbi liechtensteini szabályozás lehetővé tette, hogy az alapítványt közvetett képviselő útján létesítsék és ilyen esetben tulajdonképpen két alapító volt. Az egyik a névleges képviselő (*nominee*) a másik pedig az alapítvány vagyonát rendelkezésre bocsátó, gazdasági értelemben vett alapító.⁶⁵ A 2008. évi törvénymódosítás egyértelművé tette, hogy csak az lehet alapító, aki az alapítvány vagyonát biztosítja. A wyomingi szabályozás jelentős mértékben követi a liechtensteinit, amikor megkülönbözteti az alapítót (*founder*) és az alapítás során eljáró szervező személyt (*organizer*). Itt is az alapítvány vagyonát rendelkezésre bocsátó személy minősül jogilag alapítónak, a szervező elsősorban szakképzettsége vagy az alapító személyével kapcsolatos diszkréció miatt kerül alkalmazásra.

A közvetett képviselő útján történő alapításra vonatkozó gyakorlat kialakítása soros összefüggésben áll az alapítói jogok átruházhatatlanságával, pl. Liechtensteinben az alapító jogok nem átruházhatóak és nem átörökíthetőek. A magyar bírósági gyakorlat az 1990-es években még mereven ragaszkodott ahhoz, hogy az alapítói jogokat gyakorló személye nem változtatható, amit először

⁶³ Wyoming Statutory Foundation Act, 2019 Wyo Sess Laws Ch 190 (H.B. 236), hatályos 2019. július 1-től.

⁶⁴ Jordan S. CHANDLER – Geoffrey CONE – Paolo PANICO – Amy M. STAEHR: *Foundations in the wild west: the Wyoming Statutory Foundation Act*, Trusts & Trustees 2019/6. 617. p.

⁶⁵ Lásd ehhez ZWIEFELHOFER: *i. m.* 376. p.

oldottak azzal, hogy kijelölhetett maga helyett más személyt, majd az új Ptk. már az alapítói jogok átruházhatóságát is lehetővé teszi. Bár a tételes jog szintjén a magyar magánjogban nem találunk konkrét szabályozást a közvetett képviselőre, de az alapítói jogok vonatkozásában az átruházhatóság folytán erre nincs is különösebben szükség.

A magyar szabályozás jelentős hasonlóságot mutat a liechtensteinivel abban, hogy ez utóbbi szerint az alapító joga kiterjed a kuratórium tagjainak visszahívására és az alapítvány alapító okiratának módosítására, ha az alapító természetes személy.⁶⁶ Fontos szabály, hogy az alapítvány célját és a kedvezményezettek személyét csak az alapító módosíthatja,⁶⁷ és ez alól csak szűk körben van kivétel.⁶⁸ Logikus szabállyal találkozunk a panamai jogban, ahol az alapító jogosult az alapítvány visszavonására egyoldalú jognyilatkozattal, azonban ez a jog nem illeti meg az örököseit, még akkor sem, ha az alapítvány bejegyzése előtt halálozik el az alapító. Megítélésem szerint ez a rendelkezés kifejezetten észszerű és megfontolandó lehet de lege ferenda a magyar szabályozás vonatkozásában.

Wyomingban az alapító jogosult a létesítő okirat és az alapítvány céljainak módosítására, ha ezt kifejezetten fenntartotta a maga számára.⁶⁹ Ebben eltér a New Hampshire-i szabályozástól, ahol a törvény maga biztosít jogokat az alapítónak.⁷⁰ Máltán kifejezetten kizárja a törvény annak a lehetőségét, hogy az alapító hitelezői gyakorolhassák ezeket a jogokat, így arra nem jogosultak a hitelezők vagy az az alapító házastársa, illetve örököse,⁷¹ és ezt vette át a wyomingi szabályozás is.⁷² Wyomingban az alapító halála, jogutód nélküli megszűnése esetén a jogai is megszűnnek, kivéve, ha ettől eltérően rendelkezik.⁷³ Antigua és Barbudán szintén jogosult az alapító visszavonni az alapítványt. Ezen túlmenően azonban itt például tilos az alapító számára az alapítvány működésével kapcsolatos egyéb jogokat fenntartania. Az alapító nem lehet a kezelő szerv (*foundation board*) tagja, az alapítvány protektora, nem gyakorolhat semmilyen formában befolyást a kezelő szerv tevékenységére és az alapítvány

⁶⁶ § 30 Abs 1 Stiftungsgesetz.

⁶⁷ A korábbi joggyakorlatban e tekintetben számos jogvita alakult ki, ezért került ilyen szigorúan beépítésre az új törvény 16. szakaszába. ZWIEFELHOFER: *i. m.* 377. p.

⁶⁸ § 31 Stiftungsgesetz.

⁶⁹ Wyo Stat Ann Section 17-30-401(b).

⁷⁰ NH Rev Stat Section 564-F:7-702(b).

⁷¹ Malta, Civil Code, Second Schedule, art 40(b). Lásd ehhez: CHANDLER – CONE – PANICO – STAEHR: *i. m.* 622. p.

⁷² Wyo Stat Ann Section 17-30-402. p.

⁷³ Wyo Stat Ann Section 17-30-401(b), -201(f), - 303(c)(iii)(B), és -1002(b).

vagyonára. Az alapító legfeljebb kedvezményezett lehet, viszont akár egyedüli is.⁷⁴

Kifejezetten liberális a szabályozás a Bahama-szigeteken, ahol az alapító bármilyen jogot fenntarthat a maga számára és a jogait is jogosult átruházni, erről csak az alapítvány titkárát köteles értesíteni. Továbbá itt lehetőség van arra is, hogy az alapító családtagjai töltsék be a kezelő szervben a tisztséget. Guernseyben sem jelent akadályt az, hogy az alapító és családtagjai legyenek a kezelő szerv tagjai.⁷⁵ Jerseyben pedig az alapító halála vagy jogutód nélküli megszűnése esetén a jogai automatikusan a felügyelő személyre, vagyonellenőrre (*guardian*) szállnak át, ha az alapítvány létesítő iratai másként nem rendelkeznek.⁷⁶ Itt az alapítónak lehetősége van széleskörű jogosítványokat fenntartani magának vagy másnak az alapítvány működése kapcsán.⁷⁷

A magyar szabályozás tág mozgásteret biztosít azzal, hogy az alapító a magáncélú alapítvány esetében rendelkezik a tisztségviselők személyéről és az alapító okirat módosításáról való döntéssel. A vagyonkezelő alapítvány esetében még ehhez képest is tágabb az alapító döntési jogköre azzal, hogy akár utasítási jogokat is fenntarthat magának. Megjegyzem, hogy az alapító részére fenntartott jogok tulajdonképpen a trustok esetében gyakran előforduló *alter ego* vagy színlelt trust (*sham trust*) problematikáját küszöbölik ki legitim módon.⁷⁸

3.2. Az alapítvány kezelő szerve és a helyi szolgáltató

A magyar szabályozásban a magánalapítvány és a magáncélú vagyonkezelő alapítvány ügyvezetését legalább három természetes személyből álló kuratórium – melynek legalább két tagja belföldi lakcímmel rendelkezik – látja el, amelynek szerepét egy kurátor is betöltheti. Ezen túlmenően nincs jogszabályi előírás más személy kötelező részvételére.

Egyes országok esetében kötelező, hogy a magánalapítvány bejegyzése és működése során egy helyi, engedéllyel rendelkező szolgáltató (*registered agent*), vagyonkezelő közreműködjön. Ilyen például Anguilla, ahol a szolgáltató egyúttal

⁷⁴ Verlyn L. FAUSTIN: *Antigua and Barbuda: the International Foundations Act 2007 – anything new?* Trusts & Trustees 2009/5. 312. p.

⁷⁵ Alasdair DAVIDSON – Jasmin SEMLITSCH: *'Solid foundations': the advantages of using Guernsey Foundations for building a family office.* Trusts & Trustees 2019/6. 670. p.

⁷⁶ Philip Le CORNU: *The Foundations (Jersey) Law 200[-].* Trusts & Trustees July 2009/5. LE CORNU: *i. m.* 144. p.

⁷⁷ James MEWS: *Jersey: The foundation – key concepts and principles.* Trusts & Trustees 2009/5. 365. p.

⁷⁸ Lásd ehhez Paolo PANICO: *As you like it or measure for measure? Private foundations as an alternative to trusts.* Trusts & Trustees 2009/5. 276. p.

lehet az alapítvány kuratóriumának tagja vagy titkára is.⁷⁹ Guernseyben is kötelező egy helyi engedélyes alapítványi szolgáltató igénybevétele, aki akár a kezelő szerv tagja vagy egyedüli tisztségviselője is lehet az alapítványnak.⁸⁰ Katarban is kötelező a helyi képviselő (*registered representative*) kijelölése, aki kötelezően a kezelő szerv (*council*) tagja.⁸¹ Jerseyben is előírás, hogy az alapítás során igénybe kell venni egy helyi engedélyes szolgáltatót (*qualified person*),⁸² és egy ilyen személynek a kuratóriumban is tagsággal kell rendelkeznie.⁸³ Wyomingban szintén kötelező (*registered agent*), azonban nem kell, hogy valamelyik testület tagja legyen.⁸⁴

A helyi lakos részvétele a magánalapítvány vagyonának kezelésében garanciális jellegű, hiszen ezzel biztosítható az alapítvány működőképessége és a bírósággal, hatóságokkal való kapcsolattartása. A magyar szabályozás nem tartalmaz előírásokat arra vonatkozóan, hogy kifejezetten ilyen tevékenység végzésére engedéllyel rendelkező személynek kellene részt venni az alapítvány kezelő szervében. Ha a vagyonkezelő alapítvány nemzetközi viszonylatban is népszerű válik a jövőben, úgy megítélésem szerint elkerülhetetlenné válik a professzionális helyi vagyonkezelő igénybevétele a működése során, ami a külföldi minták szerinti szabályozás szükségességét vonhatja maga után.

3.3. Az alapítvány ellenőrző szerve

Magyarországon a magánalapítvány esetében főszabály szerint nem kötelező ellenőrző szerv létesítése, csak a vagyonkezelő alapítványnál kell felügyelő bizottságot vagy alapítványi vagyonellenőrt kijelölni.⁸⁵

Általános, hogy az alapítvány kezelő szervének tevékenységét ellenőrizheti más szerv, pl. a *protector* (Liechtenstein, Panama, Bahama-szigetek) vagy felügyelő bizottság (Curaçao, Liechtenstein, Panama, Bahama-szigetek), ellenőr, *guardian* (Anguilla, Guernsey, Jersey), tanácsadó testület, *advisory council* (Curaçao),

⁷⁹ Harry WIGGIN: *Anguilla: The Anguilla Foundation Act – opportunities and threats, and the global financial crisis in perspective*. *Trusts & Trustees* 2009/5. 307. p.

⁸⁰ DAVIDSON – SEMLITSCH: *i. m.* 671. p.

⁸¹ Art. 15 Qatar Financial Centre, Foundation Regulations.

⁸² The Financial Services (Jersey) Law 1998. Lásd ehhez Robert KIRKBY: *Foundations set to make their mark on Jersey's wealth management industry*. *Trusts & Trustees* 2009/5. 131. Marc GUILLAUME: *Foundations – a new vehicle for Jersey*. *Trusts & Trustees* 2009/5. 10. p.

⁸³ LE CORNU: *i. m.* 141. p.

⁸⁴ Wyo Stat Section 17-30-501(a).

⁸⁵ Az alapítvány vagyonellenőrrre vonatkozó összeférhetlenségi szabályokat lásd a Vtv. 7. § (3) bekezdésében.

könyvvizsgáló stb. Katarban pl. kötelező az *enforcer* kijelölése.⁸⁶ Itt érdemes utalni arra, hogy Curaçaoon ugyan a felügyelő bizottság ismertebb, azonban mégis jobban kedvelik a gyakorlatban a tanácsadó testület alkalmazását, mivel annak tagjait nem kell feltüntetni a nyilvántartásban, így nagyobb diszkréciót élveznek.⁸⁷ Jerseyben pl. kötelező a *guardian* kijelölése, aki lehet az alapító vagy az engedélyes szolgáltató (*qualified person*), ez utóbbi akár egyszerre betöltheti ezt a tisztséget és a kuratóriumban is tag lehet.⁸⁸ A guardian hasonló szerepet tölt be, mint a trustok esetében a protector, vagy még inkább, mint az *enforcer*. Kifejezett kötelezettsége, hogy a kezelő szervet ellenőrizze, bizonyos döntései tekintetében vétőjoga van. A *guardian*-nek joga van arra, hogy szankcionálja a kezelő szervet, ha a létesítő okirat vagy belső szabályzat előírásait nem tartja be, illetve engedélyezze egyes döntéseit, ha jóhiszeműen az alapítvány legjobb érdekében járnak el. Panamában ezt a tisztséget jogi személy is betöltheti és akár a kedvezményezettek kijelölésére is feljogosíthatja az alapító okirat.

Liechtensteinben csak lehetőség az ellenőrző szerv létesítése, amelynek három esete van. Az alapító kérheti a bíróságtól, hogy jelöljön ki illet, vagy maga is gyakorolhatja a kijelölés jogát. Ezekben az esetekben szakértelemmel kell rendelkeznie az ellenőrző személynek vagy szervnek. Ezeken túlmenően akár maga az alapító is lehet ellenőrző személy, függetlenül a szakértelmétől, viszont ilyen esetben nem vehet részt a kezelő szervben.⁸⁹

Wyomingban kötelező protector kijelölése, ha az alapítvány jótékonyági célú és csak lehetőség, ha magáncélú.⁹⁰ Az alapító is betöltheti ezt a tisztséget, azonban kizárt, hogy valaki egyszerre protector és igazgató is legyen. A protector tisztségéhez hozzájárulási és vétőjog is párosítható a kezelő szerv döntései kapcsán.⁹¹

A magyar szabályozás a külföldi mintákkal összehasonlítva kifejezetten rugalmasnak minősíthető. Ehhez kapcsolódóan megfontolandónak tartom az alapítványi vagyone Ellenőr tisztségének kiterjesztését a nem vagyonkezelő alapítványok esetére is, ami egyébként a jelenlegi diszpozitív szabályok alapján jogszabályi háttér nélkül is alkalmazható lehet.

⁸⁶ Art. 18. Qatar Financial Centre, Foundation Regulations.

⁸⁷ Lásd ehhez Aede GERBRANDA: *The Netherlands Antilles: the end of the Private Foundation and the beginning of the Curaçao private foundation*. Trusts & Trustees 2009/5. 392. p.

⁸⁸ LE CORNU: *i. m.* 143. p.

⁸⁹ Lásd ehhez ZWIEFELHOFER: *i. m.* 380. o.

⁹⁰ Wyo Stat Ann Section 17-30-503(b).

⁹¹ Wyo Stat Ann Section 17-30-503(d).

3.4. A kedvezményezettek és jogaik

Liechtensteinben a törvény különböző típusait határozza meg a kedvezményezetteknek.⁹² Ilyen lehet a jogosult kedvezményezett, a leendő kedvezményezett, a diszkrecionális kedvezményezett és a végső kedvezményezett. Az olyan személyek, akiknek csak reménye van arra, hogy kedvezményezettek lesznek, nem számítanak tényleges kedvezményezettnek. A kedvezményezettet megilleti a jog az alapítvány létesítő és működését szabályozó iratokba betekinteni, valamint az alapítvány vagyoni helyzetéről tájékoztatást kérni.⁹³ Ezeket a jogait azonban nem gyakorolhatja visszaélészerűen. A kedvezményezettek a jogukat polgári nem peres eljárás keretében érvényesíthetik. Az alapító megteheti, hogy a kedvezményezettek jogát korlátozza vagy megszüntesse. Ezt leginkább azzal valósíthatja meg, hogy fenntartja az alapítvány visszavonásának jogát, és saját magát jelöli meg életében a végső kedvezményezettnek. Ilyen esetben a többi kedvezményezett joga nem érvényesíthető.⁹⁴ Másik lehetősége az alapítónak, hogy az ellenőrzési jogokat kormányzati hatáskörbe telepítse,⁹⁵ vagy külön ellenőrző szervet létesítsen.⁹⁶ Ilyen esetben a kedvezményezetteknek csak korlátozott információs joguk lesz.

Egyes országokban nem szükséges a kedvezményezettek nevesítése (pl. Anguilla, Curaçao, Wyoming), és a kuratórium dönthet arról, hogy kinek juttat az alapítványi vagyonból. Ez egyúttal azzal az előnnyel is jár, hogy a kedvezményezetteknel fel sem merül az, hogy vagyoni jogaik lennének az alapítvány vagyonára nézve, vagyis a kedvezményezettek hitelezőivel szemben teljes védettséget élvez az alapítvány.

Általános, hogy a jogalkotók nem biztosítanak a kedvezményezett részére az alapítvány vagyonára nézve olyan jogcímet, ami alapján tulajdonjogi igényt lehetne érvényesítenie.⁹⁷ Ha a kedvezményezett és annak jogosultága egyértelműen meg van határozva, úgy is legfeljebb kötelmi igényt érvényesíthet az alapítvánnyal szemben. Azonban, ha bármilyen bizonytalanság állna fenn a kedvezményezett igénye kapcsán, úgy azt egy jövőbeni bizonytalan várománynak kell tekinteni.⁹⁸ Ennek azért van jelentősége, mert a kedvezményezett konkrét

⁹² § 3 Stiftungsgesetz.

⁹³ § 9 Stiftungsgesetz.

⁹⁴ § 10 Stiftungsgesetz. Lásd ehhez ZWIEFELHOFER: *i. m.* 379. p.

⁹⁵ § 12 Stiftungsgesetz.

⁹⁶ § 11 Stiftungsgesetz.

⁹⁷ Pl. Jerseyben, Máltán, Anguillán.

⁹⁸ Pl. Anguilla. Lásd ehhez WIGGIN: *i. m.* 309. GOLDSWORTH: *i. m.* 43. p.

vagyoni jogosultság hiányában tájékoztatáshoz fűződő joggal sem rendelkezik.⁹⁹ Katarban szintén nincsenek jogai a kedvezményezettnek, csak ha a juttatás esedékessé vált, ilyen esetben bírósági úton (*QFC Court*) is érvényesítheti azt.¹⁰⁰ A katarai jogban egyébként az alapítvánnyal kapcsolatos jogok szabadon átruházhatók írásban és a bejegyzett képviselő tájékoztatásával, viszont a jogosult halálával a jogok a kezelő szervre szállnak, hacsak a létesítő okirat másként nem rendelkezik.¹⁰¹

Wyomingban főszabály szerint a kedvezményezettnek nincs joga az alapítványi vagyona nézve, kivéve, ha a létesítő okirat kifejezetten ilyet biztosít a számára.¹⁰² A kedvezményezett információhoz való joga is meglehetősen korlátozott. Amíg protector működik és az alapító is életben van, csak írásban kérhet a belső szabályzat (*operating agreement*) rá vonatkozó részéről tájékoztatást.¹⁰³

Panamában a kedvezményezettek jogai szélesebbek, így a kedvezményezettek kérhetik a bíróságtól a kezelő szerv tagjainak visszahívását, valamint az alapítvány bármely szervét (kezelő szerv, felügyelő bizottság, protector stb.) perelhetik, amennyiben eljárásuk a jogaikat sérti.

A Ptk. a kedvezményezettek részére adható juttatásokat elsősorban várományként kezeli, és azok érvényesíthetőségét csak a juttatás meghatározása esetére teszi lehetővé, ami jelentős hasonlóságot mutat a külföldi megoldásokkal. Kiemelendő, hogy a magyar szabályozás a kedvezményezettek vonatkozásában kifejezetten rugalmas szabályozást biztosít, különösen a magáncélú vagyonkezelő alapítványok esetében. A liechtensteini minta szerinti különböző kedvezményezetti kategóriák kialakítása, kedvezményezetti osztályok meghatározása eltérő juttatásokkal a magyar joggyakorlat számára is alkalmazható lehet.

Záró észrevételek

Az alapítványok szerepe és funkciója jelentős mértékben átalakult az évszázadok során, a kezdetben kifejezetten közcélú vagyontömeg szerepe mellett fokozatosan előtérbe került annak a lehetősége, hogy magánérdekeket szolgáljon. A külföldi tendenciák elsődleges okaként a vagyontervezést és a

⁹⁹ LE CORNU: *i. m.* 145. ALAN BINNINGTON: *Jersey foundations: the birth of the incorporated trusts?* *Trusts & Trustees* 2009/5. 136. p.

¹⁰⁰ Art. 31 Qatar Financial Centre, Foundation Regulations.

¹⁰¹ Art. 33 Qatar Financial Centre, Foundation Regulations.

¹⁰² Wyo Stat Ann Section 17-30-601 (effective 1 July 2019).

¹⁰³ CHANDLER – CONE – PANICO – STAEHR: *i. m.* 623. o.

korlátolt felelősség nyújtotta vagyonvédelmi lehetőségeket lehet megjelölni. Az alapítvány vagyona elkülönül az alapító saját vagyonától, így az nem szolgál fedezetül az alapító hitelezőinek követeléseiével szemben. A kedvezményezett vonatkozásában szintén megvalósul a vagyonekkülönítés, így azok hitelezői csak a már konkrétan meghatározott juttatásokra támaszthatnak igényt. Mindemellett a kedvezményezetti kör rugalmas szabályozása a vagyon későbbi sorsának tervezésére is nagyfokú szabadságot biztosít.

A magyar szabályozás rugalmassága lehetőséget ad a külföldi minták szerinti változatos szervezeti és működési előírások kialakítására. A korábbi alapítványi szabályokhoz képest átalakított jogszabályi háttér nemzetközi viszonylatban is versenyképesé teszi a hazai alapítványokat, különös tekintettel a magáncélú vagyonkezelő alapítványokra.